

AL LIAMM 192

TAOLENN

Psikoterapiezh a-raok ar Goulag gant Yann-Ber PIRIOU	3
Klemmgan ar c'hi telennour gant Jef PHILIPPE	6
Ar Barzhaz dianav gant Roparz HEMON	7
Torfed Koad Poulin gant Tudual HUON	10
Ar priñs Aorel ha Kaour Sant Jili gant Fañch an UHEL	19
Roll oberennoù Roparz Hemon savet gant Per PENNEG	34
Testamant LANGLEIZ (kinnigadur gant Herve LANNDIERN)	48
Enklask war an anvioù-badez roet do vugale Vreizh e 1978, gant Erwan VALLERIE	52
Gwashaat a ra an traoù en-dro da briz ar moc'h : perak ? gant Y. J. ar C'HOLLO	63
Notennoù	65

SKEUDENNOU :

Fañch an Uhel ha Langleiz gant aotre hegarat OuestFrance.

Psikoterapiezh a-raok ar Goulag

barzhoneg mirlitogn

Vous êtes tous des psychopates !
F. R., beleg. 1965.

Me 'zo bet nec'het alies
Ha meur a wech lakaet diaes
Gant ur rebech taer ha didro
A zo bet graet din a-wechoù
Setu ma kavan reizh bremañ
Lakaat an traoù en o sklaerañ
Ha displegañ da bep hini
Pegoulz e c'hellin gallegiñ.

Pa vo didortet didruez
Kement beg kamm ha beg a-weñv
« Aveyel savaich » e tunodo
Pa welin ar superprefed
Ken kalonek ha ken desket
Ma c'hoantaio prezegenniñ
E roazhoneg war Efertri.

An Arc'heskob a gavo mat
En Iliz ploukistanekaat
Ha dibunañ betek ar fin
An Ygromañs war an tu-gin
Pa vo Marchais ha Mitterrand
O kanañ hag o tiskanañ
Ar c'hilhorê war an ton bras
E miz even e Langolvas

4

Pa vo komedianed Treger
Trec'h war an « Dying Theatre »
Pemzek levezet Maria
Kokouzenn ha Kama Soutra
Pa vo ar Vreutonisted hek
Peurleun o beg gant galleg c'hwek
O vreutaat hag o klakenna
E langaj tad-koken Tata
Pa vo roet ar priz Nobel
Da bep Yann ha da bep Katell
A sav sonioù 'vit friata
Mastokined ar mass-media
Pa vo sinet Chart Kulturel
Evit gleskered Breizh Izel
« Frañs o veva » ur wech ar sun
Ha fleur-koukoug em c'horn-butun
Pa vo dilaouet ar C'hallaoued
Ha peurzidonet ar Vretoned
Neuze a-dra-sur e vo poent
Dont da douzañ o blev d'am c'hwen !

Met da c'hortoz ur seurt eurvad
Ar c'hleñved gal am c'hrign ervad

Met da c'hortoz an eurvad-se
Galleg am rogn kig hag ene
Kroc'hen ha blev askorn ha gwad
Em diskouarn em daoulagad
Galleg amañ galleg du-hont
Evel kelien evel kontron
Galleg partoud galleg dre-holl
Em soñjoù fur em soñjoù foll
Em chupenn dindan va roched
Hag izeloc'h c'hoazh gant resped
Leun a lorc'haj leun a ijin
Galleg bepred galleg ordin
Ken n'on ket evit padout ken
Gant konnar debron ha trouskenn
Ha lakomp ne gomprenfec'h ket
Perak on ken frankofollet
Dav eo deoc'h toud gouzout diouzhtu
Galleg eo am lak en harlu
Estrañjouret din va-unan
Galleg am lak en estrenvan

5

Galleg am moug galleg am zrec'h
Galleg am sec'h hag am disec'h
Galleg am mud galleg am dall
Galleg am bouzar hag am gwall
Galleg am samm galleg am spac'h
Galleg am dogan hag am lac'h
Galleg am skorn galleg am dev
Galleg 'zo din gward ha bourev
Jahin ha kañv toullbac'h ha bez
Ifern eternal d'am ene.

Met kement-se n'eo ket kalz tra
Gwashoc'h 'zo c'hoazh d'am c'habestra
Rak galleg e komz va mamm-gaer
Galleg e skriv an tailhanter
Galleg e harzh an archerien.

Ha se 'zo fall evit ma awen !

Klemmgan ar c'hi telennour

Roit din un delenn arc'hant
Ma kanin daeroù an oabl
O lufrennaouiñ etre blev seiz
Ar gwiad-kevnid
blev-heure
An deiz mouest ha lor

Un delenn da ganañ
Daouzek taol morzhol ar c'hreisteiz
Gleborek
Pa blav kousket en aer
An erer gant e zaoulagad digor frank
O taeañ an heol mouzet

Un delenn da ganañ
An daeroù a ziver
Ouzh divjod da zremm mouzet
Plac'h

Pa 'z eo gwir
E vefe dleet gouestlañ d'az koantiz
Pep kan pep sonenn pep dasson
Pep pred eus buhez an den
Ha klask en-dro d'az tal
Ur pal d'an hent-se e kollan ennañ
Da roud
Ambrouget ma 'z on gant diboellegezh
Evned trist ar goañv du
Paour kaezh teñvalijenn en tu-mañ d'an traoù
Ha te, telenn vac'hagnet ha besteot
N'ouzout son drant ebet ?

Ar barzhaz dianav

EMILI JENTRIG (1865-1913)

Emili Jentrig a dremenas he buhez en he c'hêr c'henidik, Lesneven, ma talc'he gant he c'hoar ur stalig verserezh. He flijadur oa labourat he liorz, livañ, skultañ ha sevel gwerzennoù.

An iliz da deir eur

Da deir eur, an iliz a zo goulllo.
Ar c'hadorioù en urzh vat zo renket.
Fronn ar bleunioù a zeu dre ar porched
Hanter zigor. Peoc'h a zo tro-war-dro.

Pep tra zo sklaer, nemet an daolenn vras,
A-hont, e skeud ur piler, en he stern.
Ouzh flamm kleuzeur an aoter e lugern
Ur steredenn arc'hant war ar volz c'hlas.

En e gustod e vored ur sant kozh.
'Tal al letrin, un aelig a huñvre
Gant ur mousc'hoarzh peurbadus. Va Doue,
Ha ken eeun e vefe ho paradoz ?

Taolenn divuhez

Un daol ouzh ur voger. Dour en ul lestr.
Div werenn. Ur skudell, pechez enni.
A-dreñv, war un astell, ur pichet pri,
Ennañ banal ha brug, roz hag elestr.

8

Ha netra ken, nemet, dre ar prenestr,
Ur bannig-heol, kouezhet e-barzh an ti,
Re skuizh, me 'gred, pe re lent da c'hoari,
A guzh e-mesk ar bleuñv. Na fiñv, na jestr.

Eeunat skeudenn, ken dister, ken bihan !
Outi, bep gwech avat, dre ma sellan,
E choman mut, bamet gant ar sebez.

Skleurioù munut a darzh hag a dremen,
A goroll hag a lamm, hag e taskren
Buhez virvidik, don, an divuhez.

Eoullivadur

Etre div dachenn damc'hlas, damskedus,
Ul linenn deñval, displann, hir ha ruz,
Gant takennoù gwenn, Ur porzh er vrumenn.

En nec'h, a-ispilh, ul letern paper,

Krignet e vevenn gant dent melen-gwer,
Tost mouget e flamm. An heol o tiskenn.

Roget, damouchet, un drailhenn voulouz,
Kelc'hioù limestra, pikoù gell ha rous,
Kammelloù arwenn. Koroll ur wagenn.

Hag ur roudenn du er c'horn izelañ,
En he c'hreiz, a-serz, ur vazh o tufañ
Malzennoù louet. Ul lestr o tremen.

9

Eurioù louet

An eurioù-se, ma ne vezer
nag eürus ha dizeürus,
'Vel ar c'houmoul louet a-us
d'an toennoù louet-hont,
Anezho holl e ran ar gont
e peoc'h an abardaevezh,
Boued ordinal ar pemdez
ha bara brizh an amzer.

Eurioù uvel. Ne glaskont ket
chom en eñvor da viken.
Ha pep hini, graet he lodenn
a labour onest, a steuz,
Didrouz, ur biz war he diweuz,
stouet he fenn, da gemer
He renk en ankouazh, hep ur ger,
e bagad he c'hoarezed.

Deoc'h, eurioù louet, trugarez,
pa ne lezit war ho roud,
Nag hiraezh euver nag hirvoud
d'al levenezioù kollet,
Na keuz, na kerse, na morc'hed,
na gouli don an anken.
Sioul hag ingal o tremen,
c'hwi eo a zo ar vuhez.

Torfed Koad Poulin

Un troc'had mat a baotr, ur galabousenn gantañ war e benn a yeas tre en ur c'hozh tamm logenn dismantret a dalveze da doull-repu dezhañ ha d'e zaou vignon.

« Kelou glav gant an avel 'm eus aon », emezañ gant e vouezh roc'hellus ouzh an daou ganfard azezet war sac'hadoù brenn, rak ne oa eno na tamm pezh arrebeuri na skabell ebet da deurel o fouez. Azezañ a reas Biel war ur sac'h gwinizh en ur c'horn hag e kemeras e yalc'had-vutun en e c'hodell ha neuze gant e vizied tev ha blevek e fardas ur sigaretenn. Ober a reas un tamm lip d'ar paper ha dastumet gantañ ar butun strewet war e varlenn e tanas ar vazh-vutun gant un direnn dont kozh ha luftr. War al leur e oa ur vriad boutailhoù goullou bet sunet ganto e-kerz ar sizhun. Dibab a reas ur voutailh damleun hag e tiskargas gwin en ur werenn druz. Ur wech torret d'e sec'hed e lavaras :

« Ahe edos pa oa kouezhet kloc'h an iliz war benn ar c'hloc'her ? »

« Genou glasvez ! E pardon Kiloudern e oa zokenoc'h, te 'oa o tisloukañ da sac'had gwin en ur foz bennak war hent Plouneour, me bari ! »

« Piv an diaoul en deus roet koñje dit kaozeal e-giz-se ouzhin-me ? »

« Klev 'ta ! Ni 'oa da vont i'e d'ober un tamm sachañ d'ar gordenn, dre chañs e oamp chomet da ouroulat en ostaleri ha da gentañ bole an oferenn-bred setu-ni da zilammat 'maez, riñset meur a vanne ganeomp dija, anat dit, hag en em gavet dindan porch an iliz edo marvet ar c'hloc'her, faoutet-lip e glopenn dezhañ gant ar c'hloc'h milliget... puten ni 'oa aet dilavar gant ar souezh hag an aotrou person a oa trefuet-tout. »

« 'Kontañ krakoù 'maout ! »

« Re wir... hag ur sailhad vezh ganeomp, memes. »

11

« Pep a sailhad gwin i'e... Ah ! Ah ! Ah ! »

E-giz-se e choment o-zri da c'hlabousat ha da veilhañ goude o devezhiad labour betek ma tispake an heol e lagad skuizh.

Edo an Abiven o tisplegañ d'ar re all peseurt jeu a oa bet etrezañ ha merc'h ar Paogamm. Edo-hi o fardañ rata evit pred ar peurzorn hag eñ, skuizh gant e labour ha deuet e gorzailhenn da zisec'hañ un disterig, moarvat, a oa aet daveti ken sioul ha tra ha pakañ krog enni ken ne c'helle mui difretal, ha bouchañ dezhi ken ha ken. Ne glaskas ket difretal pelloc'h ha prometiñ a reas d'an Abiven e vefe er c'hrañj goude koan.

« Hounnezh 'zo feskennoù 'giz un durkez ga'ti. »

« Alato ! » eme ar Borgn diskred en e zaoulagad luftr. Biel a c'hoarzhe ken e ride e fri hag e teue daeroù en e zaoulagad.

Ne oa ket par dezho o zri evit c'hoari troioù-kamm d'an dud hag aner e vefe klask kontañ anezho abaoe an amzer m'edont moused o c'haloupat er parkeier hag o c'hoari bitantourig eus krec'h « menez » Bodennek betek ar peuriñ melchonek e traoñ an dorgenn. Meur a gofad fent a oa aet ganto ha n'o devoa ket habaskaet gant an oad, evit doare. A-viskoazh o devoa bevet e Brendaouez. Marvet

e oa o zadoù-kozh eno hag o zud, paour-kaezh peorien anezho, o devoa brevet o c'horfoù pleget war ar park da c'hwennat hep distag koulz lavaret diouzh al labour. Chomet e oant paotred yaouank-kozh ha koulskoude n' eo ket ar merc'hed (koant pe get) prest da fortunañ a vanke nag ar c'hoant peg er baotred-se da gontañ fleurenn dezho ha marteze muioc'h. Kentoc'h e oa ar c'hoant da chom dizalc'h ha digabestr a oa bet trec'h. An dimeziñ a vije bet marv o flijadurioù. An tri-se n'o devoa na mestr na Doue da ren o buhez evito. Un Doue en dije ranket mont d'o heul dre vrav pe dre vil. O tervezhiañ e vezent en tiegezhioù dro war dro hep soursial eus al lec'h ma rankent mont. Galvet e vezent gant o amezeien pa veze ezhommechav da stardañ keuneud, da fourrañ patatez pe da droc'hañ kaol. Alies a-walc'h e chome Biel da gousket e kraou an amezeg pa veze chatal da halañ pe ur gazeg klañv da dreiñ. Muioc'h a fiziañs en devoa, evit doare, el loened eget en dud. Marteze dre ma ne zistagent ger dichek ebet en e geñver e-skoaz an dud teodet fall a rae « sponter brini » anezhañ. An holl er vro, avat, a ouie e oa mat-distailh d'al labour hag evit gwir ne oa den ebet par dezhañ evit ober war-dro an deñved hag al loened-korn. Peget e oa, siwazh dezhañ, kleñved ar boeson ennañ ha re alies e veze gwelet o ruzal e dreid pounneraet dre ruiou ar vourc'h. Aliesoc'h eget bemdez e veze ur grubuilhad bugale en-dro dezhañ, barbailh ha c'hoarzh ganto keit ma tistage ar mezhvier ur steudad vallozhioù da spontañ divskouarn glan ar mammoù pa c'halvent o bugale war dreuzoù o zi. Un tamm diskred a oa war an daou all ivez, diwar abegoù disheñvel avat.

12

Daou verc'hetaer daonet a oa anezho ha ne oa ket brav fiziout merc'h an ti e nikun anezho : ne zistrofe-hi nemet daou pe dri devezh goude, skuizh-divi hag un tamm souezhet gant doareoù an daou ganfard.

Bep sadorn da noz ec'h en em gavent e ostaleri ar vourc'h d'ober o zamm glabous ha da roulañ kement ha ma c'hellent, peurvuiañ betek ma veze serret dor an ti gant e berc'henn. Azezañ a raent war ar skiñvier en-dro d'an daol goad ha seul vuic'h a win a veze lonket seul distagelloc'h e veze o zeodoù ha bec'h d'an istorioù neuze. Ne oant ket paotred d'ober fae war o banne, ral e veze zoken o gwelout diabaf en deiz-se, alies e kendalc'hent da roulañ d'ar sul vintin, a-raok, e-pad ha goude an oferenn-bred.

Spontus e oa ar reuz savet en-dro da unan eus paotred ar vourc'h, ur mondian yaouank, en abeg d'e zoareoù iskis.

« Boullc'hast ! eme Biel, pebezh gloanok hennezh ! »

« Da c'hastiñ gantañ ! »

« Bravo e kav redek ar maout eget an dañvadez ! klask peñs ouzh ar baotred, ratañ muzelloù gato, memes ! seurt traoù ne vezont ket graet, eo ? »

« Brav eo deoc'h kaozeal, paotred, eme plac'h an ostaleri, pa n' emañ ket aze evit en em zifenn. N'eo ket paotr drouk... ha paotr brav eo memes... domaj eo... »

Ah ! Ah ! c'hoant koll da furnez 'peus, Mari ? »

« Pas ganez 'vat, sac'h-laou diskiant, re a c'hwez flaer 'zo ganez hag ur spered pout war ar marc'had ! » emezi gant ur mousc'hoarzh gaopaus. Ne oa ket plac'h da espern al leoù-touet, e c'hellit krediñ.

Kuitaat a rejont an ostaleri hep komz pelloc'h diwar-benn ar mondian vil-se, troet da flourañ ar wazed met divizet e voe ganto padout krog el lampon, un deiz bennak goude e droiad, ha lakaet start en o soñj ober dezhañ brallañ war an tu mat.

13

Daou zevezh goude, paket ganto o c'hoan, ez ejont betek ti ar mondian d'ober un tamm tro nemetken, hir a-walc'h da ziazezañ o c'hofad boued memestra.

Trochañ a rejont dre un ode damguzhet gant an drez hag e chomjont a-sav ur pennadig a-dreñv ur bodad gwez avank. Edo Chañ Gwilhou, ur plac'h aet war he studi da Vrest, oc'h astenn liñselioù war al lann tro-kein ar c'hraou moc'h.

« Hei ! Loeiz ! sell 'ta pegen brav eo korfet ar boumbell-mañ ! »

« Ya, un anaoudegezh din eo ha, war a lavarer, uhel ar c'haoc'h enni... ne blij ket kalz de'i ar beorien evelomp. »

« 'Rez ket bil, Loeiz ' paour, un deiz bennak e yelo an trec'h gant ar beorien hag e vo gleb reor houmañ evel hini ar re all gant ar c'hoant da vezañ pardonet. »

Kalz amzer a voe kollet en ostaleri war an hent ha douret mat genou ha korzailhenn. Degouezhet dirak ti ar mondian e weljont un dumporell o tivogediñ hag o poursal e-tal an nor ha den ebet en-dro dezhi.

« Al loen raouliet-mañ a anavezan, eme an Abiven, karrigell ar mondian eo. »

Pa zistroas ar mondian ne oa mui tumporell ebet war wel, skrapet e oa bet digantañ gant hon tri c'hanfard. C'hoari a rejont ganti a-hed an noz ken e voe difaragoellet-tout diouzh ar mintin. Torret e oa ar gwinterelloù ha gwigour skrijus an ahel er bendell a lakae pep hini da rigognat. Edo prest an deiz da c'houlaoiñ. Gwelet e veze an alc'houeder boucek o sevel en oabl en ur dridal laouen, hag an tri lanfre, ur c'hwezenn ouzh o zalioù, a vounte an dumporell evit he c'has betek lein ar savenn.

Kuzhet a-dreñv ur bodad lann, ar mondian ne oa ket chomet diseblant ha troet mat en e benn plantañ plom kalet ha yen en o feñsoù.

« Lanfreidi vreïn, » emezañ, ha da lakaat e fuzuilh en he bant. Ur strakadenn a fuc'has ur frapadig goude hag an Abiven dic'hastet kuit d'ar red a glevas ur boled o wic'hal a-us d'e benn. E-kichen ar Gall e chomjont a-sav, deuet ar berralan dezho hag int o krenañ evel bern delioù sec'h. Kavout a rae d'an Abiven e oa bet rouzet e benn dezhañ gant an tenn. Ar wech-se e gwirionez e oa krog aon bras en e ler. Den e oa ar mondian-se da zerc'hel kasoni e-pad pell ha lemm e oa e deod war ar marc'had. Dre eurvad ne oa ket bet prim a-walc'h da anavezout an dorfedourien.

14

Kanfard a-walc'h e oant, int o-zri, da c'hoari un dro-gamm all d'ar mondian ar sizhun goude en ur deurel evezh memestra. Distro d'an davarn e bourc'h Gwiseni goude ar gwalldaol-se, ar Borgn en devoa lavaret diwar c'hoarzhin :

« Feiz ! paotr chik eo ar mondian daonet met flaer 'zo gant e gaoc'h ! »

Daoubleget e oa an holl en ostaleri kement e c'hoarzhent, ha kouezhet rastell-dent Loeiz, gant ar stroñs, en e werennad-win.

D'ar gwener vintin pa zistroas an Abiven da di e vignoned e kavas Biel kousket c'hwek en ur boutog e kraou an deñved. Teir sizhun a oa aet en o zro abaoe istor an dumporell bet skrapet digant ar mondian. Klasket en doa hemañ penn d'an istor met chomet e oa mut tud ar vourc'h. Dihunet diwar e bennad-kousk, Loeiz a zaodnege un dra bennak etre e chagelloù dizant.

Poulzet gant imor ar mondian d'ober gwashoc'h e voe divizet ganto pakañ krog ennañ ha sec'hiñ dezhañ e fri. D'ar pardaez-noz e voe prest pep tra ha renket ar binvioù rekis. Edont o-zri oc'h ec'hoazañ e korn an oaled. Ar Borgn a balvatae pav-pri e gorn-butun buket gantañ etre e zent hag a laoske e gorniad da vogediñ dezhañ e fri hag e voustachoù ken rust hag ur bod spern-du. Graet e voe diouzh lavar an Abiven ar wech-mañ. Ne oa nemet daou dra da bourchas : ur stouv

da vountañ boutailhoù hag ur podig ter du. Paket koan ganto ez ejont en hent. Stag ouzh gouriz Loeiz e oa un doukenn lambik kenkas e teufe c'hoant dezho distañ o c'horzailhennoù.

« Keuz mo da c'houde, eme Biel gant ur mousc'hoarzh yud war e vuzelloù, bezañ c'hoariet un dro-gamm da gen dizrouk a grouadur gant e zremm rabotet flour hag e vlev kempennet kaer. »

Bez e oa Biel ur pezhriad den bras barv du dezhañ, stank evel ur broust, ledan e zivskoaz hag iziliet start gant ur c'hof koeñvet evel hini ur varikenn. Gouest e oa da zibradañ daou sac'had kant kilo war bouez e grabanoù.

Kreiznoz hanter. Ne oa mui den war sav nemeto. Kaset o devoa ganto pep a gab-aod ha pep a galabousenn sanket don war o fennoù. Gant miz Meurzh e save fourradoù avel da zifoupañ ar blev.

« Amjestr an amzer, » eme Biel.

15

Spanaat a rae ar glav ha gant an noz du-sac'h e voent pellik a-walc'h kent boazañ ouzh an deñvalijenn en-dro dezho. Lufrañ a rae an hent a-dachadoù gant ar glav chomet er poullou. Du-pod e oa kein ar c'houmoul bremañ ha bep an amzer e veze klevet gozmozol an avel en oulm divent war riblenn an hent.

Tost mat e oa an nevez-hañv ha koulskoude ne save ket c'hoazh delioù er gwez bezv ha ne oa ket marellet ar spern gant o bleunioù gwenn. Pa dremenjont e-biou ti an Talog kozh e weljont skleur ur goulou rousin dre breneustr bihan an atant goloet a wiadoù-kevnid.

« Hennezh 'zo o veilhañ gant ur guchennad amezeien, » eme ar Borgn a vouezh izel.

« O roulañ e vez bemdez-c'houlou abaoe m'eo aet e wreg diouzh ar gêr. »

« Kredapl bras en devo sabad pa zistroio an hini gozh eus Landerne. »

« Merc'h Fañch beg peul 'm eus gwelet eno meur a wech! »

« O ! Ya 'vat, hounnezh 'zo prout da zivountonañ. »

Mont a raent difrae etrezek kroazhent Egarat, tremenet ganto Lizoure ha Keriougel.

« Chomomp a-sav ur frapadig, » eme an Abiven.

Azezañ a rejont tro-kein ti ar Rouz hep rannañ grik. Klevet e veze ur bourzevelleg o c'hournijal eskuit e-mesk ar brouskoad a greske stank en-dro d'an ti.

« Domaj e' n'eus ket ul letern ganeomp, eme ar Borgn, aet e vijen gant plijadur da vorzhikañ. »

Nag a blijadur a veze pa'z aent holl, kerent ha bugale pep a vazh koad ganto, da vadaouiñ an driski kousket war al lann. Rivet e veze o daouarn hag alies e tihune an drask a-raok kaout fest ar vazh met ar pep bourrusañ a oa kejañ gant ar familhoù all o kantren en odeoù don.

« Youenn ! Ha ! hennezh 'oa ur mailh 'vat, bep gwech e tistroe eus e droiad gant daou pe dri sac'h patatez leun a laboused a werzhe e ti ar c'higer. »

Ken stank e oa an deñvalijenn ma veze gwelet ar c'heler-norz lugernus o vranisigellat a-us d'al lanneier ha d'ar gourvalan pizennet gant ar glav. Gwechall, pa ne oa nemet moused bihan divergont anezho, e vire o zud outo da

vont da c'haloupat diouzh an noz gant istorioù paotred ar sabad o c'hoari ar vazh hag o kantreal dre an hentoù distro prest da bakañ kement bugel dianket a oa. Krediñ a rae o zud kenkoulz hag int er c'hoñchoù gwrac'hed-se. Ur flipat mat a hent o devoa graet ha dre forzh kerzhet e oa deuet sec'hed dezho. Lipet e voe an doukenn gant herrder ha kilhet-mat hor c'hanfarded. Damwelout a raent Poull ar Marc'h war an tu dehou ha klevet e veze grougous an duanenned e penn pellañ Lenn Bont war an tu kleiz. Par e oa gorre al lenn d'un tamm houarn joget, krizet ma oa gant ur mouchig-avel. Treuziñ a rejont neuze Koad Sant Sutig, fouge enno, daoust dezho chom hep gwelout takenn, ha mont da stekiñ er gwez dirazo. Meur a wech e voe darbet dezho pilat war an douar mouest.

16

« Ar re-mañ 'zo bev 'vit doare ! » eme Biel imoret.

E-keit-se, edo Tangi Kabon o vont etrezek Koad Poulin, un tamm izel e gribenn dre ma anaveze an tachad-se evit ar gwalldaolioù c'hoarvezet er c'hoad a-hed ar bloavezhioù. Aon bras en doa da welout an Ankou war an hent. Gwelet he doa ur plac'h eus Keristin an Ankou ar sizhun a-raok ha marvet e oa-hi war an taol gant ur waskadenn. Sevel a rae reut e vlev war e benn d'an disterañ trouz a gleve. Re bell e oa chomet Tangi, mab ur pesketaer, e ti e vestrez ha bremañ e teue keuz dezhañ da vezañ bet ken brokus gant e bokoù ha ken prederiet da zilasañ he c'horfenn p'edo hi astennet war ar gwele-rez. Kement a cholori a oa ganto m'en doa ranket he zad bountañ anezhañ er-maez a daolioù pennbzh.

« Deus warc'hoazh, va zad a vo o c'hoari domino e ti Fañch ar botaouer, » he doa lavaret ar goantenn, « ha diwall da gejañ gant an Ankou hag e garigell. »

« An Ankou a zeu pa ne vezer ket war-c'hed anezhañ, » en doa respontet ar paour-kaezh Tangi da farsadenn e vestrez.

Degouezhet e bourc'h Lavengat, e tremenas hon tri c'hanfard e-biou ar c'hovel e-lec'h ma tistane annev ar marichal e-pad an noz ha lec'h m'en doa gwelet Biel ur plac'h o kouronkañ e noazh er ganol. Tec'het e oa kuit d'ar red he dilhad ganti en he divrec'h p'he doa merzet an istrogell o lammat evel un touseg e-touez ar melchon en ur ober : paot ! paot !

17

Poent e oa bezañ war-c'hed al lampon bremañ. Alies e teue ar mondian da « aveliñ e benn » e-giz ma lavare, dre aze. War vevenn Koad Poulin, dres war menez Bodenneg e vefe c'hoariet an taol. Poulin a oa anv un druilhenn gozh o vevañ en ur foukenn vrein bet savet ganti war lez ar waremm. Lazhet eo bet abaoe a daolioù boutailh (war a lavarer) gant un den dianav. Pignat a reas Biel ar Paj war-bouez e zivrec'h en ur wezenn derv evit gwelout pishoc'h ar mondian o tegouezhout e pleg an hent. Ne oa mui evit gwelout kalz a dra abalamour d'an deñvalijenn ha d'ar gwin-ardant. An daou all a oa souchet-brav a-dreñv un torgleuz, prest da zilammat er-maez. Dour-bil a rae ha karget e oa o boteier a zour ken e veze klevet « ar flik hag ar flock » pa fiñve an Abiven e viz-troad.

« Ro peoc'h 'ta ! eme egile all en e gichen, dabord e vo soñjet 'peus graet da boull en da votoù ! »

Freuzet e oa ar waremm gant ar glav ha riklet ar c'harzh war an hent. Dre forzh kantren er vouilhenn e oa priellet o boteier hag o chupennoù met ne raent na brall na foutre ; ret mat e oa dezho kas o zaol da benn. Meur a wech e weljont labous an Ankou o chaseal a-us d'o fennoù gant e hopadennoù trist. Tintal a reas Loeiz ur ger e skouarn an Abiven :

« Alies e vez o vale a-hed Kanol-zour Kilimadeg evit pignat da c'houde betek ar vilin gozh. »

« Anaout mat ' rez anezhañ 'vit doare, gantañ out bet o pourmen ? »

« Ya, anat dit, o spurañ e votoù e vezan bemdez-Doue ! »

O c'hedal edont abaoe ur frapad amzer pa glevjont boteier o toumpal war an hent.

« Ahe 'mañ, » eme Biel birvilh ennañ.

Ne oa ket e c'her peurlavaret ma weljont ur paotr o tont, e dog gantañ war gern e benn, en ur zistagañ rampadennoù hir.

« Eñ an hini eo, sur out ? te ' gustum faziañ ha gwelout Fant ar Rouz pa vez Marjan gant he daoulagad lamm-er-park hag he fezhiad reor o ruzal a-dreñv ! »

« 'Pezh divergont ! honnezh a blij din. »

« Eñ eo pa laran dit ! diabafet on, welez ket ? »

Ne oa ket tremenet ar paotr e-biou ar c'hleuz c'hoazh ma voe tri den dispont war e chouk. A-benn neuze e oa savet flaer en e vragoù hag e klaskas e ribinoù. Siwazh dezhañ ne oa ket prim a-walc'h. Difretal a rae ken e c'helle ha klask difoupañ kuit, ruz-glaou e zaoulagad gantañ en e benn, e veg o c'hlaourenniñ. Nerzh a vanke dezhañ hag afer en doa ouzh tri gwaz e barr o nerzh ha ne raent van ebet ouzh e glemichadennoù.

18

« Bec'h de'i, » eme unan.

Biel a zarc'haouas un taol dezhañ war beg e fri ha gant un taol kildorn e voe kaset gant an Abiven da ruilhal war talbenn an hent betek e-barzh ar foz hag eno e voe diframmet dezhañ e roched. Krog mat en e zivesker, Loeiz en devoa graet ur freg en e vragoù. War e noazh e voe buan. Neuze e stagas ar paour-kaezh den da ouelañ ken e tifronke en ur skuilhañ daeloù c'hwerv met tud hep kalon en o c'hreiz a rae war e dro. Kavout a rae d'ar paotr, a dra sur, e oa deuet an Ankou d'e waskañ. Gant ar stoub hag an ter kaset ganto e voe brizhellet kement tamm kig a oa war e eskern. Re heñvel e oa bremañ ouzh an asez marc'h a gaver e bro Afrika. Dirollet e oa an tri all da c'hoarzhin ha ken reut e oa aet o bouzelloù ma oant prest da darzhañ. Egile, avat, izel e fri gantañ, a oa tec'het kuit a-benn-herr, kerkent ha m'en doa kavet e du, da guzhat e vezh e koad Poulin e-mesk ar raden skouarnioù-kezeg.

E-keit-se e yae ar re all, fouge enno, difrae a-dreuz d'ur bradenn hir ha melchonek etrezek ar gêr. Deuet e oa naon dezho war-lerc'h o galoupadenn-vintin ha mall warno kavout seurt bennak da lakaat ouzh o staoñioù.

An deiz war-lerc'h e veze klevet komz eus gwalleur Tangi Kabon e pep ostaleri hag ispisiri. An itron ar Bras, rampet ganti he divesker, a gonte an darvoud d'he amezeien gant forzh munudoù ken e kave dezho e oa-hi bet test eus an torfed, kuzhet e beg ur wezenn derv bennak.

Kavet e oa bet ar paour kaezh Tangi marv-mik, brevet e choug dezhañ ha dispourbellet e zaoulagad ken e rede ar vrud en doa kejet gant an Ankou deuet d'e glask. Semplet gant ar spont, e oa kouezhet en un trap hoc'h-gwez. E vestrez a zisplegas ar seblantoù he doa gwelet. Anzav a reas ar mondian n'en doa ket kredet mont da bourmen dre eno an noz-se.

Digomprenus avat e chome kudenn an ter du a vrizhelle e gorf noazh !...

Ar priñs Aorel ha Kaour Sant Jili

Selaouet hag e klevfet.
 Mar karet e kredfet,
 Mar karet n' gredfet ket,
 Setu am eus da laret :

Ur wezh e oa ur roue en Frañs, hag ur roue all en Breizh-Izel. Roue Breizh-Izel a ranke, bep bloaz, paeañ an truaj da roue Frañs. Ur bloaz, pa oa aet da Bariz da baeañ an truaj, goude ar pred, ar roue Frañs a laras da roue Breizh-Izel :

« Me am eus ur mab hag a gredan n'emañ ket e bar war an douar ; biskoazh n'en deus kavet den da c'hoari outañ.

- Ha me ivez, a laras neuze roue Breizh-Izel, am eus ur mab hag a zo ur gwaz, ha ne gredan ket e ve kavet, kant lev tro-dro, unan hag a ve trec'h dezhañ.

- Ma ! Degaset ho mab ganec'h da vloaz, pa zeufet, hag e rafont o-daou ur c'hrog gouren hag e vo gwelet pehini anezhe eo ar c'hreñvañ. »

Ar bloaz war-lerc'h eta, roue Breizh-Izel a gasas da baeañ an truaj d'ar roue Frañs e zaou vab, ar priñs Aorel, e vab henañ, hag un all, hag a oa yaouankik c'hoazh, hag a chomas er gêr, dre ma oa kozh, ha ma oa hir an hent bete Pariz :

20

« Diwall bepred, a laras d'e vab henañ, a-raok mont eus ar gêr, e c'hoarvezfe droug ebet gant da vreur yaouank.

- Bezit hep aon war gement-se, ma zad ; an neb a glaskfe ober droug d'am breur en defe da ober ganen-me. »

Mont a ra an daou briñs an hent, ha gante en ur c'harr bihan arc'hant an truaj. Pa voent degouezhet damdost da Bariz, e kavjont mab ar roue Frañs, hag a oa deut d'o ambroug. Ar priñs yaouankañ, anvet Arzhur, a oa e-unan er c'harr d'ar mare-se ; Aorel, e vreur henañ, a oa chomet un tammig war-lerc'h.

« Ha pell emañ c'hoazh Pariz ? a c'houlennas Arzhur ouzh mab ar roue Frañs, hep anavezout anezhañ.

- Nann avat, a laras hemañ ; da betra ec'h et-c'hwi da Bariz ?

- Da baeañ an truaj d'ar roue Frañs, evit hon zad, hag a zo chomet er gêr, ar bloaz-mañ.

- A ! Te eo eta neuze mab roue Breizh-Izel ?

- Ya.

- Kement-se a zo mat ; klevet am eus komz ac'hanout. Penaos, skrilh fall, hag e fellfe dit c'hoari ganen-me. Kalz evel dout-te ne rafent ket aon din-me.

- C'hwi eo eta, neuze, mab ar roue Frañs ?

- Ya.

- Ma ! N'eo ket me an hini a zle c'hoari ganec'h, met ma breur henañ, ar Priñs Aorel.

- Pelec'h mañ da vreur ?

- Chomet eo un tammig war-lerc'h ; met bremaik hen gwelfet, rak ne zaleo ket. »

Ar priñs Aorel a zegouezhas kerkent, ha mab ar roue Frañs a c'houlennas digantañ :

« Te eo mab henañ roue Breizh-Izel, ar priñs Aorel ?

- Ya avat, me eo. Ha c'hwi ?

- Me eo mab ar roue Frañs.

- Ma!

- Hag e fell dit c'hoari ganen-me ?

- Perak nann ? Pa garfet, ha d'ar c'hoari a garfet.

- Ma ! Greomp eta ur c'hrog gouren, a-raok mont pelloc'h, amañ war ar c'hlazenn.

- Greomp ur c'hrog gouren, p' hoc'h eus c'hoant. »

21

Ha da deurel o chupennoù d'an traoñ, ha da gregiñ kerkent. Met ar priñs Aorel a daolas egile ken uhel en aer, ma ne weler ken anezhañ, ha pa gouezhas d'an traoñ, ne oa ken nemet an eskern anezhañ ; ar c'hig holl a oa debret gant ar c'helien hag ar fubu !

« Allas ! eme Arzhur, pa welas kement-se, penaos mont bremañ da Bariz ? Distroomp d'ar gêr.

- Eomp a-raok bepred, eme Aorel, ha bez hep doan keit ha ma vin-me ganit. »

Hag ec'h ejont a-raok. Pa zegouezhjont en Pariz, ec'h ejont war-eeun da balez ar roue.

« Demat dec'h, Aotrou, a larjont d'ar roue Frañs ; ni a zo daou vab roue Breizh-Izel, hag ez omp deut da baeañ dec'h an truañ. Hon zad a zo kozh ha dinerzh bremañ, an hent a zo hir ha diaes, hag ez eo chomet er gêr, ar bloaz-mañ ; met hon c'harget en deus da ober e c'hourc'hemennoù dec'h.

- Kement-se a zo mat, a laras ar roue kozh : ra vezit deuet mat em falez, ma bugale. Karet am dije gwelet ho tad deut ganec'h ivez... met n' hoc'h eus ket gwelet ma mab Charlez war an hent ? Aet e oa d'hoc'h ambroug.

- Eo, siwazh - a laras Aorel.

- Ha perak ma komzet evel-se ? eme ar roue.

- Allas ! Ne welfet mui ken ho mab Charlez.

- Petra a fa dit da laret evel-se ?

- Ar priñs Charlez, pa eo degouezhet ganimp, en deus c'hoantaet ober

doc'htu ur c'hrog gouren, evit gwelet ma nerzh. Me a soñje ez oa ur paotr mat, evel ma ho poa laret d'am zad, hag am eus lakaet ma holl nerzh, hag am eus taolet anezhañ ken uhel en aer, ken pa 'z eo kouezhet d'an traoñ, ne oa ken nemet an eskern anezhañ. Me oar vat e oa aet bete rouantelezh ar fubu, lec'h ma eo bet debret e holl gig !

- Na 't eus ket graet ar pezh a larez aze, 'mechañs ?

- Allas ! Aotrou, gwir eo. Met da betra ivez laret d'am zad penaos e oa ho mab ur paotr mat, pa ne oa ket ? »

Setu glac'haret ar roue kozh, hag en em lakaas da ouelañ, ha da grial, ken e skloke gantañ ar palez holl. Ma laras e vije krouget an de-war-lerc'h ar beure daou vab roue Breizh-Izel. Arzhur en devoa gwall aon ; met Aorel n'en devoa aon ebet, hag a lare d'e vreur yaouank :

22

« Bez hep aon, pa laran dit, ma breur, ne c'hoarvezo droug ebet ganit, na ganen-me ivez. »

An de-war-lerc'h ar beure, an holl, er palez, a oa en gortoz da welet krougañ ar priñs Aorel hag e vreur, evel m'en devoa laret ar roue. Met ar roue kozh, me oar vat, a zeuas aon dezhañ dirak un den ken kreñv, hag an de-warlerc'h e laras da Aorel :

« Petra a c'honezin oc'h ober droug dit ? Kement-se ne lakao ket ma mab Charlez da zistreiñ en buhez ; ar pezh am eus da ober, bremañ pa n' am eus mab ebet ken, eo da bediñ da chom ganen, pa eo gwir ez out un den dispar war an douar, ha goude ma marv, e vi roue em lec'h war ar Frañsizien. Kontant out a gement-se ?

- Ya, a-walc'h, a laras Aorel, met gant ma vo kaset ma breur Arzhur d'ar gêr bete ma zad, ha na c'hoarvezo droug ebet gantañ.

- Graet e vo, a laras ar roue. »

Hag e voe laret neuze da ur bagad soudarded mont da gas ar priñs Arzhur betek e dad, en Breizh-Izel, ha teurel pled mat ne c'hoarvezje droug ebet gantañ.

Aorel a chomas en lez ar roue Frañs, hag a vije neuze dre-holl eus e heul, evel pa vije bet e vab. An daouzek tad a Frañs a gemeras hep dale kasoni outañ, o welet penaos ez oa deut mat d'ar roue kozh, hag en em glevjont evit kavout an tu da 'n em zizober anezhañ. Pedet e voe gante da ur pred bras, lec'h ma voe graet dezhañ evañ kalz a win. I a daole o gwin dindan an daol, hag Aorel a eve holl ar pezh a vije diskennet dezhañ. Mezv-brav e oa deut da vezañ, pa daolas unan bennak e win war e droad. Neuze e welas sklaer penaos e oa trubarderach, hag e savas en e sav, droug ennañ, hag e laras :

« A ! O klask mezviñ ac'hanon ez oc'h, war a welan ! Met n'eus ket a forzh !... »

Kerkent en em daoljont o-daouzek warnañ, o c'hlezeier dic'houinet. Met eñ a grogas en unan anezhe, dre e droad, ha gant hennzh en em lakaas da zornañ ar re all, ken en devoe o lazhet holl. Neuze ec'h eas betek ar roue, hag e laras dezhañ :

« Lazhet am eus ho taouzek tad a Frañs.

23

- Ne gredan ket ho pe graet kement-se

- Eo ; marv int holl ; emaint du-hont holl war o genoù er sal vras ; it da gwelet, mar ne gredet ket, hag anvet daouzek all en o lec'h, pa garfet. »

Ar roue kozh ac'h eas kerkent d'ar sal vras, hag a welas eno e zaouzek tad a Frañs astennet amañ ha du-hont, e-touez ar pladoù hag ar podoù torret, hag holl marv-mik. N' hallas ket harz' a skuilh daeroù, o welet kement-se.

Anvet e voe daouzek tad a Frañs all. Met, evel ar re gentañ, e kemerjont hep dale kasoni eus Aorel, dre ma ne rae netra ar roue nemet dre e guzul, ha ne selaoue netra eus kement a larent-i dezhañ. Ar roue a oa deut da vezañ kozh ha dinerzh. Ma roas dezhañ da grediñ an daouzek tad a Frañs penaos ne oa nemet Priñsez he blev aour, hag a oa o chom en rouantelezh an hup a c'hallje roiñ dezhañ ar yec'hed, ha nerzh, evel en e yaouankiz.

« Klevet a-walc'h am eus komz eus Priñsez he blev aour, a laras dezhe. Met piv a zo den d'he degas din ? Unan bennak ac'hanoc'h marteze ?

- Ar priñs Aorel, Aotrou, he degaso dec'h, mar kar ; laret en deus bezañ den d'hen ober.

- Ya ? Neuze e vo ret dezhañ ober ar pezh en deus laret. »

Ma voe degemennet d'ar priñs Aorel dont doc'htu da gavout ar roue.

« Penaos, Priñs Aorel, a c'houlennas ar roue digantañ, hag e vefec'h-c'hwi den da zegas din em falez Priñsez he blev aour, hag a zo o chom en rouantelezh an hup ?

- Biskoazh n' am eus lavaret ger a gement-se, Aotrou, ne ouzon ket zoken pelec'h emañ rouantelezh an hup...

- Laret en deus bezañ den d'hen ober, Aotrou ! a laras neuze an daouzek tad a Frañs.

- Klevet a ret ? Ret eo dec'h ober evel m'hoc'h eus laret, pe n'eus nemet ar marv evidoc'h.

- N'am eus ket laret ober kement-se ; met n'eus ket a forzh, mont a rin, en gras Doue, pa eo ho c'hoant, mar roet din ar pezh a c'houlennin diganec'h.

- Goulennet an dra a garfet, hag ho po, mar be gallet.

- Ma ! An daouzek tad a Frañs hag ar Superior am eus c'hoant a zeufe ganen.

- Mont a rafont ganec'h.

- Neuze e vo ret ober din ur vazh houarn eus ma nerzh.

24

- Ya, ya, graet e vo, n'ho pet ket a vorc'hed war-se. »

Ma voe graet ur vazh houarn hag a boueze pemp kant livr, ha neuze en em lakaas ar priñs Aorel en hent, gant ar Superior hag an daouzek tad a Frañs :

« Douget din ma bazh ! »

Ne gredent ket laret nann, hag en em lakaent a-bep-eil, c'hwec'h ha c'hwec'h, da zougen ar vazh houarn, ha bec'h warnezhe.

Ma tegouezhjont en ur gêr, hag e laras Aorel d'ar Superior trokañ dilhad gantañ. Ar pezh a voe graet. O tremen e-biou ur gouent leanezed, Aorel a skoas war an nor, hag e teuas ar Superiorez da zigeriñ :

« Demat dec'h, ma breur », a laras dezhañ, pa welas e wiskamant.

Ma c'houlennas koaniañ ha lojañ el leandi, gant e gompagnunezh ; hag e voent degemeret mat.

Pa voe aet an holl da gousket, Aorel ac'h eas da gambr ar Superiorez. Daouzek leanez ez oant eno, ha daouzek noz e kouskas el leandi, ha bep noz gant unan al leanezed. An drizekvet de ec'h ejont arre en hent.

War-dro nav miz goude kement-mañ, an daouzek leanez a c'hanas pep e vab ar c'haerañ. Ar bobl, o welet kement-se, a lakaas an tan el leandi, hag a voe devet-holl, hag al leanezed ivez. Met an daouzek bugel a voe roet da vagerezed da vagañ hag e voe merket war ul levr penaos e oa ar priñs Aorel, mab da roue Breizh-Izel, tad dezhe o-daouzek.

Goude bale ha dornañ hent e-pad pell amzer, e tegouezhjont en penn-kêr rouantelezh ar Vorianed. An dud holl a oa en glac'har bras eno, Ma c'houlennas Aorel petra a oa kiriek da gement-se hag e voe laret dezhañ penaos e tlee merc'h ar roue mont an de-war-lerc'h da zebriñ da ur sarpant a seizh penn a oa en ur c'hoad bras. Unan bep seizh vloaz, a wad ar roue, a ranke da gaout.

« Penaos, a laras Aorel, pa glevas kement-se, ha n'eus den ebet er gêr-mañ evit lazhañ al loen-se, ha salviñ buhez ar briñsez ?

- Allas ! a voe laret dezhañ, hennezh a zo ul loen ken spontus ! Netra ne c'hall harz' outañ. »

An de-war-lerc'h, Aorel en em gavas war hent ar briñsez, pa oa o vont d'al loen. Un nebeut soudarded hepken a oa deut ganti bete bord ar c'hoad. Gouelañ hag estlammiñ a rae ar briñsez kaezh, ma oa un druez he gwelet.

25

« Deut ganen war lost ma marc'h, Priñsez, a laras dezhi Aorel.

- Allas ! emezi, ne arruin nemet re abred ; ne youlan ket mont war varc'h d'ar marv. »

Aorel a ziskennas d'an douar, hag a lakaas anezhi war lost e varc'h, hag a laras dezhi bezañ hep aon hag e teuje a-benn eus ar sarpant.

Mont a eurejont neuze dindan ar c'hoad. Pa voent degouezhet e-tal toull ar sarpant, al loen spontus a vountas e seizh penn er-maez, hag a laras :

« Distaol din ar plac'h amañ.

- Hola ! Deus d'he c'herc'hat, ma 't eus c'hoant, rak ret e vo he gonit. »

Ha setu neuze un emgann spontus. Frikañ a ra Aorel daou benn d'ar sarpant, gant e vazh houarn.

« Kartier, bete warc'hoazh ! a lar al loen, neuze.

- Hag az po, a laras Aorel ; kenavo warc'hoazh eta. »

Hag e tistroas neuze gant ar briñsez, n' he devoa bet poan ebet. Met deut e-maez ar c'hoad, e laras dezhi mont hec'h-unan d'ar gêr, hag hen kavje an de-war-lerc'h arre. Hag ec'h ejont pep hini en e du.

Pa zegouezhas ar briñsez en palez he zad, e voe an holl souezhet-bras, rak ne oa den en sell anezhi ; biskoazh ne oa bet gwelet kemend-all.

« Penaos, ma merc'h kaezh, a laras ar roue, o pokat dezhi, bev ez out c'hoazh eta !

- Ya, gant gras Doue, ma zad.

- Ha penaos ez eo c'hoarvezet kement-se ?

- Ur Superior yaouank (dilhad ar Superior a oa bepred gant Aorel) am eus kavet war lez ar c'hoad, hag en deus laret din mont gantañ war lost e varc'h, ar pezh am eus graet, hag ez eo en em gannet gant ar sarpant hag en deus troc'het daou benn dezhañ.

- Da betra n'eo ket deut ganit d'ar palez ?

- Laret a-walc'h am eus dezhañ, met, n' en deus ket youlet dont. Allas ! Warc'hoazh e vo ret mont arre da doull ar sarpant ! Met laret en deus dont d'am sikour, evel hirie. »

26

Ma voe prest diskleriet ar c'heloù mat dre gêr : ha setu souezhet ha laouen an holl.

An de-war-lerc'h ec'h eas arre ar briñsez etrezek toull ar sarpant, ha ganti un toullad soudarded d'hec'h ambroug ur pennadig, rak he zad hag he c'herent ne gredent ket tostaat d'ar c'hoad. Mil aon o devoa na gavje ket ar Superior yaouank. Pa oa o vont gant an hent, gorrek ha trist-bras, degouezhet tost d'ar c'hoad, e welas un den war varc'h ; met allas ! n'anaveze nag an den nag ar marc'h evit bezañ ar re an de diagent. Ur gwiskamant all hag ur marc'h all en devoa kemeret ar priñs Aorel. Mont a eure betek ar briñsez hag e laras dezhi arre :

« Deut ganen war lost ma marc'h. »

Neuze ec'h anavezaz anezhañ, hag e pignas war lost e varc'h.

Evit diverrañ, Aorel a frikas arre daou benn d'ar sarpant, a c'houlennas arre kartier betek an de-war-lerc'h. Reiñ a eure kartier dezhañ, hag ar briñsez a zistroas arre d'ar gêr, hep droug ebet : evel an de diagent, Aorel ne youlas ket mont ganti, met laret a eure dezhi en em gavfe ganti c'hoazh an de-war-lerc'h, hag ec'h ejont neuze pep hini en e du.

An de-war-lerc'h, ec'h eas arre ar briñsez, hag e kavas Aorel ouzh he gortoz, ha gantañ ur gwiskamant all hag ur marc'h all. An dro-mañ, an emgann a voe diaesoc'h ha terruploc'h eget an daou de kentañ. Dont a eure a-benn koulskoude ar priñs, gant kalz a boan, da frikañ an tri fenn a oa manet gant ar sarpant, ha neuze e troc'has ar seizh teod er seizh penn, hag o lakaas en ur sac'h, war gein e varc'h, hag ec'h eas, an dro-mañ, gant ar briñsez da balez he zad. An holl a lare war an hent, dre ma tremenent, o welet Aorel o tegas ar briñsez d'ar gêr :

« Hemañ avat a zo ur gwaz ! »

Ar c'hleier hag an trompilhoù a sone en kêr, ar roue kozh a bokas da Aorel, dirak ar bobl hag a laras dezhañ e vije e vab-kaer hag e roje dezhañ e gurunenn. Gouelioù, festoù ha c'hoarioù a voe neuze e-pad eizh de, hag ouzhpenn.

War-dro pemzek de pe ur miz goude, 'vel ma komze ar roue a ober an eured raktal, Aorel a laras dezhañ penaos e oa ret dezhañ mont a-raok bete kastell Priñsez he blev aour, pa en devoa laret mont ; met, pa zistroje, e vije graet an eured, ha neuze e chomje gantañ en e balez.

27

Mont a ra eta Aorel en hent, gant e re ; met a-raok mont, en devoa graet d'ar briñsez evel da daouzek leanez al leandi. Bale a reont, bale a reont, hag

an daouzek tad a Frañs a ranke dougen bazh-houarn ar priñs, hag ez oant skuizh-bras oc'h ober ar vicher-se ; met ne gredent koulskoude klemm re uhel.

Ma tegouezhjont un de dirak ur c'hozh kastell, en kreiz ur c'hoad. Ouzhpenn pemp kant vloaz a oa na oa bet kristen eno. Ma lennjont merket war ur peul-maen, dirak an nor-borzh penaos ez oa eno o chom Kaour Sant Jili, hag en devoa seizh junt ha seizh ugent, ha seizh troatad en pep junt.

« Hola ! a laras neuze Aorel, hennezh avat a rank bezañ ul loen ! Ret eo din gwelet anezhañ. »

An daouzek tad a Frañs hag ar Superior o devoa aon bras, hag e larjont dezhañ :

« N' eomp ket aze ; eomp a-raok ! »

Met ne selaoue ket anezhe, hag e skoas war an nor. Den ne gomze ha ne fiñve. Skeiñ a eure a-nevez. Trouz ebet bepred. Neuze e torras an nor gant e vazh houarn. Mont a eurejont er porzh, Aorel a-raok, hag ar re all drekañ, hag aon bras dezhe. Den bepred. Mont a eurejont er gegin, hag e weljont eno ur vaouez kozh, hir he dent, barvek he groñj, oc'h aozañ e voued d'ar ramz.

« Demat dec'h, mamm-gozh ! » a laras dezhi Aorel.

Ma tizroas neuze, hag e voe souezhet-bras o welet Aorel hag e heul, hag e laras :

« Dre belec'h ez oc'h-c'hwi deut amañ ?

- Dre an nor eta, mamm-gozh, a laras Aorel.

- Serret-mat e oa koulskoude an nor, a gredan.

- Ya, met setu amañ an alc'houez en deus he digoret. » Hag e tiskouezas dezhi e vazh houarn.

« Da betra ez oc'h-c'hwi deut amañ, ma bugale ?

- Ma fe, mamm-gozh, da welet Kaour Sant Jili, hon eus klevet laret a zo un dra burzhudus.

- Ma mab eo ; gwelet a-walc'h a refet anezhañ siwazh dec'h !

Ba ! Mamm-gozh, me n' on ket ur paotr spontik ; pelec'h emañ ho mab ? Rak mall am eus d'hen gwelet.

- It d'e gambr, hag hen gwelfet. Kousket eo bremañ ; met un horzh-houarn a bemp kant livr a welfet en kichen e wele, hag a zo evit hen dishuniñ.

28

- Ma ! Lest-eñ ganen, m'hen dishuno a-walc'h.

Hag Aorel a bignas kerkent d'ar gambr, hag a lezas ar re all ouzh traoñ. Pa welas ar ramz astennet war e wele, e chomas ur pennadig da sellet outañ, digor-bras e zaoulagad, hag e c'henou ivez, hag evitañ ne oa ket spontik, e voe fromet un nebeut. Sell amañ avat ul loen, a laras. Kregiñ a eure neuze en horzh-houarn, hag e skoas un taol war e benn. Ar ramz ne eure van ebet. Ma skoas un taol all kreñvoc'h. Ma reas neuze un dro en e wele, hag a laras :

« Kregiñ a ra ar c'hwen ! »

Aorel a skoas neuze war benn ar ramz, gant e vazh-houarn, hag ar ramz a savas eus e wele hag a zeuas ivez, hep dale. Ma kemeras ur falc'h vras hag e savas ganti war ur maen bras a oa en kreiz ar porzh, hag en lakaas da c'hoari

ganti. Ar falc'h a dape tro-dro ar porzh, hag ur c'hazh n'en dije ket gallet tremen etrezi hag ar mogerioù, hep bezañ troc'het dre an hanter. Met Aorel a zalc'he dirazañ e vazh-houarn, trempet en gwad naer-wiber, ha bep taol e teue ganti un tamm eus a falc'h ar ramz, kement ha ken bihan ken na vanas ken nemet troad ar falc'h en e zorn. Neuze e frikas ar ramz a daolioù-bazh.

Ma chomjont er c'hastell un toullad deizioù, ha goude ec'h ejont arre a-raok. Met kent evit mont, Aorel a verkas war ur peul-maen, dirak dor-borzh ar c'hastell, penaos e oa tremenet dre eno, hag en devoa lazhet Kaour Sant Jili, en devoa seizh junt ha seizh ugent, ha seizh troatad en pep junt.

Degouezhout a eurejont ur pennad goude gant ur pont kaer war ur stêr, ha war ar pont-se e oa oc'h ober gward un touseg hag a oa kement hag ur vuoc'h, ha na leze den da dremen.

« Arsa, paotred, a laras ar priñs Aorel d'an trizek all, pa welas al loen euzhus-se, - bremañ e vo ret dec'h pokat d'an touseg-se ! »

Setu-int holl da estlammiñ, ha da euzhiñ, ha da souzañ, nec'het-bras o klevet kement-se.

« Piv ac'h aio da gentañ ? »

29

N'eo ket a-raok ec'h aent, met a-dreñv. Aorel ac'h eas neuze betek al loen, a oa spontus da welet, hag a roas dezhañ un taol gant e vazh-houarn, hag hen lazhas mik. Neuze e laras arre d'e drizek gompagnun :

« Bremañ e pokfet dezhañ, me oar vat ? »

Sevel a rae o c'halonoù, pa sellent outañ, met ret e voe dezhe pokat d'an amprevan.

Aorel a verkas arre war ur peul-maen, en penn ar pont, penaos ez oa tremenet dre eno, hag en devoa lazhet an touseg a oa oc'h ober gward war ar pont, pemp kant vloaz a oa, ha n' en devoa lezet nikun da dremen e-pad an amzer-se.

Neuze ec'h ejont arre a-raok, da glask kastell Priñsez he blev aour. Ma tegouezhas dezhe tremen ur pennad goude dre un dezerzh bras, lec'h ma oa suilhet holl ha na oa ket ur c'heotenn c'hlas. Met er penn all d'an dezerzh-se e kavjont ur prad kaer, leun a vleunioù koant hag a evned hag a gane gae, hag a wez karget a frouezh ar gwellañ. Azeañ a reont eno e-touez ar geot hag ar bleunioù c'hwezvat, da ziskuizhañ ha da zebriñ frouezh. Hag e welent war un dosenn, diraze, ur c'hastell ar c'haerañ, hag en ur prenestr eus ar c'hastell-se e oa ur briñsez kaer evel an heol o kribat he blev melen-aour gant ur grib aour.

Kemer a reont kalon, o welet kement-se, hag e savont hag e valeont etrezek ar c'hastell a soñje gante ne gavjent biken. Pa voent degouezhet e-tal an nor-borzh, Aorel a skoas warni. Den ne zeuas da zigeriñ, ha ne gomzas ivez. Ma skoas un eil wezh, kreñvoc'h. Netra bepred. Neuze e torras an nor, gant e vazh-houarn, hag ec'h ejont o-fevarzek er porzh. Met allas ! en-dro d'ar porzh-se e oa daouzek ramz, kreñvoc'h eget Aorel, hag e lamjont digantañ e vazh-houarn, hag o lakajont holl en kaouedoù houarn, da lardañ evel yer, evit bezañ debret diwezhatoc'h, pa vije deut an amzer.

Met lezomp ar re-mañ bremañ en o c'haouedoù, lec'h o c'havfomp diwezhatoc'h, ha pledomp un tamm gant daouzek mab ar priñs Aorel, ganet eus an daouzek leanez er gouent lec'h ma en devoa kousket daouzek noz.

30

Ar re-mañ a oa daouzek paotr an terruplañ. Pa voent deut en o dek vloaz, (tost da zaouzek vloaz a oa abaoe ma oa ar priñs Aorel en hent), e voe laret

dezhe piv e oa o zad. Setu-int eta en hent o-daouzek, hep gouzout etrezek pelec'h mont. Bale a reont, dornañ a reont hent a bep tu, ken e tegouezhont ivez en rouantelezh ar Vorianed. Merc'h roue ar Vorianed he devoa ivez ur mab bihan eus ar priñs Aorel, hag a oa anvet ar priñs Daofin. Hemañ en devoa war-dro oad an daouzek all, hag a oa ivez ur paotr ar c'haerañ. Ma tegouezhas dezhañ bezañ o vale war an hent dre lec'h ma teuas daouzek mab al leanezed, ha p' o gwelas, ec'h eas o bete, hag e c'houlennas digante :

« Pelec'h ec'h et-c'hwi evel-se, paotred ?

- Da glask hon zad, a larjont dezhañ.

- Ha piv eo ho tad ?

- Ar priñs Aorel, mab roue Breizh-Izel.

- Ar priñs Aorel ? Met hennezh a zo tad din-me ivez !

- Neuze eta emañ amañ o chom ?

- N'emañ ket amañ o chom ; met deut ganen bete ma zad-kozh ha ma mamm, ma c'houlennin digante ma lezel da vont ganec'h ivez da glask ma zad. »

Mont a reont gantañ da balez roue ar Vorianed, hag e dad-kozh hag e vamm, o welet penaos ez oant holl heñvel an eil ouzh egile, a gredas aes penaos o devoa un hevelep tad hag ar priñs Daofin. Ma voent degemeret mat, hag e tremenjont an noz er palez. An de-war-lerc'h ar beure, daouzek mab al leanezed a savas beure mat evit mont arre en hent. Ar priñs Daofin a laras neuze ec'h aje ivez gant e vreudeur da glask e dad. Kaer o devoa e vamm hag e dad-kozh pediñ anezhañ da chom er gêr, ret e voe dezhe hen leuskel da vont. Neuze e dad-kozh a roas dezhañ ur c'hleze-meur hag a droc'he an dir hag an houarn evel koad, ha setu-int o-zrizek en hent. Bale a reont, bale a reont kement ha kement ma 'n em gavont un de dirak ur c'hozh kastell, en kreiz ur c'hoad, ha war ur peul-maen dirak dor-borzh ar c'hastell-se e lennont merket penaos e oa eno o chom Kaour Sant Jili, hag en devoa seizh junt ha seizh ugent, ha seizh troatad en pep junt ; ar pezh a spontas anezhe un tammig, ha ne gredient ket skeiñ war an nor. Met war ur peul-maen all e weljont merket penaos e oa tremenet ar priñs Aorel dre eno, hag en devoa lazhet Kaour Sant Jili, hag ez oa aet pelloc'h goude, da glask Priñsez he blev aour.

« Hag a zo mat ! a larjont neuze ; tremenet eo hon zad dre amañ, ez omp war an hent mat, dalc'homp da vont eta, ha na gollomp ket a amzer. »

Ha setu-int da zornañ hent arre, leun a galon. Ma tegouezhjont neuze, hep dale, e-kichen ar pont lec'h m'en devoa lazhet o zad ar pikol touseg a oa oc'h ober gward war ar pont. Hag e lennjont arre merket war ur peul-maen, en penn ar pont, penaos ez oa tremenet dre eno ar priñs Aorel, hag en devoa lazhet an touseg.

31

« Mat ! a larjont, laouen-bras, hon zad n' emañ ket pell ken, me oar vat. »

Hag e tremenjont ar pont, hep droug. Goude e tremenjont c'hoazh an dezerzh lec'h na oa na dour, na frouezh, na netra a c'hlas, hag e tegouezhjont neuze en ur prad kaer lec'h ma oa ur feunteun dour sklaer, ha gwez lec'h ma kane an evned, ha bleunioù koant, hag a bep seurt frouezh mat da zebriñ. Hag ec'h evjont dour eus ar feunteun, rak bras e oa o sec'hed, hag e kutuilhjont frouezh eus ar gwez, hag ec'h azezjont war ar geot d'o debriñ, ha da ziskuizhañ.

Pa oant evel-se en o flijadur, ar priñs Daofin a welas pell ur c'hastell kaer war un dosenn, hag en ur prenestr ar c'hastell-se, ur briñsez kaer evel an heol o kribat he blev melen-aour gant ur grib aour.

« Hola ! Paotred, emezañ, setu-ni tost da benn hon foanioù ! Setu du-hont, me oar vat, kastell Priñsez he blev aour, lec'h ma tle bezañ hon zad. Ne welet-c'hwi ket ar briñsez en prenestr he c'hambr o kribat he blev melen-aour gant ur grib aour ?

- Ya avat ! a laras an daouzek all ; eomp doc'htu etrezek ar c'hastell. »

Hag e savjont kerkent, hag ec'h eont etrezek ar c'hastell. Skeiñ a reont war an nor. Nikun ne zeu ha ne gomz. Ma skoont ur wezh all, kreñvoc'h. Trouz ebet bepred. Neuze ar priñs Daofin a dorr an nor, gant e gleze-meur, hag ec'h eont er porzh, o-zrizek. Kerkent an daouzek ramz a zeuas evit teurel warnezhe o c'hrabanoù. Met ar priñs Daofin en em lakaas da c'hoari gant kleze-meur e dad-kozh, hag o zroc'has holl a bezhioù munut. Priñsez he blev aour a oa o sellet en he frenestr, ha pa welas ez oa marv an daouzek ramz, e tiskennas hag ec'h eas betek ar priñs Daofin hag e laras dezhañ :

« Trugarez dit, Priñs Daofin, paotr mat ! Te ha da vreudeur a zo deut amañ da glask ho tad, ar priñs Aorel ?

- Ya avat, Priñsez, a laras ar priñs Daofin.

- Ma ! Poent bras ez oa dec'h degouezhout, rak hirie a zo ur bloaz abaoe ma 'z eo degouezhet amañ, gant daouzek tad a Frañs hag ar Superior, ha warc'hoazh kentañ e tleent bezañ lazhet ha debret holl gant ar ramzed.

- Pelec'h emaint ? a c'houlennas ar priñs Daofin.

32

- Deut ganen hag o gwelfet. »

Hag ar briñsez o c'hasas lec'h ma oant o-fevarzek, en pep a gaoued. Ar priñs Daofin, gant e gleze-meur, a zrailhas ar c'haouedoù, hag e teujont er-maez, ha neuze ar priñs Aorel a anavezias e vugale hag a bokas dezhe, gant daeroù a joa.

Neuze Priñsez he blev aour a gomzas evel-hen d'ar priñs Aorel :

« C'hwi, Priñs Aorel, a zo bet degaset amañ gant ar roue a Frañs evit ma c'herc'hat da reiñ dezhañ ar yec'hed.

- Gwir eo, Priñsez, a laras ar priñs Aorel.

- Ma ! Mont a rin ganec'h, a greiz ma c'halon. Pell a-walc'h a zo abaoe ma 'z on dalc'het amañ dindan gazelge gant an daouzek ramz en deus lazhet ar priñs Daofin, ho mab, hag ivez gant an daou loen lous all, Kaour Sant Jili hag an touseg a ziwalle ar pont, hag hoc'h eus lazhet, o tont amañ. N'on ken bremañ dindan o beli, gras dec'h. Eomp kuit eta, hag eomp prim. »

Ha neuze, hep muioc'h dale, e kemerjont holl an hent evit mont da balez ar roue Frañs.

Pa oant o tremen dre rouantelezh roue ar Vorianed, ec'h ejont da welet ar roue kozh, hag e voent degemeret mat. Ar priñs Aorel a voe neuze eureujet gant merc'h ar roue, mamm ar priñs Daofin. Evel ma oa deut war an oad, ha ma oa kozhet gant e holl labourioù hag e holl boanioù, abaoe ma deut eus ar gêr, Priñsez he blev aour a rentas dezhañ ar yaouankiz hag an nerzh kentañ, gant an dour a vuhez, a oa deut ganti.

E-pad pemzek de leun e voe gouelioù, festoù hag a bep seurt c'hoarioù en palez roue ar Vorianed, ha neuze en em lakajont arre ha en hent etrezek ar Frañs.

Pa zegouezhas Priñsez he blev aour en Pariz, e voe souezhet-bras an holl o welet 'vel ma oa koant ha kaer. Netra nemet ar gweled anezhi a oa a-walc'h evit

laouenaat kalonoù ar re a oa trist, ha reiñ ar yec'hed d'ar re a oa klañv. Pa zeuas en kambr ar roue kozh, ez oa fall-fall, o vont da vervel. Met kerkent ha m' he gwelas, en em gavas yac'h, hag e c'hoarzhas ouzh ar briñsez, hag e laras dezhi :

« Setu-c'hwi deut eta, Priñsez kaezh ! Ya, Aotrou, penaos en em gavet ?

- Brav-bras en em gavan bremañ, Priñsez ; netra nemet ar gweled ac'hanoc'h a zo a-walc'h evit reiñ ar yec'hed da un den hanter-varv ; yac'h on evel biskoazh !.. Bremañ e vefomp dimet hag eureujet, Priñsez ?...

33

- Ya ; met evel ma 'z oc'h un tammig kozh ha dinerzh evit bezañ ma fried evel ma 'z oc'h, e vezo ret, a-raok, ober dec'h evel am eus graet d'ar priñs Aorel, a-raok ma eo bet eureujet da verc'h roue ar Vorianed. Sellet 'vel ma 'z eo bremañ yaouank, ha koant, ha nerzhus ! Deut a zo ganen dour a varv ha dour a vuhez, ha kement-se ne bado ket pell amzer da ober, hag ouzhpenn n' ho po poan ebet. »

Ma laras dezhi an diot kozh ober dezhañ evel ma karje. Hag e skuilhas warnañ neuze ur bannac'h dour a varv ; ha setu-eñ marv-mik kerkent. Met neuze, e-lec'h skuilh' war e gorf dour a vuhez, 'vit ma teuje arre en buhez, e laras douariñ anezhañ, buan. Ar pezh a voe graet. Ha neuze e voe dimet hag eureujet Priñsez he blev aour gant an hini en devoa he dieubet eus a zindan veli an daouzek ramz, ar priñs Daofin, mab ar priñs Aorel ha merc'h roue ar Vorianed.

Hag e voe a-nevez gouelioù, ha festoù, ha pep seurt c'hoarioù, e-pad ur miz leun.

Daouzek mab an daouzek leanez a voe lakaet da dadoù a Frañs, e-lec'h ar re gozh.

Kontet gant Fañch FULUP, Kemener, e Pluned - 1871.
Priñtet evit an embann gant Yann-Erwan ABALAN.

Roll oberennoù Roparz Hemon

savet gant Per PENNEG

harpet gant Gwenael Huon, Ronan Huon ha Y. E. Abalan

Graet eo bet ar roll-mañ evel un testeni anaoudegezh a dleomp sevel da Roparz Hemon, o kenderc'hel gant an hent en deus boulc'het evidomp.

Oberennoù ur skrivagner a vez renket alies hervez urzh ar bloavezhioù : setu, da skouer, pezh o deus graet Roparz Hemon e-unan evit oberennoù Youenn Drezen (Al Liamm, niv. 151, 1972, pp. 113-116) ha Ronan Huon evit oberennoù pennañ Roparz Hemon (" Bloavezhioù ", M Liamm, niv. 190, 1978, pp. 316-319) met ober evel-se evit sevel ur roll klok eus oberennoù ken niverus bet skrivet gant Roparz Hemon a vefe didalvoud evit al lennerien.

Setu perak em eus kavet gwelloc'h renkañ an oberennoù hervez ar stumm (Barzhonegoù, Pezhioù-c'hoari, h.a...) ha hervez an danvez (Skridvarnerezh, Istor, h.a...). Oberennoù lennegel ha pennadoù Roparz Hemon a zo bet renket e pep rann hervez urzh ar bloavezhioù ma 'z int bet embannet, evit ma c'hellfe al lenner merzout kresk hag endroadur an oberenn, o welout diouzhtu da skouer peseurt oberennoù a zo bet embannet gant Gwalarn, Ar Bed Keltiek pe Al Liamm.

Gwelloc'h em eus kavet heuilhañ urzh al lizherenneg evit an oberennoù troet pe adaozet o kemer da azon anv ar skrivagner (1).

Diskouez a ra ar roll da heul pegen divent, puilh ha liesseurt eo bet oberenn Roparz Hemon war dachennoù al lennegezh, ar studi hag ar stourm sevenadurel.

Rannet eo ar roll e teir lodenn :

1. Oberennoù skrivet gant Roparz Hemon.
2. Troidigezhioù ha aozadurioù.
3. Skridoù ha pennadoù.

En niverenn-mañ e vo embannet al lodenn gentañ, da lavarout eo an oberennoù bet skrivet gant Roparz Hemon e-unan.

(1) Gwellañ labour levrlennadurezh bet embannet e brezhoneg eo an hini savet gant Anna-Gwenola Kervella ha Herve Latimier " Roll ar Pennadoù bet embannet war Al Liamm etre 1966 ha 1975 " (Al Liamm, niv. 179, Du-Kerzu 1976, ha 180, Genver-C'hwevrer 1977). Ul labour resis ha klok, graet en un doare skiantel.

BERRADURIOÙ

kv. = keñveriañ gant.

niv. = niverenn.

p. = pajenn.

pp. = pajennoù.

p. sq. = hag ar pajennoù da heul (sq. a dalv sequuntur, « heuilhañ a reont »).

ANVIOÙ AR C'HELAOUENNOÙ

ABK = Ar Bed Keltiek.

ALL. = Al Liamm (" Al Liamm - Tir na nog " betek 1957).

ARV = Arvor.

GW. = Gwalarn.

Kann. Gw. = Kannadig Gwalarn.

1) Oberennoù skrivet gantañ e-unan

Barzhonegoù niv. 1-52
Kanaouennoù niv. 53-144
Pezhioù-c'hoari niv. 145-162
Kontadennoù niv. 163-251
Romantoù niv. 252-262
Troidigezhioù eus oberennoù R. Hemon niv. 263-266

2) Oberennoù troet pe adaozet gant Repars Hemon

Barzhonegoù niv. 267-276
Pezhioù-c'hoari niv. 277-289
Kontadennoù niv. 290-320
Romantoù niv. 321
Skridoù all niv. 322-326
Istor Breizh La Borderie niv. 327

Lennegezhioù keltiek :

- 1) Henlennegezh Iwerzhon niv. 328-329
- 2) Lennegezh Kembre
Henzanevelloù Kembre niv. 340-341
Lennegezh an XIXvet hag an XXvet kantved niv. 342-345
- 3) Lennegezh Bro-Skos niv. 346
- 4) Lennegezh Kernev-Veur niv. 347-349
- 5) Marvailhoù Arzhur hag an Daol Grenn niv. 350-355
- 6) Lennegezh Vreizh
" O klask hol lennegezh kozh " niv. 356-361
Barzhaz Breizh Kervarker h.a. niv. 362-393

36

I. - OBERENNOÙ SKRIVET GANT ROPARZ HEMON

Barzhonegoù

1 - Kanenn vrezel. - Breiz Atao 1925. - ALL. niv. 41 (Barzhaz 1350-1953), Du-Kerzu 1953, p. 102.

GWALARN (1925-1944)

- 2/3 - Kanennoù kañv. .. GW., niv. 3, Diskar-amzer 1925, p. 26.
- 4 - Barzhoneg evit kreiz ar bloaz (1925). - GW., niv. 4, Goañv 1925, pp. 37-38. - GW. niv. 55, Mezheven 1933, pp. 21-24.
- 5 - Listri noz (1926). - GW. niv. 6, Hañv 1926, pp. 65-66. - GW. niv. 55, Mezheven 1933, pp. 25-27.
- 6 - Mintin (1926). - GW. niv. 7, Diskar-amzer 1926, p. 94. - GW. niv. 55, Mezheven 1933, p. 30.
- 7 - Kimiad. - GW. niv. 7, Diskar-amzer 1926, p. 94.
- 8 - Kanaouenn. - GW. niv. 8, Goañv 1926, p. 101.
- 9 - Buhez (1927). - GW. niv. 11, Diskar-amzer 1927, p. 83.
- 10 - Skeudenn (1927). - GW. niv. 11, Diskar-amzer 1927, p. 84.
- 11 - Kimiad (1929) - GW. niv. 17, Hañv 1929, p. 3. - GW. niv. 55, Mezheven 1933, p. 30 - ALL. niv. 41 (Barzhaz 1350-1953), Du-Kerzu 1953, p. 101. (Barzhoneg disheñvel diouzh an hini embannet e niv. 7 GW.)
- 12 - D'ur plac'h yaouank o kutuilh bleunioù da serr-nnoz (1930). - GW. niv. 22, Hañv 1930, p. 5. - ARV. niv. 174, 21 Mae 1944, p. 2.
- 13 - Maronad (1931). - GW. niv. 31, Mezheven 1931, pp. 10-11.
- 14 - Pirc'hirin ar Mor (1929-1933). - GW. niv. 55, Mezheven 1933, pp. 5-24.
- 15 - Maronad (1925). - GW. niv. 55, Mezheven 1933, p. 28. (Barzhoneg disheñvel diouzh hini an niv. 13).
- 16 - An huñvre gozh (1933). - GW. niv. 55, Mezheven 1933, p. 31.

- 17 - Kasadenn (1934). - GW. niv. 66 (Barzhaz Gwalarn), Mae 1934, p. 23.
 18 - Al lestr (1934) - GW. niv. 66, Mae 1934, p. 24.
 19 - Al liorzh espar (1939). - GW. niv. 123, C'hwevrer 1939, p. 77. - ALL. niv. 41 (Barzhaz), Du-Kerzu 1953, p. 99.
 20 - Ar rozenn du (1939). - GW. niv. 127, Mezheven 1939, p. 5. - ARV. niv. 176, 4 Mezheven 1944, p. 3. - ALL. niv. 41 (Barzhaz), Du-Kerzu 1953, p. 102.
 21 - Hent Peredur (darnig). - GW. niv. 128-129, Gouere-Eost 1939, pp. 67-68.
 22 - Ar c'heloù mat (25 Eost 1940). - GW. niv. 130, Du 1940, p. 26.
 23 - Lazhadenn Unvab Aife (21 Mezheven 1942 - 2 Eost 1942). - GW. niv. 150-151, Gouere-Eost 1942, pp. 337-347.
 24 - Emen emañ da vuhez (tennet eus " Gwarizi Vras Emer "). - GW. niv. 162, C'hwevrer 1944, p. 67.
 25 - Kan an ene (tennet eus " Gwarizi Vras Emer "). - GW. niv. 163, Meurzh 1944, pp. 131-132.
 26 - Kanenn ar Spesoù.
 27 - Kanenn Fand (tennet eus " Gwarizi Vras Emer "). - GW. niv. 164, Ebrel 1944, pp. 195-196.

37

AL LIAMM (1948-1971)

- 28 - Kanenn evit Deiz an Anaon (1948). - ALL. niv. 10, Gwengolo-Here 1948, pp. 25-30.
 29 - Galv ar beziou (1957). - ALL. niv. 63, Gouere-Eost 1957, pp. 3-9.
 30 - Plac'h Askalot (1957). - ALL. niv. 72, Genver-C'hwevrer 1959, pp. 3-5.

Peder barzhoneg :

- 31 - Porzh (Kerzu 1956)
 32 - Oabl (1960)
 33 - Ar marc'heg bale bro (1960)
 34 - Ar bedonnerez (1960)
 ALL. niv. 88, Gwengolo-Here 1960, pp. 279-281.
 35 - Gouleier bihan (1962). - ALL. niv. 92, Mae-Mezheven 1962, pp. 161-162.
 36 - D'ar goanag (1962). - ALL. niv. 93, Gouere-Eost 1962, p. 241.
 37 - Ar meleour (1967). - ALL. niv. 124, Gwengolo-Here 1967, p. 386.
 38 - An estren. - ALL. niv. 129, Gouere-Eost 1968, p. 228.
 39 - Ar goañv e-barzh an hañv. - ALL. niv. 130, Gwengolo-Here 1968, pp. 305-306.

Ar Barzhaz Dianav (barzhonegoù tennet diouzh -) :

- 40 - 1) Ar maskl satin, gant ur c'hentlavar (p. 243). - ALL. niv. 135, Gouere-Eost 1969, pp. 243-257.
 41 - 2) Diwezhañ Pantekost Arzhur. - ALL. niv. 137, Du-Kerzu 1969, pp. 396-400.
 3) Peder barzhoneg :
 42 - O kerzhout da serr-noz
 43 - Ar gambr
 44 - Va-unan-penn
 45 - Int
 ALL. niv. 138, Genver-C'hwevrer 1970, pp. 7-9.
 46 - 4) Loeiz KERSANTON, Pajennad ar breurig Tudel. - ALL. niv. 144, Genver-C'hwevrer 1971, pp. 3-6.
 47 - 5) Jord HELORI, Flemmigan em enep-me.
 Telennigan d'ar c'hoadoù
 ABK. Mae 1970, pp. 131-135.
 49 - 6) Jord HELORI, Flemmigan a-enep brizhdevodezed Rekourañs ALL. niv. 145, Meurzh-Ebrel 1971, pp. 100-103.

Stagadenn d'ar barzhonegoù

49 bis - Ar barzhaz dianav :

- Aozer dianav, D'un itron en ur gas dezhi un torkad rozennoù:
 Respont an itron
 E washañ enebour
 ALL. niv. 190, Gwengolo-Here 1978, pp. 309-310
 Per RICHOU (1878-1928), Kanaouenn

- ALL. niv. 190, Gwengolo-Here 1978, p. 311.
 Paol LUKAS (1827-1878), Ar wenodenn
 ALL. niv. 190, Gwengolo-Here 1978, p. 312.
 Herve POHER (1823-1900), Brekilien
 ALL. niv. 191, Du-Kerzu 1978, pp. 405-406.
 Gustav DELCOUR (1866-1907) :
 Trovan
 ALL. niv. 191, Du-Kerzu 1978, p. 407.
 Al loar a luc'h dreist ar grugell
 ALL. niv. 191, Du-Kerzu 1978, p. 408.

38

Dastumadoù barzhonegoù :

- 50 - Gwalarn, niv. 55, Mezheven 1933 : Pirc'hirin ar Mor, ha barzhonegoù all. 32 p. (kv. listenn ar barzhonegoù, niv. 4, 5, 6, 11, 15, 16).
 51 - Barzhonegoù, Skridoù Breizh, Brest, 1943, 118 p. (ar mouladur-mañ a zo bet distrujet e-doug ur vombezadeg e Brest).
 52 - Barzhonegoù, Embannadurioù Al Liamm, 1967, 141 p.
 An dastumad-mañ a zo ennañ ar barzhonegoù embannet e mouladur 1943, da lavarout eo ar pezhioù embannet war Walarn (nemet niv. 2 à 7 eus ar roll), ar re embannet war Al Liamm etre 1948 ha 1967, Izold a Vreizh (ABK. Eost 1961), An derou mat (ABK. Genver 1961), barzhonegoù diembann, Abardaevezh Sul an Hañv, Gwarizi Vras Emer (lodennoù embannet war Walarn e 1944 : niv. 24, 25, 26, 27 eus ar roll) hag ur rummad pedergwerzennoù diwar Omar C'HAYYAM, embannet e 1963 war Al Liamm (kv. Troidigezhioù).

Kanaouennoù

- 53 - Kanenn Veur ar Pobloù Gwasket (war don Het Leeuw van Vlaanderen). - " Breiz Atao ", 1925.
 54 - Kanomp : Inizi an Hud (Pagan Love Song). - GW. niv. 29, Ebrel 1931, pp. 35-36.
 55 - Kan an Trec'h (war don Bro Gozh va Zadoù). - " Breiz Atao ", 13 Eost 1939. - ABK., Ebrel 1963, pp. 67-68 (adembannet gant un notenn).

ARVOR (1942-1944)

- 56 - O, Steredenn va c'halon (hervez un ton a Vro-Gembre).
 ARV. niv. 65, 5 Ebrel 1942, p. 4.
 57 - Va c'halon a zo pounner (hervez un ton a Vro-Gembre).
 ARV. niv. 72, 24 Mae 1942, p. 4.
 58 - Ar spern gwenn (hervez un ton a Vro-Gembre)
 ARV. niv. 67, 19 Ebrel 1942, p. 4.
 59 - Aze 'mañ ar bank (hervez un ton a Vro-Gembre).
 ARV. niv. 74, 7 Mezheven 1942, p. 3. ABK., Du 1963, p. 172.
 60 - Ret eo d'al labous nijal (hervez un ton a Vro-Gembre).
 ARV. niv. 77, 28 Mezheven 1942, p. 3.
 61 - An huñvreoù kaer (hervez un ton a Vro-Skos).
 ARV. niv. 83, 9 Eost 1942, p. 4.
 62 - Kleierigoù va c'halon (ton gant Jef AR PENVEN).
 ARV. niv. 87, 6 Gwengolo 1942, p. 3.
 63 - Al lochennig e-tal ar mor (hervez un ton a Iwerzhon).
 ARV. niv. 94, 25 Here 1942, p. 3.
 64 - Turzhunellig, o turzhunell (ton a Gembre)
 ARV. niv. 132, 25 Gouere 1943, p. 4.
 ABK. Mezheven 1964, p. 136.
 65 - War ar mor emañ va c'harantez (Enez Vanav).
 ARV. niv. 135, 15 Eost 1943, p. 4.
 66 - Ar c'himiad (hervez un ton a Iwerzhon).
 ARV. niv. 138, 5 Gwengolo 1943, p. 4.
 67 - Ar paotr tomm e galon.
 ARV. niv. 141, 26 Gwengolo 1943, p. 3.

- 68 - Mintin war ar Mor (war un ton a Iwerzhon).
 ARV. niv. 150, 28 Du 1943, p. 3. ARK. niv. 59, Du 1963, p. 176.
- 69 - Laouenanig an hañv (hervez un ton a Vro-Gembre)
 ARV. niv. 170, 23 Ebrel 1944, p. 4.

39

AR BED KELTIEK (Gouere 1960 - Ebrel 1965)

Dindan an anv *Kanomp* e voe embannet gant Roparz Hemon war *Ar Bed Keltiek* kanaouennoù savet gantañ lakaet da glotañ gant tonioù pe bezhioù-sonerezh a bep tro ; anv ton ar ganaouenn pe ar pezh-sonerezh a zo lakaet amañ etre krochedoù-kromm, met darn eus an tonioù a zo bet savet moarvat gant Roparz Hemon e-unan ; ijinet en deus ivez un doare-notennadur nevez evit ar sonerezh (kv. niv. 73 ha 123 eus ar oll).

- 70 - Bageergan (Santa Lucia).
- 71 - Olav 'ra, Berjerenn (ton ar ganaouenn c'hall anavezet).
- 72 - Luskellerezh (BRAHMS).
 ABK. niv. 19, Gouere 1960, p. 82.
- 73 - Sonerezh : Notennadur hor c'hanaouennoù.
 ABK. niv. 20, Eost 1960, pp. 91-92.
- 74 - Karantez den a zo levezet verr (G. B. MARTINI).
- 75 - Evit ar vugaligoù : Breurig Jakez (ton anavezet).
- 76 - Ar goañv za tremenet (beuregan alaman eus ar Grennamzer).
 ARK. niv. 20, Eost 1960, pp. 93-94.
- 77 - Danevell ar Graal (Lohengrin ; WAGNER).
- 78 - Me 'gar Filo (So Early in the Mornig, kanaouenn bobl eus S.U.A.).
 ABK. niv. 21, Gwengolo 1960, pp. 104-105.
- 79 - Merc'hed, dre druez... (Nozze di Figaro, MOZART).
- 80 - Lena goant (ton a Gembre : Mentra, Gwenn).
- 81 - Malbroug a ya d'ar brezel (ton anavezet).
 ABK. niv. 22, Here 1960, pp. 117-118.
- 82 - Nozkan (SCHUBERT).
- 83 - Kenavo (Auld Lang Syne).
- 84 - Evit ar vugaligoù : Mont a reomp d'ar chase (ton a Vro-Skos : Charlie is my darling). - ABK. niv. 23, Du 1960, pp. 129-130.

40

Noueloù :

- 85 - Nozvezh sioul, nozvezh kaer (ton alaman : Stille Nacht...) p. 144.
- 86 - E-kreiz an noz (ton pobl eus Iwerzhon hag ar Stadoù-Unanet) p. 144.
- 87 - Kleierigoù (Jingle Bells), p. 145.
- 88 - Evit ar vugaligoù : Ar c'hraou Nedeleg (ton saoz : Good King " (Venceslas), p. 146.
 ABK. niv. 24, Kerzu 1960.
- 89 - Er prenestr ahont (Dort in den Weiden steht ein Haus, A. W. Von ZUCCALMAGLIO), p. 12.
- 90 - Ar stêrig (ton skosat : Afton Water), p. 12.
- 91 - Ar baleer-bro (ton pobl skosat pe iwerzhonat, hag hervez barzhoneg W. Scott : Jack O'Hazeldean), p. 13.
- 92 - An derou-mat (hep meneg), p. 13.
- 93 - Evit ar vugaligoù : E-barzh ar c'hoadoù glas (ton pobl a Vro-C'hall : Nous n'irons plus au bois), p. 14.
 ABK. niv. 25, Genver 1961.
- 94 - An dek kazhig gwenn (Ten little nigger boys), pp. 28-29.
- 95 - An devezh all o tont d'ar foar (ton pobl a Vro-Saoz, Strawberry Fair), p. 29.
- 96 - An avel yen a yud (war un ton a Gembre), p. 30.
 ABK. niv. 26, C'hwevrer 1961.
- 97 - Ar merc'hed dibreder (ton a hanternoz Bro-Saoz : The Keel Row), p. 44.
- 98 - N'eus tan a ve ken loskus (kanaouenn-bobl a Vro-Silezia Kein Feuer, Kein Kohle), p. 44.
- 99 - En noz tremenet (war un ton kozh a Vreizh), p. 45.

- 100 - An Tabouliner bihan (hervez ur ganaouenn alaman), p. 46.
ABK. niv. 27, Meurzh 1961.
- 101 - An ti kozh 'kreiz al lann (Old Folks at home), p. 61.
- 102 - An daboulin vleuniek (kanaouenn-bobl a Vro-Sina), p. 61.
- 103 - Evit ar vugaligoù : An nevez-amzer hag ar goañv (war don ur ganaouenn-bobl alaman), p. 63.
ABK. niv. 28, Ebrel 1961.
- 104 - Pelec'h emañ Mariet ? (ton pobl anavezet), p. 77.
- 105 - Ar c'hreunadourien (ton-bale a Vro-Saoz), p. 78.
- 106 - Luskellerez (son aostrian), p. 78.
ABK. niv. 29, Mae 1961.
- 107 - Ar pabor (tirolianenn, kanaouenn gozh a Vro-Stiria), p. 93.
- 108 - Kan an hentoù (ton saoz : all among the Barley), p. 94.
- 109 - O, tregas fall (ton kozh a Vro-Saoz : Begone, dull care...), p. 94.
ABK. niv. 30, Mezheven 1961.
- 110 - Al liorz e-tal ar mor ('Tis the last rose of summer), p. 109
- 111 - Ma ve din roet (ton a Vro-Gembre : Pe cawn i hon), p. 109.
- 112 - Ar miliner drant (kanaouenn-bobl a Vro-Saoz), p. 110.
- 113 - Bleunioù kerez (ton pobl a Vro-Japan), p. 110.
ABK. niv. 31, Gouere 1961.114
- 41
- 114 - Izold a Vreizh, p. 125.
- 115 - Dit hepken, p. 125.
- 116 - Soazig hag he mamm, p. 126.
ABK. niv. 32, Eost 1961.
- 117 - Boudig al lann (kanaouenn-bobl a Vro-Skos : Mary of Argyle), p. 141.
- 118 - Mammig ar c'hizhier, p. 142.
ABK. niv. 33, Gwengolo 1961.
- 119 - An dluzhenn (SCHUBERT), p. 157.
- 120 - Derc'hel soñj a ran, Itron (diwar zanvez ton ur ganaouenn-bobl a Vro-Saoz), p. 157.
- 121 - An durzhunell (kanaouenn-bobl a Vro-Velgia), p. 158.
ABK. niv. 34, Here 1961.
- 122 - Bag an Anaon.
ABK, niv. 35, Du 1961, p. 173.
- 123 - " Notennadur kanaouennoù
A.B.K. ", p. 189.
- 124 - Steredenn gaer (ton gant P. NICOLAI), p. 190.
ABK. niv. 36, Kerzu 1961.
- 125 - An erc'h (ton alaman eus ar c'hwezekvet kantved).
ABK. niv. 37, Genver 1962, p. 13.
- 126 - Marv an telenner (ton a Gembre : Dafydd y Garreg Wen).
ABK. niv. 38, C'hwevrer 1962, p. 30.
- 127 - Ho taoulagad du (ton anavezet).
- 128 - Ho taoulagad glas (hevelep ton).
ABK. niv. 39, Meurzh 1962, p. 46.
- 129 - Karantez kollet (war un ton a Duringia).
ABK. niv. 40, Ebrel 1962, p. 62.
- 130 - Jani (diouzh kanaouenn Stephen C. FOSTER, I dream of Janie).
ABK. niv. 41, Mae 1962, p. 78.
- 131 - Bageerien ar Volga (ton rusian).
ABK. niv. 43, Gouere 1962, p. 110.
- 132 - Ar galon start (ton ur ganaouenn a Souabia : Muss i den...).
ABK. niv. 44, Eost 1962, p. 125-126.
- 133 - Pelec'h bennak... (sonerezh HAENDEL, eus ar c'hoarlgan Semele...).
ABK. niv. 45, Gwengolo 1962, p. 144.
- 134 - Dor ar Burzhud Aour (ton pobl a Vro-Spagn).
ABK. niv. 46, Here 1962, p. 164.
- 135 - Me 'm eus ur c'hazhig (hervez ur ganaouenn-bobl eus ar S. U.).
ABK. niv. 47, Du 1962, p. 173.
- 136 - Kleier Nedeleg (ton un nouel alaman eus ar seitekvet kantved).
ABK. niv. 48, Kerzu 1962, p. 202.
- 137 - Bremañ ma vin diskaret (Ah ! che la morte ognora... " Il Trovatore ",

VERDI).

- ABK. niv. 50, C'hwevrer 1963, p. 36.
- 138 - O deus, o nevez-amzer !
ABK. niv. 51, Meurzh 1963, p. 54.
- 139 - Karolina (hervez ur ganaouenn-bobl a Vro-Italia).
ABK. niv. 53, Mae 1963, p. 89.
- 140 - Keit ha ma vo Bretoned (war don Ar Re Unanet, " Barzhaz Breizh ").
ABK. niv. 54, Mezheven 1963, p. 101.
- 141 - O vont da Rio (hervez ar ganaouenn saoznek Rio Grande).
ABK. niv. 55, Gouere 1963, p. 119.
- 142 - An hent don (hep meneg).
ABK. niv: 56-57, Eost-Gwengolo 1963, p. 149.

Kanenn Nedeleg evit ar vugale :

- 143 - Luskellerez d'ar Mabig Jezuz (hervez un nouelenn bobl a Vro-Vrazil).
ABK. niv. 60, Kerzu 1963, p. 208.
- 144 - Un dousennad gwrac'hed kabac'h (hervez ur ganaouenn-bobl a Vro-Flandrez).
ABK. niv. 76, Ebrel 1965, p. 120.

NOTENN. - Ar c'hanaouennoù niverennet 85, 86, 88, 136, 171, 75, 81, 84, 87, 100, 118, 135, 72, 76, 130, 78, 112, 131, 68, 93, 103, 70, 119, 83, a zo bet embannet e *Gwir Vretoned*, dastumad kanaouennoù savet gant Armañs AR C'HALVEZ : Skol, niv. 27, Kerzu 1964 (stagadenn e stumm ul levrig moulet, 15,5 x 12 sm., 46 p. hag e Skol, niv. 28-29, 1965 ; mouladur klok gant antonioù hag ar c'homzoù, 76 p.

42

Pezhioù-c'hoari

- 145 - Lina. - GW. niv. 5, Nevez-amzer 1926, pp. 51-54. (adembannet) GW. niv. 37, Kerzu 1931, pp. 22-40.
- 146 - Un den a netra. - GW. niv. 9, Nevez-amzer 1927, pp. 8-22. (adembannet) GW. niv. 103, Mezheven 1937, pp. 32-47.
- 147 - An tan e ti Kernaspreden. - GW. niv. 37, Kerzu 1931, pp. 6-21.
- 148 - Dour ar C'halvar - GW. niv. 103, Mezheven 1937, pp. 5-30.
- 149 - Meurlarjez. - GW. niv. 114, Mae 1938, pp. 5-23.
- 150 - Fest al leue lart. - GW. niv. 114, Mae 1938, pp. 25-36.
- 151 - Ur bugel a zo ganet, mister Nedeleg e daou arvest. GW. niv. 144-145, Genver-C'hwevrer 1942, pp. 13-14.
- 152 - Roperzh Emmet, pezh-c'hoari evit ar skingomz.
Kentañ lodenn : GW. niv. 165, Mae 1944, pp. 263-286.
Eil lodenn : ALL. niv. 10, Gwengolo-Here 1948, pp. 34-47.
- 153 - Biniaouer ar glav hag an heol.
ALL. niv. 18, Genver-C'hwevrer 1950, pp. 21-48.
- 154 - Ar bank oaled. - ALL. niv. 37, Meurzh-Ebrel 1953, pp. 7-38.
- 155 - An dornad plouz. - ALL. niv. 67, Meurzh-Ebrel 1958, pp. 108-109.
- 156 - An ael aour. - ALL. niv. 79, Meurzh-Ebrel 1960, pp. 85-101.
- 157 - Perig ha Gwignolig, kan jestraouet evit ar vugaligoù.
" Dalc'homp " niv. 55 ; ABK. niv. 33, Gwengolo 1961, pp. 143-144.
- 158 - Ar gweladenner eus ar stered. ABK. niv. 81, Gwengolo 1965, pp. 251-259.
- 159 - Valerian ha Valerian. - ABK. niv. 82, Here 1965, pp. 279-293.
- 160 - An Intañvez Barr Glas. - ABK. niv. 87, Meurzh 1966, pp. 65-75.
- 161 - An Diaoul da Ael-Mat. - ARK. niv. 89, Mae 1966, pp. 125-132.
- 162 - Bisig, kazh markiz Landerne, marzharvest en unnek kevrenn, da vezañ c'hoariet evit ar vugale. - ABK. niv. 101, Mae 1967, pp. 127-148.43

43

Kontadennoù

- 163 - An dasprener. - " Breiz Atao ", 1923.

GWALARN ha KANNADIG GWALARN (1925-1944)

- 164 - Irène. - GW. niv. 1, Meurzh 1925, pp. 4-6.
 165 - Traonienn Skeud ar Maro. - GW. niv. 2, Hañv 1925, pp. 19-21.
 166 - Anhun. - GW. niv. 9, Nevez-Amzer 1927, pp. 34-39.
 167 - Gwarizi. - GW. niv. 10, Hañv 1927, pp. 26-27.
 (adembannet) GW. niv. 72, Du 1934, pp. 62-63.
 168 - Ar beajour skuiz. - GW. niv. 11, Diskar-amzer 1927, pp. 3-4.
 169 - Kenitava. - GW. niv. 12, Goañv 1927, pp. 6-8.
 170 - Sant Evardon. - GW. niv. 15, Diskar-amzer 1928, pp. 13-17.
 171 - Mojenn. - GW. niv. 16, Goañv 1928, p. 27.
 172 - An ti gwasoc'h eget goullou.
 GW. niv. 21, Nevez-amzer 1930, pp. 9-11.
 (adembannet) GW. niv. 72, Du 1934, pp. 59-61.
 173 - Ar c'hoar hena. - GW. niv. 48, Du 1932 ; 38 p.
 (adembannet) ARV. niv. 88 (p. 4) ; 89 (p. 4) ; 90 (p. 4) ; 91 (p. 4) ;
 92 (p. 4) ; 93 (p. 4) ; 94 (p. 4) ; 95 (p. 4) ; 96 (p. 4) ;
 97 (p. 4) ; 98 (p. 4).
 174 - Al laer avel. - GW. niv. 50, Genver 1933, pp. 5-35.

Kleier Eured, dastumad kontadennoù : GW. Niv. 72

- 175 - Kaourintina, pp. 9-14.
 176 - Ur bec'herez, pp. 15-20.
 177 - Sav-heol, pp. 21-28.
 178 - Rouanez e galon, pp. 29-35.
 179 - Ar c'hedourien, pp. 36-43.
 180 - Ar weladenn, pp. 44-48.
 181 - Tad-koz, pp. 49-54.
 182 - An Toueller, pp. 55-58.
 183 - An ti gwasoc'h eget goullou, pp. 59-61 (adembannet).
 184 - Gwartizi, pp. 62-63 (adembannet).
 185 - Erc'h, pp. 64-67.
 GW. niv. 72, Du 1934 ; 69 p.
 186 - Santez Dahud. - GW. niv. 77, Ebrel 1935, pp. 3-44.
 187 - Ar vleizez. - Kann. GW. niv. 1, Here 1932, p. 7.
 ARV. niv. 25, 2 Mezheven 1941, p. 3.
 188 - Ar c'hraou-Nedeleg, kontadenn evit ar vugale.
 Kann. GW. niv. 3, Kerzu 1932, p. 45.
 189 - Ur vaouez vat. - Kann. GW. niv. 6, Meurzh 1933, p. 87.
 ARV. niv. 27, 22 Mezheven 1941, p. 3.
 190 - Mari Stuart. - GW. niv. 158, Here 1943, pp. 125-130.
 191 - Beajour ar goañv. - GW. niv. 159, Du 1943, pp. 179-195.
 192 - An div favenn. - GW. niv. 161, Genver 1944, pp. 16-19.

ARVOR

- 193 - Ar bizaoued. - ARV. niv. 4, 26 Genver 1941, p. 4.
 194 - Paotr e vlev ruz. - ARV. niv. 34, 24 Eost 1941, p. 4.
 195 - Ar spern gwenn. - ARV. niv. 67, 19 Ebrel 1942, p. 4.
 196 - Ar panerez. Danevell : eñvor bugaleaj.
 ARV. niv. 114, 21 Meurzh 1943, p. 4.
 197 - Ar savetaer. - ARV. niv. 118, 18 Ebrel 1943, p. 4.
 198 - An tri spes. - ARV. niv. 119, 25 Ebrel 1943, p. 4.
 199 - Ar mell benniget. - ARV. niv. 123, 23 Mae 1943, p. 4.

44

AL LIAMM

- 200 - Tasmant ar vali. - ALL. niv. 10, Gwengolo 1948, pp. 5-10.
 201 - Ar c'horf dindan dreid va zad-kozh.
 ALL. niv. 12-13, Genver-Ebrel 1949, pp. 27-49.
 202 - An dud dieub. - ALL. niv. 21, Gouere-Eost 1950, pp. 14-25.
 203 - An tri goulenn. - ALL. niv. 28, Gwengolo-Here 1951, pp. 11-20.
 204 - Sibylla. - ALL. niv. 30, Genver-C'hwevrer 1952, pp. 8-16.

- 205 - An horolaj ruz. - ALL. niv. 32-33, Mae-Eost 1952, pp. 27-40.
 206 - An alouber. - ALL. niv. 40, Gwengolo-Here 1953, pp. 6-15.
 207 - Spered o tont da Jaketa, kontadenn-bolis.
 ALL. niv.54, Genver-C'hwevrer 1956, pp. 15-33.
 208 - Fin ar Bed. - ALL. niv. 63, Gouere-Eost 1957, pp. 10-25.
 209 - Torfed Emma. - ALL. niv. 69, Gouere-Eost 1958, pp. 268-279.
 210 - Ar skeudenoù bev. - ALL. niv. 78, Genver-C'hwevrer 1960, pp. 13-23.
 211 - Ar pezh aour. - ALL. niv. 127, Meurzh-Ebrel 1968, pp. 86-100.
 212 - Hañvig Foar an Nec'h. - ALL. niv. 172, Gwengolo-Here 1975, pp. 339-358.

AR BED KELTIEK (1951-1971)

- 213 - Labous ar c'hoad. - ABK. niv. 10, Here 1959,
 Dalc'homp niv. 32, pp. 119-120.
 214 - Ul lizher giz nevez. - ARK. niv 12, Kerzu 1959,
 Dalc'homp niv. 34, pp. 143-144.
 215 - Plad-nij Marijan. - ABK. niv. 13, Genver 1960,
 Dalc'homp niv. 35, pp. 11-12.
 216 - An amprevan ne c'halled ket lazhañ. - ABK. niv. 14, C'hwevrer 1960,
 Dalc'homp niv. 36, pp. 23-24.
 217 - Ar marc'hig du. - ABK. niv. 15, Meurzh 1960,
 Dalc'homp niv. 37, pp. 35-36.
 218 - Ar mouezhioù burzhodus. - ABK. niv. 16, Ebrel 1960,
 Dalc'homp niv. 39, pp. 59-60.
 220 - Pladoù saladenn. - ABK. niv. 19, Gouere 1960,
 Dalc'homp niv. 41, pp. 83-84.
 221. - Ar voest du. - ABK. niv. 20, Eost 1960,
 Dalc'homp niv. 42, pp. 95-96.
 222 - Ar vaouez re fall evit mont d'an ifern. - ABK. niv. 23, Du 1960,
 Dalc'homp niv. 45, pp. 131-132.
 223 - Tamm ar Paour. - ABK. niv. 25, Genver 1961,
 Dalc'homp niv. 47, pp. 15-16.
 Ar c'harr-nezañ. - ABK . niv. 26, C'hwevrer 1961,
 Dalc'homp niv. 48, pp. 31-32.

45

- 224 - Un tamm lien du. - ABK. niv. 28, Ebrel 1961,
 Dalc'homp niv. 50, pp. 63-64.
 225 - Ur gentel da Vamm-gozh. - ABK. niv. 29, Mae 1961,
 Dalc'homp niv. 51, pp. 79-80.
 226 - Al lizher. - ABK. niv. 31, Gouere 1961,
 Dalc'homp niv. 53, pp. 111-112.
 227 - Kambr ar Rideozioù Ruz. - ABK. niv. 34, Here 1961,
 Dalc'homp niv. 56, pp. 159-160.
 228 - Franken. - ABK. niv. 35, Du 1961,
 Dalc'homp niv. 57, pp. 175-176.
 229 - Sac'h an Tad Nedeleg. - ABK. niv. 36, Kerzu 1961,
 Dalc'homp niv. 58, pp. 191-192.
 230 - An arnodenn. - ABK. niv. 37, Genver 1962,
 Dalc'homp niv. 59, pp. 15-16.
 231 - An tri spes. - ARK. niv. 38, C'hwevrer 1962,
 Dalc'hhomp niv. 60, pp. 31-32.
 232 - Ar c'hi bihan. - ABK. niv. 39, Meurzh 1962,
 Dalc'homp niv. 61, pp. 47-48.
 233 - Luduenn. - ABK. niv. 40, Ebrel 1962,
 Dalc'homp niv. 62, pp. 63-64.
 234 - Al laer. - ABK. niv. 41, Mae 1962,
 Dalc'hhomp niv. 63, pp. 79-80.
 235 - Ar pemp prezeger. - ABK. niv. 42, Mezheven 1962,
 Dalc'homp niv. 64, pp. 95-96.
 236 - An div glañvdiourez. - ABK. niv. 43, Gouere 1962,
 Dalc'hhomp niv. 65, pp. 111-112.
 237 - Ar vamm Nedeleg. - ABK. niv. 48, Kerzu 1962, pp. 197-201.

- 238 - Tartz an ognon. - ABK. niv. 53, Mae 1963, pp. 85-88.
 239 - An irvinenn argollus, ur marvailh Nedeleg evit ar re yaouank. ABK. niv. 60, Kerzu 1963, pp. 211-216.
 240 - Ar bajenn 100. - ABK. niv. 64, Ebrel 1964, pp. 79-83.
 241 - Peoc'h ar sul. - ABK. niv. 71, Du 1964, pp. 255-257.
 242 - An daou dagnouz, Kontadenn Nedeleg. - ABK. niv. 72, Kerzu 1964, pp. 285-290.
 243 - Tonton Ernest an huñvreer. - ABK. niv. 76, Ebrel 1965, pp. 110-112.

KONTADENNOÙ (pe romantouigoù) MOULET DISTAG

- 244 - Santez Dahud (e brezhoneg eeun).
 Mouladurioù Arvor, Gwengamp, 44 p. (hep bloavezh merket).
 245 - Ar c'horf dindon dreid va zad-kozh.
 Kontadenn-bolis ; brezhoneg eeun niv. 1.
 Embannadurioù Douar ar yaouankiz, 56 p.
 Embannet gant ALL (hep bloavezh merket).
 246 - Ur prenestr a oa digor (kontadenn-bolis e brezhoneg eeun).
 Skridoù Nevez, niv. 1, 1952, 31 p.
 247 - Re Bennavel (e brezhoneg eeun).
 Skridoù Nevez, niv. 2, 1952, 32 p.
 247 bis - Ur prenestr a oa digor ha Re Bennavel.
 Adembannet e stumm ul levrig.
 Skol, niv. 64, 1978, 64 p.
 248 - Ho kervel a rin en noz (e brezhoneg eeun).
 Skridoù Nevez, niv. 3, 1954, 31 p.
 (adembannet gant ALL. gant kontadennoù all e 1970 ; kv. Niv. 250).

46

DASTUMADOÙ KONTADENNOÙ

- 249 - **Kleier eured.** - GW. niv. 72, Du 1934, 69 p.
 (unnek kontadenn ; kv. listenn niv. 85-95).
 Kleier eured - " Skridoù Breizh ", Brest, 1943, 176 p.
 (an unnek kontadenn eus niv. 72 GW., ha pemp ouzhpenn : Irène - Ar c'hoar henañ - Paotr e vlev ruz - Ur vaouez vat - Al laer avel).
 250 - **Ho kervel a rin noz.** - Emb. ALL., Brest, 1970, 258 p.
 (47 kontadenn anezho : Ho kervel a rin en noz, embannet er rummad SKRIDOU NEVEZ ; Ar mell benniget, Ar saveteer, Ar bizaoued hag An tri spes a voe embannet war ar gelaouenn ARVOR ; ar re all a voe embannet war AR BED KELTIEK adalek miz Kerzu 1959 betek miz Ebrel 1965).
 251 - **War ribl an hent.** - Emb. ALL., Brest, 1971, 299 p. (Pemzek kontadenn : peder a voe moulet war WALARN : Traonienn Skeud ar Marv (1925), Mari Stuart (1943), Beajour ar goañv (1944), An div favenn (1944) ; ar re all a voe moulet war ALL. etre 1948 ha 1968).

Stagadenn d'ar c'hontadennoù :

- 251 bis - Un nozvezh-hañv. - ALL. niv. 190, Gwengolo-Here 1978, pp. 301-308.

Romantou

- 252 - **An aotrou Bimbochet e Breizh.**
 GW. niv. 3. Diskar-amzer 1925, pp. 35-36 ;
 niv. 4, Goañv 1925, pp. 45-46 ;
 niv. 5, Nevez-Amzer 1926, pp. 63-64 ;
 niv. 6, Hañv 1926, pp. 78-80 ;
 niv. 7, Diskar-amzer 1926, pp. 98-99 (pennad kentañ).
 Kentañ mouladur : LEVRAOUEG GWALARN, Brest, 1927, 102 p.
 Eil mouladur : SKRIDOU BREIZH, Brest, 1942, 130 p.

- 253 - **Ar vugale fall** (diechu).
 GW. niv. 13, Nevez-amzer 1928, pp. 12-23 ;
 niv. 14, Hañv 1928, pp. 5-12 ;
 niv. 15, Diskar-amzer 1928, pp. 21-28 ;
 niv. 17, Nevez-amzer 1929, pp. 4-11 ;
 niv. 19, Diskar-amzer 1929, pp. 5-25 ;
 niv. 21, Nevez-amzer 1930, pp. 12-18 ;
 niv. 23, Here 1930, pp. 7-11.
- 47
- 254 - Alan BRENN ha Roparz HEMON :
Ar maro evit Breizh (diechu). - GW. niv. 22, HaHv 1930, pp. 13-31.
- 255 - **Alanig an tri roue** (romant e brezhoneg eeun, skeudennaouet gant LANGLEIZ).
 - SKRIDOU BREIZH, Ar Baol, 1950, 150 p.
- 256 - **An ti a drizek siminal** (romant-polis e brezhoneg eeun).
 Emb. ALL., Brest, 1956, 160 p.
- 257 - **An tri boulomig kalon aour.**
 Emb. ALL. Brest, 1961, 206 p.
- 258 - Mari Vorgan.
 Emb. ALL., Brest, 1962, 166 p.
- 259 - **Diamantoù Keroulaz** (romant-polis).
 Emb. ALL., Brest, 1964, 262 p.
- 260 - **Tangi Kerviler.**
 Emb. ALL., Brest, 1971, 169 p.
- 261 - **Nenn Jani.**
 Pennad 1 : ALL. niv. 154, Gwengolo-Here 1972, pp. 364-376 ;
 niv. 155, Du-Kerzu 1972, pp. 469-479.
 Pennad 2 : ALL. niv. 156, Genver-C'hwevrer 1973, pp. 44-54 ;
 niv. 157, Meurzh-Ebrel 1973, pp. 114-123.
 Pennad 3 : ALL. niv. 158, Mae-Mezheven 1974, pp. 181- 189.
 Nenn Jani (mouladur distag).
 Emb. ALL., Brest, 1974, 256 p.
- 262 - **Ar plac'h sioul he c'halon** (diembann).

Troidigezhioù eus oberennoù Roparz Hemon

Meurlarjez (pezh-c'hoari)

- 263 - Carnival, a farce, translated from breton by the author. GW. niv. 114, Mae 1938, pp. 59-71.
- 264 - Priñs Karnaval,
 troet e frizeg gant Anne WADMAN. Ljouwert, 1952, 20 p.
 troet e kembraeg gant J. PIETTE. Taliesin, Kerzu 1962.
 An ti gwashoc'h eget goullo (kontadenn).
- 265 - La maison plus que vide, troet e galleg gant an aozer.
 ARV. niv. 8, 23 C'hwevrer 1941.
- Beajour ar goañv (kontadenn).
- 266 - Reis in de winter, troet en izelvroeg gant Valère DEPAUW. Etnika, Antwerpen, 1969, 47 p.

NOTENN. - Diglok eo al listenn-mañ : oberennoù all a zo bet troet e kembraeg.

Testamant Langleiz

E derou 1940, Langleiz a zo galvet da vezañ soudard en arme c'hall. Lezel a ra war e lerc'h daou destamant : unan e galleg, anezhañ c'hwec'h pajennad, an hini gentañ deiziet d'ar 25 a viz Eost 1935, hag ar re all d'ar lañ a viz Genver eus ar bloaz war-lerc'h e-lec'h ma tiskleir adarre e uhelvennad kristen ha breizhat hag e garantez evit ar Gened, adsked e Grouer er bed-mañ.

Fiziout a ra en e wreg hag en e vignoned Xavier Haas ha Loeiz Herrieu ar gefridi da wareziñ en e oberennoù ar pezh a hañvalo dezho ar pouezusañ.

Savet eo an eil testamant, peder fajenn anezhañ, e brezhoneg. Komz a ra ouzh e dri mab, gwall yaouank c'hoazh, oc'h aliañ anezho da chom feal d'an hevelep mennad uhel.

Pa voe ganet e verc'h Rozenn, d'ar 15 a viz Ebrel 1943 e lakaio hec'h anv ouzhpenn.

Galv leun a haelled a dizh, a-dreuz e vugale dezhañ, yaouankiz Breizh a-bezh.

Ne ouie den en e diegezh e oa eus an dielloù-mañ a zegas kement a sklerijenn war berzonelezh Langleiz. En ur lakaat un tamm urzh e paperioù kozh eo he deus e wreg dizoloet anezho n'eus ket pell.

Herve LANNDIERN.

* * *

28 1 1940.

D'am bugale pa vezint bras,

Degemeret em eus va follenn.
Mont a ran warc'hoazh da soudard !

Ne lennot al lizher-mañ nemet ma ne deuan ket en-dro eus ar brezel, ha pell goude va marv.

49-50

Gouzout a ran ne ankounac'haot ket eñvor ho tad, ha neoazh e karfen lavarout deoc'h c'hoazh un nebeut gerioù a garantez evel pa vefen bev c'hoazh.

Ho Mamm he deus hel lavaret deoc'h : karet em eus un dra dreist ar re all er bed : ar Gened.

Mar n'em eus ket gellet mont betek penn va oberenn (va zonkadur e oa chomel en hanter hent neuze !) servijet em eus ar gened gant va holl nerzh ha va holl youl : kened ar stummoù hag hini an ene. Setu perak n' em eus ket graet em buhez un dra hepken ho pefe da ruziañ gantañ.

Rak, va bugale, n'eo ket a-walc'h karout un dra, ha distag komzoù flour, komzoù hepken, gant an diweuz, ret eo ren e vuhez hervez e garantez.

Ar c'homzoù ne dalvezont netra pa n'eus nemeto.

Klasket em eus sevel un oberenn a vraventez, hag em eus bevet hervez ar garantez a vagen em c'halon. Glan a gorf, ha, kement ha m' em eus gellet, glan a galon.

Bezit paotred eeun, paotred didro ha dispont dirak an dud.

N'eus nemet un dra a zlefe talvezout d'un den : Barnedigezh e ene dezhañ e-unan.

Hervezañ eo e vo barnet er bed all gant e Groueour.

Lavaret e vo deoc'h traoù gaou ha traoù gwir diwar-benn ho pro. Ne vo ket diaes deoc'h ober an diforc'h : Den ne c'hell kaout div Vro war un dro !

N'eus nemet unan a dalv : hini ar ouenn. Goude-se... ar Bed a-bezh !...

Arabat deoc'h heuliañ an hent aes a gas d'ar vrizhvrogarouriezh. An neb a gar e Vro a zle da gentañ deskiñ pe addeskiñ e yezh.

Pa c'hoarvezfe deoc'h dilezel ho yezh n'ho pefe ket mui ar gwir da grediñ ez oc'h bet feal d'ar gentel am eus roet deoc'h. Ha c'hoazh komz ho yezh ne vefe ket a-walc'h : desket em eus deoc'h ho yezh (keit ha ma 'm eus gellet da vihanañ) .

Ar pezh am eus graet evidoc'h, un dlead e vo deoc'h hen ober evit ho pugale.

Div garantez ho po, da reiñ nerzh deoc'h da heuliañ an hent eeun, ho karantez evit ho Mamm, ken kalonek dirak ar vuhez ha kel leal ha didro, ho karantez evidon.

51

N'on ket bet betek penn va oberenn he neoazh em oberenn e kavot ur skeudig eus ar pezh am befe gellet ober ma ne vefe ket bet torret va buhez ken yaouank.

Bezit bepred gwir wazed, da lavarout eo tud vadelezhus ha tener evit ar re all met kriz ha diaes ouzhoc'h hoc'h-unan. En em garit etrezoc'h c'hwi ho tri *. Ha bezit mat ha karantezus bepred evit ho Mamm.

Arabat deoc'h karout re an Arc'hant. Karit da gentañ-penn traoù ar Spered... N'eus nemet se a dalv da vezañ karet er bed-mañ.

Kenavo er bed all... Doue d'ho tiwall !

X. de LANGLAIS.

* 15 a viz Ebrel 1943 : pevar.

ENKLASK WAR AN ANVIOÙ-BADEZ ROET DA VUGALE VREIZH E 1978

Pevarzek vloaz 'zo em boa graet un enklask kentañ war an anvioù-badez roet d'ar vugale en hor bro. Evit-se em boa tennet va mad eus " La Bretagne à Paris " (BàP). Gant ar gazetenn-se e vez embannet, bep sizhun, roll ar vugale nevez-c'hanet er pemp departamant ; bep sizhun eta, e-pad bloaz, eus miz Here 1963 betek miz Gwengolo 1964, em boa diskontet an anvioù-badez « breton » (breizhek pe vrezhonek) bet roet d'ar vugale. Un danevell eus va enklask a oa bet embannet goude se war " Ar Vro " (niv. 31, Mezheven 1965).

Kavet em eus e ve dedennus kregiñ en-dro gant al labour-se da veizañ penaos e oa emdroet an traoù e-doug ar pevarzek bloavezh-se. Ar pennad-mañ a zo savet eta da rentañ kont eus frouezh va labour ha da geñveriañ sifroù 1978 gant re 1964.

Graet eo bet an enklask eus miz Here 1977 betek miz Gwengolo 1978 ha diwar rolloù BâP adarre. N'int ket ken klok ar rolloù-se hiziv avat ha ma oant gwechall (danvez fonnusoc'h a gaver da lenn bremañ war Bâ.P) ha n'eo ket ken niverus ken ar vugale lakaet er bed. E 1964 em boa istimet e oa bet ganet war-dro 60 000 bugel e-korf daouzek miz va enklask hag e oa bet meneget 55 000 anezho war BâP. Ar wech-mañ n'hellen ket ken ober e-giz-se pa welen ne oa mui embannet nemet un darn, diaes he jediñ, eus an 50 000 ganedigezh a c'hoarvez e-doug ur bloavezh e Breizh hiziv. Gwelloc'h eo bet ganin eta, n'eo ket hepken sevel roll an anvioù breton, met, war un dro, diskontañ bep sizhun ar ganedigezhioù. 24 165 ganedigezh zo bet kroueriet ganin evel-se, eleze an hanter tost da vat eus an holl re bet c'hoarvezet e Breizh. Tra-walc'h eo hag ouzhpenn da reiñ ur skeudenn virion eus boazioù ar Vretoned. Ret din anzav ez eus bet daou doull bras em enklask, abalamour m'eo chomet kêrioù Naoned ha Roazhon er-maez anezhañ (ne vez ket embannet roll ar ganedigezhioù er c'hêrioù-se gant BâP). O vezañ ma vev en div gêr-se tost da 20 % eus poblañs Vreizh ha ma'z eo stankoc'h c'hoazh enno an tiez-gwilioudiñ, e c'heller degemer ez eo bet lezet a-gostez evel-se ur c'hard eus ar vugale. Ne gredan ket avat e ve gwariet betek re an disoc'hoù diwar-se. Ar c'hêrioù bras hiziv a zo kleuzeurioù ma teu da gendeuziñ poblañs ar vro a-bezh ha ma kaver dastumet holl doareoù ar vro. Ma ve gwariet ar sifroù avat, e ve war vihanaat, pa'z eo gwir em eus merzet e oa niverusoc'h an anvioù breton er c'hêrioù eget war ar maez. Ar c'hard all en deus graet diouer din (pa n'em eus kroueriet nemet an hanter eus an hollad) a zo strewet dre holl ar vro hag evel-se n'en deus bet levezon ebet war an disoc'hoù.

53

Peseurt anvioù, bremañ, a c'heller anavezout ez int « breton » ? Dre vras em eus degemeret kement anv a gaver war levrig Gwenole Ar Menn " Choix de prénoms bretons " (nemet Joel), ha c'hoazh :

- anvioù brezhonek-rik bet lezet a-gostez gant Gw. Ar Menn (da skouer Joran pe Gildwenn),
- stummoù trefoet evel Yoann (ket Yohann avat),
- stummoù gallekaet pe saoznekaet,
- anvioù a orin keltiek, dreist-holl anvioù iwerzhonat pe c'hoazh reoù tennet eus romantoù an Daol Grenn,
- anvioù a zo lakaet da vreton gant an dud, daoust ma n'int ket ; e-touez ar re-se e tleer menegiñ dreist-holl Steven ha Tiphaine (Epiphania) a gaver ur wech war bemp dindan ar stumm brezhonekaet Tifenn,
- Anne hag an anvioù deveret.

Lezet em eus a-gostez avat un nebeut anvioù a c'hellfe bezañ bet degemeret, evel Alain, Patrick, Guillaume, Brigitte pe zDavid, dre ma 'm eus kavet e oa re danav o ereoù gant ar vrezhonelezh.

* * *

DISOC'HOU HOLLEK.

E-touez ar 24 165 bugel bet niveret ganin, em eus kontet 3 825 anv-badez breton. Kavet e vezo amañ-kevret ar roll hag an niver anezho. Pa oa arouezius, em eus meneget meur a stumm, da skouer stumm rik (Yannig) ha stumm gallekaet (Yannick), pe stumm plaen (Gaid) ha stumm bihanaat (Gaidig), pe c'hoazh stumm reizh (Yann) ha stumm trefoet (Yoann). Pa ne oa nemet diforc'hoù skritur etre daou stumm, em eus strollet anezho, hep o c'hemmeskañ avat. Koulskoude n'em eus ket dalc'het kont eus diforc'hoù dister, da skouer ar c'hensonennoù doublet pe get e fin an anvioù (Rozenn/ Rozenn, Erwan/Erwann) pe c'hoazh soutilderioù ar gallekadur (Guenael, Guennaël, Guenhaël, Guenahel).

Evit an anvioù kevrennek, am eus heuilhet ar reolenn-mañ :

- pa oa breton an eil anv hag egile, em eus staget an anv kevrennek ouzh stroll an anv kentañ ; kavet e vo eta Yves-Herve dindan Yves hag Annaig-Levenez dindan Annaig ;

- pa oa un anv breton kevreet ouzh unan nann-vreton, em eus staget an anv kevrennek ouzh stroll an anv breton (Maryvonne ouzh Yvonne hag Anne-Marie ouzh Anne).

54

ROLL HA NIVER AN ANVIOU-BADEZ BRETON ROET ETRE AR 1.10.77 HAG AN 30.9.78 (24 165 ganedigezh)

ANNE	184	
Anne-Marie	43	
Anne-Gaelle	17	
Anne-Solenn	2	
Anne-Tiphaine	1	
Anne-Gwenn	1	
Anne-Kristell	1	
Anne-Yvonne	1	
Anne-Soizick	1	
Anne + anv all	249	500
ERWAN	238	
Youenn	14	
Ewan, Iwan	3	
Ewen, Even	3	258
YANN	238	
Yann-Erwan	1	
Yann-Mari	1	240
SOLENN, Solen	79	
Solehne, Solène	95	
Solena	1	175
MORGANE	165	
YOANN	151	
RONAN	113	
Renan	7	
Ronan-Tanguy	1	121
GWENAELLE	106	
Guénaëlle	10	116
NOLWENN	102	
YVES	42	
Pierre-Yves	37	
Jean-Yves	11	
Yves-Marie	9	
Yves-Hervé	1	100
YANNIG	9	
Yannick	90	99

MIKAEL	93		
Kelig 4	97		
GAELE	96		
GAEL 77			
Gaelig	1	78	
SOAZIG	35		
Soizick, Soizic	40	75	
GWENAEL	61		
Guénaël, Guenhael	9		
Gwenvael	2	72	
LOIC 70			
AUDE 59			
Haud 5	64		
STEFAN	7		
Steven	51	58	
TIFENN	12		
Tiphaine	45	57	
KATELL	53		
Cathel	1	54	
GWELTAZ	8		
Gildas	46	54	
GWENOLA	45		
Guénola	7	52	
MORGAN	44		
Morgann	3	47	
LENAIG	34		
Lénaïck	13	47	
KRISTELL	39		
Kristenn	8	47	
HERVE 45			
ANNAIG	25		
Annaïck	16		
Naïck 1			
Anaeg 1			
Annaig-Levenez	1	44	
ROZENN	44		
TANGI 13			
Tanguy	23	36	
GWENDAL	35		
PERIG 2			
Pierrick	28		
Pierig, Pierrig	4	34	
GWENOLE	19		
Guénolé	7	26	
GWENN 13			
Maiwenn	8		
Gwenna	2		
Mari-Wenn	1		
Gwennan	1	25	
ALAN 25			
TRISTAN	24		
GURVAN	24		
ELENA 9			
Elen, Elenn	9		
Lena 5	23		
MAEL 21			
Mael-Neven	1	22	
IVONIG	7		
Yvonnick	13	20	
KEVIN 20			
ALBAN 19			
ARZHELENN	1		
Armelle	17	18	
GLADEZ	1		

Gwladys	16	17	
SERVANE	16		
VIVIANNE	16		
MAELA	6		
Maëlle	5		
Maelenn	4	15	
KAOURINTIN	1		
Corentin	13	14	
GUENIEVRE	1		
Jennifer	11	12	
ANNA, Ana	7		
Anna-Gael	1		
Maina	2		
Mariana	1	11	
GOULVEN	10		
Goulc'hen	1	11	
STERENN	10		
GAID	4		
Gaidig, Gaedig	5		9
ANNICK	2		
Mariannick	6		8
ENORA	8		
JORAN, Yoran			6
BRIVAEEL	2		
Brieuc	2		
Briec	2		6
JANIG	3		
Jeannick	3		6
YVON	6		
AZILIZ	6		
BLEUENN, Bleunvenn			5
KLERVI, Klervia	5		
JOSSELIN	5		
ARMEL	5		
YVONNE	1		
Maryvonne	4		5
ERELL	4		
BRIAC	4		
RIWALL	4		

Erwana, Mari, Brenda (Brandana), Tugdual, Maudez (3 gwech)

Albane, Meriadeg, Yolenn, Awena, Guirec, Glen, Morwenna, Izabel, Elouen, Loeiza, Keltia, Donatien, Herveline, Mor-Guen, Bran, Gwilherm, Padrig, Gildwenn, Devi (Dewi), Killian (Gillian), Maureen, Gwendoline (2 wech)

Ann-Koulmig, Yoanna, Yoanne, Yannaig, Iffic, Yvic, Younick, Yvette, Meriadec, Sezni, Sidney, Gireg, Loeiz, Karadeg, Moran, Jelven, Goustan, Devrig, Lisenn, Meven, Gwennina, Euriell, Karell, Denoel, Denoela, Morvan, Segal, Brewalan, Lug, Edern, Riwana, Maeldan, Kavan, Paskell, Kenan, Etaine, Tremeur, Davy, Brian, Yuna, Jenovefa, Heloïse, Effflamm, Drenwal, Hoel, Melaine, Kieran, Jezekael, Mark, Jord, Tadeg, Lizaig, Andrea, Benony, Moira, Metig, Ildud, Tegwen, Fañch, Josick, Koulman, Tinaig, Mona, Oregon, Frañseza, Riwanon, Rieg, Envel, Ozwan, Merwen, Olwen, Sulian (1 wech)

EN HOLL 3 825

55

DISOC'HOU DRE AR MUNUD.

1) Hervez seurt an anvioù.

Gant 3 825 anv breton war 24 165 bugel, e sav an dregantad da 15,8 %. E 1964, gant 5 587 anv breton (1) war 55 000 bugel pe war-dro, e save da 10,2 %. Ur c'hresk ez eus bet met moanoc'h eget na c'helled gortoz. Ret eo studiañ

donoc'h an traoù evit merzout ez eus c'hoarvezet e gwirionez ur c'hemm souezhus e-korf ar pevarzek bloavezh-se.

(1) Goude bezañ reizhet un nebeut fazioù am boa graet em danevell gentañ ha korbellet un hanter-dousenn anvioù na oant ket breton tamm ebet.

56

Pemp seurt anvioù am eus diforc'het :

A. - Anvioù damvreton.

E-touez ar re-se em eus lakaet :

- an anvioù breton gallekaet deut da vezañ boas er-maez a Vreizh (Herve, Alban, Albane) ;

- an anvioù breton gallekaet hag hevelebekaet ouzh anv ur sant gall (Yves, Yvon, Yvonne, Yvette, Aude) ;

- Anne (nemet e ve kevreet ouzh un anv breton all) hag Annick ;

- anvioù lakaet da vreton gant an dud (Josselin ha Tiphaine). Gant ar seurt-se e kaver 776 anv ha 20,3 % eus an hollad (1964 : 53,5 %).

B. - Anvioù hollvedel brezhonekaet.

a. - Stumm reizh : Yann, Yannig, Mikael, Kelig, Soazig, Stefan, Tifenn, Katell, Lenaig, Kristell, Rozenn, Perig, Alan, Elena, Anna, Annaig, Gaid, Janig, Aziliz, Mari, Yolenn, Izabel, Loeiza, Gwilherm, Padrig, Yannaig, Loeiz, Lisenn, Jenovefa, Mark, Jord, Lizaig, Andrea, Metig, Fañch, Franseza ; en holl 712 anv ha 18,6 % (1964 : 5,5 %).

b. - Stumm direizh : Yoann, Yannick, Soizick, Loic, Steven, Cathel, Lenaick, Pierrick, Yoanna, Yoanne, Heloise, Benony, Josick, Jeannick, Annaick ; en holl 469 anv ha 12,3 % (1964 : 23,1 %).

K. - Anvioù brezhonek.

a. - Stumm reizh : Erwan, Solenn, Ronan, Nolwenn, Gael, Gwenaël, Gweltaz, Gwenola, Morgan, Tangi, Gwendal, Gwenole, Gwenn, Gurvan, Mael, Arzhelenn, Gladez, Maela, Kaourintin, Goulven, Sterenn, Enora, Joran, Brivael, Bleuenn, Klervi, Erell, Riwall, Erwana, Ivonig, Brenda, Meriadeg, Awena, Glen, Morwenna, Elouen, Keltia, Bran, Gildwenn, Devi, Ann-Koulmig, Youna, Sezni, Gireg, Karadeg, Moran, Jelven, Goustan, Devrig, Meven, Gwennina, Euriell, Karell, Denoel, Denoela, Morvan, Segal, Brewalan, Ederne, Riwana, Maeldan, Kavan, Paskell, Kenan, Tremeur, Tegwenn, Koulman, Tinaig, Mona, Oregon, Riwanon, Rieg, Envel, Ozwan, Merwen, Olwen, Sulian ; en holl 1 080 anv ha 28,2 % (1964 : 5,5 %).

b. - Stumm direizh pe c'hallekaet : Solen, Morgane, Gwenaëlle, Gaele, Guenaël, Gildas, Guenola, Tanguy, Guenole, Yvonnick, Armel, Armelle, Servane, Maelle, Corentin, Briec, Briec, Briac, Tugdual, Maudez, Guirec, Donatien, Herveline, Morguen, Iffic, Ivic, Younick, Deriadec, Melaine, Anne + anv breton all ; en holl 688 anv ha 18,0 % (1964 : 10,5 %).

D. - Anvioù tennet eus mojennoù hag istor ar Gelted.

Tristan, Viviane, Guenievre, Lug, Etaine ; en holl 54 anv ha 1,4 % (1964 : 2,0 %).

E. - Anvioù keltiek all.

a. - Stumm reizh : Gwladys ; en holl 16 anv ha 0,4 % (1964 : 0,0 %).

57

b. - Stumm saoznekaet : Kevin, Killian, Maureen, Gwendoline, Sidney, Davy, Kieran, Moira ; en holl 30 anv ha 0,8 % (1964 : 0,0 %).

Resisaet em boa e 1964 e oa ret lakaat kemm etre an anvioù « broadel », da lavarout eo ar re ez eus tu da grediñ int bet choazet gant Bretoned emskiantek, hag ar re all a c'hell bezañ bet roet abalamour d'ar boaz, d'ar c'hiz pe zoken dre zegouezh. Evel just n'on ket evit gouzout peseurt menoz a oa gant ar gerent p'o deus dibabet an anv-mañ-anv. E-touez ar seurtoù am eus meneget, avat, ez eus tri anezho a ziskouez splann a-walc'h youl ar gerent da embann ez eus Bretoned anezho : ar rummoù **Ba**, **Ka** ha **Kb**, eleze an holl anvioù brezhonek hag an anvioù hollvedel brezhonekaet reizh. En tri rumm-se e kaved e 1964 21,5 % eus an anvioù breton ha 2,2 % eus an holl c'hanedigezhioù ; e 1978 e sav an tri rumm da 64,8 % eus an anvioù breton ha 10,2 % eus ar ganedigezhioù. Gwelout a reer eta ez eo bet lieskementet dre 4,6 e-korf pevarzek vloaz niver ar vugale a zegemer anvioù broadel, tra m'eo digresket eus 8,0 % da 5,6 % eus ar ganedigezhioù an anvioù breton all.

A-bouez bras eo an evezhiadenn-se :

- da gentañ, peogwir n'eo ket mui dibab un anv broadel tra un nebeut emsaverien a dremene da oristaled gant ar bobl, met ur « fed kevredigezh » fetis a-walc'h evit ma vo tu da grediñ e ledanayo bremañ drezañ-e-unan ar boaz da reiñ anvioù broadel d'ar vugale e Breizh. Etre 2 % ha 10 % n'eus ket hepken ur pempkementadur met ivez ul lamm krenn etre ur stad marzel hep levezon war emzalc'h ar gevredigezh hag un darvoud anat d'an holl ha degemeret evel pemdeziek ;

- da eil, peogwir e vez, evit darn, roet lañs d'an anvioù broadel diwar-goust an anvioù hiron gall-ha-breton e oa merk ur gevredigezh arallekaet ;

- da drede, peogwir ez eo trec'h bremañ ar stummoù reizh war ar stummoù direizh : 1,5 wech stankoc'h eo ar rummoù **Ba** ha **Ka** (reizh) eget ar rummoù **Bb** ha **Kb** (direizh) hiziv, tra ma oant teir gwech distankoc'h e 1964. Diskouezet e vez evel-se ez eo bet degemeret da vat a-benn ar fin reolennoù ar Gonideg gant ar Vretoned. N'eo ket nebeut a dra peogwir n'eus ket aze ur c'hemm er boazioù skritur nemetken, met da gentañ ur c'hemm en emzalc'h ar Vretoned e-keñver o yezh : anaout a reont bremañ ez eo ur yezh, dres, ur yezh n'hell ket pep unan treuzwiskañ ha disneuziañ diouzh e c'hoant.

2) Hervez an emdroadur abaoe 1964.

Evit kaout tu da geñveriañ strizh disoc'hoù 1964 ha re 1978 ne oa ket tu da dremen gant ar sifroù kriz. Jedet eo bet eta evit pep anv en daou zegouezh e stankter dre 100 000 ganedigezh. Evit un anv bet niveret kant gwech e vo ar stankter par da $100 \times 100\ 000 : 55\ 000 = 182$ e 1964 ha da $100 \times 100\ 000 : 24\ 165 = 414$ e 1978.

An daolenn amañ-kevret a ro roll an anvioù a zo bet o stankter dreist da 100 en eil enklask pe egile en ur lakaat ar re a zo aet war gresk diouzh un tu, war ziskar diouzh an tu all. Gwelout a reer diouzhtu e kaver e-touez an anvioù « war gresk » anvioù broadel dreist-holl evel Erwan, Solenn, Ronan... hag ez a war ziskar pezh a anven anvioù damvreton pe anvioù hiron, ispisial ar re en -ICK.

58

E-touez an anvioù o vont war ziskar e kaver ivez stroll Yves, bet kemeret e lec'h gant Erwan, ispisial Jean-Yves a ya da get, koulz lavarout (46 e-lec'h 709) hag Yves (174 e-lec'h 600), tra ma kresk un tammig Pierre-Yves hag Yves-Marie. Heverk eo ivez planedenn Herve hag Armelle, diarvar avat o brezhonelezh, hag a oa e-touez ar re stankañ e 1964. Da grediñ eo e oant deut ken boas ma ne oant ket degemeret ken evel anvioù breton ; dre se n'o devo tennet gounid ebet eus al lañs roet d'ar re-se.

Dre vras ivez ez a war gresk ar stummoù reizh tra ma ya war ziskar ar stummoù direizh (keñveriañ da skouer Yannig, Perig, Janig ha Yannick, Pierrick,

Jeannick). Pa ya war gresk an daou stumm, ez eo kalz anatoc'h ar c'hemm evit ar stumm reizh : Soazig eus 9 da 145 ha Soizick eus 104 da 166 ; Lenaig eus 5 da 141 ha Lenaick eus 15 da 53 ; Annaig eus 27 da 112 hag Annaick eus 56 da 70.

Evel-se an anvioù en -ICK pe -IC a zo digresket en holl eus 2 785 da 1 184, tra ma kreske ar re en -IG eus 42 da 546. 31,6 % eus an anvioù-se a zo skrivet reizh bremañ, e-lec'h 1,5 % hepken pevarzek vloaz 'zo.

STANKTER KENVERIET (DRE 100 000 GANEDIGEZH)

War gresk

	1964		1978	
ANNE	1111		761	
Anne-Marie	469		178	
Anne + anv all	256	1836	1130	2069
ERWAN, Youenn, Ewen, Iwan		69		1068
YANN		344		993
SOLENN, Solena	2		331	
Solène	4	6	393	724
MORGANE		7		683
YOANN		0		625
RONAN, Renan		236		501
GWENAELLE, Guénaelle		178		480
NOLWENN		5		422
MIKAEL, Kelig		18		401
GAELE		138		397
GAEL, Gaelig		75		323
SOAZIG	9		145	
Soizick	104	113	166	311
GWENAEL, Guénaël		113		298
AUDE, Haud		0		265
STEFAN, Steven		0		240
TIFENN		0		50
Tiphaine		4	4	186
KATELL, Cathel			11	223
GWELTAZ		0		33
Gildas		195	195	190
GWENOLA, Guénola			49	215
MORGAN, Morgann			0	194
LENAIG		5		141
Lénaick		15	20	53
KRISTELL, Kristenn			0	194
ANNAIG, Anaeg		27		112
Annaïck, Naïck		56	83	70
ROZENN			107	182
TANGI		2		54
Tanguy		24	26	95
GWENDAL			2	145
GWENOLE		4		79
Guénolé		5	9	29
GWENN, Maiwenn...			4	103
ALAN			2	103
TRISTAN			9	99
GURVAN			2	99

59

War ziskar

	1964		1978	
YVES	600		174	
Pierre-Yves	122		150	
Jean-Yves	709		46	
Yves-Marie	31		37	

Yves-Hervé	0	1462	4	414
YANNIG	0		37	
Yannick	818	818	372	409
LOIC		776		290
HERVE		965		186
PERIG, Pierig	0		25	
Pierrick	395	395	116	141
ARMELLE, Arzhelenn		285		74
VIVIANE		195		66
ANNICK	244		8	
Mariannick	204	448	25	33
JANIG	0		12	
Jeannick	173	173	12	24
YVON		344		24
YVONNE	131		4	
Maryvonne	242	373	17	21

3) Hervez ar penngef.

Pa genstroller an holl anvioù deveret eus ur memes penngef (da skouer Erwan, Yves, Yvon, Yvonnick, Yvonne, Erwana... pe c'hoazh Gael, Gaelig, Gaelle), e verzer e oa kavet en daouzek kenstrollad stankañ e 1964 94,8 % eus an anvioù breton. Ar c'henstrolladoù-se a oa neuze : Anne, Yves, Yann, Herve, Loic, Pierrick, Armel, Gwenael, Ronan, Gael, Gildas ha Viviane. Ne vodont hiziv nemet 57,2 % eus an anvioù breton. An daouzek kenstrollad stankañ a zo bremañ : Anne, Yann, Yves, *Morgane, Gwenael, *Solenn, Gael, Ronan, *Nolwenn, *Mikael, *Gwenole ha *Soazig. C'hwec'h anezho (merket *) a zo nevez-deut er roll-se ; ouzhpenn se ne vez mui bodet gant an daouzek kenstrollad-se nemet 70,2 % eus an hollad hag evit sevel da 94,8 % e vije ret dastum an daou-ugent kenstrollad kentañ. Diaes e ve diskouez splannoc'h pegen liesseurt eo deut da vezañ an anvioù breton roet d'ar vugale.

60

4) Hervez ar reizh.

N'eo ket anat atav reizh ar bugel diouzh an anv roet dezhañ. Un anv paotr (Yannig, Gael, Morgan...) a c'hell bezañ roet d'ur plac'h ur wech ar mare. Ha zo muioc'h, un anv paotr evel Solen a vez dalc'hmat roet da verc'hed. Ma tremener hep derc'hel kont eus ar munudoù-se (gant ma vo lakaet Solen/Solenn e-touez an anvioù-plac'h, avat), e weler e vez rannet ingal an anvioù breton etre paotred (50,1 %) ha merc'hed (49,9 %). Ne oa ket kont e-giz-se e 1964 : trec'h e oa ar baotred (60 %) d'ar merc'hed (40 %). Diwar-se e c'heller dezastum n'eo ket mui ar boaz pe an hengoun a gas ar gerent da zibab un anv breton, met ur youl fraezh. A-hend-all, evel ma oa tro e 1964, ne ve ket kavet kement a verc'hed hag a baotred, pa vez anavezet-mat ez eus kalz muioc'h a anvioù-paotr eget a anvioù-plac'h en hengoun ar Vretoned (kalz muioc'h a sent eget a santezed, resped d'an MLF !).

5) Hervez ar rannvro.

N'eus ket tu da reiñ sifroù evit rannvroioù henvoazel Breizh (paouioù pe eskoptioù). Ul labour spontus e ve mont ken pell en enklask. Ha gant ma vije graet, ne roje nemet disoc'hoù didalvez. Ne vez ganet bugale hiziv nemet e kêrioù enno un ti-gwilioudiñ, ma teu mammoù an trowardroioù, hag ar pastell-vro didermenet evel-se n'he deus mann da welout gant hor broioù kozh.

Aes e oa avat diskontañ an anvioù e pep departamant, peogwir e vez gouestlet e BâP ur bajenn pe ziv da bep hini. Graet eo bet e sizhunvezhioù diwezhañ an enklask, war 3 888 ganedigezh hepken (16 % eus an hollad) hag an dregantadoù-mañ a zo bet kavet :

Penn ar Bed : 19,8 %

Aodoù an Hanternoz : 17,8 %

Mor Bihan : 17,4 %
Il ha Gwinum : 12,0 %
Lijer Atlantel : 8,9 %

Arabat ankounac'haat e ve bet uheloc'h ar sifroù moarvat evit an daou zepartamant diwezhañ ma vije bet tu da zerc'hel kont eus kêrioù Roazhon ha Naoned. Anat eo memes tra ez eus ur c'hemm bras c'hoazh etre Breizh-Izel ha Breizh-Uhel.

*

Klasket em eus erfin peseurt levrioù pe labourioù o doa bet ul levezon war an emdroadur am boa merzet. Levezon levrig Gw. Ar Menn a zo diarvar ; ennañ eo bet kavet hep ket a var anvioù pe stummoù evel Ewan, Ewen, Solena, Anaeg, Levenez, Gwenna, Arzhelenn, Gladez, Mainä, Brivael, Bleuenn, Klervi, Awena, Yannaig, Gwennina, Paskell, Lizaig, Metig, Oregon ha meur a hini all. Ne vin ket avat evit muzuliañ al levezon-se pa n'eus ket tu da didoueziañ pet gwech eo bet dibabet Erwan, da skouer, a drugarez dezhañ. Techet e ven da grediñ koulskoude ez eus ul liamm etre berzh al levr-se ha kresk ar stummoù reizh, ispisial ar stummoù en -IG.

Da grediñ e oa ivez e vije lakaet war wel levezon an deiziadur a-berzh-Stad (hini ar PTT). Adaozet eo bet hennezh e 1971 ha degemeret ez eus bet ennañ un toullad anvioù breton. E 1964 ne gaved ennañ nemet Anne, Yves, Yvette, Yvonne hag Hervé. Bremañ e kaver ouzhpenn : Melaine, Gildas, Guénolé, Gwladys, Paterne, Donatien, Kevin, Alban, Donald, Samson, Armel, Fiacre, Davy, Aude, Tanguy, Viviane ha Judicael. Pevar anezho (Paterne, Samson, Donald ha Fiacre) n'em eus kavet gwech ebet.

Evit anvioù an deiziadur kozh, ez eo digresket o stankter eus 4 213 (41,5 % eus an anvioù breton) da 2 677 (16,9 %). An anvioù degemeret abaoe 1971 a zo savet er c'hontrol eus 467 (4,6 %) da 889 (5,6 %). Gwelout a reer dija n'eo ket a bouez bras levezon an deiziadur-se : n'en deus ket miret ouzh an anvioù a lenned warnañ a-holl-viskoazh a vont war ziskar, hag a-vec'h m'en deus lakaet da greskiñ dregantad ar re all (1).

A zo muioc'h : ma ranner an anvioù-se hervez ar seurtoù am eus didermenet e penn va danevell, e tegouezher gant an daolenn-mañ (dre 100 000 ganedigezh) :

	1964	1978
A. - Anvioù damvretan :		
- degemeret a-raok 1971 : Anne, Yves, Yvette, Yvonne, Hervé	4213	2677
- degemeret e 1971 : Alban, Aude	0	323
B. - Anvioù hollvedel brezhonekaet	0	0
K. - Anvioù brezhonek :		
- stumm reizh	0	0
- stumm direizh : Melaine, Gildas, Guenole, Donatien, Armel, Tanguy, Judicael	272	347
D. - Anvioù ar Vojenn hag an Istor : Viviane	195	66
E. - Anvioù keltiek all : Gwladys, Kevin, Davy	0	153

(1) Ne vez dalc'het kont amañ, evel just, nemet eus ar stummoù roet gant an deiziadur.

62

Anat eo n'eus nemet Alban, Aude, Gwladys ha Kevin o deus tennet o mad eus ar c'hemm en deiziadur. Arouezius eo, ispisial, planedenn an anvioù brezhonek : ar re degemeret en deiziadur eo bet lieskementet o stankter dre 1,3 ; e-keit-se, anvioù ar rumm **Kb** lezet e-maez an deiziadur eo bet lieskementet o stankter dre 3,2. Tuet e ven da lavarout eta ez eo an deiziadur gall un harz kentoc'h eget ur skoazell da skignadur an anvioù breton a zegemer.

*

Ur gudenn a chom, ha kevrinek a-walc'h : hini Yoann. An anv-se, hiron mar boe, a oa dianav e 1964 ; emañ bremañ e-touez ar re stankañ. N'eus ket da grediñ koulskoude e ve kavet e nep levr diwar-benn an anvioù breton. En em grouet eo moarvat diwar eurejoù enep-natur Yann ha Johan. Ar pec'hed orijinel-se n'en deus ket miret outañ avat a zont ken boas ha Ronan pe Yann. Dre se e welomp pelec'h eo al levezon bouezusañ : hini an dud-kar, ar vignoned, an amezeien ; n'eus nemet diwar gleved e c'hell ar stumm iskis-se bezañ en em ledet. Ur gentel eo deomp : mard eo stu an douar hiziv evit an anvioù breton, n'eo nemet dre ar skouer a roiomp hel lakaimp da vleuniañ.

GWASHAAT A RA AN TRAOU EN-DRO DA BRIZ AR MOC'H : PERAK ?

Ouzhpenn daou vloaz a zo bremañ ma n'eo ket yac'h ar priz e vez gwerzhet ar moc'h lart e-barzh ar C'hwec'hkorn. Dreist-holl er 1978. N'ouzon pet bodadeg, goulennadeg, diskargadenn-moc'h (= ar moc'h da redek) a zo c'hoarvezet dija. Hervez sifrou 1978 Kevredad gall ar moc'h, eo bet paeet ar moc'h 7,12 lur ar c'hilo e-keit ha ma teuent da 7,88 ez klok ha da 7,04 lur ez dic'hopr. Pezh a dalvez n'eo ket paeet ken labour ar saverien-moc'h, diwar vremañ.

Ur gudenn c'hrevus eo homañ evit Bro-C'hall, met unan washoc'h evit Breizh, rak al labour-douar eo an nerzhenn nemeti, koulz lavarout, a chom etre daouarn Breizhiz. Hag er c'heñver-se eo lec'hiet mat ar sevel-moc'h, keñver-ha-keñver gant ar sevel-saout-laezh.

Penaos eo bet c'hoarvezet an taol ?

Ar saverien-moc'h a zo bet aberzhet da stourm ar gouarnamant gall a-enep d'an hollgeraouez ; ha gennet int bet gant an troioù kamm a c'hoarie dezho talvoudegezhioù kemm-difemm ar moneizioù europat, dalc'hmat o neuennat. Abaoe Meurzh 1976 n'en deus ket al lur gall gellet derc'hel penn, e-skoaz ar moneizioù kreñv : ar mark alaman, ar florin nederlandat, al lur belgiat. Diouzh ar c'hendivizadurioù o reiñ framm da genvarc'had al labour-douar, e tlee ar produoù bezañ paeet e moneiz europat, al lur « gwer ». Ma vije reizh an traoù, e rankje ar gouarnamant gall kreskiñ prizioù gall produoù al labour-douar, o vezañ ma tiskenne al lur gall e-skoaz al lur europat. N'en deus ket en graet gant aon da lakaat an hollgeraouez da vont war washaat. Ouzhpenn se ez eus divizadurioù all d'ar c'henvarc'had hag o deus degaset reuz : ar re a denn d'ar « yalc'hadoù-digoll », pe « montants compensatoires » brudet. En abeg na veze ket keraet ar moc'h gall, diwar disentez ar gouarnamant, e vije deuet aesoc'h d'ar saverien c'hall kaout sav d'o moc'h ha diaesoc'h a-gement-all d'ar re all. Rak-se, abaoe daou vloaz, e vez «digollet» moc'h an estren ha taoset ar moc'h gall, pa dreuzont harzoù ur vro bennak. An digoll-se a zo savet da ouzhpenn 1,30 lur ar c'hilo evit moc'h eus Belgia pe eus Nederland, e miz Meurzh diwezhañ. Bremañ ez eus diskar warnañ, rak al lur gall en deus adkavet un tamm nerzh, hag e miz Mae ar gouarnamant gall en deus prometet lakaat kresk war brizioù al labour-douar, tamm pe damm.

N'eo ket heñvel kennebeut kenetrezo koustoù ar produoù. Broioù evel Belgia, Nederland, an Alamagn ne c'hounezont ket kalz a edeier. Setu perak eo bet lakaet uhel-tre priz europat an edeier, gant ar youl da wareziñ o froduerien vihan. Mat-tre evit ar c'hounideien vras eus ar Beauce, hag a vez o rastellat arc'hant, didorr ha bemdez-Doue. Met gwazh-a-se d'ar saverien-chatal (moc'h pe saout) e Bro-C'hall.

Kalz ijinekoc'h eget hor re eo bet ar saverien estren. E-barzh boued o moc'h n'eus mui a edeier, koulz lavarout, kemeret maz eo o flas gant ar maniok, anezhañ ur wrizienn vagus. Kreskiñ a ra en Indonezia, bet trevadenn da Nederlandiz, ha marc'had-mat e vez prenet gant ar re-mañ. An disoc'h a se eo hemañ : e Nederland e koust 10 % nebeutoc'h al lardañ-moc'h ! Evit kas an traoù da benn, e vez damantet kalz muioc'h d'an ampresterien, e broioù evel Nederland. Ar rentañ-arc'hant a lugud war-hed tregont bloavezh, tra ma ranker, du-mañ, daskoriñ an hollad a-benn seizh vloaz.

Diwar-se e starta an traoù evit ar saverien-moc'h a zu-mañ, seul vuioc'h a se ma vezont un tammig diwar-lerc'h e-keñver teknik ar sevel, e-skoaz Nederlandiz (arabat e vefe kaout kemplez gant se, emañ an dale o tigrskiñ buan).

Ar pep kasausañ eo ez eus saverien hag a zo bet digalonekaet a-grenn, hag emañ ar sevel-gwizi (« nervenn ar brezel » anezhañ evel just, rak mammoù d'ar moc'h lart eo ar re-mañ) o rouesaat e Bro-C'hall (- 1,1 %) e-kerz an daou vloavezh tremenet, tra maz a ar re all war-raok brav-mat (Nederland : + 2,5 % - Alamagn : + 1,3 % - Danmark : + 9 % - Belgia : + 5 %).

Ma kendalc'h an traoù er c'hiz-se, e vo skubet sur mat ar saverien vihan, dreist-holl e Breizh. Daoust ha ne vefe ket hemañ steuñv ar gouarnamant gall : evit kadarnaat ar sevel-chatal e-barzh ar vro, hag evit lakaat anezhañ « kevezusoc'h », - rak, evel a ouzoc'h, al labour-douar eo « tireoul Bro-C'hall » - eo ret hejañ korf an den, da dennañ muioc'h a c'hounid eus ar puñsoù. A-wechoù ne c'hell ket an den mirout a gaout ur seurt soñj.

Da c'hortoz, ar c'henderc'hañ kig-moc'h a dap e begement war an dachenn « vroadel » : - 2.7 % evit an hanterenn gentañ eus 1978.

« Un emgann a zo bet kollet ganimp, ha n'eo ket ar brezel, » a lavare De Gaulle kozh, Doue d'e bardono ! Kredabl ! met bez' ez eus bet dija e-leizh a dud varv pe gloazet-don war an dachenn-emgann !

NOTENNOÙ

Hor Mignoned

Jenovefa OMNES, merc'h Ronan Omnes ha Lysian Sacher, a zo laouen o kemenn d'ar vignoned ganedigezh ur breur bihan, Eflamm, d'ar 5 a viz Du 1978.

Youenn ROSMORDUC ha Mari-Frañs ROUXIN a zo levezet enno o kemenn ez eo ganet o mab Goulven, e Brest d'ar 4 a viz Kerzu 1978.

Da Wenhael ha Tangi ez eus ganet ur breurig Herve, e Brezhial d'an 10 a viz Genver (Joelle ha Turiaw ar MENTEG)

Kristen hag Hoel LOUARN a zo laouen o kemenn ez eo bet ganet o c'hoar Anna Genovefa, e Kemper d'an 12 a viz Genver (Tangi Louarn hag Anna-Vari Chapalain).

Hor gwellañ gourc'hemennoù.

Kañv

Obidoù Armela EVEN a zo bet graet e Brunoy (bro-Bariz) d'ar 16 a viz Genver. Armela Even, 57 vloaz, a oa merc'h henañ Frañsez Even (Kar-e-vro). Perzh a gemeromp e glac'har tud he familh.

Profoù

MIZ KERZU :

R. ar Sklotour, 20 lur ; Jos ar C'horr, 30 ; Jos Penneg, 80 ; Loik Chapel, 70 ; Dr Per ar Gall, 50 ; Erwan David, 5 ; Roperzh Carré, 50 ; It. A. Langleiz, 30 ; Loeiza Giraudeau, 50 ; Charlez Moreau, 10 ; Per hag Ida Simon-Barouh, 50 ; It. C. Paulus, 10 ; Yann Bouessel du Bourg, 100 ; Erwan Bonvallet, 10 ; Joel ar C'harrer, 50 ; A. ar Breton, 50 ; Loeiz Bothorel, 30 ; Pol Gales, 50 ; Yann Hanus, 100 ; X. ar C'hoseg, 100 ; Gl. Chauvez, 50 ; A. Binant, 25.
- War un dro, 1 040 lur.

MIZ GENVER :

A. Souffes-Despré, 90 lur ; Y. V. ha S. Renault, 100 ; G. Clocher, 10 ; Mikael ar Gwilhou, 250 ; Jakez Nedeleg, 10 ; Ronan Gwilhou, 50 ; Yann Bouessel du Bourg, 100 ; F. ar Bleiz, 45 ; R. Gervenou, 10 ; R. Audrain, 50 ; Mikael Canevet, 10 ; R. ar Glev, 25 ; Per Gwilhou, 20 ; J. Gl. Segaud, 50 ; E. Bleuzen, 10 ; Marcharid Gourlaouen, 10 ; Yann Oulc'hen, 20 ; Y. Jord Konan, 50 ; Ch. Moreau, e koun Roparz Hemon, 10 ; Dr K. Delalande, 50 ; It. A. an Henañ, 150 ; Loig Orhand, 10 ; Loig Chapel, 50 ; Mona Baudet, 50 ; Yann Gwegen, 10 ; Loeiz Donal, 50 ; Y. J. Tilly, 50 ; H. al Lann, 150 ; Jilberzh Bruneau, 50 ; G. Bailloud, 50 ; Perig Herbert, 50 ; It. A. Larnikol, 50 ; Fr. Prijant, 25 ; Andrev Maury, 5 ; Rojer Paveg, 5 ; Ivona Marzhin, 50 ; Bernez Aodig, 50 ; Jakez Ducamp, 50 ; Añjela Duval, 50 ; Fañch Jestin, 164 ; Alberz Herri, 100 ; Gi Kloareg, 50 ; Herri ar Floc'h, 20 ; Gwenael Huon, 50 ; Chanig ha Tudual Huon, 5 ; Gl. Barbotin, 50 ; Dll Saint Gal de Pons, 50 ; Merwen Runpaot, 25 ; Vefa de Bellaing, 10 ; Yann-Ber Kloareg, 30 ; Armel Renault, 5 ; R. Bizien, 10 ; Janed Korr, 10 ; Riwall Huon, 10 ; It. Herve Maze, 10 ; G. Merel, 50 ; Yann ar Beg,

200 ; Bernez Kadoret, 50 ; Andrev ar Bras, 5 ; Youenn Rosmordug, 100 ; Andrev ar Bihan, 50.

- War un dro, 2 986 lur.

66

Profet eo bet d'ar gelaouenn e 1978 ouzhpenn 10 000 lur (10 302,40 lur). Ken uhel sifrenn ne oa bet tizhet biskoazh, ha tu a zo da baeañ un niverenn gant ar skoazell vras-se. E derou ar bloaz nevez, kalz koumananterien o deus mennet diskouez o anaoudegezh da Roparz Hemon, en ur gas ur prof. Ra vo trugarekaet holl harperien AL LIAMM !

1121 koumananter

a gontemp e dibenn miz Genver ha spi mat hon eus da gaout 1 200 er bloaz-mañ.

Embannadurioù Al Liamm

Deut eo er-maez 6vet embannadur geriadurioù Roparz Hemon. An hini brezhoneg-galleg eo dreist-holl a gaver reizhadurioù e-barzh.

Degas a reomp da soñj hon eus graet ma'z ea koublet asamblez ar Geriadur brezhoneg-galleg hag an hini galleg-brezhoneg, e briz a zo 58 lur.

Daou levr a zo dindan ar wask :

- Yezhadur bihan ar brezhoneg gant Roparz Hemon, 18 lur.

- Diougan Gwenc'hlan, ul levr nevez gant Per Denez, 144 fajenn ennañ.

Priz : 24 lur franko e-lec'h 28 ; war baper kaer 35. lur e-lec'h 40.

Goulenn digant Janed Queillé.

Koumanantoù evit Breizh-Veuriz

Hol lennerien o chom e Bro-Gembre, Bro-Skos, Bro-Saoz, a rank paeañ mizoù-bank uhel a-walc'h evit kas o skodenn. Posupl eo dezho, hen adlavarout a reomp, kas o c'houmanant d' AL LIAMM (7,5 lur saoz) da : Rhisiart HINCKS, 33 Rhodfa'r Gogledd, Aberystwyth, Cymru).

67

Hor c'hef evit 1978

DISPIGNOÙ

lurioù

Moulañ

Niv. 186 8 885,69

Niv. 187 8 456,63

Niv. 188 9 166,43

Niv. 189 8 746,17

Niv. 190 14 151,79

Niv. 191 10 140,90

59 537,61

Bandennoù

518,97

Mizoù-post ha burev

2 629,28

War un dro

62 685,86

ENKEFIADURIOÙ

	lurioù
Koumanantoù	39 733,05
Niverennoù gwerzhet	4 229,00
Chomlec'hioù kemmet	72,00
Profoù	10 302,40
Kampi	473,66
TVA restaolet	3 239,31
War un dro	58 049,42

STAD AR C'HEF

	lurioù
Koll 1978	4 636,44
Koll ar bloavezhioù all	6 847,95
An toull er c'hef	11 484,39

68

Priz er moulañ en deus kresket un tamm mat, rak paeet hon eus 59 537,61 lur evit moulañ 480 pajenn (warlene hor boa moulet 500 evit 52 392,59 lur). Nebeutoc'h a niverennoù a werzhomp (evit 4 229 lur ; warlene, evit 5 487,40 lur). Restaolet eo bet deomp lod eus an T.V.A. paeet war an embann, hag ur goulenn a rimp evit 1978, da gaout un digoll all. Hollad ar profoù a zo aet war uhelaat, en un doare souezhus (10 302,40 lur ; 7 652 warlene). Sifrenn ar c'houmanantoù, war gresk ivez e-keñver hini warlene, a chom un tamm dister, hogen, hervez ar skodennoù degemeret e miz Genver, ez eus spi bras e vo gwelloc'h er bloaz-mañ.

Niverennoù kozh " Al Liamm " e gwerzh

Prenañ a c'heller an niverennoù meneget da heul :

- 29, 69 betek 72, 74 betek 77, 79 betek 81, 83, 87, 91 betek 95, 97, 101 betek 191.

Priz an niverennoù a zo : 10 lur pep hini (nemet an niverennoù 116 ha 151 hag a goust 12 lur pep hini, an niverenn 120 diwar-benn Iwerzhon hag an niverenn-doubl 166-167 a goust 16 lur pep hini, an niverenn 190 diwar-benn Roparz Hemon a goust 18 lur).

Tu a zo a-hend-all da brenañ ar bloavezhioù klok-mañ, evit 50 lur pep hini : 1964 (102-107) ; 65 (108-113) ; 66 (114-119) ; 67 (120-125) ; 68 (126-131) ; 69 (132-137) ; 70 (138-143) ; 71 (144- 149) ; 72 (150-155) ; 73 (156-161) ; 74 (162-167) ; 75 (168-173) ; 76 (174-179) ; 77 (180-185) ; 78 (186-191).

An niverennoù a vez kaset kuit a vizoù-post. 10 % a zistaol a vez graet pa brener 50 skouerenn pe ouzhpenn. Ar goulennoù a zo d'ober digant Per ar Bihan.

Priz lennegel Langleiz 1977-78 da Ber Diolier ha da Dudual Huon

Ne vo ket hepken daou briz, evel ma oa bet divizet da gentañ, a vo roet evit ar bloaz, met pevar. Bodet d'ar 16 a viz Kerzu e Sant-Brieg, Juri Priz Lennegel Langleiz en deus kemeret an disentez-se en abeg da niver ha da dalvoudegezh al labourioù kinniget : gallet en deus en ober en abeg da skoazell Kuzul ar Brezhoneg.

Daou briz a zo bet roet eta evit ar gomz-plaen, ur priz evit ar varzhoniezh, hag ur priz evit enoriñ troidigezh wellañ ar bloavezh kement-mañ evit reiñ lañs d'an droidigezh e brezhoneg eus oberennoù meur al lennegezhioù all. N'eus netra denel a dle chom estren dimp, ha n'eo ket hepken dre ergerzhout hentoù ar bed gant hon

listri e teuimp a-benn d'en em ledanaat, met a-dreuz pajennoù al levrioù meur e teuimp ivez a-benn d'en em anavezout gwelloc'h.

Hir eo bet an emvod ha diaes a-walc'h an disentezioù, dre ma oa liesdoare ha disheñvel a-walc'h an oberennoù war renk.

Barzhonegoù Añjela Duval (**Barzhonegoù nevez - Barzhonegoù all - Hiboud al Leger**), tarzhet eus karantez ar boudoù hag heklevioù bed bihan Traoù an Dour a oa dedennus evel just, ouzhpenn ma c'harm enni enkrezioù ur bobl mouget gant ar sotoni a-vremañ.

69

Barzhonegoù Per Diolier, chomet betek-henn dastrewet el Liamm hag e kelaouennoù a bep seurt a gemer ster ha pouez o vezañ kenstrollet dindan an daoulagad : dont a ra a-benn ar fin da vezañ unan eus barzhed pouezusañ ar rummad nevez.

Ur romantig gant Goulc'han Kervella, ennañ spi ha dispi, fent ha tristidigezh ar yaouankiz a hiziv dindan faltazi ha gwiskamant hon anevaled kustum.

Un dastumad danevelloù gant Tudual Huon : dezho un aergelc'h teñval a-walc'h , met skrivet int gant nerzh, gant aked ; un oberour leun a bromesaoù.

Un istor a garantez skrijus gant Alan an Diuzet " Gwad ar garantez ", evel ma plije d'hon tadoù kontañ, unan a vez lennet aes, skrivet maz eo en ur yezh boull ha glan evel ur wazh-dour a Vro-Dreger.

An droidigezh vrezhonek eus an " Divina Commedia " gant an aotrou Pêr Bourdelles a-zigor dimp an nor war unan eus oberennoù pennañ lennegezhioù ar C'hornog. War un dro hon eus tro ganti da vont e kalon ar Grennamzer gristen, pe gentoc'h fin ar Grennamzer-se en Italia gant ur c'hemmesk a soñjoù kristen hag a vojennoù pagan a zo ganto blaz an Azginivelezh.

An daou briz a gomz-plaen a zo bet roet da zaou studier, unan war al lizhiri, egile war ar vezegiezh, brezhonegerien a-vihanik o-daou, hag o-daou ivez, tra fentus, oc'h ober o c'hoñje. Ar Juri a felle dezhañ respont da bal ar Priz lennegel Langleiz, en ur skoazellañ hag en ur vrudañ da gentañ-holl ar skrivagnerien yaouank. Ar priz kentañ a zo aet eta gant Tudual Huon evit e " Bemp kontadenn ", an eil gant Goulc'han Kervella evit e romantig.

Priz ar Varzhoniezh a zo bet roet da Bêr Diolier (Pêr ar Bihan) evit e zastumad barzhonegoù. Ha priz an Droidigezh d'an Aotrou Pêr Bourdelles.

Fellet eo bet ivez d'ar Juri reiñ ur « meneg dreist » d'an oberennoù all, dellezek ivez e meur a geñver, re Añjela Duval hag Alan an Diuzet : embannet e vint ivez, esper hon eus, kenkoulz hag ar re all.

Priz FR3

Priz Per Trepos a zo bet met d'ar 14 a viz Kerzu da Jean-Claude Miossec eus Ploueskad evit e zanevell **Enezenn ar Razhed**. An eil priz a zo aet gant Corentin Riou eus Landrean evit an danevell **Ar seizh plijadur**.

Divizet en deus J.-Cl. Miossec reiñ arc'hant e briz d'ar skolioù DIWAN. Gourc'hemennoù.

70

Lizhiri

Digant an Dr. L. G. :

« N'eo ket peurechu ganin lenn niverenn diwezhañ Al Liamm a gement a zo d'am soñj unan eus ar re dalvoudusañ bet dichañset ganin lenn betek-hen. Gouzout a rit pegen bras e oa va doujañs e-keñver Roparz Hemon « den meur Breizh an ugentvet kantved » evel ma lavar Kenan Kongar. »

Digant P. P. :

« Degouezhet en ganin dec'h an niverenn gouestlet da Roparz Hemon, un niverenn dev. Kreisnoz e oa p'am eus echuet he lenn. Dudios ha bev eo an niverenn, ar pennad pouezusañ o vezañ evidon-me eñvorennoù c'hoar Roparz Hemon, fromus a-wechoù ha talvoudus evel ma skrivez er c'hinnig, evit kompren « tuioù zo eus awen Roparz Hemon, hag evit kompren gwelloc'h e bersonelezh ». Lennet am eus gant dudi ar pennadoù all dreist-holl hini Heusaff a dres un daolenn eus buhez Roparz Hemon e Dulenn. Mat ac'h eus graet lakaat luc'hskeudennoù kemeret da vareoù disheñvel (an hini gwellañ d'am meno a zo an hini kemeret ganit e 1954). An niverenn a zo gouestlet dreist-holl da destenioù diwar-benn an den. Spì am eus e vo en niverennoù da zont pennadoù diwarbenn ar skrivagner ha dreist-holl diwar-benn an emsaver. Gwir eo ez eus bet embannet dija pennadoù diwar-benn Gwalarn hag oberennoù Roparz Hemon (Studiadennoù Y. Olier, tezenn P. Kermoal, ha pennadoù amañ hag ahont) met daoust hag int bet lennet gant koumananterien yaouank Al Liamm ? N'on ket sur e vefe anavezet roll diaraoger Roparz Hemon e pep domani eus an Emsav sevenadurel a-raok 1940, eus al labour kaset gantañ da-benn e-pad ar brezel ha goude (da skouer er Radio, er Framm Keltiek e-barzh Arvor hag e-barzh Ar bed Keltiek). »

Digant Y. B. eus Roazhon :

« Gourc'hemennoù evit an niverenn war Roparz Hemon a seblant bezañ kaer-tre. N'em eus ket bet amzer da lenn anezhi c'hoazh. »

Digant an Itr. A. H. eus Yvelines :

« Trugarez bras-bras evit an niverenn nevez embannet hag an hini a heulio diwar-benn Roparz Hemon. P'am eus kroget da zeskiñ brezhoneg e oa anavezet e anv ganin ha ne ouien netra diwar e benn. An div niverenn-se a vo un teñzor. »

Digant O. A. M. Roazhon :

« Ma, ur chekenn 35 lur a gavoc'h el lizher-mañ evit va adkoumanantiñ. (Studier on, ha daoust din kaout c'hoant ho sikour, e vije gwall ziaes din reiñ muioc'h.) Ar gwellañ 'm eus d'ober eo klask koumananterien nevez deoc'h, a soñjan.

Ur chekenn vrezhonek a zegemeroc'h petra bennak ma 'm eus ket lennet ho soñj diwar-benn ar gudenn-se. Fiziañs 'm eus n'ho po ket re a boan da lakaat anezhi da vezañ degemeret gant implijidi ar bank. E meur a lec'h eo deut da vezañ ur boaz degemer chekennoù brezhonek, a-drugarez da zalc'husted tud 'zo, tud Skol an Emsav en o zouesk.

71

Ha forzh penaos, ret-groñs eo deomp lakaat ar brezhoneg e buhez ar gevredigezh, ha pa ne vefe nemet gant oberennoù arouzel evel houmañ, ma fell deomp adc'hounit un deiz bennak an dachenn hon eus kollet. »

Digant A. V. Ch., Kemper :

« Soñjal a ran e vefe posubl kaout e-barzh Al Liamun keleier diwar-benn skolioù DIWAN. Mat e vije kavout ur bajenn bennak bep daou viz, rak d'am soñj an holl vrezhonegerien a zo e-touesk lennerien " Al Liamm " a vefe dedennet gant se. »

Digant C. M., Clamart :

« En eñvor d'hor barzh ha yezhoniour meur a stourmas e vuhez-pad, o

tasorc'hiñ ar brezhoneg eus an truilhoù ma oa kouezhet e-barzh, e kasan deoc'h ur skodenn dister a zek lur gall. Me ' gav din e teuio ar rummadoù da zont da stouiñ war e vez a-benn klask an awen geltiek a ra diouer dezho. »

Digant Z. A. C., Ploveur :

« Gwall drist eo gwelet ar re o deus roet lañs hag enor d'ar brezhoneg o vont a-ziwar an douar an eil war-lerc'h egile. Ra vo Roparz Hemon ur skouer vat evit ar vrezhonegerien da zont. »

Digant Y. K., Sant-Brieg :

« Kas a ran un nebeut arc'hant evit an niverenn 190 gouestlet da Roparz Hemon. Hemañ a zo bet ma mestr da zeskiñ lenn ar brezhoneg ha plijadur 'm eus bet hag am eus c'hoazh da lenn e levrioù. »

Digant R. D., Cork :

« Plijet on gant Al Liamm ha hetañ a ran deoc'h pep doare berzh-mat en ho labour dispar evit hor yezh. P' am eus echu lenn hini pe hini eus an niverennoù e teu soñj din eus ar ganaouenn gozh a Vro-Wened diwar-benn an daou gemener hag a c'hellfe bezañ kemmet evel-hen :

Ar Bras d'ar Bihan a a lare
ma vefe c'hoazh me zebrefe (me a lennfe)
ma lare ar Bihan d'ar Bras
ma zebrefe (me a lennfe) ma vefe c'hoazh ! »

Digant M. L. P., Louargad :

« Bet em eus tu da lenn unan bennak eus an niverennoù embannet gant Al Liamm. Kalz a blijadur a zo o lenn an embannadurioù-se. E-giz-se, a-benn ar fin, mennet on da goumanantiñ d'ho kelc'hgelaouenn daouviziek.

Studier on e Skol labour-douar Angers, en eilvet bloaz. Krog on da lenn e brezhoneg abaoe daou vloaz, hag amañ, gant mignoned, e vez komzet brezhoneg. Evel-se on deut da anavezout hoc'h embannadurioù, a ro tu din da zeskiñ gwelloc'h va yezh. »

72

Digant Y. T., Sant-Brieg :

« Plijus eo gouzout e kresk atav niver lennerien Al Liamm hogen ankenius eo gwelout ne gresk ket niver ar skrivagnerien, dreist-holl pa weler an holl re hon eus anavezet o vont kuit.

Fromus e oa an niverenn diwezhañ diwar-benn Roparz Hemon.

Spi am eus ivez e kresko an holl gevredigezhioù a ra war-dro kudennoù Breizh, rak tremen a ra buan an amzer ha ne welomp ket hon huñvreoù o tont da wir.

Digant G. B., Savigny sur Orge :

« Fromet-tre on bet gant pennadoù an niverenn 190, en o zouez hini c'hoar Roparz Hemon. »

Digant P. H., Vitry :

« Stad a vefe ennon m'ho pefe tro d'ober un tammig " Pub " evidon o reiñ keloù d'ho lennerien (en " notennoù ") eo bet krouet nevez 'zo va zri fezh-sonerezh diwezhañ :

- Eizhadenn evit an amzer deuet, krouet gant Octuor de Paris da geñver Festival Estival de Paris 78 ha skingaset goude-se war France-Culture (13 a viz

Here) ;

- Immram 4, evit 5 benvegour, krouet en Auditorium 105 e Ti ar Radio (25 a viz Gwengolo) ;

- Dremmoù an Eñvor, gant ar Strollad IGM, e-kerz miz Kerzu, e Gentilly hag e Ivey.

Evit ar sonadennoù 1 ha 3, int bet istitlet e galleg evel just, da reiñ d'an dud da gompren petra ' dalveze anvioù ken iskis !... »

Digant P. L., Abertawe

« N'on ket plijet bepred na gant ho heuliadurezh, na gant an testennoù lennegel a vez embannet ganeoc'h ; dipitet-krenn on bet da skouer gant an diouer a vent istorel a oa er pennadoù a-zivout buhez hag oberoù Roparz Hemon ; hogen daoust da se e kasan deoc'h va chekenn gant va gwellañ hetoù a vloavezh mat ha frouezhek. »

Digant C. M., Clamart :

« Daoust din bevañ diwar ul leve dister, kavout a ran gwelloc'h dioueriñ ul lip-e-bav bennak da gas deoc'h ur chekenn all a 10 lur a-benn ma vo anavezet gwelloc'h anv Roparz Hemon e-touez ar rummadoù da zont. »

Levrioù kozh

Pa lenner levrioù kozh e vez alies tro da vezañ souezhet gant pennadoù bet skrivet diwar-benn Breizh hag e yezh. E 1881, 1882 ha 1884, eo bet moulet, evit an eil gwech, tri levr skrivet gant Adolphe Joanne o tennañ da dri departamant eus Breizh : " Géographie du Finistère " (16 gravures et une carte), Hachette. Kemend-all a zo bet graet diwar-benn Bro-Dreger hag ar Mor Bihan.

73

En ur pennad anvet « Population, langue, cultes, instruction publique », e kaver kement-mañ :

« *La langue bretonne, idiome dur et pauvre mais énergique, jadis parlée par des Celtes est encore usitée dans la plus grande partie du département.* » (" Géographie du Finistère ", pajenn 35.)

Er memes pennad eus al levrenn gouestlet d'ar Mor Bihan ez a c'hoazh pelloc'h ar skrivagner ganti :

« *Plus de la moitié de la population du Morbihan parle la langue bretonne, un des idiomes les plus anciens de l'univers. C'est la langue des anciens Celtes, langue dure et pauvre qui fut pourtant usitée dans une partie de l'Asie et dans tout l'Occident.* »

A-raok echuiñ gant ar pennad-mañ e ranker menegiñ c'hoazh ur pennad o tennañ d'ar rannyezhoù :

« *Les habitants des campagnes, excepté les arrondissements de Dinan, Saint Briec, et une partie de celui de Loudéac, parlent le bas-breton, débris de langues celtiques qui avant notre ère, régnerent dans l'Europe occidentale. Des quatre dialectes, le plus pur est celui du Léon, le plus ancien celui de Tréguier, dit breton-bretonnant.* »

D'an neb en defe c'hoant da vont pelloc'h gant studi an douaroniezh e rankomp menegiñ eo bet embannet ul levr all gant A. Joanne : " Le dictionnaire géographique et de l'itinéraire général de la France ".

Klask a reer...

Klask a ran da brenañ pe da eskemmañ an niverennoù da heul eus L'Heure Bretonne : 67, 71, 86, 89, 90, 91, 92, 95, 96, 99, 109, 110, 112, 113, 116, 123, 124, 129, 130, 131, 133, 134, 136, 137, 140, 145, 149, 151, 154, 156, 157, 158, 160, 162, 165, 166, 169, 174, 176, 177, 178 betek 185 ha 192 betek 200.

Skrivañ da L. Raoul, Krec'h Goelo, 22590 Pordic.

Reizhadennoù

Daou vi-koukoug (ar pezh a zo kalz) a zo en em silet e barzhonegoù Yann-Ber Piriou (niverenn 190). E " Tonkadur " e oa ret lenn « profeted » ha neket « profeted ! hag e " Dont a rin " « pa savo kounnar » ha neket « pa sono kounnar ». Pediñ a reomp hol lennerien ha Yann-Ber Piriou d'hon digareziñ.

Kenstrivadeg

Pedet omp gant Skol an Emsav da gemenn ez eus bet aozet ganti ur genstrivadeg bandennoù treset. Digor eo d'an holl, gant ma vezo diembann an oberennoù ha brezhoneg o yezh evel just.

Dibabet e vezo ar pemp oberenn wellañ hag embannet dindan stumm ul levrig. Tu a zo d'en em lakaat meur a hini asambles evit kenstrivañ.

Evit gouzout hiroc'h skrivañ da : Gwenole Gevel, Ti nevez, Kerloegen, Pluguen, 29000 Quimper.

74

Ur greizenn sevenadurel brezhonek e Brest

Oaled Sant Erwan a zo unan eus al lec'hioù ma c'heller kejañ gant brezhonegerion. Savet e Brest dek vloaz 'zo, ar greizenn sevenadurel-se, katolik he spered ha brezhonek he yezh, a stag gant he labour evit gwellaat ha kelenn ar brezhoneg. Evit se e kinnig deoc'h :

- kentelioù brezhonek digoust, evit ar re a zo o kregiñ gant ar yezh, hag evit ar re o deus c'hoant d'en em varrekaat warni ;
- kaozeadennoù brezhonek ;
- ur sal-emvod gant ur stal-werzh ;
- enklaskoù ;
- ul levraoueg e-lec'h ma c'hellit amprestañ kelaouennoù ha levrioù brezhonek ;
- kement labour sevenadurel ho pefe c'hoant stagañ gantañ ;
- kenvrezhonegerion o terc'hel eurioù diastal er greizenn d'an devezhioù ha d'an eurioù amañ da heul : d'al lun etre 17 e. 30 ha 19 e. 30 ; d'ar meurzh etre 18 e. hag 20 e. ; d'as merc'her etre 15 e. ha 16 e. ; d'ar yaou etre 17 e. 15 ha 18 e. 30 ; d'ar gwener etre 17 e. 30 ha 18 e. 30 ; d'ar sadorn etre 14 e. ha 15 e.

Respont da gement goulenn a vo graet. Chomlec'h : 28 st. Charles-Berthelot, 29200 Brest.

Skol vrezhoneg e Londrez

J. Press, bet skoliad Ober ha koumananter d'Al Liamm, a lavar emañ o vont da zigeriñ ur skol vrezhoneg e Londrez, a-benn miz Gwengolo-Here 1979.

GERIB

(Groupe d'Etude et de Recherche des Influences réciproques entre la Bretagne orientale et la Bretagne occidentale)

Ar gevredigezh-mañ he deus embannet ur follenn da zisplegañ perak ez eo bet krouet (da gentañ evit na savo ket enebiezh etre sevenadur pep hini eus div lodenn ar vro). War ar follenn e kaver ur pennadig e breizhuheleg hag un notenn e brezhoneg unvan. Skrivañ a c'heller da Laorañs Motrot, 116, Av. Kennedy, Paramé, 35404 Saint Malo.

75

Kemenn a-berzh Emglev an Tiegezhioù

(Emsav an Tiegezhioù kristen)

e Pondi, d'an 20 a viz Genver 1979.

« Da bep hini e lod. »

Lizher d'an dud a youl vat :

Stourmerien 'zo bet harzet e Breizh gant polis ar Stad c'hall ha kaset 'maez ar vro, pell diouzh o zud.

Diaes-bras eo mont d'ar weladenniñ ar re brizoniet.

Tu a zo, moarvat, d'ar varnerien da ziskoachañ abeg pe abeg ouzh reoù 'zo anezho gant an taolioù tarzh dister pe vrudet-holl bet kaset da vat ganto.

« Ra vo bannet outo ar maen kentañ gant an dud didamall... »

- Gant piv eo bet taget hor pobl hag aloubet hor bro ?
- Gant piv eo bet diskaret kestell Breizh ?
- Gant piv eo bet pilet d'an traoñ tourioù hon ilizoù ?
- Gant piv eo bet dispartiet kêrbenn hor bro ?
- Gant piv eo bet lakaet lazhañ kantmilieroù a dud e-kerz brezelioù ha dispac'hioù dihoell ?
- Gant piv eo bet krouget pe zibennet bernioù Brezhoned emsavet a-hed kantvedoù ?
- Gant piv eo bet stourmet a-zevri-kaer da zisteraat ha da zispenn pinvidigezhioù hor sevenadur ?
- Gant piv eo bet kaset d'an harlu hon tud yaouank dilabour ?

Piv a gredo tamall ha bac'hañ paotred feulz ar stourm kuzh ha lezel da vont didamall muntrerien hor pobl ha lazherien hor yezh ?

Da gavout diskoulm ar gudenn-mañ, ezhomm ebet a « lezvarn emwarez ar Stad c'hall »

Gant ur Barner-a-Beoc'h e vefe reizhet gwelloc'h ha kompezet eeunoc'h an traoù kuit a ardoù ; ha roet e lodenn da bep hini. Da c'hortoz ar varnerien vras, gant poell en o meiz ha reizhder en o ene, da lakaat hor c'heneiled en o frankiz adarre, e c'houlennomp :

- ar gwir evit an dud vac'het da zegemer o zud hag o mignoned kel lies

gwech m'en em gav ar re-mañ en o betek ;

- ar gwir da vezañ kelaouet ha da gas keloù diharz ha kuit a ensell ;

- ar gwir da aozañ o doareoù-bevañ : studioù, sportoù, diduamantoù h.a., hervez o ezhommoù ha reoù o zud ;

- goulenn a reomp ouzhpenn yalc'hadoù evit o gwiragez, o bugale, o mammoù hag o zadoù, o mammoù-kozh hag o zadoù-kozh, da zigoll o mizoù beajiñ ha lojañ hag o c'holloù all...

Lies goulenn all a chom da embann e-keñver ar gwirioù politikel dreist-holl. N'int ket diouzh tachenn-rik " Emglev an Tiegezhioù ". Savet int bet gant strolladoù all. Tud " Emglev an Tiegezhioù " a skoazello anezho kel lies gwech ma vo tu d'en ober.

Da glask aozañ buhez pobl ar Vrezhoneg gant muioc'h a reizhded e peoc'h ar bed-holl e kasomp al lizher-mañ d'an dud a youl vat gant hon hetoù :

Peoc'h, reizhded ha levez
a-hed ar bloavezh nevez.

76

Digant ar C'homite Evit an Aotreegezh vrezhoneg

Emañ yezh Vreizh o vervel.

Pell 'zo dija ez eus tud o stourm evit adlakaat ar brezhoneg en e blomm. Miret ha kresket o deus unan eus pinvidigezhioù Breizh. Hiziv avat ez eo ret-mat deomp mont pelloc'h.

Bevañ e brezhoneg a fell deomp, bemdez hag e pep lec'h e Breizh. A-hend-all, perak e virfemp ar brezhoneg ? Evit diduiñ hon amzer vak ?

Goap a vez graet ouzhomp.

Gwir pep hini eo kaout deskadurezh en e yezh. Gwir pep Breton eo kaout deskadurezh e brezhoneg.

Met ken fall eo deut an traoù da vezañ gant ar brezhoneg ma ouzomp ervat n'eo ket posubl, evit ar mare, tizhout ar pal-se. Bruzhunachoù 'zo bet roet deomp gant Haby.

Dilamet int bet gant Beullac. - Petra dalv kement-se ?

Hag ar Chart kulturel, n'eus netra nevez e-barzh e-keñver an deskadurezh.

Kentañ 'zo d'ober a zo kelenn ar yezh en un doare sirius hag efedus, e kement lec'h ma vezo goulennet.

Skol vrezhonek a rank bezañ graet en holl skolioù e-pad an eurvezhioù kentel d'ar re a c'houlenn ha gant kelennerien diplomat.

Ne vez ket graet skol saoznek etre kreisteiz ha div eur, pe skol c'hallek (diret) gant kelennerien divarrek. 'Mod-se 'mañ kont gant ar brezhoneg ha poent bras eo echuiñ gant an dra se.

Pelec'h emañ ar gelennerien war ar brezhoneg ?

Abaoe pell emaoamp o c'hortoz anezho. Re bell.

Un aotreegezh (ul lisañs) war ar brezhoneg a c'hellfe stummañ kelennerien hep diaezamant ebet.

Bep bloaz e vez goulennet. Bep bloaz e vez nac'het.

Krouidigezh ul lisañs a vefe ar c'hammed war-raok a bouez bras evit hor yezh ; setu perak e c'houlennomp start, ni, studierien Kevrenn geltiek Skol-veur Breizh-Uhel, e vefe krouet postoù evit deskiñ ar brezhoneg 'barzh ar skolioù evel ma vez graet dija evit an alamaneg, ar spagnoleg ar saozneg, ar portugaleg, ar rusianeg ha yezhoù all c'hoazh...

Ar gouarnamant a nac'h krouiñ postoù a seurt-se, o goulenn a reomp groñs

- evit ma vo kelennet brezhoneg en holl skolioù, d'an holl dud a c'houlenn, gant kelennerien diplomet,

- evit ma vo aozet un aotreegezh a-benn miz Gwengolo 1979, krogomp e-barzh ha deomp da stourm !

Komite " Evit an aotreegezh vrezhoneg ".

Ar sindikadoù M.A.S. hag U.N.E.F. (Unité syndicale) o deus asantet sinañ an trakt-se.

77

Embannadurioù

E 1978 en deus **Morvran** embannet pemp levr, levrioù beajoù, levrioù istor hag ur romant : " Histoire de la Révolution en Bretagne " gant du Chatelier, peder levrenn en holl, " Voyage en Bretagne " gant La Vallée ha romant Edouard Corbière " La mer et les marins ". Al levrioù-se ne vez moulet nemet 1 650 skouerenn eus pep hini. Ed. Morvran, Berrien, B.P. 22, 29218 Huelgoat.

Ar stumm barzhoniezh japanat anvet " Haiku " a zo bet pleustret meur a wech gant hor barzhed, da skouer gant Maodez Glanndour ha Tudual Huon. Emañ Paul Keineg o paouez embann ur " Strollad 35 " kraksonenn ivez, teir linenn e pep hini, e brezhoneg. **35 HaiKu**, Ed. Bretagnes, Impasse de la Fontaine au Lait, 29210 Morlaix.

D'hor mignon Roger Laouenan eus Lannuon eo bet roet priz rannvroel Les Ecrivains de l'Ouest evit e romant *Le dernier breton* hon eus komzet anezhañ war niverenn 188 " Al Liamm ". Hor gwellañ gourc'hemenoù a gasomp dezhañ.

Niverenn 241 ar gelaouenn **Breiz** ez eus enni 48 pajenn. Ar gelaouenn, e galleg evit al lodenn vrasañ a zo skeudennet fonnus ha moulet kaer. Peder fajenn **Dihun** a gaver dalc'hmat e brezhoneg e-kreiz ar gelaouenn. Koumanant 40 lur. - C.C.P. Rennes 2135 53 V.

Degouezhet eo ivez ganeomp niverennoù 14 ha 14 bis **An Nerzh**, roneoskrivet. An eil niverenn-mañ (13 pajenn) a zo talbennet *Eneoniezh ar Marc'h* gant J. B. Boucher. Ur studiadenenn eo diwar-benn orin ar marc'h, ar marc'h er mojennoù hag ar gwirvoud istorel.

An hanter eus niverenn 217 **Bleun-Brug** a zo gouestlet d'ar brezhoneg, ar pezh n'eo ket fall. A bep seurt a gaver e-barzh : barzhonegoù gant Job Seite, Naig Rozmor, Mab an Dig ; pennadoù e komz-plaen, bourd ha farz ha dindan an talbenn " Skridoù brezhonek " barnadennoù war an embannadurioù diwezhañ. Ur meneg diforc'h a zo evit niverenn 190 Al Liamm diwar-benn Roparz Hemon. Trugarez da " v-Bleun-Brug " evit kement-se. Koumanant : 30 lur. Ao. Mevelleg, ccp Nantes 329 30.

War niverenn 107 **Imbourc'h** ez eus, evel boaz, notennoù politikel, barzhonegoù hag ur sellad war un nebeut kelaouennoù brezhonek evel Barr-Heol, Skol Vreizh,

Evit ar Brezhoneg, Wanig ha Wenig ha Pobl Vreizh.
Koumanant : 50 lur. C.C.P. 1535 25 N Rennes. Y. Ollivier.

War **Brud Nevez** niverenn 14 (32 pajenn) moulet, e c'heller lenn barzhonegoù troet gant Naig Rozmor, un danevell gant P. J. Helias hag unan diwar zorn P. Gaudart hag " Eñvorennoù beaj " gant Yves Miossec.

Ar gelaouenn **Skol** a zo o paouez adembann div gontadenn e brezhoneg eeun gant Roparz Hemon : Re Bennavel hag Ur prenestr a oa digor en ul levrig 64 pajenn ennañ. Priz 12 lur. Yola Chariou, 16 ru Berlioz, 22000 Saint-Brieuc, ccp 2616 33 Rennes.

Carn, niverenn ar Goañv (24). Setu amañ ar pennadoù a c'heller tennañ an evezh warno : " The Lowland myth of Scotland " o tisplegañ penaos en deus ar saozneg kemeret lec'h er Lowlands hag e kreisteiz an Uplands ; ur pennad diwar-benn Breizh : " Prizoniet en ur c'hraou moc'h " ha " Welsh and English approach to Brittany ", ur varnadenn eus levr Gwyn Griffiths " Crwydro Llydaw " ha " France 1848-1945 " gant Theodore Zelden. - Koumanant 25 lur. Mikael Baudu, Chemin des Peupliers, 35600 Redon.

78

Frañsez Debauvais de Breiz Atao et les siens (IV)

Deut eo er-maez pevare levr eñvorennoù Anna Youenou-Debauvais. Talbenn : " Le temps des épreuves " (ar bloavezhioù diaes-spontus 1943 ha 44). Ur bern dielloù dudius ha prizius-dreist, ur c'halz diouto e brezhoneg.

Priz al levr : 65 lur, da vezañ degaset da : Mme A. Debauvais, 20, pl. des Lices, 35000 Rennes - c.c.p. 2656 42 N Rennes. Prest eo testenn ar pempvet levr.

An delenn dir

Beajiñ a ra bepred Myrdhin, rak e miz Kerzu en deus graet un tamm tro e Belgia ha goude en Alamagn ; e miz Genver avat, edo oc'h ober e dreuz dre gêrioù bro-Brovañs : un tamm mat a labour, evit reiñ 29 abadenn, e daou viz.

En Iwerzhon avat en deus enskrivet e drede pladenn, **An Delenn Dir**, deut er-maez e Breizh e Ti Velia, eus Sant-Brieg. Eilerien Myrdhin n'int ket an hevelep re ; ar wech-mañ en deus bet skoazell ur violoñser, Gunter Buchwald, hag ur fleüter, Yann-Bol Huellou, donezonet-kaer an daou anezho. Un tamm kerse a c'heller kaout avat o klevout an ton " Aranmor", aozet gant an daou soner-se, dre ne dizh ket Buchwald ampartiz boas sonerien Geltia, en notennoù buan.

Kement-se avat ne dorr ket an aergelc'h a gevrin hag a hud a oar Myrdhin krouiñ, en degouezh-mañ un tamm gant harp gwerzennoù Erwan Berthou (" An delenn dir " ; " Diougan marv Pariz ") hag Añjela Vannier (" Brocéliande "). Ma vez roet ur plas brav d'ar brezhoneg, ne vez ket ankounac'haet kennebeut Breizh-Uhel, gant an ganaouenn **Dam' Vair**, ha seurt dibab a zo graet a-ratozh-kaer. Hogen al lec'h pennañ a zo roet d'ar sonerezh, d'an delenn, sonet un doare tost alies eus hini Stivell. Notennoù brav pezhioù evel " Kevin " pe " Kejadenn " a gendalc'h da dreiñ er spered, pell goude ma vez echu ar bladenn, ha degouezh seurt elfennoù nevez e sonerezh hor bro a zo c'hoazh he ferzh kentañ.

79

Gerioù-kroaz Al Liamm

12345678910
 I -----
 II -----X
 III -----X---
 IV ---X-----X
 V ----X---X-
 VI ---X-----
 VII -X---X-X--
 VIII -----X----
 IX ---X-----X
 X X-----X--

A-led. - I. Nemet gant ar Vretoned e ve, setu an diaezamant nemetañ na gaver ket en IX. - II. Kleñved a lakae ar gloar da ganañ. - III. A ziforc'h an Den diouzh al loened, hervez ; Roet gant yer an Uhel. - IV. Ger-mell ; Niverenn war un daolenn vrudet. - V. N'int ket mui darempredet o skolioù kement ha gwechall ; Kinnige. - VI. Da reiñ e asant ; A veajas gant ar Saozon. - VII. Gwelloc'h ur mignon mat, war a lavarer ; Lemm e sell. - VIII. Goro ; Gwir pe faos, hervez al liester. - IX. Distrujet pa vez diguzhet ; Yen a-wechoù gant ar Vretoned. - X. Feur ; Eus ur gwenedour.

A-serzh. - 1. Binvioù pleustrekoc'h ez eus da gutuilh frouezh. - 2. Gwelloc'h eo skarzhañ pa glever o zaolioù-c'hwitell ; Pizh. - 3. Gwez ; Oa ket evit padout ken. - 4. Urzh Roparz Hemon d'ar brezhoneg ; Digor kalon. - 5. Araogenn ; E gwareg-ar-glav emañ sur. - 6. Anv-familh eus ar C'hab-Sizhun ; Merk an divizoud. - 7. Ger-mell ; Unan a labour evit anduilhennoù. - 8. Divin, 'ta ! ; Penn orystal. - 9. N'eus nemetañ, gant ar veleien ; Gourc'hemenn Roparz Hemon d'ar brezhoneg. - 10. N'eo ket e-barzh.

GWALEREG.

DISKOULM AR GAEL Niv. 1 :

A-led. - I. Brigoñsour.- II. Livadoù ; Ge. - III. Ibn ; Eitek. - IV. Noazh ; Sono. - V. Kuzieg ; Stu. - VI. Al ; Nl ; Levr. - VII. Dae ; Meine. - VIII. Etre ; Kendi. - lix. L ; Em ; As ; O. - X. Linennadur.

A-serzh. - 1. Blinkadell. - 2. Riboulat ; I. - 3. Iviaz ; Eren. - 4. Galzin ; Eme. - 5. Od ; Helm ; N. - 6. Noe : G ; Ekan. - 7. Suis ; Liesa. - 8. 0 ; Tosenn ; D. - 9. Ugentvedoù. - 10. Rekour ; I ; R

80

Wanig ha Wenig

Wanig ha Wenig eo kelaouenn ar vugale. E niverenn miz C'hwevrer (niv. 118) e kaver un istor tennet eus " En ur rambreal " (gant Y. V. Kerwerc'hez), ur bajennad c'hoarioù, div bajennad da zeskiñ brezhoneg dre ar c'hoari. War ar bajenn ziwezhañ ez eus un dresadenn vras eus Meurlarjez, ar furlukin, da vezañ livet gant ar vugale.

Keraet eo bremañ priz ar c'houmanant. N'eus mui e Chwevrer nemet 238 koumananter : kalz tud n'o deus ket adkoumanantet. 25 lur e kousto bremañ ar c'houmanant evit 12 niverenn. D'an 21 a viz Ebrel e vo ur Fest-noz evit Wanig ha Wenig e Plouigno.

Evit koumanantiñ skrivit da Marie-Louise Fave, Kernevez, 29250 Saint Pol de Léon.

AL LIAMM 193

TAOLENN

Planedenn ar barzh kozh gant Reun ar C'HALAN	83
Istor Gunnel gant Pelle MOLIN	89
Kertomaz ur wech all gant Gilberzh FOIX	98
Buhez Mab Den troet ha notennaouet gant Maodez GLANNDOUR	102
Un nebeut evezhiadennoù diwar-benn ar c'hoariva brezhonek, gant Goulc'han KERVELLA	136
Roll oberennoù Roparz Hemon gant Per Peneg	158
Notennoù	165

Planedenn ar barzh kozh

Ar barzh kabac'h en e gozhni
 A astenne c'hoazh e zaouarn remmet
 Etrezek al loa-zour ken hoalus
 War gorre krenus al lenn.
 Briata a reas marzh ar marv
 En tu gutuilhañ ar vleunienn dispar
 Adsked trec'hus al loar
 E melezour touellus an dour.

01

Bisigoù an halegenn
 Ken flour en nevez-amzer
 Hag allazig e garedig.

02

Bleunioù kaset gant red an dour
 Ar spered a ya d'o heul
 Trema broioù dianav an hun.

03

Mogedenn an alan war ar melezour
 Allazig an avel war an dour
 Tremen berrbad ar garantez.

84

04

War vord al lenn e oa ken stank
 Al latar ken ma chome diwelus
 Gwenodenn strizh ar garantez.

05

Treiñ ha distreiñ a rae en e wele
 En ur c'hortoz distro ar vorganez
 Spiet gantañ e korn e huñvre.

06

A-hed an noz veze klevet
 Ar faou o strakal gant ar skorn
 Yen e oa ar gwele goullo.

07

Na gwenn ar vleunienn war an drezenn
 Yaouankiz c'hlan ar femelenn
 Na du e oa ar vouarenn.

08

E gwasked Brekilien e hiboude ar feunteun
 Furnez an diouganer ne oa ket
 Evit lazhañ aerouant ar c'hoant.

09

Moan o dargreiz ha du o daoulagad
 Sorserezed estren o deus entanet va deizioù
 Diwezhat e tihunan e-kreiz ludu an oad.

10

Ar glizh a lugern war an ivinenn.
Kala-goañv. Sellout a ra dre e zaeloù
Ouzh skeudenn al loar war he diskar.

85

11
Kutuilhet e oa gant unan all
Ar rozenn ruz a vleugne c'hoazh
E liorzh kuzh e gozhni.

12

E red an dour e wele splann
Arouez kevrinus an tonkadur
Hanez e garantez kollet.

13

Bemdez e ranke mont pelloc'h
War hentoù serzh an harlu
Morse ne oa tizhet ar pal.

14

Ur c'hozhiad ne oar ket ken
Pelec'h e c'hall mont
N'eus ket mall warnañ.

15

E-unan-penn e lavare
« Yec'hed mat ! » d'e skeudenn
E melezourioù an tavarnioù.

16

Grougous an dubeed war ar roz
Pa veze ar bleunioù er banal
Kenson poanius an harki.

17

Diaes e oa e galon
O klevet yezh an estren
E genou e vab bihan.

86

18

Gourc'hemenn an divroidi :
Kemerit skouer ouzh ar wennili
A zistro d'he neizh kozh.

19

Brini ar goañv
A goag war veg ar pin
Kimiad al levenez.

20

Kerkent hag ez ae d'an aod
E teue ar mor da ziverkañ
Roudoù e dreid diwar an traezh.

21

Tostaat a rae balafenn an noz
An tan a oa war var da vervel
Er pellder e sone ar c'hlaz diwezhañ.

22

Enkrez ar skreved a skrije
A-us d'ar mor disakret

Gant laezhenn lazhus mil euzhvil.

23

En aner e veze goulennet
Perak e oa bet lazhet
Kement krouadur dibec'hed.

24

Ar verc'hig he doa truez
Ouzh ar stered peñseet
War goueled lec'hidek ar mor.

87

25

Goullou ar skudell
Ha yen an oaled
Planedenn ar paour.

26

Ar c'hailh boureviet e forn ar gov
Ne vez ket evit rakwelout
Ar c'hleze lemm ha lugernus.

27

Arouez ar marv
Kened divarvel
An aour-vleunienn.

28

Dismantret eo bet ar maner
Ha pilet an derv war ar roz
Ar stêr a red ken ingal ha biskoazh.

29

Ar c'hilhog-gouez a gerzh war an erc'h
Lorc'h ennañ : dalc'het en deus
E lifre-hañv e-kreiz ar goañv.

30

Ne dav ket ar skrilhed
A gan a-hed an noz
Levenez kuzh an oaled.

31

Elestr ha loaiou-dour
Inizi munut e-kreiz al lenn
Baradoz an nadoz-aer.

88

32

Kanenn al laouenanig
Dibaouez el liorz
Ha kenavo d'ar glac'har.

33

An heol a bare dre gwerennoù
An iliz dilezet a lakae
Uloc'h an amzer da zañsal.

Korriganed an diskar-amzer
A zo deuet e-pad an noz
Da c'hoari o zroiou-kamm.
Diwisket o deus an div vezvenn

E-pad o c'houk, delienn ha delienn.
Aze emaint bremañ, e korn al liorz,
Nec'het ha mezhek, dindan hor selloù.
Noazh-pilh e rankint chom, siwazh !
Betek ma teuio ar goañv en e druez
D'o goleiñ gant e vantell wenn.

Istor Gunnel

Diwar-benn Pelle MOLIN.

Dre ma'z eo diaes kavout titouroù diwar-benn Pelle MOLIN skrivagner ha livour svedat, ne c'haller ket komz hir anezhañ.

Gouzout a reer eo bet ganet e 1864 e menezieg an Angermanlan. D'e 23 bloaz e teu da vevañ e Stockholm, e-lec'h ma chom un tregont miz bennak o studiañ al livouriezh hag o ribodal.

Skuizh moarvat gant ar vuhez didalvez-se e tistro a gorn-bro e-touez an natur hag ar gouerien, en un aergelc'h a blij dezhañ muioc'h eget hini ar gêr vras. Eno e kendalc'h da liveañ ha dreist-holl da skrivañ o tizeriañ gant an naon e-kreiz digasted ha digarantez e genvroiz.

Mignoned pinvidik dezhañ, truez enno, e bedas da chom ganto e Bro-Norge e-lec'h ma varvas e 1896 dianav-krenn.

Lezet en deus kontadennoù, danvez-romantoù, barzhonegoù, a zo bet strollet hag embannet e 1897 dindan an anv Barzhaz Adalen.

E holl oberennoù a zo awenet gant kevrin an natur, an dud vunut hag al loened. War un dro gant ar santidigezh-se e kaver ivez e darn eus e oberoù ur seurt mousfent tener.

V. B.

* * *

90

Mab ken kaer Gunnel, ar varvailherez, an hini eo a gomzas neuze.

« Ha peogwir ne gomprenit ket perak ez eus ennoc'h kement a vignoniezh evidon ... e karfen ho lakaat da gaout soñj eus karantez ho yaouankiz ... eus un dremm garet ... eus ur vouezh dous ... eus blev melen ha rodellet evel va re. »

Goustad e komze ar paotr yaouank, ha parfetoc'h eget boaz.

En e ziabarzh e c'harme Gunnel he glac'har dic'hoanag da roue kollet an hañvezh eñvorleun, d'ar roue en doa dilezet e rouanez, ha muioc'h egeti, zoken.

En e ziabarzh e c'harme c'hoant-gouzout e vugaleaj ha droukrañs e yaouankiz. En e ziabarzh e c'harme eñvor ar pezh oa c'hoarvezet dindan heol an hañv hag e-kreiz erc'h ar goañv : Ra vo rannet dezhañ e galon ha ra gollo e benn gant ar glac'har !

« Ya, mammig a oa melen he blev, evel don. Fuilh e oa he blev, ha rodellet. Heñvel-rik he daoulagad ouzh va re. Sur n'hoc'h eus ket anavezet anezhi... Gunnel ar varvailherez, Gunnel Björklid ?... »

Gwenn-disliv ez eas dremm an den kozh. Digeriñ a reas e c'henou da gomz, hogen ne zeuas ger ebet.

« Met piv oar petra 'ra an dud ? » eme ar paotr yaouank.

« Penaos e c'hellfen-me lavarout dre belec'h eo tremenet, a-hed e vuhez,

ur c'helenner bras war ar vaenouriezh ? Seurtoù mein ken dibaot a zo du-hont em bro er menezioù. »

Treiñ a reas ur re zaoulagad c'hlas lugernus ouzh egile, hogen n'hellas ket kavout e selloù. Un dremm sonnet, malvennoù o vlinkañ enkrezet hag un dorn gwenn krapet start er bourzh ne welas ken.

Mont a rae ar vag-dre-dan a-enep da red an dour, etre briennoù uhel ur stêr vrav. A bep tu d'al lestr e tremene, a-strobadoù, kefioù gwez o tiskenn tramek an heskennerezioù. Edo ar c'habiten, gant keneiled, ouzh e daol-c'hoari, ha sklintin e tirolle ar c'hoarzhadennoù.

« Mammig, mammig yaouank ! Ya, pell 'zo eo marv. Re skuizh e oa aet gant he samm... hag, a-benn an diwezh, eo kouezhet dindan ar bec'h. Ar boan-se hepken he deus-hi graet din biskoazh - Gunnel Björklid - hag en ur leñvañ he deus graet. Ne gomprenen ket petra a stage anezhi ouzh ar vuhez... A-wechoù e soñj din e oa me marteze, he mab... nann, ne oa ket me, hogen un dra all n'anavezan ket. Morse n'em eus komprenet anezhi mat... morse n'em eus gouezet petra oa an dra-se a guzhe-hi ouzhin ha n'anaveze den... »

91

Gant e droad e vountas ar paotr e sac'h rusk bezv pelloc'h dindan ar bank ha sevel e zaoulagad davet egile.

« Ha setu c'hwi o tont da lavarout e santit ur vignoniezh souezhus evidon, evidon-me n'hoc'h eus gwelet biskoazh a-raok ! He c'haret ho pije, hi ! »

Krizañ e dal a reas ar c'hozhiad dindan sked an daoulagad c'hlas o parañ warnañ. En ur ober un hej d'e benn e troas ar paotr e selloù etrezek malizenn gaer e gendivizour, warni ur blakenn arc'hant gant un anv skrivet brav.

« Ya, kompren a rit, en un devezh-hañv eo c'hoarvezet ar gwalleur-se ganti... ha goude ur gwalleur all, ur bugel - hag ar bugel-se, me an hini eo. A-raok, plac'hig kaer-burzhudus, e tremene laouen an hañv e-kreiz ar peurvanou, oc'h huñvreal, o kanañ sklintin d'an heol adal ar beure betek an noz... Re ziwezhat on deut-me evit he c'hlevout o kanañ d'an heol... »

Ur sell a daolas war egile, hag adarre e savas e vouezh sioul prederiet.

« Ha hennezh, an hini a voe kiriek d'he glac'har, am eus mallozhet kement ha ma c'heller mallozhiñ... Met n'eus dudi ebet evidoc'h en istor emañ o kontañ... hag ur souezh eo d'ar veajourien all gwelout un aotrou eus Stokholm pe Upsala, fichet ken kaer, o tivizout gant ur meneziad yaouank... hag a bep tu deomp e tibun kêriadennoù gwer dindan heol tomm an hañv... hag ar vuhez a c'hell bezañ kaer a-wechoù... hogen munutenn ebet ne vezan evit ankounac'haat em eus da ziskargañ bemdez un nebeut mallozhioù war penn unan ha n' anavezan ket... Ma Doue, o krenañ emac'h, ha riv ho pefe, pa'z eo ken tomm an amzer ?

Ya, difronkadennoù am eus klevet a-us d'am c'havell - ha gwerzioù souezhus. Karantez am boe diganti muioc'h eget n'eus forzh petra all. N'oc'h ket evit ijinañ pegen kuñv e ouie pokat din ha hiboudiñ « Va faotrig, va faotrig ! ». M'ho pije bet ur pok diganti, morse n'ho pije ankounac'haet. Ya, reiñ pokoù a ouie Gunnel Björklid. Doue 'oar piv en doa desket dezhi... »

O teurel ur sellad prim war ar paotr yaouank, e welas ar c'helenner ur re zaoulagad lemm ha didruez.

« Ha pa dostaen va fri ouzh he brennid, e kleven atav c'hwez frondus ar c'hoad... ar c'hoad kevrinleun... hag un dra all plijus ha kenedus a gomprenen ervat, daoust n'on bet morse evit reiñ un anv dezhañ... »

Sonnet ha dilavar e vane an den kozh.

92

« Kalz traoù am eus klevet diwar he fenn digant ar re o deus hec'h

anavezet pa oa yaouank-flamm. Tud iskis an holl anezho. Birvidik-bras e vez ar faltazi en draonienn, hag eno e kas an dud div vuhez. Unan o labourat er gêr, en o ziez bihan louet. Eben er goadeg, war ar peurvanoù e-doug an hañv, en heskennereziou hag er milinoù, war glann ar stêrioù, e-kreiz ar geunioù, war an diribinoù hag ar c'hrec'hiennoù, e-touez ar mouezhioù boemus a youc'h dezho eus kern ar pin hag ar sapr. O ! ma c'hellfec'h kompren ! P'emañ gant an eil buhez-se n'hellont ket treuziñ Lappmyrhöjden hep soñjal ez eus un dra bennak iskis o vont da c'hoarvezout ; n'hellont ket mont war ar peurvan da guzh-heol hep selaou hag-eñ e harzh chas ar gorraged, ar re-se a laosk div yudadenn war un dro... ha meur a hini a gren gant ar spont pa glev leñvoù ur bugel o sevel eus a zindan ar plankeier e tiig ar peurvan. An traoù kevrinus-se a lak a-wechoù kadarnañ kozhidi ar gêriadenn da redek ken e sko o botoù rusk bezv ouzh o blev hir a-fuilh war o c'hein... da redek war ar wenodenn, war an dinaou, war hent ar gêriadenn, betek o zi bihan. O, an dud-se a vev e-kreiz ar faltazi, aotrou kelenner.

Splann-splann e welan va c'hêriadenn er menezioù - tiez bihan louet dastumet a-stroll evit bezañ nebeutoc'h digenvez e-kreiz teñvalijenn velkonius ar goañv. Heñvel o frenester bihan skedus ouzh daoulagadoù ur bagad bleizi. E sklêrijenn an nozvezhioù hañv, avat, ez int evel ur bagad givri, o c'hortoz an heol da sevel...

Anat eo, morse n' hoc'h eus klevet anv eus Gunnel ar varvailherez. Pa dremene, he daoulagad prederiet o skediñ gant ar varzhoniezh, he flañson aour o vrafsellat war he c'hein, e rae ar gwrac'hed un hej d'o fenn gant ar blijadur, e tomme o c'halon d'ar wazed kozh hag e sante ar baotred yaouank ur c'hoant taer o sevel enno. Anat eo ivez, morse n' hoc'h eus klevet Gunnel o kontañ ur marvailh... hogen Doue 'oar pelec'h he doa kavet he livioù. Ur marvailh a oa glas-mouk ha melkonius, gant boudoù teñval o fiñval er c'huzheol. Un all a oa glas-louet. Bez' e tremene e-kreiz latar al lenn, en ur beurevezh diskar-amzer. Er marvailh-se, alies e c'hrougouse an durzhunell. Pe c'hoazh, koantenn he blev sklaer hag he selloù glas, e lakae he selaouerien bamet gant ur gontadenn a oa melen-aour, melen gant bannoù an heol. Ha dalc'hmat e veze klevet garm ar garaned ha tintirinadeg ouroulerioù ar saout er goadeg...

93

Ha hi, Gunnel, ker kuñv hec'h ene, a c'hoarveze ganti a-wechoù lakaat he bizied tro-dro d'am gouzoug ha stardañ. Ha neuze, en ur ouelañ, e c'harme anv ur gwaz, un anv n' am boa klevet morse. Den n'oa dezhañ ur seurt anv en hor bro. Krediñ a ran - daoust ha ne gredit ket evel don ? - e oa anv hennezh en doa he c'huitaet, kennezh a felle dezhi gervel da zont en-dro... ».

Ur mousc'hoarzh a zeuas gant ar paotr pa welas egile o skrijañ.

« Ankounac'haat, » emezañ, goustad, evel pa vije bet en e soñj boureviañ unan gant e gomzoù, « ankounac'haat pezh am eus klevet neuze n' hellan ket... Ha n'oc'h ket a-du ganin ? Hag-eñ e c'hellfen ankounac'haat pezh am eus klevet pa'z ae diskiant gant ar glac'har hag an anken an hini a garen ar muiañ war an douar, pa santen tro-dro d'am gouzoug he daouarn bihan kalet evel houarn ?... Ankounac'haet em eus, evelkent. Re yaouank e oan evit kompren e teufe un deiz ma c'hellfen kaout un diviz gant an aotrou-se... Ha ne gred ket deoc'h, evel e kred din-me, e oa anv an hini a oa aet kuit, ouzh hon dilezel, hi ha me ? »

Lakaat a reas unan eus e zaouarn war skoaz ar c'helenner ha distagañ sioul :

« Alies eo savet ennon ar c'hoant lavarout komzoù digounnar un den digounnar d'an estren en deus he lakaet da leñvañ e-pad kement a vloavezhioù. Me 'garfe e welout, roue hañvek Gunnel, me hag a zo priñs e froudenn. A, va Doue ! Peseurt den e ranke bezañ en deiz heoliet-se ma c'hounezas Gunnel dre galloud ar yaouankiz hag ar garantez. Me 'garfe e welout amañ, dirazon, ha komz gantañ evel ma komzan ganeoc'h, sioul ha digounnar, ha, ker bras va sioulded ha va c'hasoni, teurel va mallozh warnañ. Ne glevfe ket ar gerioù, ne welfe ket an disterañ dihegarated ; hogen spi am eus e santfe, diwezhatoc'h, bec'h va milligadennoù

war e galon. »

« Arabat... arabat deoc'h komz e-giz-se, » eme ar c'helenner, teñval e vouezh.

Mab kenedus Gunnel, ar barzh, a groazias e zaouarn war e c'hlin en ur deurel ur sellad etrezek an heol skedus-berv.

« Oc'ho, oc'ho, a soñjas. Mar doc'h e gwir hennezh a gred din ez oc'h, e stlapin ac'hanoc'h d'an douar, kozh hunegan. M'hen tou, ma' z eus e gwir ur galon er c'hozhdiad-se, e ranno hiziv gant ar glac'har. »

Neuze e komzas ar c'helenner adarre :

94

« Ne oa ket re ziaes ar vuhez er peurvanoù distro ? N'he deus bet morse tamm keloù eus an estren ? »

« Arc'hant, a fell deoc'h lavarout ? Ya, arc'hant a zo bet kaset dezhi. Soñjit 'ta : arc'hant en deus kaset dezhi ! ha ne oa ket un dra divalav d'ober ? Daonet ra vezo, an den digalon. An deiz m'he deus bet an arc'hant eo chomet Gunnel tamolodet war an diri, dinerzh, he divskoaz o hejañ hag o skrijañ dibaouez. Me 'lavar deoc'h : en deiz-se eo bet echu he mojenn hañv evit mat. Da gentañ, he deus labouret kalet da gempenn an ti a-benn tremen ar goañv. Ur bloavezh fall. Ar rev, o sevel gwennwisket eus ar c'heun, a c'holoas he farkeier bihan ken e varvas ar c'herc'h. E-pad devezhioù e talc'has da labourat ; hogen e kement lec'h ma'z ae e hiboude : « Ret eo soñjal en dra 'zo o tont, ret eo soñjal en dra 'zo o tont. Petra ma Doue e teuin da vezañ ? ». Goude, avat, e c'hoarveze alies dezhi chom daoubleget en he c'hoazez, goloet he fenn gant he zavañjer roudennet, hep ober netra nemet klask chom hep soñjal en dra 'oa o tont... hep soñjal en dra 'oa o tont... hep soñjal en dra 'oa o tont...

Hag en diskar-amzer-se, e oa ur vaouez dic'hoanaget o kantreal war glann ar stêrig he dourioù teñval. Pa c'hwezhe an avel diouzh an hanternoz ha pa riskle koabrennoù bihan gwenn etrezek ar c'hreisteiz e teue soñj dezhi e oa hennezh hent an evned tremeniat hag e kase he salud da roue mojenn miz mezheven. Deut e oa an diskar-amzer eviti, ha biken ne skedas mui levez an nevez-hañv en he c'halon, ket zoken goude m'he doe va ganet, o c'houzañv muioc'h gant hec'h ene eget gant he c'horf. Laouen on avat, da vezañ bet ul levez eviti - va mammig koant ! Ul levez on bet eviti. Lavarout a reas din, a-raok d'an daoulagad tarzhañ er penn-se hag a oa gwenn-arc'hant kent dezhi tizhout he femp bloaz ha tregont, ar bloaz ma varvas...

Penaos e kavit an istor, aotrou ?

Pell goude derou miz Meurzh e krogas an avelioù klouar da c'hwezhañ eus an oufig. Glasaat a reas ar c'hoad, ouzh ar gwez-pin e tiveras an teñv. Ha hi, un deiz, ha lakaat hec'h estell-risklañ en he zreid. Santout a rae e oa ar c'houlz diaes o tont eviti, ha ne c'helle ket chom difiñv o c'hortoz. Re vras e oa he glac'har, ne oa den evit kompren. Gouzout a oar an Aotrou Doue petra 'c'hall ober un ene dianket, hogen perak - perak e skoas-hi tramek ar menezioù, pa oa en gortoz eus an dra-se ? Hag-eñ e oa evit lakaat he buhez da badout pelloc'h ? Pegañ a rae an erc'h ouzh he zreid ha diwezhat e oa pa dizhas kern menez Tjala. Bleizi a oa war he lerc'h. Eno e rankas azezañ - en em astenn - hag eno e voen ganet... Hennezh eo istor Gunnel. Ar menez-se a c'hoarvez gant unan tremen warnañ, lakaomp, pep teir sizhun. Ma ne vije ket tremenet un den en deiz-se end-eeun, petra 'vije c'hoarvezet ganti ? Hiziv c'hoazh n'ouzon ket hag-eñ ez eo roudoù ar bleizi pe roudoù an estell-risklañ a voe heuliet gant al Laponad a erruas. Bezet a vezo, e koulz mat ez erruas. Ober a reas war he zro - va soubañ a reas en erc'h - va fakañ en e chupenn ha risklañ buan war e estell a-dreuz Grandilen betek Maktoberg. Mont a reas-hi ivez dilavar ha dinerzh, sec'h he daoulagad, un nebeut eurvezhioù diwezhatoc'h, p'edo oc'h abardaeziñ.

95

Petra 'soñjit eus an istor ? Tost d'ur miltirad a oa eus al lec'h ruz gant

he gwad betek Maktoberg... Penaos e kavit an istor ? Bez' ez eo istor Gunnel... An dour a sav d'ho taoulagad. Jezuz-Doue, Aotrou, ma ne ve ket daeroù en ho taoulagad ! »

« N'eus ket un disterañ truez ennoc'h, » a c'hrozmolaz egile.

« Hag an estren, truez 'oa ennañ ? »

Ar barzh yaouank, mab kenedus Gunnel, a daolas ur sell war an den fichet-kaer en e gichen.

« Me 'fell din stlepel kunujennoù ouzh dremm unan bennak, » emezañ.

« Morse n'he deus lavaret tra diwar-benn an hañv ma teuas an estren d'he c'haout ? » Izel-izel e oa bet graet ar goulenn.

« Nann. An dud, avat, a gontas traoù. »

« Ha petra o deus kontet ? »

« Muioc'h eget na oa gwir. A-benn an diwezh, n'oulen ket mui selaou outo... Hec'h-unan e oa o vesa he saout en hañvezh-se, evel ma ouzoc'h. Pell diouzh ar gêriadenn edo ar peurvan, hag hec'h-unan-penn e oa eno. Morse n'eo bet mat ar peurvan-se d'un den da chom e-unan rak eno - c'hoarzhit m'hoc'h eus c'hoant - eno e oa korrigeo o vevañ, eno e oa boudoù spontusoc'h c'hoazh eget ar gorrigeo peogwir ne ra ar re-se kammed droug da zen ebet. Eno e klevet trouzoù dic'hortoz en ti-forn e-doug an noz hag eno en em ziskoueze traoù souezhus e kornioù an ti, pe er boudoù, pa'z ae-hi, da guzh-heol, noazh he zreid war al leton boulouzhel, da gerc'hat he c'haoteriad laezh. D'ar peuznoz, pa skede ruz an heol e-touez ar sapt teñval, ha pa oa melen-aour an aer, e teue, war un dro gant ar saout, barzhoniezh ha kevrin. Satal a rae an drask hag e c'harme ar garmelod « ho ! ». Setu penaos e oa ar bed ma veve-hi. Un deiz e c'hoarvezas un dra bennak e sklerijenn an heol. Edo Gunnel o kousket, en he c'hoazez, he fenn war pleg he brec'h. A-daol-trumm e tihunas : tro-dro dezhi e oa ur bagad korrigeo o c'houlenn ma timezfe. Ur paotr yaouank eus gouenn iskis ar c'hoadeier a vefe he fried. Plijet ar verc'h, anat. He gwiskañ a reer gant dilhad eured, gant arc'hantennoù korrigeo ha gant aourennoù korrigeo kizellet souezhus. Gwalennoù war he bizied. Kelc'henoù war he brennid. En-dro d'he dargreiz un naer rodellet. Evel en un huñvre e oa Gunnel. Gallout a c'helle ar gorrigeo he fichañ e-giz ma karent. Yudal gant ar spont a rae he c'hi. Skediñ a rae an heol. Garmiñ a rae ar ganed a-us d'al lenn, teurel he frond a rae ar goadeg, daskrenañ a rae an aer. Ur pardaez-noz laouen-skedus evit dimeziñ. Er pellder e skleure kern erc'hwisket ar Jadmo, ker gwenn hag ur goabrenn nevez-hañv... ha neuze... e teuas... an estren. »

96

« Ya, » eme ar c'helenner, goustad, hep gouzout dezhañ e komze. « Ya, un arvest iskis e oa, hogen korrigeo na tra ebet seurt-se n'am eus gwelet p'on deut, a-dreuz d'ar peurvan, d'he zi bihan, kollet ganin va hent er menezioù. »

« N'eus nemet an dud ganet d'ar sul a c'hall gwelout an traoù-se. Ha pa'z oc'h erruet ?... »

« Pa' z on erruet eo deredet em arbenn, kenedek-burzhudus. N' oa nag arc'hant nag aour warni, hogen war beg he malvennoù e taskrene daeroù hag evel an heol e luc'he he flañson melen. Biken ne vin evit ankounac'haat ; prederiet ha soñjus oa he daoulagad... leizh ha lugernus... Morse, e-doug va buhez, n' em eus gwelet tra ker kenedus, ker fromus. « Va salver oc'h, » emezi, he dremm genedek o vosc'hoarzhin... ha neuze e c'hoarvezas... ar pezh a grede din na c'hoarvezfe biken. »

« Me 'oar petra 'grede deoc'h na c'hoarvezfe biken... me 'oar petra. Ho priata a reas, souchañ a reas ouzhoc'h. Ne ouiec'h ket e vezer ket fromet gant seurt darvoudoù ken ne ouzer ket mui petra 'reer ; ne ouiec'h ket e tec'h kuit

ar boudoù iskis pa zegouezh unan bennak all. Ha neuze e taol ar vaouez strobinellet he divrec'h e kerc'hen an hini a zegouezh - hanter-gousket, laouen, badinellet. »

« Ya, » eme ar c'hoziad, « va skiant-vat am eus kollet ha kement tra all am eus ankounac'haet p'am eus stardet he c'horf klouar ouzh va c'halon... »

97

« Kenedusañ plac'h ar vro e oa, » eme ar paotr yaouank. « Piv n'en dije ket kollet e skiant-vat etre he divrec'h. Hag evel-se eo c'hoarvezet... »

Un huanadenn a zeuas gant ar c'helenner.

« Da viken eo tec'het an amzer-se... morse ne welin mui adarre plac'h koant ar peurvanoù. Edon o vont etrezek an hanternoz d'he c'hlask... re ziwezhat eo. Mont a rin ganeoc'h betek ho kêriadenn er menezioù ha neuze e tistroot ganin d'ar gêr. Mab din ha dezhi ez oc'h. »

« Nann, ne fell ket din. Atav e vo etrezon-me ha c'hwi eñvor he daeroù. Morse n'ankounac'hain penaos e c'harme hoc'h anv en he glac'har dic'hoanag pa grede dezhi he doa taget ha lazhet ac'hanon. Lavaret em eus am boa ankounac'haet an anv-se... nann... pezh am eus klevet neuze n'on ket evit ankounac'haat. Gouzout a ran mat anv an hini am eus kasoni outañ. It en-dro d'ho ti, lavaromp kenavo amañ. N'em eus ket bevet kement a vloavezhiadoù stourm evit dont da vezañ, bremañ ma anavezan va nerzh, ur mabig e dadig. Gant va hent on kaset war-du ar menezioù ha war-du va barzhonegoù. Pezh he deus gouzañvet Gunnel, sed a fell din skrivañ. Marvailhoù 'zo em gwad... mab da C'hunnel on. Bastard a reer ac'hanon - mab a lavaran-me. Trema ar menezioù ha trema ar vuhez ez an. »

Lakaat a reas e sac'h rusk bezv war e gein hag astenn e zorn d'ar c'hoziad.

« Arabat deoc'h reiñ diskleriadurioù. Ne felle ket din gouzout netra. Laouen on da vezañ ho kwelet... bremañ e komprenan penaos e c'helle Gunnel ankounac'haat pep tra p'he doa ac'hanoc'h... War se, kenavo da viken. Anv a glevot ac'hanon. »

Hag eñ da vont gant e hent, e vuzelloù o krenañ gant ar from, kaer ha kreñv evel ur viking yaouank.

Ar c'hoziad a chome paret e selloù warnañ, aspedus e-giz ur c'hlasker-bara.

(Troet gant Per DENEZ diwar un destenn esperantek ; embannet eo bet an droidigezh evit ar wech kentañ e-barzh Kened, niv. 1 ; adwelet eo bet avat. evit ar mouladur-mañ.)

Kertomaz ur wech all

Tremen a rae an devezhioù, hag eñ bepred oc'h hiraezhiñ da Vro-Ereg, da liv glas didermen Bro-Bloermel ha Bro-Redon. Gant an amzer o vont e-biou, e teue bividikoc'h en e soñj an eñvorennoù eus e yaouankiz. Tomm e oa, re domm. Ar gwez ac'haleñ, ne anaveze nag o anvioù nag o yezhoù, hag ar vein n'e lakaent ket da huñvreal. Karet en dije gwelout eienenoù e kildroenn un hent kammigellek. Diouer a rae dezhañ ivez froudoù o huñvreoù yen-skorn ar Schwarzwald, lec'h ma plije dezhañ mont bep an amzer. E-kichen al loened hepken en em sante en e aez, gant na vije ket bet ar re-mañ kizhier, e-pad an deiz, anezho ur rumm a vrientinien hag en doa skoulmet ganto abaoe pell 'zo ur seurt keneilded kuzh, didrouz, met kreñv, pa oa bet rediet da vevañ en distro ha digavandenn.

Diouzh an noz e teue ar c'hizhier d'an emgav evit ar pred aozet.

D'un abardaevezh ma voe aet skuizh, e tiskennas da Nice. C'hwec'h eur noz oa pa eas er-maez, war Blasenn Massena, eus jeep ul labourer divroet ma skrive evitañ e lizhiri-melestradur. Un aezhenn ruz a save diwar an asphalt, dre ma oa bet aze gwechall, a-hervez, ur stêrig, ar Peilhon, ha kêraozourien o doa kavet gwelloc'h atredañ ar stêr-se er bloavezhioù ugent. Da nebeutañ, setu pezh a oa bet displeget dezhañ gant ur varc'hadourez-kelaouennoù. Leizhded an douar, mesket gant an aezhenn a save eus ardivinkoù marzhus ar gapitalouriezh, a oa kaoz eus ar vrumenn. Hag e-giz-se e veze bemdez. En em staliañ a reas dirak ur c'hafedi ha goulenn ur banne limonadez, « gant ur blouzenn », a resisaas. Evel-se eo e ranked evañ anezhi, na petra 'ta, evit bezañ in. A-daol-trumm e teuas dezhañ ar soñj en dije gallet unan eus e gamaladed gwelout anezhañ en e goazez eno, o tibusunañ limonadez. Hag eñ dirollañ da c'hoarzhin. Doue ! na mat e oa ar bier gwechall, er broioù alaman. En em lakaat a reas da zrailhañ ar blouzenn a dammoù bihan, hag e tanas ur sigaretenn velen a skoas d'an traoñ goude un nebeut bouilhadoù. An talbennoù-tiez meurdeus-se, alaouret ha livet-splann, a zegase soñj dezhañ eus Salzburg, Firenze, hogen an dremenidi a oa un doare garvder en o selloù, ken e oa poan da grediñ e vijent bet eus ar *Gemütlichkeit*, pe eus Toscana. Tud a bep seurt broioù, mall warno evel e pep lec'h bremañ, ha trouzus, ken e oant ! Met petra zo krog enno ma c'harmont e-giz-se, tanfoeltr ? a glevas lavarout a vouezh uhel. Dont a reas an oabl da vezañ glas, evel morioù ar su, ha goude-se, liv ar sezo.

99

Ne oa ket a c'hlav. Chom a rae aze, o vougañ koulz lavaret, hep gouzout ha mat e vije dezhañ mont kuit : ne ouie ket da belec'h mont, ha santout a rae e vije « an diavaezour » e kement lec'h ma c'hellje mont. A-greiz-holl e voe dalc'het e spered gant ar soñj eus ar c'hizhier-kantreer. Pignat a rafe en-dro etrezek ar menezioù da vont en arbenn d'e vignoned nemeto. Bemnoz e veze o c'hedal an eur ma teuent. E-pad an deiz e veze tro ar chas, feal an holl anezho, *débiles*, evel ma lavar ar re yaouank e galleg. Ar c'hizhier avat ! Ar c'hizhier, pobl an nozvezhioù, hini ar bed all, ar Bed-hont. Ganto hag en o zouez en em sante en un iskis a unaniezh. E kement lec'h ma oa bet, en doa bet kizhier gantañ er gêr. Hag an « er gêr » -se ne oa ket bet un ti dalc'hmat. Ha pa oa bet un ti, n'en doa graet nemet tremen, goude ma vije bet o chom e-doug bloavezhioù zoken.

An tiez, n'int ket evidon, n'int ket me. Gwechall ne blije ket dezhañ ar *sweet home*, evit gwir. Ar c'hoadeier pagan, divent ha glas, al lanneier louet, ul lenn, setu e zomani. Dispar oa en em gavout eno, marzhusoc'h a se dre ma ne zeue da wir nemet ur wech ar bloaz, an huñvre beurbad-se. A-drugarez da gozh karr ur c'heneil, e c'helle ankounac'haat ar gêr vras. Petra oa deut d'ober dre amañ evit gwir ? D'ar gudenn-se a samme e spered ne oa ket evit respont mat. Ha

dezhañ bezañ deut evit gwellaat e yec'hed, ne oa ket gwelloc'h e stad evit keloù-se bremañ. Didalvez oa bet chom eno eta. Ha mont a rafe kuit, bloñset e ene peogwir ne veve ket a-unton gant ar c'hrogailh-se.

Ar steudad tiez, renket en un doare darsot, rokoko, hag a rae ur c'horn eus ar blasenn, a oa, d'e veno, ur stern peurvut evit ur film doare Buñuel pe Fellini. Henezh eo ar sinema nemetañ a gare, gant hini broioù ar Reter, Bulgaria. A ! Bulgaria ! Sañjal a reas en Alissa, a boazhe n'ouzer ket petra da nozvezhioù ar pellgent, en un tamm kastelodenn heugus, war un tantad keuneud, en ur gegin ken heugus all, e Karlsruhe gozh. Distrantell oa an ti, a yaed ennañ dre un diri leun a atredoù. Hep tamm goulou ebet. Met ur wech en nec'h, e oa Alissa, hag Alissa, ar baradoz an hini oa. Alissa ha ne ouie ket dres pe e oa eus Hungaria, pe eus Turkia, eus Bulgaria pe Hellas, ha ne rae forzh a se ; aozañ a rae meuzioù burzhudus, gant pimant, tra ma veze-eñ o lenn *die Weltbühne*, en e c'hourvez war ar bank-sofa toull. Berr oa bet, o c'harantez. D'un devezh Gouel Fask e oa aet Alissa d'ur bed a lavarar ez eo gwelloc'h. Ne oa ket gouest da grediñ e c'hellje bezañ harluet da viken, ha digoret he doa tuellenn ar gaz.

100

Glav a rae bremañ ; goulenn a reas ur banne kafe kreñv-tre hag ur pakad *gauloises*. « Ret eo din skampañ kuit ar buanañ ar gwellañ. N'am eus seurt d'ober amañ. N'on ket ac'halen. Ret eo klask bevañ, ur wech c'hoazh. » An Arab, e amezeg du-hont, un den dianket eveltañ, en doa touet dezhañ e talc'hfe da blediñ gant ar c'hizhier, e koun eus tremener an daou hañvezh. Prometiñ a reas dezhañ e-unan e skrivfe dezhañ ur wech an amzer.

Met eñ, ne vije ket deut en-dro morse. Poent oa, pase poent, adkavout an ti e Lanvoz. Pemp devezh goude, edo o tiskenn er porzh-houarn bihan, an hini kentañ en doa gwelet en e vuhez. Mousc'hoarzhin a reas en ur soñjal er paotr bihan m'oa bet hag a gare kement gwelout an trenioù. Adkavout a reas hent al lanneier, hag e chomas a-sav dirak lenn c'hlas Gwennfoll e-lec'h m'en doa labouret e dad-kozh pa veze tennet mein-skilenn c'hoazh. Erru oa an diskar-amzer, en a-raok. Al lann, brug ha raden, a oa un avel-gornog ouzh o flourañ. Setu ma teue da wir e damm « dourlivadur », e-giz ma plije dezhañ lavarout, en e benn abaoe pevar bloaz ha tregont.

Kemer penn an hent da Gertomaz ne reas ket, an hent eo a sammas anezhañ. Hirvoudoù ar gwez briataet gant an avel, setu e werz. Tristidigezh teñval ar faou dibennet en em silas ennañ hag e tegemeraz anezhi gant anaoudegezh-vat. Kertomaz, e zouar, a oa aze dirazañ, an douar disliv, damvelen, digemm.

101

Netra ne oa bet cheñchet. War an tu dehou en em lede ar gistineg e-lec'h ma c'hoarie pa oa bugel. Anavezout a reas c'hwez peuzc'hwek butun ar reter a save eus an douar gleb hag eus kinvi al liorz en traoñ, ur c'hwez bered. « C'hwez e varv-eñ », a soñjas ennañ e-unan. Kemer a reas un tamm kinvi en e zaouarn, hag ober pouloud ganto. C'hoari a reas gant ar pouloud hag o lezas da gouezhañ a-hed ar c'hleuz.

Harpañ a reas e gein ouzh ar c'hleuz. D'ar mare-se dres e komprenas n'en doa ket kuitaet Kertomaz morse. Ac'halen e oa, hag atav e vezo ac'halen.

Hañv 1977.

BUHEZ MAB DEN

Testenn treuzskrivet troet ha notennaouet gant MAODEZ GLANNDOUR

RAKSKRID

AN DESTENN

Testenn ar varzhoneg anvet BUHEZ MAB-DEN a zo deuet betek ennomp en ul levrig in-24, moulet e lizherennoù gotek, ha bet embannet e Paris e 1530. Emañ e Levr di Broadel Paris dindan an niverenn 6183-Y. Ouzhpenn Buhez Mab-den ez eus el levrig Mister Pasion ha Resureksion Jezuz Krist, Tremenvan an Itron Gwerc'hez Maria, ha Pemzek levezek Maria.

Ur mouladur all eus an hevelep testennoù a gaver graet e 1622, e Montroulez, a zo ivez e Levr di Broadel Paris dindan an niverenn 6397-D

Adembannet eo bet an testennoù-se gant Kervarker da gentañ, ar Mister e 1865, dindan an ano : *Le Grand Mystère de Jésus*, ar barzhonegoù all (hag en o zouez Buhez Mabden) e 1879, dindan an ano : *Poèmes bretons du Moyen-âge*. Ne oa ket difazi labour Kervarker daoust d'ar ouiziegezh aketus a ziskoueze e meur a geñver, rak mankoù e-leizh a zo en eil mouladur kozh hag egile. Setu perak eo bet deuet mat labour Roparz Hemon en deus adembannet ar barzhonegoù dindan an ano : *Trois poèmes en Moyen-breton*, The Dublin institute for advanced studies, 1962.

Preder R. Hemon a zo bet da gentañ lenn pizh mouladur 1530 ha kentelioù disheñvel mouladur 1622, notañ resis anezho. Goude-se treiñ ha burutellañ an destenn hervez ar studiadenoù bet savet diwar he fenn. Emil Ernault dreist-holl a zo distroet meur a wech war ar fazioù anat eus an destenn moulet ; klasket en deus adreizhañ e meur a lec'h, hag alies en deus en graet gant ampartiz, gouiziek-dreist evel ma oa war ar c'hrennvrezhoneg. R. Hemon e-unan en deus peursevenet al labour kompren ha reizhañ, hag e droidigezh a zo, eus a bell, an hini wellañ a zo bet savet betek-henn. E notennoù ivez a zo talvoudus-dreist, ha ne lez diaezamant ebet hep klask dirouestlañ.

103

TALVOUDEGEZH BUHEZ MAB-DEN

Buhez Mab-den a zo moarvat ar c'hoshañ barzhoneg hir hon eus e brezhoneg. N'eus forzh penaos e rank Buhez Mab-den bezañ bet savet e-pad ar 15-vet kantved, pell a-walc'h a-raok mouladur 1530.

Met gant Buhez Mab-den hon eus dreist-holl ur varzhoneg stummet gant nerzh ha ton, en ur yezh pinvidik. E-keñver ar reolennoù a varzhoniezh e seblant an oberenn bezañ bet sevenet pizh-kenañ. Seul vuioc'h a geuz hon eus eta dirak testenn mastaret ar mouladurioù. Perak un oberenn ken distreset a-wechoù ? N'hon eus ket amañ, eme R. Hemon gant gwir abeg, un destenn bet savet gant an oberour evit ar moulañ ha bet skrivet gantañ, rak neuze ne gavfemp ket e-barzh distresadurioù 'zo a bep stumm ; ne seblant ket kennebeud-all ar mouler bezañ bet etre e zaouarn un dorn-skrid kozh ha reizh, met savet en deus e vouldadur diwar un dra bet displeget dre 'n eñvor ha dre gomz.

GWERZAOURIEZH BUHEZ MAB-DEN

Pozioù ar varzhoneg a heuilh reolennoù strizh-meurbet a gavomp anat er poz kentañ.

E pep gwerzenn, ar sillabenn a-raok an troc'h a glot gant ar sillabenn eil-diwezhañ. A-wechoù ez eus ouzhpenn-se, e stumm pe stumm, ur glotenn pe klotennoù all diabarzh. Da skouer, er werzenn :

Ha tristidik da vizviken

ez eus ik diw wech, ar son t diw wech, d diw wech, i peder gwech, a diw wech.

Evit ar c'hlotennoù-dibenn e rim ar werzenn gentañ gant an eil, ar werzenn 4 gant ar werzenn 5, ar werzenn 3 gant ar werzenn 6.

Ouzhpenn-se, ar werzenn 3 a dle kaout da glotenn-diabarzh, klotenn-dibenn an diw werzenn gentañ. Hevelep tra evit klotenn-diabarzh ar werzenn 6 a zo klotenn-dibenn ar gwerzennoù 4-5.

104

Sed amañ eta skemad ar c'hlotennoù :

---d--d a
---e--e a
---a--a b
---g--g c
---h--h c
---c--c b

Nemet n'eo ket ret e kouezhfe ar glotenn-diabarzh war ar bedervet sillabenn ; kenkoulz-all e c'hellomp kaout :

--d-d-d a
pec'hoazh: ----d-d a
pe un dra bennak all.

Ouzhpenn-se c'hoazh, klotenn-dibenn ur poz a vez adkemeret gant ar poz war-lerc'h evel klotenn-dibenn an diw werzenn gentañ. Met amañ, e Buhez Mab-den, ne vez ket miret strizh ar reolenn-se.

Hervez R. Hemon eo dre m'eo bet mastaret an destenn. Dre 16 gwech ne vez ket dalc'het d'ar reolenn. Moarvat e seblant pozioù 'zo bezañ lec'hiet a-dreuz, ar pozioù 16 ha 17 da skouer ; pe e vankfe marteze pozioù 'zo.

Met ur bern reoù all ne seblantont ket bezañ bet direnket. Marteze ar reolenn heuliet gant an oberour er feur-mañ n'eo ket ken strizh ha ma soñjer. Rak kement-mañ a c'hellomp merzout : adkemeret e vez er werzenn gentañ eus ar poz war lerc'h, hini pe hini eus klotennoù gwerzenn diwezhañ ar poz a-raok, pe ur glotenn-diabarzh, pe ar glotenn-dibenn.

En abeg d'ar reolennoù pizh bet heuliet gant an oberour, e vez gwelet al lec'hioù mastaret : ar c'hlotennoù o deus servijet d'ar reizherien da adstummañ tra pe dra. Martezeadoù fur ha poellek a zo bet graet alies.

LEVRLENNADUREZH

Ur roll klok-meurbet a zo roet gant R. Hemon en e levr, *Trois poèmes en Moyen-breton, traduits et annotés par Roparz Hemon*, The Dublin institute for advanced studies, 1962, 172 p.105

105

A-walch e vo dimp menegiñ :

Poèmes bretons du Moyen-âge publiés par Hersart de la Villemarqué, Paris-Nantes, 1879.

Dictionnaire étymologique du breton moyen, par Emile Ernault, Nantes-

Paris, 1887-1888.

Glossaire Moyen-breton, par Emile Ernault, Paris 1895-96.

Geriadur istorel Roparz Hemon, evit gerioù diaes ar varzhoneg.

Revue Celtique, pennadoù gant Ernault, dreist-holl et levrennoù 13, 27, 31, 32, 34.

DOARE AN TREUZSKRIVADUR-MAÑ

N'em eus ket, tamm ebet, klasket adober labour R. Hemon, a zo peurvat en e stumm. Graet em eus, ha netra ken, un treuzskrivadur eus an oberenn, ma c'hello bezañ lennet hep re a ziaezamant gant ar re n'int ket spesialourien war ar c'hrenn-vrezhoneg.

Hemañ a implij da skouer un doare-skrivañ ha n'eo ket hep skoilhañ evidomp ; dreist-holl pa ne skriv ket ar c'hemmadurioù ez eo ur vammenn a fazioù.

Reiñ a ran eta un destenn hervez ar reizhskrivadur a-vremañ, en ur verkañ well-wazh petra c'helle bezañ an distagadur kozh, hemañ o vezañ ivez arvarus e meur a geñver.

Niverennet em eus ar pozioù evito o-unan ; e-kichen em eus lakaet etre krochedoù niverennoù ar pozioù evel m'emaint e mouladurioù Kervarker ha Roparz Hemon.

Ouzhpenn-se em eus degaset en destenn treuzskrivet ar reizhadurioù a seblant ar re furañ, en ur notañ e traoñ ar pajennoù petra lennomp gant an destenn moulet.

Esper em eus e teuio evel-se Buhez Mab-den da vezañ ur varzhoneg anavezet, hag ivez unan a vo tañvaet adarre he c'haerder kozh ha meurdezus.

Maodez GLANNDOUR.

106

BUHEZ MAB DEN

Treuzskrivadur -

- 1 (227). Goude da stad ha pompadoù
Gwiskamant ha paramantoù
Ez teuy an Ankoù ez-laouen,
Pan droy ennañ, d'az lazhañ mik,
Maz teuy da neuz da vout euzhik
Ha tristidik da vizviken.
- 2 (228). Pan vezo da gig marv-mik yen
Ned eus kar war an douar, serten,
Me 'dest, nag estren nep heni,
Na tud da di, na da bried,
Na ve mar dispar e'z karsed,
En deurfe ket da welet mui.
- 3 (229). Ivez d'an pred ma tesedi,
Ganez war da choug ne zougi
Nemet hep mui ur c'hozh lien
Pe 'n heni ez vezi gwriet,
Tizmat, alum, ha dastumet,
Tra ebet ne'z vezo ket ken.
- 4 (230). Goude-se, e'n douar war c'hwen

Ez lakaher pan deuy 'n termen,
Mar kazr ha ken 'oas a gened ;
Eno kof ha kein ez vreini,
Troid ha penn, hag e tispenni,
Lagad ha fri ha gwazied.

107

Troidigezh

1. Goude da fouge ha da emc'hloar
Dilhad kaer hag ornadurioù
E teuio an Ankoù en-laouen
Pa droio en e benn d'az lazhañ a-grenn
Ma teuio da stumm da vont euzhus
Ha trist a-walc'h da virviken.
2. Pa vo da gorf marv-mik yen,
N'eus den kar dit, war an douar, serten,
Me 'dest, nag estren ebet,
Na tud da di, na da bried,
Na pa ve dispar-kaer e vefes bet karet ganto,
A deurvezfe, sur, da welout muioc'h.
3. Ivez d'ar c'houlz ma varvi,
Da gas ganit warnout ne zougi
Nemet, hep mui, ur c'hozh tamm lien
Ma vi ennañ gwriet
Timat, gant hast, ha dastumet :
Ne'z po tra ebet ouzhpenn.
4. Goude-se, en douar war da gein
E vi laket pa zeuy an termen,
Na pegen kaer ha brav e oas a gened :
Eno, kof ha kein e vreini,
Ha treid ha penn e tispenni,
Lagad ha fri ha gwazied.

1. **Pan droy ennañ** : an destenn moulet a ginnig **Pan troy enhaf** ; kenkoulz-all e c'hellfe bezañ tu da lenn **Pan droy an hañv**, da lavarout eo : Pa zeuy ar goañv en-dro.

2. **Ket** ne vez implijet bremañ ken nemet el lavarennoù-nac'hañ. Er c'hrennvrezhoneg e kaver ivez **Ket** el lavarennoù-kadarnaat, met gant ur ster disheñvel. Talvezout a ra : sur, a-grenn ; cf. GERIADUR ISTOREL Roparz Hemon.

3. **Pe 'n hini** a zo da gompren : e pehini. **Ne'z vezo** a zo un eil stumm krennvrezhonek evit : n'ez pezo, ne'z po.

4. An destenn moulet a ginnig : **Goude se e-n douar oar da huen**. Hervez R. H. e veze distaget ar ger douar gant diw sillabenn ; en abeg da se ha d'ar glotenn-diabarzh e kred e tleomp lenn : **en douar war c'hwen**, arroudoñ all krennvrezhonek a ro dimp an dro-lavar : **war c'hwen**.

Ken a zo sur-mat ar ger a gaver e brezhoneg kozh ha krenn dindan stummoù disheñvel : kein, kain, ken. Evel ano-tiegezh e Treger vihan (Kemper-Gwezeneg) e vez skrivet *Kain* ha distaget *Kein*, *Ar C'hein*. Ster ar ger a zo sklaer : brav, kaer. **Kened** eo ar ger kadarn deveret dioutañ.

108

- 5 (231). Daou pe dri glizen tremenet
Troid ha penn ez vezi tennet,
Sertez ne vez ket lezet mui
Ha ne c'houfe stign a'z lignez,

Evit da sellet a-hed dez,
Pa'z lamher a'n bez, piw vezi.

- 6 (232). Ha sede serten testeni :
Dirak un garnel pan weli,
Harz, ha sell outi, ansien,
Da c'houzout, nad out mar soutil,
Ha te 'aznavfe entre mil
Neb 'zo jentil diouzh ar bilen,
- 7 (233). An fall, ar c'hreñv diouzh an seven,
A un port, un sort, un ordren.
Kement zo marv-yen tremenet,
A holl had Adam drouk ha mat
'Zo komun, sasun, en un stad,
Evel en un oad trelatet.
- 8 (234). Nobl ha pobl hezr en un vezred
Ez int un heñvel da welet.
Na ned eus ket, mar discret 've
E filosofi ha siañs,
Evit e vrud hag e brudañs
Dre nep chañs o diferanshe.

109

5. Daou pe dri bloavezh tremenet,
E vi tennet, treid ha penn,
Sur-mat ne vez ket lezet an dud muioc'h.
Ha ne c'houfe un diskennad eus da lignez,
Goude sellout ouzhit a-hed an deiz,
Pa vi bet dilamet eus ar bez, piw 'vi-te.
6. Ha sed amañ testeni asur :
Dirak ur garnel pa weli unan,
Chom a-sav, ha sell outi, den kozh !
Da c'houzout, ha pa vefes speredek-bras,
Ha te anavezfe etre mil
An neb 'zo bet nobl diouzh ar bilen,
7. An den fall, an den kreñv diouzh an hini seven,
Dre un doare, ur stumm, un urzhiadur bennak.
Kement a zo maro-yen, tremenet,
Eus holl dud gouenn Adam, ar re zroug, ar re vat,
'Zo holl, evit gwir, en un hevelep stad,
Evel pa vefent bet tremenet d'an hevelep oad.
8. Tud nobl, tud ouez, en ur vered
A zo heñvel da welout.
Na n'eus ket un den, ken skiantek ha ma vefe
E filozofiezh pe ouiziegezh,
Daoust d'e vrud ha d'e spered lemm,
En defe chañs d'o diforc'hañ.

5. **Glizen**, ger gourel, a zo da dostaat ouzh ar ger **blizen**, a dalv eveltañ bloavezh. Sell. er C'HATOLIKN ouzh gluizen, gluizifiat.

Stign a'z lignez. Ar ger **stign** eo an hini a zo diaes amañ da zisplegañ. N'eus ket da gompren : stenneriz, rideoz. Ar ger moarvat a zo da dostaat ouzh ar ster en deus *astennadur*, a zo ennañ ivez an hevelep gwrizienn : stegn. Ac'hano ar ster : diskennad pe diskennidi.

Sertez ne vez ket lezet mui. En abeg d'ar glotenn diabarzh ez eo kentoc'h din lenn : **vez**. **Ves (vefes)** a c'hell bezañ komprenet ivez.

7. Ar werzenn gentañ amañ a zo da stagañ evit ar ster ouzh ar poz a-raok, ha moarvat ivez an eil gwerzenn. Houmañ avat : **A un port** ... a c'hell bezañ komprenet en ur reiñ d'ar ger **un** ar ster : **un hevelep**, hag a rankfe bezañ staget neuze ouzh ar peurrest eus ar poz.

Trelatet, damvrezhonekaet eus al latin translatus, treuzdouget, en deus miret amañ e ster kentañ.

8. An destenn moulet a zo amañ mastaret kalz ; setu-hi : Nobl ha partabl en un bezret Ez ynt un hevel da gwelet Na ned eux quet mar discret ve Eguit phylosophy na sciancc Na prudanc o difference Na ve mar prim o estymhe. Ar werzenn gentañ he deus kollet he c'hlotenn diabarzh, ar bedervet he deus ur sillabenn ouzhpenn, ar werzenn diwezhañ a dlefe kaout rimou-diabarzh en añs.

Cf. Emil Ernault e REVUE CELTIQUE, levrenn 13, p. 232, ha levrenn 31, p. 225.

Evit ar werzenn gentañ eo ret klask e-lec'h **partabl** ur ger pe gerioù gant an eil sillabenn en -ezr.

Evit ar gwerzennoù diwezhañ e tegemeromp reizhadur Ernault a zo fur, d'hor soñj.

110

9 (235). Ned eus, nep stil, ken abil 've
Na ken ruzet en e drete,
Na 've kement den 'zo e'n bed,
'Aznavefe kerent diouzh hentez
Na breur diouzh c'hoar, dre nep arouez,
Ha pa vez e'n bez gourvezet.

10 (236). Rak se, bremañ, holl bobl an bed,
En hoz esper konsideret
Pan deuy ar pred da desedañ
Ez vihet egal hañvalet,
Hep diforc'h ken a dra en-bed,
Ouzh ar re a zo aet da gentañ.

*

11 (237). Mab, a-vremañ tro dremm a'n bed
Hag engalv salvder d'az spered,
Hep goap, a-bred, parfet, detal :
Ha mir ouzh hirvoud diouti,
Ouzh roll an follezh anezhi,
Pan out tenn enni kordial.

12 (238). Den trist, kristen ouzh c'horren penn,
Tri azrouant en un vandenn
'Zo holl ouzh c'hlen ez kerc'henn flour,
Ar bed ledan, Satan ha'n c'hig :
Ouzh vost o stad hag o fratik
Kent ez teuy an hik, da em sikour.

111

9. N'eus den, e nep stumm, ken dilu a spered ma ve,
Na ken fin en e zivizoù,
N'eus forzh piw eus holl dud ar bed,
A anavezfe kerent diouzh mignoned,
Na breur diouzh c'hoar, dre un arouez bennak,
Pa vezont er bez astennet.

10. Rak-se, bremañ, holl dud ar bed,
En hoc'h askre en em soñjit,
Pa zeuy ar c'houlz da dremen,
E viot ingal hañvalet
Hep digemm ebet a netra
Ouzh ar re a zo aet kuit araozoc'h.

*

11. Mab, a-vremañ, distro da zremm diouzh ar bed,
Ha galv silvidigezh evit da spered,
Hep goap, buan, parfet, a-dra sur ;
Hag en em ziwall diouzh gwalleurioù o tont eus e berzh.
Diouzh dirollerezh e follentez,
Paz out-te enni start ha padus (c'hoazh).
12. Den trist, kristen o sevel da benn,
Tri enebour en ur stroll
'Zo peg ouzh da vruched tener,
Ar bed ledan, Satan, hag ar c'hig,
Diouzh sked o fompadoù hag o doare-ober,
Kent ma teuy ronkell ar marv, en em denn kuit.

9. **Na ken ruzet** ... gwerzenn diaes adarre, lakomp hor bije gant **ruzet** ar ger galleg **rusé** ; met war e lerc'h e lennomp en destenn moulet **diouzh ar beure** ; mankout a ra ar glotenn-diabarzh a c'houlenn ur ger evel **trete** (= marc'hadoù, aferioù), pe **plede** (= lavaroù, divizoù), pe un all marteze.

10. **Esper** ne dalv ket amañ esperañs, hogen soñj, askre.
Ar werzenn eil diwezhañ en destenn moulet a zo : **Hep diferans a dra en bet** ; mankout a ra ur glotenn diabarzh. An destenn a c'hellfe bezañ marteze : hep diforc'h ken, hep digemm ken.

11. **Hirvoud** a dalv amañ n'eo ket huanadoù, hogen poan, kastiz (a zen huanadoù war e lerc'h).
Ar werzenn goude a zo en destenn moulet : **Ha'n roll follez deux anezy**. Diaes eo krediñ e vefe bet skrivet gant an oberour **deux**, ha dreist-holl **deux anezy**. Ar ger **follezh** o talvezout **follentez**, a vez bepred implijet e gwenedeg.

Ar bed er c'hrennvrezhoneg, a veze distaget hep kemmadur, met a veze sellet evelkent evel ur ger gwregel ; ac'hano er poz-mañ : diouti, anezhi.

Kordial a dle kaout amañ ur ster laosk. Ar werzenn a dalvezfe hepken : *Keit ha m'emaout o chom er bed-mañ*.

12. **Azrouant** a vir amañ e ster krennvrezhonek a **enebour**.
Ouzh c'hlen, amañ hor befe ur verb **glen**, a gaver er ger **englenañ**, gant ar ster **bezañ peg**. Cf. Fleuriot DICTIONNAIRE DES GLOSES, p. 239, ar ger **Len**.

Da em (sikour) a zo da zistagañ en ur sillabenn.

112

- 13 (239). Ar bed, kredit, zo traitour,
A-striv, ifam, flamm diamour,
Ha'n c'hig, ha'n azrouant 'gevret,
Bepred a re den da bened
E'n damnasion diresonet :
Nep a sent outo zo kollet.
- 14 (240). Maz soñjhe den, serten en-vat,
En ourgouilh souilhet, hep kretaat,
Pe a had ez furmat natur,
En pomp korompet, kredet se,
Spes, d'am devez, her dre vevhe,
Ne'n em c'horrohe mar be fur.
- 15 (241). Ourgouilhus, kablus divuzur,
Gra goap a'z port, a'z sort ordur ;
Soñj ha konjur e'z asurañs,
Bremañ, da-unan, pe-ban out,

Ha c'hoazh maz i, pan chenchi roud,
Ha kred ez edout en doutañs.

- 16 (242). Meur a unan 'zo saouzanet
Maz tezevont na varvhont ket,
Zo o c'haouded bepred hedro,
D'o ezrevent hep ket ken tro,
Dispar a-rumm ouzh tastum bro :
O vost, o stad pell ne bado.

113

13. Ar bed, kredit se, a zo treitour,
Feuls, fallakr, kriz-meurbet :
Ar c'horf, an Diaoul (enebour) a-unan
Bepred, a gas an den d'ar boan
En daonedigezh diskiant :
An neb a sent outo zo kollet.
14. A dra sur, mar soñjfe an den ervat,
(An den) saotret en e lorc'h, hep mar ebet,
Eus peseurt had eo bet stummet e natur-den,
Brein er pompad, kredit se,
En un doare sklaer, d'am soñj, keit ha ma vevfe,
N'en em savfe ket gant lorc'h, mar befe fur.
15. Den lorc'hus, kablus en un doare divuzul,
Goapa da zoare, da saotradur a seurt-se,
Soñj hag en em breder en amzer da surentez,
Bremañ, da-unan, da welout eus pelec'h out-te,
Ha c'hoazh pelec'h i, pa gemmi a hent,
Ha kred emaut en arvar.
16. Kalz a dud 'zo er fazi
Ma soñjont ne varvint ket
Tud 'zo o spered bepred distabil ;
Evit o enebourien, n'eo ket en un doare all,
Emaint o tastum douarou e-leizh, a-vern ;
O fompad, o stad ne bado ket pell.

13. **Traitour** a zo teir sillabenn ennañ.

A re den, stumm krennvrezhoneg ar stumm **ren a zo re**. **Pened** a dalveze **poan**,
kastiz.

An trede hag ar c'hwec'hvet gwerzenn a zo sur mat mastaret, pa n'o deus ket a
glottenou-diabarzh. Met ne weler ket penaos adreizhañ.

14. **Hep kretaat**, a dalv : **sur-mat, hep mar ebet**. Ar verb **Kretaat** hon eus amañ,
hag ez eus da gompren : Hep (na ve ezhomm da) kretaat.
Pe a had = A be had, eus pe had.

15. **Doutañs**, eilstumm evit *douetañs*. Ar ger *doutance* a vez bepred implijet gant
ar bobl e romaneg Breizh Uhel.

16. Ar pozioù 16-17 a seblant lec'hiet a-dreuz. Ar poz 18 a zeufe en un doare
reizh goude 15.

Hep ket ken tro. Roparz Hemon a lenn : **Hep sket ken tro**, ar pezh n'eus tu ebet
da gompren. **Hep ket ken tro** a c'hellfe talvezout : **e stumm all ebet**, hep na vefe
en un doare all.

A-rumm a dalv amañ moarvat : kalz, a-vern.

Dastum bro : prenañ douarou.

Marteze e c'hellfemp degemer reizhadur Ernault :
D'o ezrevent, hep fent, kentrat,

Dispar, a-rumm, ouzh tastum glad,
O vost, o stad pell ne bado.

114

17 (243). Da verc'h ha'z Mab, ur skrab, a-bred,
A yel diogel d'az kwelet
En bez gourvezet, bez seder,
Pan vezi sigur mailhuret
Ne'z vezo mezh pezh a'z kwezred,
Ha kent monet da em breder.

18 (244). Hep goap, Makabre 're an dañs
Zo yen-kenañ e gontanañs ;
Mar roez da lokañs en brañsell,
Ar marv yen, serten, zo genez
Mar Frank eo 'n brank a'z yaouankted,
Ne'z lezo ket da vonet pell.

19 (245). Ma mab, labour flour ez tourell,
Ha bez ferv seder kent mervel,
Maz kivi siell Roe 'n veli
E'n lez da respont ha kontañ,
Na gavo Satan nep anañv :
C'hoantek ez eo klañv gant avi.

20 (246). Pep hent, entroc'h e klevsoc'h-c'hwi
Prezeg a'n Hektor kolori ;
En bed, detri, ne givi den
En stad vatailh en asailhe,
Nag Aleksandr, dre nep antre,
Rak a nep re ne zouje den,

115

17. Da verc'h, da vab, war un dro, hep gortoz,
A yelo sur-mat d'az kwelout ;
Pa vi gourvezet er bez, bez dinec'h,
Pa vi sur lienet en ur liñsel,
Na'z po galloud ebet ken, tra ebet eus da oberiantiz.
Hag a-raok mont eta, en em soñj.

18. Sur, Makabre hag a ren an dañs
A zo yen-bras e neuz,
Ha goude ma ve fraez da deod pa vrall
Emañ sur, ar marv yen o kerzhout ganit ;
Ha goude ma ve kreñv brank da yaouankiz,
Eñ n'az lezo ket da vont da bell.

19. Ma mab, labour mat ez tourell,
Ha bez start, asur, a-raok mervel
Ma kavi siell Roue ar veli
En e lez, evit gallout respont ha rentañ kont,
Evit na gavo Satan saotradur ebet ennout :
Eñ hag a zo c'hoantek, klañv gant e erez ouzhimp.

20. En ur feson bennak hoc'h eus klevet etrezoc'h
Komz eus fulor Hektor ;
Sur ne gave den ebet
Evit en arsailhañ en un emgann,
Nag Aleksandr kennebeud-all, e nep stumm,
Rak n'en devoa aon rak den a nep rumm.

17. **Ur skrap** : war un dro, pe en un droiad. Mar komprener : **a-skrab**, e talvez neuze : gant hast.

Ne vezo mez pezh a-z gwezret a lavar an destenn moulet ; sed ur werzenn he deus laketa kalz a liv da redek. Moarvat e ranker da gentañ kompren : *Ne 'z vezo, ne 'z po.* Gant Fleuriot, DICTIONNAIRE DES GLOSES, p. 186, ez eus da gompren amañ ar ger kozh *mez* gant ar ster : nerzh, galloud. Pezh a gaver er c'hrennvrezhoneg gant ar ster : tra ebet, tamm ebet, er frazennoù-nac'hañ. Ar ger **gwezred** o vezañ ar ger kozh anavezet : oberiantiz. Nemet e vefe da reizhañ gant : *Ne vezo arvez a 'z kwezred.*

18. Makabre a dalv amañ evit an Ankoù diwar ar galleg Macabré, testeniet, eme R. Hemon, a-dal 1376.

Roez a zo ar ger **rouez**, met o talvezout *sklaer*, ar ster a-vremañ o vezañ distank. **Lokañs**, bepred implijet e romaneg Breizh-Uhel a dalv n'eo ket éloquence, met élocation. **En-brañsell** a dle bezañ komprenet hervez an dro lavar *brallañ e gloc'h*. Sklaeroc'h e vefe ar werzenn en ur reizhañ gant : *Mar roez da lokañs eo 'n-brañsell*, pe c'hoazh marteze : *Ma roez da lokañs a vrañsell...*

Frank : amañ moarvat, ledan, bras, kreñv.

19. **E'n lez**, pe marteze *'N e lez, en e balez.*

Anañv, cf. GERIADUR ISTOREL er ger *Anaf*.

20. **Kolori** : ger arvarus ; R. Hemon a ginnig *Cholori*. N'eo ket sur, rak ar ster a seblant bezañ : fulor. Met a-hend-all eo mastaret ar poz : sed amañ an destenn moulet evit ar peder gwerzenn diwezhañ : *E-n bet destry ne quiffy den Eff Alexandr dre nep antre En stad bataill ho assailhe Nag a nep re ne douge den,* pezh a zo diaes da gompren. Ur ster gwelloc'h hon eus diouzhtu dre lenn *E stad vatailh...* a-raok *Eñ, Aleksandr...* Evit gwerzenn diwezhañ ar poz eo diaes krediñ e rime *den gant den* ; marteze e oa *ken* da echuiñ.

Ne givi, n'eo ket amañ an eil gour eus an amzer da zont, met kentoc'h an trede gour unan eus an amzer amdremenet en devoa ivez ur stumm *kivi = kave*.

116

21 (247). Pan deus dezho garv ar marv yen,
E nep roud ne gavsont souten ;
Lemm da dremen an termen zo
Plaen ordrenet hed ha ledan,
Dre spas, sasun, da bep unan ;
Na bras na bihan ne vano.

22 (248). E kreiz miz hañv an c'hazrañ zo
War ar bed, kred, pan desedo,
Kof, kein ez vreino, eñ zo koant,
Hep brud, ken munut ha ludu
Kougant dismantrout hag aet du,
A bep tu diskurlu, puant.

23 (249). Ni hon unan, d'an c'houmanant
Zo sujet, kredit residant,
Ha ni variant, konsantet
Da vec'h pec'hed hep sellet ken
Ha bezout war var, na oar den
Serten an termen ordrenet.

24 (250). Mar marv da eneñv en kleñved
Maz a a'z korf dre nep torfed,
Ez eo kalet, kred, da zetin :
E'n boan ha saouzan ez vano,
An tan ha'n frim en arrimo :
A c'hwen eno ne'z vezo fin.

25 (251). Lomañ, gwa 'n mab a atraper

E ti ha beli Lusifer :
A-bred, preder ez mecheraou
Pan ves en Ifern hep kernezh
A vloaziou daou vil ha mil gwezh,
Seder, ne ruez nemet dezraou.

117

21. Pa zeuas garv dezho ar marv yen
E nep doare ne gavjont skoazell;
Lemm, an termen da dremen zo
Gourc'hemennet plaen, a-hed hag a-led,
Hervez e amzer, sur, da bep-unan ;
Na ne vano den pe vras pe vihan.
22. E-kreiz miz hañv, ar c'haerañ 'zo
War ar bed, pa desedo,
Kof ha kein e vreino, eñ hag a zo koant,
Hep trouz, ken munut ha ludu,
Sur dismantret ha deuet da vezañ du,
Dispennet a bep tu ha flaerius.
23. Ni hon-unan d'an divizoù-se
A zo sujet, kredit dalc'hmat,
Ha ni gwall-hedro, o vezañ asantet
D'ur bern a bec'hedoù, hep sellout muioc'h,
Ha ni o vezañ war var, pa ne oar den
A dra sur, pegoulz e vo an termen gourc'hemennet.
24. Ma varv da ene en stad fall
Maz a eus da gorf dre un torfed bennak
Ez eo kalet, kred se, da blanedenn :
Er boan ha tourmant e vano da ene,
An tan hag ar frim en stago :
War da gein eno n'az po fin ebet.
25. Amañ, gwa ar mab a zo paket
E ti ha galloud Lusifer :
A-bred, soñj ez ezhommoù (aferioù) ;
Goude ma vefes en Ifern didruez,
Adalek mil gwech daou vil bloavezh,
Sur, ne rez nemet kregiñ ganti.

21. **Pan deus** : stumm krennvrezhonek evit *deuas*.

22. **Eñ zo koant** : an hini 'zo koant.

Diskurlu, a vez implijet c'hoazh e Treger gant ar ster *disparbuilh*, amañ e talv *dispennet*. Cf. Diskreleu.

23. Ar ster hon eus roet d'ar ger **resident** a zo arvarus.

24. Testenn moulet : **Ez a kalet**, a zo fazius, hep mar ebet.
Da zetin, cf. ar galleg *destin*.

Evit ar werzenn diwezhañ an destenn moulet a skriv : **Ne'z vezo mezh**, gant ar ster *galloud*, cf. Fleuriot, DICT. DES GLOSES, p. 252. Nemet e vank neuze ar glotenn dibenn.

25 Ster kentañ ar ger **mecher** a zo *ezhomm, afer*.

Kernezh, e krennvrezhoneg, a dalv ouzhpenn *kerteri* kement ha *karantez* ; **hep kernezh** a zo *digar, didruez*.

A bloaziou daou cant ha mil guez (testenn moulet) a rank bezañ reizhet, en ur

lakaat evel klotenn diabarzh pe kant pe mil, dre ziw wech.

118

26 (252). Da benn arc'hoazh, siwazh, poazh-glaou,
Karget a breñved e'z metoù,
Ha sklas a blasaou, traou garv,
Divat Satan hep ehanañ
Da bep eneñv 'blant 'zo gantañ,
Ret eo ouzh vevañ bezañ marv ;

27 (253). Ken lemm ez kemmesk en e skarv
An tan kreñv a sev en e varv ;
Ouzh an den ken garv en sparfent,
An skandal infernal kalet ;
Ne c'halled prim e estim ket,
Diw rann a'n bed a rahed kent.

28 (254). Pobl an bed, an tan ha'n vent,
Mar naet ez edi o skient,
Sertez, hesent ne ententhe,
Pezh hep espern 'zo 'n ifern yen,
Euzhik, leskidik, bizviken,
Nep oad na den n'o zremenhe.

29 (255). Foll eo 'n heni na studi se
Ha na ra 'n mad e'n stad maz tle ;
Rak berr mar charre war e giz
Ez vezo tiz-mat trelatet
Da Lusifer : war e spered
N'en devez ket ken kouvetiz.

119

26. Da benn arc'hoazh, siwazh ! poazh-glaou,
Karget a breñved ez kreiz
Ha skornet a blasoù, tra garv,
An divat Satan, hep ehanañ,
Da bep ene a blant ar pezh a zo gantañ :
Ret eo o vevañ bezañ marv.

27. Ken lemm e kemmesk gant e forc'h
An tan kreñv a sav betek en e varo ;
Ouzh an dud en sparf ken garv,
An tourmant infernal kalet ;
Ne c'hellfed buan e gompren evit gwir,
Diw rann a rafed kentoc'h eus ar bed.

28. Tud ar bed-mañ, an tan hag ar vent anezhañ,
Na pegen sklaer emañ o skiant-vat,
N'intentfent sur en un doare aes
Ar pezh a zo, hep arboell, an Ifern yen,
Euzhus, leskidik da virviken :
Nep oad na nep den n'o gouzañvfe.

29. Foll eo an hini na studi se
Ha na ra ar mad er stad ma tle ;
Rak hep dale, ha goude sachañ war gil
E vezo buan treuzdouget
Da Lusifer : Hemañ war e spered
N'en devez ket ur c'hoant all.

26. **Plantañ** a dalv ivez e krennvrezhoneg *sankañ*, hag e c'heller kompren : Satan a sank e pep ene ar pezh a zo gantañ, e forc'h.

Divat Satan a zo un dro-lavar krennvrezhonek ; *an divat Satan* a gaver ivez.

27. **En e skarv** : diaes eo kompren ar ger-mañ, kenkoulz hag ar gwerzennoù war-lerc'h. Ha tostaat a c'hellfemp **skarv** ouzh ar ger *skarvennek* : *skourrek*, ha martezeañ ur ger **skarv** : *forc'h* ?

Evit an trede gwerzenn e lennomp en destenn moulet : *Ouz den quen garv er sparvent* ; ur sillabenn a vank ; *sparfent* n'eo ket sklaer. Martezeomp ur verb tost da *sparfañ* gant an hevelep ster, teurel, skeiñ a bep tu.

Skandal a dalv *tourmant, gwalleur*.

28. Degemer a reomp martezeadenn Roparz Hemon evit *naet* a zo *neant* en destenn moulet.

Ar pevare gwerzenn a grog en destenn moulet gant ar ger **Res**, digomprenus. Martezeañ a reomp *pezh*, a rofe ur rim-diabarzh ouzhpenn.

Evit kompren mat ar poz-mañ eo ret evel just, adlec'hiañ : *an tan hag ar vent, goude ne ententfe*.

29. **Trelatet**, cf. poz 7.

120

30 (256). Ma soñjhe den, serten, e'n bed,
Bout e'n Ifern en-sern berniet
En tan manet hep gwelet Doe,
Ha bezañ ret bepred, seder,
Dre e vlam ifam, bep amzer,
Ober a Lusifer e Roe,

31 (257). E kemerhe plaen mil enoe
Pan badhe e stad bet oad Noe
Kent e tizavouhe e groueer.
Pan ve aotrou, glan, war an bed,
Ma toug bec'h ur grec'h a bec'hed
Ned eo ket nepred dibreder.

32 (258). Tomm, e'n vro-mañ, chench glan manier
Her dre vevi enni fier,
A gouraj ha cher anterin ;
Mir tenn outi na vizi sod,
Kadarn ouzh c'houarn droug warnot,
Ha bez kreñv devot dre zotrin.

33 (259). Publik ez eo dik milliget,
Lomañ, an mab hep goap a-bred,
Na c'hell bout gwalc'het a netra.
Mil den zo en vro 'dro-jolis
Ouzh tastum glad a zrouk-atiz
Da glask koantiz d'o c'hefriza.

121

30. Mar soñjfe an den, serten, er bed-mañ,
E vo berniet en Ifern an dud enkelc'hiet
Ha dalc'het en tan hep gwelout Doue,
Hag e vo ret dezhañ bepred hep mar ebet,
Dre e faot vezhus, e pep amzer,
Ober eus Lusifer e Roue,

31. E kemerfe sur mil boan,
Ha goude ma padfe e vuhez betek oad Noe,
Kentoc'h eget dianzav e grouer.
Ha pa vefe mestr bras a-grenn war ar bed,

Ma toug ennañ e-unan bec'h ur pec'hedig
N'eo morse dinec'h.

32. Buan, er bed-mañ, kemm a-grenn da zoare
Keit ha ma vevi amañ e gwirionez,
A galon ha gant joa bur :
Diwall start na vi sod
Dre virout kadarn droug ennout,
Ha bez kreñv, devot en doktrin.

33 Leun a vezh, milliget a-grenn
Eo amañ an den, hep goap, a-dal ar penn kentañ
Na c'hell kaout e walc'h gant netra :
Mil den 'zo er bed a-dro-jolis
O tastum madoù dre c'hoantegezh
Evit klask brageriz d'o danvez-pried

30. **En-sern**, ar ger gallek *cerne* eo an hini hon eus amañ, o talvezout *gronnet*,
chadennet, kentoc'h eget *en-kelc'h*.

En tan manet : o chom en tan, pe dalc'het en tan.

31. **Grec'h**, *cion*, e galleg ; *bec'h ur grec'h a bec'hed* = pouez un netraig a
bec'hed.

32. **A gouraj ha joa anterin**. R. Hemon a dro gant : *Pur de coeur et de visage*, en
ur gompren : *anterin a gouraj hag a cher*. Kentoc'h eo din kompren : *gant*
kalonegezh ha joa bur ; cher a dalvez ivez *eurvad, joa*.

Outi a dle kaout amañ ster an nep-reizh.

Kadarn ouzh c'houarn : o terc'hel da virout an droug da ren warnout. **Gouarn** e
krennvrezhoneg a dalv ivez *mirout, diwall*.

Dotrin = doktrin, evel detin = destin.

33. **Puplik**, a dalv : a-wel d'an dud, hag ivez mezhus dirak an holl, evel amañ.

A-dro-jolis, a vez bepred implijet gant ar ster : *à coeur joie*, pe gentoc'h *à*
tour de bras, dindan stummoù **a-dro jous**, **a dro-jouas**, gant kemmeskadur ar
gerioù *jouissance, jouasse*.

Koantiz a zo da gemer amañ gant ur ster fetis, evel ma ra R. Hemon, *nevezioù*,
bragerezh.

122

34 (260). Bepred ez edout ouzh routa,
D'az par, d'az mab ouzh touarha,
Den krez, gwa-te 'za diouzh a rez.
Ha pan desedi variant
E lezi flamm da destamant
Gant da azrouant a gant gwezh.

35 (261). Gant mab, a-bres mar he lezez,
Nep giz dispar war zigarez,
Yen e venez hep buhez, glan !
Amzer d'az spered a-hed fun,
Na fiz, pinvizik, en nikun,
Disgra da gahun da unan,

36 (262). Kent bout diroudet a'n bed-mañ,
Na naka tamm, klev flamm amañ,
En un ti bihan gant ar bal :
Gwa 'n mab pan ve Pab pe rabin

Goude fest e stad, e latin,
Mar kavhe defin kriminal.

- 37 (263). Bep dez, krezni 'zevri, rial,
Zo tech mechant, ardant, strantal,
Ned eo e nep stal divalav :
Dre splet kouvetiz hep distenn
Ez eas Yuzaz d'en em astenn
A-hed kordenn e'n wezenn skav.

123

34. Bepred emaut oc'h ober hent,
O klask douaroù evit da vab, da bried,
Den pizh, gwa-te eta gant ar pezh a rez.
Pa varvi, den hedro,
E lezi sur da hêrezh
Gant da enebour a gant gwech (a viskoazh).

35. Mar he lezez a-bres gant da vab,
Hep na ve dispar e nep giz, dre n'hellez ket ober gwelloc'h,
Te a van yen, divuhez, sur-mat :
Kemer amzer d'en em soñjal e-pad da vuhez,
Ha na laka da fiziañs e den ebet,
Disgra da dan te da-unan,

36. A-raok bout tennet eus ar bed-mañ,
Arabat dit en nac'hañ, klev mat amañ,
Ha bout laket en un ti bihan gant pal ar bezier.
Gwa an den, ha pa ve Pab pe Rabin,
Goude pompad e vuhez hag e holl zeskamant,
Ma kavhe da fin ur maro fall.

37. Bemdez, ar Grezni gant poell ha meurded
'Zo un tech drouk, prim ha birvidik,
Ned eo e nep stumm gorrek ;
Dre nerzh ar c'hoantegezh hep distenn
Ez eas Yuzaz d'en em astenn
A-hed ur gordenn en ur wezenn skav.

34. **Routa** : ober hent, foetañ bro ; **douarha**, prenañ douar ; verboù en **-ha** o talvezout ober, *klask*.

Par a zo amañ *pried* ; lavarout a rafemp bremañ parez.

Gwa-te 'za, ar ger **da** hon eus amañ gant ar stumm **a-za**. Cf. **eta** diwar **end-da**.

Testamant = hêrezh amañ.

35. **Yen ez vanez** : yen e vanez, eus ar verb *menel*.

An destenn moulet a ro evit ar pevare gwerzenn : *Amzer da sperhat a-hed fun*, ar pezh a c'hellfe talvezout : *Amzer da gaout bugale a-hed...* ? Met ar glotenn-diabarzh a dlefe bezañ *-ed*. Ernault a ginnig reizhañ gant *spered* : Kemer amzer d'en em soñjal. *A-hed fun* a vefe neuze : a-hed ar gordenn, a-hed neudenn da vuhez.

Disgra da gahun : a c'hell bezañ bet ur c'hrennlavar. **Kahun, kafun** a zo : *tan goloet evit an noz*. Disgra da gahun da-unan = renk da-unan aferioù da di.

36. Evit an eil gwerzenn e kinnig an destenn moulet : *Na lagaff tam clef flam aman*. Moarvat ez eus da vartezeañ *Na nakan tamm*, pe *Na naka tamm*, gant ur verb nakat pe nakaat.

Ar gwerzennoù pevar ha pemp a rank bezañ damreizhet ivez : e-lec'h *pap a-rabin*,

lenn *pab pe rabin* ; e-lec'h *fest her stat he latin* lenn *fest e stad, e latin*, pe un dra bennak all heñvel.

Kriminal ne dalv ket criminel, met fall, reuzus, spontus.

37. **Rial**, eilstumm eus ar ger *Real*.

Strantal a zo bremañ : diboell, dievezh. Amañ ez eo kontrol da *divalav* (a dalv amañ *gorrek, dinerzh*, evel bepred e Treger bihan, e-lec'h ma vez bepred distaget divalav). *Strantal* a vefe neuze *birvidik, dillo*.

124

38 (264). Foll, a'z holl vad, anat atav,
Nemet pemp planken a brenn fav
Moan ha tanav d'az tistavañ,
Ned ay ez kerc'henn a deñzor,
Goude da c'hlad, plat ez kador,
A'z holl goskor d'az enorañ.

39 (265). Dre'n dra-mañ anvet, gwashet bell !
Mil koñsiañs zo en bransell ;
Wall soñjañ mervel, e fellont,
Ein gwenn o em astenn kentrat
Hag a glañv ken skañv ha dañvad :
Ken kozh hag o zad ne badhont.

40 (266). Kent monet, setu, d'an tu-hont
E renk tud fier ober kont,
Serzh mar kerzhont war ar pont strizh ;
Her, dre dra serten, ma n'en greont,
Kougant, gant ar stroezh ez kouezhont ;
Pan deuy 'n respont maz vezhont skuizh.

41 (267). Bec'h an pec'hed, e sellet pizh
A renk den en-vat hag a-dizh,
Mar tremen en-griz e lizher :
Ha bout talvoudek bet e garn.
Savet pep unan e skouarn
Rak just eo sustarn ar barner.

125

38. Den foll, eus da holl vadoù, anat eo atav,
Nemet pemp planken a goad faou
Moan ha tanav d'az koudoriñ,
Ned ay ganit evel teñzor,
Goude da binvidigezh, pa vi plat ez kador (= arched)
Ned ay ken eus da holl beadra d'az enoriñ.

39. Dre ar pezh hon eus anvet (Krezni), pebezh brezel kriz !
Mil koustiañs a zo e-brall ;
Dre faot soñjal er marv, e reont ar gwall :
Oaned gwenn en em astenn er bez a-raok ar c'houlz,
Hag a gouezh klañv ken buan ha deñved,
Ne badfont ket ken kozh hag o zadoù.

40. Kent monet, setu, d'an tu-hont
E rank an dud, sur, ober o c'hont,
Ha pa gerzhfent serzh war ar pont strizh :
Rak, a dra sur, mar n'en greont,
Hep mar, e kouezhfont e-barzh ar stroezh,
Ma vefont skuizh pa zeuy koulz ar respont.

41. Bec'h e bec'hed, en sellent pizh

E rank an den er-vat hag a-dizh (buan),
Daoust hag e tremen en oberoù mat e vuhez ;
Ha goude ma vefe talvoudek betek e dreid,
Ra savo pep unan e skouarn
Rak just eo kador-varn ar barner.

38. **Distavañ.** Cf. *Distav, distavenn, o talvezout goudor, gwasked diouzh ar glav.* Distavañ a dalv moarvat goudoriñ. Disheñvel eo ar ger diouzh ar gwenedeg : *distav, distaveiñ, o talvezout digrizañ, distanañ.*

Gwerzenn diwezhañ : *An hol cosquor daz enoraff a ginnig an destenn moulet.* Moarvat ez eus da reizhañ : *A'z holl goskor...* Ar ger-mañ o talvezout amañ : *madoù-tiegezh* ha n'eo ket *tud an tiegezh.*

39. **Wall soñjal** : tro-lavar krennvrezhonek, ret eo kompren : (dre) wall(faot) soñjal (e ranker) mervel...

Hag a glañv, ar verb *kleñvel* hon eus amañ.

40. **Fier** a zo moarvat da gompren evel un adverb gant ar ster : *sur.*
Kougant a zo ivez *sur-mat.*

Pan deuy 'n respont, da lavarout eo : pa zeuy an eur ma tleo respont an dud.

41. **Mar tremen en-griz e lizer** : displann eo ar ster. E. Ernault a gompren en-griz en un doare kriz, hag ar gerioù e *lizer, eus e relijion* ; ar pezh a zo douetus. R. Hemon a glask un dra bennak all, hag a gompren *en-griz* en *oeuvres, en pratique.*

Treiñ a ra eta : *L'homme doit examiner soigneusement s'il fait passer en acte sa religion.* Met n'on ket a-du evit ar ger diwezhañ-mañ ; rak *lizher* a dalv amañ moarvat *lizher-feurm, koumanant, hervez* ar soñj a gavfomp pelloc'h, poz 59, gant ar ger *respont* ; e *lizher* a zo e *amzervezh, e vuhez.* Kompren a reomp neuze : *Hag-eñ e tremen en oberoù mat e vuhez ?*

Savet pep unan e skouarn : n'eus ket a glotenn-diabarzh, met diaes eo ijinañ *petra c'hellfe bezañ bet ar gentel wirion.*

Sustarn : ne gaver ar ger-mañ a-hend-all nemet e Gregor Rostren, e-lec'h ma talv : *sez, sich, kador.* Amañ ar ger en deus ur ster difetis : *kador-varn da lavarout eo justis, setañs.*

126

42 (268). En diwezh a'n bed, kaleter,
Tempest du, cruel, a welher,
Kounaat e afer mecher zo,
Kent donet rann e splann an dez,
Maz c'houvezo den, hep ken mezh,
Pebezh bontez en devezo.

43 (269). An dour diluj a zistrujo
Naet an bed-mañ ; glan ne vano
Un dro na blaeno an vro-mañ ;
Pan deuy hep mezh 'n heol da c'holo
Ken splann diouzh an nec'h ma sec'ho,
Tamm ne chomo na gouezho 'n tan.

44 (270). Neuze a bep tu ken buan
Kadarn ar barner souveran
A zeuy yen-kenañ ouzh an tnaou,
Eñ hag e vamm dinamm jamez,
Da bep, hep span, glan rouanez,
Ha sent e lez ha santezoù,

45 (271). Ha'n holl aelez rezh e'n dezrou
Inumerabl, ned int fablou,
Dre'n c'hoabrennoù hep sezlaou ken ;
Hag e teuy goude, a-zehoù,
Vailhant, a'n tron, an wirionoù
Davit o c'horfoù en-laouen.

127

42. En diwezh ar bed, kaleter,
Tourmant du, krizh, a vo gwelet ;
Kounaat e afer a zo ezhomm,
Kent ma teuy ar rann etre an dud, e splannder an deiz,
Pa c'houvezo pep den, hep mank ebet,
Peseurt pardon en devo.

43. An dour-beuz a zistrujo
Naet ar bed-mañ ; ne vano ket sur-mat
Ul lec'h na vo plaenaet ar bed-mañ ;
Pa zeuy hep mank an heol da c'holeiñ an douar
Ken splann diouzh an nec'h ma sec'ho pep tra,
Ne chomo netra na gouezho an tan warnañ.

44. Neuze a bep tu, ken buan,
Start, ar barner uhel-meurbet
A zeuy yen-kenañ war-zu an traoñ,
Gantañ e vamm dinamm da viken,
Rouanez pur, hep ehan, evit pep unan,
Ha sent e lez, hag ar santezed,

45. Hag an holl Aelez chomet mat en deroù ar bed,
Diniver, ned eo ket ur vojenn,
(a zeuy) dre ar c'hoabrennoù, hep chom muioc'h da selaou
Hag e teuy goude-se, war an tu dehoù
Kalonek, eus an neñv, ar re just,
Da gaout o c'horfoù gant levenez.

42. **Coffat e atfer** a zo gant an destenn moulet. Ret eo reizhañ eta pe : *Kounaat e afer...* pe *Kounaat hep atfer, hep dale*.

Hep ken mezh, hep mank ebet, da varn diouzh ster ar ger e kembraeg hag e kerneveg.

Bontez a zo da gompren amañ : *pardon*.

43. Testenn moulet : *Pan duy hep mez oll da golo...* Sur mat ez eus da reizhañ *oll* gant *heol*, hag e teu ar poz da vezañ sklaer.
daou dra a zistrujo ar bed, an dour-beuz, an tan.

Tamm ne chomo, an destenn moulet a ro : *Tom ne chomo*.

R. Hemon a ginnig : *Bomm ne chomo*, ar pezh a c'hell bezañ ivez.

44. Trede gwerzenn, testenn moulet : *A duy yen gueneomp ouz an tnou* ar glotenn-diabarzh a c'houlenn *yen-kenañ*.

Pempvet gwerzenn, **glan** a c'hell ivez bezañ kemeret evel adverb gant ur ster ledan : *da vat* h.a.

45. **A'n tron** : eus an neñv ; an neñv o vezañ tron Doue.

An wirionoù, ar re wir, ar re just ; n'eus lec'h all ebet ma vefe kemeret ar ger *gwirion* evel ana kadarn.

128

- 46 (272). Mall-kreñv o devezs, ned eus goad,
Ez teuy splann an dez diwezhat
A spesifiat d'an tadoù.
Neuze ken splann ha kalan-mae
Ez int asuret, hep ket fae,
A zoublañ gae pae o joeoù.
- 47 (273). Nep zo e'n Ifern a-vernoù
Zo o dezir, stir o girioù,
Mar klañv kañvoù 'n o metoù zo
E'n tan ha'n sklas ha soulas yen,
Gant diaouloù e'n c'hraou kaouen
Chom bizviken a-c'hwen eno.
- 48 (274). Pan deuint gant Satan ac'hano
Davit o c'horfoù a bep bro
War un dro ez toublo o foan,
Ha mar karhent ne zeuhent ket
D'ar varn encharnet a-hed kamm
Da gavout mui vlam dre'n dra-mañ.
- 49 (275). Pan deuy davit lij ar sij glan
Mab Doe roe'n bed hed ha ledan,
Ez ray ken buan 'n unvanoù,
D'an Ael Gabriël revelet
Sentit e gorn koujorn ornet
Da glevet e'n holl vezredoù.
- 50 (276). Ha ken fournis dre 'n ilizoù,
Distag, a-gor, hag e'n moroù,
Splann, dre'n lannoù ha 'n henchoù meur,
Ez redo skañv an anavon
Davit o c'horfoù, dezroù son,
Dre rezon maz kestionher.

129

46. Mall-bras o deus, n'heller en dislavarout,
Ma teuo gant e splannder an deiz diwezhañ
Bet kemennet spis d'hon tadoù.
Neuze ken splann ha kalan-mae
Ez int asuret, hep fae ebet,
Da zoublañ laouen o gopr a joaioù.
47. Ar re 'zo en Ifern a vernioù
A zo o c'hoant, a holl striv o lavaroù,
Na pegen drouk-poanioù a vefe enno,
En tan ha sklas ha joa yen,
Gant an Diaouled er c'hraou hudur,
Chom da virviken a-c'hwen eno.
48. Pa zeuint gant Satan ac'hano
Da gaout o c'horfoù a bep bro,
War un dro e toublo o foan ;
Ha ma c'hellfent ne zeufent ket
Enkorfet d'ar varn, en ur gerzhout,
Da gaout muioc'h c'hoazh a damall (a boan) gant se.
49. Pa zeuy da gaout tud lij ar sez glan
Mab Doue, roue ar bed, a-hed hag a-led,
E ray ken buan-all d'an dud en em vodañ ;
D'an Ael Gabriel (e vo) diskuliet
Ar c'houlz da seniñ e gorn ornet-kaer

Da reiñ da glevout en holl veredoù.

50. Ha ken stank (buan) all dre an ilizoù,
A-unanoù pe a-gevret, hag er morioù,
Sklaer, dre al lannoù hag an hentoù meur,
E redo skañv an anaon
Da gaout o c'horfoù, kerkent ha ma sono (an drompilh),
Dre 'n abeg ma vo goulennataet an dud.

46. **Ned eus goad** : n'eus d'an dra-se dislavar ebet. Goad = dislavar, a zo anezhañ e kembraeg ; e brezhoneg n'anavezzer ar ger nemet amañ.

An dez diwezhat. Ar ger diwezhat a dlee kaout er c'hrennvrezhoneg ur ster ledanoc'h eget bremañ. **An dez diwezhañ** a gaver ivez, cf. poz 55.

47. **Stir a giroù** : **stir** a dalv e krennvrezhoneg *striv*. Tu a zo da gompren eta : a holl nerzh o lavaroù.

Kaouen - euzhus, hudur.

48. **Encharnet**, cf. ar ger gallek *encharné*, enkorfet.

A-hed kamm, ar ger *kamm*, *kammed*, hon eus amañ da lavarout eo a *gammedoù*, en ur *gerzhout a gammedoù bras*.

49. **Lij ar sij glan** : ar galleg *lige* hon eus amañ gant ur ster lies : an dud lij, gwizien an tron.

An unvanoù a zo da gompren *an emvod*, *ar vodadeg*.

50. **Fournis** a c'hell talvezout *stank*, met ivez *buan*.

Distag, a-gor, a gomprenan : pe an dud distag (an eil diouzh ar re all, da lavarout eo an dud a hiniennoù), pe an holl dud a-unan (sell ouzh ar galleg *de concert*).

Dezroù son : a-dal deroù ar son.

130

51 (277). Ha ken buan, lomañ, d'an feur,
Mab den ken skort ne zepporteur,
Kentre 'z tasorc'her evel-henn,
A gleiz hag a zehoù, dezroù chañs ;
Hervez e zellid, kredit as,
Ez choazo dilas e blasenn.

52 (278). Kement a voe gant Doe roe'n glenn
Kroet ha furmet, kredet henn,
Trist, hep distenn, d'an dachenn-mañ,
Aelez, arc'haelez, pebezh kri !
Sant ha santez dre gortezi,
A ya, ha ni bras ha bihan.

53 (279). Doe, kentañ ger a zisklerio
D'ar fals-kristen serten eno
Ez c'houzvezo na chencho stad :
« Aet oas dinoaz, hep ken lastez,
Start hag ardant en karantez,
Kougant, d'an dez ma'z padezat ;

54 (280). Hegas da stad, drouk-krouadur,
Sede'n groaz am c'hrougas asur
E'm sav, gant lavur, ha'n gurun
A-vac'h war ma c'hern a serned ;

En noazh da'z taspren a bened,
Outraj em sached a-hed fun. »

131

51. Ha ken buan all, amañ, d'ar c'houlz-se,
Mab den, ken berr all, ne vo ket gortozet,
Kerkent ha ma vo dasorc'het evel-se,
A gleiz hag a zehoù, a-dal deroù an darvoud ;
Hervez e veritoù, en kredit mat,
E choazo buan e blas.
52. Kement a voe gant Doue, roue ar bed,
Krouet ha furmet, kredit se,
Trist, hep arsav, d'an dachenn-mañ,
Aelez, arc'haelez, pebezh garm !
Sent ha santezed, gant kourtezi,
A ya, ha ni ivez bras ha bihan.
53. Doue, d'ar ger kentañ a zistago
D'ar fals-kristen, sur, eno,
Hemañ a ouio mat ne chencho e stad :
« Deut oas da vezañ dibec'hed ha dilastez,
Start ha birvidik en karantez,
A dra sur, d'an deiz ma voes badezet ;
54. Euzhus eo bremañ da zoare, drouk-krouadur,
Setu ar Groaz am dalc'has e-pign, sur,
Em sav, gant poan, hag ar gurunenn
A oa bet kelc'hiet war va fenn en ur vac'hañ anezhi ;
En noazh, evit da zaspren eus ar boan,
En un doare mezhus e oan sached war-bouez ur gordenn.

51. **Ken skort ne zepporteur.** Gant *deport*, gortoz, hon eus ur ger anavezet mat.
Met penaos kompren *ken skort* amañ ? *Skort* a dro bremañ ar galleg *insuffisant*. Me
a gav din e talv amañ kement ha *berr* ; respont a ra *ken skort* d'ar gerioù heñvel
ken buan er werzenn a-raok ; ar ster a zo eta : Mab den, ken prim all, n'en devo
ket da c'hortoz.

Dezroù chañs, n'eo ket gwall sklaer. Chañs a dle kaout amañ ur ster ledan :
darvoud, degouezh, evel bremañ gant ar verb *dichañsañ*.

As, o tont eus ar galleg *assez* a dalv e krennvrezhoneg *kalz, a-grenn...*

52. Kentoc'h eo din evit ar werzenn diwezhañ kompren a ya eus ar verb *Monet*,
egret ar ger *Ya !* a veze distaget en diw sillabenn.

53. **Kougant** : *kadarn, start*, en deus amañ ur ster laoskoc'h : *sur*.

54. **Lavur** = poan, droug.

A serned : eus ar galleg *cerner*, a dalv amañ : a zo bet gronnet, stardet en-dro
d'am fenn.

A-vac'h a gomprenan kentoc'h evei ur rakverb a stumm.

Outraj, ur rakverb adarre = en un doare dismegañsus.

132

- 55 (281). E'n giz-mañ glan hep ehanañ
E komzo Doe divoe Roe'n bed,
An dez diwezhañ dihañval,
Ouzh ar re ec'haon kondaonet
Wall amoug, ouzh droug ambrouget
Ha roet droukspered d'o gedal.

- 56 (282). Goude leal spesialded
 D'an re a zehoù enaouet
 Parfet a gred e'n Spered Glan
 E lavaro e komzoù rez :
 « Deut c'hwi rial, ma bugalez,
 Da'm rouantelezh an wezh-mañ.
- 57 (283). Naon splann na nec'h, ivez sec'hed,
 Serten bizviken na pened,
 Nemet ioe barfet, kredet sur,
 N'hoz pezo tamm-flamm nep amzer,
 Sasun, kurunet, dibreder,
 Vihet seder a vecher pur. »
- 58 (284). En giz-mañ, aznat, d'an natur
 Ez komzo dik publik, sigur,
 Roe an neñv e mur a vuzur mat,
 Hep goap, ouzh mab-den, sotenet :
 Mar bez hep si glorifiet
 Hag ouzh galv salvet mab e dad !

133

55. Er giz-mañ sur hep ehanañ
 E komzo Doue, hep mar, roue ar bed,
 En deiz diwezhañ, dibar,
 Ouzh ar re hep aon kondaonet
 Dre fait a bardon, a vo kaset d'ar boan
 Ha roet dezho an droukspered d'o derc'hel.
56. Goude evezh leal
 Ouzh ar re 'zo en tu dehoù leun a sked,
 Parfet, hag a gred er Spered Glan,
 E lavaro gant komzoù just :
 « Deut-c'hwi, gant surentez vras, va bugale,
 D'am Rouantelezh er wech-mañ.
57. Na naon, sklaer eo, na nec'h na sec'hed,
 Serten, biken ken, na poan,
 Nemet joa parfet, kredit sur,
 N'ho po tamm, a-grenn, e nep amzer,
 Stabil, kurunet, dinec'h,
 E viot seder, distrob a bep ezhomm. »
58. En doare-mañ, anat, d'an natur-den
 E komzo rik, dirak an holl, a dra sur,
 Roue an neñv gant kalz a veurded,
 Hep goap, en ur stumm kadarn, ouzh mab-den ;
 Salv ma vo hep mank klodusaet
 Ha salvet er c'halvadeg mab e dad ;

55. **Divoe** : unan eus ar gerioù niverus o talvezout *sur* e krennvrezhoneg.

Ec'haon : ar ger aon hon eus amañ gant ar c'hentger *ec'h-* o talvezout *hep*. Ar re ec'haon : ar re dichek, divezh, lorc'hus.

An eil gwerzenn a zo sur mat fazius, rak mankout a ra ar glotenn dibenn a dlefe bezañ en -añ pe -an.

56. **Spesialded**. *Diasur* eo ar ster. Hervez ar galleg kozh *espécialité* e tlefe talvezout *evezh*, *preder*.

Enaouet : leun a lugern, pe leun a c'hred.

57. **Sasun** : *saourus*, met ivez evel amañ : *start, stabil*.

A vecher pur : kompren *pur a vecher, kuit a ezhom*, dieub a bep diaezamant.

58. **E'n giz-mañ**. Cf. ar poz 55. Er c'hrennvrezhoneg evel er yezh a-vremañ ez eus daou stumm eus ar ger, n'eus forzh penaos eo *gwrezel*, met *kiz* ha *giz* a zo. *Giz*, ar c'hiz, a zo kentoc'h *la mode*.

Kiz a dalv kentoc'h *façon*, a gaver e troioù-lavar evel : *er giz-mañ, er giz-se, e'giz-mañ, e'giz-se*, ober kizioù (= faire des manières).

Sigur : amañ e talv *sur*. *Sigur* a zeu eus al latin *securus* = *asur*, dre ar romaneg moarvat.

Sotenet a zo bet troet gant Kervarker hag Ernault dre *ébahi*. R. Hemon a lak en arvar ar menoz-se gant *gwirionez*, a gav din. Soñjal a ra ez eus da gompren amañ ar verb *souteniñ*. Fazi Kervarker hag Ernault a zo bezañ staget *sotenet* ouzh *Mab-den*. Ar c'hontrol a zo d'ober, stagañ ouzh : *Ez komzo Roe an neñv... sotenet*, ha kompren : *e komzo en un doare kadarn, gant beli*.

Kement-se a glot gant ar ster a roomp d'ar gerioù : *e mur a vuzur mat*. Cf. ar galleg « parler avec mesure » da lavarout eo gant meurbed ha pouez en e gomzoù.

Mar bez... ur stumm-hetiñ hon eus moarvat da gompren amañ, pe marteze ur stumm-goulenn : Da c'houzout hag-eñ... Evit ar ster, ar gwerzennoù-mañ 'zo da stagañ ouzh ar poz war-lerc'h.

134

59 (285). As an c'hras-mañ hep huanad
Bezef aotreet, gwellhet stad !
Deomp-ni aznat hep lakat si
Goude hon resped er bed-mañ
Dre lign maz pignomp entromp glan
Gwitebunan d'an letani.

60 (286). Maz soñjhe den serten e'n marv
Hag ouzh pep barv pegfen garv eo,
Bizviken e lec'h ne bec'hhe
Na ne c'hoarzhhe her dre ve bev.

An fin

61 (287). Amañ ez achiv an levr-mañ
Meurbet devot da bep unan,
Da lenn da 'n re a oueled Breizh
Evit chom fermoc'h en o feiz.

135

59 Sur, ar c'hras-mañ, bezañ hep glac'har
Ra vo grataet dimp, pebezh stad hetus !
Ya sur, hep mar ebef,
Goude hon marevezh er bed-mañ
Salv ma pignomp holl a-unan, a linennoù,
Gwitibunan da joa an neñvoù !

60. Sur mar soñjfe an den en e varv
Ha pegfen garv ez eo evit pep unan,
E lec'h (stumm) ebef ne bec'hfe biken ken
Na ne c'hoarzhfe keit ha ma vevfe.

Ar fin

61. Amañ ec'h echu al levr-mañ
Devot-meurbet evit pep-unan,
Da lenn d'an dud a Vreizh-Izel

Ma chomfont startoc'h en o feiz.

59. **Goude hon resped.** *Resped* ha *respedad* a vez implijet bepred e Treger bihan gant ster ur *marevezh divizet*, evel hini ul lizher-feurm, ur garg a vaer h.a. *Achu e resped gantañ* : il a fini son bail, son mandat.

Letani a dalv *litanie*, met ivez *kan a joa*, hag ac'hano *joa an neñvoù*, evel *amañ*.

61. Ar poz-mañ, hep klotennoù diabarzh a zo bet savet, war a seblant, gant an embanner kentañ, hini 1530. Ar yezh a zo disheñvel un tammig diouzh hini ar varzhoneg, pa ne vefe nemet ar stumm **ferm** e-keñver **ferv** er poz 19.

Un nebeut evezhiadennoù diwar-benn ar c'hoariva brezhonek

pe

Reflexionoù profitabl war-bropos an teatr brezhonek

Amañ emañ o vont da ober kaoz deoc'h diwar-benn Kentañ Festival ar C'hoariva brezhonek a zo bet e dibenn ar bloaz tremenet er parrezioù diwar-dro Kêrbenn an artichaod hag ar brikoli. Lod a lavaro, kredapl-bras, eo savet bras an tamm diouzhimp p'emaomp o c'hoari gant gerioù e-giz « festival » hag all... Ma, petra reoc'h ! Dister * oa ober un tamm trouz diwar-benn ar c'hoariva brezhonek ha petra gwelloc'h eget gerioù anavezet e kement yezh a zo, kement-se i'e kwir ! Abaoe ur pemp bloaz bennak ez eus ul lañs souezhus gant hor pezhioù-c'hoari : e kement korn ha toull a zo e vez gwelet ur strollad bennak o tifouchañ. Setu abalamour da betra e oa deut ar soñj d'un nebeut strolladoù da sevel un doare kevredigezh da vodañ anezho holl asambles, evit traoù a-gevret ha, diouzh ret, stourm asambles ma vefe ezhomm ur wech bennak. Ar gevredigezh-se a oa tost da vezañ savet e fin ar bloaz ; ar festival eo bet an dra gentañ da vezañ graet a-unan gant ar strolladoù.

Dibabet e oa bet Kastell-Paol dre ma oa tud eno prest da zegemerout ac'hanomp ha da labourat da sevel an abadennoù : Herve Prigent, Noelle ha tud yaouank Kleder, Berven hag all... Er bourc'hioù bihan e falveze ganeomp c'hoari, kement ha sachañ tud ar vro, mont d'o c'haout...

* Dister : ret, e brezhoneg Kastell. -

Kwir : Kea. -

Kement-se : alato.

137

Abadenn a voe avat o kavout salioù dereat ; ma ve bet en hañv pe en diskar-amzer e ve bet aes c'hoari er-maez pe er c'harrdioù pe magazinou-legumaj. Met bremañ, er goañv, pelec'h ' gav deoc'h ? Arabat d'an dud lavarout hon eus nac'het c'hoari e lec'hiennoù dre zismegañs pe fae ! Doujañs ouzh ar sellerien, tra ken, hon eus bet : ne c'heller ket goulenn ganto chom da sklasiñ pa vezomp-ni oc'h ober hor sod war al leurenn. D'an hini ne chom ket da blasiñ n' eo ket heñvel, kea !

Dale zo bet er penn kentañ evit gwir hag evel-se diwezhat ar bruderezh da gregiñ. Arabat deomp klemm re avat rak goude-se e voe graet trouz er c'hazetennoù diwar-benn ar festival : Ouest-France, Télégramme, Peuple Breton, Canard de Nantes à Brest hag er radio gallek koulz hag en hini brezhonek. Anne-Marine, na pa ve ken, a zo bet aketus da embann ar c'heleier bep tro. Kazetennerien n'eus ket bet kalz o tont da welout ar pezhioù hag oc'h embann pennadoù war-lerc'h. Koulskoude an dra-se a zo a bouez bras ivez, rak an dud a ra kalz diouzh pennadoù er mod-se, dre se eo e varnont an traoù, trist eo da lavaret met e-giz-se emañ.

War un dra all omp bet amparfal a-walc'h ivez hag ez eo ar vrud graet er parrezioù ma veze c'hoariet. Koulskoude eo honnezh eo a gustum degas ar muiañ a dud, pa vez graet mat. A-bell zo e ouezomp an dra-se er Vro Bagan, ha strolladoù all hen goar mat ivez. Amañ da heul e lakan hor soñj diwar-benn penaos ober bruderezh war al lec'h : embann ar c'heloù e Kannadig ar gomun, pe e follenn ar « Prône », div wech kentoc'h eget unan, lakaat skritelloù e kement korn a zo, panelloù bras war bord an hentoù a gas d'ar vourc'h ma vo c'hoariet, lakaat traktoù war ar c'hirri ha reiñ lod er skolioù, lakaat paotr al lizhiri da ingalañ war ar menez, ma vez a-du, evel just, pediñ ar strolladoù pe

gevredigezhioù a zo er gomun, evel ar Re Gozh, Kelc'hioù keltiek... Mont da droial er bourog * ha war ar maez gant un uhelgomzer war un oto, mont dre ar straedoù, gwisket e-giz e-barzh ar pezh, pa vez foar, marc'had pe oferenn... Kement-mañ ouzhpenn embann er c'hazetennoù ha skinwel-skingomz. Alies n'eus nemet en ur boaniañ en doare-se e c'heller kaout ur saliad tud. Amañ e Kastell hor boa ur c'heinaad labour a-zoare dija ha neuze an amzer n' edo ket a-du ganeomp.

* Bourog : bourk.

138

D'ar 17 a viz Du e krogas ar gouel, en ur vagazin-legumaj a Santeg. Graet e voe war-dro gant Santegiz, rak eno, evit doare, ne vez tud er goueliaoù* nemet pa vez tud eus ar gomun oc'h intent diouto. El lodenn gentañ eus an abadenn e voe kaniri gant ar Brenniger o kanañ *Gwerz ar Peñse Roum*, bet savet gantañ ha *Feunteun Sant Mikael*. Denez Abernot eo gwir anv Ar Brenniger-se. Meur a sonenn ha gwerzenn en deus-en savet er bloavezhioù-mañ, e stumm hengounel e-giz *Gwerz Plogo*, *Gwerz an Dilabour* pe e doare Blues evel *Botoù-koad Tredan*, pe *Kerinou-blues*... Goude se e teuas Paul Bouchard da zibunañ *Yann ar Paotr mat* ha *Marv Nounn*, unangomzoù hag a voe c'hoariet gantañ evit gwir.

War e lerc'h e voe tro Naig Rozmor da zisplegañ barzhonegoù bet skrivet ganti ha tennet eus al levr *Karantez ha Karantez* (embannet gant Brud Nevez).

En eil lodenn a voe c'hoariet *Ma c'helljen-me kanañ laouen* gant Strollad ar Vro Bagan. Ar pezh-se, savet e 1977 a zo anezhañ ur pezh-c'hoari engouestlet, oc'h ober anv diwar-benn kudennoù Breizh e-keñver ekonomiezh, sevenadur ha politikerezh : Breizh gwerzhet d'ar C'hevala, d'an nukleel, d'an arme, d'an douristelezh, dilabour, divroañ, digulturañ, dihun ar vro war atiz ar yaouankizoù, dieubidigezh ar bobl diouzh moustr ar stad hag ar gapitalouriezh. Ouzhpenn ur rentañ-kont eus ar c'hudennoù eo : klask a ra lakaat an dud er sal da sevel a-du gant ar c'hoarierien hag ijinañ un amzer da zont disheñvet. Dispac'h ar Bobl, a-benn ar fin. Ne lavar ket avat petra vo ar vro nevez ; lavarout a ra petra ne vo ket. Aes eo pismigañ, distrujañ hep sevel, o deus lavaret darn. Daoust ha deomp eo da ginnig ur politikerezh resis war al leurenn ? Daoust hag ar sellerien o defe gouzañvet kement-se ? Daoust hag an holl o deus an hevelep soñjoù ha menozioù, er strollad ? Daoust hag ur strollad politikel omp, emit-hu ?

Ar wech kentañ oa da gaout ur pezh-c'hoari brezhonek, mar ne fazian ket, a lavarfe ken fraez ha ken sklaer an traoù. Setu perak e reas berzh bras e touez an dud-emskiant. Un dra nevez all ivez evit ar c'hoariva brezhonek e voe an doare-c'hoari, a lakaas souezhet meur a hini : ar werzhidigezh er penn kentañ, an diapozitivoù, round al laboused-noz, ar vro nevez, ar gouel er fin. Taolennoù a zo oc'h ober ar pezh. N'int ket distag avat : ur stagell zo kenetrezo, tanav a-wechoù, anatoc'h a-wechoù all. Hogen amañ ne c'heller ket studial don traoù e-mod-se. Diouzh labour ur gazetenn-c'hoariva e vefe kentoc'h, ur gelaouenn hag a rafe enklaskoù ha studioù war hor c'hoariva, e brezhoneg. Marteze a-benn ur pennad e vo gallet sevel ur seurt gazetenn, ma talc'h an traoù da vont mat endro. Strollad ar Vro Bagan en deus dija e gazetenn, met ne deo nemet ur gazetenn diabarzh.

* Goueliaoù : gouelioù.

139

Ret ober anv eus un nebeut traoù evelato : ar c'hinkladur graet gant boestoù kartoñs livet traoù warno, berniet an eil war-gorre eben hag a vez cheñchet stumm dezho meur a wech. Un doare hengounel da gontañ an istor gant ar c'haner poblek. Tammoù farsus ha tammoù skrijus a beb eil.

Amañ ez eo anat pegen pouezus eo e vefe kavet doareoù-a-c'hoariva da zisplegañ ar menozioù. Ac'hano ivez e teu talvoudegezh ar pezh na pa ve ken evit ar werzhidigezh, emsavadeg ar bobl er fin, c'hoariet evel ur « c'homédie musicale ».

Ar saliad tud a vez lakaet da gemerout perzh e « Ma c'helljen-me » : n'eo ket kement-se evit ober c'hoariva a-c'hiz-nevez met kentoc'h da reiñ dezho da gompren ez eo o c'hudennoù dezho ivez a zo displeget war al leurenn, diaes dezho tec'hout : pe a-du pe a-enep e rankint sevel. Nemet e vent dall pe bouzar, ha c'hoazh ! C'hoari muioc'h eget glabousat eo ger-stur Ar Vro Bagan, abalamour da gudenn ar rann-yezhoù, ha kuitez d'en em droc'hañ da vat diouzh ar re na gomprenont ket brezhoneg. Daoust da se ez eus er pezh-mañ meur a bennad komzet evel just, e yezh Leon, ha diaes c'hoarioù-gerioù 'zo da gompren d'an nann-leoniz.

27 gwech eo bet c'hoariet « Ma c'helljen me... » betek-hen. Da geñver gouelioù brezhonek : Gouel ar Brezhoneg, Gouel Kreiz Breizh, war ar maez er bourkioù bihan, e kêrioù bras (Roazhon, Brest, Kemper...), e labouradeg CSF-Thomson e Brest. Stad a zo bet graet dezhañ gant an dud-emskiant, hag ar re all ivez zo bet plijet gantañ daoust m'o deus skrijet a-wechoù, dreist-holl er pennad sirius « Kemeret o deus hon douaroù evit sevel kazarnioù... ». Embannet eo bet e 1977 gant Al Liamm, ha gwerzhet mat a-walc'h me gav din. E meur a skol vrezhonek eo bet studiet, diouzh doare. C'hoazh e vezo c'hoariet bep an amzer o vezañ ma n'eo ket diamzeret c'hoazh.

140

D'ar sadorn 18 edo *Strollad Beilhadegoù Treger* o c'hoari en Henvig, en ur sal-barrez. Ar sal-se a goustas deomp tost tregont mil lur (kozh) feurmiñ anezhi, ha koulskoude n'oa ket ur sal direbech e-keñver meur a dra. Hogen, petra reoc'h ! E bro Leon emaoamp : « business is business » ha « kofes zo kofes » ! Bec'h hor boa bet ivez evit lakaat Maria Prat hag he strollad da zont d'ar festival : un devezh koll vije bet dezho dont da Vro-Leon, p'oant asur da gaout 300 a dud forzh pelec'h en o bro. Dont a rejont evelkent.

Re hir e vefe kontañ istor ar strollad-se, ha gouest d'hen ober ne vefen ket. Lavaret hepken eo bet savet e 1959 war atiz Roje Laouenan eus Lanuon, hag ar veilhadek kentañ a voe e Rospez gant Maria Prat, Louis Jacob, Ifig Dronioù, Rene Keraudren, Charles Huerrou... Neuze Fañch Danno a gemeras penn ar strollad e lec'h R. Laouenan, ha diwezhatoc'hig Maria Prat. Er penn kentañ e veze c'hoarioù e-giz ar Vazh-Yod. Dilezet e voent da reiñ muioc'h a blas d'ar c'hanaouennoù, kontadennoù ha sketchoù. Danvez a zo da studial er strollad-mañ ha mat e vefe hen ober : eus pelec'h e teu pelec'h zo bet c'hoariet, peseurt pezhioù, peseurt spered, penaos eo bet digemeret gant an dud, penaos e vez digemeret bremañ...

Poblek-kenañ eo doare ar strollad-mañ : ar yezh, ar fent hag ar farserezh. Dont a ra ur bobl a dud d'o gwelet, bihan ha bras, paour ha pinvidik. Abretaet e vez an oferenn d'ar sadorn, abalamour d'an dud da vont da sellet ouzh ar pezhioù ! Da lavaret eo ez eo un dra diazezet start er vro. Politikerezh avat na vez ket graet. Daoust ma vez graet anv a-wechoù eus traoù o tremen d'ar c'houlz ma vezont o c'hoari, lakaomp grev al laezh, kudenn ar moc'h, an Amoco Cadiz, al lezenn Veil... Hogen war zigarez farsal. Plijadur dre ar brezhoneg, setu eno marteze o ger-stur. Ar brezhoneg da liamm, ha n'eo ket da zisrann. E gwirionez arabat ober ur strollad c'hoariva anezhañ : ur strollad beilhadegoù eo bet hag e chom bremañ, daoust mar deo bras ennañ korn ar c'hoariva. Gwelomp pezhioù ar bloaz-mañ.

KLAÑV E PLAS UN ALL. Un den yaouank a zo e soñj mont da bourmen gant e hini gozh hag en em laka klañv, da gaout e zevezh. Kenkaz e teufe ar medisin d'e vizitañ e laka e gamalad en e blas. Evel just e teu ar medisin war-dro e gamalad. Bez' zo ivez ur plac'h yaouank sod gantañ pe gant egile, n'em eus ket soñj ken... Diazezet eo ar pezh war ar « c'hiproko », an holl oc'h en em dromplañ, o kemerout hennezh evit henhont. Echuiñ mat a ra, « happy end » tro ma lavar an Dregeriz. Hag ar moraliezh a zo yac'h er pezh ivez : an amourouzien ne reont nemet sellet an eil e daoulagad an hini all, krog en e zaouarn... hag all. E-keñver c'hoariva ez eo klaseloc'h c'hoazh : ne vez ket c'hoariet koulz lavaret. Tud o tont hag o komz. Diouzh doare ar c'hoariva-patronaj eo ar pezh-

mañ penn-da-benn, ha se a blij kenañ da galz a dud. Ouzhpenn, e tistagont mat o brezhoneg, ha daoust m'edont dirak Leoniz e voent komprenet mat.

142

D'AN DIWEAN BEO. Ur gwaz hag e wreg a zo klañv o-daou. Touiñ a reont reiñ pep hini e holl draoù d'an diwezhañ bev. War-lerc'h ur bikadenn graet gant ar medisin ez a gwelloc'h unan anezho, hag egile neuze a laka degas an noter da cheñch an testamant. Danvez ar pezh-mañ zo plijadurus a-walc'h. Ar fent tregeriat zo anatoc'h amañ : goaperezh diwar-benn tud e karg evel ar medisin hag an noter, fent diwar traoù skrijus evel ar c'hleñved hag ar marv. Gwelloc'h ar c'hoari ivez : an noter, an ozhac'h, an amezeien, ar wreg, traoù ijinnet war ar prim, muioc'h a emzalc'h ganto... E-keñver labour-leurenn n'eus netra nevez siwazh ha c'hoariadeg mat an hiniennou n' eo ket bet lakaet da dalvezout er pezh. Pegen aes e vefe bet lakaat an daou wele war al leurenn, unan a bep penn, e-lec'h kuzhat anezho tro kein al liñser.

Doare ar veilhadeg zo plijus ha kempouezet mat : barzhonegoù, kanaouennoù, sonerezh gant an Dregeriz, akordeoñs, istorioù farsus. Berroc'hig e vefe bet gwelloc'h, lakaomp chom hep c'hoari ar pezh kentañ ha gwellaat an eil un tammig. Met an dra-mañ n'eo nemet va soñj ha pep ki zo mestr e di, kwita !

D'an 19 e oa ar CDUB o c'hoari AN OSTAJ e Plouvorn da 5 eur goude lein. Ar CDUB, da lavaret eo Strollad C'hoariva Skol-Veur Brest, a zo deut da vezañ C'hoariva Brezhonek Penn-ar-Bed abaoe 2 pe 3 bloaz. Savet oa bet e kevrenn geltieg Skol-veur al lizhiri er bloavezh 1974 gant Remi Derrien. Pal ar strollad-se oa reiñ lañs en-dro d'ar c'hoariva brezhonek, e dennañ diouzh an doare-c'hoari patronaj ha krouiñ ur « publik » da zont da sellout ouzh ar pezhioù-c'hoari nevez.

143

C'hoari a eure daou bezh berr er bloavezh kentañ : EGILE diwar bluenn P. J. Helias ha WAR VARC'H D'AR MOR diwar Synge. Kentoc'h e rankjen lavarout WAR VARC'H ETREZEK AR MOR rak e-mod-se eo e voe troet gant strollad Remi Derrien, an droidigezh all o vezañ bet kaset da benn gant Youenn Drezen war-dro ar bloavezhioù 25. EGILE zo memes danvez hag AR MEVEL BRAS pe dost, un drama diwar buhez al labourerien-douar. Al labour leurenn a oa nevez a-walc'h, lakomp an emgann etre an tad hag « egile » kontet en un doare buhezek gant ar mab yaouankañ troet war-du ar sellerien. Pezh Synge a oa bet c'hoariet fromus, gant tud evel Chanig ar Gall. Er bloaz war-lerc'h e voe adarre daou bezh gant ar strollad : KI-LUKS pe UN NOZVEZHIAD GANT RE BARIZ, kempennet diwar ur pezh saoz o tanevellañ nozvezh daou bried lakaet trumm hep tele o c'hi o komz ouzh ar sellerien. Ha neuze KARANTEZ KRIZ, KARANTEZ DROUG, drama kembreiz divroet da vro Gatalonia ha savet eno ur gumuniezh kembraek. Er pezh-mañ dreist-holl e kaver ar perzhioù a chomo gant ar strollad betek bremañ : ur c'hoari urzhiet mat ha kempenn, pep hini en e blas, meskaj ebet, un doare distagañ hag ur yezh demstandart, a vefe komprenet dre vras forzh pelec'h er vro vrezhonek, nemet e bro-Wened e ve (1). Alese e teu klouarder ar c'hoari, diseblanted evit ar sellerien, ur yezh ha n'eo ket ken pinvidik hag hini ar strolladoù all o c'hoari e rann-yezh Leon pe Gernev. Hogen nevez oa ivez ar c'hoariva klasel-se e brezhoneg, hag un tamm mat uheloc'h eget ar pezh 'veze graet e Breizh d'ar poent-se. Poblek avat ne c'heller ket lavaret e oa : dre ma ne veze ket komzet eus traoù ar vro, nemet dre zindan e oa, dre ma ne veze ket komzet diouzh doare ar vro, ha n'eo ket eus ar yezh hepken a fell din kaozeal, met eus langaj ar c'hoariva dre vras.

Er bloaz goude e savas ar strollad ur pezh diouto o-unan UN TAMM DOUAR DIVALAO, bet skrivet an destenn anezhañ gant Mikael Madeg ha Remi Derrien. Anv a oa ennañ eus kudennoù al labour-douar, an arme o klask lakaat he c'hrabanoù war douar ar gouerien. Ar vaouez a zalc'ho penn ouzh an arme, daoust d'an diaesterioù degaset da heul. Tremen a ra an istor penn-da-benn e begin an atant. Un drama eo, diazezet war ar c'homzoù diwar-goust ar c'hoari, ur pezh engouestlet savet a-stroll tamm pe damm. Ha koulskoude ne reas ket a verzh. Dipitet-bras e voent hag e kemerjont pezhioù skrivet hiviziken. Petra a vanke

d'ar pezh-se ? Bremañ eo diaes da lavaret. Nebeutoc'h a gomzoù ha muioc'h a c'hoari ? douetus !... muioc'h a fent ivez, muioc'h a vuhez hag a enkrez evit pennadoù 'zo : an ozhac'h o tont en-dro diouzh ar vanifestadeg hag all...

(1) D'hor soñj n'eo ket gwir bater penn-da-benn, rak distagadur pe yezh ar c'hoarierien a oa disunvan a-walc'h o vezañ ma oant eus kornioù-bro disheñvel hag e tistagent pep hini en un doare dezhañ, diaes meur a wech da gompren evit Leoniz. (AL.)

144

E 1977 e teuas Gwilhou Kergoulay, eus *Le Théâtre du Bout du Monde* da sikour an CDUB, evit al leurenniañ. C'hoariet e voe LAPOUS-DEN PENN AR BED er bloaz-se ganto. Bez eo troidigezh vrezhonek pezh-c'hoari Synge THE PLAY-BOY OF THE WESTERN-WORLD. Hervez doare ez eo istor an Iwerzhon yaouank o klask en em zispakañ a-ziouzh ar vro gozh hengounel. Savet oa bet ur c'hinkladur kaer-kenañ evit ar pezh-mañ : diabarzh un ostaleri a vro Iwerzhon. Bep bloaz en devez ar CDUB ur c'hinkladur kempenn, tost ouzh ar wirionez. Evit ar pezh-mañ adarre e voe lavaret e oa re bell diouzh kudennoù hor bro evit plijout d'an dud. D'an Iwerzhoniz eo da lavaret ha kavout a reont er pezh aergelc'h o bro. N'ouzon dare ha skrivet ez eus bet ur pennad bennak gant Iwerzhoniz diwar-benn ar pezh-se c'hoariet e brezhoneg.

Er bloaz-mañ eta en deus ar CDUB kroget e pezh Brendan Behan, eus Iwerzhon. THE HOSTAGE a zo deut da vezañ AN OSTAJ, ha gwelloc'h eo ar ger-se eget « ar gouestlad » ha ne vefe ket bet komprenet neblec'h kazimant. Ur soudard saoz zo dalc'het en desped dezhañ en ur vordel e Dulenn gant paotred an IRA, evit klask kaout en-dro unan anezho hag a zo e dalc'h ar Saozon. Er vordel emañ ar pezh o tremen. Betek-hen ar CDUB en deus graet atav gant Reolenn an Tri Unander : hevelep lec'h, hevelep devezh, hevelep istor. Hag an holl anezho a zo pezhioù-c'hoari-diabarzh-un-ti. An holl bezhioù hir a zo troc'het e tri arvest ivez. An troc'h a vez graet gant ar goulou pe gant ur pennad sonerezh. A lien n'eus ket. An holl anezho war bouez daou a zo troidigezhioù diwar ar saozneg pe ar c'hembraeg. En Ostaj ez eus un istor gant « suspeñs », un istor a garantez, hag un istor gant gisti ha gasterien, setu aze tri dra da blijout d'an dud. Pas o zri d'an hevelep re marteze : ar re a blijo dezho planedenn griz an daou amorous ne blijo ket dezho ar revrioù noazh, vasil *. Tudennoù plijus a zo er pezh ivez : ar broadelour kozh - c'hoariet gant Remi Derrien - o vezañ ar gwellañ, d'am meno, bez' emañ ivez an ozhac'h, ar berc'hennez, an espes seurez, an ofiser. Daoust da se eo hirik ar pezh, ha kerse zo bet ganin gant tammoù am eus kavet c'hwitet : ar vanifestadeg, an emgann er fin, marv ar Saoz, an enkrez o kreskiñ tamm-ha-tamm dre ma tosta an dibenn. Er bloaz-mañ emañ ar strollad-se o labourat war ur pezh skrivet gant G. Kergoulay, me gav 'din. Ouzhpenn se emaint o sevel sketchoù berr, da vezañ c'hoariet a-raok ar pezh bras hag en ostalerioù, d'ober abadennoù kabared e Kêr Vrest hag e lec'h all.

* Vasil : kredapl.

145

D'ar sadorn 25 emamp e Plouvorn adarre rak sal all ebet n'hon eus kavet evit c'hoari BUHEZ MIKAEL AN NOBLETZ. El lodenn gentañ edo Strollad Biskoaz Kemend all eus Kemper da c'hoari. Tri pe pevar bloaz 'zo emañ Ar Rest hag Ar Meur a-ziwar-dro Kemper o c'hoari pezh e brezhoneg. Hogen galleg a vez ganto a-wechoù ivez, rak, tro ma leveront, ret eo ober plijadur d'an holl. Evit an dud war an oad e c'hoariont alies. Evit Gouel Brezhoneg ar C'hastell-Nevez ha Kermes Diwan Bloveilh o deus c'hoariet ivez, nevez 'zo. Pezhioù berr P. J. Helias eo a vez displeget ganto. Un tamm nevesaat a reont dezho, lakaomp komz eus lezenn Simone Veil diwar-benn ar butun. Ouzhpenn c'hoari pezhioù e tisplegont koñchennoù, mojennoù...

Leun ar sal e Plouvorn, war-dro daou gant den pe ouzhpenn pa ne oa bet nemet un tri-ugent bennak ar sulvezh a-raok. Kregiñ a eure paotred Kemper gant BUTUN KAOC'H MARC'H, istor truezus un den klañvet diwar e vutun, bet lakaet kaoc'h kezeg en e douez gant e vaouez. Al Leoniz n'oant ket kustum da glevout brezhoneg Kernev na c'hoarzhjont ket re er penn kentañ. Gwir eo ivez ez eus

nebeut a c'hoarioù-leurenn er sketch-se. En eil pezh avat BOUED TOUSEG e tirollas ar saliad o welout an daou gomper, Charlez ha Gwilhou vihan, o voueta koko * en un ostaleri bras e Kemper. Ar Meur a zo ur c'hoarier eus ar c'hentañ, gouest da c'hoari kement santimant a zo, ar soutilañ zokenoc'h. Klasel a dra sur ha sujedoù aet er-maez ar c'hiz, gant gwiskamantoù a-wechall. Hogen tro-vicher dispar ar c'hoarierien, brezhoneg c'hwek distaget fraezh, ha farsadennoù P. J. Helias ha ne vint ket kavet divlaz gwech ebet moarvat. Hag ezhomm a zo eus c'hoariva e-giz-se ? Ya, sur ! Na pa ve ken evit an dud war an oad, hag evit ar re all ivez bep an amzer. C'hoarzhin diwar netra, hep moraliezh na politikerezh.

* Boueta koko : debriñ.

146

Ni er Vro Bagan hon eus santet an dienez a c'hoariva poblus-rik e mod-se e-touez ar strolladoù nevez hag omp krog da c'hoari en-dro KLEÑVED AN TOGN, gant Jarl Priel, hag a oa bet c'hoarier ganeomp e 1975. Lod a lavaro eo kilañ kement-se, dreist-holl goude ar pezhioù hon eus savet abaoe. Arabat avat disoñjal tud zo, lakaomp ar re gozh hag o devez poan o kompren pezhioù diaesoc'h. Arabat kennebeut en em droc'hañ diouzh ar bobl gant pezhioù re engouestlet, ha dre se e vez ret bep an amzer c'hoari traoù aesoc'h hep menozioù kontrol d'o re, e-barzh. M'hor befe muioc'h a amzer da bleustriñ war ar c'hoariva, da lavaret eo ma vefemp c'hoarierien a-vicher, e kemerfemp un dervezh bep sizhun evit ar re gozh : en ospitalioù, en oaledoù ar re gozh. Ha lakaat a rafemp anezho da gemer perzh, kanañ, dañsal, kontañ traoù hag a reont dija... ha sevel pezhioù-c'hoari ganto ivez evel ma ra lod, re gozh Sizhun, * re gozh Maël gant an itron Goubil... Ar pezh a ve mat evit ar re gozh a ve mat evit an dud all lakaet a-gostez gant red ar vuhez vodern : ar re foll, pe lakaet da foll, ar vugale war-lerc'hiet, an dud klañv diwar gwin... Sur e ve da lod un doare disheñvel * d'en em zispakañ ha da c'hounid war o c'hleñved. P'edon e Karaez hor boa savet un abadenn en ospital ar re gozh ha c'hoarier PIK-NIK 'PAD AR BREZEL. Evel just ne oa ket aozet gwall vat an abadenn, met santout pegen pouezus oa bet evit ar re gozh-se, pebezh taol sklerijenn en o buhez trist ha teñval !... Ha nag a labour a vije d'ober e pep parrez ! Er bloaz-mañ adarre strollad Karaez en deus c'hoarier evit ar re gozh, met ne gav ket din e vefe SOAZ AR YOUD ur pezh evito. Gwelloc'h c'hoari sketchoù Jakez Kroc'hen, pe re Maria Prat.

BUHEZ MIKAEL AN NOBLETZ a voe c'hoarier en eil lodenn. N'oa ket da sal * Plouvorn evit displegañ ar mister nevez, bras ha ledan, nemet e vefe bet un iliz bennak. Kerkent ha kroget e voe anat en defe plijet d'an dud yaouank deut a zivar-dro betepas, * a fitipi giz ma vez lavaret e Kerlouan, da arvestiñ ouzh Buhez Mikael. Ul liamm souezhus, un emglev sebezus a oa etre ar c'hoarierien hag ar sellerien, an eil re o reiñ buhez d'ar re all. Buhez Mikael a zo evidomp un digarez d'ober ur pezh diwar-benn ar relijion e Breizh-Izel. Klask studiañ ha dielfennañ labour hag efedoù ar relijion-se war spered hon tudoù kozh ha warnomp-ni ivez.

* Kañfarded laouen an Are.

* Disheñvel : dreist.

* N'oa ket da sal : n'oa ket sal all ebet par da...

* Betepas : a-ratozh kaer.

147

Evel just ne c'helle ket bezañ un dielfennadur skiantel anezhi. Mikael a oa a bouez bras peogwir eo bet e penn an adsav relijiel, kaletadur ar relijion-se, troet war-du ar c'houzañv, ar groaz, ar spont rak Doue hag an ifern diwar goust ar joa hag ar garantez. Diaes e vefe nac'h ar gwirionezoù-se. E Buhez Mikael hon eus lakaet menozioù nac'hus (evidomp-ni) war-wel, menoz ar pec'hed hag ar pezh a zeu da heul, menoz ar vuhez graet evit gouzañv, menoz ar plijadurezhioù nac'het, ar stourm a-enep sevenadurezh ar vro. Met Mikael zo bet ivez un dispac'her, ur stourmer dizehan a-enep an arc'hant, ar waskerezh, an iliz ofisiel, ar galloud. Henezh a zo anat er pezh ivez. Arabat eo eta lavarout hor bije diskouezet nemet an tu fall anezhañ. Evit Maner n'eo ket bet kont evel-se tamm ebet. N'hon eus ket falvezet ober ar pezh diwar-benn Maner, re hir e vefe bet ober anezho o-daou. Maner a zo un digarez d'ober al liamm etre Mikael hag hon amzer. Evelkent hon eus barnet Maner dre m'en deus kendalc'het labour Mikael da ober diouzh ar

religion un dra kalet ha kriz diwar goust ar garantez, dre ma'z eo bet revr ha roched gant ar galloud (d'ar roue) e-pad dispac'h ar Bodedoù Ruz ha harpet gant an iliz ofisiel ivez. Ne vern evit petra ez eo aet a-du gant De Chaulnes, marteze a-walc'h evit saveteiñ buhezioù. Diaes eo avat diverkañ frazennoù e-giz « Dieu bénit ces missions militaires... » pe « J'admiraï en cet homme la fermeté et la clémence... » (diwar-benn De Chaulnes). Eno emañ an tamall a reomp outañ forzh pegen madelezhus ha karantezus e ve bet a-hend-all. Eno ivez emañ an troc'h etre Mikael ha Maner, etre un den e-unan hag un den deut da vezañ ur benveg etre daouarn ar galloud. Kerse zo ganeomp e vije bet kollet lodenn vrasañ levr latin ar misionoù. Danvez a vefe kavet ennañ sur, ha diwarnañ e vefe bet tu da sevel ur pezh-c'hoari all BUHEZ AN TAD MANER. Salv e vo kavet ur peur bennak !

Ouzhpenn meuleudioù a zo deut da heul ar pezh-mañ. Difennerien an Tad Mat a zo savet d'e zifenn kerkent hag embannet edor o c'hoari pezh diwar e benn. Ret eo degas da soñj eo bet argaset an Tad Mat kenañ-kenañ er bloavezhioù tremenet. Ur c'hiz eo ha marteze ar Vro Bagan a zo aet un tammig da heul ar c'hiz ivez ! Toare eo COMMENT PEUT-ON ETRE BRETON gant Morvan Lebesque eo a zo kaoz d'an tabut-se.

148

Goude se ez eus bet pezhioù-c'hoari : POURQUOI N'ALLEZ-VOUS PAS A PARIS gant strollad Tristan Corbière eus Montroulez ha LE PRINTEMPS DES BONNETS ROUGES skrivet gant Paol Keineg ha c'hoariet gant " Le Théâtre de la Tempête ". Ha c'hoazh levrioù ha bannoù treset (lakaomp hini Kerrain-Kervella e Pobl Vreizh). Diouzh an tu all emañ ker kalet ar c'hoari (an Tad Marc e kelaouenn Pax Landevenneg, ar Chaloni Mevelleg en e gelaouenn Bleun-Brug (Ur rann-galon hag ur vezh), Visant Seite (trakt diwar-benn pezh ar Vro Bagan), pennadoù Klerg (Barr-Heol). Chom a ra start an abadenn eta etre an div gostezenn, diouzh un tu an emsaverien sokialour hag en tu all ar feiz-ha-breizherien. Ul levr hag a zo plijus a-walc'h eo LE BIENHEUREUX MAUNOIR gant N. Th. Klippfer-Le Moign. Skrivet eo gant ur vaouez a religion hag a iliz marteze. Koulskoude ne lavar ket nemet meuleudioù war Maner. Evit pezh a sell ouzh an aotrouien Seite ha Mevelleg ez erbedan start anezho da zont da welout ar pezh a-raok prezeg diwar e benn. « Sant Tomaz ne gredas ken na welas ». Me gav din e oa fur gant se.

A-zivout arz ar c'hoariva er pezh-mañ e vefe meur a dra da lavarout. Ar rebechoù da gentañ : n'eo ket anat d'an holl ar stagell a liamm ar pennadoù kenetrezo. Bez' zo pennadoù ha ne zegasont netra d'ar pezh, da farsal 'ken int bet lakaet, pennad Ar Bodedoù Ruz zo re bar da bezh Keineg, ar fin a zo nannel pa 'z eus ezhomm e Breizh eus traoù laouen ha tomm d'ar galon... Perzhioù mat eo diaes din kaozeal diwar o fenn : an doare ma krog ar pezh, an dud o kemer perzh, ar pec'hedoù kapital... ar c'hoari diwar-goust ar c'homzoù, ar c'hoari en-dro d'ar sal hag e-touez an dud, ar pennadoù farsus ha skrijus a bep eil. C'hoariet eo bet ugent gwech betek-hen, hag ac'han d'an hañv e vo un dek gwech bennak all c'hoazh. Muioc'h omp chomet e Bro-Leon gant ar pezh-mañ o vezañ ma 'z eo un tammig eus sevenadur Bro-Leon e tisplegomp e-barzh.

D'ar sul 26 e oa deut un hanter-kant bennak a dud da di-kêr Kastell evit ar forum. Ouzhpenn brezhoneg zo bet dre ma oa bet pedet strolladoù gallegerien ivez hag unan bennak anezho a oa deut : La Corniche eus Montroulez, ex-strollad Kastell. Kalz a dud yaouank met tud koshoc'h ivez.

149

Er penn kentañ e komzas I. Jakob, eus Rosko, diwar-benn ar strollad en doa savet eno war-lerc'h ar brezel diwezhañ, **Strollad beilhadegoù Rosko**. En atantoù e veze graet ar beilhadegoù ha maread a dud a veze. An dra-se a oa a-raok amzervezh an tele. An dud a veze lakaet da gemerout perzh e-pad ar pezhioù en ur gaozeal war-eeun ouzh ar c'hoarierien : « N'eo ket gwir Job Salou ? », da skouer. I. Jakob en doa savet ur roll eus pezhioù brezhonek a vefe bet tu da c'hoari. Roet en doa anv ar pezh, niver an dud o c'hoari e-barzh, merc'hed ha paotred, aes pe get da c'hoari ha da sevel hag un notenn e-keñver ar perzh o defe bet dirak an dud. Da skouer *E-tal ar Poull*, gant Y. V. Perrot : 1/2 eur, 3

(ur paotr, 2 blac'h), aes da c'hoari, notenn 15/20. *Nomenoe*, gant J. Riou : 30 (20, 10) dibosupl a-grenn da sevel, notenn : 18/20. Tro ma levere Jakob e notennoù hag e evezhiadennoù n'int ket gwir ken hirio : spered an dud zo kemmet hag aesoc'h eo c'hoari pezhioù diaes. Roparz Hemon ivez en doa graet evel-se evit c'hoariva Ar Bed Keltiek. Da skouer, *An Intañvez Barv Glas* : 3-1-2 (1 paotr, 2 blac'h) niverenn 87, Meurzh 1966. Ar roll graet gant Iffig Jakob a vefe mat da embann en tu bennak. Dont a raio da glokaat roll ar pezhioù-c'hoari brezhonek bet graet dija (Gwalarn 140-143, 1941, paj. 188-220 : Danvez evit levrlennadurezh ar c'hoariva brezhonek, diglok - Roll ar pezhioù embannet war Al Liamm, niv. 105, 113 ha 183 - Roll pezhioù Roparz Hemon ABK niv. 118 - hag all.)

P. M. Mevel a gomzas diwar-benn c'hoariva Ar Falz hag ar pezhioù a zo bet er radio, dreist-holl gant Helias ha Trepos. D'ar poent-se emezañ, e veze milieroù a dud o selaou ar skingomz brezhonek. Evit bremañ ral ma vez skignet ur pezh-c'hoari bennak er radio. Koulskoude n'eo ket pezhioù a vank na c'hoarierien da zisplegañ anezho, ha ne gav ket din e vefe gwall-ziaes e-keñver teknik. Evit ar skinwel n'eo ket heñvel, rak an abadennoù zo berroc'h ha neuze e c'houlenn muioc'h a labour, un tamm mat. Bez' ez eus pezhioù hag a zo prest da vezañ c'hoariet er radio : *Pik-nik, Kleñved an Togn, Soaz, Dañjerus...* Ha tu zo ivez da gempenn pezhioù a-bitifi evit se. Kaout unan er radio bep miz ne vefe ket re. Gant ma vin klevet gant pennoù bras ar voest vihan ! Komz a reas c'hoazh P. M. Mevel eus pezhioù bet displeget e-pad stajoù Ar Falz. E-kerz ar c'hampoù brezhonek e vez tro da c'hoari. SAE en deus bet graet, Kamp Etrekeltiek ar Vrezhonegerien hen gra atav. Evit se ez eo ar pezhioù berrañ ar re wellañ evel just. Anv a voe ivez eus ar Basion gant V. an Deunff. C'hoariet eo bet e Kastell, Ploueskad, Gwitalmeze, Plougernev, Plabenneg, Brignogan hag Ar Folgoad a-raok ar brezel, ha neuze e Ploueskad e-pad ar brezel hag e 1947-48 evit ar wech diwezhañ.

150

E niverenn nevez-amzer *Bleun-Brug Feiz-ha-Breiz* e kaver ur pennad diwar-benn ar basion-se. Setu amañ un arroudenn anezhañ : « *Ar basion a vezo c'hoariet er bloaz-mañ e Kastell, n'eo ket heñvel ouzh an hini a oa bet displeget er bloaz tremenet. Ne vezor ket inouet, rak ne vezo ket amzer da chom da zebriñ soñjoù, an taolennoù a dremeno an eil war-lerc'h eben, hep ehan ha goude unan gaer e teuo unan all kaeroc'h c'hoazh. Arabat e vije krediñ eo skrivet en Aviel kement a zo er pezh-c'hoari. Kalz traoù a zo tennet eus levrioù ar re o deus savet istor ar Juzevien, ha kalz traoù all a zo bet renket gant an oberour e-unan* ». Ur pennad nevez a-walc'h zo ivez e *Pax*, 1972, gant menec'h Landevenneg, ha neuze e-barzh levrioù Le Braz hag Abeozen... Tu a vefe bet ivez da gomz eus *Pastoral Poulaouen* c'hoariet war-dro ar bloavezh tregont evit ar wech diwezhañ, ha kemeret tammoù anezhi nevez zo gant L. Roparz evit sevel un abadenn evit ar Bleun-Brug, me gav din. Diouzh klevout ar re gozh e Poulaouen n'o deus ket bet gwelet kaeroc'h tra abaoe.

Seurt c'hoariva a oa diaes da veneañ dre ma oa ouzhpenn kant a dud o c'hoari ennañ e lod, hogen petra gwelloc'h evit liammañ tud ar gomun pe ur vro ? Marteze a-benn un nebeut bloavezhioù e vo tro da c'hoari adarre ar Basion pe ar " Bastoral ". Gant ur spered nevez evel just. Piv a grogo e-barzh, emit-hu ?

Goude se, ar strolladoù galleg a oa eno a gomzas d'o zro. C'hoariva ar C'horniche a zo dem-a-vicher. Warlene o deus savet *Il était une fois dans l'Est* diwar-benn buhez Jeanne d'Arc, hag er bloaz-mañ *N'oubliez pas le Druide*, diwar-benn istor parrez Gwimaeg. Ouzhpenn se e reont pezhioù evit ar vugale. Strollad Kastell en deus paouezet er bloaz tremenet da vont en-dro. Nevez oa o doa savet *La Pomme Rouge* ha *Le Testament du Chien*. P. Y. Moign a gomzas eus labour *Le Théâtre Populaire de Bretagne* kaset en-dro gant e vreur. Dre c'hoari pezhioù klasel gall e chom ar strollad-se en e sav, en doare-se e c'hell c'hoari pezhioù breizhek bep an amzer, e galleg evel *Nomenoe, Gurvan, Barzhaz Breizh...* Ar strolladoù brezhonek a lavaras ur ger diwar-benn o labour. C'hwec'h eur a sonas neuze e tour an Iliz-veur hag echu an abadenn. Ne voe ket amzer da gaozeal hiroc'h diwar-benn traoù all hag a vefe bet pouezus : an arc'hant, ar rannyezhoù, ar festival, ar gevredigezh an amzer da zont...

Sadorn 2 a viz Kerzu e Plouenan. Daou strollad : hini **Plougin** hag hini **Ar C'hap**. Strollad Ar C'hap-Kleden eo ar strollad koshañ e Breizh, emichañs. Setu amañ, lakaet e brezhoneg ganin, ur pennad-skrid gant an Aotrou Trevidig eus Gwaien hag a zo e penn ar strollad-se abaoe 40 vloaz 'zo : « Savet eo bet hor strollad e Pleuneg er goañvezh 32-33. C'hoariet en deus evit ar wech kentañ evit skolioù lik Pleuneg, e-barzh ur c'hrignol. Dre ziv wech e oa bet c'hoariet, leun ar sal bewech, ha plijet-tre an dud. Betek 1939 hon eus dalc'het da c'hoari bep bloaz. E galleg hepken, pezhioù diwar an arme, pezhioù Courteline ha Labiche. Etre 39 ha 45 hon eus diskroget, traoù all hor boa da soursial. Goude ar brezel hon eus graet anaoudegezh gant sketchoù Helias hag ez omp bet plijet-tre. Evel-se eo omp deut da c'hoari pezh e brezhoneg. Pezhioù Jakez Kroc'hen a veze ganimp met traoù all ivez : *Ur goulenn dimeziñ*, *Ar Bleizi* gant Tchec'hov, lakaet e brezhoneg gant A. Keravel. En ur ober tregont vloaz hon eus c'hoariet un tammig e pep lec'h e Bro-Gernev : e Kemper, Douarnenez, Pont'n-Abad, Sant-Vig, Ploneour, Plogov, Ar C'hastell-Nevez, An Uhelgoad, Skaer... ha teir gwech e Brest. Dirak brezhonegerien holl anezho koulz lavarout ha berzh bras hon eus graet bep taol. E-pad pell e oa artizaned, labourerien-douar ha skolaerien oc'h ober ar strollad. Abaoe ugent vloaz avat n'eus mui nemet skolaerien, peogwir e rank ar re yaouank kuitaat ar vro da vont war-lerc'h o bara. Me eo ar gour nemetañ zo er strollad abaoe ar penn kentañ. Bremañ e c'hoariomp c'hwech'h pe seizh gwech ar bloaz ». Ne livirin grik diwar-benn abadenn Plouenan o vezañ ma n' edon ket eno. Lavarout a rin hepken o deus paotred Ar C'hap displeget *War un dachenn fotball* ha *Kalz trouz evit nebeut tra*, o daou skrivet gant P. J. Helias. Ur goñchenn hag ur ganaouenn bennak a voe ganto ivez.

DAÑJERUS ? TAMM EBET a zo bet c'hoariet gant strollad Paotred Plougin. Lavarout a ran strollad « paotred » diwar c'hoarzhin, rak e-giz-se eo bet anvet gant ar chaloni Mevelleg en e gazetenn Bleun-Brug, daoust ma ouie mat e oa merc'hed ennañ ivez. Strollad Ar Vro Bagan a zo deut da vezañ strollad « paotred » ... ivez. Pebezh « falo » a lavaro lod ! alato ! Ur poent zo bet e oa difenn gant an Iliz lakaat merc'hed ha paotred da c'hoari asambles en hevelep strolladoù ; marteze en deus penn-skrivagner Bleun-Brug keuz d'an amzer-se ? Koulskoude an Ao. Perrot en doa en em savet a-enep an difenn diot-se. Ret avat lenn ar pennad skrivet e niverenn diskar-amzer Bleun-Brug : eno e weler e kustum an Ao. Mevelleg barn ur pezh hep bezañ her gwelet, ha feulziñ 'ra war zigarez ez eus ur beleg e-barzh hag e vez graet goap outañ. Ouzhpenn gerioù a garantez a zeu dindan e bluenn hag a gouez diwar e vuzelloù. Hogen brezhoneg dreist a zeu gantañ, ken ez eo re wir ne vez ket skrivet lennegezh vat gant santimañtoù mat, tro ma lavar ar C'hallaoued.

Dañjerus ? eo bet skrivet an destenn anezhañ gant M. Madeg ha kempennet gant tud ar strollad, da lavarout eo krennet ha reizhet. Meur a venoz a oa er skrid orin ha luziet un disterañ an istor. Evel m'emañ bremañ ez eo aes da intent. Embannet eo bet gant Brud Nevez e stumm ul levrig. Setu amañ ar steuenn anezhañ : an aotrou beleg Biel Apostolik a zo nec'het. War e dalaroù emañ. Piv a grogo e alar ar politikerezh ? Ne gav nemet e niz yaouankañ, ur paotr berr e spered hag e skiant, ha dont a ray da vezañ Biel Politik. Aes eo divinout piv eo ar Biel-se, diwar-dro Kozmeal. Lakaat a ra Biel yaouank e anv da vont da gannad hag anvet eo. Kregiñ a ra ganti : sevel ar vro ha degas enni labour d'an holl hag aesamant. Dre ur pezh-c'hoari e tiskouez dezho penaos e oa kalet ar vuhez gwechall hag e laka degas dezho kement tra o deus c'hoant : peb a oto, peb a drakteur, peb a c'horoerezh-saout, peb a dele, peb a vekanik skrabañ laou... Ha ganto an dud a sav mogerioù an disemglev hag an digompren kenetrezo. Ken na zeu ar goulou da vankout dre forzh sachañ re warnañ. Petra ober neuze evit ma kendalc'ho an ekonomiezh da vont war-raok ? N'eus ken nemet sevel kreizennoù nukleel d'ober. Dont a ra un ijinour a Bariz ha dindan fri ar vroiz e krog gant al labour-se. Tamm-ha-tamm e sav disfi e-touez an dud, diwar furnez ur vaouez kozh, hag e savont holl a-unan da dennañ e vaskl diwar benn an ijinour. An Ankou a zo dindan. Skrijadenn...

Diouzh a weler ez eus amañ daou venoz bras displeget : 1) Ar gevredigezh

Korfata : an dud o c'houlenn muioc'h-mui a aesamantoù, o c'houlenn muioc'h-mui a dredan da voueta o c'hoantoù ; an disrann hag an disemglev o tont da heul er gevredigezh nevez-se, « sach an hini ma c'hell ». 2) Kudenn an energiezh nukleel. Amañ eo sklaer meno ar strollad : a-enep krenn an energiezh-se emaint ha klask a reont lakaat an dud a-du ganto gant meur a arguzenn. Memes re hag a gaver e « Ma c'helljen-me »... koulz lavaret : dañjer evit ar yec'hed, riskl na vefe gwallzarvoudoù e-giz Hiroshima, kudenn ar restachoù skinoberiant, kas kuit al labourioù hengounel, hep reiñ muioc'h a labour d'an dud evit-se...

153

Un trede menoz a zo, m'eus aon : arallekadur ar Vretoned. Galloud ar Stad, galloud an notabled vihan (maered ha deputeed), an tele, ar radio, ar skol. E-keñver c'hoari : er bloaz-mañ o deus klasket, ha deut int a-benn d'ober ur pezh c'hoariet muioc'h eget komzet. Aroueziek eo ar pezh e meur a arvest ha setu amañ un nebeut skouerioù : ar skol a zo un deltenn ma tremen dindani an dud, pephini d'e dro, o madoù hag aesamantoù zo boestoù kartoñs ma savont ganto mogerioù d'en em zispartiañ an eil diouzh ar re all, bezañ trist pe laouen zo ur maskl ma vez cheñchet doare dezhañ hervez pezh a vez lavaret dezho, an nukleel zo ur penn-marv skrijus, bez' ez eo an Ankou. Ouzhpenn arouezeriezh ez eus ennañ jestraouerezh (mimerezh), dreist-holl pennad fromus ar vuhez wechall ma vez gwelet ar familh o labourat, o c'horho 'r saout, o kannañ dilhad er poull, o vediñ... ha kement-mañ en ur ober neuz nemetken. Padal e vez laosk an tremen eus ur pennad d'egile a-wechoù : cheñch kinkladur, pe dilhad. Hag ouzh unan bennak c'hoazh e chom stag un doare komz ha c'hoari re dost ouzh an hini a oa ganto warlene. O yezh zo unvan hag heñvel evit an holl. Alies eo bet c'hoariet *Dañjerus* ?, un ugent gwech bennak. Dre ma'z eo poblek hag engouestlet e vez goulennet alies. Alies a-walc'h e teu tud all ganto da zibunañ barzhonegoù, evel an itronezed Jaouen ha Terrom, pe kontadennoù evel A. Kabon.

Sadorn 9 a viz Kerzu en un ostaleri a Sibiril, abadenn strollad Karaez. Bihan a-walc'h eo Sibiril met pa vez fest-nnoz e tired di ur maread a dud. Daoust ha d'ar c'hoariva e teuint ivez ? Siwazh memes devezh ez eus un abadenn football vras e-kichen, e Kleder. Padal e vo 150 pe 200 a dud en abadenn c'hoariva, ar pezh n'eo ket fall, kea !

Strollad Karaez zo bet savet e 1977. P'edon eno o labourat e raen kentelioù brezhoneg e Ti an Holl ha gant Anna-Vari Trelle hor boa graet hor soñj sevel ur strolladig gant ar skolidi ha gant re all ivez, lakaomp Yann-Glaoda Kefeleg a zo o labourat eno en ospital. N'eo ket start sevel ur strollad e gwirionez, met dalc'her anezhañ en e sav, eno emañ an dalc'h. Gant PIK-NIK 'PAD AR BREZEL, troet diwar pezh Arrabal, ez eas en-dro er bloavezh kentañ. Embannet eo bet e brezhoneg Karaez, gant sikour daou boherad penn-kil-ha-troad, Tremeur Bourles hag Alberz Trevidig.

154

Souezhet e voemp gant ar berzh a reas ar pezh-se, n'edomp ket o c'hedal kement-se. E Kerglo, da geñver Gouel ar Brezhoneg eo bet c'hoariet evit ar wech kentañ, ha chom a raio pell c'hoazh an abadenn-se en hor soñj, ken tomm e oa bet da galon kement den a oa eno, ken start ha ma oa bet an emglev etre ar saliad sellerien hag al leurrenniad c'hoarierien. Goude se e voe c'hoariet un ugent gwech bennak all. E Kernev dreist-holl dre ma oa eno e andon, hogen e lec'h all ivez. E Sibiril e voe komprenet mat ivez, dre ma komzas tri diouzh ar strollad e brezhoneg Leon, hogozik da vihanañ. Digempouez er yezh eo kement-se marteze, e ve komzet e meur a rannyezh en ur pezh. Tamallet zo bet o distagadur da lod er strollad-mañ ivez, gwir eo ez eus meur a zeskard war ar yezh. Ha n'eo ket dre ma'z eo brezhoneg Kernev e ranker krennañ ar gerioù war al leurrenn. Pep rannyezh a rank kaout he doare da zistagañ dirak an dud, evit ma vo aes a-walc'h da intent forzh pelec'h, en ur chom hi hec'h-unan daoust da se. E fin ar pezh-mañ ma vefe bet goulou oc'h elum hag o vervel trumm a-bep-eil p'emañ an dud o kouezhañ d'an douar e vefe bet dreist. Poseve hon devo tro d'e c'hoari evel m'eo dleet ur wech bennak.

SOAZ AR YOUD-KERC'H a voe c'hoariet a-raok Pik-Nik e Sibiril. Ar pezh-mañ a zo bet diaes ar gwilioudiñ anezhañ ; gwentloù a zo bet gantañ, hogen ur golladenn n' eo ket bet. Skrivet oa bet gant T. Bourles ur pezhig diwar-benn kudennoù ur stal vihan, savet bras an tamm outi hag o klask, gant resped deoc'h, brammat uheloc'h eget he revr. Hogen kouezhañ a raio diouzh lost ar c'harr. Dre ar pezh-se e tiskuezhe an oberour doareoù ar gapitalouriezh hag ekonomiezh ar vro amañ. Labouret e voe gant ar strollad war ar pezh neuze. Ha setu amañ ar steuenn anezhañ :

1) Al labour er stal vihan.

2) Ur stal vras a zeu da brenañ he stalig digant ar berc'henn, a laka brasaat anezhi.

3) Ar micherourezed a ziskrog diouzh o labour. Ar berc'henn a ya da sevel he stal da lec'h all. Gwaskerezh.

4) Sevel a ra al labourerien bet badaouet gant paotred ar CFT da ganañ ur ganaouenn diwar-benn planedenn o bro.

155

Ur pezh engouestlet eo penn-da-benn. Farsus avat n' eo ket : fellet en deus dezho ober un drama sirius penn-da-benn koulz lavaret. Eno emañ unan eus ar rebechoù a c'heller ober dezhañ : re « militant » sirius, evel ur brezegenn pe ur « slogan » politikel. C'hoazh ma vefe bet kavet un doare c'hoariva plijus da liveañ traoù zo, ar fin dreist-holl. Al liamm zo laosk a-wechoù etre ar pennadoù ivez ha lod eus ar c'hoarierien a zo dalc'het en o c'horf. E Sibiril e echuas an abadenn gant ur fest-noz.

An deiz war-lerc'h e oa devezh diwezhañ ar festival. Glav dour-bil adarre war gêr-Gastell, ken a oa ur rangalon. Ha gwir eo e kustum an amzer a vez o ren, c'hoari war spered ha korf an dud ? An devezh-se oa gouestlet da Roparz Hemon, en ur c'horn distrob eus kêr. Padal e voe war-dro kant a dud. Salv e vije bet muioc'h evel just. N'ouzon ket petra zo kaoz. Me 'gav din R. Hemon zo un dra tabou evit tud zo, difenn komz diwar e benn. Hag evit lod all ez eo diamzeriet a-grenn, mat da daoler d'ar blotoù. Ar re-se o defe bet mezh o lakaat o zreid e seurt abadenn. El lodenn gentañ e teuas Ronan Huon da gaozeal diwar-benn buhez hag oberennoù ar skrivagner. Er penn all d'ar sal e oa un diskouezadeg levrioù ha poltriji bet renket gant Riwal. Lukian Kergoad a gomzas diwar-benn lennegezh Vreizh ha plas Gwalarn el lennegezh-se, e-set diskouez diapoziivoù. Naig Rozmor he devoa desket teir barzhoneg savet gant Roparz Hemon : *Kanenn evit deiz an anaon, Plac'h Askalot ha D'ar Goanag*, kement ha reiñ un tañva diouzh barzhoniezh ha spered R. Hemon. Heuliet e voe gant Jakez o c'hoari kitar. Me am boa desket ur gontadenn *Plad-nij Mari-jan* hag en displegas gant sikour tud diouzh Ar Vro Bagan ha Naig ha neuze un nebeut frazennoù skrivet gant R. Hemon a-zivout arz ar c'hoariva.

Evit ma ve bet plijus an abadenn hor boa lakaet an traoù-se a-bep-eil, tammou berr anezho ; ha Jakez a rae al liamm etre ar pennadoù en un doare farsus. Herri Kaouissin en deus nevez-savet ur pennad diwar-benn arz c'hoariva R. Hemon. Evelato e lakan amañ da heul un nebeut frazennoù diwar bluenn oberour Meurlarjez

GWALARN 1925. - Pleustret hon eus e Breizh war arz ar c'hoariva muioc'h eget ar pobloù keltiek all. Ha bez e vo c'hoazh en amzer da zont, emichañs, buhezekoc'h eget biskoazh. Da chom yac'h ha buhezek avat e rank, evel pep tra all, reneveziñ... Ezhomm hon eus pezhioù-c'hoari berr, en amzer-mañ dreist-holl, aes da zeskiñ, aes da c'hoari, gant nebeut a c'hoarierien, gant nebeut a dra da gempenn ar c'hoari-lec'h.

156

GWALARN 1926. - Ne fell ket din lavaret petra e tle bezañ ur pezh-c'hoari

mat. Pezhioù-c'hoari mat a zo ha pezhioù-c'hoari fall. Ha da sevel ur pezh mat e ranker bezañ donezonet-dreist pe neuze bezañ lennet ha gwelet ha studiet mat ken na zeuer da heugañ ouzh kement tra a zo fall hag a nebeut a dalvoudegezh.

AR BED KELTIEK 1967. - Neb a ra e soñj skrivañ ur pezh-c'hoari a rank soñjal da gentañ ez eo graet da vezañ c'hoariet ha n'eo ket da vezañ lennet hepken. Ret dezhañ bezañ aes da gompren hag aes a-walc'h da zisplegañ. Arabat krediñ koulskoude e rank chom war al live izelañ ! Tra ! Fazi eo kemerout an arvesterien evit klapezeien hag ar c'hoarierien evit tud diampart... Un arz eo skrivañ ur pezh-c'hoari pe ur vicher kentoc h.

AR BED KELTIEK 1971. - Un arz kevredigezhel eo ar c'hoariva. Ezhomm hon eus hiziv e Breizh eus un arz kevredigezhel, re zouget ma'z eo ar skrivagnerien d'ober pep hini war dro e dammig liorz. E-keñver al labour evit reiñ lañs d'ar brezhoneg, n'eus netra efedusoc'h marteze...

N'int nemet arroudennoù evel just. Toare emaer e soñj kenstrollañ holl bezhioù Roparz Hemon d'o embann. Mat e vefe ivez kenstrollañ an holl bennadoù en deus skrivet diwar-benn-se, d'o moulañ, da vuchur ar pezhioù.

Goude al lodenn-se e voe c'hoariet MEURLARJEZ gant strollad Ar Vro Bagan. Daou vloaz 'zo am boa skrivet ur pennad el Liamm diwar-benn ar pezh-se. Ivona Marzin eo he devoa va lakaet da zibab ar pezh-se da c'hoari. Gant ar pezh-se hor boa diskouezet e oa tu da c'hoari traoù uhel war ar maez gant ma vent displeget ha komzet en un doare poblek. Alies a-walc'h eo bet c'hoariet abaoe ha plijadur hor bevez bep tro d'e c'hoari. Evidomp ez eo diechu da lavaret eo emañ atav da wellaat. Ur pezh er-maez an amzer eo ha ne skuizher ket ouzh e c'hoari.

157

Setu petra e voe devezh R. Hemon, un dra dilorc'h. Hen ober a felle deomp abalamour d'al levezon en devoa bet warnomp e-keñver c'hoariva, hogen e-keñver brezhonelezh ivez. Ne c'hellemp ket en ur ober teir eur reiñ da anaout kement tra en devoa graet. Evit se e vefe ret kaout ur sizhunvezh a-bezh, lakaomp un nozvezh-barzhoniezh, un nozvezh-danevelloù ha romantoù, un nozvezh-c'hoariva, un nozvezh-margodennoù, un nozvezh an-dra-mañ dra-hont... Marteze e vo tu d'hen ober en ur gêr evel Brest a-raok ma vo skubet ar soñj gant avel an ankounac'h.

Setu 'ta ur ger bennak diwar-benn ar festival-se. Trawalc'h ho peus klevet e-mod-se gant ar c'hozh-tamm-stran-paper ma'z on, kredapl. A-benn un niverenn all e c'hellin marteze lavarout ur ger berr dre vras diwar-benn ar pezhioù hag ar strolladoù, hag ur roll eus ar c'hazetennoù ma c'heller lenn pennadoù diwar-benn ar strolladoù-se.

Roll oberennoù Roparz Hemon

(Kendalc'h)

savet gant Per PENNEG
harpet gant Gwenael Huon, Ronan Huon ha Y. E. Abalan

Lodenn gentañ ar roll, enni an oberennoù bet skrivet gant Roparz Hemon e-unan, a zo bet embannet war an niverenn 192. Kas a reomp da soñj ez eo rannet ar roll e teir lodenn :

1. Oberennoù skrivet gant Roparz Hemon.
2. Troidigezhioù hag aozadurioù.
3. Skridoù ha pennadoù.

* * *

II. - OBERENNOÙ TROET PE ADAOZET

Barzhonegoù

267 - ARNOLD (Matthew) (1822-1888)
Grae Dover Troet diwar ar saozneg.
ALL. niv. 131, Du-Kerzu 1968, pp. 379-380.

268 - BECQUER (G. A.) (1836-1870)
Ar gouskerez Troet diwar ex spagnoleg.
ALL. niv. 131, Du-Kerzu 1968, p. 381-382.

269 - BLAKE (William). Barzhonegoù troet diwar ar saozneg :
Ar rozenn glañv ; An evned o kanañ er beure ; Frond ar bleuñv er beure ; Ahania
GW. niv. 12, Goañv 1927, pp. 18-25.

270 - CHONAGON (Sei) (skrivagnerez japanat)
Notennoù ar goubenner
GW. niv. 36, Du 1931, pp. 2-28.

271 - CRASHAW (Richard) (1612-1649)
Meulgan da anv hag enor ar santez sebezus Tereza (troet diwar ar saozneg)
GW. niv. 114, Mae 1938, p. 39-49.

159

272 - KABIR (barzh indezat : XVvet kantved). Barzhonegoù :
An alarc'h ; Ar wezenn ; An evn ; Liorzh ar Bleunioù ; An ergerzhour ; An hent
fur ; Ti-meur ar Muiañ-karet ; Tonkadur ; Donedigezh ; E-lec'h ma ren an nevez-
hañv ; Ehan
GW. niv. 7, Diskar-amzer 1926, pp. 97-98.

273 - Omar C'HAYYAM (diwar -). Aozet diwar droidigezh saoznek Edward FITZGERALD,
(The Rubaiyat of Omar Khayyam), gant ur raklavar.
ALL. niv. 99, Gouere-Eost 1963, pp. 249-260.

274 - ROSSETTI (Ckristina) (1830-1894)
Ar galver Troet diwar ar saozneg.
ALL. niv. 134, Mae-Mezheven 1969, pp. 165-166.

275 - SHELLEY (P.B.) (1792-1822)
Prometheus diereet (Lodenn) ; troet diwar ar saozneg.
GW. niv. 9, Nevez-amzer 1927, pp. 72-75.

276 - THOMPSON (Francis)
Ki-red an Neñv Troet diwar ar saozneg.
GW. niv. 150-151, Gouere-Eost 1942, pp. 430-436.

* * *

Pezhioù-c'hoari

277 - BLOK (Aleksander) (1880-1921)
Ar plac'h dianav
GW. niv. 18, Hañv 1929, pp. 25-71
Mouladur distag : Emb. GW., Brest, 1929.

CERVANTES (Miguel de -)
278 - Hailhevod an Aotrou Doue
Aozet evit ar skingomz diwar *El Rufian dichoso*. Gant ur c'hentskrid : *Ar Mont Dreist*, pp. 236-240;

GW. niv. 148-149, Mae-Mezheven 1942, pp. 241-274.

279 - Ar vatezh diwallet mat
Aozet diwar *La guarda cuidadosa* ;
ABK. niv. 79, Mezheven 1965, pp. 157-165.

280 - Ar c'hloareg sorser Aozet diwar *La cueva de Salamanca* ;
ABK. niv. 83, Du 1965, pp. 307-315.

281 - EURIPIDES (hervez -)
Hipolitos
ALL. niv. 80, Mae-Mezheven 1960, pp. 151-179 ;
ALL. niv. 81, Gouere-Eost 1960, pp. 215-239.

282 - GOZZI (Carlo) (1720-1806)
Ar Roue Karv
Aozet diwar marzharvest *Il re cervo* ; Gant ur raklavar ;
ABK. niv. 98, C'hwevrer 1967, pp. 32-61.

160

283 - LOPE DE RUEDA (1510-1565)
An avaloù
Aozet diwar Paso septimo (Las aceitunas) ;
Gant un " Notenn diwar-benn ar pezhioù-c'hoari spagnolek " •
ABK. niv. 79, Gouere 1965, pp. 189-195.

284 - MARLOWE (Christopher) (1564-1593)
Fostus an doktor daonet
Hervez an oberenn saoznek *The Tragical History of Doctor Faustus*, aozet ha lakaet e brezhoneg ;
GW. niv. 67, Mezheven 1934, pp. 2-40.
(adembannet)
C'hoariva Brezhonek - Pemp pezh-c'hoari berr ; SKRIDOU BREIZH, Brest, 1944, pp. 79-126.

285 - MURRAY (T. C.) (skrivagner iwerzhonat)
Nevez-amzer Troet diwar ar saozneg.
GW. niv. 11, Diskar-amzer 1927, pp. 11-47.
(embannet evel ul levr distag) :
LEVRAOUEG GWALARN, niv. 10, Brest, 1927, 40 p.

286 - PLAUTUS (T. Maccius) (254-184 kent J. K.)
Ar Podad Aour Aozet diwar *Aulularia*
ABK. niv. 92, Eost 1966, pp. 217-230.

287 - SHAKESPEARE (William)
Makbez
STERENN, niv. 3, Meurzh 1941, 94 p.

TCHEC'HOV (Anton) (1860-1904)
288 - An Ourz
ABK. niv. 80, Eost 1965, pp. 217-228.
289 - Ar goulenn-eured
ABK. niv. 85, Genver 1966, pp. 5-14.

* * *

Kontadennoù

290 - ALARCON (Pedro Antonio de -) (1833-1891)
Al levr seulennet
Troet diwar ar spagnoleg (El libro talonario) ;
ABK. niv. 88, Ebrel 1966, pp. 97-100.

ANDERSEN (Hans)
291 - Plac'hig vihan ar mor
Emb. GW., Brest, 1928, 56 p.
292 - Marvailhoù Andersen, anezho :
An Houadig divalo : pp. 5-17 ;
An Eostig : pp. 18-30 ;
Dilhad nevez an Impaiaer : pp. 31-36 ;
Ar Briñsez hag ar Bizenn : pp. 37-38 ;
Ar Soudard Plom Kalonek : pp. 39-44 ;
An Delenn eus an Neñv : pp. 45-48 ;
Plac'hig an Alumetez : pp. 49-52 ;
Ar plac'h a gerzhas war un dorzh vara : pp. 53-63 ;
Istor ur Vamm : pp. 64-71 ;
Plac'hig Vihan ar Mor : pp. 72-99 ;
" Geriadurig ", p. 100.
GW. niv. 106-107, Gwengolo-Here 1937 (100 p.).

161
293 - BASILE (Giambattista)
Nennillo ha Nennelia
Displeget evit ar vugale hervez troidigezh saozneg Richard BURTON ;
ABK. niv. 99, Meurzh 1967, pp. 77-80.

BECQUER (G. A.)
294 - An ograouer
Troet diwar ar spagnoleg.
ABK. niv. 84, Kerzu 1965, pp. 333-342.
295 - Kroaz an Diaoul
Troet diwar ar spagnoleg, gant ur c'hentlavar.
ALL. niv. 129, Gouere-Eost 1968, pp. 229-244.

296 - XXX.
Ar bugel bleiz
Kontadenn evit ar vugale hervez ur marvailh-pobl irokiz.
ABK. niv. 103, Eost 1967, pp. 239-240.

297 - CERVANTES (Miguel de -)
Nerzh ar gwad
Troet diwar an Novelas ejemplares
ALL. niv. 131, Du-Kerzu 1968, pp. 411-423.

298 - CHAMISSO (Adalbert von -)
An den a gollas e skeud
Troet diwar an alamaneg (Istor burzhudus Peter Schlemil) ;
GW. niv. 73, Kerzu 1934, 64 p.
299 - GRIMM (Ar vreudeur -)
Marvailhoù an Oaled (Lodenn gentañ)
Troet diwar an alamaneg.

Anezho :

Labous ar c'hoad : pp. 5-8 ;

Ar stered-arc'hant : pp. 9-10 ;

An hailhevoded : pp. 11-13 ;

Ar pevar soner : pp. 14-18 ;

An arzh hag al taouenanig : pp. 19-22 ;

Ar c'houerig hag an Diaoul : pp. 23-24 ;

Ar beorien hag ar binvidien : pp. 25-30 ;

Rozenn-Wenn ha Rozenn-Ruz : pp. 31-38 ;

Rozenn-Spern : pp. 39 aq.

GW. niv. 61, Kerzu 1933, 48 p.

Labous ar c'hoad (adembannet)

ARV. niv. 113, 14 Meurzh 1943, p. 4.

Ar pevar soner (adembannet)

ABK. niv. 11, Du 1959 ; Dalc'homp niv. 33, pp. 131-132.

162

HARTE (Francis BRET) (1839-1902)

300 - An Harluidi

Troet diwar ar saozneg (The outcasts of Poker Flat) ;

ABK. niv. 90, Mezheven 1966, pp. 159-167.

301 - Lagad dehou ar c'homandant

ABK. niv. 96, Kerzu 1966, pp. 335-340.

HAWTHORNE (Nathaniel) (1804-1864)

302 - Taol-arnod ar Doktor Heidegger

Displeget gant Roparz Hemon hervez N. HAWTHORNE.

ABK. niv. 47, Du 1962, pp. 180-184.

303 - Ha krouget eo bet an den kozh ?

Troet diwar Mister Higginbotham's Catastrophe ;

ABK. niv. 77, Mae 1965, pp. 127-135.

304 - David Swansa

Troet diwar ar saozneg.

ALL. niv. 146, Mae-Mezheven 1971, pp. 183-189.

305 - HOFFMAN (Ernst Theodor Amadeus) (1776-1822)

Mojenn ar Vengleuz

Tennet eus an dastumad Ar vreudeur Serapion ; Lakaet e brezhoneg, gant ur rakskrid ;

ALL. niv. 105, Gouere-Eost 1964, pp. 271-295.

306 - XXX.

Itron ar c'hoad

Marvailh kozh a Vro-Sina, lakaet e brezhoneg diwar droidigezh saoznek Lafcadio HEARN, *Marvailhoù burzhudus kozh ha nevez* ;

ABK. niv. 88, Ebrel 1966, pp. 97-100.

307 - IRVING (Washington) (1783-1859)

An eured er bed all

Troet diwar ar saozneg (*The Specter Bridegroom*, marvailh tennet eus *The Sketch Book*) ;

ALL. niv. 128, Mae-Mezheven 1968, pp. 159-173.

308 - KARINTHY (F.) (skrivagner hungarat - XXvet kantved)

Avel-Sterenn.

Lakaet e brezhoneg diwar droidigezh esperantek

Karlo Bodo, *Norda Vento* ;

GW. iv. 12, Goañv 1927, pp. 25-31.

309 - LA MOTTE-FOUQUE (F. de -) (1777-1843)

Ondinenn

Troet diwar an alamaneg (Undine) gant MAOPREDEN ha Roparz HEMON.

ARV. niv. 110, 21 C'hwevrer 1943, p. 2 ;

ARV. niv. 111, 28 C'hwevrer 1943, p. 2 ;

ARV. niv. 112, 7 Meurzh 1943, p. 2 ;
ARV. niv. 113, 14 Meurzh 1943, p. 2 ;
ARV. niv. 114, 21 Meurzh 1943, pp. 2-3 ;
ARV. niv. 115, 28 Meurzh 1943, pp. 2-3 ;
ARV. niv. 116, 4 Ebrel 1943, pp. 2-3 ;
ARV. niv. 117, 11 Ebrel 1943, pp. 2-3 ;
ARV. niv. 118, 18 Ebrel 1943, pp. 2-3 ;
ARV. niv. 119, 25 Ebrel 1943, pp. 2-3 ;
ARV. niv. 120, 2 Mae 1943, pp. 2-3 ;
ARV. niv. 121, 9 Mae 1943, pp. 2-3 ;
ARV. niv. 122, 16 Mae 1943, pp. 2-3 ;
ARV. niv. 123, 23 Mae 1943, pp. 2-3 ;
ARV. niv. 124, 30 Mae 1943, pp. 2-3 ;
ARV. niv. 125, 6 Mezheven 1943, pp. 2-3 ;
ARV. niv. 126, 13 Mezheven 1943, pp. 2-3 ;
ARV. niv. 127, 20 Mezheven 1943, pp. 2-4.

163

310 - XXX.

Marouf, kereour Kaero

Marvailh diouzh *An Nozvezh ha Mil* ;

ALL. niv. 104, Mae-Mezheven 1964, pp. 187-212.

311 - NOVIKOV-PRIBOI (A.)

En tu-hont d'ar gêr

GW. niv. 17, Nevez-amzer 1929, p. 56 sq.

312 - POE (Edgar Allan)

Maskladeg ar marv ruz

Lakaet e brezhoneg eeun ;

GW. niv. 117, Eost 1938, pp. 7-14.

313 - POTTER (B.)

Per ar c'honikl

Emb. GW., Brest, 1927.

POUCHKIN (Nikolaz)

314 - An damez a bikez

GW. niv. 16, Goañv 1928, p. 39 sq.

315 - An Tenn

GW. niv. 85, Kerzu 1935, p. 6 sq.

316 - Ar barrad-erc'h

GW. niv. 85, Kerzu 1935, p. 24 sq.

Ar barrad-erc'h

(adembannet)

ARV. niv. 82, 2 Eost 1942, p. 4 ;

ARV. niv. 83, 9 Eost 1942, p. 4 ;

ARV. niv. 84, 16 Eost 1942, p. 4 ;

ARV. niv. 86, 30 East 1942, p. 4 ;

ARV. niv. 87, 6 Gwengolo 1942, p. 4.

ROTMAN (G. Th.)

317 - Priñsezig an Dour

Savet et skeudennaouet gant G. Th. ROTMAN ; Troet gant Y. DREZEN ha R. HEMON ;

LEVRIOU AR VUGALE, Emb. GW., Brest, 1927, 116 p

318 - Priñsezig en Dour

Lakaet e gwenedeg gant Loeiz HERRIEU ha R HEMON ;

LEVRIOU AR VUGALE, Emb. GW., Brest, 1928, 116 p

319 - Nijadenn an aotrou Skañvig

Savet ha skeudennaouet gant G. Th. ROTMAN ;

LEVRIOU AR VUGALE, Emb. GW., Brest, 1929.

320 - XXX.

Sindbad ar martolod

GW. niv. 57-58, Eost-Gwengolo 1933.

Sindbad ar martolod

Mouladur distag, skeudennaouet gant Zavier V. HAAS ; (Ti-moulerezh Kreiz-
kêr), Roazhon, 1944, 114 p.

* * *

Romantoù

321 - FEVAL (Paol)

Ar Pesk Aour

Displeget e brezhoneg gant R. HEMON ;

ARV., adalek an niv. 1 (5 Genver 1941) betek an niv. 51 (21 Kerzu 1941).

Ar Pesk Aour

Mouladur distag, skeudennet gant R. MICHEAU-VERNEZ ; (Ti-Moulerezh Kreiz),
Roazhon, 1942, 160 p.

Da rakprenañ betek ar lae a viz Gouere

ROPARZ HEMON

HO KERVEL A RIN EN NOZ

Priz franko : 20 lur e-lec'h 25 + mizoù-kas

Mlle J. Queillé, 47, rue Notre-Dame 22200 Guingamp - c.c.p. 1136 92 Rennes

NOTENNOÙ

Hor Mignoned

Yann-Gireg BOUESSEL DU BOURG a zo laouen o kemenn deoc'h ganedigezh e vreurig Gwenole, d'ar 25 a viz Meurzh e Sant-Brieg.

Kresket eo an dud e ti Alan LATIMIER ha Brec'hed STEVEN. Ur plac'hig, Erell Lena, a zo bet ganet e Roazhon d'an 29 a viz Meurzh.

Andrev LATIMIER ha Suzanna DRILHED, Milig KRESTEL ha Tereza ar ROUZ, a zo laouen o kemenn eured o bugale Padrig ha Nadine, e Plouilio (Treger) d'an 28 a viz Ebrel.

D'an holl, gourc'hemennoù kalonek ha gwellañ hetoù.

Kañv

Obidoù Armela EVEN a zo bet graet e Brunoy (Bro-Bariz) d'ar 16 a viz Genver 1979. Annela Even (57 vloaz) a oa merc'h henañ Frañsez Even (Karevro).

Hor gourc'hemennoù a gengañv a gasomp d'he familh ha d'he mignoned.

Profoù

MIZ C'HWEVRER : R. Delaporte, 40 lur ; Alan Durand, 70 ; Gw. Dubourg, 50 ; Ewan Conan, 5 ; Dll A. Griffon, evit an niverenn diwar-benn Roparz Hemon, 20 ; Mikael an Hir, 40 ; Bernez Assicot, 30 ; Glaoda Soulabail, 10 ; A. Roque, 30 ; Y. Ber D'Haese, 150 ; Per Losquin, 10 ; Herri Kalvez, 70 ; Yann Gedeg, 50 ; V. ar C'haer, 20 ; Per Peneg, e koun Roparz Hemon, 500 ; F. Kervella, Lannuon, 350 ; Gab Mahe, 50 ; Per Aoustin, 20 ; Gerard Rolland, 145 ; J. J. Colleau, 50 ; Yann Greff, 150 ; Erwan Gwegen, 250 ; Jakez Gwegen, 150 ; Dr Ch. Laorañs, 50 ; Y. Erwan Allain, 50 ; Y. Konan, 5 ; Jakez Konan, 20 ; E. G. Vallerie, 50 ; ab. Erwan Miniou, 20 ; disanv, Plougonvelen, 30 ; Yann Fuzellier, 30 ; Mikael Kerotred, 25 ; A. Coquio, 50 ; Y. Bouessel du Bourg, 100 ; Lukian Raoul, 20 ; Elesbed Coin, 50 ; Loeiz Andouard, 450 ; Padrig Herve, 100 ; Rojer Brisson, 50 ; a-berzh un tad misioner, da geñver an niv. diwar-benn Roparz Hemon, 100 ; Andrev Gwilcher, 20 ; Alberz Gwilhou, 20 ; Yann Chapel, 50 ; Andrev Cloitre, 50.
- War un dro, 3 830 lur.

MIZ MEURZH : Yann Charon, 20 lur ; F. Nedeleg, 10 ; G. Kernevez, 10 ; B. ar Ralig, 52 ; Y. Bouessel du Bourg, 100 ; P. ar Bihan, Pariz, 50 ; Dll M. Miniou, 10 ; It. R. Frappin, 20 ; Anna ar Beg, 50 ; Paol Droget, 10 ; Mark Drean, 50 ; Dll M. J. Marot, 50 ; Alan Aotret, 50 ; Glaoda Millour, 50 ; P. L. G., 50 ; Padrig Fourn, 50 ; Erwan Tymen, 10 ; It. J. Renault, 50 ; Mikael Rageot, 50 ; Erwan an Heveder, 10 ; Loeiz Bothorel, 50 ; Erwan Mervin, 20 ; Anna er Meliner, 30 ; Dr T. Caulet, 50.
- War un dro, 902 lur.

Profet eo bet d'ar gelc'hgelaouenn, abaoe derou ar bloaz, 7 712 lur. Bet hon eus, a-hend-all, ur skoazell a 2 500 lur digant Kuzul ar Brezhoneg, evit paeañ

ul lodenn eus frejoù-embann an niverenn gouestlet da Roparz Hemon.

Trugarekaat a reomp, a wir galon, hon holl donezonerien.

1 129 koumananter

E-pad an daou viz diwezhañ, hon eus kollet 19 koumananter, met deut eo davedomp 27 lenner nevez. Hor pal evit dibenn ar bloaz : 1 200 koumananter.

Lizhiri

Digant Y. B. :

« Abaoe pell e fell din lavarout dit pegen fromet on bet gant danevell Reun ar C'halan " Malinal ". Ken alies e vez klevet gant an dud n'eus ken a skrivagnerien vrezhonek ha koulskoude setu unan a zo par, d'am meno, da galz eus ar re a voulc'he an erv en amzerioù Gwalarn. Setu aze ur strollad nevez a skrivagnerien vrezhonek o tont war wel. Spi am eus e kendalc'hint da skrivañ. Iskis eo soñjal e teufe, war-lerc'h Youenn Gwernig, hag eus hon « Diaspora ». Ha ne vefe ket un arouez ? »

Hon c'henskriver M. B. a garfe-eñ e vije saet ur gelaouenn all disheñvel diouzh AL Liamm hag a gav re lennegel :

« Peogwir emeon e koulz ma adkomanant Al Liamm e kredan dispakañ ma soñj, sklaerañ ma c'hallan, diwar-benn ar gelaouenn hag ar yezh.

Bez' e vefe kalzik da gontañ war danvez an testennoù ha, zoken, war ar c'hlemmvanou a zeu betek ennoc'h bep eil niverenn, digant ar skrivagnerien gozh. Padal, n'eo ket aze eo emañ ar gudenn gamin en dro-mañ. Ma goulenn eo hemañ : penaos 'ta e c'hell ul lennegezh vroadel bezañ e penn ur stourm evit saveteerezh ha diorroerezh ur yezh a ya en argoll a-hend-all ?

Fellout a ra din lavaret e chom dreist-muzul pouez al lennegezh en emsav brezhonek. N'eo ket sin vat evit an amzer da zont...

Evel a ouzoc'h, komz ha skrivañ brezhoneg, pa oar yaouank, ha kaeroc'h, e gelenn d'e vugale, eo, a dra sur, en em estrenaat e-keñver ar braz eus an dud, drouksoñjal evit ar stad hag ar sistem ekonomikel, hag en em lakaat, e doare pe zoare, war harzoù ar gevredigezh. Dre-se, neuze, n'omp ket souezhet na zeufe ket ur morad tud da greskiñ hor geto. Hogen, bez hon eus da gompren ivez hon eus savet ur voger etrezomp hag an diavaez : ar genedelezh hag an helennegezh. Me a het, evel ouzhpenn unan, hiviziken, diwanidigezh ur gelaouenn nevez, digor-bras war ar vuhez pleustrek, e-lec'h ma ouio degadoù ac'hanomp displegañ enni o frederioù hag ingalañ d'an holl o zeñzorioù diabarzh. Moarvat e vo ur benveg dereat, e-touez re all (skol, sinema, teatr, radio, skinwel, fotoioù danevellet, margodennoù, prezegennoù, kanennoù, kaozeadegoù, h.a.) evit diorren ur brezhoneg eeun, pemdeziek ha modern ha ledañ e anaoudegezh e lodoù nevez eus ar « bobl ». Ma teu pep hini ac'hanomp da gompren e tleomp dreistgwiriañ an displegerezh, dre gomz pe dre skrid, e-maez eus pep preder a gened, ec'h asurfomp amzer da zont ur c'hultur a domm kement hor c'halon en ur bed ken yen all ! »

167

Digant A. T., Roazhon :

« Lenn a ran atav Al Liamm penn-da-benn bep gwech ma teu er-maez, ha n'am eus rebech ebet d'ober deoc'h, nemet hetiañ a ran e vije e fin pep niverenn ur

geriadurig evit ar gerioù diaesañ, dreist-holl ar re n'int ket e Geriadur Roparz Hemon. An dra-se a vez graet bremañ gant " Imbourc'h ". Evel-se ez eo posupl lenn muioc'h-mui a gelaouennoù ha levrioù brezhoneg hep koll e amzer. »

Digant A. R., Gisors :

« Kalz plijadur am eus da lenn istorioù kontet er gelaouenn. Kendalc'hit evel-se hag embannit testennoù dudius evel ar re-mañ. »

Digant R. D. :

D'ar 14 a viz Du 1978 en doa Burev Kuzul Ar Brezhoneg skrivet da Ao. Maer an Naoned, al lizher amañ da heul, diwar-benn ar skol " Diwan " nevez-digoret.

Monsieur le Maire de Nantes.

Monsieur le Maire,

Nous avons appris avec regret que le Conseil Municipal de Nantes, la plus grande ville de Bretagne, n'avait pas accepté d'aider l'école " DIWAN " récemment ouverte dans votre ville.

Nous pensons et espérons que vous voudrez bien revoir la question et apporter, comme les autres villes de Bretagne, un soutien à cette jeune et courageuse entreprise.

Veillez agréer, ...

D'an 3 a viz Genver en deus K.A.B. resevet ar respont amañ da heul :

Nantes, le 30 décembre 1978.
Fédération d'associations culturelles bretonnes
Saint-Brieuc

Monsieur,

Vous m'informez que vous avez appris avec regret que la Municipalité nantaise n'avait pas accepté d'aider l'école " DIWAN " récemment ouverte à Nantes.

J'ai l'honneur de vous faire connaître que si notre Municipalité est favorable à l'introduction du Breton comme langue dans les écoles de notre Ville, elle ne peut par contre accepter que cet enseignement se fasse en dehors de l'Education Nationale.

J'ajoute que cette position adoptée par la presque totalité des membres de notre Assemblée communale ne saurait être remise en cause en l'état actuel du dossier.

Veillez agréer...
Pour le Député-Maire
L'Adjoint Délégué
(Dihelenn)

Digant J. G., Roazhon :

« E soñj e oan da gentañ da lezel ma c'houmanant mont da hesk, hep laret ger ebet, met echu eo hennezh a-benn daou viz bremañ ha koulskoude un niverenn all eus Al Liamm a zo bet kaset dija hag ul lizherig da heul. Gwelloc'h 'm eus kavet neuze adkoumanantiñ ur wech c'hoazh ha laret ma soñj evel m'ho peus kinniget.

Chom a ra **Al Liamm** ur gelc'hgelaouenn eus ar re gentañ, eus ar re wellañ skrivet e brezhoneg, se ' zo sur. Met pa welan pegen stank eo niver an

embannadurioù e-keñver hini ar re o deus c'hoant lenn ar yezh, e laran : « ar galon hag ar feiz n'int ket a-walc'h ». Pouez an arc'hant a ya war vrasaat. C'hwi a oar mat gwelloc'h eget ar re all. Hag e vez klevet o tont eus pep lec'h : « Harpit ac'hanomp, Sikourit ac'hanomp . » En deiz a hiziv n'on ket gouest da heuliañ an holl vouezhioù-se, ken dispar ken brokus ma 'z int. Ha ret-mat eo din ober un dibab. Choazet 'm eus dija da gas sikour d'ar gelaouenn **Breizh**. Perak ? Evit he stumm, he yaouankiz, he danvezioù a bep seurt.

Setu ar pezh a blijfe din kavout skrivet e brezhoneg. Setu ar gelaouenn a vank deomp, d'am soñj. Hol liested a zo ur pompad evit ar mare. Ar froudenn-se, n'eus nemet ar re binvidik a ra ganti. Ya, glac'haret on gant skignadur hon nerzhioù. Kredit ac'hanon, n'em eus ket c'hoant da vezañ feukus gant den ebet.

Adlennet 'm eus niverennoù kozh **Al Liamm**, lizheroù al lennerien dreist-holl, ha gwelet 'm eus e-barzh, meur a wech, tud o laret o soñj diwar-benn kudennoù tost ouzh va hini. N'eo ket posupl dirouestlañ ar gudenn, 'm eus aon. »

Digant F. M., Redon :

« Ur chañs vat eo evit ar vrezhonegerien kavout ho kelaouenn leun a bennadoù-skrid eus an dibab. Tra ma vezo bev Al Liamm, Breizh a vevo. »

Digant P. V. K., Kemperle :

« Labourat a ran e-barzh ar P.T.T. Graet 'm eus en devezh all ur chekenn vrezhonek en ti-post. Degemeret eo bet evel just gant ur genseurtez. Met a-benn ar fin, n'eo ket gant ar melestradur am eus bet reuz. Gant ur c'henseurt, sindikalour ha sokialour ouzhpenn am eus bet « chech-blew ». Rebechet en deus din e oan re bell eus an traoù gwirion ha diouzh al labourerien vreizhat. Ha lavaret en deus din e « kranchje » tout an traoù-se d'an aotrou « receveur » ma kendaic'hjen d'ober e giz-se. Diaes eo ha digonfortus dreist-holl kaout reuz ha bezañ gwallgaset en doare-se e Breizh gant kenlabourerien ha kenseurted a welomp bemdez. Mat ha brav eo ar brezhoneg war ar monumantoù a ziskouez deomp an amser dremenet, met arabat ober gant ur yezh vev war dachenn ar vuhez pemdeziek. Un torfed eo ! N'eus forzh penaos ne vo ket cheñchet va spered gant traoù ken dister hag e hetan chañs vat ha kalon vat d' Al Liamm evit ar bloaz-mañ. »

169

Niverennoù kozh " Al Liamm " e gwerzh

Prenañ a c'heller an niverennoù meneget da heul :

- 29, 69 betek 72, 74 betek 77, 79 betek 81, 83, 87, 91 betek 95, 102 betek 192. Priz an niverennoù a zo : 10 lur pep hini (nemet an niverennoù 116 ha 151 hag a goust 12 lur pep hini, an niverenn 120 diwar-benn Iwerzhon hag an niverenn-doubl 166-167 a goust 16 lur pep hini, an niverenn 190 diwar-benn Roparz Hemon a goust 18 lur).

Tu a zo a-hend-all da brenañ bloavezhioù klok, 50 lur pep hini, eus 1964 betek 1978 (niverennoù 102 betek 191).

An niverennoù a vez kaset kuit a vizoù-post. 10 % a zistaol a vez graet pa brener 50 skouerenn pe ouzhpenn. Ar goulennoù a vez d'ober digant Per ar Bihan.

Hag ar pegsun ?

Pegsun Al Liamm a vez gwelet bremañ war veur a garr ; kalz tud a laver deomp ez eo brav, hogen n'hon eus ket gwerzhet c'hoazh ouzhpenn 200 skouerenn ha lod anezho da dud n'int ket klianted voas " Al Liamm ". Ar priz a zo 5 lur ar

skouerenn, met un distaol a 33 % a vez graet pa brener d'an nebeutañ 20 skouerenn. Da c'houlenn digant Per ar Bihan.

Kentelioù war Vreizh e Londrez

D'an 22 a viz Gwengolo 1979 e krogo e Londrez, er City Lit., ur rummad kentelioù « Breton Language and Culture » evit ar re a blijfe dezhe studiañ brezhoneg. Jean Press a vo ar c'helenner. Hemañ a zo kelenner war ar rusianeg e Skol-veur Londrez. Dimezet eo gant ur vreizhadez.

Kuzul Sevenadurel Breizh

Bodadeg Kuzul Sevenadurel Breizh a zo bet dalc'het e Sant-Brieg d'an 23 a viz C'hwevrer 1979.

Evel warlene hor boa goulennet ur skodenn ispisial evit Embannadurioù Al Liamm dre ma oa unan eus pouezusañ ha ponnerañ oberennoù an Emsav brezhoneger. Enebet eo bet avat reiñ ar skoazell ispisial-se d'hon Embannadurioù gant unan eus daou gannad an Emsav brezhoneger. Abalamour da se n'hor bo netra er bloaz-mañ siwazh. Warlene hor boa bet 64 500 lur.

170

Amañ da heul e vo kavet ur roll eus ar pezh a oa bet roet warlene (1978) d'un nebeut kevredigezhioù eus an Emsav hag ar pezh a zo bet kinniget e 1979 hag a zo bet embannet war ar c'helaouennoù (" Ouest-France "). Ar roll a zo diglok avat, rak 49 c'hevredigezh a zo en holl. Er vodadeg diwezhañ n'eus bet graet nemet kinnigoù, diwezhatoc'h e vo mouezhiet war ar c'hinnigoù-se.

	Arc'hant roete 1978	Arc'hant kinniget e 1979
Kuzul ar Brezhoneg	150 000 Lur	165 000 Lur
Embannadurioù Al Liamm	64 500	Netra
Emgleo Breizh	210 000	165 000 -
Ar Falz	50 000	110 000 -
Skol an Emsav	120 000	140 000 -
Preder	100 000	Netra
Evit ar Brezhoneg	37 500	45 000 -
Diwan	40 000	165 000 -
Kendalc'h	150 000	165 000 -
Dastum	102 500	115 000 -
	(diwar Breiz, Ebrel 1978)	(diwar O.-F. 24-25/02 1979)

Skridoù

War niverenn 122 **Hor Yezh** e kaver ur studiadenn glok hag aketus war anvioù parrez an Erge Vras e-kichen Kemper. Danvez ur vestroniezh bet savet gant Bernez Rous ez eo. Dont a ra da heul meur a studiadenn all savet gant studierien yaouank hag a zo bet embannet er mizioù tremenet gant Hor Yezh : " Labour ar foenn e Plogonneg " gant L. Kergoat, " Ur vuhez e Douarnenez " gant Gwendal Denez, " Mari, amzer eurus meche paseet me bourap " gant Lilian ar Bras, " E sant Nigoudenn, Theo Michel " gant Mark Kerrain ha " Studiadenn war yezh Ivon Croq " gant Y. E. ar C'hog.

Koumanant : 40 lur. - C.C.P. Denis 1399 51 Rennes.

Deuet eo er-maez war un dro 3 skouerenn eus **Geriadur Istorel** Roparz Hemon, embannet gant PREDER : ar rann 32 (Soursi-Strollañ, 33 (Stromet-Tennad) ha 34

(Tennadeg-Traezhañ). 3112 pajenn a zo bet embannet betek-hen. Kas a reomp da soñj e vez moulet ar Geriadur-se, abaoe ur pennad mat, en ur vent kalz aesoc'h da implij eget pa veze liesskrivet.
Koumanant 6 rann : 90 lur. Priz ar c'haier : 18 lur. - Preder, Penn-Menez, Plomelin, 29000 Quimper, C.C.P. 16093 13 J Paris.

Emañ PREDER ivez o paouez adembann, dindan stumm ul levr moulet ar wech-mañ, Un dornlevr krennvrezhoneg hag a zo ur yezhadur bet savet gant Goulven Pennaod. Graet eo al levr-se dreist-holl evit arbennigourien hag evit ar re o deus heuliet kentelioù krennvrezhonek SADED.

Buhez Mikael an Nobletz eo ar pezh-c'hoari diwezhañ bet savet ha c'hoariet gant Strollad ar Vro Bagan. Embannet eo bet gant " Komz hag Arz Breizhat ". Ur bern skeudennoù a zo el levr hag un digoradur gant Goulc'han Kervella. Degouezhet eo ganeomp war un dro gant " Yod Kerc'h ".
Koumanant : 15 lur. Priz ar pezh-c'hoari : 8 lur. - Komz hag Arz Breizhek, B.P. 1305, Rennes Villejean, 35016 Rennes Cedex.

171

Degouezhet eo ganeomp **C'hwec'h kontadenn**, ul levrig 110 pajenn embannet gant SKOL VREIZH. Div destenn a gaver keñver-ha-keñver : unan e gwenedeg hag eben e... «KLT ». Un tammig souezhet omp bet avat, rak betek-hen e veze graet KLT eus yezh " Gwalarn " pe " Feiz ha Breiz ". O vezañ ma talc'h kant skritur " Ar Falz - Skol Vreizh " eus yezh Bro-Wened, ar pezh a zo ur perzh mat, ez eo kentoc'h ur c'h-KLTG (Kernev, Leon, Treger, Gwened) mod nevez.

Mat-tre eo embann levrioù nevez evit an deskarded, met un druez eo e vefe en ur skritur (marteze e vije tu da lavarout ur yezh) nevez, un trede skritur « ofisiel », da c'horthoz ur pevare. Da lavarout eo ez eo brasoc'h an dizurzh eget biskoazh.

Skol Vreizh, Run-Avel, 29210 Plourin-Morlaix. C.C.P. 2248 25 X Rennes.

Bretagne aujourd'hui, Terre de poésie a zo un dastumadenn 40 barzhoneg bet dibabet da geñver ur genstrivadeg krouet gant KELC'H SEVENADUREL GWENED evit bugale skolioù ar c'horn-bro. El levrig, 50 pajenn ennañ, e kaver dreist-holl barzhonegoù e galleg, hogen bez' ez eus ivez 8 anezho e brezhoneg.

D'al loreidi brezhoneger ez eo bet profet ar vandenn dreset " Ar 7 boullenn strink " bet embannet nevez zo gant un ti eus Paris (Casterman).

Priz " Bretagne aujourd'hui " a zo 28,50 lur franko. An Douarenn, 21, rue des Tribunaux, 56000 Vannes.

Teir fladenn

- Pladenn diwezhañ Alan Stivell a zo anvet **Third International Tour - Tro ar Bed**.

Enrollet eo bet e salioù Europa pa rae Stivell e dro etrevroadel evit reiñ da anavezout ar sonerezh keltiek. An enrolladur a zo mat-tre, ken ez eo diaes gouzout ez eo bet graet war ar prim. Da grediñ eo ne vije ket bet ken mat ar sonerezh en askont da se, tamm ebet avat, daoust ma 'z eo un tammig faos an aergelc'h peogwir ez ankounac'haomp aes a-walc'h ez eus tud er sal.

Gant ar pladennoù diwezhañ ez omp bet boazet d'an unander, amañ avat, an tonioù a zo liesseurt evel en ur sonadeg. Kavout a reer tro-ha-tro tonioù breizhat, skosat, iwerzhonat pe nevez grouet (We shall survive) c'hoariet en ur stumm hengounel, Pop ha Gaelic hard Jazz Rock. Plijet-bras omp bet gant tonioù nevez evel « Ar c'hoant dimeziñ », « Cailino Og Deus » pe « We shall survive » sonet gant kalz a ampartiz hag a gizidigezh. Tu zo da lenn ar c'homzoù e diabarzh ar golo.

Adkavet e va, siwazh, tonioù a anavezomp dija, evel « Rouantelezh » pe « Hommes liges des talus en transe ».

Ur prof dreist eo ar bladenn-se ma fell deoc'h reiñ un tañva eus sonerezh Stivell da vignoned ne anavezont ket anezhañ c'hoazh. Enrollet eo bet gant CBS.

172

- Degouezhet eo ganeomp pevare pladenn Dir ha Tan : **Dir ha Tan, Vol. 4, Danses du Pays de Vannes.**

Ur bladenn vat eo, heñvel ouzh ar re o deus dija enrollet. N'eus ket kalz a gemm ; e gwenedeg eo evel just hag e gwenedeg sklaer ha glan. Ar c'homzoù hag o zroidigezh a gaver da heul ar bladenn, ar pezh a vez atav plijus. Mouezh ar ganerez a zo kaer-tre, heuliet gant ul laz-kanañ gwazed ha lusket gant ar gitar hag ar vandolinenn.

Kavout a reot amañ un ton a boz hag a-hend-all tonioù da zañsat gant komzoù hengounel pe gomzoù nevez, bet skrivet gant N. L. Trecant.

Tu zo marteze da damall da **Dir ha Tan** bezañ un tammig unton. Posupl e vefe dezho, sur, implij muioc'h pinvidigezhioù ar mouezhioù a zo o re.

En desped da se ez eo ur bladenn mat-tre hag a ziskouez deomp ur wech ouzhpenn pinvidigezh sonerezh Bro-Wened.

- **Kanoù kalon Vreizh** eil pladenn ar c'haner yaouank J. F. Quemener a zo klasel-tre ivez hag ar memes tamall a c'hellfer ober dezhi ha da hini " Dir ha Tan ", da lavarout eo bezañ unton daoust pegen kaer e c'hell bezañ ar vouezh hag an tonioù.

A-hend-all ez eo difazi. Y. F. Quemener a gan evel m'en deus klevet ar re gozh ober, nemet ez eo splannoc'h e zistagadur. Tu a zo eta da heuliañ an istor rak reiñ a ra kement a bouez d'ar c'homzoù ha d'ar sonerezh.

Ar c'haner n'eo eilet gant benveg ebet. Ar yezh a zo hini kreiz Breizh, tost-tre d'ar gwenedeg.

Nav c'hanaouenn hengounel a zo er bladenn hag o adkavout a reer holl e diabarzh ar golo gant un droidigezh e galleg. Embannet eo bet gant ti " Arion".

C'hoariva brezhonek Penn ar Bed

D'ar merc'her 2 a viz Mae er P.A.C. e Brest e vo c'hoariet ar pezh **Biteklee** pe **War hent ar Baradoz**, bet skrivet gant Gwilhou Kergourlez ha leurennet gantañ

Ar re a zo kustum da zont da arvestiñ ouzh hor pezhioù a anavez moarvat Gw. Kergourlez peogwir ez eo eñ a zo oc'h ober war-dro hor strollad abaoe daou vloaz dija. Laouen omp da ginnig deoc'h an taol-mañ ur pezh-c'hoari nevez-flamm skrivet a-ratozh-kaer evit hor c'homedianed. Ur farsadenn eo, unan mod ar c'hreisteiz gant spered an norz (hini Bro-Gernev evel just). Pa varv unan bennak, en deus da dremen dre gant ostaleri evit mont azalek an douar betek ar baradoz ha Bitekle eo anv an hini a zo e-kreiz, an hanterkantvet. Evel ma ouzoc'h ez eo ret da bep hini evañ e walc'h war an douar. Ar re a zegouezh diouzhtu e Bitekle a zo tud ha n'int ket bet chomet gant o c'hoant ez-vev. Bep sizhun e tremen dre eno Sant Per gant e garrigell evit « kargañ » ar re a zo gouest da chom en o sav. Edward n'eo ket deut a-benn da vont kuit gwech ebet abaoe pemzek vloaz m'emañ eno. Gwir eo ez eo Bitekle un ostaleri hag enni kalz da lonkañ ! Bez' e c'hellfe padout hir amzer c'hoazh evel-se ma ne errufe ket Fañch eno, aet da anaon eñ ivez goude bezañ eil gwaz e wreg Frazi... Azalek neuze en em lak ar re varv da gontañ o fegement... da ziskleriañ o c'hoantoù... da zizoleiñ o huñvreoù.

Mojenn pe gontadenn mod nevez ? Pezh-c'hoari Gw. Kergourlez a chom ur farsadenn boblek hag a lak ac'hanomp da vouc'hoarzhin, da c'hoarzhin zoken : eno ne gaver nemet barzhoniezh, sonerezh ha dañsoù.

R. D.

173

Kemennadenn digant Brezhoneg Yezh Vev

E Karaez ez eus bet diazezet, daou vloaz zo, ur greizenn vakañsoù brezhonek evit ar vugale. Savet e vo en-dro ar bloaz-mañ, met en ul lec'h nevez : Speied - etre an 2 hag ar 25 a viz Eost. Asantet eo gant " La Jeunesse et les Sports ", ar pezh a ro tu d'ar gerent da vezañ digollet dre ar « bons de vacances ».

Ar vugale degemeret enni a vo, pe bugale n'ouzont brezhoneg tamm, pe bugale dister o anaoudegezh war ar yezh. Oadet etre 6 ha 14 vloaz e rankint bezañ.

Ne fell ket deomp lakaat blaz ar skol en hon doare da ginnig dezhe ar yezh, en ur feson gwevn eo e fell deomp hen ober. Eus an holl oberezhioù, eus kement momed zo en devezh e raimp hon mad, ha tamm-ha-tamm, hep an disterañ gwaskadur. Pouezet e vo dreist-holl war ar brezhoneg bev, an tostañ posupl eus an hini a c'hellou klevout ar c'hrouadur en e familh, pe en e gorn-bro, evit ma vo aesoc'h dezhañ kenderc'hel da vrezhonegañ war-lerc'h, hag evit ma ne vo ket troc'het e vrezhoneg diouzh ar brezhoneg a glevo en-dro dezhañ.

M'en deus kroget dija da zeskiñ skrivañ, e vo kendalc'het d'e lakaat da ober gant ar skrivadur e vez boaz da ober gantañ.

C'hoariet e vo diouzh un tu ar c'hoarioù boas, ha diouzh an tu all c'hoarioù breton ha re, liv yezhel warne, bet ijinet ganeomp. E-touez an eil rumm e c'hellomp menegiñ : c'hoari poullig, bazhig kamm (parik mat da c'hoari hockey war leton ar Saozon), galoch, bazh-yod hag all...

Roet e vo ur plas ledan d'ar yezh pa vo savet montajoù dre sellout ha klevout, pezhigoù-c'hoari evit margodennoù, d'ar beilhadegoù d'an noz 'lec'h ma vo implijet danvez Istor Breizh, taolennoù zo eus Barzhaz Breizh.

E fin ar maread ma 'z a kuit ar vugale gant c'hoant mont donoc'h e anaoudegezh hor yezh hag hor sevenadur, e vo bet tizhet hor pal ganeomp. Priz ar maread : 970 lur.

Titouroù hag enskrivadurioù : Kreizenn Vakañsoù Bugale Brezhoneg, 12, Plasenn ar C'hosmos, 29000 Quimper. - Pellg. : 90 05 81.

Brest. - Oaled Sant Erwan e 1978

Bepred feal d'he menozioù e-keñver ar feiz hag ar yezh, OALÉD SANT ERWAN he deus paket he dek vloaz e-doug ar bloaz 1978.

174

Betek miz Gouere eo bet digor bemdez, nemet d'ar sul, un eurvezh pe ziv. Serr e-kerz ar mizioù hañv ez eo bet digoret a-nevez adalek hanter miz Gwengolo. Anzav a ranker ez eus nebeut a viziterien ha c'hoazh an darn vrasañ anezho a zo gallegerien, alies re yaouank o c'houlenn titouroù diwar-benn ar brezhoneg. Muioc'h a dud a gemer an traktoù diwar an aspled hag a chom da sellout ouzh ar witrin, dreist-holl pa vez ganti he c'hinkladur Nedeleg.

War dachenn kelenn ar yezh, e-keit ar bloavezh-skol 1978-1979, e vez roet kentelioù brezhonek div wech ar sizhun d'an nevezianted, 30 anezho, hag ur wech

d'ar re a oar brezhoneg hag o deus c'hoant da varrekaat warnañ - 8 enskrivet. Ouzhpenn e vez bep merc'her kentelioù evit ar vugale etre seizh ha daouzek vloaz, graet gant Emglev an Tiegezhioù. Lod eus ar vugale a zo o teraouiñ gant ar yezh er bloaz-mañ, lod all a zo krog en o eilvet bloavezh studi. Un dek bennak a zo bet enskrivet evit ar bloavezh kentañ, darn anezho avat n'o deus ket kendalc'het goude Nedeleg. Hogen ar re a zo chomet a ziskouez kalz youl-vat. Ra gavint gopr o strivoù en ur zont da vezañ brezhonegerien.

Evit tizhout ar brasañ niver a dud, eo ret d'an Oaled ober bruderezh. Evit-se ez eus bet tennet traktoù ha darnaouet int bet unnek gwech e Brest hag e diavaez kêr, e-kerz gouelioù ha pardonioù m'he deus an Oaled kemeret perzh enno. A-hend-all ez eus bet ivez moulet div wech liketennoù, a zo bet peget amañ hag ahont. Ouzhpenn ez eus bet un diskouezadeg e ti-kêr Brest. Div banell a zo bet fichet gant liketennoù ha poltreoù diwar-benn an Oaled. En degouezh-se ez eus bet darnaouet traktoù ha divizet gant ar viziterien. E miz Mezheven he deus ivez en Oaled kemeret perzh en ur vodadenn en Ti-kêr, a-zivout buhez ar strolladoù e Brest. Aet eo bet da veur a lec'h a Vreizh-Izel : d'ar Folgoad da Yaou-Bask, da c'houel ar Brezhoneg e Lokrist d'ar Pantekost, da bardon Rumengol, da foar Vikael e Brest, da c'houel Landouzen en Drenneg ha da Fest-deiz ar C'helc'h Brezhon. Bep tro ez eo bet dispaket stal levrioù an Oaled, graet bruderezh ha toullet kaoz gant an dud.

War dachenn ar sevenadur ez eus bet peder c'haozeadenn :

- A-zivout buhez " Imbourc'h " hag oberiantiz katoliged an Emsav, gant Youenn Olier, war ar stumm kaozeadenn-kendiviz.

- Diwar-benn an doare ma vez komzet ar brezhoneg en amzer-vremañ, gant Y. Miossec, kelenner bet oc'h ober un enklask e-sell da sevel ur studiadenn war ar yezh komzet.

- Ur veilhdeg, gant an Dimezell Cochard, diwar-benn ar vuhez gwechall er Menez Arre, hervez kontadennoù bet danevellet dezhi gant he zud kozh.

- Un diskouezadeg diaskeudennoù diwar-benn an Douar Santel gant an Itron Grall. Darn eus an displegadennoù graet e galleg a zo bet troet kerkent e brezhoneg.

Menegiñ a ranker c'hoazh un devezhiad-studi pouezus, renet gant Yann Desbordes, sekretour " Hor Yezh ", diwar-benn ar brezhoneg hag ar skoazell a c'hell hag a zle kement brezhoneger reiñ d'ar re a c'hoanta deskiñ ar yezh.

E-keñver buhez-diabarzh an Oaled, ez eus bet daou emvod-labour, unan e-kreiz ar bloavezh-skol 77-78, evit teurel ur sell war al labour dija kaset da benn, hag unan all evit divizout ar pezh a oa da ober e-pad ar bloavezh 78-79. Evit bezañ klok e ranker ivez ober meneg eus ar goan a zo bet debret asambles, hag a vode 24 c'houviad en un endro a levnez hag a vignoniezh.

175

E-pad ar bloavezh-skol-mañ e vez digor an Oaled :

- bep lun, eus 17 eur 30 betek 19 eur 30,
- bep meurzh, eus 18 eur betek 20 eur,
- bep merc'her, eus 14 eur betek 16 eur,
- bep yaou, eus 17 eur 15 betek 18 eur 15,
- bep gwener, eus 18 eur 30 betek 19 eur 30,
- bep sadorn, eus 14 eur betek 15 eur.

Hervez he spered kristen, an OALÉD a gemenn ivez deoc'h e c'hellit pediñ e brezhoneg en ur gemer perzh en oferennoù e brezhoneg a vez lidet :

- e kript Iliz Sant-Varzhin, e Brest, d'ar c'hentañ ha d'an trede sadorn eus ar miz da 18 eur 30 ;
- e Rumengol, d'ar sul diwezhañ eus ar miz da 10 eur 30 ;
- er Folgoad, bep sul a viz Mae, da 10 eur.

Pedennoù a vez ivez ur wech ar miz, diouzh an noz, e chapel Sant-Paol e Brest.

Kendivizoù e brezhoneg diwar-benn ar feiz a vez bep eil merc'her diwezhañ ar miz da 20 eur 30 e OALÉD SANT ERWAN. Ar veilhadek kristen-se a zo renet gant ur beleg.

E ti Moulerezh ar Baol - Bali ar Marichal-de-Lattre-de-Tassigny

Diskleriet hervez lezenn : eilvet trimiziad 1979

Niverenn ar voulerez : 42855 - Ar Merour : P. ar BIHAN

AL LIAMM 194

TAOLENN

Kenavo da Varr-Heol gant Ronan HUON	179
Gwerz Maria gant Koulizh KEDEZ	182
Ur weladenn d'am zad-kozh (tr. Job an Habask) gant Dylan THOMAS	184
Mai-Zall gant Lukian TANGI	191
Ar roue Dalmar gant Fañch an UHEL	195
Mojenn Gêr-Iz gant ABEOZEN	205
Paol Ladmirault gant Vefa de BELLAING	214
O kejañ gant Louis Nêmo 60 vloaz 'zo ha gant Roparz HEMON da c'houde gant KERNU	225
Roll oberennoù Roparz Hemon gant Per PENNEG	227
Avelioù-tro (Meurzh-Mezheven 1978) gant GORWENAL	240
Notennoù	248

Kenavo da Varr-Heol

Kerseet omp bet o c'houzout ne vefe mui embannet Barr-Heol, ar gelaouenn dregeriat ma rae an Aotrou Klerg war he zro.

Krouet e oa bet e 1953, pemp bloaz warn-ugent 'zo eta, ha degouezhet e oa d'an niverenn 100.

Meur a abeg en deus roet an Aotrou Klerg evit dilezel Barr-Heol, an hini pouezusañ o vezañ e oa deut fall e zaoulagad. Un abeg all a zo bet : diaesterioù ar moulañ ha niver re vihan ar goumananterien evit gallout kas ar gelaouenn d'ur mouler aketusoc'h hag a vefe bet re ger. En tu-hont da se e veze diaes d'ar rener kavout pennadoù a-walc'h hag e koulz abalamour d'an diouer a genlabourerien feal.

Petra oa Barr-Heol ? Ur gelaouenn gristen evel just, met n'eo ket se a vire outi da embann pennadoù a bep seurt ha n'o devoa netra da welout gant ar relijion. Barzhonegoù kentañ Añjela Duval o deus kavet lec'h er gelaouenn, kontadennoù, studiadennoù war an anvioù-lec'h, istor, pennadoù-barn, keleier ha zoken sekredoù-kegin. An holl draoù-se un tammig dizurzh a-wechoù ha gant un toullad mat a vioù-koukoug, met n'eo ket ar rener a oa da damall bepred.

180

En tu-hont d'ar gelaouenn e veze embannet oberennoù distag, a-wechoù o sellout ouzh ar relijion evel al " Leksional ", met ivez, meur a wech oberennoù all evel " Mervel da vevañ " ha troidigezhioù evel " Seurez Kerwenan " pe " Othello " Shakespeare bet lakaet e brezhoneg gant Klerg e-unan.

Unan eus perzhioù bras Barr-Heol a oa ar yezh. Ur yezh reizh, yac'h, pinvidik hag aes war un dro, un tammig blaz an tregerieg warni, Klerg o vezañ deut da vezañ ur mailh war rannyezhoù Treger ha Gwelo. Heugañ a rae avat ouzh ar yezh laosk implijet gant tud zo kement hag ouzh ar yezh « uhel », hep ezhomm, a vez implijet gant re all.

Liesskrivet eo bet Barr-Heol da gentañ ha moulet dre offset diwezhatoc'h, ar pezh ne voe ket didrubuilhoc'h evit e rener, gouez dezhañ e-unan.

En niverenn 100 e lavar Klerg ur c'henavo fromus d'e lennerien en ur reiñ un alberz eus buhez ar gelaouenn, o kontañ he c'hrouidigezh hag an diaesterioù en deus kavet war e hent.

Dipitus-bras eo avat ne vefe ket bet kavet unan bennak all da gemer lec'h an Aotrou Klerg, rak unan eus hor c'helaouennoù gwellañ e oa Barr-Heol hag evel ma lavar Loeiz Andouard ez eo marv ar gelaouenn ur giladenn eus ar yezh « un drouziwezh, rak ne vezer ket sur, tamm ebet, e vo stanket an toull lezet evel se e talbenn ar yezh ».

Dav eo deomp, avat, trugarekaat an Aotrou Klerg evit bezañ dalc'het keit all, en desped da bep tra.

181

Gallout a reer marteze en em frealziñ en ur soñjal e kavo bremañ hor mignon amzer da reiñ deomp danevelloù par da " An Eostig bailh ", da " Un deiz a viz Mae " ha da " O c'harzhata " pe c'hoazh marvailhoù dastumet e-touez an dud evel ar re a zo bet embannet war Al Liamm gwechall.

Gwerz Maria

beuzet e oa porzh Lisboa er vrumenn vor hag en hiraezh lor fado ha saodade
 c'hwezh pesked hag eol devet
 gant straed Yann Goataniem e tiskennas an dekenn
 kalet he liv kazhez he c'herzhed bliv he bervig gwerzhid he gar
 he c'horf gwreg re-bar d'ur greg pri a wig Evora
 uc'h he lagad du-kel heñvel da bichourell gwrac'hed he bro
 malvenn bounner malgudenn hir ha bargurenn fonn merc'hed ar Su
 a-zetri e vouchis dezhi o lipat a-bouez va zeod mibin
 kigenn dener diabarzh he gweuz erionet-kaer ha lik ur marzh
 o flourañ a-bouez boz kroc'hen gwiridik ginenn hec'h arzorn
 ma rede gant luz o roued gwazhiedigoù glas-ruz gwidilus
 blaz an erin sor oa gant ken gor he c'herc'henn c'hwek
 barradur ur wezenn alamandez e bleuñv a hañvale he c'hreouichennad
 he divronn ouzh va c'halon div goulourdrennad dour glein goude lein
 d'ar marc'heger balbet a foet hent a C'helves da Elvas dindan heol skaot ha
 grizias
 a-dreuz krec'hennoù krin ha kras ma ren ar gup rankles en oabl glas
 genidik oa-hi eus Tavira gwenn-raz ha poazh-kalet skeud teuz war aod an Algirv
 itik
 edo noazh-ran edan he brozh sidan teñval ken tanav all a veren hag a jogen
 diastal
 me a blij din ar gwent an houl hag Heulderlin a laren dezhi fichfich
 ouzh tirvi du gouez an Aleñtejo a gigner lirzhin er gwad ruz-tan e vourran emezi
 o c'hoarzhin
 Miriam Da Costa oa hec'h anv un dra par da Varia gKeraod du-mañ
 hoal Afrika a stage outi ken e kleven o kanañ en he blev evned an drovan ur bam
 en aod en hor gortoze ar vag vihan dre lien enni e lammjomp laouen-ran
 he gouelioù dispaket e roge gwag hatoup davet an donvor dihop
 pok a ris d'al loar en he mog a oa he dremm e stok ar fru

*

183

pa zistrois d'ar porzh e oan va-unan-penn og-divi diank dindan drefu belbi ha
 valgori
 ar c'hoummoù marnaoniet o doa hi lonket penn-ha-pilhon da vagañ nerzh hag ernez
 re wemp re goant da vevañ war an tamm douar-mañ e oa va c'hefrisa Miriam Da
 Costa

neketa

emedo Lisboa atao en uzenn lous hag en hirnez libous
 morlusenn ha maronad meurad margalon maritell morvitell
 fado ha saodade fado ha saodade

ROPARZ HEMON

Ho kervel a rin en noz

25 lur + mizoù-kas

Mlle J. Queillé, 47, rue Notre-Dame 22200 Guingamp - c.c.p. 1136 92 Rennes

Ur weladenn d'am zad-kozh

E-kreiz an noz e tihunis diwar un huñvre ma fourgase enni skourjezoù e-leizh, sugelloù ken hir ha naered, kezeg pennfollet o tennañ karroñsoù war hentoù strizh ar menezioù, daoulammoù divent hag avelek war ar c'haktusegi : klevout a ris neuze an den kozh er gambr e-kichen o huchal « Heidi » ha « Ho » gant e deod o stlakañ ouzh e staoñ.

Ar wezh kentañ e oa din chom e ti tad-kozh. Plenk al leur o doa skrijet evel logod pa oan pignet em gwele ha gwigouret o doa al logod evel tammoù koad etre ar mogerioù evel ma vije bet un ostiziad all o vac'hañ anezho. Un nozvezh hañv dous e oa anezhi met stlaket o doa stignoù ha skoet skourroù ouzh ar prenestr. Tennet am boa al liñselioù war va fenn ha prestik edon o yudal hag o varc'hekaat dre bajennoù ul levr.

« Ho ! Ho ! Koantennoù ! » a huche tad-kozh.

E vouezh a oa yaouank ha kreñv-tre da glevout, e deod a dreveze toumpadeg hern ar c'hezeg ha troet e oa gantañ e gambr en ur beurvan vras. Ret e oa din mont da welout ha ne oa ket klañv, pe n'en doa ket lakaet an tan en e liñselioù rak mamm he doa lavaret din ez enaoue e gorn-butun dindan e liñselioù hag e oa ret din redek d'e sikour mar klevfen c'hwezh ar moged e-pad an noz. Mont a ris war vegoù va zreid en deñvalijenn betek dor e gambr, a-ruz ouzh ar pezhioù arrebeuri ken e tiskaris ur c'hantolor gant ur pezh trouz. Pa veizis e oa goulou er gambr e krogas ar spont ennon ha p'edon o tigeriñ an nor e klevis tad-kozh oc'h huchal « Heidi ! » ken kreñv hag un tarv gant un uhel-gomzer.

Azezet e oa sonn en e wele hag horjellañ a rae taol-distaol e-giz ma vije bet ar gwele war un hent digompez ; begoù skoulmet e blueg-dreid a oa gantañ da sugelloù ; e varc'h diwelus a oa er skeud en tu all da c'houlouenn ar gwele. War-c'horre e roched gloanenn wenn en doa gwisket ur jiletenn ruz gant boutonioù arem ken tev ha kraoñ. Podennad leuniet dreist barr e bipenn a zeve e-mesk evel ur wrac'hellig enaouet e penn ur skourrig. Pa welas ac'hanon e laoskas e zaouarn ar rañjennoù evit chom sioul ha glas, chom a reas ar gwele a-sav sioul war un hent kompez, mougañ a reas trouz e deod ha sevel a reas goustad ar c'hezeg o fenn.

185

« Petra ne ya ket mat, tad-kozh ? » a c'houlennis, daoust ma ne oa ket krog an tan el liñselioù. E zremm e skleur ar c'houlouenn a denne d'ur blueg druilhennet spilhennet a-sonn ouzh an aer du ha takonet-holl gant mourroù gavr.

Parañ a reas selloù dous warnon. Neuze e c'hwezhas en e gorn da lazhañ an tan, o strewañ ar fulennoù hag oc'h ober ur c'hwitelladenn skiltr ha gleb en e c'harenn kent huchal din : « Arabat goulenn tra ».

War-lerc'h un ehan e lavaras, fin-tre an tamm anezhañ : « Hurlinkañ a rez a-wechoù, va faotr ? »

« Nann, ne ran ket, » a respontis.

« O, eo, me 'zo sur, » a eilgerias.

Displegañ a ris outañ e oan bet dihunet d'ur vouezh o krial ouzh kezeg.

« Petra 'm boa lavaret deoc'h ? » emezañ

Ma ne vijes ket bet o korfata kement ivez. Piv en deus klevet biskoazh anv eus kezeg en ur gambr ?

Tastornat a reas dindan e bennwele ha tapout ur sac'hig bihan a stirlinke, diskoulmañ a reas aketus ar sifel. Lakaat a reas ur soveren em dorn kent lavarout « da brenañ ur wastell ». Trugarekaat a ris hag hetañ outan un nozvezh vat. P'edon o serriñ dor ar gambr e tarzhas e vouezh oc'h huchal laouen hag a-bouez-penn « Hei, Heidi ! » hag ar gwele beajour da horjellat adarre.

Er mintin e tigouskis diwar un huñvre leun a gezeg taer war ur gompezenn a oa strewet warni pezhioù-arrebeuri, hag a wazed teñval a gase c'hwec'h marc'h war un dro hag o skourjeze gant liñselioù kroget an tan enno. Tad-kozh a oa gant e lein, gwisket-rac'h e liv du-pod. Goude lein e lavaras : « Un avel kreñv spontus a oa dec'h da noz, » ha mont a reas en e goazez e-tal an tan da brientañ bouloù pri evit an tan. Pelloc'h er mintin em c'hasas gantañ da bourmen dre gêriadenn Johnstown hag er parkoù war hent Llanstephan.

Un den gant e levran a lavaras outañ, « mintinvezh brav hiziv, Mr Thomas », ha pa voe aet tre ar paotr ken treut hag e gi er c'hoad 'lec'h n'en dije dleet mont hervez ar pannelloù e lavaras tad-kozh : « Hañ, sell 'ta ! Klevet ac'h eus penaos out bet gantañ ? Mister, mar plij ! »

186

Mont a rejomp e-biou da benntiez bihan hag an holl wazed, stouet war o c'hlouedoù a salude tad-kozh gant meulganoù diwar-benn an amzer. Tremen a rejomp dre ar c'hoad ma paote ennañ ar pichoned, gant o eskell o terriñ ar skourroù dre ma tifretent davet beg ar gwez. E-mesk ar c'hrougousadennoù dous ha seder hag an nijadennoù trouzus hag abaf e lavaras tad-kozh evel ma rafe unan o c'hervel unan all dreist ur park : « Ma klevfec'h seurt laboused o kas trouz e-pad an noz e vefec'h gouest d'am dihuniñ evit lavarout din ez eus kezeg er gwez ».

Distreiñ a rejomp war hor c'hiz trankilik rak skuizh e oa aet, ar paotr treut a zeuas war e bouez er-maez eus ar c'hoad difennet, ur c'houlin gantañ war e vrec'h ken kuñv ha brec'h ur plac'h yaouank en ur vilgin domm.

An eil devezh diwezhañ a-raok ma disparti e voen kaset da Lanstephan en ur c'harr gouarnourez tennet gant ur marc'hig berr ha gwan. Tad-kozh a vije bet kredet e oa kas un ejen-moueek, ken start e talc'he ar sugelloù, ken taer e stlake e foet hir gantañ, ken kreñv e huche e sakreoù ouzh ar baotred a oa o c'hoari war an hent, ken reut e oa e zoare gant e zivhar c'harennet rampet hag e vallozhioù ouzh nerzh diaoulek ha pennegezh e varc'hig dibostek.

« Digor da zaoulagad, paotr ! » a huche din p'en em gavemp e pep korn-tro ; tennañ a rae, brallañ, hejañ, c'hweziñ hag horellañ e skourjez evel ur c'hleze kaoutchoug. Ha pa oa aet gant mil boan ar marc'hig a-stlej e-biou d'ar pleg e troe tad-kozh davedon gant ur mousc'hoarzh huanadus : « Hañ, hañ, deuet eo ganimp adarre, paotr ».

Pa errujomp e kêriadenn Lanstephan war lein an dorgenn e lezas ar c'harr e-tal an Edwingsford Arms, reiñ a reas pav da vuzell ar marc'hig ha boueta anezhañ gant sukr en ur drueziñ outañ : « Ur marc'hig gwall-wan out, paour-kezh Jim, da dennañ tud vras e-gistomp ».

Ur banne bier kreñv a yeas gantañ, ur banne dour pik-pik ganin. Paeañ a reas an Itron Edwingsford gant ur soveren a dennas eus e yalc'h a stirlinke ; goulenn a reas an ostizez outañ penaos e oa e yec'hed hag eñ a respontas e oa gwelloc'h Llangadog evit ar c'horzennoù-skevent. Mont a rejomp da sellout ouzh ar vered hag ouzh ar mor, azezañ a rejomp er c'hoad a reer anezhañ ar « sticks » ha chom en hor sav war leurenn an abadennoù kanañ e-kreiz ar c'hoad ma teue gweladennerion da ganañ en nozioù e-kreiz an hañv ha ma veze anvet da vaer, an eil bloavezh war-lerc'h egile, inosant ar vourc'h. Chom a reas tad-kozh ur pennad e-tal ar vered hag o tiskouez, a-us ar gloued dir, ar vein-bez aelal hag ar paour-kaezh kroazioù koad e lavaras din : « Diboell eo bezañ interes aze ».

Dont a rejomp en-dro, tizh an diaoul warnomp : Jim a oa aet da ejen-moueek adarre.

Sevel a ris diwezhat er beurevezh diwezhañ, diskenn a ris en-dro ennon war-lerc'h huñvreoù ma paote enno bigi dre lien marzhus ken hir ha listri-treizh war vor Llanstephan, lazoù-kanañ neñvel er « Sticks », gwisket gant o izili saeoù barzhed ha jiletannoù lufirus o boutonoù arem, a gane kimiadoù en ur c'hembraeg iskis d'ar vartoloded o sevel al lien. Ne oa ket tad-kozh gant e lien, savet e oa abred. Bale a ris dre ar parkeier gant va zaolerez-vein nevez hag e tennis ouzh gouelini an Towy hag ouzh ar c'havaned e gwez ar presbital. Un avel glouar a c'hwezhe eus roudoù-hañv an amzer ; lugenn ar mintin a save eus an douar evit chom hogos difiñv etre ar gwez e-giz ur ouel war c'heizadeg al laboused ; el lugenn hag en avel e nije skañv d'an nec'h va meinigoù re bar da c'hrizilhenoù en ur bed eilpenet. Mont a reas ar mintinvezh e-biou hep ma kouezhfe ul labous.

Torret va batalm ganin e tistrois da glask penn eus merenn dre avalenneg ar person. Ur wech, gouez da dad-kozh, en doa prenet ar person tri houad e foar Gaerveurzin ha graet dezho ur poull dour e-kreiz al liorz ; met torodellet o doa betek ar c'han edan diri hanter-ziskaret an ti, neuiet o doa ha chomet e oant da ragouilhat eno. Pa erruis e penn ar wenodenn a dreuze an avalenneg e sellis dre un ode er c'harzh hag e welis e oa bet kleuzet gant ar person ur riboul a-dreuz ar veineg a yae eus ar c'han d'ar poull ha sanket gantañ en douar ur bannel skrivet fraezh war he gorre « dre amañ d'ar poull ».

Kenderc'hel a rae an houidi da vont da neuñ dindan an diri.

Tad-kozh ne oa ket er gêr. Mont a ris d'al liorz met ne oa ket tad-kozh kennebeut oc'h arvestiñ ouzh ar gwez-avaloù. Hopal a ris war un den a oa stouet war e bark en ur park en tu-hont da c'harzh al liorz : « Gwelet ho peus va zad-kozh ar mintin-mañ ? »

Ne baouezas ket gant e balarat ha teurel a reas din e respont dreist e skoaz : « Gwelet am eus anezhañ gant e jiletenn iskis ».

Griff, an troc'her blev, a veve er pennti e-kichen. E c'hervel a ris dre an nor digor : « Mister Griff, n'ho pefe ket gwelet va zad-kozh ? »

Dont a reas an troc'her blev er-maez e korf e roched.

« E jiletenn gaerañ 'zo aet gantañ, emezon. Ne ouien ket hag-eñ e oa pouezus met kustum e oa tad-kozh da wiskañ anezhi e-doug an noz nemetken.

« Tad-kozh 'zo bet e Llanstephan ? » a c'houlennas Mr Griff, nec'het an tamm anezhañ.

« Dec'h omp bet eno gant ur gariolenn vihan, » emezon. En ul lamm e oa en e di, klevout a ris anezhañ o komz kembraeg, ha yao e teuas er-maez e dok gwenn gantañ war e benn hag ur penn-barzh roudennet ha livet en e zorn. Ober a reas gaoliad trema traoñ ar straed vras ha me o redek en e gichen.

Pa voemp degouezhet e ti ar c'hemener e huchas « Dan ! » ha Dan Taylor a ziskennas eus ar prenestr ma chome azezet heñvel ouzh un abad Indian paneve bet ar joke a oa gantañ war e benn. « Dai Thomas en deus gwisket e jiletenn faltazi ha bet eo e Llanstephan, » a lavaras Mr Griff.

E-keit ma oa Dan Taylor o klask e chupenn e oa dija skampet kuit Mr Griff a gammedoù bras. « Will Evans, » c'halvas eñ e toull nor ar c'halvez, « Dai Thomas 'zo bet e Llanstephan, e jiletenn a zo gantañ. »

« Me 'zo 'vont da lavarout da Vorgan, » eme gwreg ar c'halvez eus ar stal

deñval a drouze gant lopadeg ar morzholioù ha chagelladeg an heskennoù. Un arsav e ti ar c'higer, unan all e ti Mr Price ha bep taol e adlavare Mr Griff e gemennadenn evel an embanner er c'hêrioù.

En em vodañ a rejomp war blasenn Johnston. E varc'hhouarn a oa gant Dan Taylor, e gariolenn varc'hig gant Mr Price. Mr Griff, ar c'higer, Morgan Kalvez ha me a bignas er gariolenn hej-dihej ha d'ar piltrot davet Kêr Gaerveurzin. Ar c'hemener a zeue e penn, e gloc'hig o seniñ dalc'hmat gantañ evel pa vije bet un tangwall pe ul laeroñsi, ur vaouez kozh a ripas kuit eus 'tal he c'hloued ha d'ar red betek he zi evel ur yar dindan fraoñv ar vein. Ur vaouez all a hejas ur frilien liv.

« Da belec'h 'maomp o vont ? » a c'houlennis.

Amezeien tad-kozh a oa ken parfet hag ar re gozh a weler gant o zogoù du hag o chupennoù war-dro ar foarioù. Hejañ a reas Mr Griff e benn en ur lavarout war un ton kañv : « Ne oan ket engortoz eus kement-se adarre gant Dai Thomas ».

189

« Dreist-holl goude ar wech diwezhañ, » a ouzhpennas, tristik, Mr Price.

Kenderc'hel a rejomp d'ar piltrot, betek krec'h Constitution Hill ha betek traoñ Lamas Street ouzh stirlink hor c'hariolennig, gant hor c'hemener bepred o seniñ e gloc'hig kement ma redas kuit ur c'hi a-zirak e rodoù o yudal forzh e vuhez. Dre ma ziskenned a-zoug kamm hor marc'h war ar pavezioù davet Pont Towy e teuas koun din eus beajoù trouzus tad-kozh en noz, ar gwele oc'h horjellat hag ar mogerioù hejet-dihejet, skeudenn ar jiletenn chichant ha pallenn e benn takonet-koll o vousec'hoarzhin e skleur ar c'houlouenn. Ar c'hemener hag a oa en hor raok a droas davedomp war e zibr pezh a lakaas e varc'h-houarn da dreuzigellañ ha da ziflipañ war an hent. « Aze 'mañ Dai Thomas, » e huchas.

Ar gariolennig a dizhas ar pont en ur stirlinkat hag e welis tad-kozh eno : boutonou e jiletenn a daole o lufre en heol, en e vragoù Sul du ha strizh e oa gant un tog uhel ha poultrennek, am boa bet tro da welout en un armel er c'hriognol, war e benn : dougen a rae ur sac'h giz kozh. Soublañ a reas ouzomp. « Penaos emañ kont ganeoc'h ar mintin-mañ, Mr Price ? » emezañ, « ha ganeoc'h Mr Griff, Mr Morgan ha Mr Evans ? » Din e lavaras « Mat an traoù, paotr ? »

Mr Griff a droas a-eeun e vazh liv war-zu tad-kozh.

« Ha petra a soñj deoc'h emac'h oc'h ober e-kreiz Pont Kaerveurzin e kalon an endervezh gant ho jiletenn vravañ hag ho tog kozh ? » a zistagas groñs outañ.

Ne respontas ket tad-kozh met stouiñ a reas e benn en avel ar stêr a reas d'e varv korolliñ ha fistoulat evel pa vije bet o komz, sellout a reas ouzh paotred o lestrigoù aozilh o fiñval e-giz baotred-dour war ar c'hlann.

Sevel a reas Mr Griff e vazh-arouez barber diverret un tammig.

« Ha da belec'h, e soñj deoc'h, emac'h o vont gant ho sac'h du kozh ? » a c'houlennas eñ.

Tad-kozh a respontas : « Da Langadog emañ o vont, da vezañ interes eno ».

Hag e troas adarre e selloù war al lestrigoù aozilh o ripañ skañv davet an dour hag ouzh ar gouelini a leñve a-us d'an dour pesketus, ken c'hwerv e oa ma klemmas Mr Price : « 'Alato, n'oc'h ket marv c'hoazh, Dai Thomas. »

190

Ur pennad e chomas tad-kozh da vogañ soñjoù kent lavarout : « Diboell eo bezañ interes e Llanstephan. An douar 'zo blot e Llangadog ; moaien 'zo deoc'h difretañ ho treid hep soubañ anezho en dour mor ».

E amezeien a zeuas tost outañ. Lavarout a rejont holl : « N'oc'h ket marv, Mr Thomas ».

« Penaos 'vije kaoz d'hoc'h interiñ, neuze ? »

« Ne fell da zen hoc'h interiñ e Llanstephan. »

« Deuit d'ar gêr 'ta, Mr Thomas. »

« Bier kreñv 'zo evit merenn vihan. »

« Gwestell a zo ivez. »

Hogen tad-kozh a chome divrail war ar pont, stardet gantañ e sac'h ouzh e gostez, paret e sell war froud ar stêr ha war an oabl, evel un diouganer a oar ervat.

Mai-Zall

D'ar mare-se e oan o chom e parrez Pouldreuzig ha pemp bloaz bennak am boa. E kêr va zud-kozh e oa daou di, un ti nevez a oa o zi, an ti kozh a oa hon hini deomp. Un ti kaer hor boa daoust dezhañ da vezañ bihan-tre. An talbenn a oa graet e greunvaen benet, warnañ kinvi liesliv darn anezho alaouret. Toet e oa gant plouz ha geot hir a weled war e gein kromm-digromm pa veze mouest an amzer. Pa zegouezhe ar glav ur maread amzer sec'h e kouezhe an dour warnomp fonnusoc'h eget dre ur sil ; e-kreiz an noz a-wechoù e veze dav stlejañ ar gweleoù eus un tu d'an tu all. « E-giz-se ne chomo ket poultrenn amañ, » e lavare bep gwech va zad en ur fentigellañ. « N'eo netra an dra-mañ e-keñver an diaesterioù am eus gouzañvet e-pad ar brezel, hag un ti kempennet mat az po va gwreg paour. »

Va mamm, me a gred din, ne gare ket kement an dour hag he gwaz ; met penaos mirout ouzh al logod d'ober o neizhioù en doenn e-pad an hañv ?

Aze eo, em eus anavezet Mai-Zall. Perak em eus soñjet dibunañ un tammig eus doare ar vaouez-se ? N'ouzon ket, dreist-holl peogwir an holl dud e bro Vreizh hag e lec'h all, e pep lec'h dre ar bed zoken, a anavez Mai-Zall ; kontet ez eus bet ur pennadig eus he doare gant ur c'henvroad holl-vrudet, hag anat eo, ne glaskin ket bezañ ur c'hevezer evit un den ken donezonet, petra bennak ma ne vezan ket atav a-du gantañ war bep tra.

Mai-Zall a zeue alies da di va zad-kozh, ur wech pe ziv bep miz da nebeutañ. Ne oa ket ur glaskerez-vara met pakañ a rae he zammig bevañs en ur vont gwech d'ur gêr, gwech d'ur gêr all. Da wener e teue atav da Gereben ; bep gwener e veze graet galetez ha krampouezh gant va mamm-gozh d'ar mare-se, ha sur-tre eo e kave mat Mai ar pred-se.

Krediñ a ra din ne oar den ebet pe oa dall Mai pe ne oa oa ket. D'am soñj e wele sklaer mat a-walc'h pa veze hec'h-unan-penn, met kerkent ec'h errue e-touez an dud e teue da vezañ dall-poch. Siwazh ! A bep seurt kleñvedoù iskis a gouezh war an dud er bed-mañ ha pep hini a rank gouzañv hervez e blanedenn !

192

Kerzhout a rae war an hentoù bras ha bihan e-giz ur marc'h re vaget gant kerc'h, met ne gave ket toull an nor evit mont en ti. Muioc'h eget ul lev a rae evit dont d'ober ur weladenn deomp ha kalz muioc'h a hent a rae c'hoazh a-wechoù evit mont d'ar gêr a-dreuz ar c'hleuzioù hag ar parkeier, dre ar gwenodenoù o kammigellañ a-hed an tachennoù. Gouzout mat a rae he hent daoust ma oa lavaret dall ; hervez a lavare-hi e ouie an hentoù dre he zreid.

Gwelout mat a ran c'hoazh bremañ ar vaouez kozh (ha marteze ne oa ket gwall gozh) o tiskoachañ a-dreñv kloued al leur, gwisket e du penn-da-penn hag atav degemeret fall-tre gant ar chas. Ur vaouez kreñv ha sonn e oa, he brozh vigoudenn, poulouezet start ha stignet war ur jav-sae ken tev hag ur goubenner, a lakae ur c'helc'h divent en-dro d'he dargreiz. Souezhet on c'hoazh pa soñjan penaos e c'helle tremen dre an dorioù. N'em eus ket gwelet morse koef ebet war he fenn : krediñ a ra din he doa komprenet abred ne vije ket erruet alies ar c'hoef-se er gêr, pe en dije kemeret ar benveg-se un neuz divalav-tre ; ha marteze e oa bet graet ganti un taol-arnod bennak war ar poent-se.

N'em eus ket sellet pizh morse ouzh he gwiskamant rak aon spontus am boa dirazi ha diloc'hañ a raen diwar-dizh d'an ti pa errue. Boas e oan koulskoude da zebriñ eus galetez ha krampouezh va mamm-gozh bep gwener, met ret eo din lavarout ne weled ket ar paotr pa veze Mai-Zall en ti.

Ur wech hepken ez on bet ouzh taol ganti. Dibradet ha sammet e oan bet er porzh ar wech-se gant unan eus va eontred yaouank hag azezet e-tal an daol, kentoc'h dre heg eget dre gaer. Ne oan na fier na dinec'h an deiz-se, daoust din da vezañ gwarezet mat etre daou eontr, ar re-mañ tud vras tev ha kreñv pep hini e-giz daou varc'h. N'eo ket sur em boa prizet kement ar c'hrampouezh neuze, met da Vai-Zall e plijent kalz, ruilhal a rae ar boued-se etre he bizied berr ha krenn ha lonkañ a rae pezh melloù tammoù. Evit mirout da vougañ e oa dav dezhi evañ alies : meur a skudellad sistr a ziskargas eta en he c'horzailhenn. Da gentañ ne oa kaoz ebet gant an ostiziadez ; n'he doa ket amzer da goll hag he javedoù hag he zeod o doa labour all da gas da benn. Met a-benn ur pennadig e oa deut reut he c'hof ha damruz he fenn, ha neuze e krogas da zisplegañ gant he mouezh c'hros, kement tra a oa c'hoarvezet e-pad ar miz tremenet teir lev tro-war-dro.

193

Ma ne wele ket mat he divskouarn a oa yac'h-pesk, hag he zeod a oa lemm. War doare an amzer e oa-hi barrek mat ivez, hag alioù a bep seurt a rae da bep hini, koulz war al labour-douar ha war ar c'heginerezh ; arabat eo disoñjal ar pennad meuleudi savet brav diwar-benn ar bevañs hag hegarated tud ar gêr-mañ. Kerkent ma voe echu debriñ merenn e savas Mai diouzh taol en ur dermal ; hervezi e kroge ar remm en he c'horn klun pa zalee diouzh taol da greisteiz, ha pa vije an nebeutañ. A-raok kemer penn an hent d'ar gêr, e-giz boaz, e voe kinniget dezhi un nebeud krampouezh, avaloù hag ur vi bennak hag, anat eo, ur voutailhad sistr. Ret e oa dezhi ober bep gwech un tammig ardoù a-raok asantiñ da gemer an traoù-se, e-giz en dije graet pep den seven, ha Maine oa ket ur vaouez dic'hras. A-wechoù e veze lakaet he fourvezioù en he faner du, met aliesoc'h, e kred din, e godelloù divent he brozh. N'em eus ket gouezet morse e pe stad ec'h erruent er gêr. Un teod fall bennak a grede lavarout n'errue ket kalz a dra betek ar gêr, met ar seurt tud-se n'int ket da vezañ kredet. Gwir eo koulskoude, ne oa ket aes d'ar paour kaezh Mai kerzhout gant he zamm o vrallañ hag o stekiñ ouzh he divesker hag o kinnig lakaat anezhi da strebotiñ bep kammed. Ne gav ket din he dije graet ur pec'hed bras en ur glask bezañ divec'hiet abredig.

Mai-Zall ne veze morse mezvez : skuizh e veze a-wechoù pa veze re domm an amzer, ha gwir eo e kerzhe eeun damdost. Ma vrafisigelle a vare da vare e oa en abeg da anodoù an hent hag abalamour d'ar bouez na oa ket ingalet mat. Ne gred ket din e rae Mai kalz hent a-raok ober ur pennadig kousket.

Ur wech, en ur vont da brenañ butun va zad da di Lanig ar botaouer (anavezout a rit sur-tre an ti-se etre Pouzeog ha Pont Saladen !) ec'h erruis tost-tre d'ar vaouez paour a oa en em ledet a-hed he c'horf e-touez ar balan e park Kerlabian. Roc'hal a rae kreñv ha grozmolat war un dro. Ne gredis ket mont pelloc'h, didrouz, war beg va botoù e ris un nebeud kammedoù war va c'hiz - lavaret em eus dija ne oan ket ur paotrig re her daoust din da vezañ kalonek a-walc'h ! - ha neuze e welis diouzh a-bell Mai o tiskrapañ hag o strivañ d'en em lakaat war he c'hrabanou, met ne oa netra d'ober : he fenn a chomas war an douar hag e sankas donoc'h e-touez ar c'hefioù balan, re a bouez a oa c'hoazh war ar penn a-raok.

En un taol ec'h adkrogas an aon skrijus ennon. Lavarout a raed din alies d'ar mare-se e reden mat, met ne gred ket din bezañ bet ken herrek hag an deiz-se, va botoù koad a save uhel a-dreñv va c'hein ha n' ouzon ket pe douchent c'hoazh an douar. Va roched a oa gleb-teil en abeg d'ar strivadenn... ha kentoc'h marteze d'ar spont. Va c'halon a ginnige tarzhañ em bruched ha klevout a raen lamm ar gwad em divskouarn pell a-raok erruout er gêr. A-dreñv ar marchosi, dindan ar graoñenn vras e chomis kuzhet ur pennadig mat evit diskuizhañ, evit adkavout un anal reizh hag evit sec'hañ ar c'hwezenn diwarnon a-raok mont betek an ti.

Evel just n'en doa ket bet va zad tamm butun ebet an deiz-se, rak muioc'h spontet e oan c'hoazh gant ar c'harr-boutin nevez-prenet gant Bourdon ar baraer a oa o chom e Pont Saladen e-kichen ti " Yannig Troc'h vit " ar gov, setu n'em

boa ken tu da brenañ butun neblec'h. Ha penaos anzav dirak va zad e oan ur paotrig ken aonik ; ur paotr pemp bloaz a zlefe bezañ un den koulskoude ! Klasket em boa un digarez bennak ha savet em boa ur gaou vras met hervez dremm va zad, ne voen ket bet kredet gantañ ha va ourgouilh yaouank en doa paket ur gwalldaol an deiz-se.

Ho tigarez, Itron Vai-Zall, ma n' eo ket gwir an holl draoù skrivet ganin er pennad-mañ. An traoù-se a zo tremenet en amzer gozh, ha ma ne vijen ket bet ken spontet ganeoc'h gwechall em befe marteze bremañ ur menoz all diwar ho penn. Gouzout mat a rit ouzhpenn, Itron, ar vugale n'o deus truez ebet e-keñver an dud nammet hag o spered a zo leun a faltazi... ha dreist-holl ne garont ket diouer krampouezh.

(Poelladenn ur skoliad eus Skol dre Lizher OBER.)

Ar roue Dalmar

Ur wezh e oa ur roue en Frañs ha n'en devoa nemet ur mab. Hemañ a oa o ren e ugent vloaz pa laras un de d'e dad penaos en devoa c'hoant da zimiñ.

« Da biv ivez, ma mab ? » a c'houlennas digantañ ar roue.

« Da verc'h ar roue Dalmar, » ma zad.

« Allas ! Ma bugel paour, evit honnezh n' az po ket anezhi. Abaoe an oad a zaouzek vloaz ec'h eo dastumet en un tour, lec'h na wel den nemet ar wreg a gas he boued dezhi bemde. »

« N'eus ket a forzh, ma zad, mont a rin d'he goulenn digant he zad, ha mar n' am be ket anezhi, n' am bo biken gwreg war an douar. Ne ouzon ket pelec'h emañ rouantelezh he zad, nag en pe du e tlean mont, met mont a rin bepred hag e valein kement ha kement ken ec'h arruin, abred pe diwezhat. »

« Mar emañ warnout mont, da lezin da vont, gant e vi distro war-benn un de hag ur bloaz. »

« Ya, war-benn un de hag ur bloaz e vin distro, a dra sur, pa ne vin ken en buhez. »

196

Mont a eure neuze en hent, en ur c'harroñs kaer, ha gantañ ur mevel hepken. Ne ouient en pe du mont, met mont a raent bepred, en gras Doue. Un dro bennak an noz a serras warne en ur c'hoad bras. Ken teñval e oa ma n' hallent ken mont. Ma rankjont chom eno da c'hortoz an de. Ar priñs a chomas en e garroñs, hag ar mevel en em astennas war ur gwele spoue ha raden, ouzh troad ur wezenn derv. Ar c'hezeg a oa bet distaget, hag a beure war-dro.

War-dro hanternoz, ar mevel a glevas komz a-us d'e benn, barzh ar wezenn. Ma selaouas pizh, ha setu amañ petra a glevas.

« Ac'hanta, bugale, bet eo mat an devezh ? » a c'houlennas ur vouezh ; « petra a zo a nevez ? »

« Ne ouzomp netra a nevez, hag an devezh a zo bet fall a-walc'h, » a laras daou all.

« Ma ! » eme an hini kentañ, « me a oar neventiz : mab ar roue Frañs a zo er c'hoad ! »

« Ha gwir ? Kement-se a zo mat ; mar gallfemp dont a-benn d'hen kemer !... »

« Emañ o vont da c'houlenn merc'h ar roue Dalmar da bried ; met n'emañ ket c'hoazh en penn e boaniou, rak n'eo ket ken aes ha ma soñj gantañ mont bete kastell ar roue Dalmar. Kerkent ha ma vo aet er-maez ar c'hoad, e kavo ur stêr hag he deus ugent lev a ledander ; penaos e raio evit tremen ar stêr-se, rak n'eus eno na bag na tremener ? Ha koulskoude e ve gallet tremen ar stêr, hep bag na tremener. »

« Penaos se eta ? » a c'houlennas an daou all, rak ne oant nemet tri.

« Setu amañ penaos, pa n'eus den amañ o selaou : pa vo degouezhet e-tal ar stêr, e vefe ret dezhañ troc'hañ ur wialenn gelvez en ur c'harzh a zo eno, en tu ar sav-heol, peilhat anezhi ha skeiñ tri zaol war an dour ; kerkent e savfe eno ur pont kaer, hag e c'hallfe dre ar pont-se mont bete kastell ar roue Dalmar, a zo en tu all d'an dour. Met c'hoazh a zo : pa zegouezhfe en kêr, e vefe ret dezhañ en em wiskañ en priñsez ha mont evel-se betek ar roue ha laret dezhañ ec'h eo ur vignonez d'e verc'h deut eus ar Spagn da welet anezhi. Degemeret mat e vefe gant ar roue, ha neuze e c'houlennfe digantañ kousket en kambr e verc'h, hag e vefe lezet da ober, hag e-pad an noz ec'h afent kuit o-daou dre ar prenestr, diwar-bouez liñselioù o gweleoù... Ma vije bet amañ o selaou ac'hanon, en devije gallet marteze dont a-benn da gaout ar briñsez. »

An de a zeuas neuze da darzhañ hag e nijjont kuit o-zri, rak div askell o devoa.

197

Ar mevel en devoa klevet holl. Dishuniñ a reas e vestr, en devoa kousket mat en e garroñs, ha ne laras netra dezhañ eus ar pezh en devoa klevet. Stagañ a eure ar c'hezeg ouzh ar c'harroñs, hag en em lakajont arre en hent. Ma tegouezhjont neuze, hep dale, gant ar stêr vras.

« Allas ! N'efomp ket pelloc'h war an tu-se ! » a laras ar priñs, pa welas.

« Marteze, mestr ! Na zizesperomp ket evel-se, » a laras ar mevel.

« Ha penaos e fell dit e tremenfemp ? Ne welan na bag na tremener, ha n'eo ket war an neuñv ec'h efomp ivez en tu all. »

Ar mevel ne laras netra, hag ec'h eas da ur c'harzhad keuneud a oa en tu ar sav-heol, hag e troc'has eno gant ur gontell ur wialenn gelvez, hag e peilhas anezhi. Neuze e skoas gant ar wialenn-se tri zaol war an dour, ha kerkent e savas ur pont kaer eus an eil tu d'egile d'ar stêr. Setu souezhet-bras ar priñs o welet kement-se. Tremena a eurejont an dour, hag en em gavjont hep dale en ur gêr gaer, penn-kêr rouantelezh ar roue Dalmar. Diskenn a eurejont en ostaleri gaerañ a gavjont.

An de-war-lerc'h ar beure, ar mevel a laras d'e vestr :

« Bremañ, ma mestr, e vo ret dec'h en em wiskañ en stumm da ur briñsez ha mont evel-se betek ar roue Dalmar, ha laret dezhañ penaos ez oc'h ur vignonez d'e verc'h, hoc'h eus anavezet anezhi er Spagn, hag ec'h oc'h deut d'he gwelet ha da dremen ganti ur pennad amzer. Goulenn a refet ivez bezañ bepred gant ar briñsez, noz ha de, ha kousket zoken en he c'hambr. Ar roue ne gavo netra da laret war gement-se. Neuze, war-dro hanternoz, pa vo kousket holl dud ar palez, e skoulmfet liñselioù ho kweleoù an eil ouzh eben, hag e tiskennfet er porzh, gant ar briñsez. Me 'n em gavo eno, gant ma c'harroñs, plouz en-dro d'e rodoù evit harzañ a ober trouz, hag ec'h efomp kuit doc'htu. »

Ar priñs, hag en devoa ur fiziañs vras en e vevel, abaoe m'en devoa graet dezhañ tremen ar stêr, a reas pep tra evel ma laras dezhañ. En em wiskañ a eure eta en priñsez, ar c'haerañ ma c'hallas, hag ec'h eas neuze d'ar palez hag e c'houlennas komz gant ar roue.

« Demat dec'h, Roue Dalmar, » a laras d'ar roue.

« Ha dec'h ivez, Priñsez yaouank, » a laras ar roue dezhi.

« Me a zo ur vignonez d'ho merc'h, am eus bet anavezet er Spagn, hag ec'h on deut da welet anezhi, ha da dremen un toullad deioù ganti. »

198

« Ra vefet deuet mat neuze ; ec'h an da ober laret d'am merc'h dont, hag he devo kalz a blijadur ouzh ho kwelet, me 'oar vat. »

Hag e reas laret d'ar briñsez dont, hag o lezas o-unan neuze. Ma 'n em glevjont, ha n'o devoe ket a boan o vezañ lezet da vont da gousket er memes kambr. Ar briñsez ne c'houlenne ket ' well' eget heuilh' ar priñs.

« M'ho heuilho 'lec'h ma karfet, » a lare dezhañ, « ma zad am dalc'h amañ e-barzh un tour lec'h na welan den ebet, hag e rae vad din bale bro un tammig. »

Da hantetnoz, pa oa kousket an holl er palez :

« Eomp bremañ, hep ober trouz ! » a laras ar priñs. Met ar briñsez a zeuas aon dezhi neuze, hag a laras :

« Allas ! Priñs kaezh, ma zad a zo ur majisian, ha ne zaleo ket da c'hoût e vefomp aet kuit, hag e teuio war hon lerc'h, ha mar vemp tapet, ez eo graet ouzhimp ! »

« Eomp bepred ! » a laras ar priñs.

Hag e tiskennjont er porzh, diwar-bouez liñselioù o gweleoù, sioul-sioul, hag e pignjont er c'harroñs a oa ouzh o gortoz dindan ar prenestr, ha kuit neuze !

« Allas ! Klevet a ran soudarded ma zad o tont war hon lerc'h ! » a laras ar briñsez, ur pennadig goude.

Hag evel ma lare, ez oant o tont d'an daoulamm ruz. Met ar mevel, degouezhet e-tal ar stêr vras, a ziskennas eus ar c'harroñs ha gant e wialenn gelvez, en devoa miret, e skoas tri zaol war an dour, ha kerkent e savas arre ur pont kaer eus an eil tu d'egile d'ar stêr. Setu-int war ar pont, hag ar soudarded war o lerc'h, met ur pennad brav dioute. Degouezhet en tu all, ar mevel a skoas tri zaol all war ar pont, ha kerkent e kouezhas en dour, hag ar soudarded gantañ, hag e voent beuzet holl. Ar roue Dalmar, n'en devoa ket kredet mont war ar pont, dre ma wele e oa hudouriezh en-dro, a oa chomet en tu all, hag e krie, ha droug ennañ da vat :

« Bourdet a 't eus ac'hanon, mab ar roue Frañs ; met a-raok mont bete Pariz gant ma merc'h, az po c'hoazh eus ma c'heloù ! »

Ar priñs hag ar briñsez, hep nec'hamant bremañ, a zalc'has da vont, met war o nañ. An noz a serras warne arre er c'hoad, ha, hervez ali ar mevel, e chomjont e-barzh da c'hortoz an de. Ar priñs hag ar briñsez a dremenas an noz er c'harroñs, hag ar mevel en em astennas arre war ar spoue hag ar raden, dindan ar wezenn ma oa ivez an dro gantañ. Ne gouskas ket, evit gwelet ha klevet a raje un dra bennak a vat, evel an dro all. War-dro hanternoz, e klevas arre trouz div eskell a-us d'e benn, evel ma vije laboused-nij bras 'barzh ar wezenn, ha prestik goude ur vouezh a laras :

199

« Ez oc'h aze holl, kamaladed ? »

« Ya, » a laras ur vouezh all, « nemet an Diaoul Kamm met hennezh a ve bepred war-lerc'h. »

An Diaoul kamm a zegouezhas ivez ur pennadig goude.

« Ac'hanta petra 'zo a nevez ? » a c'houlennas digantañ ar re all.

« Petra a nevez ? Ne ouzoc'h netra eta, c'hwi ? Mab ar roue Frañs a zo arre er c'hoad ! Deut eo a-benn da gaout merc'h ar roue Dalmar, hag emañ o vont ganti da Bariz. Met da ober en devo c'hoazh a-raok mont bete Pariz gant e briñsez koant ! Da gantañ, evel ma vo aet er-maez ar c'hoad, e kouezho warnañ daouzek laer hag a lamo digantañ ha digant ar briñsez hag o mevel ivez, holl kement o deus, o aour, o arc'hant, o diamantoù ha betek an dilhad a zo warne. Ma

vefont laket en noazh-pilh, evel pa oant deut war an douar, ha leusket eno neuze evel-se. Hag an hini anezhe a c'hoantafe en em zifenn, a vefe kerkent troet en ur maen-marbr. Pa vefont war an hent er stad-se, e welfont ur wrac'h kozh war doull he dor, hag ar wrac'h a laro dezhe dont en he ziig, hag a roo dilhad dezhe da wiskañ. Mar deuont da selaou ar wrac'h kozh ha da gemer dilhad diganti (rak a bep seurt dilhad a vo eno, dilhad priñsed, priñsezed, duked, markizien), e vefont arre kerkent troet en mein-marbr, hag e teufont da dommañ d'hon zi. Pelloc'h, e kavfont ur stank vras, ha 'barzh ar stank-se e welfont un den darev da veuziñ, hag a c'houlennno sikour digante, truezus-bras. Gwalleur dezhe arre mar selaouont hennezh, rak kerkent e vefont troet en mein marbr, hag e teufont da dommañ d'hon zi. - Setu eno petra a c'hoarvezo gante ha petra a rankfont da ober a-raok mont bete Pariz. Ha penaos e fell dec'h e c'hallfe gout petra a zo ret da ober evit en em dennañ ac'hane ? Kement-se n'hallfe bezañ nemet laret a rafe unan bennak dezhañ kement am eus laret dec'h amañ, ha den ebet nemedoc'h n'en deus ma c'hlevet, me 'oar vat. Ha neuze, ha p' en defe klevet un den bennak ar pezh am eus laret dec'h amañ, ma larfe hennezh da vab ar roue Frañs ar pezh en defe klevet, kerkent e vefe troet en maen-marbr, hag e teufe da dommañ d'hon zi. »

An de a zeuas da darzhañ neuze, hag ar re a oa war ar wezenn a nijas kuit.

200

Ar mevel, a oa dindan ar wezenn, ha ne gouske ket, en devoa klevet holl arre. Dishunañ a eure e vestr, ur pennadig goude, ha ne laras netra dezhañ a gement-mañ. Stagañ a eure ar c'hezeg ouzh ar c'harroñs, hag ec'h ejont arre en hent. A-boan e oa dezhe bezañ aet er-maez ar c'hoad, ma teuas daouzek laer hag a grogas en penn ar c'hezeg hag a grias : « Ar yalc'h pe ar vuhez ! ». Ober a eurejont d'ar priñs ha d'ar briñsez diskenn eus ar c'harroñs, ha goude kemer o aour, o arc'hant hag holl kement a oa gante, o diwiskjont c'hoazh en noazh-pilh, ar mevel koulz hag ar e vestroù, hag ec'h ejont kuit neuze gant ar c'harroñs hag ar c'hezeg. Ar priñs, ar briñsez hag o mevel leusket war an hent er stad-se, evel gwir ouezidi, a oa nec'het-bras. Ur wrac'h kozh o gwelas eus toull he dor, hag a grias dezhe :

« O ! Doue, ma zudoù kaezh, en pe stad ez oc'h aze ! Petra a zo c'hoarvezet ganec'h ? Deut em zi, ha me a roio dilhad dec'h da wiskañ ; truez am eus ouzhoc'h. »

Ar priñs hag ar briñsez o devoa c'hoant da vont en ti ar wrac'h kozh ; ar mevel a reas eus e wellañ evit o harzañ da vont e-barzh, met ne dalve ket dezhañ, mont a eurejont e-barzh. Pa welas se, e lakaas an tan en ti, hag evel-se e rankjont dont er-maez, a-raok bezañ bet an amzer d'en em wiskañ. Droug a oa enne. Ma rankjont en em lakaat en hent er stad-se. Ar mevel a gavas war an hent ur c'hozh bragoù kouezhet eus sac'h ur pilhaouer bennak, hag a lakaas anezhañ, hag ec'h ae neuze evel-se da druantañ boued d'an tier, evitañ hag evit an daou all. Ma tegouezhjont evel-se e-tal ur stank vras, hag er stank-se e weljont unan darev da veuziñ, hag e krie truezus :

« Sikour, ma zudoù kaezh ! Sikour, en an' Doue ! ec'h an da vervel !... »

Ar priñs en devoa c'hoant d'en em deurel en dour, evit salviñ an den-se, hag e vevel en devoa kalz a boan o harz' anezhañ. Ar mevel a dostaas d'an dour, ha gant ur vazh pennek a oa gantañ en em lakaas da skeiñ war benn an hini a oa er stank, ken ec'h eas d'at foñs, ha ne weljont ha ne glevjont ken anezhañ.

201

« Den fall ! » a laras ar priñs d'e vevel, « lazhet a 't eus an den-se, p' az pije gallet salviñ e vuhez dezhañ ! »

Ar mevel ne eure van ebet evit klevet se, hag ec'h ejont a-raok arre. Tostaat a raent da Bariz. Ar mevel, hag en devoa ur bragoù, evel hon eus gwelet, ac'h eas en kêr a-raok hag a zegasas dilhad da wiskañ d'ar priñs ha d'ar briñsez, a oa en em guzhet en ur c'hoad, da c'hortoz anezhañ. Neuze e c'halljont en em ziskouezh hep re a vezh, hag ec'h ejont o-zri bete palez ar roue. Ar roue

kozh, hag a soñje e oa marv e vab, rak tremenet e oa an de hag ar bloaz, en devoe kement a joa anezhañ, ma lakaas ober c'hoarioù ha festoù d'an holl e-pad eizh de.

Ur pennad goude kement-mañ, ar priñs a eureujas merc'h ar roue Dalmar, hag e voe arre a-nevez gouelioù, c'hoarioù ha festoù kaer.

War-dro nav pe zek miz diwezhatoc'h, ar briñsez a c'hanas ur mab ar c'haerañ, ha setu ma oant ken eürus ha ma c'haller bezañ war an douar.

Ar priñs en devoa miret gantañ e vevel fidel, hag alies e komzent eus o beaj bete kastell ar roue Dalmar, hag eus holl kement a oa c'hoarvezet gante o vont di, hag o tont ac'hane. N' halle ket dont a-benn da c'hout penaos o devoa gallet ober o zro evit ar gwellañ, ha distreiñ d'ar gêr hep droug, hag e c'houlenne digantañ penaos e oa c'hoarvezet pep tra.

« Laret a rin dec'h kement-se holl un de, » a lare ar mevel, « met n' hallan ket hen ober bremañ. »

Kement-se ne rae nemet kreskiñ e c'hoant da c'hoût, ha ne oa ken e spered nemet gant an dra-se, ha bemdez e c'houlenne. Met ar mevel a lare bepred ne oa ket deut ar c'houlz. Un de ar priñs ac'h eas da gavout ar mevel en e gambr, droug ennañ da vat, e sabrenn gantañ en e zorn, hag a laras :

« Ret eo dit laret din ar pezh am eus c'hoant da c'hoût, pe ec'h an d'az lazhañ doc'htu !... »

« Laret a rin dec'h, ma mestr, pa c'hourc'hemennet, met keuz ho po, hep dale. »

« Lar din doc'htu, pe ez out o vont da vervel ! »

Hag e troe e sabrenn vras a-us d'e benn. Ar mevel a gomzas evel-hen neuze :

« Ec'h an da laret dec'h, ma mestr, pa c'hourc'hemennet.

202

Soñj hoc'h eus pa oamp o klask kastell ar roue Dalmar, e tremenjomp un noz en ur c'hoad bras ? »

« Ya, soñj am eus a gement-se. »

« C'hwi a chomas e-pad an noz en ho karroñs, ha me a c'hourvezas war ur gwele spoue ha raden dindan ur wezenn derv vras. War-dro hanternoz, e voen dishunet gant mouezhioù a glevis war ar wezenn-se, rak tri a oa eno, ha tri diaoul e oa, a gredan. Hag unan eus an tri, - rak ne ouie ket, me 'oar vat, ez oan eno, - a laras d'an daou all penaos ez oa mab ar roue Frañs er c'hoad, gant e vevel, o vont da glask merc'h ar roue Dalmar, hag holl kement a vije ret dimp ober evit dont a-benn eus hon zaol... »

Treid ar mevel a oa dija troet en marbr ; ma talc'has koulskoude da gomz evel-hen :

« Neuze pa oamp o tistreiñ, hag ar briñsez ganimp, e kouskjomp arre er c'hoad-se, evel ma ouzoc'h. Ar memes tri a zeuas arre da gomz war ar wezenn, a-us d'am fenn, hag evel-se e klevis arre holl kement a oa ret dimp da ober evit mont gant ar briñsez bete palez ho tad... »

Ar mevel fidel a oa dija troet en marbr betek e zivgazel. Pa welas ar priñs kement-se, e laras :

« A-walc'h ! A-walc'h ! Na lar ken netra. »

« Nann, » emezañ, « ret eo din mont betek ar penn, p'am eus komañset. Gout a raen mat e vijen troet en marbr mar larjen kement-mañ dec'h, met gourc'hemennet hoc'h eus ; c'hwi eo ar mestr, ha me ar mevel, hag e tlean sentiñ ouzhoc'h. Goût a ret bremañ ar pezh ho poa c'hoant da c'hoût, ha setu-me troet en delwenn varbr bete ma divskoaz, evel en devoa laret an hini a gomze er wezenn derv ! »

Hag en gwirionez, ar mevel fidel a oa bremañ un delwenn varbr, nemet e benn a oa chomet evel a-raok. Komz a rae bepred, hag e lare :

« Graet eo ouzhin bremañ ! Tan an ifern ma dev, ha c'hwi ivez a vo deuet gantañ, un de, mar ne brenet kement-mañ. »

Setu glac'haret ar priñs o welet petra a oa c'hoarvezet gant e vignon fidel. Ma teuas neuze da vezañ trist ha dilavar, hag e tec'he ouzh an dud, hag e vije gwelet alies e-unan o skuilhañ daeroù. Den ebet, zoken e wreg, ne ouie petra a oa kiriek da gement-se. E dad a c'houlennas digantañ un de :

« Pelec'h emañ da vevel fidel, da vignon ? N'am eus ket gwelet anezhañ ur pennad 'zo. »

Ar priñs ne laras netra, hag en em lakaas da ouelañ.

203

Ma klaske bepred penaos e c'hallje lemel a boan e vevel fidel. Penaos en em gemer evit-se ? Piv a roje dezhañ un ali mat bennak ? Goude bezañ gwelet kalz a dud gouizieki-bras, ha majisianed ha sorserezed, e soñjas mont da dremen c'hoazh un noz er c'hoad, dindan ar wezenn derv lec'h m'en devoa tremenet e vevel div noz. Mont a eure ur beure, en e garroñs, hep laret da zen pelec'h ec'h ae. Anavezout a eure mat al lec'h hag ar wezenn, ha pa zeuas an noz, e c'hourvezas dindani, evel e vevel, ha ne gouskas ket. War-dro hanternoz, e klevas trouz a-us d'e benn, evel pa vije diskennet war ar wezenn laboused-nij bras, hag ur vouezh a laras :

« Ac'hanta paotred, ne ouzoc'h ket ? Mevel ar roue Frañs, en devoa klevet hon c'haoz diwar-benn merc'h ar roue Dalmar, hag en deus laret holl d'e vestr, a zo bet troet en un delwenn varbr betek e benn, hag e boanioù a zo bras er stad-se. Ar priñs a garfe a-walc'h hen gwelet en e stad kentañ, met kement-se n' eo ket aezet. »

« Petra a vefe ret da ober ? » a c'houlennas ur vouezh.

« Petra a vefe ret da ober ? Ec'h an da laret dec'h : ret e vefe d'ar priñs lazhañ, e-pad an oferenn-bred, e bennhêr bihan, hag a blij kement dezhañ, dastum e holl wad en ur bezel, frotañ gantañ e vevel troet en marbr, ha lakaat neuze a-nevez ar gwad en genoù ar bugel. A-nebeudoù, dre ma vefe gwalc'het gant ar gwad, an delwenn varbr a zeufe en he stad kentañ, hag a-raok fin an oferenn-bred, mevel ar priñs en em gavfe da vezañ ken bev ha ken yac'h ha biskoazh, hag ar bugel eveltañ. Setu eno petra a vefe ret da ober ; met piv a soñjfe biken ober kement-se ? »

An de a gomañsas neuze da darzhañ, hag ar re a oa er wezenn a nijas kuit, oc'h ober trouz vras gant o div askell.

Ar priñs n'en devoa ket kollet ur ger a gement a oa bet laret. Distreiñ a eure neuze d'ar gêr, un tamm nebeutoc'h trist, ha leun a fiziañs.

Ar sul war-lerc'h, e laras da holl dud e di mont d'an oferenn-bred, hag hen lezel e-unan er gêr. Mont a reas an holl, hag e chomas e-unan. Pa glevas ar c'hleier o son evit mont en iliz, e kemeras ur gontell lemm-mat, hag ec'h eas etrezek ar c'havell lec'h ma oa kousket e vugel. Met p' hen gwelas eno, ruz e zivjod, e vuzelloù o vouc'hoarzhin, hag eñ ken koant hag un aelig eus an neñv, ne gredas ket skeiñ, hag e tistroas e benn, hag en em lakaas da ouelañ. Met dont

a eure arre d'ar c'havell ur pennadig goude, hag e skoas... Ar gwad a lammas kerkent. Dastum a eure anezhañ en ur skudellig arc'hant hag e redas neuze d'ar gambr lec'h ma oa e vignon fidel troet en delwenn varbr, ha setu-eñ d'hen gwalc'hiñ, ha d'hen frotañ gant gwad tomm e vogel. Ha dre ma frote, e wele ar marbr o krenañ, o tommañ hag o kemer buhez a-nebeudoù. Pa oa an oferenn-bred peurlaret, ar mevel fidel en em lakaas da vale hag a gomzas evel-hen :

204

« A ! Ma mestr paour, me avat a zo bet tomm din abaoe ! Laret-mat e oa bet din am bize tomm un de, mar larjen dec'h ar pezh am boa klevet er c'hoad, ha ne oa ket gaou ! Ha c'hwi hoc'h-unan a vije c'hoarvezet ganec'h ivez evel ganen, mar n'ho pije graet evel hoc'h eus graet. Bremañ e welan penaos am c'haret. »

Hag e lammas en e gerc'henn, da bokat dezhañ.

Ar priñs a redas neuze betek e vogel, a oa marv en e gavell, hag a lakaas en e c'henoù ar gwad en devoa tennet dezhañ, ha m'en devoa gwalc'het ha frotet gantañ an delwenn varbr. Ne eure van ebet, da gentañ, ar bugel. Ne oa ket hep nec'hamant an tad, daoust d'an traoù burzhudus en devoa gwelet. Ur pennadig goude, holl dud an ti a oa distro eus an oferenn-bred, hag ar briñsez gante. En em lakaat a reer ouzh taol. Ar roue kozh hag ar briñsez a voe souezhet o welet mignon ar priñs, e vevel fidel, n'o devoa ket gwelet ur pennad amzer a oa. Ar priñs a oa koulskoude muioc'h trist ha nec'het eget an deioù all.

« Pelec'h emañ ma mab ? » a c'houlennas ar briñsez ; « perak n'emañ ket emañ ? »

« Emañ en e gavell, kousket-mat, » a laras an tad. Ur pennadig goude, e kredas klevet mouezh e vab o tishuniñ, hag e savas kerkent, hag e redas d'e gambr, hag e welas anezhañ en e gavell, o vouc'hoarzhin outañ, hag o astenn e zivrec'hig etrezek e dad. Hemañ a bokas dezhañ, o ouelañ gant ar joa, a gemeras anezhañ etre e zivrec'h, hag a redas gantañ d'ar sal lec'h ma oa ar re all ouzh taol, hag a laras dezhe holl kement a oa c'hoarvezet.

Ma voe neuze gouelioù ha festoù ar c'haerañ eno. Ma mamm-you-gozh a c'hallas, ne ouzon penaos, en em ruzañ betek ar gegin, hag a voe lakaet da dreiñ ar ber : met ar mestr-keginer he gwelas o vountañ he biz er chaous (hili), ha gant un taol-troad lec'h ma ouzoc'h, he distaolas bete bourk Plouared, lec'h ma kontas kement-mañ holl.

Kontet gant Yann ar PERSON,
kereer en bourk Plouared.
Miz Du 1869.
Prientet evit an embann gant Yann-Erwan ABALAN

Mojenn Gêr-Iz

Ar gredenn d' ar c'hêrioù beuzet gant ar mor ned eo ket tra ar pobloù keltiek hepken : kavet e vez en Alamagn, en Afrika ar Reter, hag ivez e Bro-Japan, hag e meur a lec'h all. Evelato, e Breizh Vihan nemetken e c'hellomp menegiñ meur a gêr a zo bet hounnezh o flanedenn : Herbauges e Bro-Naoned, Nasado e kichen Erge-Pentevr, Tolent en Aber Ac'h, ha Kêr-Iz e Bro-Gernev, an hini vrudetañ.

Aner moarvat eo klask hag un diazez bennak a zo d'ar gredenn-se en istor. Abaoe maz eus douar ha mor, e c'honez hag e koll, tro pe dro, an eil war an hini all. Un doare estlamm kevrinus kemmesket gant enkrez, setu ar pezh a gav mab-den e seurt mojennoù : kêrioù kaer-meurbet, lonket trumm e barr o brud, petra fromusoc'h da speredoù hoalet dre natur gant an traoù burzhudus ? Pa soñjer ouzhpenn ez eo pobl Vreizh lec'hiet mat evit anaout, dre skiant-prenet, nerzh hollc'halloudek ar mor dirollet, o krignañ hec'h aodoù abaoe kantvedoù ha kantvedoù diniver, n' eus ket da vezañ souezhet o defe bleuniet seurt mojennoù niverusoc'h hag aesoc'h e Breizh eget e lec'h all.

E vefe gwelet e seurt liñvadennoù ur c'hastiz a-berzh Doue, n' eus ket da vezañ souezhetoc'h. Levezon menec'h ar Grenn-amzer, leun o spered gant dizurzhoù Sodom ha Gomorra, a zo a-walc'h da ziskleriañ an tu-se eus mojennoù ar c'hêrioù beuzet. O lakaat na vefe ket tuet an dud, n' eus forzh pehini 've o c'hredenn, da glask hevelep diskleriadurioù d'ar gwalennoù a zeu da voustrañ an denelezh, kreñv a-walc'h eo bet ar spered-se a-hed ar Grenn-amzer evit reiñ he liv da vojenn Gêr-Iz.

*

Rak Kêr-Iz a chom an anavezetañ eus ar c'hêrioù-se. Ned eo ket aet d' un anv goullo evel ar re all. He mojenn 'zo bepred bev-buhezek. Lennegezh ha sonerezh a gav hag a gavo enni ur boued saourek. Ha dleet eo kement-se nann da anv Gralon, na da hini sant Kaourintin pe sant Gwenole, hogen da hini Dahud pe Ahez, merc'h ar roue kozh, gwir rouanez Kêr-Iz, milliget gant lod, kehelet gant lod all.

206

A be lec'h avat e teu Dahud ha peseurt roudoù anezhi a gaver er skridoù kozh, setu un dra a bouez en istor Mojenn Gêr-Iz.

*

Koshañ skrid brezhonek a zo bet, d' hon anaoudegezh, miret dimp diwar-benn Gêr-Iz eo ar mister brezhonek-krenn anvet *An Buhez Sant Gwenole, abat ar kentaf eus a Lantevennec*. Embannet eo bet e 1935 gant Emil Ernault, en " *Annales de Bretagne* ", hervez dornskrid geriadur Dom Le Pelletier, adkavet gant Fañch Gourvil e levraoueg maner Keromnes, e Lokwenole, e 1924. Eilskrid Le Pelletier a zo diwar un dornskrid bet da Dom Yann Manant, beleg eus Ploegonnec (Plogoneg) ha deiziet eus ar 7 a Vezheven 1580.

Er mister-se, mar gwelomp sant Gwenole gwall-gaset gant bourc'hizien diroll ha gisti teodet lemm, n' eus meneg ebet eus Dahud, ar briñsez fall nag eus hec'h ebatoù-noz gant ar Priñs Ruz.

P' eo bet embannet ar skrid-se en deus skrivet Loeiz ar Gweneg al linennoù-mañ (" *En Breizh-Izel autrefois* " p, 27) :

« An holl draoù boemus-se a dle bezañ tarzhet eus faltazi Emil Souvestr, en deus displeget kastiz ar gêr villiget e Keris, unan eus kontadennoù e *Foyer Breton* (An Oaled vreizhat) e 1844. »

Ar gwir hon eus da vezañ souezhet pa lennomp seurt lavarenn dindan bluenn un den ken desket ha Loeiz ar Gwenneg war amzer gozh hor bro. Rak mar ne ra ar chaloni Moreau en e Istor ar pezh a zo tremenet e Breizh, en amzer brezel ar Re Unanet (XVI-vet k.) meneg ebet eus Dahud, mar tamall liñvadenn Gêr-Iz da bec'hedoù he fobl, e kavomp anv eus Dahud, a-raok amzer Souvestr, hag e levrioù anavezet mat, evel *Buhez Sent Breizh* gant Alberzh ar Meur (Albert le Grand) embannet e 1634, ha *Beaj e Departamant ar Finister* gant Cambry embannet e 1794.

207

Sed amañ ar pezh a skriv Alberzh ar Meur e pennad XII ". Buhez sant Gwenole " :

« A vec'h ma voe ar Roue er-maez eus dorioù-kêr ma savas un taol amzer feuls gant avel ken foll, ma teuas ar mor er-maez eus e harzoù boas. Sailhañ a reas gant konnar war ar gêr reuzeudik hag, en un netra, e c'holoas anezhi, en ur veuziñ tud a viliadoù. Da gement-se e voe kiriek dreist-holl Dahud, merc'h gadal ar roue mat, a gollas he buhez en islonk-se hag a voe darbet dezhi kas ar roue da goll en ul lec'h m' eo chomet dezhañ an anv Toull Dahud pe Toull Alc hwez, dre ma tispleg an istor he doa laeret digant he zad an alc'houez a zouge eñ en e gerc'henn, evel arouez eus e garg. Ar roue, ur wech saveteet, a yeas da lojañ da Land-Tevennec gant sant Gwenole. Trugarekaat a reas hemañ da vezañ e dennet a boan hag ez eas da chom e Kemper. »

Brudet eo Alberzh ar Meur da vezañ un den hegreidik-kenañ. Ne ra kemm ebet etre an istor hag ar mojennoù faltaziusañ. N' hon eus ket lennet avat e vefed bet biskoazh betek tamall dezhañ bezañ ijinet e-unan kement a zispleg en e levr. Selaouet en deus kantikoù, kontadennoù ha gwerzioù e amzer, hag ac'hano eo deuet kalz eus danvez marzhus e oberenn.

Gouzout a reomp he deus Kêr-Iz awenet ar varzhed abaoe pell 'zo. Ar chaloni Moreau a lavar, p. 12 eus e levr, en deus anavezet un den en doa gwelet ha lennet barzhonegoù brezhonek dornskrivet diwar-benn Kêr-Iz. E c'hell bezañ ar barzhonegoù-se ar mister m' hon eus komzet anezhañ uheloc'h, e c'hellont bezañ avat barzhonegoù all.

Cambry eus e du, e 1794, a skriv kement-mañ, e pajenn 284 en levrenn mouladur kentañ e Veaj :

« Ar gêr lorc'hus a Iz, setu penaos e komz mojennoù, kantikoù ha barzhed Breizh, a oa dindan beli ar Roue Gralon. Pep seurt lorc'h ha diroll a rene er gêr binvidik-se. En aner e teue mignoned Doue, an dud santelañ, da brezeg eno diwar-benn reizhañ an doare-bevañ. Sant Gwenole e-unan a golle e latin ouzh en ober. Ar Briñsez Dahud, merc'h d' ar Roue, ankounac'haet ganti an elevez hag ar poell dereat d' ar merc'hed, a roe pep skouer fall d'an holl. Tostaat a rae amzer ar c'hastiz. Ar galmijenn a ren a-raok an taolioù amzer gwashañ : ar ganadeg, ar sonerezh, ar orged, ar gwin, pep seurt ebatoù ha dirolloù a vezvie hag a vorze tud aheurtet ar gêr vras.

208

« Ar Roue Gralon avat ne chome ket diseblant ouzh mouezh an neñv ; mont a rae war-dro an ofisoù ha darempred en doa ouzh servijerien Doue.

« Un deiz sant Gwenole, e galon o tridal evel hini ar Brofeded pe hini diouganerezh Kumê a zisklerias kement-mañ gant ur vouezh gourdrouzus :

« - Priñs, emañ an diroll en e washañ ; emañ brec'h an hollbadus o sevel ; koeñviñ ' ra ar mor ; emañ Kêr-Iz o vont da get. Deomp kuit !

« Gralon, sentus ouzh mouezh an den santel, a bign war varc'h hag a bella

gant tizh, e verc'h Dahud war daller e jav... Kouezhañ a ra dorn an Hollbadus ; tourioù uhelañ kêr a zo lonket gant ar mor ; an tonnoù o trouzal a ro bec'h da varc'h ar roue santel kement ma ne zeu ket a-benn da dec'hout diouto. Ur vouezh spouronus a dregern : « Priñs, mar fell dit bezañ saveteet, taol kuit an diaoul a zo war daller da varc'h ». Daoust ha sentet en deus ar priñs ha beuzet en deus e verc'h, pe daoust hag ar briñsez en em stlapas er mor da saveteiñ he zad, pe daoust ha Lusifer a dapas krog er plac'h evit ma c'hellfe ar priñs tremen hep he stlepel er mor, n' ouzon dare. Istorourien an amzer n' o deus ket displeget pizh an dra hag an diskleriourien o deus disoñjet splannaat an danevell.

« Dahud Koant a gollas he buhez, a voe beuzet e-kichen al lec'h ma reer anezhañ Poul-Dahut. Ar gwall-amzer a davas ; sioul e teuas an aer da vezañ ; hinoniñ ' reas an oabl. Abaoe an amzer-se avat an izelenn ec'hon m' edo dispaket warni ul lodenn eus Kêr-Iz a voe dindan an dour : Bae Douarnenez ez eo hi.

« Diskouezet eo bet din war aod ar Riz ur merk anat eus an darvoud spontus-se. Ur roc'h lesanvet Garreg, m' eo enlouc'het enni karn marc'h Gralon. »

Mar d-eo hegreidik Alberzh ar Meur, ned eo ket hevelep tra evit Cambry. Santout a reer en e frazennoù un doare goaperezh ouzh kement a skriv aze, ha boazet a-walc'h eo en e levr da c'hoarzhin diwar-benn treuzkredennoù ar Vretoned. Degemer a c'heller eta ne lavar nemet kement en deus klevet, ne laran ket lennet, rak n' oa ket ur mailh, pell a se, war ar brezhoneg.

Ned eo eta nag Emil Souvestr e 1844, na Kervarker e 1838 a c'hell bezañ kiriek eus al lod c'hoariet e Mojenn Gêr-Iz gant ar briñsez Dahud. Ned eo ket Dahud krouadur ar Romantelezh peogwir e komzer anezhi da nebeutañ abaoe ar seitekvet kantved.

209
*

Amañ e kejomp gant ur gudenn all. Daou anv a zo d' ar briñsez : Dahud hag Ahez. Fellout a ra da lod kavout an anv-se e Keraez, a skriver neuze en abeg da se Kêr-Ahez. Setu a lavar Cambry, p. 199 eus levrenn gentañ e Veaj :

« Lavaret eo bet e tenne Keraez hec'h anv eus hini ar briñsez Ahez, merc'h da Gonan Meriadek pe d' ar Roue Gralon. Houmañ eo a lakas sevel ar gêr, ha kaeraet eo bet ganti dre gempenn hentoù bras : unan anezho a gase da Vrest, unan all d' an Naoned.

« Kemeret eo bet Keraez evit Kêr-Iz. »

Anv Ahez a dle bezañ koshoc'h eget hini Dahud. Menegiñ a ra Alberzh ar Meur an *Toull Alchouez* ma vefe bet beuzet Dahud ennañ. Hag Emil Souvestr en e gontadenn *Keris*, a glask tostaat anv Ahez goude ar ger Alc'houez. Anvet e vije bet ar briñsez Ahez dre ma touge bepred en he c'herc'henn alc'houez arc'hant skluzioù Kêr-Iz. Ezhomm ebet moarvat da glask prouiñ ned eo seurt diskleriadur nemet faltazi. N' eus kerentiezh ebet etre an daou anv. Stag eo anv Ahez e Breizh ouzh an darnoù hentoù roman a weler amañ hag ahont hag a vez roet dezho an anv a hent aës. Mar talvez aës e kembraeg kement da skoed, e c'hellfe bezañ *hent aës* un anv stag ouzh un dra par d' ar pezh a rae ar Romaned anezhañ *Via strata* hag ar C'hallaoued " chemin ferré ".

Mojennoù o deus da c'houde bleuniet en-dro d' an anv-se. Ahez a zo deuet da vezañ ur briñsez c'halloudek ; o vevañ abaoe kantvedoù, o krediñ dezhi ne varvo biken, o stagañ gant labourioù ramzel, hentoù diziwezh, mogerioù peurbadus, betek an deiz ma kompren, en ur gavout war hec'h hent un evn marv, ned eo pep tra nemet avel. Evel-se eo e komz Jouon des Longrais en e gentskrud d' ar mouladur prientet gantañ e 1880 eus *Romant Aquin*, ur werz e galleg eus ar XII-vet kantved, koshañ skrid ma kaver ennañ meneg eus Ohès, a vefe an hevelep

anv gant Ahez.

« La femme Ohès le vieil barbé, » gwreg Ohès ar barvek kozh a reer anezhi er werz. Nebeut a dra eo ar fazi a speg anv ur vaouez ouzh ur gwaz, dreist-holl en daouzekvet kantved. Kavout a reomp en-dro ar vojenn-se en ur barzhoneg kaer, bet roet evit ur werz-pobl, pa 'z eo e gwirionez diwar zorn ampart Rene Kerambrun, ur barzh tregeriat a zastume gwerzioù evit Pennwern hag an Uhel en ur doueziañ ganto lod savet gantañ e-unan, evel *Ar Bleizdi Mor, Menec'h an Enez C'hlas*, hag an hini a venegomp amañ *Gwrac'h Ahez*, bet embannet e niverenn 12 " Studi hag Ober ".

210

Daoust d' ar werz-se e c'heller lavarout ez eo deut Dahud hag Ahez da vezañ an hevelep hini, merc'h Gralon, roue Kêr-Iz, priñsez kenedus, brokus, mignonez d' an traoù kaer, hogen plac'h gadal war un dro.

*

Livaden Geris, embannet e Barzaz Breiz Kervarker a zo ur werz e rann-yezh Kernev, anezhi naontek poz teir gwerzenn. Hervez ar werz-mañ ez eo da heul un ebat-noz ma ro Dahud alc'houez puñs Kêr-Iz d' hec'h amourouz d' e zibrennañ. Alberzh ar Meur a gomze endeo eus al laeroñsi-se, hep lavarout avat hiroc'h diwar e benn.

Gwerz Barzaz Breiz a zo keñveriet gant Kervarker e-unan ouzh ur barzhoneg embannet en dastumadenn anvet gant Kembreiz *Myvyrian*, levrenn gentañ p. 165. Savet eo bet ar barzhoneg gant ar barzh Gwezno. An dornskrid a c'hell bezañ eus an XII-vet kantved. Displegañ a ra penaos e teuas ar mor da c'holeiñ *Kantrev y Gwaelod*, Kantrev ar Goueled.

Tuet e vefed da grediñ aes a-walc'h ez eo bet levezonet gwerz Kervarker gant ar barzhoneg kembreat, pa weler ez eo savet evel hemañ e pozioù teir gwerzenn. Nemet gwall-arvarus eo mont pelloc'h ha lavarout eo tarzhet dioutañ, peogwir hon eus gwerzioù ha kontadennoù a-walc'h a-benn amzer Kervarker, e Breizh hec'h-unan, diwar-benn Gêr-Iz ha Dahud. Ret eo koulskoude teurel pled, ar wech-mañ evel dalc'hmat, ouzh notenn Kervarker, dre ma tiskouez dimp peseurt kerentiezh en deus klasket d'ar werz embannet gantañ

*

Emil Souvestr en e levr *Le Foyer Breton* (an Oaled vreizhat) embannet e 1844, en deus ur gontadenn hec'h anv *Keris*. Kar-tost eo ar gontadenn-mañ d' ar werz vrudet, *Ar Roue Gralon ha Ker Iz*. Amañ e kaver evit ar wech kentañ anv amourouz Dahud, ar *Priñs Ruz* a reer anezhañ. Meneg a zo ivez eus *Koroll ar Seizh pec'hed marvel*. Dahud eo avat a zoug en he c'herc'henn alc'houezioù arc'hant ar skluzioù. N' he deus ket ezhommet d' o laerezh digant he zad evit o reiñ d' ar priñs ruz. Ned eo ket kennebeut sant Gwenole a zeu da gemenn d' ar roue kozh mont kuit, hogen sant Kaourintin. Ken ampart ha Cambry war ar brezhoneg, e komz Emil Souvestr eus ar garreg anvet Garreg m' eo chomet enlouc'het enni karn marc'h Gralon.

211

Diskouez a ra dimp pegen bev oa Mojenn Gêr-Iz pa lavar dimp : « A-raok an Dispac'h bras, beleien parrezioù an arvor a bigne bep bloaz e bigi pesketa da vont da lavarout an oferenn war-c'horre ar Gêr veuzet. Abaoe eo aet ar boaz-se da goll, evel kalz re all : nemet pa vez sioul ar mor, e c'heller c'hoazh e strad ar bae gwelout dilerc'hioù ar Gêr veur, ha tevenier an aod a zo leun a zismantrou o verkañ he finvidigezh. »

*

Brud Kêr-Iz ha Dahud a zo chomet bev en hon amzer avat, dreist-holl dre ar werz holl-vrudet e Breizh Izel *Ar Roue Gralon ha Kêr-Iz*. En amzer ma oa c'hoazh kanerien-bobl o taremprediñ foarioù ha pardonioù e vezent klevet o kanañ ar

werz-se. He gwerzhañ a raent war follennoù distag, moulet e ti Haslé pe Ledan, evel an darn vrasañ eus ar c'hanaouennoù a ganent. Tremenet he deus ar werz-se ivez evit ur werz-pobl, goude maz eo moarvat diwar dorn un den anavezet dindan an anv a *Olier Souvestr*, eus e anv gwirion Josset. Hervez *Breiziz Taldir*, p. 88, ez eo ganet e Plouiann e 1835. E 1862 ec'h embannas e ti Poulet-Malassis e Pariz, ul levr : *Mikael, kloareg breton*, m' emañ ennañ Gwerz Ker-Iz.

Hervez ar pezh a lavar al levr-se, hag a zo bet moulet war " Sav ", niv. 19, p. 44, e weler sklaer ez eo eñ oberour ar werz. Deuet eo e oberenn da vezañ ur werz-pobl hag ar pezh a zo c'hoarvezet ganti a zo bet a-raok lod meur a werz all, lod zoken an holl werzioù all a vez tamallet d' ar bobl, evel pa c'hellfe ur barzhoneg bezañ savet estreget gant ur barzh, desket pe damzesket, zoken maz eo aet anv hemañ da goll.

*

212

Ur c'hoarigan a zo bet awenet gant Mojenn Gêr-Iz, da lavarout eo *Roue Iz* Edouard Lalo, bet c'hoariet evit ar wech kentañ e 1888. Ar sonerezh a zo dispar ha gwir en deus d' e vrud. Levrig ar c'hoarigan avat ned eo nemet un distresadenn eus mojenn Gêr-Iz ; moarvat en deus kilet an aozer dirak kened nerzhus ar vojenn ha n' en deus bet tamm spi d' he lakaat da vezañ degemeret gant Gallaoued skañv-benn e amzer. Ned eo ket gant *Roue Iz* hepken eo c'hoarvezet seurt tra.

*

Ur vojenn bepred bev eo hini Gêr-Iz, dleet dezhi bleuniañ dibaouez. Peseurt bleunioù he deus douget houmañ en hon amzer ? Ret eo da gentañ komz eus *Dahud Jakez Riou*. Ned eo morse bet embannet. Ned eo ket echu al labour. Hag evel ma kemme kalz oberour " Geotenn ar Werc'hez " e skridoù a-raok o c'havout mat da voulañ ez eo gwell marteze ober nebeut a stad eus ar brouilhed en deus lezet war e lerc'h.

Petra lavarout diwar-benn *Santez Dahud* R. Hemon, embannet e niverenn 77 " Gwalarn " e 1935 ? Ur gontadenn blijus da lenn ez eo ha dic'hortoz dre ma ra eus *Dahud* ur santez. N' emamp ket amañ war dachenn an istor, ha frankiz en deus ar skrivagner da gemmañ ha da gompren ur vojenn hervez e faltazi. Anatol ar Braz en deus graet eñ ivez eus *Ar Charlezenn*, a oa e penn laeron al Lev-Draezh, gwechall-gozh, ur plac'h dinoaz ha madelezhuz, hag a vuhez reizh, en e *Istoriou kozh a Vro-Vreizh* (Vieilles histoires du Pays breton). Hag eñ eo ivez a lavar diwar-benn *Dahud* kement-mañ e *Nedeleg Yann Rumengol*, p. 75 eus *Danevelloù Tremenidi* (Récits de Passants) : « Marteze en doe Yann Rumengol an eurvad da gejañ gant ar briñsez Ahez ha da lakaat e zaoulagad da barañ war he c'hened dispar. Bez' e oa evitañ frankiz Breizh graet maouez, ha dieub c'hoazh eus pep hual. Un orin a zen a oa ar Yann Rumengol-se ».

Meneget em eus endeo niverenn 19 " Sav ", m' eo ul lodenn vras anezhi Enezenn Iz, goueledet er mor, danevell aozet ha kempennet hervez skridoù brezhonek an Amzer gozh, gant Y. an Dibreder ha Y. ar Go.

Jakez Riou hoalet-kenañ gant mojenn Gêr-Iz en deus roet ul lec'h all dezhi en e oberoù. Savet en deus un droidigezh eus *Lazarillo de Tormes*. Ned eo ket un droidigezh ger evit ger, rak staget en deus outi ur pennad ma weler ennañ

Lazarillo o tiskenn e Kêr-Iz dre dour an Iliz-veur hag o vont da welout Ahez en he falez dindan zour.

213

Ne gredomp ket bezañ meneget an holl vleunioù a zo tarzhet en hon amzer war wezenn gozh mojenn Gêr-Iz. Spi hon eus avat e welo an amzer da zont bleunioù all c'hoazh o tigeriñ kaeroc'h-kaerañ...

* * *

Gouzout a rae mat Abeozen e oa diglok e bennad, hag amañ hag ahont e kavomp en e zornskrid un notenn bennak :

Pennad Loth diwar-benn Caraes.

Notenn Le Bastard de Mesmeur e levr ar Chaloni Moreau.

Danevell ar Birvidaou.

Lanval ha Graelett-Mor. *Graelett*, lakaet dindan anv Marie de France un amzer a zo bet. Skrivañ 'rae ar varzhez-se hec'h oberoù war-dro 1175. Gradlon-Meur, poésie de Marie de France, tome I, pp. 549 ha 550. *Legrand d'Aussy*, *Fabliaux et Contes*, t. I, p. 175, ha stagadenn 17 : « Graelett-mor l'apela-on » linenn diwezhañ.

D' ar c'houlz m' en deus savet ar studiadenn-mañ, a-raok 1941, moarvat, peogwir eo skrivet er reizhskrivadur kozh, n'en doa ket Abeozen e-unan savet war danvez Mojenn Gêr-Iz an daou varzhoneg, en deus embannet e " Galv " niv. 8-9, goañv 1941, nevez-amzer 1942, p. 131-133, *Galv da briñs ar c'hornog* * ha *Maronad Dahud*. Moarvat n'int ket oberoù meur, hag Abeozen e-unan en gouie, ret e oa koulskoude o menegiñ.

M. G.

* bet adembannet e AL LIAMM niv. 41, p. 90 (Du-Kerzu 1953)

Paol Ladmirault

« Va Doue ! Paourkaezh paotr ! Ken yaouank ha dija sonaozour ! Nag en devo amzer da c'houzañv ! »

Setu ar pezh a voe skrivet er gelaouenn " Le Menestrel " diwar-benn Paol Ladmirault, en ur rentañ kont eus an abadenn ma voe roet e c'hoarigan en Naoned, d'an 18 a viz Mae 1893 *.

« Va Doue ! Paourkaezh paotr ! Ken yaouank ha dija sonaozour ! » Ya, yaouank-tre e oa Paol Ladmirault pa voe c'hoariet evit ar wech kentañ e c'hoarigan *Jili Ruez*, peogwir ne oa nemet 15 vloaz hanter. Un afer a familh ma c'heller lavarout, peogwir e oa bet savet ar skrid gant e vamm - a oa eus Bro-Wened - ha dibabet o doa da zanvez istor skrijus Aotrou kriz kastell Tiffauges.

Kant vloaz 'zo, d'an 8 a viz Kerzu, e voe ganet Paol Ladmirault en Naoned, e 1877, 13 straed Strasbourg. (Ne oa ket an anv-se d'ar ru en amzer-se moarvat). Deuet e oa e hendadoù eus Bro-Boitou. E dad-kuñv, surjian, an hini eo, a zeuas da annezañ en Naoned, war-dro 1830.

Da 7 vloaz e krogas ar bugel gant studi ar piano, ha buanik goude, gant studi ar violoñs, an ograou hag ivez ar c'hensonerezh. Kement ma voe gouest da 8 vloaz, da sevel pezhioù-sonerezh. Da 11 vloaz e skrivas ur sonadenn evit piano ha violons, a voe kavet mat gant Bourgault-Ducoudray, eñ naonedad ivez. Emichañs ne oa ket ar pezhioù-se penn-oberennoù, met gouest e oa memes tra d'o skrivañ hervez reolennoù ar sevel-sonerezh.

* Sl. ar roll gerioù e fin ar pennad. Ober a rin gant ar ger « c'hoarigan » evit opéra. Implijout a tin amañ evit gerioù teknel ar sonerezh, ar gerioù bet savet end-eeun gant Ladmirault ha Fransez Vallée.

215

Da 15 vloaz hanter neuze e voe c'hoariet e Sal an Arzoù-Kaer en Naoned e c'hoarigan am eus komzet anezhañ uheloc'h : 3 arvest ha 5 taolenn. Hervez, e reas berzh bras, ha kanet e voe meuleudi d'ar sonaozour yaouank. Met eñ ne gave ket e oa disi e oberenn, ha nac'hañ a reas ar bloaz war-lerc'h e vefe addiskouezet, er C'hoariva bras ar wech-mañ.

*

Etretant e oa aet d'ar Skol-veur a Sonerezh - betek-hen moarvat en doa studiet gant ur c'helenner prevez ? - ha war un dro e kendalc'he gant e studioù el lise.

Er Skol-veur e voe roet dezhañ a-unvouezh ar priz kentañ a gensonerezh.

Echu e studioù el lise ez eas da Bariz da gas da benn e zeskamant war ar sonerezh, er Skol-veur a Sonerezh e-lec'h m'en doe e 1899 ar priz kentañ a gensonerezh, a-unvouezh ivez, evel en Naoned un nebeut bloavezhioù a-raok. Labourat a reas eno gant Gabriel Fauré hag André Gédalge. Mont a reas goude-se da beurstudiañ gant Vincent d'Indy er Schola Cantorum. Hag adalek ar mare-se e skrivas meur a oberenn a voe c'hoariet, ken e Pariz, er " Concert Colonne, Padeloup, Lamoureux ", ken en Naoned, Angers hag e kêrioù bras all.

Setu ar brezel 14. Ret da Ladmirault tremen tost da dri bloaz er fozioù-difenn war an talbennoù dañjerusañ. Met e 1917, dre ma oa tad a familh niverus, e voe kaset en a-dreñv evit ober war-dro c'hoariva an arme.

Echu ar brezel, e tistroas da Naoned evel kelenner er Skol-veur a Sonerezh, betek e varv. Ne felle ket dezhañ, a briz ebet, chom e Pariz.

Marvet eo en e vaner " Kerbili " e Kamoel, a zeue dezhañ a-berzh e vamm, e miz Gwengolo 1944, pa oa c'hoazh dalc'het an dachenn-se gant an Alamaned, ha n'eo ket gouezet keloù eus e varv nemet kalz diwezhatoc'h.

Tro am eus bet da lenn ur pennad skrivet e 1935 gant Emile Vuillermoz, anavezet mat evit bezañ skrivet un Istor ar Sonerezh klok-mat. Lavarout a ra e oa Ladmirault unan eus sonaozourien donezonetañ e amzer, ha ma vije chomet da vevañ e Pariz e vije bet unan eus ar re vrudetañ, par da Ravel pe da Debussy. Lavarout a rae ivez Vuillermoz e gerse ne veze ket sonet aliesoc'h, nag anavezet gwelloc'h oberennoù Ladmirault. Menegiñ a ran ar c'homzoù-se en o hed, en ur pennad gouestlet d'hor sonerezhour naonedat, embannet war niverenn 116 " Al Liamm ".

216

*

Petra eo an oberennoù-se ? Re hir e vefe reiñ amañ an holl ditloù. Ladmirault en deus skrivet pezhioù a liesseurt : evit lazoù-seniñ, lazoù-kanañ, sonerezh kambr, sonadennoù evit kerdin ha binvioù all, hesonnennoù, c'hoariganoù, sonerezh evit korolladegoù. Kendoniet en deus tonioù keltiek, kantikoù, kanaouennoù martoloded, hag all. Kavet e vo e diwezh ar pennad-mañ ur roll eus an oberennoù pennañ.

Santet e vez en e oberennoù kentañ levezon e vistri glasel : Vincent d'Indy ha - dreist-holl - Gabriel Fauré, a zo bet ken bras pouez e gelennadurezh war e ziskibled, Guy Ropartz en o zouez. Diwezhatoc'h e klaskas Ladmirault en em zieubiñ mui pe vui eus ar framm klasel-se, hag en e oberennoù diwezhañ e lez e awen vreizhat en em zispakañ evel ma kar.

Un oberenn disheñvel diouzh ar re all a savas ivez : sonerezh evit ar film " Ar Vrier ", savet e 1924 gant Leon Poirier, filmaozer brudet en e amzer, a savas filmoù anavezet c'hoazh : " Verdun, gweled Istor ", " Galv an didrouz ", " Josilin " diwar romant Lamartine, h.a.

Dedennet e voe Poirier gant ar romant gallek *La Brière* (Ar Vrier) skrivet gant Alphonse de Chateaubriant, un naonedad ivez, embannet evit ar wech kentañ e 1923 hag a voe roet dezhañ Priz Meur ar Romant evit Bro-C'hall en hevelep bloaz. Ar romant a zispleg buhez kalet ha paour ar Vrieriz, o emzalc'h taer e-keñver an dud eus an diavaez. Ar film a zo tost-tre ouzh al levr, hag e tiskouez mat endro kevrinus ha didruez ar c'horn-bro-se beuzet e latar ar geunioù (1).

N'ouzon ket diwar peseurt darempredoù etre Poirier ha Ladmirault eo bet dibabet hemañ evit sevel ar sonerezh a zlee heuliañ ar film, met krediñ a ran eo bet plijet gant an danvez-se, dedennet ma oa gant aergelc'hioù a seurt-se.

217

An darn vrasañ eus oberennoù Ladmirault a zo awenet gant e garantez evit e Vro-Vreizh. N'eo ket hepken e-keñver danvez, da skouer : *Tristan hag Izold*, *Danevellgan gouezelek*, *Kanoù Bro-Skos*, *Myrddhin*, *Belegez Koridwen*, met ivez e-keñver e zoare da implijout skeulioù kozh poblek-rik, skeulioù a veze implijet er sonerezh klasel betek ar 17vet kantved ha graet fae warno goude-se war zigarezioù toull, hag emeur o addizoleiñ abaoe un nebeut bloavezhioù war atiz Bourgault-Doucoudray.

A-zivout an afer-se e vefe ur studiadenenn hir da ober. Ne c'hellan ket komz amañ eus ar gudenn-se, met memes tra e fell din menegiñ ar pezh a lavare Maurice Emmanuel a-zivout-se. M. Emmanuel a oa bet skoliad da vBourgault-Doucoudray, ha kelenner war e lerc'h e Skol-veur Sonerezh Pariz. Setu ar pezh a lavare :

« Ar sonerezh modern a vez renet gant an doare-skeul-brasañ, un doare-skeul mac'hus ha gwaskus. Ur gwir tirant eo. »

Kontañ a ra penaos, pa oa studier, en doa savet da geñver un arnodenn, ur c'hatuor evit kerdin ma implije ennañ ar skeulioù kozh dilezet. Un notenn fall-tre a voe lakaet dezhañ gant e vestr Léo Delibes, difennet dezhañ implijout hiviziken an tonioù-se, hag ouzhpenn, difennet-krenn dezhañ en abeg da se kenstrivañ evit Priz Roma ! Pa soñjer e oa ar skeulioù « difennet » -se, ar re a vez kavet e *Kantik ar Baradoz*, e *Silvestrig* hag en hor c'hanoù kaerañ, e weler peseurt fazi a rae ar vistri berrspere-se !

Distroomp da Baol Ladmirault. Pa oa-eñ studier ne veze ket mui difennet ar modoù hengounel-se, met kavet e vezent c'hoazh souezhus a-walc'h, ha ne vezent implijet nemet gant an diaraogourien.

*

Penaos e voe barnet oberennoù Ladmirault en e amzer ? N'eo ket diaes : o vezañ n' edo ket o chom e Pariz, ne veze ket komzet anezhañ koulz lavaret, nemet ur wechig bennak :

« En un doare sklaer ha gwevn, dibleg, ar sonerezhour-se, stag tre e galon ouzh e rannvro, en deus skrivet pajennoù plijus ha dudius » (10 linenn e *La Musique des origines à nos jours* e ti Larousse).

218

En *Dictionnaire des Musiciens* embannet gant Le Seuil : « Ladmirault a gendalc'has en Naoned ar vicher diaes a sonaozour rannvroel ». Honegger, en *Dictionnaire de la Musique* : « C'hwitañ a reas Priz Roma ha ret e voe dezhañ distreiñ d'e gorn-bro ». (Evel ma vije bet ur binijenn warlerc'h e daol-arnod c'hwitet !) En un *Dictionnaire de la Musique* gant Rienmann : « Kenstrivañ a reas en aner evit Priz Roma, ha distreiñ a reas d'e rannvro ».

Ur pennad hegaratoc'h bremañ, gant Claude Debussy, er gelaouenn " Gil Blas ", e 1903, o varn unan eus e oberenn : Kan an Anaon er C'hoajoù :

« Baleer kollet en e huñvreoù, e tremen hep o gwelout e-biou da zarvoudoù ar vuhez. E pep pajenn eus e oberenn e vez kavet barzhoniezh don ur gizidigezh fromus. » (...) Un nebeut linennoù evit barn an oberenn e-keñver micher, hag echuiñ a ra evel-hen : « Ene Breizh an hini eo, a gan er sonerezh-se. Frond hec'h aodoù, he c'hoadoù hag he lann alaouret. Kavout a reer ennañ melkoni an Arvor, he brizheol, lusk he oabl hag he c'hened dibar ». Ha pelloc'h : « Ra ziwallo an Ao. Ladmirault ! Ne vez ket karet kalz an huñvreerien en hor mare ma'z eus kement a bres ma'z eo bet ijinnet ar c'hirri-tan evit mont buanoc'h ».

Setu eta penaos e veze gwelet peurliesañ pa veze komzet anezhañ : ur barzh kollet e brumennoù un Arvor gevrinus, a skrive sonerezh dudius ha diriskl evit ar sonaozourien vrudet strollet e Pariz. Ret eo lavarout ivez ne strive ket Ladmirault evit tizhout brud hag enorioù, un den uvel-tre e oa.

*

Daou zoare a zo da lakaat da dalvezout ar sonerezh-pobl :

- Kemer un ton dañs, un ton kantik, ur ganaouenn bennak, da ziazez evit sevel ur c'honserto pe ur sonadenn. An dra-se a zo bet graet alies, hag a c'hell bezañ graet gant n'eus forzh piv, zoken gant un den n'eo ket eus ar vro : Chopin, da skouer, evit e *Ecossaises*, Mozart, Lalo, Bizet o deus graet se, ha zoken Guy Ropartz, eñ koulskoude breizhat a ouenn-rik hag en deus diazezet lodenn gentañ e sonadenn e Re evit piano ha violoñs war don *Kantik ar Binijenn*, an allegro diwezhañ war don *Kemeromp an hent treuz*, unan eus e Sinfoniannoù war ur c'hantik a Vro-Dreger, ha meur a hini all.

- Eil doare : mont donoc'h e studi an tonioù-arouez eus ar vro, studiañ ar skeulioù hengounel, ar perzhioù heverk, boaziañ outo, hag ober ganto, da lavarout eo anavezout mat ene ar vro-se. An dra-se a zo diaesoc'h, ha ne c'hell

bezañ graet, nemet gant tud eus ar vro pe gwir garourien ar vro-se.

219

« War diazez he c'hanaouennoù-pobl an hini eo, e tle pep poblad sevel he c'henreizhadur sonerezhel, » a zo bet lavaret gant ur sonerezhour spagnolat eus an XVIIIvet kantved.

Evel-se o deus graet Zoltan Kodaly, Bela Bartok e Bro-Hungaria, Glinka e Bro-Rusia, Stan Golestan ha Jord Enesco e Bro-Roumania, o deus addizoloet war un dro o fersonelezh broadel ha sonerezh hengounel o bro, hag e Breizh, Ladmirault, Paol ar Flemm, ha tostoc'h ouzhomp Jef ar Penven ha P. Y. Moign.

An diforc'h a sistem a ziskouez peurliesañ un diforc'h a venozioù politikel, un dibab doare-soñjal da ren e vuhez.

*

Lavaret e vez a-wechoù : « Ar sonerezh n'en deus ket a vroadelezh ». Ne gredan ket e vefe gwir ar menoz-se. Pep broad he deus he gwriziennoù, he hengoun, hag a sav sonerezh hervez hec'h istor, he darvoudoù ha temzpered he gouenn. Ur son, un doare da seniñ pe da glevout a c'hell bezañ kavet kaer en ur vro, ha divalav en ur vro all.

Ar pezh a zo boutin etre an holl a zo ar c'hoant sevel tonioù. Se a zo evel ar gomz. Pep den er bed a zigor e c'henou evit komz, met sonioù, gerioù ar gomz a zo disheñvel hervez ar broioù hag ar gouennoù.

N'eo ket fall degas soñj amañ eus ar pezh a skrive Narsis Kellien e fin ar c'hantved diwezhañ e *Kanaouennoù ha korolloù ar Vretoned* :

« Pobloù an Norzh, dindan o oabl garv ne vagont ket an hevelep huñvreoù hag ar pobloù tremenet ganto o yaouankiz pe o buhez-pad dindan un heol madelezhus. Ar Gelted hag ar Skandinaviz n' int ket degouezhet e domani an Uhelvennad gant an hevelep hent hag al Latined. Ur ganaouenn savet e Malaga pe e Palérmo n' he devo netra boutin - en despet da heñvelded an danvez - gant ur ganaouenn a Vro-Gembre ; tonioù ar C'hreisteiz o deus alies rouestladurioù pe hirderioù dianav-krenn a-vepred d'ar varzhed ha da skalded an Norzh. »

Ouzhpenn sevel sonerezh awenet gant ar vro a gare, e fellas da Ladmirault bezañ oberiant en Emsav, en doare ma oa tu d'hen ober er mare-se.

220

E 1909 e voe ezel eus ar C'horsedd, kemeret gantañ da anv-barzh : Oriav Ab Milio. E 1912 e krouas gant Loeiz Vuillemin Kevredigezh ar Sonaozourien Vreizhat. Iz-prezidant e oa eus ar Gevredigezh. E 1930 e oa ezel eus ar Strollad Breizh da zont.

Ur gwir vroadelour e oa. Desket en doa brezhoneg madik a-walc'h, moarvat e-unan pe gant Frañsez Vallée. Setu ar pezh a lavare da Ronan Caouissin aet d'e welout e Kamoel, e 1936 :

« Abaoe ma yaouankiz ez on bet bepred a-du evit ma vefe roet d'hor gwir vro ar frankizoù a zle bezañ he re, ha dreist-holl evit ma vefe miret hag enoret he yezh. Desket em eus brezhoneg kement ha ma c'hellen en ur mare ne oa ket c'hoazh ar yezh diazezet evel ma'z eo bet graet goude, gant skrivagnerien evel Kalloc'h ha Berthou. Hec'h ankounac'het em eus tamm pe damm, siwazh, dre ma n' em eus ket tro d'he c'homz. Keuz am eus, rak karet em bije komz ganeoc'h e brezhoneg, aesoc'h e vije bet din evit displegañ ar pezh a soñjan e-keñver Breizh. » (2)

Sur omp en deus bet darempredoù gant Vallée, peogwir en deus kenlabouret gantañ evit sevel ur Geriadurig Gallek-Brezhonek a Sonouriezh, a zo ar geriadur kentañ war an dachenn-se, a gav din. Ur roll eus ar gerioù pennañ a zo bet embannet da heul studi H. Corbes *Istor berr ar Sonerez Breizek*, Nnn " Gwalarn "

A drugarez d'an Emsav eo, em eus anavezet gwelloc'h Paol Ladmirault.

Aet e oan da Skol-veur Sonerezh Naoned, e-lec'h ma oa kelenner war ar c'hensonerezh ha war istor ar sonerezh. Er c'hlas a violons edon hag e vije bet eñ, va c'helenner war Istor ar Sonerezh (danvez ret evit an holl studierien), met siwazh, ar c'hentelioù-se a veze roet goude koan. O vezañ ma lojen pell diouzh ar skol e oan bet aotreet da chom hep heuliañ anezho war an diviz e labourfen va-unan hag e tremenfen an arnodenn e diwezh ar bloaz evel ar re all. Ar pezh a ris.

N'em bije bet tro eta da welout Ladmirault, nemet ur wechig bennak en ur dremen dre drepassioù ar skol. Met ur wech ma oan o c'hortoz eur va c'hentel violoñs, aezet war ur bank, o lenn ar gelaouenn " Breiz Atao ", Ladmirault a zeuas davedon :

222

- Lenn a rit ar gelaouenn-se ? Me ivez.

(Ret eo lavarout e oa rouez-tre niver lennerien B. A. d'ar mare-se, ha dic'hortoz a-walc'h evitañ gwelout ur plac'h yaouank dedennet gant seurt kudenn !)

Lavarout a reas din e veze dalc'het bodadegoù B. A. en ur c'hafedi e kêr Naoned, hag e tlefen mont. Evel-se em eus anavezet evenozioù politikel.

*

Peseurt den e oa a-hend-all ? Ne oa na bras na bihan, postek a-walc'h diouzh am eus soñj. Ne oa netra heverk ennañ nemet e zaoulagad. Daoulagad glas, glas-mor (evel re Glenmor ha sklaeroc'h c'hoazh !), eus ar seurt a vez graet anezho « daoulagad kelt ».

Pemp bugel en deus bet : tri faotr ha div verc'h. An hini nemeti a gerzhas war roudoù he zad a voe e verc'h Paulette. War-lerc'h marv he zad - pe a-raok ? - e voe hi anvet da gelennerez war ar c'hensonerezh er Skol-veur en e lec'h. Marvet eo-hi dizimez daou vloaz 'zo. Savet he doa ur Gevredigezh Mignoned Paol Ladmirault (3) evit ma vefe dalc'het soñj anezhañ hag anavezet muioc'h e oberennoù. Goude he marv e kemeras he filhor - a zo mab-bihan ar sonaozour - penn ar Gevredigezh-se.

Dre ma vo lidet er bloaz-mañ ar c'hantved deiz-ha-bloaz e klasker reiñ un tamm lufr hag ober bruderezh dre aozañ sonadegoù, abadennoù e meur a lec'h e Breizh, hag er c'heñver-se eo bet embannet ur bladenn, rak ne oa bet nemet unan gwechall, diviet pell 'zo (4).

*

Kentelius-tre eo klask titouroù diwar-benn ur sonerezhour breizhat. Renket e vez ar studiadennoù diwar e benn, el levrioù titouriñ, el lodenn " Musiciens français " (Sonerezhourien c'hall), ha neuze e kaver un nebeut linenoù a-zivout hor paourkaezh Breizhad : « en deus bevet dalc'hmat en e rannvro... », « sonaozour rannvroel... », « skrivet gantañ pezhioù o tennañ eus folklor e gornbro », « awenet gant e damm douar genidik », h.a., evel em eus meneget uheloc'h, frazennoù disliv ha tost damzismegañsus a-wechoù, o vezañ n'en doa ket bevet an arzour e Pariz ! Hervez doare, ne oa ket tu d'e renkañ, dres er framm gall, neuze en devoa bet ur roll dister ha savet sonerezh ken dister all !

223

A-wechoù ne gaver netra, evel da skouer e *Histoire de la Musique* embannet gant La Pléiade - un ti-embann sirius koulskoude ha n'en deus ket ankounac'haet al lennegezh vreizhat en e levrennoù diwar-benn al Lennegezh. En e Istor ar

Sonerezh ne vez meneget na Ladmirault na Yann Kras ar Brestad, nag hor sonaozourien yaouankañ evel just ! Ne vez meneget nemet ar re anavezetañ dre m'o deus bet kargoù uhel e Bro-C'hall : Bourgault-Ducoudray, Guy Ropartz, Paol ar Flemm, ha setu tout war-bouez nebeut.

Pa'z eus anv eus Paol ar Flemm e c'heller soñjal e oa mignon Paol Ladmirault dezhañ, rak kavout a reer war Nnn 330 " La Bretagne ", 12.04.1942, ur pennad skrivet gant hemañ diwar-benn e geneil eus Lezardrev, a zo bepred bev, deut betek e 96 vloaz hag a ra ivez enor da Vreizh.

Da geñver va enklaskoù em eus kavet pennadoù hir ha meulus diwar-benn « ar skol hungariat », « ar skol norvegiat », « ar skol roumaniat » o veuliñ o arzourien dre m'o deus gouezet implijout perzhioù heverk o sonerezh poblel. Da skouer, lennet e vez a-zivout Edward Grieg an norvegiat : « O tennañ danvez diouzh meingleuz kanaouennoù pobl e vro, en deus savet un arz broadel ». Kemmañ a ra an diskan e-skoaz hor « sonaozourien rannvroel » !

Un dra anat a zeu neuze war wel. Evit ma vefe komzet eus « ur skol geltiat », pe « ur skol vreizhat », n'eus nemet un hent : reiñ ur framm broadel da Vreizh evit ma vefe anavezet ha doujet hon arzourien evel Bretoned ha neket evel brizhrannvroelourien. Goulennomp e vefe studiet er skolioù-sonerezh hag er skolioù all hor sonerezh simfoniel hag hor sonaozourien, muioc'h eget ne vez graet bremañ.

Ma fell deomp e vefent doujet, n' eo ket peogwir ez int dreist d'ar re all, nann. Pennoberennoù hon eus, met traoù dister hon eus ivez, evel ma'z eus e pep bro. N'eo ket eno emañ an dalc'h. Fellout a ra deomp difenn anezho - dreist-holl ar re n' o deus ket klasket klod e Pariz pe e Bro-C'hall - peogwir o deus lakaet o youl da vevañ en o bro evit gwrizienniñ ur sonerezh broadel.

Miz Gouere 1977.

(1) Diwar-benn ar Vrier, lenn ar studiadenn vat embannet war niverenn 11 **Keleier Naoned**.

(2) **Bretons d'aujourd'hui**, gant R. Caouissin. Pleiber-Krist 1936.

(3) Kevredigezh Mignoned Paol Ladmirault, 4 ru de Bréa, Naoned.

(4) Evit kaout ar bladenn nevez-embannet, skrivañ d'ar Gevredigezh.

224

Oberennoù pennañ P. L.

C'hoariganoù : **Jili Raez ; Myrddhin ; Belegez Koridwen**.

Kanadenn : **Kan an Anaon er C'hoajou**.

Evit laz-seniñ : **Danevellgan gouezelek ; Heuliadenu vreizhek ; Er C'hoadoù ; Raksonadennoù** hag **Etresonadennoù**.

Sonerezh-C'hoariva evit **Tristan** (gant Bédier).

Sonerezh-film evit **Ar Vrier**.

Sonerezh-kambr : **Sonadenn evit klerinetezenn ha piano ; Sonadennoù evit piano ha violoñs ; Sonadenn evit gourebed ha piano ; Eñvorennoù un azen** (heuliad war istor Kadichon), ha.

Hensonennoù da ganañ. Kendoniadur kanaouennoù keltiek, kantikoù, kanaouennoù martoloded, h.a.

Gerioù :

Skol-sonerezh : Ecole de musique.

Skol-veur a Sonerezh : Conservatoire de Musique.
C'hoarigan : Opéra.
Danevellgan : Rhapsodie.
Hensonenn : Mélodie.
Kensonerezh : Harmonie.
Kendonianñ : Harmoniser.
Raksonadennoù, Etresonadennoù : Préludes. Interludes.

O kejañ gant Louis Némo tri ugent vloaz 'zo ha gant Roparz HEMON da c'houde

War-dro ar bloavezh 1920 e oa, e lise Brest, ha me skoliad ar pevare klas.

Pa veze hon tro da vont war dachenn an embregerezh-korf (« ar jiminastik » evel ma raemp eus an abadennoù-se) e teue eno, war un dro ganeomp paotred klas lañ B, rak ne oa nemet pevar anezho. Eno e kejis gant Louis Némo evit ar wech kentañ.

Disheñvel a-grenn an daou ac'hanomp, me mab kouerien vrezhoneger hag eñ mab bourc'hizien c'halleger. Pell e oamp diouzh ar stourm evit Breizh ma krogimp ennañ da c'houde.

1927 - Kendalc'h " Breiz Atao " e Rosporden. Eno e kejis gant Jakez Riou, Youenn Drezen ha gant stourmerien all an ervenn gentañ. Deut endro da Vrest gant Jakez Riou e ris anaoudegezh gant " Roparz Hemon ", an den nevez digloret diouzh Louis Némo.

A-hed an degouezhioù hag an darvoudoù e kejis aliesoc'h-aliesañ gant Roparz Hemon. Mare adsav ar Vretoned e oa ha " Gwalarn " o tiwanañ ; " Gwalarn " o terc'hel da vont gant e roud daoust d'an avelioù kontrol. " Gwalarn " o vezañ Roparz Hemon ha Roparz Hemon o vezañ " Gwalarn ".

Hag ar bloavezhioù, diaes pe ziaesoc'h, oc'h uzañ hon amzer...

1943 - Gant Roparz Hemon adarre, e Roazhon ar wech-mañ.

E penn Radio " Roazhon-Breizh " e oa. Ur burzhud kement-se : ur radio brezhonek evit ar Vretoned !

Va zi, pellik diouzh kreiz-kêr, tost war ar maez, eo siouloc'h ar vuhez ennañ. Lavarout a ran da Roparz Hemon dont da repuiñ eno e-pad an noz. Aet eo war-raok Jeff ar Penven a veze o lojañ eno, ha den ebet er gambr ken. Roparz Hemon avat, stag ouzh e labour fichennaoua ne fell ket dezhañ dilezel e zielloù. Keloù a ro diwar-benn « an afer » d'hor c'heneil Trecañ, o labourat gant Radio Breizh eñ ivez. Ha setu Trecañ du-mañ.

226

Dibenn miz Ebrel 1945 : Berv ha fich gant « paotred an dieuberezh », ha klask war-lerc'h stourmerien an Emsav e pep lec'h dre ar vro... Flatret gant n'ouzon ket piv eo bet lakaet an arigrap warnon, ha me taolet en toull evel miliadoù a reoù all.

Goude un nozvezh e lochenn ar c'homisariad gant daou vezvier touet e voen kaset dirak « poliserien ».

En ti m'eo staliet ar bolised ennañ zo un trepas hag e foñs an trepas, skoachet, un denig, tres ar skuizhder warnañ ha par da unan bennak chomet digousk pell amzer. Boued e oa deut ganin, traoù aozet gant va zud er gêr. Ur sachadennig a ris war vilgin porpant an denig kaezh ha me da reiñ dezhañ, dre laer, ur vi poazh kalet. « Bennoz Doue deoc'h, » e lavar din en ur chuchumuchu. « Brezhoneg 'zo gant hemañ avat, » ha me da sellout pishoc'h outañ... Roparz Hemon e oa !!!

Koll amzer a vefe displegañ doareoù kement trubuilh a voe hol lodenn a-hed an devezh-se, hag an holl c'houlennoù a voe graet ouzhimp.

D'an noz e voemp kaset da di-bac'h " Jacques Cartier " war un dro gant daou zen all.

En em gavet e trepas degemer hon ti nevez e welomp Jord ar Mée (kenlabourer " Roazhon-Breizh " eñ ivez) harpet ouzh ar voger o c'hortoz e dro da vont-tre. Un tammig salud bihan outañ war ar prim.

Krediñ a rae e oamp bet tapet hon daou war un dro pa soñje dezhañ e oa deut Roparz Hemon da lojañ du-mañ e « kambr ar geneiled ».

Un tamm mesk a voe graet gant ar fichennoù bac'hidigezh d'an noz-se. Lakaet e voen « serr-kloz » va unan penn en ur gellig strizh (nep keloù digant den ha nep darempred) a-hed 29 devezh.

Faziet e oa bet gant ar marilher pa skrivas war va fichenn « disfiz bras warnañ » hag a oa da vezañ skrivet war hini Roparz Hemon.

Dizoloet e voe ar fazi gant ur marilher all, ha distrobet va choug diouzh ur samm ken bras hag aesaet kalz va buhez prizoniad diwar se da c'houde. Un istor all eo avat, a gontin diwezhatoc'h marteze ...

NOTENN. - Testennoù a bouez war Roparz Hemon a c'heller lenn e niv. 190 Al Liamm hag ivez en niv. 191. Skridoù all a c'hortozomp, a binvidikaio c'hoazh an eñvor anezhañ.

Roll oberennoù Roparz Hemon

(Kendalc'h)

savet gant Per PENNEG harpet gant Gwenael Huon, Ronan Huon ha Y. E. Abalan

Rannet eo roll oberennoù Roparz Hemon e teir lodenn :

- 1) Oberennoù skrivet gant Roparz Hemon (niv. 192),
- 2) Troidigezhioù hag aozadurioù (niv. 193),
- 3) Skridoù ha pennadoù.

Amañ e vo kavet dibenn an eil lodenn.

Pennadoù ha skridoù all

322 - BODO (Karlo)

Karinthy - Kentskrid da Norda Vento.

(Avel Sterenn, kontadenn troet e brezhoneg gant R. Hemon.

GW. niv. 12, Goañv 1927, pp. 59-61).

Troet diwar an esperanteg.

323 - CARLYLE

Kantved deiz-ha-bloaz Levr an Dud-Veur.

Pennadoù troet e brezhoneg, gant ur c'hentskrid.

GW. niv. 131, Kerzu 1940, pp. 88-92.

324 - SALVAT (Abad J.)

VERDAGUER (barzh katalouniat, 1845-1902).

Troet diwar ar pennad embannet war niv. Eost-Gwengolo 1938 ar gelaouenn okitaniat, " Lo Gai Saber ".

GW. niv. 121, Kerzu 1938, pp. 24-28.

325 - TROLLOPE (Anthony)

Heug ha dudi. Pennad troet diwar A summer in Brittany, London, 1840, Levrenn 2, p. 250.

ABK. niv. 101, Mae 1967, pp. 153-154.

326 - Kelennadurezh dishual ar bobl en Hungaria.

GW. niv. 21, Nevez-Amzer 1930, pp. 97-101. (

Troet gant R. Hemon ; meneget e GW. niv. 131, p. 138).

228

ISTOR BREIZH LA BORDERIE

327 - ISTAR BREIZH LA BORDERIE troet gant Roparz Hemon

Arthur DE LA BORDERIE, Histoire de Bretagne, 6 levrenn, Roazhon, 1896-1904.

« Darn eus al levrennoù I, II ha III a zo bet troet evel-se. N'eo ket bet troet pep tra. Lezet ez eus bet a-gostez :

1) pennadoù deuet da vezañ re ziamzeret en hon deizioù ;

2) pennadoù, a-bouez bras a-wechoù, a oa diaes diwar abeg pe abeg embann en ur gelaouenn. »

(Roparz Hemon, Notenn : ALL. niv. 146, 1971, p. 190).

Ar pennadoù troet a voe embannet e

Ar Bed. Keltiek (Gouere 1964 - Mezheven 1971), Al Liamm (Mezheven 1971 - Here 1977).

- Seziz Henbont (LA BORDERIE, Levrenn III ; pp. 449-458)

ARK. niv. 67, Gouere 1964, pp. 143-146 ;

- ABK. niv. 68, Eost 1964, pp. 170-174.
- Emgann Alre (LA BORDERIE, Levrenn III)
 - ABK. niv. 70, Here 1964, pp. 215-220 ;
 - ABK. niv. 71, Du 1964, pp. 243-248.
- Ar Vrezhoned o tont da Arvorig (LA BORDERIE, Levrenn I)
 - ABK. niv. 69, Gwengolo 1964, pp. 191-198 ;
 - ABK. niv. 73, Genver 1965, pp. 5-8.
- Damskeud eus diazezadur ar Vrezhoned en Arvorig (Levrenn I)
 - ABK. niv. 74, C'hwevrer 1965, pp. 34-40.
- Darempredoù ar Vrezhoned gant o amezeien hag henvroiz Arvorig (Levrenn I)
 - ABK. niv. 75, Meurzh 1965, pp. 65-70.
- Ar gentañ divroerien vrezhon en aod hanternoz al Ledenez (Levrenn I)

KROUIDIGEZH ROUANTELEZH VREIZH (753-940) (Levrenn II)

- Breizh dindan yev ar Franked. Rann 1 : Dindan Garl Veur.
 - ARK. niv. 83, Du 1965, pp. 303-306.
- Breizh dindan yev ar Franked. Rann 2 : Dindan Loeiz Kuñv.
 - ABK. niv. 84, Kerzu 1965, pp. 353-356.
- Breizh dindan yev ar Franked. Morvan.
 - ABK. niv. 85, Genver 1966, pp. 18-22 ;
 - ABK. niv. 86, C'hwevrer 1966, pp. 45-52 ;
 - ABK. niv. 87, Meurzh 1966, pp. 80-82.
- Breizh dindan yev ar Franked : Wiomarc'h.
 - ABK. niv. 88, Ebrel 1966, pp. 101-103.
- Dieubidigezh Vreizh : An Dieuber.
 - ABK. niv. 89, Mae 1966, pp. 133-137.
- Dieubidigezh Vreizh : Gounidigezh harzoù-bro.
 - ABK. niv. 90, Mezheven 1966, pp. 175-177.
- Dieudibigezh Vreizh : Manati Redon.
 - ARK. niv. 91, Gouere 1966, pp. 185-192.
- Dieubidigezh Vreizh : Stourm Nevenoe ouzh ar Franked a-raok Emgann Ballon.
 - ARK. niv. 93, Gwengolo 1966, pp. 247-252.

229

- Dieubidigezh Vreizh : Trec'h Ballon.
 - ARK. niv. 94, Here 1966, pp. 277-280.
- Furmidigezh Rouantelezh Vreizh : Nevenoe hag an Iliz.
 - ABK. niv. 96, Kerzu 1966, pp. 341-347.
- Furmidigezh Rouantelezh Vreizh : Gounidigezh ar Marz Frank-ha-Brezhon ha marv Nevenoe.
 - ARK. niv. 97, Genver 1967, pp. 14-20.
- Mab an Dieuber : Derou ren Erispoe.
 - ABK. niv. 99, Meurzh 1967, pp. 72-76.
- Donedigezh an Normaned.
 - ABK. niv. 100, Ebrel 1967, pp. 97-100.
- Dibenn ren Erispoe.
 - ABK. niv. 102, Mezheven 1967, pp. 167-170.
- Rouantelezh Vreizh en he barr. Ren Salamun (857-874).
 - ABK. niv. 103, Gouere 1967, pp. 203-210 ;
 - ABK. niv. 104, Eost 1967, pp. 229-234 ;
 - ABK. niv. 105, Gwengolo 1967, pp. 263-265 ;
 - ABK. niv. 106, Here 1967, pp. 295-298.
- Muntr Salamun.
 - ABK. niv. 107, Du 1967, pp. 317-320.
- Mojenn Salamun a Vreizh.
 - ABK. niv. 108, Kerzu 1967, pp. 343-347.
- Ensavadurioù keodedel Breizh en 9vet kantved.
 - ABK. niv. 109, Genver 1968, pp. 5-12.
- Ar gonted vrezhon en 9vet kantved:
 - ABK. niv. 110, C'hwevrer 1968, pp. 30-32.
- Tiez ha kestell Breizh en 9vet kantved.
 - ABK. niv. 111, Meurzh 1968, pp. 59-62.
- Breizh daoudammet (874-888) - Gurvant ha Pascweten (874- 877).
 - ABK. niv. 112, Ebrel 1968, pp. 99-103.

- Alun ha Judicael, tagadennoù an Normaned.
ABK. niv. 114, Mezheven 1968, pp. 145-149.
- Bagadoù nevez a Normaned e Breizh. - Adsavidrogezh unded Vreizh, Ren Alan Veur.
ABK. niv. 115, Gouere 1968, pp. 172-176.
- Adsav Breizh dindan Alan Veur. E roueelezh.
ABK. niv. 116, Eost 1968, pp. 209-214 ;
ABK. niv. 117, Gwengolo 1968, pp. 237-241.
- Esorc'h an Normaned. Breizh goude marv Alan Veur.
ABK. niv. 118, Here 1968, pp. 269-275.
- Breizh aloubet gant Normanded al Liger.
ABK. niv. 119, Du 1968, pp. 299-304.
- Breizh dilezet gant ar Vrezhoned.
ABK. niv. 120, Kerzu 1968, pp. 329-332 ;
ABK. niv. 121, Genver 1969, pp. 17-20.
- Breizh dilezet gant ar Vrezhoned. Normaned al Liger mistri war Vreizh a-bezh.
ABK. niv. 122, C'hwevrer 1969, pp. 43-49.
ABK. Inv. 123, Meurzh 1969, pp. 71-74.
- Mojennoù Normaned ar Saena - Dasorc'hidigezh (936-940).
ABK. niv. 124, Ebrel 1969, pp. 99-106 ;
ABK. niv. 125, Mae 1969, pp. 135-139 ;
ABK. niv. 126, Mezheven 1969, pp. 161-166.

230

EIL PRANTAD ISTOR BREIZH : DUĞELEZH VREIZH (940-1491) (Istor LA BOBDERIE, Levrenn II ha Levrenn III)

PEVARE MAREVEZH : Remziad an Duged Vrezhon. Renerezh gladdalc'hel (940-1213).

- ABK. niv. 127, Gouere 1969, pp. 185-188.
- Kentañ Dug Breizh : Alan Varvek (938-952).
ABK. niv. 128, Eost 1969, pp. 213-217 ;
ABK. niv. 129, Gwengolo 1969, pp. 231-235 ;
ABK. niv. 130, Here 1969, pp. 271-276.
- Hêrezh Alan Varvek ha lignez Roazhon (952-970).
ABK. niv. 131, Du 1969, pp. 289-293.
- Stourm lignez Roazhon ouzh lignez Naoned (952-995).
ABK. niv. 132, Kerzu 1969, pp. 315-320 ;
ABK. niv. 133, Genver 1970, pp. 11-16 ;
ABK. niv. 134, C'hwevrer 1970, pp. 42-48.

(Diwezh Eil Levrenn Istor la Borderie)

Kemenn evit digeriñ Trede Levrenn Istor Breizh.

- An dugelezh e piau lignez Roazhon (995-1066).
ABK. niv. 135, Meurzh 1970, pp. 65-70.
- An dugelezh e piau lignez Roazhon : Jafrez I, Alan III.
ABK. niv. 136, Ebrel 1970, pp. 95-100 ;
ABK. niv. 137, Mae 1970, pp. 123-128.
- Lignez Roazhon : Ren an Dug Konan II (1040-1066).
ABK. niv. 138, Mezheven 1970, pp. 163-166 ;
ABK. niv. 139, Gouere 1970, pp. 194-198 ;
ABK. niv. 140, Eost 1970, pp. 225-228.
- An Dugelezh e piau lignez Kernev (1066-1148).
ABK. niv. 141, Gwengolo 1970, pp. 252-256 ;
ABK. niv. 142, Here 1970, pp. 270-282 ;
ABK. niv. 143, Du 1970, pp. 307-312 ;
ABK. niv. 144, Kerzu 1970, pp. 336-338.
- An aozadur gladdalc'hel. Brastres.
ABK. niv. 145, Genver 1971, pp. 27-28.
- An aozadur gladdalc'hel. Lez an Dug.
ABK. niv. 146, C'hwevrer 1971, pp. 57-58.
- An aozadur gladdalc'hel. Ar varoned.
ABK. niv. 147, Meurzh 1971, pp. 68-71.

- An aozadur gladdalc'hel. Brastres ar savadur gladdalc'hel.
ABK. niv. 148, Ebrel 1971, pp.106-108 ;
ABK. niv. 149, Mac 1971, pp. 130-133.
- Ar c'hastell gladdalc'hel
ABK. niv. 150, Mezheven 1971, pp. 161-165.

An Dugiezh gant lignez Penteür.

- Ar Baozon o stourm ouzh Breizh (1148-1213).
ALL. niv. 146, Mae-Mezheven 1971, pp. 190-197.
- Mac'homerezh Herri II hag eneberezh ar Vrezhoned.
ALL. niv. 147, Gouere-Eost 1971, pp. 274-282.
- Ren an dug Jafrez II (1181-1186).
ALL. niv. 148, Gwengolo-Here 1971, pp. 351-356.
- An dugez Konstanza hag an dug Arzhur I (1186-1203).
ALL. niv. 149, Du-Kerzu 1971, pp. 426-433.
- Ar Saozon argaset diouzh Breizh ha Frañs.
ALL. niv. 150, Genver-C'hwevrer 1972, pp. 38-45.

231

PEMPVET MAREVEZH ISTOR BREIZH : Ar remziad gall, kresk beli an Duged (1213-1364).

- An dug Per Dreux, lesanvet Brizhkloareg (1213-1237).
ALL. niv. 152, Mae-Mezheven 1972, pp. 232-240 ;
ALL. niv. 153, Gouere-Eost 1972, pp. 320-329 ;
ALL. niv. 154, Gwengolo-Here 1972, pp. 418-426 ;
ALL. niv. 155, Du-Kerzu 1972, pp. 493-503.
- An dug Yann Rouz (1237-1286).
ALL. niv. 157, Meurzh-Ebrel 1973, pp. 140-145 ;
ALL. niv. 158, Mae-Mezheven 1973, pp. 203-206 ;
ALL. niv. 159, Gouere-Eost 1973, pp. 301-310 ;
ALL. niv. 160, Gwengolo-Here 1973, pp. 370-376.
- Warlec'hidi Yann Rouz (1327-1286), an dug Yann II (1286- 1305).
ALL. niv. 161, Du-Kerzu 1973, pp. 460-468 ;
ALL. niv. 162, Genver-C'hwevrer 1974, pp. 33-43 ;
ALL. niv. 163, Meurzh-Ebrel 1974, pp. 139-145.
- Warlerc'hidi Yann Rouz, an dug Arzhur II (1305-1312).
ALL. niv. 164, Mae-Mezheven 1974, pp. 204-214.
- Warlerc'hidi Yann Roux, an " Dug mat " Yann III (1312-1341).
ALL. niv. 165, Gouere-Eost 1974, pp. 295-305 ;
ALL. niv. 166-167, Gwengolo-Kerzu 1974, pp. 429-442.
- Brezel Bleaz ha Monforzh (1341-1364). Kentañ maread (1341- 1343).
ALL. niv. 168, Genver-C'hwevrer 1975, pp. 24-32 ;
ALL. niv. 169, Meurzh-Ebrel 1975, pp. 112-117 ;
ALL. niv. 170, Mae-Mezheven 1975, pp. 205-216 ;
ALL. niv. 172, Gwengolo-Here 1975, pp. 381-392 ;
ALL. niv. 173, Du-Kerzu 1975, pp. 451-455 ;
ALL. niv. 174, Genver-C'hwevrer 1976, pp. 30-41 ;
ALL. niv. 175, Meurzh-Ebrel 1976, pp. 137-14.1 ;
ALL. niv. 176, Mae-Mezheven 1976, pp. 204-211 ;
ALL. niv. 177, Gouere-Eost 1976, pp. 271-279.
- Brezel Bleaz ha Monforzh. Eil Maread (1343-1352).
ALL. niv. 178, Gwengolo-Here 1976, pp. 357-364 ;
ALL. niv. 179, Du-Kerzu 1976, pp. 419-422 ;
ALL. niv. 180, Genver-C'hwevrer 1977, pp. 53-56 ;
ALL. niv. 181, Meurzh-Ebrel 1977, pp. 140-152 ;
ALL. niv. 182, Mae-Mezheven 1977, pp. 220-228 ;
ALL. niv. 183, Gouere-Eost 1977, pp. 307-312 ;
ALL. niv. 184, Gwengolo-Here 1977, pp. 389-398.

232

Lennegezhioù keltiek

1) HENLENNEGEZH IWERZHON

328 - Diarmuid ha Grainne. - Troet diwar al levr *Toruigheacht Dhuirmuda agus Ghrainne*, " The Pursuit of Diarmuid and Grainne ", re-edited for the Society for the " Preservation of the Irish Language, with notes and a complete vocabulary ", by Richard J. O'DUFFY. Part I, 1884, Part II, 1906 (M. H. Gill & Son, Ltd, Dublin).

Berraet eo bet an droidigezh, ha kemmet un tammig.

- GW. niv. 1, Meurzh 1925, pp. 9-12 ;
- GW. niv. 2, Hañv 1925, pp. 22-24 ;
- GW. niv. 3, Diskar-amzer 1925, pp. 32-34 ;
- GW. niv. 4, Goañv 1925, pp. 44-46 ;
- GW. niv. 5, Nevez-amzer 1926, pp. 54-56.

Adembannet, gant ur raklavar.

- GW. niv. 32, Gouere 1931, 67 p.

329 - Tonkadur Bugale Tuireann. - Lakaet e brezhoneg diwar al levr *Oidhe Chloinne Tuireann*, embannet gant notennoù hag un droidigezh saoznek gant Richard J. O'DUFFY, Gill & Son, Dublin, 1901.

- GW. niv. 6, Hañv 1926, pp. 70-73 ;
- GW. niv. 7, Diskaramzer 1926, pp. 90-92.

Mouladur distag :

- Levraoueg Gwalarn, niv. 3, Brest, 1927, 46 p.

330 - Tonkadur Bugale Lir - Adaozet diwar an iwerzhoneg.

- GW. niv. 10, HaSv 1927, pp. 40-56.

331 - Tonkadur Bugale Usnac'h - Addispleget gant R. HEMON.

- GW. niv. 11, Diskar-amzer 1927, pp. 48-70.

Adembannet eo bet *Tonkadur Bugale Lir, Tonkadur Bugale Tuireann, Tonkadur Bugale Usnac'h* gant ur c'hentskrid ha diskleriadur an anvioù dindan an anv (gw. 332) :

332 - Tri Glac'har an Danevellañ.

- Sterenn, niv. 12, Kerzu 1941, 84 p.

333 - Diwezhañ Kanenn Oisin. - Troet diwar an droidigezh saoznek.

- GW. niv. 8, Goañv 1926, pp. 114-115.

334 - Skrapadeg Saout Koualnge. - Lakaet e brezhoneg gant R. HEMON (diglok).

- GW. niv. 13, Nevez-amzer 1928, pp. 30 sq. ;
- GW. niv. 15, Diskar-amzer 1928, pp. 52-58 ;
- GW. niv. 17, Nevez-amzer 1929, pp. 42 sq. ;
- GW. niv. 18, Hañv 1929, pp. 72-85 ;
- GW. niv. 19, Diskar-amzer 1929, pp. 58-65 ;
- GW. niv. 27, C'hwevrer 1931, pp. 3-10 (diwezh as pevare pennad).

335 - An emwel goude ar maro. - Barzhoneg iwerzhonek eus an navet kantved, lakaet e brezhonek diwar droidigezhioù

Kuno MEYER, *Selections from Ancient Irish Poetry*, ha J. POKORNY, *Die älteste Lyrik der grünen Insel*.

- GW. niv. 38, Genver 1932, pp. 21-26.

233

336 - Gweledigezh Mab Konglin. - Lakaet e brezhoneg gant R. HEMON gant skoazell troidigezh saoznek Kuno MEYER.

- GW. niv. 132, Genver 1941, pp. 177-180.

338 - Liadain ha Cuirithir. - Un istor a garantez a wechall lakaet e brezhoneg diwar droidigezh Kuno MEYER.

- GW. niv. 140-143, Gwengolo-Kerzu 1941, pp. 146-154.

339 - Karantez Fraec'h ha Findabair. - Henzanevell a Iwerzhon displeget e brezhoneg, ha kempennet, gant un notenn.

- GW. niv. 148-149, Mae-Mezheven 1942, pp. 225-235.

2) LENNEGEZH KEMBRE

Henzevellou Kembre

340 - Ar Roue Lir - Troet hag adaozet diwar ar c'hembraeg krenn.
Al levrioù pemp gwenneg, niv. 1, Embannadurioù Gwalarn, Brest, 1929.
Adembannet : ARV. niv. 47, 23 Du 1941, p. 4.

341 - Jafrez Menoe (12vet kantved). - Istor Burzhudus hon Tadoù, hervez "*Historia Regum Britanniae*", berraet ha lakaet e Brezhoneg Eeun, gant ur raskrid ha notennoù.

Levrenn I : GW. niv. 87, C'hwevrer 1936, pp. 1-57 ;

Levrenn II : GW. niv. 94, Gwengolo 1936, pp. 3-53.

Lennegezh Kembre (XIXvet - XXvet kantved)

342 - AP VYCHAN (Robert Thomas -, 1809-1880)
Pennadoù eus e eñvorennoù troet diwar ar c'hembraeg (Gwaith Ap Vychan, embannet gant Owen M. EDWARDS).

ABK. niv. 91, Gouere 1966, pp. 193-197.

343 - ISLWYN (William Thomas -, 1832-1878)
Un dibab barzhonegoù. Ugent barzhoneg embannet gant an droidigezh e brezhoneg hag ur c'hentskrid (pp. 5-9) (Islwyn, Detholiad o'i farddoniaeth, Y ford Gron, Hughes, Wrexham ; *Gwaith Barddonol Islwyn*, embannet gant O.M. EDWARDS e 1897).

GW. nitr. 100, Meurzh 1937, pp. 2-49.

344 - ROBERTS (A. O.)

Ar c'houmoul a dec'h, Studiaden e Gwenn hag e Du. Pezh-c'hoari savet e saozneg hag e kembraeg. Troet diwar ar saozneg. Skeudennaouet gant CRESTON.

GW. niv. 2, Hañv 1925, pp. 14-18.

345 - ROBERTS (Kate)

An intañvez. - Troet diwar ar c'hembraeg. Kontadenn embannet e Y Llenor, Hañv 1924.

GW. niv. 4, Goañv 1925, pp. 39-42.

234

3) LENNEGEZH BRO-SKOS

346 - Kontadennoù a Vro-Skos. - Lakaet e Brezhoneg Eeun diwar ar c'hontadennoù embannet e gouezeleg ha troet e saozneg.
Levrenn I : Pemp kontadenn, diwar an dastumad embannet gant J. MAC DOUGALL, e ti David Nutt, Londrez 1891.

GW. niv. 81, Eost 1935, pp. 3-46.

Levrenn II : Teir c'hontadenn dastumet gant D. MAC INNES, hag embannet e ti David Nutt, 1890.

GW. niv. 91, Mezheven 1936, pp. 3-39.

Gant an eizh kontadenn-se ez eus bet graet ul levr :

Kontadennoù a Vro-Skos. - Lakaet e brezhoneg gant R. HEMON, gant ur raklavar. Skeudennet gant Joel G. PHILIPPON.

Skridoù Breizh, Brest, 1944, 113 p.

4) LENNEGEZH KERNEV-VEUR

347 - Jowan Chy-an-Horth py an try foynt a skyans - Yann Ti-an-tourz pe an tri foent a skiant.

Danevell embannet gant Edward LHUID en *Archaeologia Britannica*, 1707. - Embannet keñver-ha-keñver gant an droidigezh vrezhonek, ha gant ur raklavar.

GW. niv. 20, Goañv 1929, pp. 55-75.

348 - Seth hag Adam. - Pennad tennet diouzh ur pezh-c'hoari santel, *Origo Mundi*, eus ar XVvet kantved.

Skrid reizhekaet gant R. MORTON NANCE, embannet gant an droidigezh vrezhonek, ur

raklavar ha notennoù.

GW. niv. 119-120, Here-Du 1938, pp. 14-55.

349 - Hern. - Ur pezh-barzhoniezh kernevek. Testenn gernevek reizhekaet gant R. MORTON NANCE. (Old Cornwall, Niv. Goañv 1938).

Gant an droidigezh vrezhonek ha notennoù.

GW. niv. 124, Meurzh 1939, pp. 17-20.

5) MARVAILHOU ARZHUR HAG AN DAOL GRENN

displeget e brezhoneg gant Roparz Hemon

350 - Huñvre ar Gontell. - Kontadenn gentañ ar romant gallek *Peredur ar C'hembread pe Gontadenn ar Graal*, miret en un dornskrid eus ar XVIvet kantved. Lakaet e Brezhoneg Eeun, gant ur raskrid.

GW. niv. 130, Du 1940, pp. 15-21.

351 - Gaovan hag an den gwer. - Lakaet e Brezhoneg Eeun diwar ur pezh-barzhoniezh saoznek eus ar XIVvet kantved : *Sir Gawain and the Green Knight*.

ALL. niv. 15, Eost 1949, pp. 15-36.

Mouladur distag : Embannadurioù *Douar ar Yaouankiz*, Brezhoneg Eeun niv. 2 (All.), 1949, 48 p.

Adembannet gant : Skingomz ha Skinwel, Sant-Brieg (hep bloaz merket).

235

352 - Arzhur er c'hoad du. - Displeget gant R. HEMON hervez danevell *La Mort le Roi Artu* skrivet gant Gaoter MAP.

ABK. niv. 44, Eost 1962, pp. 127-129.

353 - Diwezhañ emwel Lancelot ha Gwenevar. - Displeget gant R. HEMON dreist-holl hervez *La Mort le Roi Artu*, ha romant Tomaz MALORY.

ABK. niv. 45, Gwengolo 1962, pp. 145-147.

354 - Itron Kastell an Igromañs, pe Lancelot er Chapel Birilhus. Displeget gant R. HEMON hervez romant Tomaz MALORY.

ABK. niv. 46, Here 1962, pp. 165-166.

355 - Dorn Gwenn. - Displeget gant R. HEMON hervez romant Tomaz MALORY.

ABK. niv. 49, Genver 1963, pp. 11-17 ;

ABK. niv. 50, C'hwevrer 1963, pp. 31-35 ;

ABK. niv. 51, Meurzh 1963, pp. 49-53 ;

ABK. niv. 52, Ebrel 1963, pp. 69-71.

6) LENNEGEZH VREIZH

" O KLASK HOL LENNEGEZH KOZH " (1)

356 - Un danevell gozh a Vreizh : Danevell ar Franklin.

Troet diwar ar saozneg, gant ur raklavar. Geoffrey CHAUCER : *The Frankeleyns Tale*, eus *Canterbury tales* (1386-1390).

GW. niv. 6, Hañv 1926, pp. 67-69 ;

GW. niv. 7, Diskar-amzer 1926, pp. 95-96.

Adembannet war :

ABK. niv. 130, Here 1969, pp. 278-280 (kentskrid) ;

ABK. niv. 131, Du 1969, pp. 304-308 ;

ABK. niv. 132, Kerzu 1969, pp. 331-336.

357- Orfeo hag Herodis. - Lakaet e brezhoneg diwar *Sir Orfeo*, barzhoneg saoznek eus ar XIVvet kantved.

ALL. niv. 51, Gouere-Eost 1955, pp. 33-49.

Marie de FRANCE (hervez -), XIIvet kantved.

358 - Eaustic Sanct Malo. - Lakaet e brezhoneg krenn.

ALL. niv. 70, Gwengolo-Here 1958, pp. 387-389.

359 - Yoneg. - Aozet diwar barzhoneg Marie de FRANCE.

ABK. niv. 100, Ebrel, 1967, pp. 116-120.

360 - Alan Rebrit - Un henvojenn a Vreizh. Troidigezh danevell Walter MAP *Eus Alan Rebrit, roue ar Vrezhoned*, kevrenn IV, pennad XV eus *De nugis curialium*, troidigezh saoznek gant R. James MONTAGUE, notennoù gant J. E. LLOYD hag E. S. HARTLAND, *Cymrodorion record series*, N° IX, London, 1923. Gant ur raklavar (pp. 304-307).

ABK. niv. 95, Du 1966, pp. 304-315.

GWEGEN (Tangi, hervez -)

361 - Nouel e stumm an noueloù kozh.

ABK. niv. 48, Kerzu 1962, pp. 201-202.

(1) Anv ur pennad gant Roparz HEMON (ALL niv. 32-33, Mae-Eost 1952, pp. 104-105).

236

BARZHAZ BREIZH KERVARKER

KONTADENNOÙ BARZHAZ BREIZH

Kanaouennoù adaozet e stumm kontadennoù e Brezhoneg Eeun evit ar skolioù.

362 - 1) Kinnig Nevenoe

ABK. niv. 6, Mezheven 1959, Dalc'homp niv. 28, pp. 71-72.

363 - 2) Ar plac'h dimezet gant Satan

ABK. niv. 7, Gouere 1959, Dalc'homp niv. 29, pp. 83-84.

364 - 3) Ar Seizenn-eured

ARK. niv. 8, Eost 1959, Dalc'homp niv. 31, pp. 95-96.

365 - 4) Koan ar penn marv

ABK. niv. 9, Gwengolo 1959, Dalc'homp, niv. 31, pp. 107-108.

KANAOUENNOÙ BARZHAZ BREIZH

Testennoù kempennet ha reizhet gant Roparz HEMON (1).

(1) Kempennet int bet holl gant R. HEMON daoust ma n'eo ket meneget bep gwech.

366 - Adembann Barzhaz Breizh

ABK. Genver 1957, pp. 139/b ha 143/a.

367 - Va bilhedig

ABK. niv. 42, Mezheven 1962, pp. 81-82.

368 - Liñvadenn Gêr-Iz

ABK. Genver 1957, p. 140/b.

369 - Milinerez Pontaro

ABK. niv. 41, Mae 1962, pp. 77-78.

370 - Miloerioù Argant

ABK. niv. 42, Mezheven 1962, p. 93.

371 - Ar c'hloareg paour

ABK. niv. 43, Gouere 1962, pp. 109-110.

372 - Ar gwennilied

ABK. niv. 44, Eost 1962, pp. 126-127.

373 - Gwin ar C'hallaoued

ABK. niv. 45, Gwengolo 1962, pp. 143-144.

374 - Koroll ar c'hleze

ABK. niv. 45, Gwengolo 1962, pp. 143-144.

375 - Kan Bale Arzhur

ABK. niv. 44, Here 1962, p. 163 ;

ALL. niv. 134, Mae-Mezheven 1969, pp. 174-175.

(An div destenn n'int ket heñvel-mik).

376 - Bosenn Elliant

ALL. niv. 134, Mae-Mezheven 1969, pp. 175-177.

237

377 - Ar Rannoù

ALL. niv. 134, Mae-Mezheven 1969, pp. 177-183.

378 - Diougan Gwenc'hlan

- ALL. niv. 134, Mae-Mezheven 1969, pp. 183-185.
- 379 - An Aotrou Nann hag ar Gorriganéz
ALL. niv. 135, Gouere-Eost 1969, pp. 237-240.
- 380 - Ar Bugel Laeret
ALL. niv. 135, Gouere-Eost 1969, pp. 240-242.
- 381 - Buhez Sant Ronan
ALL. niv. 143, Du-Kerzu 1970, pp. 458-460.
- 382 - Sant Eflam hag ar Roue Arzhur
ALL. niv. 145, Meurzh-Ebrel 1971, pp. 83-87.
- 383 - Tour an Arvor
ALL. niv. 146, Mae-Mezheven 1971, pp. 151-157.
- 384 - An Ifern
ALL. niv. 148, Gwengolo-Here 1971, pp. 303-304.
- 385 - Ar Baradoz
ALL. niv. 148, Gwengolo-Here 1971, pp. 305-308.
- 386 - Klemmvan Itron Nizon
ALL. niv. 149, Du-Kerzu 1971, pp. 383-385.
- 387 - Ar Gorred
ALL. niv. 150, Genver-C'hwevrer 1972, pp. 5-7.
- 388 - Ar Goulenn-eured
ALL. niv. 153, Gouere-Eost 1972, pp. 277-281.
- 389 - Kan ar Beorien
ALL. niv. 165, Gouere-Eost 1974, p. 264.
- 390 - Ened Rosporden
ALL. niv. 166-167, Gwengolo-Kerzu 1974, pp. 344- 345.
- 391 - Jenovefa Rustefan
ALL. niv. 166-167, Gwengolo-Kerzu 1974, pp. 346- 349.
- 392 - Son an Daol
ALL. niv. 172, Gwengolo-Here 1975, pp. 337-338.
- 393 - SOUVESTR (Olier)
Gwerz Kêr-Iz - Aozet evit ar skingomz.
GW. niv. 138-139, Gouere-Eost 1941, pp. 36-50.

Levrioù

Iwerzhon hag he zud veur

Bet ganet e Dulenn d'an 10 a viz Du 1879, Padraig Mac Piarais a vo lidet er mizioù a zeu eta e vloaz-ha-kantved. Ouzhpenn ar roll dreist vrudet c'hoariet gantañ en istor e vro, eo bet Padraig Mac Piarais ur skrivagner gouezelek lemm e sell ha tener e galon. Troidigezhioñ kaer graet gant Loeiz Andouard (Farnachanavan) a oa bet embannet e-barzh Gwalarn (niv. 71, Here 1934) ha *Studi hag Ober - Kaieroù kristen* (niv. 5-6, hañv 1948). Ur menoz mat-kenañ eo bet eus a-berzh ar gelaouenn Imbourc'h adembann an testennoù-se dindan stumm ul levr kempennet brav, ha skeudennaouet gant Juliana Brohan. Talbenn : " Isagan ", peder c'hontadenn troet diwar ar gouezeleg. Ul levr 17 X 23, ouzhpenn 200 pajenn ennañ.

Bras-divent eo bet en Emsav etre an daou vrezel hag ivez e-pad ar brezel diwezhañ brud ha levezon Padraig Mac Piarais ha tud veur all Bro-Iwerzhon. Levrioù e oad kustum d'ober ganto a bourchase e-leizh a gelaouadur (da skouer levr Dan Breen ha dreist-holl levr Loeiz-Napoleon ar Rouz " La vie de Patrice Pearse ". Abaoe, gant emdroadur ar menozioù hag ivez ar studi hag ar preder eo deut da vezañ brasoc'h-brasañ skeudenn unan eus kenstourmerien Padraig Mac Piarais : James Connolly. Lennet hon eus e-barzh Al Liamm (niv. 107, Du-Kerzu 1964) trugarez da Youenn Olier ur gaer a studiaden " Buhez Seamus o Conghaile, brogarour ha sokialour iwerzhonat " hag e niv. 172, 173 ha 174 (Gwengolo-Kerzu 1975, C'hwevrer 1976) troidigezh ERIN's HOPE, sinet Eflamm gKervilio *. Gant se, mat eo gouzout eo bet embannet nevez 'zo e ti F. Maspero ul levr a bouez talbennet " James Connolly et le mouvement révolutionnaire irlandais " (336 p., 13,5 X 22, dastumadeg " Textes à l'appui "). Skrivet eo bet gant Roger Faligot a zo e dud eus pastell-vro Felger hag Etraon, e Breizh-Uhel. Aze hon eus ur studiaden graet aketus hag o tiskouez pouez James Connolly n'eo hepken en istor e vro hogen ivez en emsav etrevroadel al labourerien. Evit James Connolly ne oa ket a zieubidigezh vroadel wirion hep diazezañ ar sokialouriezh ha war ar memes tro ne oa ket a wir sokialouriezh hep dieubidigezh vroadel. Moarvat e vez pinvidikaet ha donaat ar venoziadeg gant seurt lennadenn.

Ouzhpenn al levr brav-mañ, ez eo ret menegiñ ul levr all savet ivez gant Roger Faligot " La Résistance irlandaise " (petite Collection Maspero). Talvoudus-tre eo a-benn kompren ha heuliañ an darvoudoù a vremañ, al levrioù embannet gwechall o vezañ - daoust d'o zalvoudegezh vras - diamzeret tamm pe damm hiziv.

* Diwar-benn al lesanv-se hon eus gwelet ur fazi iskis ha souezhus embannet e niv. 27 Ar Falz (Genver-Meurzh 1979), e traoñ ar bajenn 23. Prometet eo bet e vije reizhet sklaer an traoù.

239

Amañ ivez evel just e talc'h ar savpoent marksour (giz L. Trotski alies) ur plas a bouez. Forzh penaos ur vras a skoazell a gavimp e studi an daou levr-se evit bezañ kelaouet en un doare dereat. Ul levr all a vo embannet e fin ar bloaz-mañ gant Roger Faligot war " la guerre spéciale en Irlande ". Moarvat e vo c'hoazh ur benveg ouzhpenn a studi leun a vunudoù nebeut anavezet (Collection Textes - Flammarion).

Guides Flammarion :

La Bretagne avec Yann-Lukaz Le Liboux *

A dra sur, n'eo ket al levrioù a seurt-se a vank... Graet int holl da reiñ skoazell d'en em zibab d'ar bernioù estrañjourien a vez aloubet bep hañv hor bro ganto. En dro-mañ avat ez eo kemennet deomp gant an embanner (Maurice Guillon) eo bet savet e zastumadeg en ur savpoent nevez : esaeañ gwelout ha dreist-holl

kompren ur vro en ur ziskouez anezhi un dremm wirion. Ha, war an divout-mañ e c'heller lavarout dichipot eo deut brav Yann-Lukaz al Libouz eus e daol. Kavet vo en e levr, evel e pep hini eus ar rummad-se, ar chomlec'hioù hag an diskleriadurioù a bep seurt emaeer o c'hortoz (traoù hag a vo prizius, n'eo ket hepken d'an douristed, hogen ivez d'ar Vretoned kar-o-bro hag a gresko trugarez dezhañ o anaoudegezh eus ar savadurioù, al lec'hioù pennañ da vezañ gweladennet, h.a.). Hogen, hag aze emañ dreist-holl pouezusted al levr-mañ, e vez meneget ennañ en un doare sklaer hor c'hudennoù pennañ : kudennoù kevredigezhel, sevenadurel, poblel, h.a. E-keñver lennegezh eo bet techet marteze Yann-Lukaz al Libouz da reiñ muioc'h a bouez d'an testennoù hengounel eget d'ar striv e sell da grouiñ ul lennegezh skrivet vodern, pa n'eo an daou stumm-se tamm ebet da vezañ enebet an eil ouzh egile. Meneget e vez brav labour Gwalarn, hogen d'hor meno, un oberenn ramzel evel hini Roparz Hemon a vije bet dellezek da vezañ roet da anavezout ha da brizout d'al lennerien. E-keñver ar c'helaouennoù a vremañ n'eo ket hepken Ouest-France hag an Télégramme de Brest a vez komzet diwar o fenn hogen ivez Pobl Vreizh, Le Peuple breton, Al Liamm, Hor Yezh, Skol, Skrid, hag all. Ur plas brav a vez met da gCrash Course Skol-veur Breizh-Uhel dalc'het bep bloaz e derou miz Gouere ha d'ar skolioù Diwan. Moarvat e vije bet ret ivez brudañ ar c'hentelioù dre lizher, " Skol Ober " da gentañ holl, a ra ul labour dreist evit ledañ anaoudegezh ar yezh hag a c'hellfe ober kalz muioc'h c'hoazh ma vefent brudet evel ma tellezont bezañ.

Levr Yann-Lukaz al Libouz a c'heller erbediñ d'an holl re, Breizhiz pe estrenien, hag o deus c'hoant bezañ kelaouet war hor bro en un doare plijus ha disheñvel e-keñver spered eus ar c'hozh kaozioù a vezer kustum da lenn pe da glevout gant kelaouennoù bras, skingomz, skinwel h.a. Berzh a raio, ha gwell a se !

* Ul levr 12,5 X 19, 176 p., skeudennaouet kaer.

AVELIOÙ-TRO

(Meurzh - Ebrel - Mae - Mezheven 1978)

1 a viz Meurzh. - Daleet eo prosez Albert Boadella rener ar strollad-c'hoari " Els Joglars " e Lezvarn an Armeoù Barselona peogwir n'eo ket deuet. Tamallet e vez outañ hag ouzh pevar den all eus ar strollad bezañ c'hoariet ar pezh " La Torna " (An distro) a gont istor marv an anarkour Salvador Puig Antich en amzer Franco, hag a « gunujenn an arme ». Diskleriañ a ra Albert Boadella e nac'ho mont dirak al lezvarn peogwir eo bet aotreet e bezh gant ministr ar Sevenadur (hag an Ensellerezh) Pio Cabanillas.

- Roet e vez lañs da skingasadennoù brezhoneg nevez prometet gant ar Chart Kulturel. Adalek hiziv hor bo ur c'hard- eur ouzhpenn bep sizhun er skingomz. Evel ma lavare Giscard e vez tost « tric'hementet » ar skinabadennoù e brezhoneg.

2 a viz Meurzh. - Goulenn a ra an Aozadur evit Unvaniezh Afrika e vefe didrevadennet enez ar Réunion. Raktal e sav ar gouarnamant gall a gant nerzh a-enep d'un emelladur en e aferioù diabarzh na c'heller ket asantiñ dezhañ ».

3 a viz Meurzh. - Souezhet eo bet mistri-skol eus Kemper, aet da Vro-Gembre, gant plas ar c'hembraeg er vro. Meur a dra a oa souezhus :

- ar vugale a gomz kembraeg er skol;
- ar Saozon deuet da chom er vro a lak o bugale da zeskiñ kembraeg ;
- evel just ez eus un aotreegezh kembraek ;
- bemdez e c'heller klevout kembraeg er skinwel pe er skingomz.

5 a viz Meurzh. - Deuet eo er-maez embannadur 78 ar C'helc'hgeriadur soviedel. Evit ar wech kentañ e vez lennet e-barzh ez eus er Stad c'hall « minorelezhioù broadel » a ra 10 % eus poblañs an Egzagon : Korsikiz, Bretoned, Elzasiz, Flandreziz, Katalaniz, Euskariz... ha Yuzevien. War a seblant eo bet degemeret fall al levr gant tud 'zo e Pariz...

6 a viz Meurzh. - 75 000 a dud a gemer perzh en ur vanifestadeg e Valladolid evit goulenn emrenerezh... Kastilha .

- E tiez Claude Lagadig ha Bernez Sever, izili RTE, ez eus bet degouezhet lizhiri a-berzh Ti an Taosoù-Skinwel o c'hourdrouz lakaat o zraoù e gwerzh.

7 a viz Meurzh. - Touellerezh a vo e Korsika hervez ar gazetenn " Nice-Matin ". Daou eus he c'hazetennerien o deus gwelet un toullad mat (6 000) a baperoù evit votiñ dre lizher hep anv ebet warno. Respont a ra prefed Korsika ne vo ket a douellerezh. « Kemeret hon eus hon diarbennoù, » emezañ.

8 a viz Meurzh. - Adkroget eo bet gant prosez " Els Joglars ". Barnet eo bet ar 4 c'hoariet da bevar bloavezh toull-bac'h. Albert Boadella a ziskleir e Perpinyà e tlefe Pio Cabanillas bezañ barnet rak eñ an hini en deus aotreet " La Torna ".

- En Etiopia e vez difennet lenn levrioù evel ar Bibl, an Divina Comedia, pe Hamlet.

241

9 a viz Meurzh. - 6 Yuzevez a ya da huchal dirak Levraoueg Lenin e Moskov da glemm a-enep d'ar gouarnamant a nac'h outo ar gwir da vont da chom en Israel.

11 a viz Meurzh. - Dilamet eo bet e geodedadelezh soviedel digant ar jeneral Grigorenko difennour an Datared p'edo o veajiñ er Stadoù-Unanet. Ne c'hell ket mui dont en-dro d'e vro.

- Goulou ebet e korn-bro San Diego e Kalifornia. Tarzhet eo an tredanva nukleel a bourchase tredan d'ar vro.

12 a viz Meurzh. - 100 000 a dud a zibun e straedoù Bilbao evit sevel a-enep d'an tredanva nukleel emañ ar Stad o soñj diazezam e-kichen, e Lemonize. E-touez luganoù ar vanifesterien e vez klevet « ETA distruj ar greizenn ! ».

13 a viz Meurzh. - Adalek hiziv e vo digor ar c'hoarivaoù d'an holl e Republik Su-Afrika. Ne vo ket mui a c'hoarivoù « evit ar re wenn hepken » nag « evit ar re a liv hepken ».

15 a viz Meurzh. - Polis Alamagn a dap krog e-barzh unan eus skinvaoù Radio-Verte Fessenheim a oa diazezet en tu-se eus an harzoù.

17 a viz Meurzh (Gouel Sant Padrig). - Evit ar wech kentañ e treuz an " Arvorig " bag ar Brittany Ferries mor Keltia etre Rosko ha Corcaigh.

- Chom a ra war ar sec'h an " Amoco-Cadiz ", lestreoul a 230 000 tonnad paramantet gant Shell, e-tal Porsall. Kregiñ a ra ur wech c'hoazh al « Lanv du ».

- Lakaet eo da darzhañ an tredanva nukleel emeur o sevel e Lemonize. Daou zen a zo lazhet. Sinet eo ETA.

20 a viz Meurzh. - Lakaet ez eus bet bankoù da darzhañ gant an FLB : ar BNP e Roazhon hag ar " Société Générale " e Felger.

21 a viz Meurzh. - Aozet e vez gant RTB troiad-Breizh ur film anvet " La Veillée des Veillées " ha savet gant Servij broadel fiñvskeudennerezh Kanada diwar-benn ur Festival sonerezh pobl a zo bet e Montréal gant sonerien ha kanerien Kebek, Akadia, Louiziana, Bro-C'hall, Iwerzhon ha Breizh (Gweltaz ar Fur, ar breudeur Konan...).

24 a viz Meurzh. - Ouzhpenn 5 000 den en em vod e Brest evit diskouez o c'hounnar hag evit lavarout n'eo ket dre zegouezh eo bet peñseet an " Amoco-Cadiz ". E-keit-se en em led an eoulmaen eus Konk-Leon betek Perroz.

- Gant un darzhadenn eo bet distrujet kenkiz-hañv prefeded Korsika e kreiz koad Vizzavona. « Un ober digalon eo lakaat da darzhañ un ti e lec'h n'eus den ebet o chom, » a ziskleir ar prefed.

- Gwallzarvoud e milin-boultr Pont-ar-Veuzenn. Tri den gwallzevet. Unan a varvo.

27 a viz Meurzh. - Larzac Japan a vez graet eus Narita. Eno e fell d'ar gouarnamant diazezañ un aerborzh a vefe an hini brasañ er vro. Abaoe mizvezhioù, abaoe bloavezhioù en em gann ar boliserien hag enebourien an dachenn, studierien ha kouerien. E-kerz 11 bloavezh ez eus bet 56 emgann hag 8 den a zo bet lazhet.

28 a viz Meurzh. - Ganet ez eus ur strollad nevez e Korsika ar Front d'Action Nouvelle contre l'Indépendance et l'Autonomie (FRANCIA). Hag evit lidañ ar c'hanedigezh ez eus bet lakaet un nebeut bombezennoù da darzhañ e tiez emrenerien vrudet.

242

- Goulennet en doa R T B e vefe graet abadennoù skinwel e brezhoneg gant an danvez-kannaded diwar-benn « ar brezhoneg en deskadurezh ». Nac'het en deus Lhomme, rener FR3-Breizh, en ur lavarout memes tra : « Goude ar votadeg n'ho po nemet goulenn digant Fañch Broudic ».

29 a viz Meurzh. - Dont a ra er-maez ul levr skrivet gant an Aotrou Chaloni Falc'hun " Les Origines de la Langue Bretonne ". Hervezañ e vefe ar brezhoneg ur yezh c'halianek ha ket Ur yezh predenek... !

30 a viz Meurzh. - Lakaet eo da darzhañ gant an FLB burev Shell e Gwern-Roazhon.

- Gant viñsaskelloù eus ar verdeadurezh ez eus bet bannet bombezennoù war an " Amoco-Cadiz " evit ma teufe er-maez an eoulmaen a chom e strad al lestr.

- Ouzhpenn 4 000 den a vanifest en Naoned a-enep da saotradur aodoù Leon ha Treger. Gwelet eo bet banniel Breizh gant ur seizenn gañv.

- Harzet eo an Aotrou Moracchini, maer MRG Bustaniccu e Korsika. Tamallet e vez outañ touellerezh en dilennadeg. « Kemeret hon eus hon diarbennoù, » a lavare ar prefed.

31 a viz Meurzh. - Hervez Kuzul Uhel ar Broadoù Unanet evit Repuidi (KUBUR = HCR) ez eus 150 000 a dud eus an Ogadenn (Somalia ar C'hornog) repuget e Stad Somalia. Gant skoazell soudarded rusiat ha kubanat eo deuet a-benn gouarnamant Etiopia da adkemer un tamm bras eus Bro-Ogaden a oa bet dieubet gant Talbenn Dieubidigezh Somalia ar C'hornog.

* * *

1 a viz Ebrel. - Klemm a ra ar 4 c'hoarier eus ar strollad " Els Joglars " a zo bet harzet ha barnet, a-enep da C'houarner arme Barselona, en deus heverzo implijet paperioù faos evit o lakaat kondaoniñ.

4 a viz Ebrel. - Tu a vo bremañ da zibab ar japaneg evit tremen ar vachelouriezh « evel n'eus forzh peseurt yezh all ». Betek bremañ ne c'helle bezañ nemet ur yezh « diret » evel ar brezhoneg.

5 a viz Ebrel. - Emañ an dilabour o kreskiñ muioc'h-mui. 8 milion a dud dilabour a zo en « Europa an Nav ».

6 a viz Ebrel. - Embann a ra gouarnamant Bro-Spagn danvez-kenreizhadur nevez ar Stad a zo bet prientet gantañ. Evit ma vefe sevenet ez eo c'hoazh ret d'ar g-Cortes e votiñ. Ar pennad 2 « a anzav gwir pep broadelezh ha pep rannvro da vezañ emren ». « Ar yezh ofisiel a vo ar spagnoleg ». Met « yezhoù all Bro-Spagn a c'hello ivez bezañ ofisiel e lec'h e vezont komzet ».

- Hervez Emgleo Breiz e vez graet skol vrezhoneg da 3 000 skoliad en eil devez.

7 a viz Ebrel. - Klemm en doa graet ar gevredad Shell a-enep d'an aozidigezhioù evel Mignoned an Douar pe Unvaniezh Gevredel ar Vevezerien a erbede boikotiñ produoù Shell, saotrer aodoù Brelzh. 10 000 lur nevez he deus bet an UGV da baeañ da dell-digoll da Shell.

Keit-all emañ an evned-mor o vervel abalamour d'an eoul-maen. E ti an SEPNB (Aozidigezh Studi ha Gwarez an Natur e Breizh) eo marvet 1 300 labous, 74 a zo chomet bev...

243

8 a viz Ebrel. - Dont a ra er-maez ur bladenn graet evit an SEPNB, ar sindikadoù-pesketerien hag all... Warni e vez kavet tonioù gant Alan Stivell, Jil Servat, ar Sonerien Du, Diaouled ar Menez... Evit skoazellañ ar Vretoned ivez e vez dastumet en holl prefetioù ar Stad c'hall sailhoù ha palioù plastek a servijo d'ar soudarded da naetaat traezhennoù Leon ha Treger.

10 a viz Ebrel. - Gloazet eo bet en ur gwalldaol Antonio Cubillo rener ar Movimiento por la Autodeterminacion y la Independancia del Archipiélago Canario.

- Dek milion a Jipsianed a zo dre ar bed. En o C'hendalc'h e Jeneva o deus goulennet e vefe graet ur vinorelezh vroadel anezho e pep bro hag e vefe roet dezho ar gwir da gomz o yezh, ar romani.

11 a viz Ebrel. - Rediet eo Amzer Nevez da c'houlenn arc'hant digant an holl evit ma vo savet en Oriant ar « Skol-sonerezh rannvroel » roet d'ar Vretoned gant ar Chart Kulturel.

12 a viz Ebrel. - Da 10 eur noz rik e tarz h pemp bombezenn en Ajaccio (Ajaccio).

14 a viz Ebrel. - Re a vodadegoù a vez e Bro-Sina. Pedet eo Sinaiz gant o c'houarnamant da « gomz nebeutoc'h ha da labourat muioc'h ».

16 a viz Ebrel. - Gant Kreizenn Sevenadurel Sant Malou ha Mignoned ar Gallo (APG) eo bet aozet kentañ Festival Gallo e kêr Sant Malou.

- Miliadoù a Jeorjiz, studierien dreist-holl, o deus manifestet e Tbilissi kêrbenn Bro-Jeorjia evit difenn o yezh, ar jeorjieg, na vo ket ken ar yezh ofisiel nemeti er vro gant ar c'henreizhadur nevez. Hervez gouarnamant URSS o deus manifestet « un nebeut kantadoù a dud yaouank » evit diskouez e oant a-du gant ar c'henreizhadur-se.

17 a viz Ebrel. - Kemmet eo bet un tammig testenn al lezennoù. « Ar jeorjieg a chomo ar yezh ofisiel nemeti er vro, » a ziskleir Sovied Meur Jeorjia.

- Diskaret eo bet delwenn Théodore Botrel e Pont-Aven e-pad an noz. Savet e oa bet er bloavezh 1931.

20 a viz Ebrel. - E-barzh kelaouennoù Pariz e vez embannet bruderezh evit ar c'harr-nij " Guardian " graet gant Marcel Dassault. Gwelet e vez ur "Guardian" o nijal a-us da beñse an " Amoco-Cadiz ". Skrivet e vez « Pour éviter ces catastrophes ». A bep seurt doareoù a zo evit gounit arc'hant...

21 a viz Ebrel. - Divizet en deus gouarnamant Spagn na vefe mui barnet den d'ar marv. Abaoe marv Franco e oa chomet diimplij gant ar varnerien an aotre da lakaat tud da vervel. N'eus mui nemet e Bro-Chall e vez c'hoazh lazhet tud en anv ar Reizh.

22 a viz Ebrel. - Desket e vez rusianeg er skol e Gwened, Kemper, an Oriant, Brest, Naoned, Sant-Brieg, Sant-Nazer ha Roazhon. Daoust ma ne vez ket studiet gant kalz skolidi e vez stummet ha paeet kelennerien war ar yezh-se.

24 a viz Ebrel. - Klemm a ra ar Brittany Ferries, daou ostaleriour hag ur paramantour eus Rosko a-enep da Amoco International Oil Company e lezvarn... Chicago, ar gêr e-lec'h m'emañ sez ar c'hevredad-se.

244

26 a viz Ebrel. - Manifestadeg enep-gall en Tchad. Goulenn a ra ar vanifesterien e yafe kuit ar C'hallaoued eus o bro, kenkoulz ar soudarded hag an nannsoudarded. D'ar 27 e vo advroet 200 Gall. Chom a ra 2 700 anezho war al lec'h memestra.

- Gant Lezvarn Etrevroadel an Haag eo bet barnet gouarnamant Londrez peogwir e vez bazhataet an dud evit o c'hastizañ en enez Vanav. Ret e vo da Londrez a zo kannad evit Manav en Haag « lakaat Gwirioù Mab-den da vezañ sevenet en enezenn ». Diskleriañ a ra gouarnamant Manav ez eo ur vro dizalc'h anezhi a ra hec'h-unan war-dro hec'h aferioù ha ne blego ket dirak ar Saozon.

- Dont a ra er-maez " An Ankou ", kentañ albom bannoù treset Spirou troet e brezhoneg. Kontañ a ra arguzerezh an Ankou gant ar re a fell dezho hag ar re na fell ket dezho sevel un tredanva nukleel e Breizh.

30 a viz Ebrel. - XIVvet Kendalc'h an UDB. Goude droukverzh an tu kleiz en dilennadeg diwezhañ e tiviz an UDB kemm un tammig he folitikerezh. Pouezet e vo muioc'h war an emrenerezh.

* * *

3 a viz Mae. - Harzet ez eus bet ur Gall yaouank gant polis Norziwerzhon. Kelenner e oa e Skol-veur Béal Feirste ha kenlabourat a rae gant ar gazetenn " Libération ". Tamallet e vez outañ bezañ ezel eus an IRA. Un nebeut deizioù

goude eo bet kaset kuit da Vro-C'hall.

4 a viz Mae. - Taget ez eus bet ur bagad soudarded eus an Talbenn Polisario gant pevar c'harr-nij Jaguar eus an arme c'hall e Sahara ar C'hornog.

6 a viz Mae. - Mont a ra pennoù bras an RPR Chirac ha Debré da Gorsika. En ur brezegenn e tiskleir Debré : « Ur vevh eo klask terriñ unaniezh vroadel Bro-C'hall ». A-hend-all e lavar Edmond Simeoni rener strollad an emrenerien : « Bremañ n'eus mui a blas nemet evit ar stourm ».

9 a viz Mae. - Gant lezvarn Montpellier eo bet lezet da vont an daou zen a skingase abadennoù Radio-Fil-Bleu. N'int ket aet a-enep d'al lezenn, a lavar ar jureed, dre ma n'eus lezenn ebet o virout da sevel ur skingomz ha da skingas abadennoù. Anavezet e oa an daou damallad evit o menozioù jiskariat.

11 a viz Mae. - Ur wallskouer e c'hellfe bezañ barnadenn Montpellier evit skingomzoù dieub all. Setu perak e c'houlenn Giscard digant Ministr ar Sevenadur hag ar C'helaoua sevel ul lezenn resis a warezo « gwir miret » santel ar Stad war ar skinwel hag ar skingomz.

- Lakaat eo bet da darzhañ ar savadur edod o sevel evit ofiserien an arme e Kastellin.

12 a viz Mae. - Evit an navet gwech ez eus bet lakaet ur vombezenn da darzhañ e Prefeti ar Rannvro e Roazhon. Hervez ar prefed e vefe ouzhpenn ur milion a freuz.

13 a viz Mae. - Gant an holl vinvioù-kelaoua eo bet embannet e oa echu naetaat aodoù Breizh bet saotret gant tireoul an Amoco-Cadiz.

245

17 a viz Mae. - Skarzhet eo bet rener Michelin eus Aod-an-Olifant gant gouarnamant ar vro-se peogwir e oa gouennelour. Embannet en doa an den-se ur c'hinnig-labour a c'houlenne ur sekretourez wenn.

- Komzet e vez kalz eus Bro-Arc'hantina er mare-mañ. A-benn nebeut e vo aozet a-hont Kevezadeg Melldroad ar Bed. Embann a ra Amnesty International ez eus er vro-hont 12 000 den toullbac'het abalamour d'o menozioù, 6 000 den a zo bet lazhet, hag ouzhpenn se ez eus 15 000 den na ouzer ket pelec'h emaint...

18 a viz Mae. - Daou vloavezh a-raok ar C'hoarioù Olumpek e lak gouarnamant URSS ar muiañ posubl a « zigevrederien » en toullbac'h. Barnet eo er mare-mañ Youri Orlov, Aleksandr Ginzbourg, Anatoly Chtcharansky. Kement-se a lak ar Stadoù-Unanet, Breizh-Veur ha broioù all da enebañ ouzh gouarnamant Moskov, met ket Bro-C'hall.

- Divizet he deus Etiopia kas hec'h holl soudarded da Vro Eritrea. Goude m'eo bet unvanet an tri zalbenn dieubidigezh a zo er vro-se eo bet dieubet Eritrea en he fezh pe dost gant 3 000 brezelour a stourm a-enep d'un arme galloudus harpet gant kirri-nij ha tankoù an Unvaniezh Soviedel.

- Gouarnamant Bro-Zair a c'houlenn sikour digant Europiz evit stourm a-enep da emsaverien ar Shaba a vije hervez ar jeneral-prezidant Mobutu soudarded kaset gant Bro-Angola evit lakaat reuz en e vro. Gant gouarnamant Pariz ez eus bet kaset diouzhtu harzlammerien c'hall da g-Kolwezi evit reiñ skoazell d'an arme zairat hag evit « saveteiñ hor c'hensitoaiened » o labourat er c'horn-bro pinvidik-se.

20 a viz Mae. - Daou zevezh goude-se e ya an Aotrou Giscard d'Estaing da New-York e-lec'h en em vod dileuridi ar bed a-bezh evit ur Guzulianeg diwar-benn an Dizarmañ hag ar Peoc'h, aozet gant Aozadur ar Broadoù Unanet.

23 a viz Mae. - E Roazhon ez eus bet aozet ur sizhun Breizh-Okitania-Katalonia. Tro hon eus bet da welout ur pezh-c'hoari e katalaneg, da glevout kanerien

katalan hag okitan, hag ivez evel just da gomz eus stad hon teir bro, eus an emrenerzh nevez-adroet da Gatalonia, eus stad hor yezhoù, hag all...

27 a viz Mae. - Gant ar gouarnamant Israel ez eus bet lakaet harz war an diberc'hennadurioù hag an argasidigezhioù e Dan-Jordania a gase er-maez ar Balestiniz annezidi wirion ar vro, evit lakaat Hebraiz en o lec'h hag evit sevel kibboutzim.

30 a viz Mae. - En un diskleriadenn d'ar c'hazetennoù e lavar Chirac maer Pariz : « Ret e vo d'ar Stad leuniañ an toull a zo e kef kêr Bariz evit ar Metro, an Opera, hag all... N'eo ket hor C'hêr an hini a baeo. N'eo ket hor c'hudenn ». Met war a seblant n'en deus ket c'hoant ar gouarnamant paeañ evit dispignoù Pariz muioc'h eget ne ra evit ar c'hêrioù all.

31 a viz Mae. - Dihun ar Gurded en Irak. 200 den a vefe bet lazhet er sizhun dremenet en un nebeut emgannoù. Sioul e oa chomet ar Gurded abaoe bloaz, abaoe m'eo bet sinet an emglev etre Iran hag Irak diwar o c'houst.

* * *

246

3 a viz Mezheven. - Gant ur strollad emsaverien armeniat eo bet drouklazhet gwreg ha breur-kaer kannad Turkia e Madrid. Ar c'hannad, eñ, n'eo bet nemet gloazet. En ur gemennadenn d'ar c'hazetennoù o deus goulennet ar « sponterien » e anzavfe gouarnamant Turkia gouennlazh ar bobl armeniat (miliadoù a dud lazhet e 1894-1896 ha 1915-1918), hag e c'hellfe an Armeniiz en harlu distreiñ d'o bro.

- Kaset ez eus bet daou skouadron soudarded c'hall ha kirri-nij Jaguar da Vro-Tchad evit sikour gouarnamant ar vro-se he deus kalz kudennoù er mare-mañ gant dispac'herien a bep seurt. D'ar gazetenn c'hall " Figaro " a skrive e oa bet lazhet 700 den en un emgann etre un nebeut kantadoù a Douboued hag an arme c'hall, en deus respontet Olivier Stirn, sekretour-stad evit an Aferioù Diavaez, ne oa bet nemet 100 den lazhet... Diskleriet en deus ivez : « Difenn a reomp an Tchad a-enep d'un emellerezh eus an diavaez ».

5 a viz Mae. - A-benn nebeut e yelo Giscard da Gorsika. Harzet ez eus bet 24 emsaver en enezenn. En o zouez e oa un alvokad... hag ur CRS. Ur wech c'hoazh e lavar poliserien SRPJ Marsilha « eo echu gant an FLNC ». Kaset eo bet ar 24 den-se da Bariz gant ur c'harr-nij eus an arme.

6 a viz Mezheven. - A-raok ma teufe Giscard e c'houlenn kannaded RPR Korsika e vefe roet d'o bro, e-touez traoù all, ur " Chart Kulturel " « evel ar re a zo bet roet dija da rann-vroioù all ». Paour-kaezh Korsikiz !

- Kalz arc'hant a zo bet gounezet gant ar pladennoù " Lanv Du " graet evit sikour ar besketerien na c'hellont ket mui labourat. Met ar gounid brasañ a zo bet graet gant ar Stad dre m'en deus paket 10,27 lur a d-TVA evit pep pladenn...

7 a viz Mezheven. - Goulennataet eo bet Alexandre Sanguinetti gant " Ouest-France ". « Je suis jacobin mais pas idiot ! » en deus diskleriet. Lorc'h a zo ennañ dre ma c'hell « debriñ e Bastia hep ma vefe tennet warnañ ». Traoù siriusoc'h en deus lavaret memes tra. Goulenn a ra statud un departamant tramor evit e vro rak « un enezenn eo Korsika », « ur yezh dezhi he deus, ur yezh hag ur sevenadurezh dibar ». Ha « fellout a ra deomp mirout hon fersonelezh ». Ha dont a rafe da vezañ emrener ?

Padal e tiskleir Giscard e Korsika : « Ne anavez ar Stad nemet dileuridi ar vouezhiadeg » da lavarout eo ne gomzo ket gant an emrenerien a nac'h kemer perzh er mouezhiadegoù kamm.

12 a viz Mezheven. - « Emañ bremañ an Inizi Gall Nevez war an hent o blenio trema ar frankiz en un doare sioul ha divrezel ». Setu ar pezh en deus diskleriet Jean-Claude Brochentin en anv Bro-Saoz ha Bro-C'hall a ren c'hoazh ar vro dirak Poellgor Didrevadennañ an ABU. 100 000 den a zo o chom er vro-hont.

- 11 vloaz en deus tremenet ur c'helenner war ar jedoniezh en un ospital psikiatrek eus Tolosa (Okitania). Kammgemeret e oa bet evit un den all en doa un anv heñvel a-walc'h ouzh e hini. Goude 11 vloavezh hepken o deus gwelet ar vezeien ne oa abeg ebet evit e virout en ur seurt ospital hag eo bet dieubet. Klemm a ra bremañ ar c'helenner a-enep da rener ar c'hlañvdi ha goulenn a ra ur milion a lurioù digoll.

247

13 a viz Mezheven. - Argadet ez eus bet ur studier afrikan e Pempoull gant harzlammerien an arme a oa aze evit naetaat an draezhenn. Gwallc'hloazet eo bet ha kaset d'an ospital asamblez gant ur mignon gall dezhañ en doa klasket e zifenn. Antronoz e c'houlenn kuzul-kêr Pempoull e yafe kuit ar rejimant diouzhtu.

- Emrenerezh evit Breizh a c'houlenn Strollad ar Radikaled a Gleiz (MRG) en e gendalc'h e Gwened.

15 a viz Mezheven. - Dibennet eo bet delwenn Alan Varveg en Naoned, gant ar glav hag an avel a laver tud 'zo, gant daouarn torfedourien a lavar tud all.

18 a viz Mezheven. - Eus Londrez eo bet skingaset « Galv an 18 a viz Mezheven » gant skingomzoù dieub ar Stad C'hall. En hevelep deiz en deus displeget ar gouarnamant gall e zanvez-lezenn diwar-benn « gwir miret ar skingas » dirak ar gannaded er Parlamant. Votet eo bet.

26 a viz Mezheven. - Lakaet eo bet da darzhañ unan eus kazelloù Kastell Versailhez gant an FLB.

28 a viz Mezheven. - Ret eo kavout an «dorfedourlen» o deus graet taol Versailhez. Setu e krog ar boliserien hag ar c'homiser Tailhanter en o fenn da herzel tud a departamantoù an Il ha Gwinum hag Aodoù an Hanternoz.

29 a viz Mezheven. - Manifestet o deus ar vagerien-voc'h e Montroulez abalamour d'ar prizioù o vont war zigreskiñ. Ouzhpenn 150 traktor a zo bet er straedoù.

- Diskleriet en deus Pierre Ménoret, rener abadennoù Radio-Armorique, d'ar gazetenn " Ouest-France " : « An droug brasañ a zo bezañ dindan dalc'h Pariz. N'omp ket dieub e gwirionez ». Diwar-benn ar c'helaoua : « Kalz reolennoù hon eus da blegañ dezho ». Ober abadennoù skoüs ? Direnkañ a raint tud 'zo hag ur fin 'vo lakaet dezho buant a-walc'h.

Un nebeut amzer goude eo bet tennet e labour digant Pierre Ménoret ha roet d'unan all.

30 a viz Mezheven. - Klemm a ra ur vestrez-skol eus departamant ar Moselle a-enep da EDF a droc'he an tredan dezhi peogwir e nac'he paeañ 15 % eus he dle evit enebañ ouzh ar gremm nukleel.

GORWENAL.

NOTENNOÙ

Hor mignoned

Tina Ar FLAO ha Yann Ar BEG, Janed Ar GARFF ha Paol GAHINET, a zo laouen o kemenn deoc'h dimeziñ o bugale Mona ha Thierry, en iliz parrez Enez Tudi d'ar sadorn 30 a Vezheven 1979.

Hor gourc'hemennoù kalonek, ha gwellañ hetoù a evurusted.

Profoù

Miz EBREL : Ab. M. Blanchard, 50 lur ; Lukian Bothorel, 30 ; Herve Kamm, 20 ; Jakez Guillemot, 10 ; Yann ar Gwaz, 50 ; Y. B. an Deuñv, 50 ; Per Vari Kerloc'h, 50 ; Yann ar Gall, 10 ; Yann Bouessel du Bourg, 100 ; Dizanv, 50 ; Per Roy, 50 ; Andrev Daniel, 150 ; Ab. Le Marouille, 10 ; Youenn Grall, 40 ; Erwan Ropers, 50 ; Tangi Kenec'hdu, 10 ; Alberz ar Rouz, 30 ; Mari Gentrig, 20 ; Yann Rohou, 50 ; Dominig Guichard, 20.
- War un dro, 850 lur.

Miz MAE : Remont Korr, 20 ; Jakez Rivoal, 10 ; Berri Pungier, 50 ; Yann Bouessel du Bourg, 100 ; Remont Tassel, 100 ; Ifig Kochevelou, 20 ; Alan Merdrignag, 50 ; Jos Habask, 50 ; Per ar Meur, 30 ; Andrev Krogeneg, 50 ; Yann Bizien, 10 ; Noel Peyr, 45 ; R. Galland, 35 ; Dr Jos Bizien, 40.
- War un dro, 610 lur.

Trugarez a-greiz kalon, d'hon holl akoazellerien.

Priz " Al Liamm "

Niverenn 192 ar gelaouenn he deus koustet deomp 10 137,62 lur en ur gontañ ar mizoù-kas hag a sav da 481,67 lur.
Priz an niverenn 193 a zo savet da 12 313,64 lur.

Lizhiri

Digant an Itron Bernard, Gwengamp :

« Nous avons vu Jakez ces jours derniers. Il me charge de vous faire savoir qu'il a reçu une notification de l'Avocat général près la Cour de Sûreté de l'Etat comme quoi le dernier numéro d' Al Liamm a été retenu parce que certains passages apparaissent comme injurieux après traduction.

Il est bon que les gens le sachent !... »

Sabatuus a-walc'h, neketa ? Goude sellout hag adsellout an niverennoù diwezhañ, e teu anat ez eo " Kemenn a-berzh Emglev an Tiegezhioù " embannet en niv. 192, p. 75, hag en deus spontet aotrouien Bariz. D'hol lennerien da varn..

Setu, hervez Canard de Nantes à Brest niv. 37 (18 a viz Mae), chomlec'h

bremañ J. B. : Jakez Bernard (3479) Q. S., 10, quai de la Courtine, 77011 Melun Cedex.

249

Digant Y. A. B., Kemper :

« Keit ha ne vo ket savet ur greizenn sevenadurel breizhat ha brezhonek e pep kêr, e vo diaes-kenañ mont war-raok. Chañs hoc'h eus da gaout unan e Sant-Malo. E Kemper n'hon eus netra abaoe m'eo bet serret " Ti ar Vro ", nemet un nebeut eurioù skol vrezhoneg en M.J.C. A-hend-all hon eus avat un oferenn e brezhoneg penn-da-benn bep sul gentañ ar miz.

Ne seblant ket an traoù mont gwall vat evit ar brezhoneg er pevare klas. Ma merc'h he deus 9 skoliad e brezhoneg e pempvet klas al Likes. Hini ebet ne gemer ar brezhoneg er pevare klas. Ar gerent a gav gwelloc'h e kemerfent ar spagnoleg (talvoudusoc'h eo). Evel-se e vo kendalc'het gant farserezh ar brezhoneg, « danvez da zibab ouzhpenn », evit gounit un nebeut poentoù da gaout ar bak. (Aze ez eo talvoudusoc'h ar brezhoneg evit tud 'zo.) Ur vezh ruz ! »

Digant E. L., Gwengamp :

« Setu amañ ur chekenn a gant lur evit Al Lamm. Skrivet eo bet gant va gwreg, rak n'on ket barrek d'ober chekennoù c'hoazh. Tapet on bet gant ar c'hleñved bremañ zo tost da zaou vloaz ha ne c'hellan ket skrivañ gant va dorn dehou ken. Plijadur a rafe din derc'hel da resev Al Liamm bepred.»

Ar brezhoneg yezh ofisiel ?

Pal bras Gwalarn a oa lakaat ar brezhoneg da vezañ ur benveg o klotañ ervat gant ar vuhez a vremañ. Al labour kentañ a oa krouiñ ur yezh wevn ha modern, barrek da dizhout ar pal-se. Daoust d'ur bern diaesterioù eo bet dalc'het da labourat war an dachenn-se hag un arouez a bouez a zo bet embannidigezh kelaouennoù ha levrioù kaer gouest da vezañ keñveriet gant reoù ar yezhoù all. Nevez 'zo hon eus gallet gwelout strivoù all o vont war veur a dachenn eus ar vuhez kevredigezhel : adc'hanidigezh ar c'hoariva, krouidigezh ar skolioù Diwan, staliadur ar panneloù-parrez, ar boaz d'ober chekennoù e brezhoneg h.a. Ur gammed muoc'h a zo bet graet nevez 'zo e Ti-kêr Roazhon : d'an 19 a viz Mae, eo bet euredet gant Yann-Ber Duval, kuzulier-kêr U.D.B., e brezhoneg penn-da-benn daou zen yaouank Yann-Baol Parinel, rener ar c'helc'h gallo-breizhat, hag Annaig Saliou. Gourc'hemenoù kalonek d'ar priedoù nevez ha da Yann-Ber Duval. Pouezus hag arouezius eo daskoriñ evel-se da yezh ar vro al lec'h dereat a zlefe bezañ he hini ma n'he dije ket bet Breizh da c'houzañv ur politikerezh drastus a daol da gas anezhi d'ar vered.

250

Niverennoù kozh " Al Liamm " e gwerzh

Prenañ a c'heller an niverennoù meneget da heul :

- 29, 69 betek 72, 74 betek 77, 79 betek 81, 83, 87, 91 betek 95, 95, 102 betek 193.

Priz an niverennoù a zo : 10 lur pep hini (nemet an niverennoù 116 ha 151 hag a goust 12 lur pep hini, an niverenn 120 diwar-benn Iwerzhon hag an niverenn doubl 166-167 a goust 16 lur, an niverenn 190 diwar-benn Roparz Hemon a goust 18 lur.

Tu a zo a-hend-all da bremañ bloavezhioù klok, 50 lur pep hini, eus 1964 betek 1978 (niverennoù 102 betek 191).

An niverennoù a vez kaset kuit a vizoù-post. 10 % a zistaol a vez graet pa brener 50 skouerenn pe ouzhpenn. Goulenn digant Per ar Bihan.

Ar pegsun adarre

Chom a ra c'hoazh un toullad mat a skouerennoù da werzhañ. Koustañ a ra 5 lur ar skouerenn, hogen un distaol a 33 % a vez graet pa brener d'an nebeutañ 20 skouerenn. Goulenn digant Per ar Bihan.

Morlaix et sa région

Setu talbenn ul levr, anezhañ skouerenn gentañ ur rummad a zo da vezañ embannet, e anv *Le Finistère Pittoresque*. Gant Loeiz ar Gwenneg, bet kenlabourer Feiz ha Breiz, marv e 1935, e oa bet savet an oberenn-se, manet diembann. Priz al levr a zo 100 lur. Ar goulennoù a zo d'ober digant A. ar Bihan, 1, straed E. Quinet, 29000 Kemper.

Niverennoù kozh " Feiz ha Breiz "

... a vez klask warno gant unan eus koumananterien Al Liamm, Fulub Le Gouaille, 21 B, Bd Murat, 53000 Laval.

Da goumananterien " Barr-Heol "

Pedet omp bet gant an Aotrou Klerg, rener Ban-Heol, da lakaat war " Al Liamm " an notenn da heul :

« O vezañ ne vo mui embannet Barr-Heol ez eo krog ar sekretourez da lakaat ar c'hontoù war o rez.

Darn eus ar goumananterien o devoa degaset o adkoumanant evit 1979. Ar re-se a vo kaset o arc'hant en-dro.

Mar befe tra pe dra a-dreuz e oar pedet da gas keloù da : Barr-Heol, Bulien, 22300 Lannuon. Pellgomz 37.64.37, pe d'ar sekretourez : an Itron Galbrun, Bourg Brelevenez, 22300 Lannuon, pellgomz 37.66.37. »

251

Embannadurioù Al Liamm

An tri levr a zo bet kaset er bloaz-mañ da voulañ a dlefe dont er-maez hep dale
- " Yezhadur berr ar brezhoneg ", gant Roparz Hemon, 18 lur.
- " Ho kervel a rin en noz ", gant Roparz Hemon, 25 lur.
- " Diougan Gwenc'hlan ", gant Per Denez, 28 lur, ha war baper kaer niverennet : 40 lur.

Kavet e vint er stalioù pe e ti Janed Queillé, 47 rue Notre-Dame, Guingamp - c.c.p. 1136 82 Rennes.

Kaset zo bet da voulañ tri dornskrid all : " **Gwiadenn ar Vuhez** ", gant Benead, " **Ar veaj-se, ur wech e oa** ", gant Per Dioler, " **C'hoariva I** " ha " **C'hoariva II** " gant Roparz Hemon, daou levr ma vo bodet enne holl bezhioù-c'hoari Roparz Hemon.

Goude e vo tro " Ar Chase " gant Goulc'han Kervella ha " Danevelloù " gant Tudual Huon, kerkent ha ma vo prest an dornskridoù.

Skridoù a bep seurt

Degouezhet eo ganeomp war un dro un niverenn skriverezet eus ar gelaouenn **Preder** (Kaier 217-218) anvet " **Dafar Geriadur ar Yezh Arnevez** " ha daou levr moulet : " **Geriadur Istorel ar brezhoneg** " rann 34 gant Roparz Hemon ha " **Levr al Labourer** " gant Joakim Gwilhom. War al levr-mañ e kaver ar gwenedeg diouzh un tu hag an destenn en doare-skrivañ boas skoueriekaet gant G. Pennaod. Oberenn Gwilhom (1797-1857) a zo ur varzhoneg hir o taolenniñ al labour-douar hag an doare-bevañ e Breizh. Priz al levr, 151 pajenn ennañ, a zo 45 lur.

Ar c'houmanant d'ar Geriadur Istorel a zo 90 lur (6 rann), " Preder ", Penn Menez, Plomelin, 29000 Quimper.

Gant an niverenn 18 he deus ar gelaouennig **Skrid** adkavet he gwir anv. Liesskrivet eo ha skeudennaouet. En niverenn-mañ e kaver barzhonegoù gant Olier ar Mogn, Jeff Philippe, Elena, Y. F. Follet ha Tereza, danevelloù gant Pennaroz, Y. E. Flageul, Joel Donar ha troidigezhioù. 8 lur an niverenn. Koumanant da beder niverenn : 30 lur. P. Denis, c.c.p. 1499 51 Rennes.

Niverenn 10 **Imbourc'h**, skriverezet, ez eus enni un danevell gant Herve Lanndiern, skridoù sinet gant Jil Erwan ha pennadoù berr a bep seurt. Koumanant : 50 lur - c.c.p. Y. Olivier 1534 25 N Rennes.

Barr-Heol niv. 99-100 miz Kerzu 1978. An niverenn diwezhañ-mañ ez eus 108 pajenn enni gant ur golo kaer o tiskouez kastell Kergrist e Plouber. Evel ma lavar ar rener ez eo « fagodet ken gwazh ha biskoazh », met ar mouladur a zo mat daoust da se.

Kregiñ a ra an niverenn gant pennad-digeriñ an Aotrou Klerg o reiñ un alberz eus buhez ar gelaouenn e-pad 25 bloaz. Pennad L. Andouard a zo ivez diwar-benn ar gelaouenn, ur c'henavo eo, gant unan eus he fealañ kenlabourerien. Da heul ez eus barzhonegoù gant Reun ar C'halan hag Añjela Duval, ar Prosez war vuhez ha burzhudoù Sant Erwan, ur studiadenn war destennoù Buhez ar Sent, ur pezh-c'hoari " Kadoudal e ti an tenner-dent ", " Ar voestad alumetez " ur gontadenn Nedeleg gant Klerg ha neuze pennadoù berroc'h a bep seurt war anvioù-lec'h, levrioù ha kelaouennoù.

252

Bleun-Brug niverenn 217 (pevare trimiziad 1978) a zo tost an hanter anezhi e brezhoneg. Enni e kaver barzhonegoù gant Job Seite, Naig Rozmor ha Mab an Dig ha pennadoù-barn a-zoare diwar-benn al levrioù diwezhañ deut er-maez koulz e galleg hag e brezhoneg. F. Mevelleg, c.c.p.. 329 30 Nantes.

Degouezhet ganeomp war un dro 4 mverenn eus **Ar Helenner** (Ar C'helenner) renet gant A. Le Mercier. Levrioù roneoskrivet int. Unan a zo ur yezhadur e galleg 66 pajenn ennañ. An tri levrig all a zo evit bugale vihan. Dister a-walc'h int ha gwelloc'h e vijent bet e liv, dreist-holl pa 'z int graet evit bugale. 6 rue Beaumarchais, 29200 Brest.

War niverenn 25 **Carn** e c'heller lenn ur pennad hir a-walc'h diwar-benn Roparz Hemon gant Alan Heusaff. Ar pennadoù a zo dreist-holl e saozneg, met bez' ez eus ivez unan bennak e brezhoneg, e kembraeg hag e gouezeleg. Koumanant : 25 lur. Mikael Baudu, chemin des Peupliers, 35600 Redon.

Tud ha Bro a zo ur gelaouenn nevez, e galleg, renet gant F. Elegoet. He fal a zo dastum hag embann dielloù a bep seurt war ar gevredigezh vreizhat. En niverenn gentañ ez eus pennadoù gant F. Elegoet, Herve Leon, Chantal Robineau ha Gwendal Denez. Priz niverenn ar bloavezh 1979 : 30 fur - c.c.p. Tud ha Bro 673 56 K Rennes.

Histoire de Bretagne, levrenn unan a zo bet embannet gant Embannadurioù Breizh

Hor Bro. Bez' ez eo lodenn gentañ un Istor Breizh e bandennoù treset gant J. Y. Roche. Ar skrid e galleg a zo gant Brekilien ha Roparz Omnes. Al levrenn gentañ-mañ a grog gant krouidigezh Armorika hag a ya betek ar Roue Salaun. Ul levr 48 pajenn : 29 lur. Gwerzhet eo gant Yann Goasdoue, Kroazhent Bodavid, 29270 Saint-Hernin.

Ar skolioù " Diwan " o c'honit tachenn

A-benn miz Gwengolo a zeu, e vo digoret ur skol DIWAN e Brieg. Evel just, sikour a vez c'hoantaet !... Un doare efedus d'hen ober : prenañ ar c'hartennoù nevez embannet gant " Kuzul skoazell Diwan Brieg evit ar skolioù brezhoneg ". Tu 'zo d'o implijout evit kemenn forzh peseurt darvoud ; un dresadenn war un dro fentus hag arouezius graet gant Klaod Boissière a ro dezho ur stumm plijus ha seder. Gwerzhet e vezont dre 5 skouerenn : 12 lur. Degas ar chekennoù da gKirill Giraudon, 24, rue Emil Souvestre, Cedex 4, 29000 Quimper.

E Lanuon ur stumm nevez a skoazell a zo bet implijet : ur gerzhadeg hir a-walc'h graet gant 50 den, en o zouez maer Lanuon ha kuzulierien, 600 a dud o vezañ roet pep a skodenn... Berzh e pep keñver : bruderezh dreist hag ouzhpenn 500 000 lur kozh dastumet. E soñj e vezer da zigeriñ un eil skol a-benn miz Gwengolo, ouzhpenn hini Beg-Leger, en ur barrez war ar maez tost da Lanuon.

Ur c'heloù mat ouzhpenn evit skolioù DIWAN : lenn areomp e niv. 51 ar c'hannadig SGEN-CFDT Bretagne (Mezheven) eo bet divizet e Kendalc'h Sant-Brieg (3 ha 4 a viz Mae) reiñ un darn eus pep skodenn da sikour " Diwan ". N'eo ket bet resisaet pegement. Betek-hen e seblant, siwazh, ar sindikadoù all, ar SNI dreist-holl, kentoc'h mouzhet ouzh ar skolioù-se...

253

Ar Basion e Sant Nijo

Da geñver gouelioù Pask, ar c'haner yaouank Y. F. Kemener en doa graet e venoz lakaat da adveañ en e barrez Sant Nijo ur boaz dilezet abaoe bloavezhioù : lidañ ar Basion dre ganañ ar gwerzioù kozh savet gwechall gant ar bobl da zegas soñj eus marv Hor Salver.

D'ar Sadorn Bask da 3 eur e oa leun an iliz-parrez. Leun gant tud ar barrez hag an trowardroioù, deredet evit pediñ ha kanañ e brezhoneg. Y. F. Kemener, Lomig Donniou hag an Itr. Le Veve a ganas ar Basion vras, ar Basion vihan ha kantikoù hengounel ar Sizhun Santel. A-raok kregiñ o doa displeget ne oant ket deut evit kanañ dirak an dud, met gant an dud, ha tamm-ha-tamm en em lakaas ar re-mañ da gemer perzh er c'han. Fromus e oa gwelout ar re gozh, eürus, gerioù ar pozioù o tont en-dro d'o eñvor dre ma kanent, hag ar re yaouank, zoken ma ne gomprenent tra ebet, o selaou gant doujañs ; an holl dalc'het gant an aergelc'h a feiz hag a gened degaset gant ar c'hanoù eeun ha ken kaer.

E-pad un eurvezh hanter hon eus bevet eno ul levnez dispar a drugarez d'an tri c'haner. Bennozh Doue dezho ! Ha ra vo adgraet al lid-se a-benn bloaz, n'eo ket hepken e Sant Nijo, met e meur a barrez all ! Rak un darvoud pouezus-kenañ eo bet, e gwirionez, seurt bodadeg, ken evit ar yezh, ken evit tommañ kalon tud ar vro.

Crash-course Skol-veur Breizh-Uhel (Roazhon)

Krouet e 1975, e vo dalc'het an devezhioù-studi-se e Skol-veur Breizh-Uhel, bali Gaston Berger, Roazhon, azalek al lun 2 a viz Gouere betek ar sadorn 7 da

greisteiz.

Anavezet eo bremañ doareoù ar c'hentelioù-se : 9 eurvezh kentelioù, divizoù, poelladennoù ha « labo » bemdez ; graet e vezont e strolladoù bihan ha kemmet e vez kelenner bep eur. Hervez o anaoudegezh eus ar yezh e vez bodet an dud : deskarded brezhonegerien a fell dezho gwellaat o anaoudegezh eus ar yezhadur, hag all. Kentelioù a-ratozh a vo graet evit ar getennerien o tiskouez dezho penaos aozañ ur gentel vrezhoneg.

An dud a c'hell bezañ lojet ha maget er Skol-veur.

Mall-bras eo d'ar re a zo dedennet reiñ o anv. Skrivañ da : Secrétariat Service de la Formation Continue de l'Université de Haute-Bretagne, 6, avenue Gaston Berger, 35043 Rennes Cedex. Pellgomz : 59 09 40 pe 59 20 23, poste 449. Pep diskleriadur a c'hell ivez bezañ goulennet digant ar burev-se.

254

Staj war ar maez e Bro-Dreger

Savet e vo er bloaz-mañ ur staj brezhoneg war ar maez gant Kreizenn Sevenadurel Lanuon. Ar staj-se a vo graet e-pad sizhunvezh diwezhañ miz Eost, adalek ar sul 26 da noz betek ar sadorn 1 a viz Gwengolo ; digor e vo d'an holl a oar kaozeal mat a-walc'h ar yezh, ha barrek d'he c'hompren hep re a gudennoù.

Pal ar staj-se a zo lakaat tud o deus desket brezhoneg mat a-walc'h dija d'en em voazañ ouzh brezhoneg pemdez war ar maez. Lakaet e vo pep stajiad en ur menaj e lec'h e vo ret dezhañ labourat gant tud an ti (mare an eost e vo emichañs). Lavaret e vo bet d'ar venajerien komz nemet brezhoneg d'ar stajidi, ha displeget e vo dezho an doare da lakaat ar re-se da implij tamm-ha-tamm ar yezh komzet ha troioù-lavar ar vro. Kudenn ar rannyezh n'eo ket un wirion ; e fin ar sizhunvezh staj e vo bet komprenet mat gant ar stajidi ar pezh a ziforc'h Bro-Dreger eus Bro-Leon evit ar yezh komzet.

Bevañ e brezhoneg e-pad ur sizhunvezh a zo un doare efedus-kenañ evit diliammañ ar galloud da gomz en-naturel en hor yezh. Labourat war ar maez a zo start a-wechoù met gonidus e pep keñver, ha pa labourer gant tud ur menaj ez eo kalz aezetoc'h komz ganto diwar-benn forzh petra ho pije c'hoant.

A-hend-all e vo aozet beilhadegoù diouzh an noz e-kerz ar sizhun.

Ar staj-se ne gousto kasimant netra deoc'h pa vo roet deoc'h lojeiz ha boued gant ar venajerien ha ne vo goulennet deoc'h nemet 50 lur evit bezañ enskrivet (an arc'hant-se a servijo evit an asurañs hag ar beilhadegoù).

Ma soñjit e vo mat deoc'h ober ur seurt ataj, skrivit pe pellgomzit d'ar sekretourez evit goulenn ur follenn-enskrivañ : Soazig Grall, Résidence La Frégate, 22700 Perroz-Gireg. Pellgomz (96) 23 33 42.

Stajoù war ar maez e Bro-Leon

Aozet e vo daou staj brezhoneg war ar maez e Bro-Leon. Ar c'hentañ, tro-dro da Gastell-Paol e-pad div sizhunvezh kentañ miz Eost ; an eil en div sizhunvezh diwezhañ miz Eost ivez, e bro Lezneven.

Digor eo ar stajoù-mañ d'an holl, paotred ha merc'hed a zo gouest da gaozeal brezhoneg tamm pe damm ha da gompren madik a-walc'h ivez. Pep stajiad a vez lojet en un tiegezh war ar maez lec'h m'eo ret dezhañ sikour war-dro al labour nemet teir gwech bep sizhun da c'houde lein. E-pad an hanter dervezh-se e c'hell bezañ graet kentelloù brezhoneg, pourmenadennoù h.a.

Ne vez eskemm arc'hant ebet, na diouzh un tu, na diouzh an tu all. Ur skodenn a zo da baeañ avat : 40 lur, hag enni emañ priz an asurañs.

Evit bezañ enskrivet, skrivañ da Yann Kervern, 24, rue Marceau, 29200 Brest.

255

Staj Skol an Emsav

Dalc'het e vo staj Skol an Emsav e Plijidi (e-kichen Boulvriag) adalek ar 16 betek an 31 a viz Eost. Graet e vo kentelioù a-hed an deiz evit pep live, hag abadennoù a bep seurt diouzh an noz. Graet e vo war-dro bugale ar stajidi e-pad an devezh (bugale adalek daou vloaz). Priz an devezh : 32 lur (ma vez re ger evit tud 'zo e vo studiet ar goulenn yalc'had).

Da vezañ enskrivet, pe da c'houzout hiroc'h, skrivañ da Freddy Salle, rann ar stajoù, 28, rue de Beaulieu, 44340 Bouguenais.

Ar gelaouenn " Autrement " : un niverenn a bouez

Techet eo kalz a gelaouennoù gallek da embann niverennoù o pleustriñ hepken war ur vro, dezhi ur bersonelezh anat d'an holl. Kregiñ a ra ivez gant ar c'hiz-se ar gelaouenn AUTREMENT (skignet gant ti Le Seuil, 27, rue Jacob, 75006 Paris), hag an niverenn gentañ ar seurt-se a zo diwar-benn Breizh (talbenn resis ha klok : Ces vieux « pays », en crise, se réinventent seuls - Bretagnes, les chevaux d'espoir... niv. 19, Mezheven 1979). Tost da 50 pennad war gudennoù liesseurt a gaver e-barzh : c'hoariva, Dastum, Skol an Emsav, RTE, ar sonerezh, an arboellerezh, ar parlant gallo h.a. Ur bern tud anavezet mat en emsav o deus kenlabouret, en o zouez Youenn Gwernig, Zavier Grall, Tangi Louarn, Padrig Malrieu, Rene Richard, Jil Servat, R. Abjean, Kaourintin Kaneved, h.a. Studiaden Gloda Henry war ar yezh « Extinction de parole ? » a zo heverk, gwirion ha fromus war memes tro. En unan all avat, sinet Louis Quéré, e vez taget Roparz Hemon en un doare diresis ha diglok ; goulennoù a vo ret ober ouzh aozer ar pennad. Bezet a vezo, talvezout a ray an niverenn-se da zanvez studi, preder, hag eskemm menozioù.

256

KAEL Niv. 4

12345678910
I -----
II -----
III ----X---X-
IV --X-----X
V -----
VI -----X--
VII --X-X-----
VIII -----
IX -X----X---
X ----X-X--X-

A-led. - I. Plac'h yaouank kozh evit ur paotr kozh. - H. Reoù losk ez eus gant ar vartoloded. - III. Rakger ; Abeg da grenañ ; IV. Furm eus mont ; E-touez tresourien gentañ Olole. - V. Tremenet int holl dre ur graoenn. - VI. Gwenn he fenn, ruz he zroad, du he c'halon ; Ger-mell. - VII. Hent ar gêr ; Uhelañ diner. - VIII. Stank en istor Breizh. - IX. Ne felle ket dezhañ reiñ diskenn d'e

vreur ; Toull ar c'harr. - X. Difluk pe seiz ; Bevenn.

A-Serzh. - 1. Tarzhellerien pa labouront fall. - 2. Gouest da gendrec'hiñ. - 3. Klevet eo er gousperoù ; Mil gant ar re gozh ; Roet gant an tali. - 4. Tud kêr. - 5. Penn buoc'h ; Rakverb ; Amzer zo pa'z eer warnañ. 6. An hent berrañ etre baou boent, daoust dezhañ bezañ kromm. - 7. Gant ar c'hwi ne ouzon ket, met gant an te sur-mat e reer du-hont. - 8. Faezhe (eilpennet) ; Kehel. - 9. Nann tramor ; A zo stag e anv ouzh un oberenn okitanek hollvrudet. - 10. Didalvez ; Perzh ar prokolor... da nebeutañ.

GWALEREG.

DISKOULM D'AR GAEL Niv. 3 :

A-led. - I. Douarnenez. - II. Ruz ; Aat ; Ro. - III Otus ; Erge. IV. Rente. - V. Kael ; Azvet. - VI. Ler ; Deont. - VII. As ; Peuket. VIII Zavier. - IX. Heol ; Eston. - X. Enta ; Me. XI. Enchelp.

A-serzh. - 1. Drouklazher. - 2. Out ; Aesaen. - 3. Uzurer ; Vote. - 4. Sel ; Pilan ; 5. Ra ; Ee. - 8. Naetadurezh. - 7. Etrezek. - 8. Voest. - 9. Erevent ; Omp. - 10. Zo ; Tt ; Ene.

AL LIAMM 195

TAOLENN

Dremm, gant Jef PHILIPPE	259
Ar Volz, gant Jef PHILIPPE	260
Tud, gant Jef PHILIPPE	261
Devet hon eus an ilizoù, gant Yann TALBOT	262
Hep merienenn ruz, gant Reun MENEZ-KELDREG	264
Enezenn ar razhed, gant J.C. MIOSSEC	269
An devezh diwezhañ, gant Ian PRESS	276
Ar yezhoù en Unvaniezh Soviedel hag e Yougoslavie, gant Ian PRESS	280
Bro-Normandi : ur yezh dezhi ivez ? gant Jorj GWEGEN	283
Lizher hir da rener Al Liamm, gant Y. SOUFFEZ DESPRE	310
Avelioù-tro, gant GORWENAL	314
Notennoù	319

Skeudennoù (gant notre hegarat Ouestfrance).

Dremm

Laret ' ve bet ur frouezhenn liv ludu liv
An delioù kouezhet dre forzh krenañ en avel

Gant daou doull dall toullou divent ha don
Kleuzennoù spouronus e-lec'h ma verv ar vuhez varv,

Ha pa sellit enno en em gollit e noz ur vougev
Ha pa sellit enno en em sentit kollet en un islonk

Rak daoulagad bev n'int ket, n'int ken !
Tremenet pell diouto mogedou ar bed-mañ !

Hag ur fri-sivi plantet 'us d'ul letonenn louet
Ur pik lemm ur minaoed diwanet
War ur c'hozh kroc'hen trouskenet

Ken truezus ma 'n em c'houl an dud
Hag-eñ eo bet flouret ar vizaj-se ,
Un deiz bennak
Gant un dorn karantezus.

Ar volz

Miliadoù a lagadoù troet war-du an neñv
A wel stered ha koumoul o ribotañ huñvreoù.
Sellout a reont gant doujañs ouzh an tu-se d'an traoù
E-lec'h 'z eus barzhoniezh, doueoù ha koroll

Al laboused diwelus

O jabadaoñ ge.

Hag o gwashañ hiraezh a goazh el luc'hed-se
Ma tisec'h dre o nerzh droukrañsoù ar vuhez.

O ! Na don eo an noz gant al loar dous ha glan
Bet livet ganti gerioù strobinellet an tan.

War va feiz dall ha daonet, oabl didud ar c'hevrin !
Deoc'h ma sonennoù drant, ar gwerzioù a ganin !

Rak e spered diskiant ar paour kaezh soner foll
E trid gant nerzhioù taer al lavarou bagol.

Tud

Tud int ivez
Al loened-se a gerzh
- Staget o c'hrabanou ouzh gloan ur goumoulenn
O tec'hout -

En o daoulagad, hag int pell, e welan
Evel tan du ur flammenn doc'hor.
Sonerezh luc'hant o fest-noz a glevan
- Hag int o tec'hout en ur redadeg ziroll -

Loened pluñv gant ur sammad erc'h kann
Dindan o askilli flirbij
Tud int ! al loened-se

Hag o boteier dishouarnet a stok
War vein c'hlas an neñv ankeniet.
Lec'h ma luc'h arnev nevez o zantad
E tougont karradoù keuneud storloket

Rak skoaselloù an oabl a zo don
Displaen eo roudoù ar c'houmoul

Met ouzh pep kostez o dibr e pign
Sac'hadoù lorc'h

N'houllont ket mervel e-giz-se
Ken pell diouzh goudor plouz ar c'hraou
- Forzh pegen tost mousc'hoarzh an heol -
Ken pell diouzh flouradenn un dorn...
Rak tud int.

262

Yann TALBOT

Devet hon eus an ilizoù

Devet hon eus an ilizoù
Aotrou,
Rak ne oas ket e-barzh.
Penaos e c'hellfes-te,
Te ar paour e-touez ar re baourañ,
Te ar Paour
Evit ar re baour,
En em ziskouez er binvidigezh
D'ar reuzeudien ouzh da c'hervel...

Ya, devet hon eus an ilizoù,
Aotrou,
Rak komzet veze ac'hanout
En un doare na lare netra dimp,
Ha tud a oa oc'h embann
Ur wirionez
Na oa nag o hini
Nag hon hini,
Ur wirionez e poultrenn.
Graet gant sentidigezh,
Graet gant traoù kuzh,
Gant pasianted

Ha dilezerezh.

Devet hon eus an ilizoù,
Aotrou,
Rak re c'hwek e oamp eno,
Hag en ilizoù-se
Ar peoc'h a zegases dimp
Ne oa ken nemet didrubuilh..
Ha ma veze klevet ar sioulder
En aergelc'h tomm,
Ne ouie den ebet,
N'en devoa brezel an dud,
En diavaez, paouezet morse.

263

Met en ilizoù,
Aotrou,
C'hwezh dous an esañs
Hol lakae da zisoñjal
Ez eo c'hwezh an douar
Ur c'hwezh a wad ;
En ilizoù, Aotrou,
Kan an ograou
A c'holoe er gurun
Trouz an dud,
Un trouz chadennoù,
Trouz ar maro.

Devet hon eus an ilizoù,
Aotrou,
Rak ne oas ken e-barzh ;
P'hon eus merzet
Ne oas ken eno,
Hon eus devet pep tra,
Aotrou,
Kounnar ruz 'n hon c'halonoù,
Ha c'hwervoni war hor muzelloù,
Rak ar goanag ennomp
'Oa deut da vout dispac'h.
Da ano a oa deut disliv,
Ha blaz da vuhez
N'en devoa ken war hor muzelloù
Nemet blaz disaour
Un ostiv.

Kempennet diwar F. CHAGNEAU :
" Quel est ton nom ? "
14 Mae 1974.

Hep merienenn ruz

Eüruzamant e chome ganti ar menez. He menez, gant e vokedoù lann, brank pe vrank atav e bleuñv. Digenvez e oa deuet da vezañ abaoe bloavezhioù dija. Gwechall e oa glasvez warnañ pa gendalc'he ar perc'henn da droc'hañ al lann bep tri bloaz. Hen gwerzhañ a rae d'ar pober da dommañ e forn, betek an devezh-se ma teuas hemañ da lakaat renkañ un tommerezh dre vazout en e di-forn.

Strouezh ha drez a greskas dindan nebeut amzer betek dont da c'hounit war al lann. Bodennadoù haleg hag evlec'h a greskas du-mañ du-hont. Ur roc'h goloet a douskan melen a winte he beg a-us d'al lann gwechall ; bremañ e oa kuzhet, ha ne ouie mui den pelec'h en em gave. Da welout diouzh an hent, e oa deuet al lanneg da vezañ ur brouskoad, ha, war un dro, paradoz al laboused. Penndued, boc'hruzed, pinted, driski, kanabered ha, dreist-holl, ur vandennad filiped divergont, a ganache enni a-hed an deiz en ur ober ur safar bouzarus er gwezennoùigoù. Ur c'houblad mouilc'hi o devoa savet o lojeiz enni ivez. Bep mintin e kane ar par war veg an halegenn uhelañ a lakae anezhañ da vrañsigellañ gant an avel.

Hec'h-unan e chome bremañ da arvestiñ ouzh buhez ar menez.

Alies e c'hoarveze ganti, pa veze brav an amzer, en em silañ dre unan eus ar gwenodennoù. Mont a rae tre betek troad ar roc'h a chome en he harz ur rahouennad-douar bennak goloet a c'heot ; eno e veze oc'h ober stamm pe o vroediñ kofoù. Tremen a rae hec'h amzer, neuze, brav en disheol, o prederiañ, sioul, e douster an endervezh, war draoùigoù ha darvoudoù he buhez. N'he devoa ket mui kalz labour, nemet ober war-dro he yer hag he c'hazh. Hemañ a oa ur mell targazh kozh louet ; ha gwir vestr an ti. Evit yer, n' he devoa nemet div. Dupok e oant, war-bouez un tammig kroc'hen eus o divskouarn, gwenn-kann evel div glogorenn vrennig, pezh a rae dezho un aer fentus a leanezed.

265

Un devezh a zo hir da dremen d'ur vaouezig kozh ha n'he devez mui, koulz lavaret, netra all d'ober evit berraat he amzer, nemet sellout ouzh tremen ar c'houmoul en oabl. Eüruzamant e kave he zri anevalig da zerc'hel kompagnunezh dezhi. O skandalat a rae a-wechoù, en ur ober prezegennoù tagnous dezho, pa bege imor fall er yer, abalamour ma ne oa ket gouest ar c'hailhennezed-se da c'houzañv ar c'hazh. Emichañs e tougent bri dezhañ peogwir e oa difennet-groñs outo o-div da dremen dor an ti pa 'z ae hennzh e-barzh, otus an tamm anezhañ evel ur roue.

Un amezegez bennak a zeue, ur wech an amzer, da zerc'hel kaoz ganti. Hogen, ne rae ket kement-se a forzh gant seurt bizitoù, rak, gouzout a-walc'h a rae, ar peurliesañ, ne zeue ar merc'hed-se d'he gwelout nemet evit kuriuzenniñ. Ingalik e c'houlennent ganti keloù eus he merc'h. Ha ne blije ket an dra-se dezhi. N'eo ket abalamour he devije bet an disterañ tra da rebech d'he merc'h, o nann, rak tost-tre e chome he merc'h outi. Un dra all a oa, un dra guzh hag a chife anezhi.

Dimezet e oa he merc'h d'un estren. Ur Parizian. Ar vamm, kintus-tre war an traoù-se, ne zeuas ket a-benn da voazañ ouzh an den - nag ouzh dimeziñ he merc'h kennebeut - evit meur abeg. Da gentañ he devoa lavaret rust, p'he devoa roet houmañ dezhi da c'houzout gant piv e oa o vont da zimeziñ : « Gwelloc'h e vije bet deoc'h mont da zruzivi, amañ er vro, eget mont da zimeziñ gant seurt estren. Da nebeutañ, memes ma vijec'h aet da c'hast, ho pije gouezet piv ho pije bet etre ho kaol ! »

Amzer a oa tremenet abaoe, ha didaeroc'h e oa deuet da vezañ un disterañ

er c'heñver-se. Bremañ, ar pezh a zisplije dezhi ar muiañ pa zeuent d'he gwelout, e oa en em gavas oblijet d'ober gant ar galleg evit kemer ur perzh bennak er gaoz, rak, evel just, an istrogell all ne ouie ket ur ger brezhoneg. Bez' e oa bet hi er skol evel just e-pad ur maread a dri pe bevar bloaz, hogen an implij he devoa bet d'ober eus ar galleg a oa ken dister ma kave gwelloc'h en em gontantiñ da zistagañ, ur wech an amzer, ur « ya » pe un « nann », ha setu tout. Eüruzamant e teue o merc'h ganto pa zeuent d'ar vro. Hag, etre ar vammgozh hag ar plac'hig, e veze kaoz e-pad an deiz, ar verc'hig o komz galleg hag ar vammgozh o komz brezhoneg. En em glevout hag en em intent a raent diouzh ar gwellañ. A-wechoù e strinke c'hoarzh skiltr ar plac'hig dre ar gegin, pe war ar menez, hag ar vammgozh a veze sklerijennet he dremm gant ul levenez dispar.

266

Un dra all a zisplije kalz d'ar vaouez kozh : boaz he mab-kaer da evañ e gafe hep sukr. Kement-se ne gompren ket e vije posupl ! Pe, a grede, ne gompren nemet re vat ! Rak, ur wech, seizh pe eizh vloavezh diagent, he devoa lakaet war an daol ur volenn wer leun a sukr, dres p'he devoa kinniget ur banne kafe dezho pa oant degouezhet. Ur golo - e gwer ivez - a oa war ar volenn-se da zerc'hel anezhi serret.

Penaos e c'hoarvezas an dra ? Morse ne oa deut a-benn da gompren. En ur zizoleiñ ar volenn, e reas he mab-kaer ur gavadenn. En em deurel a reas da c'hoarzhin, rak, er volenn, e fiñve-difiñve, war ar sukr, un hanter zousennad bennak a veriennoùigoù ruz, eus ar re-se a weled, bloavezhioù 'zo, o tont e-barzh an tier, ne oar den a belec'h na penaos. Estlammiñ a reas an den : « Oh ! les mignonnes ! » Hag e c'halvas e verc'h da zont da welout. Mezhekaet ar vammgozh ! Ha mezhekaet ken e oa ! Ha n'eo ket evel just abalamour d'ar pezh en devoa lavaret he mab-kaer - ne rae forzh ebet gant hennezh - met abalamour, a soñje dezhi, e vije bet gouest he merc'hig-bihan da grediñ e c'helle he mammgozh bezañ ur vaouez lous ! Hag he zi ken propr ! Hag hec'h armel leun a liñselioù hag a lien ken splann !

Hag abaoe he devoa lakaet en he fenn e nac'he he mab-kaer teurel sukr en e gafe abalamour d'an darvoudig-se. Gwashoc'h c'hoazh ! Abaoe, ne oant deuet da welout anezhi nemet div wech da geñver o ehan-labour. Ne vije ket bet chalet kement-se o welout ne zeuent ket mui, ma n'he devije ket bet da zioueriñ he merc'h-vihan. Rak hounnezh eo a oa deuet da vezañ gwir deñzor he buhez. Int-i a oa diseblant-tre ouzh seurt menozioù koulskoude, rak abaoe ma oa brasaet o merc'h o devoa kemeret ar boaz da vont da gampiñ du-mañ, du-hont, evit gwelout broioù estren hag o merc'h ganto, evel just. Ar paour-kaezh mammgozh a zizerias e-pad hir vloavezhioù o chom outi hec'h-unan. Hag atav en he faourkaezh penn an hevelep randon o piltrotat : « Tout an dra-se abalamour d'ar ranverien-se ! ».

Graet he devoa he menoz koulskoude.

Er bloavezh-se, pa ouezas, diwar ul lizher kaset dezhi gant he merc'h, e teufent d'he gwelout, peogwir, a oa bet lavaret dezhi, he devoa graet he merc'h-vihan he fask-kentañ, en em gavas trubuilhet-bras.

267

Ober a reas he soñj en un taol, dres evel ma ro unan an taol balaenn diwezhañ pa vez o skubañ dirak dor e di. Ur pennad tizh a gemeras, kerkent ha soñjet, ha mont a reas da rentañ bizit d'ar marc'hadour a werzhe, nepell diouzh he zi, bitrakoù, paramantaduriou ha benvijiri kegin a bep seurt. Goulenn a reas gantañ pe venveg en devoa en e stal gouest da zifenn groñs ouzh ar merien ruz bihan da zont da zebriñ ar sukr. Egile a zispourbellas e zaoulagad da gentañ, ha warlerc'h bezañ krizet kroc'hen e dal, a respontas, dichek :

« Un armel-yen, moereb ! - Bez' am eus, a gendalc'has, a bep ment hag evit a bep seurt familhoù ! Bugale ac'h eus, moereb ? a c'houlennas diganti.

- Ya ! a respontas ; ha bugale vihan.

- Neuze, a eilgerias egile, houmañ a yafe deoc'h eus ar gwellañ, ma

n'emaoc'h ket a hanter-kant mil lur tost. Evit an hañv ho pezo tu da lakaat pourvezioù enni kement ha ma karit, hag e kavoc'h anezho fresk ha saourus atav.

- Pegement ? » a c'houlennas ar vamm-gozh.

Lavaret e voe ar priz dezhi.

« Prenet eo ! emezi.

- Hag ez eo ! a respontas egile d'e dro ; ha kerkent ha bremaik e vo en he lec'h en ho ti. Distreiñ a rit d'ar gêr ?

- Ya ! Hag ho kortoz a rin. »

Hag evel-se e voe graet.

He bugale a zegouezhas nebeut goude e derou miz Gouere.

Er bloavezh-se, e teuent « d'ar gêr », evel ma lavare ar verc'h-vihan, peogwir he devoa hi graet he fask-kentañ. Ar verc'h he devoa 'ta kaset keloù d'ar vamm-gozh evit reiñ dezhi da c'houzout an devezh hag an eur ma vijent degouezhet. An dri o devoa dibabet. Hogen, an niverenn 3 a oa bet skrivet war al lizher en ur feson divalav a-walc'h, hag ar vamm-gozh a lennas 8.

Didrabas ez eas eta, d'an dri, da welout ur vignonez dezhi hag a oa o chom, du-se tu-all da gêr, tost da Venez-Roz. Ha, pa 'z ae du-se, ne gonte mui eviti na yer na kazh. Ar re-mañ a veze serret warno dor ar glud pe ar gegin, ha mat pell 'zo.

Ouzhpenn, ar c'heloù he doa da reiñ d'he mignonez eus distro he merc'h-vihan, rak ar re vras evel just ne rae ket kemend-all a forzh ganto.

O-div e tremenfent o fenndevezh, brav-brav, o klakenniñ, hag aet tre an abardaevezh, e tistrofe d'ar gêr, goude ur banne kafe diwezhañ.

Pa 'z erruas he bugale, e kavjont an nor serret, ha prenet zoken. Ar verc'h ne chalas ket gant kement-se avat : gouzout a rae pelec'h e veze lakaet an alc'houez ha prestik goude e oa digor an nor.

268

Sebezet e choment. Dirazo, un armel-yen nevez-flamm. Unan vras. Eus ar c'haerañ. Bras a-walc'h da servijout d'un tiegezh a seizh pe eizh.

Ar verc'h a dostaas war-bouezik. Evel gant doujañs. Astenn a reas he brec'h. Ha digeriñ an armel.

Splann, lintrus, gwenn-kann dindan sklerijenn ar goulou-tredan, e paras dirazo ar sebezusañ kevrin : war ur restell a varennoùigoù houarn, ur pladig. Ha netra ken.

Ha war ar pladig-se : tri zamm sukr.

Hep merienenn ruz.

Enezenn ar razhed

Ar skrid-mañ en deus bet " priz Per Trepos " e 1978

En-dro da Vreizh ez eus enezennoù, bras pe vihan, ur bern anezho. Gwelet e vezont peurliesañ, tost a-walc'h d'an aod, kelc'hiet gant reier bras, e-kreiz ur mor oc'h eonenniñ bepred... An darn vuiañ anezho a vez didud hañv-goañv. War ar re vrasañ e vev un nebeut tud, pesketaerien pe vartoloded a genwerzh...

Pa vez fall an amzer, gwall risklus e vez evit al listri a rank tremen e-kichen. Nag a hini a gavas eno gwele an Ankou er mor dirollet

Ezhomm bras a oa eus lagadoù an tourioù-tan, ha setu perak e vez kavet war pep enezenn, oc'h ober ged, tour-tan pe c'houlou o sklerijennañ an noz teñval.

Un diwaller pe zaou a vez bepred en tour-tan. N'oa ket ur vuhez, rankout chom dilavar, pa veze un den e-unan-penn, mizvezhioù-pad. Ha, fei ! pa groge touristed da zouarañ war e roc'h, e derou an hañv, mall ' veze gantañ toullañ kaoz ! Ur marvailher a zoare a oa an den am eus anavezet, digantañ eo em eus klevet istor « enezenn ar razhed ».

Pelec'h emañ an enezenn-se ? Ma sellit a dost ouzh Mor Breizh, e welit un enezennig, he zour-tan bras nevez-flamm, razet gwenn-kann e vogeriadur. Unan eus ar re vrasañ en Europa, war a lavarer, gouest da sklerijennañ aodoù Breizh-Veur. Ken uhel eo ma weler an dud bihan evel fubu pa vezer war al lein uhelañ. Ma seller gwelloc'h outañ e weler en e gichen un tourig-tan all losket e vogerioù ha dismantret holl gant an tan.

Pa veze goulennet digant an diwaller penaos ha perak e oa bet distrujet, kontañ a rae, met ur pennad goude, ar spont hag an doñjer a lakae ar blev da sevel war benn an dud.

270

- En amzer gwechall e veve war an aod, a-dal d'an enezenn en un ti bihan izel, un intañvez kozh ha paour. He fried a oa aet da anaon, 'pell 'oa, beuzet da heul e vatimant. Bevañ a rae diwar an tammig leve treut roet dezhi goude.

Bez' e veze bepred o sellout ouzh ar mor. Pa veze kontet ganti 'pezh he doa gwelet en donvor, an dud a grede merzout skeud an Ankou o tremen e daoulagad an intañvez ; rak, dre vras, 'pezh a lare ' oa gwir, spontus bepred. Nebeut amzer goude ec'h errue war an aod ar walenn sabatuus diskleriet ganti. An dud a lavare, hep gout' dezhi 'vel just, e oa un tamm sorserez...

A bep eil, an diwallerien, goude ur miz labour, a yae d'ar gêr, war an douar bras, evit diskuizhañ 'pad un nebeut devezhioù.

P'edo ar mare da zistreiñ d'an tour-tan, unan anezho a en em gavas gant an intañvez. Ha houmañ da laret dezhañ :

« Gwelet 'm eus en noz-mañ ul lestr oc'h ober peñse war ar reier. Tout ar vartoloded a zo bet beuzet nemet unan, hag ar razhed 'oa e bourzh al lestr. Hag e lec'h korfoù martoloded a vez kaset deomp gant al lanv, an Ankou e-unan eo a vo, ha gantañ ur bern razhed d'e heul, o krapañ 'trezek an dud !...»

An diwaller 'oa un den yac'h e spered, ne gredas seurt. Gwelloc'h ! Goap a reas ouzh ar sorserez kozh, tra ma 'z ae 'trezek an enezenn evit adkregiñ gant e labour. Rak, penaos e c'hellfe bezañ bet ul lestr o peñseañ e-kerz an noz

diwezhañ ? Abaoe pell e veze an amzer ingal brav-kenañ !

E-unan-penn e oa bremañ en tour-tan, o tiskouez d' al listri an hent mat. An taniou en noz a zo 'vel daoulagad an douar pa 'z eo deut an deñvalijenn war ar bed morgousket.

An noz kentañ a dremenas sioulik.

Edo o sellout ouzh banne splann e c'houleier, pa spurmantas un dra bennak hir ha du o neuñ war an dour. An dra-se 'oa heñvel ouzh ur vagig diempret he c'hoad. Krediñ a reer gwelout touellweliou alies, pa zispak ar ruzell-veure war ar mor, dreist-holl pa vez skuizh an daoulagad, dre forzh bezañ sellet en noz ouzh ur mor teñval.

Tamm-ha-tamm, ha dre ma save an heol, ar seurt peñse-se a dostae ouzh an enezenn. A-benn ur pennadig amzer, ar paotr a welas gwelloc'h-gwellañ petra 'oa. Dindan bannoù diwezhañ al loar o vervel e yae war-raok bag an Ankou, ur bern razhed e-barzh hag en o c'hreiz korf-eskern ur martolod, krignet ganto e-kerz o beaj kañvaous. Pa welas petra a errue etrezek ennañ, an den a gemeras e fuzuilh, evit tennañ warno.

271

« Ar razhed. ! Ar razhed ! Doue a viro ! Gwelet mat he doa ar sorserez kozh foll... Ha n' em eus seurt d'en em zifenn outo ! »

Pa sortias an den eus an tour, edo ar vag o touarañ war an traezh. Tannoù e fuzuilh a reas muioc'h a drouz eget a zroug. Ar plom a gouezhe warno evel kazarc'h e miz Meurzh. Al loened fall ken tev ha gedon, a rede war-du ar reier da glask goudor dindan ar bezhin. Ne chomas war an traezh nemet ar vagig diskaret hag an Ankou e-barzh. Ma ne c'helle ar plom dont a-benn, ar greun kontammet a zeufe sur-mat... Hag an den da skuilhañ war ur roc'h plat ha sec'h ur bern greun glas, ar seurt a vez implijet da lazhañ al logod.

Razh ebet na ziskoueze beg e lost. An den a bignas war lein an tour. Alese e welas : ur pikol razh a dostae ouzh ar greun. Hag eñ hep disfiziañs da zebriñ un nebeut greunennoù ha da gouezhañ kerkent marv-mik. « Unan ! » eme ar paotr a vouezh uhel : « Gortozomp ar re all ! »

A-benn un eur marteze, setu tout ar razhed o tont da fronañ o c'henseurt marv. Met, hini ebet anezho ne gemeras perzh er friko a varv profet dezho. Ur pennad goude ne chome mui war ar roc'h nemet ar c'horf. Al loen a oa en em lidlazhet evit e vreudeur. Lezenn ar razhed eo war a lavarar... Unan, an hini koshañ a rank mervel evit saveteñ ar re all...

Tud 'zo 'vez sot gant o zammig loenedigoù, met ar re o deus al loened fall-mañ 'vel amezeien a zeu da vezañ sot en un doare all. Ar seurt krignerien-se, evel a ouzoc'h a gresk evel raden. Ret e vefe dezhañ razheta e doare pe zoare, ha buan ! Gedal a reas war an traezh. Kerkent ha ma wele ul lost hir a-dreñv ur roc'h, setu eñ war-lerc'h. Pegen iskis ar seurt redadeg-se etre an den, ur pikol bazh gantañ, hag ar c'hriagner... Pell e padas ar redadeg. A-benn ar fin, ar paotr a bakas unan anezho. Roet en doa dezhañ ur mell taol, ken e oa strinket e empenn eus e benn. An den a chomas a-sav, berr warnañ ha torret dezhañ. Sakreal a rae da lakaat ar reier da ruziañ ma ve bet tu. Treut e oa ar chase : daou razh hepken kaset er bed all ! ha skuizh bras an den. « N'eo ket posupl ! ret 'vo kavout un dra bennak all ! Ma ! poent eo bremañ mont da gousket... ! ».

Pa zihunas ar paotr evel kustum, an heol a oa izel dija war an dremmwel. Dichal ar mare en doa kaset gantañ bag an Ankou. An diwaller a bignas en-dro war lein e dour, o prenañ war e lerc'h an nor-dal.

272

Un nozvezh hir a grogas dindan bolz an neñv, sklerijennet gant gouleier a bep seurt. Trouz ebet na war ar reier na war an traezh. Ar peoc'h o ren war bep

tra.

Met pa zeuas er gegin da gemer e vanne kafe pemdeziek, eno, er sal, loustoni da rozellat a oa war al leurenn ! ar razhed oa deut a-benn da zont en tour hag o doa kemeret boued a bep seurt er ganastell, war an estajerennoù, diskroget o doa zoken an anduilh a oa a-istribilh dindan lein ar gegin.

Ar paotr a chomas sebezet. Kounnar ennañ, e krogas da skubañ al leur. « Penaos an diaoul o deus graet ? » emezañ, en ur skrabañ e benn. « Bremañ, emaint pell, leun o c'hof. N'eus forzh, dont a raint en-dro an nozvezh a zeu, ha neuze... gwelet e vo piv 'vo an hini finañ !...»

An devezh-pad, ar paotr a savas trapoù gant orjal, evit ober lasoù da bakañ al loened fall. Kemer a reas ivez ur c'havell hag e lakaas e-barzh un tamm kig-moc'h. « bev pe varv e vint paket, » a soñjas an den. Kerkent ha fardet gantañ gouleier an noz, ez eas da guzhat en armel c'houllo ar gegin hag e c'hortozas.

An traoù a yeas buan-buan. Evel ma ouzoc'h dija, ur spered lemm a zo da seurt loened. Eus an tu all d'ar gegin, ur bern razhed a erruas. Dre belec'h an diaoul ?... Dindan selloù sebezet an den en em zisplegas un arvest a lakaas anezhañ da chom dilavar gant an euzh. « Ha c'hwi, va zud vat, m'ho pije gwelet an traoù-se, a vije bet heuet ha spouronet ivez, va c'hredit... ».

Ur wech degouezhet dindan an anduilh, ar c'hriagnerien a bignas war an daol. Kerkent erruet a-blom d'unan anezho, eizh razhen em lakeas war ur renk, seizh all a savas war o c'hein, c'hwec'h war ar re-mañ, hag evel-se betek ma voe uhel a-walc'h ar biramidenn. Ha, d'ar razh diwezhañ da grignat ar sifelenn.

An anduilhenn, o riklañ a-hed kein al loened hep ober an disterañ trouz, a gouezhas war an daol. Goude se, diaes krediñ !, e voe kaset ganto dre doull ar voger.

E-keit-se, edo reoù all o laerezh ar vioù en ur mod iskisoc'h c'hoazh. Vioù a oa en ur pod war estajeren ar gegin. Daou razh a bignas er pod. Unan anezho, ur vi stardet etre e bavioù, en em lezas da gouezhañ war e gein, e-kichen e geneil. Hemañ e sachas war-bouez e lost betek an toull. Un podad eoul a oa eno ivez. Ma ! a bep tu da vord ar pod edo ar razhed o soubañ o lost. Kerkent ha ma veze gleb e tec'hent, o lost astennet, o kas ar boued-se ganto.

273

Farsus ha spontus war un dro 'oa an daolenn. Farsus gwelout o doareoù, spontus, soñjal en distruj e c'hellent ober.

Ha penaos en em zizober outo ? Ar ouenn divergont-se 'deus kig ken kalet ha ler. Biskoazh kemend-all ! Petra bennak m'en doa galoupet bro, p'edo martolod, morse, gwech ebet, n'en doa gwelet seurt tra...

Koulskoude, eus don e eñvor, e teuas da soñj dezhañ. P'edo war ul lestr brezel 'pad e amzer servij, gwelet en doa un doare evit spontañ ar razhed.

Evit pep razh bev paket ganto, ar vartoloded o deveze ur banne gwin digant ar c'heginer. Un deiz, hemañ a stlapas ur razh bev en tan. Al loen en doa youc'het en un doare spouronusoc'h eget ur c'hristen e flammoù an ifern. Ar c'hriadennoù-se a reas efed : an holl razhed a dec'has diouzh al lestr. War ar maez e veze graet kemend-all gant an naer-wiber a veze kavet a-wechoù en tiez. Ar soñj-se a labouras spered an den 'vel ur broud...

Un nozvezh a dremenas c'hoazh. Na hir an nozvezh en un tour-tan. Cheñchet en doa lec'h d'an trapoù. Met, d'ar serrnoz n'en doa paket netra ; ar razhed ne raent van ebet eus an trapoù-se.

An den a reas e soñj neuze. Boazet e oa da welout al loened da zont d'ar memes eur. Mont a reas da c'hourvez war daol ar gegin, un tamm kig-moc'h etre e

zent. Ar peurrest eus ar boued a oa bet klozet mat gantañ e lec'h all.

Setu ar c'hriagnerien o tont. Pegen fur int ! Gwelet o deus an den, c'hweset a-bell an tamm kig. Nec'het int dirak an dra nevez nemet unan, an hini koshañ 'vel just. Pignat a ra war an daol da welout petra 'zo e genou ar paotr. Tamm-ha-tamm e tosta, hardizh met evezhiek ; e vlev a luc'h, flour. En em stlejañ a ra a-hed divesker an den ; pignat a ra war e vruched.

Ur skrijadenn a dreuzas ar paotr, 'vel ma vije aet an Ankou drezañ, o soñjal er martolod, debret penn-da-benn gant al loened spontus-mañ, hag a gasas anezho davetañ

Ken buan hag ul luc'hed setu paket al loen ha plantet er c'havell, serret mat an norig houarn warnañ. Ken buan eo bet graet an taol ma n'en deus gellet dantañ netra.

An den ne gollas ket amzer : kerkent kavell ha razh a voe stlapet e-kreiz an tanflamm er siminal.

'Pezh a oa erruet war al lestr a c'hoarvezas amañ ivez. A bep tu e tifourke razhed pennfollet gant kriadennoù o c'henseurt... hag al loened fall da gemer an tec'h.

274

Al lanv, hag en doa degaset en-dro bagig an Ankou, evel ma vije bet o c'hortoz ar c'hriagnerien, a gasas anezho en donvor gant an tre...

An diwaller a sec'has gant e vañch an dour a zivere diwar e dal. Erfin ! ar peoc'h war an enezenn ! Sellout a reas gant fiziañs ha levenez ouzh an oabl steredennek ; al listri a c'helle mont ha dont e surentez gant ar gouleier bras o sklerijennañ o hent.

En noz-se e oa mare al loar gornek. Al loar a ziskouez, da neb a oar, an amzer a vo. Da vare al loar gornek, n' eo ket brav mont er-maez. Ha setu : a-greiz-holl an avel a savas o lakaat ar mor da spoumañ Ken sioul ma oa an traoù en endervezh. Bremañ, tonnoù a save uheloc'h eget tiez, o kleuziañ islonkoù braouac'hus a bep eil.

An avel yen a sklase izili an diwaller, c'hwezhañ a rae ken kreñv, ha lopañ ken kalet ma vije bet lavaret e felle dezhi diskar an tour-tan. Tourtal a rae an tarzhoù, ken na vralle an tour.

Ar mor a zo treitour. Pa vez amzer fall, 'pezh a zo bet kaset gant an tre a zeu en-dro a-wechoù gant al lanv.

« Ar razhed ! ar razhed ! Va Doue ! setu 'maint o tont en-dro war-du an enezenn, douget war gribelloù ar mor diroll ha bountet gant an avel foll ! »

Hag al loened feuls da aloubiñ an tour, o pignat gant orjalenn an diskuruner. Daou enebour en doa bremañ an den, ar gorventenn hag ar razhed.

Ar gorventenn ! koshañ den war an douar n'en deus ket gwelet kemend-all.

An den a reas buan e soñj : « Warc'hoazh 'vo graet war-dro ar razhed », rak gwelout a rae du-hont, e-kreiz ar mor dichadennet, un nebeut batimantou bras o stourm, gwech pintet uhel war-grec'h an tonnoù, gwech o tiskenn ken don en islonkoù ma ne vezent mui gwelet...

Nag a vagoù 'zo bet brevet war ar reier bras-mañ pa ne oa ket c'hoazh a dourioù-tan Met, bremañ...

A-daol-trumm : « Met, petra 'zo ? » eme an den. Unan eus gouleier an tour 'oa o vervel, 'vel mouget gant ur barrad avel. Buan e tiskennas betek sal an tredan evit gwelout petra 'oa manket gant ar mekanikoù.

'Pezh a welas ' oa ken gwash ha fin ar bed ! Dre holl, razhed, ur bern anezho, ken stank hag ar brennig war ar reier. Edont o krignat forzh petra. Debret o doa dija lod eus armel vras an tredan ha, pezh a oa e-barzh ' oa evel ur bern treid yer krignet ha dispennet.

275

« Penaos ober ? Penaos ober ? » 'soñje an den gant disesper. « Me 'zo amañ 'vel ur maen er c'hleuz. Bolontez Doue e torrfe ar blanedenn-mañ diwarnon ! »

A-greiz-holl, goulou ebet ken. Teñval-sac'h e-barzh an tour. Ar razhed 'oa deut a-benn da zrailhañ an holl neudennoù.

An den a bignas war lein : du-hont, ar batimantoù a dostae bepred. Skeudenn korf krignet ar martolod e bag an Ankou a dremenas dirak e spered pennfollet. 'Vel en ur wallhuñvre e welas ar batimantoù du-hont, stlapet, frailhet ha dismantret war ar reier, ar vartoloded o neuñ war ar mor gouez, didruez.

Sikour ebet n'helle gortoz eus an aod, penaos vefe bet sikouret dre ur seurt korventenn. Nann ! ret ' oa dibab : an tour pe ar batimantoù o tostaat muioc'h-mui. Evit sklerijennañ ar mor ha diskouez an hent, ret 'oa : an tan e pep tra.

En traoñ e vez bepred eoul-douar evit gwalc'hiñ ar mekanikoù. An den, ankounac'haet ar razhed gantañ a skuilhas eoul-douar war al leur. Flammenn sklaer un alumetezenn en deñvalijenn hag ur pennadig goude e roc'he an tangwall en tour.

Setu penaos e oa bet savetaet listri bras en nozvezh-se, nozvezh a spont. Ha setu penaos al loened fall hag o doa lazhet ar goulou en tour-tan a voe rostet en tangwall.

Dismantroù an tour devet a chom bepred war an enezenn. En e gichen unan bras, gwenn-kann. A-dal, war an aod, bez' e weler mogerioù 'pezh a oa bet ti ar sorserez kozh, dare int da gouezhañ en o foull. Tra iskis, losket ' oa bet an ti, hep na oufer penaos, e-pad an nozvezh skrijus-se, an hini gwashañ bet gwelet biskoazh...

Un devezh diwezhañ

Ian Press a zo ur saoz yaouank - ur c'helt, evel ma lavar ! - dimezet gant ur vreizhadez. Tremen a ra e vakañsoù en enez Vriat. Desket gantañ kembraeg, e tesk ivez brezhoneg gant Skol Ober ha ne gomz nemet brezhoneg gant e gelennerien pa zeu d'o gwelout.

Kelenner eo war ar rusianeg e Skol-veur Londrez. Ha warlene, goude seizh vloaz, e tistro da vro Rusia, d'ober ur veaj-studi. Savet en deus un enrolladur e saozneg diwar-benn ar yezhoù keltiek evit Skol-veur Exeter.

Evit an Xvet gwech edon o pignat skalieroù an ostaleri. Ur mizvezh e Leningrad, en un ostaleri vrav, met hep pred ebet diouzh ar mintin. Kousket em boa mat, met ne oa ket mui a voued er gambr. Memes tra e vez dour-berv atav en un ostaleri soviedel. A-hed an deiz a-hed an noz, e verv an dour e samovar an « dejournaia » war bep solieradur. Mat-kaer eo ar skalieroù evit ar yec'hed, ha tost-tost ouzh an ostaleri ez eus ur supermarc'had. Ya, ur gwir supermarc'had, gant traoù da brenañ ennañ, en Unvaniezh Soviedel. Zoken e roer an arc'hant d'ur « Sweda ». Bara du-pod, pegus, formaj a bep seurt, gwestell ha, na pegen ker... gwispid.

Ha setu evit an Xvet gwech edon o pignat gant ar skalieroù. En em voazañ a reer ouzh loustoni skalieroù an ostaleri. Er c'hambroù eo kalz gwelloc'h. En Unvaniezh Soviedel, evel gwechall e Bro-Rusia, e Sant Petersburg, e rank ar skalieroù bezañ lous, ha teñval.

Ur burzhud ! Dihun eo an hini a lodennan ar gambr gantañ. Ar boued a fardomp. Piv en deus ezhomm eus un ti-debriñ ? Mat a-walc'h eo ur gambr ostaleri, ha c'hwi o sellout ouzh ar c'hirri-chalbot o vont e-biou.

Penaos e tremenin an devezh-mañ ? An hini diwezhañ. Ne vo ket a gentelioù. Argaset en em santomp gant an " Institout ". Pourmen e kêr a c'hellfed ober. Adarre ar stêr, ledan, ar straedoù, ledan ivez, hir hag eeun, hep kinkladur, hep livioù bev. Al liorzhoù, sec'h, divuhez ar geot enno evel dremm an dud. Ar stalioù, lostadoù peurbadus. Hag evit petra e reer al lost ? Ne oar ket an darn vuiañ eus ar re a dremen an devezh er stalioù-se zoken. Marteze eo evit ul levr, ur gwir levr, - neket prezegennoù -, nevez embannet. Vad a ra evelato, pourmen dre Leningrad. Dre-holl ez eus tiez-debriñ e-lec'h ma vez fardet deoc'h un dra hepken, saosison, *pel'meni*, *zakouski*... Bep ar mare ez eer d'an ostaleri vras evit estrenien ; eno e vez kavet « taol digor ». Penaos e treuzvev an den soviedel, petra a soñj-eñ eus buhez an estren moumounet ?

277

Hejañ a ra an ostaleri. Gant ur c'harr-chalbot o vont e-biou. Goullo eo va fenn. Neuze e teu din ar soñj e rankan klask en em gavout gant ur mignon soviedat hiziv. Dec'h em eus komzet gantañ er bellgomz. N'emañ ket pell o chom.

Ober a ran va fakadoù. Ret eo soñjal en tren a ya kuit da v-Moskov war-dro eizh eur. Evel-se e vin prest ; marteze e vin diwezhat o tont en-dro d'an ostaleri.

Emaon o tiskenn ar skalieroù. War dreuzoù an ostaleri en em c'houlennan adarre piv a c'hellfe bezañ an dud a zo dalc'hmat o c'hortoz dirazi. Aes a-walc'h eo kompren perak n'eus ket a zilabour en Unvaniezh Soviedel. Krediñ a ra deoc'h ne ra an dud-mañ tra ebet. Evelkent emañ al labouradegoù o klask micherourien en aner.

Alies a-walc'h on bet oc'h ober un droiad-vale e kêr e-pad va fennad-amzer e Leningrad. Disheñvel eo diouzh Moskov, pe gentoc'h ar v-Moskov am eus anavezet dek vloaz 'zo hag a zo deut bremañ da vezañ kêr ar gomunouriezh, ur gêr soviedel, diskaret m' eo bet he c'harterioù kozh gant ar vandaled a sav miliadoù ha miliadoù a ranndioù digar en-dro da gêrioù an Unvaniezh Soviedel. Aes eo anavezout, adkavout ar spered a zo e-barzh romantoù Gogol ha Dostoievski. N'eus ket bet a gemm er spered-se.

Ar straedoù ledan, ar plasenoù ledan, dreist-holl ar *Sennaia plochtchad'* e-lec'h ma kantree Raskol'nikov, an *Nievski Prospiekt* e-lec'h ma vez gwelet kement a zo da welout er bed-mañ, an den gant e holl zoareoù.

Souezhus eo an temz-amzer. Goude ar goañv e ve ret adlivañ an tiez, met ne reer ket. Livet eo pep ti. Brav eo, gant ma vo nevez-flamm al livaj. E karterioù 'zo, dreist-holl diouzh tu an hanternoz, e-kichen ar zoo, e-lec'h m' emañ ar gwellañ ti-debriñ, *Dem'ianova uc'ha*, eo teñval hag enkoc'h ar straedoù. War un dro ez eus eno buhez, eno e vever. Marteze e santer an dra-se dre m'eo strishoc'h ar straedoù.

Evit gwelout a dostoc'h zoken penaos e ya en-dro ar vuhez en Unvaniezh Soviedel e vefe ret tremen ur pennadig er gar. Plijout a ra din gar Bro-Finland. Eno eo degouezhet Lenin e bloaz an Dispac'h. En ur gaoued wer emañ, lorc'hus ha lugernus, an tren en deus degaset anezhañ en-dro d'e vro. Un doue eo !

Ur gar nevez eo evit an hini a sell ouzh he zalbenn a ro war an Neva ha pelloc'h, e weler kreizenn ar c'h-K.G.B. gant he c'hameraioù, he mogerioù fouet, he doare dizanv.

278

Ur wech tremenet treuzoù ar gar, ur wech gwelet ar binviji a vez prenet enno tikedoù evit an trenioùigoù a ra ar servij mont-dont etre Leningrad hag ar c'hêriadennoù tro-dro, neuze ez eer er-maez davet an trenioù. Dre-holl tud o komz, oc'h ober al lost evit dienn skornet, zoken e-pad ar goañv, saosison, pel'meni, kafe dievus graet gant sukr, heiz, dour bervet ha laezh ha setu holl ; evit prenañ kazetennoù, pe kvas, un evaj goet, fardet gant bara du, bier ivez dievus. Gant bier e krog pep Rusian e zevezh. Da nav eur, da eizh eur, e vezont gwelet e pep korn eus kêr, oc'h ober lost evitañ. Evit ankounac'haat petra ? N'eo ket hepken o buhez ; evel-se e vez ivez e Bro-Finland, hag e teu Finlandiz bemdez da Leningrad da evañ vodka. Emaint o c'hortoz an tren, tren an hanternoz, tren ar sav-heol, neket tren ar c'hornog. Hemañ n'eus ket anezhañ. Un tren ez eus, met evito ne ya ket pell.

A-zehou, a-gleiz, a-raok, a-dreñv e tarnij an dubeed. Bep ar mare e kendalc'hont gant o stourm : e nijont. Mat eo nijal. Ral a wech, e sant ar soviedad, o c'hortoz er gar, o redek kêr gant e sac'hig, keneil e vuhez, evit lakaat ennañ traoù a gavo marteze er stalioù, en deiz-se, ral a wech, a lavaran, e sant frankiz an dube. War un dro e komprener, e-kreiz mouezhioù o klemm, o c'harmiñ, ez eus en Unvaniezh Soviedel, kement a stadoù hag a dud. An diren kreizennet.

En ur chaokat soñjoù a seurt-se e tiskennan ar skalieroù dirak an ostalери hag em eus kemeret hent ar « metro ». Pell a-walc'h emañ hemañ, ha pelloc'h e kaver c'hoazh o vezañ m'eo ret hediñ ur straed eeun ha ledan, hejet gant ar c'hirri-chalbot ha n'eus ehan ebet etrezo. Evit an dekvet gwech e treuzan war droad ar pont-se a-us d'an Neva a gas ac'hanon bemdez d'an Institout war ar Moika, e kêr an douristed. Treuzet ar pont ganin e tiskennan e-barzh ar « metro ». Daou ehanlec'h. Modern hag eeun eo « metro » Leningrad, n' eo ket ken mizus, na ken spontus hag hini Moskov. Adarre skalieroù hag e teuan er-maez en ur savadur a c'hellfe bezañ n'eus forzh pelec'h. Ur savadur, peder moger hag un doenn dezhañ gant e zorioù kinklet gant un M. Dek eur hanter. Dav eo gortoz. Un droiadig a ran. War ur speurenn ha na servij, diouzh an diavaez, da netra, e welan a bep seurt embannoùigoù : tud o klask lojeiz, o klask ur feurmer, aliesoc'h tud o klask eskemm o lojeiz. Ul lojeiz gant teir sal evit ul lojeiz gant div sal, ul lojeiz amañ evit ul lojeiz du-hont.

E-biou e ya an amzer. Unnek eur. Ar bellgomz. Ober a ran an niverenn. Seniñ a ra. Ur respont hag emañ pep tra en urzh. Penaos mont di ? Mont a ran kuit. Da gentañ on diheñchet. Heñvel-meurbet eo ar straedoù, ar stalioù, an eil ouzh eben. Evel-se e teu ivez da vezañ er C'hornog, met er C'hornog eo brasoc'h o niver hag ar stalioù n'int ket ken disanv. Nepell eme an Neva, homañ ne vez morse pell. En diwezh e kavan ar straed hag e heuliañ anezhi. Dizudi ha trist eo ar c'harter. Un ti-debriñ a gavan, lous ar prenestroù warnañ, a-dreñv dezhañ ur porzh ha ranndioù, boestoùigoù, ur porzh digempenn, gant geot hir ha gwenn, melenaet, gwenojennoù o kammdroiennat drezañ. A-gleiz, an nor. Adarre skalieroù, strizh, lous ha teñval. Pignat a ran ganto betek ma kavan an nor a glaskan. Seniñ a ran. Dont a ra gwreg va mignon hag ez an e-barzh, en ur bed a guzh talbenn an ti, doare ar c'harter. Pallennoù war ar mogerioù, levrioù dre-holl, koulz e rusianeg hag e yezhoù all. Un teñzor a zo amañ. Levrioù Proust, Céline hag all... Pladennoù eus ar re nevesañ. Ur c'hardeur diwezhatoc'h e tegouezh va mignon, ur voutailhad kognak gantañ en e zorn. Ne labouro ket ken hiziv. Azezañ a reomp hag e tremenomp an devezh o komz diwar-benn kement tra a zo er bed. Studier eo, eus Jdanov, ha studiet en deus e Rostov-na-Donou. Bremañ e kendalc'h gant e studioù e Leningrad. Ral a wech e vez evel-se. Liammoù en deus marteze er gevredigezh soviedel, met liammoù a glask en estrenvro ivez. Mougus eo. Ne c'hell morse mont d'an estrenvro. En em santout a reont, o-daou, tostoc'h ouzh ur bed en ur studiañ anezhañ. Gant ur spered dieub, met hep renk uhel er Strollad, a vezer kondaonet da chom en Unvaniezh Soviedel - a zo disheñvel he rannoù, evel an doare bevañ enni.

Gant an c'hognak hag ar zakouski e tremen an amzer, plijus ha sioul. Da goan e tebromp viou. Neuze ez eskemmomp profoù, levrioù. Da seizh eur hanter e kimiadan diouto hag e teu-eñ ganin betek ar « metro ». Er c'harr-boutin, evel an an darn vuiañ eus ar Rusianed, ne bae ket. En o c'hreiz donañ e tleont kaout dispriz evit ar stad a warez anezho diouto o-unan. Dibaouez e soñjer e Dostoievski hag e teuer da welout e fell d'ar stad gwareziñ an dud, en ur virout ouzh ar re-mañ da vezañ en o frankiz. Hag e soñjer adarre en direnerezh kreizennet an Unvaniezh Soviedel.

D'an eur rik e tegouezhan en ostaleri. Uhel eo va spered, ha n' eo ket gant ar c'hognak ! A-gevret gant va c'heneiled ez an d'ar gar. Ur gar all eo, gar v-Moskov. An devezh diwezhañ e Leningrad e oa.

Ar yezhoù en Unvaniezh Soviedel hag e Yougoslavia

Er pennadig skrid-mañ e fell din skrivañ diwar-benn al liammoù a zo etre ar yezhoù hag ar vuhez en div vro-mañ. Dija e vez gouezet kalz diwar-benn ar vuhez pemdeziek en Unvaniezh Soviedel, - mat-kaer eo bet taolennet e levrioù 'zo, met hepken el levrioù -, ha n'eus ket kalz a dud hag a ve bet o chom eno. Evit ar pezh a sell ouzh Yougoslavia, mont a ra di bep bloaz kalz tud evel touristed. N'eus kevrin ebet eno evit an tourist, daoust ma 'z eo marteze ar vuhez wirion teñvaloc'h du-hont, evel ma oa gwechall e Spagn.

Talvoudus e vo koulskoude teurel ur sellig war ar vuhez er broioù-mañ ha setu amañ perak. Kouls en Unvaniezh Soviedel hag e Yougoslavia e kavomp ur politikerezh yezhel, enno ez eus meur a yezh o kenvevañ, pep hini anezho anzavet hag harpet gant ar Stad. Diaesterioù a vez, stennadurioù hag all, met dre vras n'eus yezh ebet o waskañ ar re all.

O sellout a dostoc'h ouzh an div vro e welomp ez eo stad an traoù e pep hini anezho disheñvel e-keñver meur a dra.

Evit gwir e kenvev e Yougoslavia peder yezh a-berzh-stad. Div anezho, ar serbeg hag ar c'hroateg a zo diskleriet evel ma ne vijent nemet ur yezh hepken, daoust d'ar c'hevezerezh don, hag a-wechoù taer, a vez etrezo. E Zagreb e vez anvet ar yezh-se kroateg pe kroato-serbeg, pe zoken serbo-kroateg (kalz a anvioù evit ur yezh !). Met bez' ez eus ivez eno ar « zagrebatchki», ur rannyezh ispisial, a zo ur c'hemmesk eus rannyezhoù ar re a zo deut eus diwar ar maez da labourat e kêr hag eus hini ar re a zo o chom hag o vevañ en abaoe pell. Ur rannyezh-kêr eo. Dre ar bed holl e vez evel-se e c'heller lavarout. Tu a zo da lavarout he deus kollet Pariz he rannyezh istorel dindan levezon an embroidi. Da c'houzañv en devez ivez ar galleg !

E Serbia e komzer serbeg kerkoulz e Beograd, he c'hêrbenn ha kêrbenn ar vro en he fezh. En hanternoz, en-dro da Ljubljana, e vez komzet sloveneg, ur yezh heñvel a-walc'h ouzh ar serbo-kroateg, barzhed ijinek dezhi, dreist-holl Frantse Precheren. Diouzh tu ar c'hreisteiz emañ Makedonia, gant ar makedoneg da yezh, hag a vije ur rannyezh vulgarek, diouzh ma lavar Bulgariz. Gwir e c'hellfe bezañ, met n' eo ket e Bulgaria eo e vez komzet makedoneg ! Gwechall gozh dija e oa anezhi ur rannyezh dizalc'h, orin ar slaveg kentañ o vezañ bet lakaet dre skrid, ha bremañ emañ goustadig o tont da vezañ ur yezh en he fart he-unan.

281

Gant-se e welomp ez eus ur c'hempouez yezhel er vro-mañ. War an dachenn etrevroadel ez eo ar serbo-kroateg eo a implijer a dra sur. Ha d'ar serbo-kroateg eo e vez roet ar gwellañ paper evit ar c'helaouennoù, al levrioù. Koulskoude eo e Slovenia eo emañ kreizenn an ijinerezh. Evel e Barcelona hag e Katalonia e-keñver Spagn.

En Unvaniezh Soviedel eo reoliet heñvel an traoù. Hervez al lezenn eo par an eil yezh d'eben. Met e gwirionez eo deut ar rusianeg da vezañ « primus inter pares ». Pal ar gouarnamant a zo lakaat ar rusianeg da vezañ eil yezh, pe dost, an holl re ha n'eo ket ar rusianeg o yezh kentañ. Un divyezhegezh voutin. Hag ar Rusianed ? Ne vez ket komzet diwar-benn ar re-mañ. E gwirionez n' eo ket bet tizhet ar pal-se marteze. Buan-buan e kresk niver ar re a gomz yezhoù turkek. Ar Rusianed en em sant evel enket. Dre ma ne fell ket d'an darn vrasañ eus an dud-se, na d'ar re an o komz yezhoù kreñv en Unvaniezh Soviedel, komz rusianeg. Ha pa ne vez ket ar rusianeg kar d'ar yezhoù komzet er broioù-se, ez eo diaes d'an dud stagañ outañ.

Marteze e kemmo stad an traoù en Europa. Emañ an ukraineg hag ar bielorusseg, gwechall rannyezhoù eus ar rusianeg deuet da vezañ yezhoù distag, dreist-holl abaoe an Dispac'h, o treiñ adarre da rannyezhoù, daoust ma vefe an ukraineg, an eil yezh slavek, hervez niver an dud hag a gomz ar yezh-se.

Hep mar ebet e tremeno kalz a amzer a-barzh ma teuy yezh an araokaat, hini Lenin, da vezañ yezh an holl Soviedoù. A-benn neuze en devo ar saozneg kemeret lec'h ar rusianeg !

282

Setu ur sellig ouzh buhez ar yezhoù e div « vro », hag a vez renet enno ur « politikerezh yezhel ». Ar frankiz roet da bep yezh n'he deus ket harzet ouzh ar stadoù da chom liammet mat an eil ouzh egile. Un dra gizidik a c'hoarvez ur wech an amzer. En ur yezh en em vesk kement tra a ra spered ur vroad, daoust ma n'eo ket ar vroad, ar ouenn hag ar yezh an hevelep tra. Oc'h anavezout, o harpañ yezhoù all ne gouezh ket ur vro a-dammoù. Er c'hontrol, dont a ray pep rumm da gaout doujañs an eil ouzh egile. An hollspersedouriezh a sturie tud an Unvaniezh Soviedel ha Bro-Yougoslavia, a zo ur skouer evidomp tud ar C'hornog. Un deiz ne vimp ket ken Saozon, Gallaoued, hag all..., bez e vimp deut da vezañ un « dra bennak » brasoc'h ha war un dro bihanoc'h, - ur gevredigezh, ur gumuniezh.

Bro-Normandi : ur yezh dezhi ivez ?

Ar " Yezhoù oil " o tiblouzañ

E-barzh e bikol levr " Minorelezhioù yezhel en Europa ar C'huzh-Heol " bet embannet daou vloaz 'zo e Kembre gant Gomer Press, en deus Meic Stephens gouestlet pennadoù fonnus da zaou barlant a vez sellet outo e-giz trefodachoù peurliesañ : parlant douaroù izel Bro-Skos ha hini an enezennoù saoz-ha-norman. Diouzh lenn Meic Stephens ez eo div yezh vroadel he deus Bro-Skos : ar gouezeleg war he douaroù uhel hag ar skoseg * (« Scots ») war he douaroù izel. Enezenniz Jerzenez ha Gwernenez a ya d'ober ivez unan eus minorelezhioù yezhel Breizh-Veur, kazel-ha-kazel gant ar pobloù keltiek. " Norman French " a ra ar Saozon eus an teodyezh-se. Ul lodenn eus an Normaneg a vez komzet ivez war an douar bras an hini eo.

Normaneg, Pikardeg, Galloeg... setu anvioù na weled roud ebet anezho er c'hazetennoù n'eus ket ken pell-se, hag a zasson iskis c'hoazh e meur a zivskouarn. D'an 3, d'ar 4 ha d'ar 5 a viz Ebrel 1978 ez eus bet dalc'het un emvod meur e Clermont-Ferrand gant dileuridi eus ar « yezhoù OC », eus ar « yezhoù OIL » hag eus ar « galleg-ha-provañseg ». Hervezo n' hell ket adsavidigezh ar yezhoù pobl chom afer Euskariz, Breizhiz pe Gorsikiz nemetken. Tud a ra gant parlantoù tostoc'h ouzh ar galleg a zo ivez ur sevenadur dezho, hag o deus ar gwir da zifenn anezhañ : setu pezh a zisklerie an dileuridi bodet e Clermont-Ferrand, ha goude meur a ziviz, entanet alies war a lavarar, o deus embannet ur skrid-diazez hag a ro da c'houzout o mennadoù hag o goulennoù pennañ. Anavezet e vez ar skrid-diazez-se dindan an talbenn a " Chart ar yezhoù hag ar sevenadurioù rannvro " ; un embannadur klok anezhañ a c'heller kavout e niverenn miz Mezheven 1978 ar gelaouenn *Breizh*. Tud a oa bet dileuriet eno gant Bro-C'hall, en o zouez un den genidik eus Gemene-Penfao ha paotr-al-lizhiri eus e vicher, ur marichal war e leve bet savet gantañ ur c'heriaoueg eus rannyezh Bro-Retz hag an ao. Jil Morin, kelenner war an istor ha prezidant kevredigezh " Mignoned ar Galloeg ". A-berzh rannvroioù « oil » all e oa dileuridi eus Bro-Vourgogn, eus Bro-Bikardi hag eus Bro-Normandi.

* War ar gudenn-man, lenn Al Liamm Nn 17, Du-Kerzu 1949, Per Denez : Bro-Skos, ur sell war an emsav, hag ivez Al Liamm Nn 19, Meurzh-Ebrel 1950, David Murisson : Lallans.

284

Techet omp da grediñ ne vije nemet ur gouelec'h sevenadurel divent en tu-hont d'hon harzoù, ur seurt fraostaj ma vije ennañ tro-spered Pariz gant ar boblañs en he fezh. Berrwel eo deuet ar menoz-se da vezañ 'm eus aon. Warlerc'h Korsikiz, Euskariz, Breizhiz ha minorelezhioù etnikel all, emañ lod eus ar Frañsizien o-unan o fringal dindan wesken ar stad c'hall. Setu Bro-Normandi, Bro-Bikardi, Bro-Loren ha me 'oar, o tiblouzañ a-nebeudoù hag o kregiñ da vale a vandenn gant ar pobloù amjestr. Dres e-giz-se emañ an traoù o vont e Bro-Spagn ivez. Ar minorelezhioù etnikel - en o fenn Euskadi ha Katalonia - o deus talvezet da varc'h limon evit sammañ pouez ar c'harr ; met bremañ, setu war o lerc'h Andalouzia ha Kastilha Gozh zoken o sevel o mouezh pell amzer mouget. N'eo ket ar minorelezhioù etnikel hepken a gav diaes gouzañv galloud spontus ar stadoù a-vremañ, an holl rannvroioù forzh pegen tost e vijent ouzh kêrbenn ar stad, ne badont ket ken gant ar c'hoant da vezañ divec'hiet.

Ha neuze, peseurt emzalc'h an hini gwellañ ? Ober fae war an emsavioù rannvroeler nevez diwanet e Bro-Normandi, Bro-Bikardi, Bro-Loren hag all, war zigarez n' eo ket pobloù ar rannvroioù-se gwir vinorelezhioù etnikel ? Pe soñjal ez eo un dra vat e ve mui-ouzh-mui a dud e diabarzh Bro-C'hall hec'h-unan a-du

evit digreizenniñ da vat ar stad ha reiñ un tamm galloud d'ar « rannvroioù » ?

Amañ da heul e tenno va fennad da unan eus ar broioù « oil » (pe « rannvroioù » ma karer gwelloc'h) tostik-tost ouzh Breizh : Bro-Normandi an hini eo. Ouzh he sevenadur-hi am eus taolet pled dreist-holl.

285-286

Linenn "Joret", bevenn an normaneg

Labourerien-douar ha pesketaerien Bro-Normandi o deus miret o farlantoù romanek betek an deiz a hiziv. Gant peseurt ger envel ar parlantoù-se ? Daoust ha graet e vo anezho « trefoedachoù » ? « rannyezhoù » ? pe ... « yezh » ? Eus an eil hag eus egile e gavan diwar bluenn kenlabourerien " Parlantoù ha gizioù-pobl Bro-Normandi " (Parlers et Traditions populaires de Normandie) a zo anezhi ar gelaouenn vuhezekañ oc'h ober war-dro an normaneg. Gwech e vez implijet ar ger « parlars » ha gwech all « dialecte » koulz gant an unander ha gant al liester ; a-wechoù all c'hoazh e vez graet anv eus ul « langue normande ». Bez e c'hell c'hoarvezout d'ar memes skrivagner implijout ar gerioù-se tro-ha-tro. Tud kar-o-yezh e Jerzenez a embann fraezh ez eo ur yezh a gomzont. Parlant kozh an enezenn eo ar yezh-se a vez anvet ganto « le jèrriais ». Tud Gwernenez a ra memes mod : evito eo « le dgernésiais » yezh natur o enezenn. E saozneg ne reer tamm diforc'h ebet etre an div « yezh » -se : kemmesket e vezont dindan an anv a « Norman French ». E brezhoneg e c'hellfed ober gant an daou c'her-mañ : jerzenezeg ha gwernenezeg. E-giz-se e rin da heul.

Ar ger « normaneg » e tlefed ober gantañ evit envel war un dro parlantoù an inizi ha re an douar bras. Met da zivall 'zo : n' heller ket ober « normaneg » eus parlantoù romanek Bro-Normandi en he fezh. Ul linenn yezhel a zo o tispartiañ ar vro e div rann : e tu an hanternoz d'al linenn eo an « normaneg » langaj an dud, e tu ar c'hreisteiz avat n'eo ket normaneg a vez komzet met parlantoù romanek all, tostoc'h eget an normaneg ouzh ar galleg eeun ha heñvel e meur a geñver ouzh ar galleg hag ouzh parlantoù romanek ar Maine pe an Anjou. « Ligne Joret » a vez graet eus al linenn yezhel a zisparti Bro-Normandi e daou rumm, he bez' ez eus anezhi bevenn an normaneg.

E brezhoneg e c'hellfed ober « normaneger » eus un den genidik eus ur barrez en norz da linenn Joret hag a gomz normaneg, pe a zo gouest na normanegañ pa vez tro. Didrabas e c'heller bezañ oc'h implijout ar ger-se pa ra alies ar skrivagnerien normanat kar-a-bro gant ar ger « normanophone ».

287-288

E-touez ar yezhoù « oil » ez eo an normaneg hag ar pikardeg ar muiañ disheñvel diouzh galleg-ar-skolioù. Skrivañ a ra an Ao. André Dupont ez eus « div yezh oil da nebeutañ » (1) ; diouzh un tu emañ an normaneg-ha-pikardeg ha diouzh an tu all ar galleg ofisiel hag ar parlantoù tost dezhañ (en o zouez ar galleg ha parlantoù Su an Normandi).

Ha bez e c'hell Normaniz en em gompren diardoù pa'z eont an eil d'egile e langaj o c'horn-bro ? Fernand Lechanteur, hag eñ unan eus ar gouiziekañ skrivagnerien romanek a gonte un istor kentelius : ur vaouez genidik a vMontbray, e Su al linenn Joret a oa dimezet d'un den genidik a vMontabot e Norz al linenn ; a-bouez eo merkañ resis n'eus nemet 5 pe 6 kilometr bennak etre an div barrez ; aet e oa ar vaouez da chom e parrez he gwaz, hag ec'h anzave pegen diaes e oa bet dezhi bezañ en he bleud eno gant ar bec'h a oa warni da zont a-benn da gompren an dud : « Evel ma vijen-me bet e Bro-Chin ! » eme ar paour-kaezh maouez...

Hag e diabarzh an normanegva e-unan, daoust hag e teuer a-benn d'en em gompren didrubuilh eus an eil parlant d'egile ?... E-giz m'en em gompren Leoniz ha Gwenediz, kredapl ! Evel er brezhonegva ez eo ret pleustriñ diehan war ar yezh evit tremen didorr eus an eil parlant d'egile. Normanegerien Jerzenez a vez lakaet diaes pa c'hoarvez dezho kejañ gant re Wernenez, ha gwashoc'h c'hoazh gant re an douar bras. Boazet omp e Breizh-Izel diouzh seurt skoilhoù.

Pet a dud a c'hell c'hoazh normanegañ hiziv an deiz ? N'eus tu ebet da c'houzout, anat eo ! Un tammig aesoc'h eo gouzout penaos emañ kont war an enezennoù. Setu ar sifroù bet roet da vMeic Stephens gant Frank Le Maistre, hag eñ Jerzenezad en deus gouestlet e vuhez da studi ar yezh bet desket gantañ war varlenn e vamm : 10 000 a dud diwar ur boblañs a 70 000 annezad a c'hell normanegañ c'hoazh e Jerzenez, hag e Gwernenez e chomfe war-dro 4 000 normaneger diwar 50 000 enezennad. War e dalaroù emañ an *Norman French*, aner lavarout ! Savet eo bet dija a-zindan e votoù e Enez-Aurigny pa'z eo aet an normaneger diwezhañ da anaon un nebeut bloavezhioù 'zo, hag emañ langaj Yann Saoz oc'h ober e vestr war an enezenn bremañ !

E Enez-Sercq e vefe war-dro 150 normaneger diwar ur boblañs a 700 pe 800 a dud e-pad ar goañv. Tost ouzh ar Jèrriais eo parlant Enez-Sercq dre m'eo poblet an enezennig gant Jerzeneziz 400 vloaz 'zo.

(1) " Parlers et Traditions populaires de Normandie " (PTPN), Nn 36, Gouel Yann 1977.

289

Linguas Gallicam, Britanicam et Normanam...

Ul lennerez eus " Parlers et Traditions populaires de Normandie ", hag hi e feur gant ar CNRS evit enklaskoù war ar yezhoniezh, a skrive kement-mañ da rener ar gelaouenn goude bezañ bet lennet un dastumadenn varzhonegoù ha selaouet ur sonenrolladur anezho war ur bladenn :

« Dre ziluziañ ger evit ger barzhonegoù (Cotis-Capel) ez eo ur gwir yezh am eus dizoloet, gant he gerioù, he displegadurioù-verboù, he doareoù-lavar ; er c'hontrol eus ar pezh a greder alies e gaou, n'eo ket diveret eus ar galleg ; en em dreiñ e-unan diouzh e du diwar al latin e-giz yezh emren en deus graet an normaneg, anat eo » (2).

Evit doare e tremene an normaneg da yezh gwechall gozh. Setu pezh a c'heller lenn en ur pezh-c'hoari gallek eus ar XVIIvet kantved a zo " le Mercure galant " e anv, ha Boursault hini an oberour (1638-1701) :

« Tous les gens de commerce ont affaire à Rouen,
A Bayeux, à Falaise, à Dieppe, au Havre, à Caen ;
Peu de gens ont affaire à Florence, à Venise,
Et c'est par conséquent une grande sottise
D'ignorer le Normand et de savoir si bien
L'extravagant jargon qu'on nomme l'Italien ».

Talvezout a ra ar boan merkañ emañ an holl anvioù-lec'h meneget gant Boursault war dachenn an normanegva war-bouez unan : Falaise, met posubl a-walc'h eo e veze komzet normaneg er gêr-se er XVIIvet kantved.

Souezhusoc'h c'hoazh a gaver e dielloù *Breuriezh sakr ar Propaganda Fide*. E 1638, e skrived kement-mañ :

« Diwar lenn skrid-danevell e uhelder an Aotrou Kardinal Spada, he deus lakaet ar Vreuriezh en he soñj, gant ma plijo d'hon Tad santel ar Pab, e tleer reiñ da dri vreur beleg ha teologour eus kouent adreoliet Santez Anna Garmez a Eskopti Gwened, hag int oc'h ober gant ar yezhoù gallek, brezhonek ha normanek, (linguas Gallicam, Britanicam et Normanam colentibus) an aotre, a dalvezo e-pad pemp bloaz, da reiñ an absolvenn d'an eretiked en em erbedo outo ... » (Acta S.C. de Propaganda Fide, vol. 13, fol. 61, Nn 26, 2703, 1638).

(2) PTPN, Nn 37 - Gouel Mikael 1977.

290

Un damsell war an normaneg skrivet

Er Grennamzer ez eus bet skrivet kalzik e normaneg, met a-nebeudoù o deus ar stummoù gallek mouget lennegezh ar vro. Bez' e tanker gortoz fin ar XVIvet kantved ha derou ar XVIIvet evit gwelout an normaneg skrivet o tiwanañ a-nevez: e Rouen da gentañ, ha da c'houde en enezennoù saoz-ha-norman. War-dro 1875 e krog skrivagnerien eus ar c'hCotentin da sevel oberennoù e normaneg d'o zro, ha war o lerc'h tud all, un tammig e pep lec'h dre ar vro.

E 1955 en deus Fernand Lechanteur gouestlet un hir a studiadenn d'al lennegezh-se e *Revue des dialectes belgo-romans*. Dre ar munud eo bet studiet an danvez gant an Ao. Lebarbenchon ivez. E dezenn, dezhi an talbenn " *La Littérature dialectale anglo-normande et normande de Jersey, Guernesey et du Cotentin, 1800-1975, poésie et chanson* ", he deus talvezet dezhañ bezañ anvet da zoktor Skol-veur gCaen, d'an 9 a viz Mezheven 1978 (3).

37 skrivagner en deus dibabet an Ao. Lebarbenchon : 18 eus Jerzenez, 6 eus Gwernenez, hag ar peurrest eus ar c'hCotentin ; ouzhpenn 50 000 gwerzenn en holl !

Piv a skriv c'hoazh e normaneg en amzer a vremañ ? Petra a vez embannet ? Gwall dreut e vez lod an normaneg er c'helaouennoù, koulz eo hen lavarout diouzhtu. N'eus nemet ur gelaouenn e normaneg penn-da-benn : *Lé Bulletin d'Quart d'An dé l'Assemblée d'Jerriais* embannet e Jerzenez gant Frank Lemaistre abaoe ur c'hard kantved. Doare ur *Feiz ha Breiz* giz kozh a vez gant ar c'hannadig-se ; n' eo ket e bal lennegezh « uhel » evit magañ spered un dornadig inteletualel, dedennañ ar muiañ posubl a dud gant ur yezh poblek ha yac'h ne lavaran ket, kontadennoù, kantikoù, fentigelloù, ha dre vras pennadoù o tennañ da c'hizioù kozh an enezenn a gaver en e bajennoù.

Div gelaouenn eus Bro-gCotentin, trimiziek o-div, a embann ingal pennadoù normanek : *le Boués Jaun* ha *Parlers et Traditions populaires de Normandie* am eus bet tro da venegiñ dija. Embann a ra *le Boués Jaun* un heuliad pennadoù istorel : " *l'Histouère dé lus pais racountaée à mes quenâles dauns le loceis à nous pères* " gant A. Dupont (Istor o bro kontet d'am bugale e yezh hon tadoù kozh). Div gelaouennig all a zeue er-maez n'eus ket ken pell-se c'hoazh : *la Voué d'la Forêe* hag *En râodaunt pa les vuus quemins*, met ranket o deus an embannerien disterniañ gant ar sammet a labour ma oant.

(3) Ur rentañ-kont a gaver e PTPN, Nn 40 - Gouel Yann 1978.

291-292

Ar *Jerzey Evening Post* kazetenn bemdeziek Jerzenez a embann bep sizhun war a seblant ur pennadig e normaneg a vez sinet " George d'la forge ". Kazetenn bemdeziek Cherbourg he doa he fennadig normanek ivez, met abaoe pellik 'zo n'eus netra ken.

Muioc'h a zanvez lenn a vez pourvezet gant al levrioù, dreist-holl a drugarez da di embann " OCEP " e Coutances (4). War roll an oberennoù deuet a-zindan ar wask gant an ti-se e kaver eizh titl e normaneg e-touez un hanterkant levr bennak. Dindan an talbenn " *Langue normande* " en em gavont dastumet o eizh e-kreiz ar c'hatalog. Menegomp un dastumadenn barzhonegoù " *Es set vents du Cotentin* " gant Girres Ganne, un dastumadenn all " *Raz-bannes* " gant Cotis-Capel hag ar bladenn 33 t gwerzhet a-gevret gantañ, ul levr " *Histouères de tchu nous* ", un dastumadenn pezhioù-c'hoari gant Pierre Gueroult, un dastumadenn kanaouennoù pobl hag ar romant nemetañ e normaneg " *Zabeth* " gant André Louis.

Ha geriadurioù ? Daoust hag ez eus anezho ? Bez' ez eus ! An hini nevesañ, hag hini gwellañ war un dro a zo frouezh labour diehan an Ao. Franck Le Maistre, e " *Dictionnaire Jersiais-Français* " (5) a vez sellet outañ evel ouzh ul labour dispar a yezhoniezh. Siwazh deomp, n'eus geriadur brezhonek ebet par dezhañ a vefe e gwerzh er stalioù. E 1966 eo deuet geriadur Franck Le Maistre a-zindan ar wask, da lavaret eo da goulz 900vet kantved deiz-ha-bloaz trec'h Hastings. En e rakskrid e lavar Franck Le Maistre bezañ goulennataet tost da 10 000 a dud e-doug 30 vloaz, evit kas da benn e labour.

Bez' ez eus ivez ur yezhadur bihan war ar stern. Embannet e vo gant ti OCEP. Met evit ar mare, n'eus roud ebet eus un " Normaneg didorr " pe eus ur " Normaneg buan hag aes ", na tost da vezañ. Strivoù a zo bet graet evit studiañ pizh ar parlantoù pobl, met din-me da c'houzout, n'eus bet klasket da vat lakaat ar re yaouank da zeskiñ anezho. Chom a ra an dachenn da zifraostañ. Menegomp memes tra emañ CRDP Caen o paouez embann evit ar gelennerien ur c'haier hag ur minikasedig e normaneg.

(4) An ti-embann-se a gas e gatalog evit ur bennozh Doue d'an holl re a c'houlenn anezhañ (OCEP, 43, rue Saint-Nicolas, 50200 Coutances).

(5) Embannet gant "Don Balleine Trust ", 2, Hill Street, StHelier, Jerzenez. - E gwerzh e ti " Lexicon ", St-Helier.

293-294

Hag un doare-skrivañ a zo d'an normaneg ? Daou 'zo. Hini Jerzenez a zo bet stabilaet gant Franck Le Maistre. Hini an douar bras a zo bet diazezet gant un emglev skrivagnerien bodet en ur c'helc'hiad-labour en-dro da Fernand Lechanteur er bloavezhioù 1950-51 ; e 1952 eo bet embannet an dastumadenn barzhonegoù " *En ritounaunt* " gant André-J. Desnouettes, anezhañ al levr kentañ oc'h ober gant ar skritur nevez. Reizhañ a zo bet klasket ober ganto, met biskoazh n'o deus lavaret groñs e vefe eus ar skritur nevez ar gwiskamant nemetañ evit an normaneg, biskoazh n'o deus stlapet teil ouzh ar skrivagnerien a rae muzell gamm war ar reolennoù nevez, ha ne feuk den ebet e kendalc'h Jerzeneziz da ober gant ur skritur disheñvel.

An normaneg er skol ?

« Perak ne c'houlennfemp ket e vefe kenteliet ar vugale a-ziwar ar maez e normaneg hepken e-pad o daou vloavezh skol kentañ ? » Setu pezh a zisklerie ur mestr-skol en ul lizher kaset d'ar gelaouenn PTPN (6).

Skouer ar Suis alamanek a c'hellfe bezañ heuliet gant Normaniz war e veno : o rannyezh hepken a vez desket da vugale kantoniou Bern, Basel ha Zürich e-pad an daou vloavezh-skol kentañ, ha goude se e tremener d'an alamaneg lennegel.

E-doug ar bloavezh-skol 76-77 o deus danvez kelennerien a oa oc'h heuliañ ur staj en ur skol evit dont da vezañ PEGC, graet war-dro un enklask a oa e bal kompren gwelloc'h peseurt plas en doa an normaneg e buhez ar vugale. 604 bugel a zo bet goulennataet ganto : 147 eus skolioù ar c'hentañ derez hag ar re all eus ar 6vet d'an trede klas. Skolioù an enklask a oa strewet etre tri departamant, koulz e kumunioù war ar maez hag e kêrioù evel Deauville, Caen, Honfleur... Setu ar respontoù a gaver e korf ar 457 follenn c'houlennata eus klasoù ar CEG hag ar CES. Ar ger « patois » an hini eo o deus an enklaskerien graet gantañ, rak ne oa ket ar skolidi evit kompren gerioù evel « parler local ». 167 anezho o doa diskleriet e komzent « patois » (94 gant o zud).

(6) PTPN, Nn 35 - Pask 1977.

295

Setu goulenn kentañ an enklask :

« Petra a blij dit ar gwellañ : ar " patois " pe ar " galleg " ? »

85 a respontas e plije muioc'h ar « patois » dezho, ha 148 ar galleg, da 19 e plije an eil kement hag egile, ha 209 ne ouient ket.

Ar re a gomze o zud normaneg outo eo a blije ar muiañ an normaneg dezho.

Eil goulenn an enklask :

« Ha plijout a rafe dit komz "patois" ? »

147 a zisklerias e plijfe dezho, 194 ne blijfe ket dezho, 114 skoliad ne respontjont mann.

« Ha nac'het ez eus bet ouzhit komz " patois" ? »

110 skoliad a respontas o doa santet e oa difennet outo, 306 n' o doa merzet netra, ha 27 ne ouient ket.

Goulennoù a oa bet aozet evit ar gelennerien ivez. 23 anezho a asantas respont. Setu un nebeut goulennoù graet outo :

« Ha bez' ez eus en ho klas skolidi a oar " patois" ? »

9 mestr a zisklerias e oa. Merzet o doa an enklaskerien ne glote ket mat respontoù ar gelennerien gant re o skolidi. En ur c'hlas CM1-CM2 o doa 11 skoliad diwar 13 diskleriet e komzent « patois » ... met ar skolaer diouzh e du ne anaveze nemet c'hwech'h.

« Ha kompren a rit ar " patois" hoc'h-unan ? »

16 mestr a respontas e raent, 5 e oant gouest da zistripañ un tammig, ha 4 e c'hellent skrivañ.

« Ha penaos emañ an darempredoù etre ar vugale a ra gant ar " patois" hay ar re all ? »

Ur skolaer a lavaras e chome an normanegerien etrezo o-unan peurvuiañ. 5 skolaer all n'o doa merzet kudenn ebet etre an daou seurt bugale ; met 5 skolaer all a lavaras e veze graet goap un tammig ouzh ar vugale a rae gant ar « patois ».

« Ha c'hwi, ha prest e vefec'h da lakaat ho skolidi da studiañ ur pennadlenn skrivet e " patois" ? »

Ya : 17 ; nann : 5 ; respont ebet : 1.

296

« Ha kinnig a rafec'h d'ho skolidi skrivañ o-unan un dra bennak e " patois" ? »

Ya : 9 ; nann : 9 ; respont ebet : 5.

Keuz o doa dre vras ar vistri bet goulenmataet d'o diouer a anaoudegezh eus ar « patois ». « Distruj ar " patois " eo alies pal ar skol, » a skriv ar seizh kelenner e-giz klozadur d'o enklask, « n'heller ket sevel a-du gant an dra-se, ha, forzh pegen dister e vefe hor skoazell, e fell deomp ober hor seizh gwellañ evit ma vo roet en-dro ul lec'h dereat d'ar "patois" » (7),

Gwashoc'h c'hoazh evit e Breizh, n'eus danvez kelenn ebet evit dedennañ ar skolidi gant yezh ha sevenadur o bro. Krog eo skipailh ar gelaouenn PTPN da ober strivoù evit reiñ d'ar vistri binviji pedagogel evit o c'hlasoù. Ul levrig kanaouennoù ha barzhonegoù a zo bet aozet evit skolioù an derez kentañ, hag emañ o tont war e lerc'h ul levrig " pennadoù-lenn rannyezhel " evit skolidi ar CES. Un trede levr a zeuio er-maez evit al liseoù hag ar skolioù mistri. Bez' e vo anezhañ un antologiezh vihan eus al lennegezh romanek.

An normaneg e buhez an Emsav normanat

Ur strollad politikel, a zo " Mouvement normand " e anv, a zo bet savet un dek vloaz bennak 'zo. Teir c'hazetenn a vez embannet gantañ : " Haro - Journal du combat normand " " Le peuple normand " ha " L'unité normande " ; an normaneg ne weler liv ebet anezhañ en embannadurioù-se avat nemet e gerioù-stur evel : "

Normandie, révile-tei ! " pe " Cháqueun tcheu sel ! ". Koulskoude ez eo unan eus palioù pennañ ar " M.N. " gwareziñ sevenadur ar vro. Da vare dilennadegoù meur miz Meurzh 1978 o deus tud ar " M.N. " embannet un niverenn ispisial eus " Haro " a oa enni ur skrid-diazez evit Bro-Normandi. Div bajennad a oa diwar-benn ar politikerezh sevenadurel. Goulenn a rae ar " M.N. " e vefe lakaet un danvez-studi nevez a vefe e anv " Sevenadur Bro-Normandi " e taolenn-amzer ar skolidi. Goulenn a rae ivez e vefe savet gant ar C'huzul rannvro hag ar Skol-veur rannvro un " Institut d'études normandes " e dije da gefridi stummañ mistri-skol war ar sevenadur normanat. Hag an normaneg e-unan ?... Ur rannbennad a oa diwar-benn al « langue normande » (merzout a ranker e oa skrivet « langue normande » etre kleierigoù er skrid) a droan amañ war-lerc'h :

(7) PTPN, Nn 37 - Gouel Mikael 1977.

297

« Ur rann a berzh kentañ eus ar sevenadur normanat eo ar a yezh normanek » e-giz m'eo bet reizhet gant *Fernand Lechanteur* ha talvezout a ra evit Bro-Normandi en he fezh, koulz hini ar c'huzul-heol hag hini a sav-heol. Ar *Mouvement normand* a soñj dezhañ e tlefe bezañ kresket niver ar pennadoù normanek er c'hazetennoù normanat ha roet he lod dereat d'ar yezh gant ar *skingomz* hag ar *skinwel* rannvro » (8),

Hag an normaneg er skolioù ? Mut e chom ar skrid-diazez war ar poent-se. Ne ra meneg nemet eus ur « sevenadur normanat » dre vras, a vefe poent bras deskiñ d'ar vugale er skolioù. Daoust hag e vefe ar yezh ul lodenn eus ar gelennadurezh nevez-se ? N'eo ket diskleriet fraezh. Marteze e kav d'ar " M.N. " eo re abred evit mont ken pell-se ? Marteze n'emañ ket e holl izili a-du gant ur seurt mennad ? Ne oufen ket hel lavarout deoc'h ha ne ran nemet martezeañ.

E niverenn *Haro* a zeue war-lerc'h an hini am eus meneget e kaver ur " Manifesto evit adc'hanedigezh ar sevenadur normanat ". Anv a zo graet eus adsavidigezh ar sevenadurioù " oïl " hag e fin ar skrid e c'houlenn ar *Mouvement Normand* e vije kempennet ur " Chart kulturel " evit Bro-Normandi. Un tamm askorn kulturel bennak o deus c'hoant kaout da grignat d'o zro ivez kredapl !

Techet eo ar " M.N. " da damall d'an emsav breizhat mont re bell, kalz re bell. Diwar lenn kazetennoù ar " M.N. " e seblant Normaniz bezañ hegaset gant doareoù emsaverien du-mañ. Tremena reomp aes evit tud teodet mat, prim da imoriñ, birvidik o gwad ; diouzh o zu e plij da Normaniz bezañ poltrejet evel tud fur, sioul ha poellek, enebourien d'ar freuz.

Hêrezh an Norz

Ar gelaouenn drimiziek *Heimdal* a zo dezhi ur bersonelezh diouti hec'h-unan e-touez an embannadurioù normanat. Pleustriñ a ra kalz war dachenn an istor. Ur gelaouenn kempennet a zo anezhi, gant luc'hskeudennoù, kartennoù ha tresadennoù e-leizh ; bez' e c'heller he c'havout e gwerzh el levrديوù. Adkavout hêrezh an norz e Bro-Normandi a fell da *Heimdal* ober, evel m'hen diskouez splann an istalbenn " Bro-Normandi - Europa an Hanternoz ". Div gelaouenn all a vez prientet gant ar memes skipailh : *Hellequin* a zo anezhi ur gelaouenn lennegel, ha *Vikland* aozet a-ratozh kaer evit ar c'hotentin.

(8) Haro, Nn 128 - Diskar-amzer 1977.

298

Ouzhpenn se eeh embannont levrioù a bep seurt ha pladennoù ivez: lañs a zo bet roet ganto d'ar c'hentañ strollad sonerezh folk normanat a zo bet graet " *Asgard* " anezhañ ; doare " *Tri Yann* an Naoned " a zo tamm pe damm ganto : kanaouennoù normanat kozh o deus lakaet en-dro diouzh ar c'hiz, hag e klaskont bremañ ober gant binvioù seniñ ar vro na vezent implijet ken abaoe pell. Met din-me da c'houzout, ha diwar selaou o fladenn gentañ n'eus nemet galleg ganto. Graet o doa o soñj reiñ lañs da seurt « festoù noz » giz ar vro met n'on ket evit lavaret ha deuet e vefe da wir a-benn bremañ.

An istor eo mamenn gentañ ar rannvroelouriezh normanat, kalz a-raok ar yezh. Unan eus broioù pouezusañ kornog Europa eo bet Bro-Normandi en XIvet hag en XIIvet kantved : gwall ziaes eo deomp kompren an dra-se da vat hiziv.

Ma vije chomet Skandinaviz an amzer gozh sioulik-sioul e bro o c'havell ne vije ket bet a Vro-Normandi hiziv an deiz ! Betek anv an dachennad vro-se a vije bet disheñvel ! « Normandie » a dalvez kement ha « douar an north men », « douar paotred an hanternoz » ; aze emañ gwirizienn ar ger. E spered tud ar grennamzer e talvez « norman » kement ha « gwastaer » « a fuore Normannorum libera nos, Domine ! » Aliañ a ra istorourien 'zo disrannañ sklaer ar « viking » diouzh ar ger « normand » er grennamzer war o meno e vefe ar « vikinged » ul lodenn hepken eus an « normaned » en o fezh : bez' e oa anezho rederien vor, klaskerien chañs, a guitae o ledenez vrumennek poulzet gant an debron pinvidikaat diwar goust ar pobloù kristen. Lod all eus an « north men » avat a oa en o soñj mont da c'hounit douar war-zu ar c'hreisteiz. Setu pezh a zisplegas Fernand Lechanteur e 1970 pa oa deuet kazetennerien eus Tele Bro-Danmark d'e c'houlennata :

299

« Da vare ar skrivagnerien romantel dreist-holl e vezed oc'h en em c'houlenn penaos e oa deuet ar wastaerien-se da vezañ kouerien. Sklaer-tre eo koulskoude n'o deus cheñchet o doare e mod ebet ; kouerien e oant hag e kuitaent o bro evit kaout douar ; pa'z int deuet da Vro-Normandi o deus degaset o chatal ganto, an dra-se a zo bet lakaet anat bremañ. Gounit an douar o deus graet diouzhtu goude bezañ erruet kerkent ha kavet ganto un dachennad » (9).

Ken trabaset e oa roue Bro-Frañs gant an « north men » ma reas marc'had ganto e 911 evit ma teufe ar peoc'h en-dro. Hervez emglev Saint-Clair-sur-Epte e savas Skandinaviz a-du evit chom hep tagañ sujidi ar Roue, hag hemañ neuze a roas dezho douaroù en daou du da aber ar Seine evit ma c'hellfent ober o annez warno hervez o c'hoant. E giz-se e tiwanas ur vro nevez a voe Rolf - anavezet c'hoazh dindan an anv a Rollon pe Rhou - he dug kentañ.

Kement a verzh a reas an dugelezh nevez-se e-kreiz an XIvet kantved ma reas an dug Gwilherm - pe « Guillaume » - e soñj da lakaat Breizh-Veur en e zalc'h. Un taol-esa a oa bet graet dija gant an dug Robert, e dad ; ar wech-mañ ne voe ket aozet an aloubadeg war ar prim avat. Graet ez eus bet anv eus 3 000 batimant bet savet evit treuziñ ar mor.

(9) PTPN, nn 32 - Gouel Yann 1976

300

Trec'h e voe an Normaned war arme Harold e Su Bro-Saoz e 1066 e Hastings. Evit doare avat e vije bet roet lamm dezho panebet sikour ar varc'heien estrañjour a oa en o arme ; deredet e oant stank d'an Normandi evit kemer perzh er c'hconquista, broudet gant promesaoù Gwilherm. Eus ar broioù tostañ e teuent : Pikardi, Flandrez, Frañs, ha dreist-holl Breizh. Skeiñ didruez a reas an alouberien goude trec'h Hastings. Noblañsoù Bro-Saoz a voe skrapet o douaroù, hag ez eas ar vro en he fezh e kraban an drec'hourien. Gouzout a ouzer en doa resevet dug Breizh kontelezh Richemont er Yorkshire. An evezhiadenn-mañ eus Roparz Hemon a gavan dedennus :

« ...lennet em eus e c'houlennas darn eus an uhelidi vrezhon a ambrouge Gwilherm an Alouber en XIvet kantved kaout douaroù e Kernev-Veur, o vezañ ma komze ar bobl er vro-se ar yezh a gomzent » (10).

Bro-Saoz ne oa bet biskoazh skoet ganti taol ken pounner ; eilpennet e voe hec'h istor a-daol-trumm ; bremañ e oa ul lodenn eus ar rouantelezh astennet en daou du d'ar mor. Lenn a ran kement-mañ war ul levrig aozet e Bro-Saoz evit an douristed " Discover norman Britain " « Ni e Breizh-Veur a zeus da vezañ ul lodenn eus Europa (...). Ar bloavezhioù a berzh kentañ-se a c'heller gwelout o roudoù e pep lec'h en hon endro... ». Kenurzhiat e chomas Bro-Saoz ha Normandi e-pad ur c'hantved hanter, met e derou an XIIIvet kantved e voe tonket d'an dugelezh kouezhañ e kraban Fulub-Aogust, roue Bro-Frañs.

Frouezh un degouezh istorel eo Bro-Normandi. Roet o deus Skandinaviz he bevennoù a-vremañ dezhi. Skrivañ a ra René Musset int bet « difiñv eston, gwarezet start gant stêrioù, koadeier hag e-leizh a gastelloù » (11).

- (10) Al Liamm, Nn 175, Meurzh-Ebrel 1976, p. 125 (Yezh komzet ha yezh skrivet).
(11) " La Normandie ", p. 13 ha 16 - Armand Colin emb. - Paris, 1960.

301

A zo gwir. Met peseurt levezon o deus bet Skandinaviz war vuhez Normandi a vremañ ? An istorourien ne welont ket an traoù dre ar memes lomber, nag a dost ! Lod a gav dezho eo chomet al levezon-se diwar c'horre dre m'o deus degemeret buan ar vistri nevez gizioù ar vro. Tud all avat a soñj dezho eo bet cheñchet a-grenn dazont Bro-Normandi gant donedigezh Skandinaviz ; troet int da welout gwir vibien vikinged un tammig e pep lec'h en-dro dezho. Lennet em eus un tu bennak ez eus alies blev melen ha daoulagad c'hlas da juloded douaroù pinvidikañ an normanegva, ha gell d'o mevelien !... Sklaer evel lagad an naer 'keta ! A bep seurt traoù a zo bet lavaret diwar-goust an « antropologiezh » hag e kaver dre vras bleud ha brenn er skridoù-se. Skrivagnerien all a chom ken fur-pizh ma nac'hont pouez donedigezh Skandinaviz e personelezh ar vro. An Ao. René Musset da skouer, pa skriv « eo bet Bro-Normandi skandinavekaet ken nebeut ha tra a-benn ar fin » (11). War e veno n'eo ket en istor « hendadoù an Hanternoz » e tleer klask un displegadur reizh da bersonelezh etnikel Normandiz a hiziv. Kustum an Normandi an hini eo a ranker pleustriñ warnañ ; aze emañ gwrizienn an « temz-spered norman » emezañ. Ur Gwir a gustumoù hepken o deus bet Normaniz a-hed kantvedoù ha n'eo ket meur a hini evel ar rannvroioù e-kichen, an Ile-de-France da skouer a oa enni ur Gwir disheñvel e pep korn-bro.

War a greder, e komzed c'hoazh hen-skandinaveg e Bro-Normandi e-kreiz an XIvet kantved. Bruzunoù anezhañ a gaver e normaneg hiziv an deiz. Gerioù 'zo eo skandinavek o orin, met n' int ket gwall-builh.

Tro am eus bet da lavarout e reer « linenn Joret » eus bevenn ar parlantoù romanek. A-bouez eo merzout « e klot dre vras al linenn yezhel-se gant emastenn ar c'holonizañ skandinaviat » (12).

Meur a anv-lec'h eo skandinavek e orin. Fernand Lechanteur en doa kavet war-dro 45 anv-lec'h skandinavek e kanton Sainte-Mère-Eglise a zo dezhañ ur boblañs a 9 000 a dud. En hevelep kanton e kave da F. Lechanteur e oa skandinavek 40 an familh diwar ar 1 000 en doa studiet (13).

- (12) Pennad Georges Bernage e-barzh Heimdal, Nn 16 - Hañv 1975.
(13) Heimdal, Nn 23 - Nevez-amzer-HaAv 1977.

302

Ne rin nemet ur skouer : hini an anvioù-lec'h oc'h echuiñ gant « ville ». Diazezet int war anvioù-lec'h skandinaviat : e *Nacqueville* e kaver Nakki, Tocqueville (Tokki), Tourgéville (Torgist), Tourville (Thorir), Turqueville (Thorkell), Turlaville (Torlak), Belleville (Bolli), Gonneville (Gunnar), Osmondville (Asmund), Sotteville (Soti), Barneville (Bjarn), Heugueville (Helgi), Ingouville (Ingulf) ; bez' e c'heller lakaat anezho e-skoaz gant an anvioù-lec'h-mañ eus Bro-Norvej : Nakstad, Tokstad, Torgelstad, Torstad, Bollestad, Gunnersby, Amundrustad, Sotstad, Bjarnstad, Helgestad, Ingulfstad. Un nebeut skouerioù anvioù-familh bremañ, peurvuiañ int bet raganvioù da gentañ penn : Anquetil (Asketill pe Askell), Anger (Asgeirr), Angot (Asgautr), Burnouf (Brynjulfr), Ernouf (Arnulfr), Ingouf (Ingulfr), Estur (Styrr), Osmond (Asmundr), Quetel (Ketill), Torde (Thordr), Toutain (Thorsteinn), Turgis (Thorgisl), Turgot (Thorgautr), Turquetil (Thorkell), Yver (Ivaar), h.a. (14).

Koulz eo din echuiñ gant an aridennad gerioù-se rak riñset brav eo bet ar skandinaveg mil bell 'zo ! N'eo ket tennañ er-maez un nebeut eskern eus ar bez a lakaio al langaj kozh da vale sonn war e dachoù !

Daou varzh : Cotis-Capel hag André-J. Desnouettes

O vezañ ma'z eo aet ar skandinaveg kozh da ludu e plijo marteze da lennerien kaout un tañva eus ar parlantoù « oil » a reer « normaneg » anezho evit en em « goñsoliñ » ... Un alberz eus daou levr barzhonegoù am eus bet tro da lenn a vo kavet amañ da heul.

*

An hini kentañ a zo "Raz-Bannes " e ditl (15). Asamblez gantañ ez eus ur bladenn 33 t. N'em eus komprenet na grik na mik koulz lavarout pa zegouezhas din lakaat anezhi war va zroer-pladennoù gant an iskis e tassone al langaj kevrinus-se em divskouarn. Cotis-Capel, an oberour, a zo genidik eus gourenez an Hague, e penn pellañ ar c'hCotentin. Ur c'horn-bro en e du e-unan an hini eo, e kreizig-kreiz Mor Breizh. Kaer-meurbet eo ledenez an Hague, ya, met skragh he douar ha garv ar mor en-dro dezhi evit an holl re a rank gounit o boued. Barzh an Hague eo bet fellet da gCotis-Capel bezañ, n' eo ket barzh an douar hepken, met barzh ar bobl vunut o chom warnañ kenkoulz all :

(14) Hervez Fernand Lechanteur er memes Nn eus *Heimdal*.

(15) Embannadurioù OCEP - Coutances 1970. 303

« J' sérai-t-i dir' la terr', souovent p'saunte et si natre,
Qu'i fâot tréjouos souégni, qu'i fâot tréjouos dréchi ;
Lo qu' les pour' s gens enhann'nt, lo qu'i dâob'nt, et qu'i
s'vatrent.

Et d'la terr' du R'nouvé, j' sérai-t-i en prêchi ? »

(Ha gouzout a ouzin lavarout an douar, ken pounner ha ken kalet
alies

A ranker soublañ ha lakaat poan gantañ atav
E lec'h m'emañ ar paour kaezh tud o vreviñ o c'horf warnañ,
patouilhat hag oc'h en em stlabezañ
Ha douar an Nevezadur, ha komz dioutañ a ouezin ?)

Kalet ivez ar vuhez evit ar besketaerien :

« Lassaés, enniés, en souan, berchis, haguïs, sécouaés,
Et touot lus corps ernaê, et lus mans en meindrâle »

(Faezh, enoet, prederiet, luskellet, taget, hejet-dihejet,
hag o c'horf skuizh-marv, hag o daouarn freuzet).

Yud, put ha lemm ar seizh avel p'emañ ar goañv o tont :

« Ch'est l'Hivé » ... (Setu ar Goañv ...)
« Ah, mé muchi. Mé Bônaer. Ah, m'en froumaer.
Jounfléments dauns la chim'nae,
Pleurements souos la porte,
Criements dauns les peupllis.
Jé syis coume enrudi ».

(A, mont da guzhat. Mouchañ va daoulagad. A, klozañ warnon.
Roc'h-diroc'h er siminal
Leñvoù dindan an nor
Youc'herezh er pupli
Evel morzet-holl on).

En e vleud e vez Cotis-Capel pa ra gant ar parlant bet desket gantañ war varlenn e vamm :

« Dauns men loceis nourmaund... jé n' syis brin à l'étreit ».
(Em langaj normanek... n'eus enk ebet warnon).

*

304

Hon eil barzh a zo anvet André Dupont (pe « Aundraè Dupont » gant doare-skrivañ an normaneg). André-J. Desnouettes eo e anv-pluenn. N'eo ket ganet war ar maez met e Equeurdreville, unan eus fabourzioù " Tchidbouorg " (Cherbourg). Setu pezh a skrive war ar poent-se en ur pennad embannet e niverenn gentañ *Parlers et Traditions populaires de Normandie* dindan an talbenn-mañ : " Parlant pobl Equeurdreville, va langaj natur " .

« Tud 'zo a vo souezhet bras pa lavararin dezho n'on bet biskoazh o chom war ar maez ha zoken n'eus kar ebet din o chom war ar maez. Da grediñ 'zo e oa tu c'hoazh da zeskiñ normaneg er c'hêrioù da vare va yaouankiz, er bloavezhioù 1920-1940 ».

Dek vloaz 'zo en deus lakaet dindan ar wask un hir a varzhoneg : " L'Epopée cotentine " ... 4 628 gwerzenn enni ! Un embannadur cheuc'h a oa bet graet : ouzhpenn 400 pajenn moulet brav war baper tev ha, kement hag ober, e oa bet gwisket kran al levr gant ur voest kartoñs na petra 'ta ! Un droidigezh c'hallek a gaver tal-ouzh-tal gant an destenn normanek.

Un oberenn a bouez a oa bet falvezet da André-J. Desnouettes reiñ da lennegezh e vro evit uhelaat brud an normaneg e spered e genvroidi ; bez' ez eus anezhi un heuliad a daolennoù istor. N'eo ket a zindan-zivin diwar neuze e komzer kalz deomp eus ar Vikinged hag eus buhez Bro-Normandi pa oa houmañ ur vro digabestr. Met e derou an XIIIvet kantved e teuas roueed Bro-Frañs da vezañ mistri war Vro-Normandi. Prometet o doa d'an Normaned e vefe miret strizh o gwirioù :

« Seument, coum' byin des roués faisaient
Lus seinn' mins, i s'assit'nt dessus ... »
(Nemet e-giz ma rae meur a roue
Ur wech lakaet o sin, ez azezent warnañ).

Er XVIIvet kantved e teuas ar soubenn da drenkañ etre gouarnamant Pariz ha Bro-Normandi. Richelieu dreist-holl ne blije ket dezhañ an Normaned a oa hervezañ « *d'excès indépendaunts, Et voisins d' trop près d' l'Aunglléterre* ». Kement a dailhoù a voe lakaet war an holen e Normandi ma teraouas un emsavadeg pobl a reer « emsavadeg an Nus-Pieds » anezhi. Ar c'horonal Gassion (« l'coloné Gassioun ») en devoe kefridi da vougañ an taol-dispac'h « *Aveu ses troup's et sen canoun, Ses c'hvâos, ses drapiâos, sa mitrâle !* »

305

E Pontgilbert o doa savet an « Nus-Pieds » bardelloù-emzifenn war ar prim evit enebañ ouzh soudarded Gassion :

« Ils ount amouch'laè des quérettes,
Des meubll', des boués's et des banniâos :
Ch'est cha lus forts, vei, des touniâos ! »
(Kirri o deus lakaet bern war vern
Arrebeuri, treustoù, ha tumporelloù
An dra-se eo o c'hreñvlec'hioù, ya, tonelloù !)

Met setu Gassion hag e armead oc'h erruout

« En ryin d' temps l's âots sont touos baliés,
Prisounyis, blléchis, morts ou niés,
Efarfaillis coum' la volâle ! »
(En ur poulzad, setu riñset ar re all
Prizoniet, gloazet, lazhet pe veuzet
A-strew evel pennoù-yer).

An istor-se ne zesker ket anezhañ er skolioù avat !

« Rich'lieu feut eun graund houm' d'Etat,
A l'école, âotfeis, j'apprins cha !
En Fraunce, aveu li, pu ryin n' bouoge !
Fâot dyir' qué, pour el qu'nàl' qué j'tais,
Cha n'était pas byin qu'mode à vei,
L' saung ès Nourmaunds sus sa rob rouoge ! »

(Ur rener-stad meur eo bet Richelieu
An dra-se am eus desket er skol gwechall
Fiñv ebet ken er Frañs gantañ !
Evit ar bugel a oa ac'hanon e ranker lavarout
Ne oa ket gwall aes gwelout
Gwad an Normaned war e sae ruz !)

Met n'eo ket an istor afer ar c'hantvedoù tremenet nemetken. Un istor o deus Normaniz hiziv an deiz ivez, hag o deus ! An darvoudoù a vremañ a zo kriz ha nec'hus alies. Ha da gantañ eo garv gwelout ar bed kozh hag e c'hizioù o vont da goll, d'an daoulamm ruz :

« A tout galop, hélos, à ch'tte heure,
Coum' la vuul' quérette et sen ch'va,
Tout's les vuul's chos's et les vuul's gens ! »

(... Evel ar c'harr kozh hag e varc'h-limon
Tout an traoù kozh hag ar re gozh).

306-307

Seblantout a ra ar parlant kozh (« l'vuus patoués ») bezañ barnet d'ar marv ivez. Met ar gwashañ, an dañjerusañ, evit mab e dad hiziv an deiz eo energiezh an atom ; tud gourenez an Hague a oar an dra-se, hag e ouzont !

« L'atôm qu'est à la mode annyi, (hiziv)
S'en vyint s'établili dauns la Hague ! »
.
« Mais... l'atôme... eun coup qu'i s'ra yens, (e-barzh)
J' mé d'maund' qui qu'i f'ra, j' vous assure ! »

Arabat deomp ankounac'haat eo bet skrivet kement-se e 1968. Pa soñjer el loustoni nukleel a Vro-Japan oc'h ober he zroigoù-pourmen war vag etrezek la Hague, e sav sonn hor blev war hor penn ; un Amoco-Cadiz an atom ne vo na pal na tonell-hañvouez ebet evit mont da gaoc'hkezeka war-lerc'h e reverzhi ! « *L'atôme éra-ti le ga ?* » ... Ha trec'h e vo an atom ?

Met kousto pe gousto e fell da Normandi bevañ, ha ret mat eo d'ar re yaouank kaout labour en o bro :

« C' qui fâot, hyin seus, ch'est du trava,
Pour empêchi qu' nous gens n' lus 'n âlent ».

Morgousket e oa ar vro. Mall-mall eo dezhi dihuniñ :

« Ah, ma Nourmaundie, pour du coup,
Ch'est l'moment d' pren'r sens eun bouon coup !
N' laiss' paè âlaer t'n àm' jé t' supplie !
Ouvre l's uurs, mouv'-tei dounc eun brin ... »

(A, Normandi va bro, ar wech-mañ
Eo poent bras dihuniñ da spered da vat !
Na laosk ket da ene tec'hout kuit, me az supli !
Digor da zaoulagad, hej da gorf e tammig 'ta !...).

* * *

Ar Brezhoneg hag ar " Yezhoù oil "

Ar skrivagnerien-se o deus bet gwad dindan o ivinoù evit degas un tammig brud da yezh o c'havell a lavaroc'h marteze a-walc'h, met daoust ha n'emaint ket oc'h abuziñ o amzer o sevel evel-se oberennoù lennegel en ul langaj o vont da goll ? Bec'h a vo war hor chupenn evit saveteiñ ar brezhoneg, met petra lavarout eus an normaneg !... Gwir eo e seblant ar parlantoù « oil » bezañ barnet d'ar marv, ar skrivagnerien normanek n'en em douellont ket kalz war ar poent-se... ('Fin, gwelloc'h chom hep gwerzhañ re abred kroc'hen an ourz memes tra ! Ken souezhus e vez istor ar pobloù hag ar yezhoù a-wechoù !).

Daou dra a garfen lavarout c'hoazh e-giz klozadur :

1. - Gant darvoudoù istorel all hag un « emskiant a yezh » e c'heller soñjal o dije bet daou pe dri eus al langajoù « oil » a-walc'h a berzhioù dezho o-unan evit dont da vezañ gwir yezhoù (an normaneg pe ar pikardeg da skouer ; ar galloeg avat, se 'zo un afer all !). Ar slovakeg a zo tost-kenañ d'an tchekeg ha koulskoude ez eus anezhañ unan eus an div yezh ofisiel e Tchekoslovakia. Memes mod evit ar makedonieg a zo unan eus yezhoù ofisiel Yougoslavia evitañ da vezañ tost-tre d'ar bulgareg. Ar c'horseg, eñ, ne weled ennañ nemet ur rann eus an italianeg, met setu cheñchet bazh d'an daboulin abaoe un nebeut bloavezhioù : ar " Ministère de l'Education e-unan a lavar bremañ eo ul « langue régionale » o deus Korsiz. Gwerneneziz ha Jerzeneziz a vije bet marteze aesoc'h dezho derc'hel d'an normaneg hag ober anezhañ yezh kentañ an enezennoù o vezañ ma 'z int bet atav mistri war gouarnamant diabarzh o bro. Siwazh ! n'eus ket muioc'h a emskiant yezhel e Sant-Helier eget e Dulenn ! Ur gouarnamant diabarzh he deus pep enezenn, ha lezennoù, ha timbroù, ha moneiz ha tout... met n'eus bet graet netra evit saveteiñ an normaneg. Ken pell eo aet ar saoznekaat dreist-holl abaoe tregont vloaz ken e seblant bezañ kollet da vat ar spi da virout o gwir yezh d'an enezennoù.

2. - Doanuis eo atav gwelout ur parlant pobl o vont da ludu, met forzh pegen ranngalonus e vefe diskar an normaneg pe ar pikardeg pe ar galloeg e kavan kalz mantrusoc'h c'hoazh diskar ar brezhoneg ! Yezh va bro-me eo ar brezhoneg met n' eo ket aze emañ ar pennabeg. Ma c'hoarvezfe d'ar brezhoneg mervel, e vefe echu gant ar c'heltieg war an douar bras o vezañ ma n'eus nemetañ a zo chomet bev abaoe amzervezh ar C'halianed. Un arouez prizius ha dispar eus unan eus sevenadurioù pennañ Europa an hini eo, ken prizius hag an euskareg, sur. Forzh pegen fall ez afe an traoù gant ar parlantoù « oil » e chomo atav ur yezh lennegel tost a-walc'h dezho : ar galleg ! Met ma c'hoarvezfe d'ar brezhoneg bezañ drailhet da viken gant ar galleg e vefe rivinet hon hêrezh, drouklazhet ur vroad keltiek. N'eo ket ur vro ken a vije deomp ; drailhennoù bro a vije ! Ur spontailh !

LIZHER HIR DA RENER Al Liamm

pe

" ARABAT LAKAAT LOST AL LEUE... "

N'eus ket pell em eus digoret gant mall niverenn diwezhañ Al Liamm (niv. 193) edon o paouez kavout em boest-lizhiri. Dipitet on bet avat o kavout enni rebechoù ouzh an Tad Maner, Dom Mikael an Noblez, hag ivez ouzh ar relijion, kement hag ober. An diskan-se a vez klevet alies abaoe un dek vloaz bennak. Peurliesañ n'emañ ket war Al Liamm.

En taol-mañ avat eo Goulc'hen Kervella en e bennad " Reflexionoù profitabl war-bropos an teatr brezhonek " a lop war an daou visioner ha war disoc'hoù o oberoù. E-ser rentañ kont eus ar pezh-c'hoari " Buhez Mikael an Noblez ", bet c'hoariet e-kerz Festival ar C'hoariva Brezhonek, e skriv paotr Plougernev : « Buhez Mikael an Noblez a zo evidomp un digarez d'ober ur pezh diwar-benn ar relijion e Breizh-Izel... Mikael a oa a bouez bras peogwir eo bet e penn an adsav relijiel, kaletadur ar relijion-se, troet war-du ar c'houzañv, ar groaz, ar spont rak Doue hag an ifern diwar goust ar joa hag ar garantez. Diaes e vefe nac'h ar gwirionezioù-se ». Anzav a ra e oa tuioù mat ivez gant Mikael. Didruez eo avat e-keñver an Tad Maner : « Evelkent hon eus barnet Maner dre m'en deus kendalc'het labour Mikael da ober diouzh ar relijion un dra kalet ha kriz diwar goust ar garantez, dre maz eo bet revr ha roched gant ar galloud (d'ar roue) e-pad Dispac'h ar Bonedoù Ruz hag harpet gant an Iliz ofisiel ivez... Eno emañ an tamall a reomp outañ forzh pegen madelezhuz ha karantezus e ve bet a-hend-all. Eno ivez emañ an troc'h etre Mikael ha Maner, etre un den e-unan hag un den deut da vezañ ur benveg etre daouarn ar galloud ».

Lavaret ez eus bet, ha skrivet ivez, eo bet roet gant an daou visioner-se ul lañs relijiel da Vreizh-Izel hag en deus padet betek war-dro 1940-1950. Ha trist e oa an dud stummet gant an doare-se da gompren ar relijion ? Ur spontailh ken skrijus-se e oa ar relijion-se bet anavezet pe bleustret gant ar re a zo bremañ pemp bloaz ha daou-ugent pe ouzhpenn ?

Trist e oa ha leun a levenez ivez, evel m'emañ ar vuhez e gwirionez. An Iliz, pa seven leal he c'hefridi, a sell ouzh ar wirionez evel m'emañ ha ne glask ket kontañ kaozioù toull ouzh an dud. Sellomp 'ta ouzh Levr kantikoù Eskopti Kemper ha Leon adembannet e 1942. Gwelllaet kalz ar brezhoneg. Spered ar c'hantikou a seblant digemm a-walc'h. Gerioù skrijus a gaver el levr-se ? Ya : « an ifern yen », « e-kreiz ar flamm », « anken », « enebour », « glac'har » ha me 'oar... Nag a c'herioù laouen avat : « Allelula », « joa », « levenez », « kanomp », « kaer », « palez an neñv », « ur peoc'h leun a zouster », « dudi va c'halon », « o stad eürus » hag ur bern reoù all !... Alo 'ta ! Piv a ray niveradeg gerioù an daou rumm ? Evel just, ma vez sellet hepken ouzh kantikoù amzer ar Basion e vo kavet « kalet ha kriz » ar relijion !

311

Hag efedoù ar relijion-se war an dud ? Trist e veze an dud en amzer ar charbañnioù (tregont vloaz 'zo, n'eo ket pell) ? Goulennomp digant tud kozh ar parrezioù devotañ hag e respontint e veze kanet alies, sul ha bemdez, en iliz, er gêr, war an hentoù, er parkeier... Soñj 'm eus eus karr-boutin Jañ-Mari Floc'h a zastume an dud eus reter ha su parrez Gwipavaz da vont d'an oferenn-bred d'ar bourk. Nag a fent hag a c'hoarzh gant an dud a oa e-barzh ! Hag an dud a yae war droad ne oant ket tristoc'h. Soñj mat am eus pa'z on aet d'an iliz parrez meur a wech war droad asambles gant tud all dre hent Milin ar Pont, krec'h ha traoñ.

Ha doaniet e veze an dud e Pardon ar Folgoad ? Al Leoniz-se, ken parfet,

ken garv, sañset ? Me ' soñj !

Ha koanioù ar peurzorn ? Ha tantezioù Sant Yann ha Sent Per ?

Deomp bremañ da sellout ouzh tud hon amzer-ni bremañ. Deuet int klouar e-keñver relijion. Lod 'zo a-enep zoken. Sellomp outo o tont er-maez eus ar gourvarc'had, leun o c'harrigelloù gant boued hag evajoù a gentañ klas. En-dro deslio gouleier, bannieloù liesliv, sonerezh an uhelgomzerioù. Tres ar skuizhder, an enoe, an anken a vez ganto alies. Ma'z eomp da sellout ouzh an dud o vont hag o tont dre straedoù ar c'hêrioù : straed Jean-Jaurès, straed Siam e Brest, n'eo ket kalz laouenoc'h o dremmoù. - Respontet e vo : arabat barn an dud diouzh an diavaez. Deomp 'ta neuze da gaout ali ar vedisined. Int a oar e vez leun o ospitalioù, o c'hlinikoù a dud klañv gant an anken ha n'eo ket diwar re c'hoarzhin.

Diegi o deus bet kalz tud abaoe ugent vloaz bennak da sellout ouzh ar vuhez evel m'emañ : pec'hed, grasoù ha karantez mesk-ha-mesk. Kavet o deus gwelloc'h sellout hepken ouzh plijadur hag aesamantoù. Kalz anezho avat, a-benn ar fin, n'o deus bet kavet nemet estrenvan hag anken.

Gwelout a rae sklaeroc'h Mikael an Noblez hag an Tad Maner avat piv e oa an dud ha petra ar vuhez hag ar pezh a oa da vezañ graet evit gloar Doue ha mad an dud war un dro. Setu penaos ez int bet taolennet gant ar beleg Poisson en e levr " Istor Breizh " hag ivez, tamm pe damm, el levr " Istor hor Bro " bet embannet gant " Skol Vreiz - L'Ecole Bretonne " a zo dorn ha den gant tud " Ar Falz ". Da gentañ, ur sell war levr an Aotrou Poisson :

« Mikael an Noblez... Goude ur maread amprouiñ, en en lakaas da brezeg gant an Tad Kintin, dominikan Montroulez... Diouzh Landernev ez eas Mikael an Noblez da Gernev hag avielas Kemper, ar Faou, Konkernev ha dreist-holl ar maezioù tro-dro ma oa ken kreñv enno ar pleustroù brizhkredenek, ken ma oa anezho ur gwir zistro d'ar baganiezh... Goude bezañ avielet Enez Sun, ma lakaas da vleuniañ en-dro gred ar Gristenion gentañ, e chomas Mikael an Noblez pemp bloaz warn-ugent e Douarnenez... Bet skarzhet kuit diouzh Kernev, e tistroas da Gonk-Leon e-lec'h ma varvas d'ar pemp a viz Mae 1652... »

312

Ha diwar-benn an Tad Mener :

« E 1641 e krogas an Tad Mener gant ur mision kentañ e Douarnenez. Tri bloavezh ha daou-ugent pad ez eas dre Vreizh eus Kraon da Roazhon. Ouzhpenn pevar c'hant mision e prezegas... Div frazenn a zo a-walc'h da daolennañ e vuhez berr ha berr : « En e raog e veve an dud evel loened » hag « Daou ugent vloaz diwezhatoc'h e laoske war e lerc'h ur vagerez sent » (p. 240 ha 241 " Histoire de Bretagne " Poisson). Un notenn 'zo ivez a zivout e emzalc'h e mare emsavadeg ar Bonedoù Ruz : « E-kerz emsavadeg ar paper timbr, e harzas ouzh meur a emsavadenn hag e klaskas degas en dro ar peoc'h er speredoù ».

Ne seblant ket an « Tad Mat » bezañ bet enebour d'ar spered breizhat er vuhez relijiel p'en deus lakaet Kemperiz da dommañ en-dro ouzh Sant Kaourintin, p'en deus lakaet adarre Sant Hermoel war wel. Re all a oa gallikan. Eñ ne seblant ket bezañ bet (p. 243 ha 244, H. de B. Poisson).

Bremañ lennomp levr " Skol Vreiz " : « Misionoù an Tad Mener a gemenn kastizoù an ifern evit ar re a bec'h hag a zisent ouzh ar roue, a sikour mougañ pe gaeañ an emsavadeg ». E 1675 e oa emsavadeg ar Bonedoù Ruz. Un nebeut mizioù e padas. Misioniñ a rae an Tad Maner abaoe pevar bloaz ha tregont. Ha nav bloaz e visionas c'hoazh war-lerc'h, betek mervel. Daoust hag eo reizh barn un den e-keñver un nebeut mizioù ha tevel war bloavezhloù ha bloavezhioù ? Ouzhpenn se, o klask lakaat fin d'an emsavadeg, ez ae an Tad Mener a-du gant kelennadurezh an Iliz : klask ar peoc'h, sentiñ ouzh an dud o c'houarn nemet e kement a rafent

groñs a-enep Doue pe a-enep an doujañs ma Vab Den.

Arroudennoù all eus an hevelep levr : « Mikael an Noblez... Prezeg a ra e brezhoneg e Leon ha neuze e Treger. Mont a ra da Inizi Eusa ha Moalenez hag e teu da vezañ abostol ar besketourien... Tamall a ra garv sioù ar mare-se, boem ar binvidigezh ha buhez ar bed. Tizhout a ra kalonoù an dud, kalz anezho divarrek da lenn, dre implij taolennoù livet flamm... »

Ha diwar-benn an Tad Mat :

« An Tad J. Maner... a wellaas doareoù-ober Dom Mikael. Prosesionoù, taolennoù bev... a voe da voked meurdezes ar misionoù ».

En un doare e oa ur skol-veur red ar misionoù-se, evel maz eus skolioù-meur hañv en hor mare-ni. 'M eus aon, ne oa ket doanuis kemer perzh enno !

Daoust hag e seblant bezañ bet ken trist-se relijion an daou visioner bet tamallet gant Paotr Plougernev ? Daoust ha n'eo ket bet diskouezet gantañ relijion an Tad Maner evel ma vije jañsenouriezh teñval ha diesper ? Hogen Jezuist e oa an Tad Mat ha stourm a reas groñs ar Jezuisted a-enep levezon ar Jañsenourien.

313

Tud 'zo a blij dezho lopat war an dud dizifenn. Lopet 'z eus bet war ar Juzevien, war an Arabed, mui pe vui war ar Vretoned... Bremañ eo deuet ar c'hiz da lopat war an Iliz, deuet dinerzh a-walc'h. Kalzik Katoliged e-touez al loperien. « Un emzistruj », a lavare Paol VI. Poent bras eo paouez gant seurt atapi hag a zo laosk ha noazus. Poent bras digeriñ frank prenestroù an ene war e gefridi wirion : anaout hag azeuliñ Doue.

Salv e teufe Goulc'hen Kervella, diskouezer taolennoù ampart evel an daou dad mat, hag holl dud ar c'hoariva brezhonek, da baouez gant ar risign faeüs hag an tamalloù otus ha da ginnig d'o arvesterien pezhioù-c'hoari lusket nerzhus gant ar garantez !

(Degemerit, Aotrou Renner, va soñjoù kalonek hag anaoudek.)

AVELIOÙ-TRO

(Gouere-Eost 1978)

1 a viz Gouere. - Aet eo Roparz Hemon da anaon d'an 29 a viz Mezheven e Dulenn. « Bemdez 'm eus evito labouret start hep damant ouzh va foan » (Lazhadenn Unvab Aife). D'an 10 a viz Gouere eo bet douaret e bered Vrest.

2 a viz Gouere. - Kaset eo bet dirak al lez-varn " Usine d'Electricité de Metz " (Tredanva Metz) evit bezañ troc'het ar red-tredan d'ur vestrez skol a ziskonte 15 % eus he dle evit enebañ ouzh ar gremm nukleel. Ne oa ket a dredan ken en he zi abaoe ar 15 a viz Mezheven. 250 lur he deus bet UEM da baeañ dezhi.

4 a viz Gouere. - Diskleriañ a ra ar c'homiser Tailhanter d'ar gazetennerien n'eus ket a FLB ken. Harzet ez eus bet eizh den o dije kemeret perzh e 26 tarzhadenn, re Pré-en-Pail ha Versailles en o zouez.

5 a viz Gouere. - E Korsika avat e ya mat an traoù evit an FLNC : 35 tarzhadenn en un nozvezh.

- Gant an tan eo bet distrujet ti ar C'helc'h Katalan e Madrid. Antronoz ez eus bet gwallc'hloazet un den a oa gwechall unan eus pennoù an ETA hag e wreg a zo bet lazhet gant daou baotr o deus tennet warno e Donibane Lohitzun (Saint-Jean-de-Luz e galleg) e lec'h e oant o chom. Repuet e oant e Norzeuskadi abaoe 1968. An daou daol-se a oa sinet AAA : Allianza Apostolica Anticomunista.

7 a viz Gouere. - Adal hiziv eo dizalc'h an Inizi Solomon (er Mor Habask). Renet e oant gant ar Saozon abaoe 85 bloaz.

7-8-9 a viz Gouere. - Kentañ Skol-veur an Hañv Mignoned ar Parlant Gallo (APG). E-pad tri devezh o deus strivet evit reiñ ur skritur unvan d'ar gallaoueg.

10 a viz Gouere. - Prefed nevez ar rannvro, an Ao. Jean Périer, a ziskleir en ur brezegenn d'ar gazetennerien ez eo « un homme de l'Ouest », da lavarout eo eo ganet e Kornog Bro-C'hall, e Normandi. Sklaer eo an traoù evitan : « La Région ne peut pas devenir un quatrième niveau d'administration ».

11 a viz Gouere. - Embannet eo bet tezenn Jean Le Du diwar-benn brezhoneg Plougoustant (Treger). Diskleriañ a ra : « Il faut se dépêcher d'étudier le breton pendant qu'il est encore vivant ».

12 a viz Gouere. - Manifestadegoù o deus troet da daolioù-dispac'h en Euskadi. Un den yaouank a zo bet lazhet en Iruña hag unan all e Donostia.

- « Kouezhet eo ur prizonad dre ar prenestr » eus 5vet estaj ti ar polis e Port-Elizabeth (Su-Afrika).

14 a viz Gouere. - Da geñver Gouel broadel Bro-C'hall e tibun ar soudarded war ar Champs-Élysées. Dres d'an derc'hent e oa bet degemeret kannaded Amnesty International gant Giscard d'Estaing. Klemm o deus graet a-zivout stad ar re a eneb ouzh ar servij en arme, hag a-zivout ar barnadennoù d'ar marv. War an daou boent-se eo pell ar Stad C'hall eus Stadoù all Europa hag eus emglevioù etrevroadel 'zo.

15 a viz Gouere. - N'eo ket alies e vez klevet ur barner o c'houlenn peoc'h d'an arvesterien... e brezhoneg. Setu koulskoude pezh a zo c'hoarvezet e-pad prosez Youenn Gwernig e Montroulez. Kalz tud a oa deut evit testiñ hag evit goulenn e vefe didamallet : P.-J. Helias, maered Karaez, an Uhelgoad, Lokmaria-Berien, Edouard Morvan, Fañch Morvannou, tud eus PSU-Breizh, Kevredigezhioù Breizhat

Enez-Frañs, ar Falz, h.a.

17 a viz Gouere. - Echuiñ e ra Kerzhadeg Indianed ar Stadoù-Unanet bet kroget e miz C'hwevrer. 4 800 km o deus graet kannaded 80 meuriad eus Kalifornia betek Washington. C'hoant o deus mirout na vefe votet al lezennoù nevez gant deputeed ar C'hendalc'h a lamfe o douaroù diganto. Enebiñ a reont ivez ouzh difrouezhiekaat ar maouezed indian : 300 000 anezho a vefe bet difrouezhiekaet e-kerz 20 vloaz !

18 a viz Gouere. - Ehanet eo bet skignañ abadennoù brezhonek pemdeziek 12 eur 25 e Radio-Gwened (5 mn) ha 12 eur 20 e Radio-Brest (10 mn). Adkroget e vo d'an 28 a viz Eost.

18 a viz Gouere. - Kregiñ a ra prosez an FLB e Lez-varn Surentez ar Stad. Nac'het eo bet ouzh Jean-Marie Salomon ha Jacques Bernard komz brezhoneg. « Anat eo e ouzont galleg, » en deus diskleriet ar prezidant, « tremenet o deus ar vachelouriezh zoken ».

21 a viz Gouere. - Goulenn a ra ar prokolor Colette 8 vloaz d'an nebeutañ hag 20 vloaz d'ar muiañ evit an damallidi. « Gamins attardés » a ra anezho, « renégats de la France », graet o deus « des actes de ganstérisme ».

24 a viz Gouere. - Echu eo gant an FLB ? N'eo ket sur. Lakaet eo bet da darzhañ archerdioù Banaleg ha Kemperle.

- E-kerz Gouelioù Kernev ez eus bet harzet 23 den, izili eus COBAR-Kemper a oa o tornaoua traktoù a lavare : « En Bretagne la répression n'est pas la solution ».

- Gant an ti-embann Marabout ez eus bet embannet ul levrig anvet " Bretagne / Breizh : une nouvelle prise de conscience ", ha skrivet gant Fañch Olivier, kazetenner en *Télégramme de Brest*. Graet eo bet dreist-holl evit an estrenien o deus c'hoant kompren petra c'hoarvez e Breizh. Embannet eo bet ivez gant Marabout levrioùigoù all diwar-benn Okitania ha Korsika.

25 a viz Gouere. - Lazhet ez eus bet ur Martinikad a 18 vloaz gant ur soudard gall e Fort-de-France. « Evit c'hoari... » en deus displeget ar soudard.

- Goude prezegennoù an alvokaded Choug, Leclerc, Barbillon.., e Lez-varn Surentez ar Stad, eo bet klevet tri alvokad estren Brandes (Su-Euskadi) Burnand (Jura) ha Beauthier (Wallonia). Lavaret o deus o doa adkavet du-mañ «an hevelep stourm ha re o fobloù ».

26 a viz Gouere. - Sed ar varnadenn : adalek daou vloaz toullbac'h betek eizh vloaz (evit Rojinsky). Lezet eo bet Kerhousse da vont.

- Galvet eo bet Claude Henry gant Lez-varn Lanuon evit kemenn dezhañ e vo lakaet e vadoù e gwerzh peogwir e nac'h paeañ e daos-skinwel abaoe tri bloaz. Evit diskouez e youl vat en deus asantet Claude Henry paeañ 1 lur da Di an Taosoù, al lur-se o talvezout evit padelezh ar brezhoneg er skinwel.

316

27 a viz Gouere. - War-raok e ya bagadoù an arme etiopiat an Eritrea. Adkemeret o deus meur a gêr, Massawa en o zouez. Padal e tec'h kuit an Eritreiz. 30 000 anezho a zo repuget e Bro-Soudan.

28 a viz Gouere. - Didamallet eo Youenn Gwernig gant jureed Montroulez. En em ziskleriet o deus a-du gant arguzerezh an alvokad, an Ao. Quimbert, a lavare ne oa ket ken a ORTF, gant se ne c'halle ket hemañ goulenn arc'hant digant Youenn Gwernig. A-hend-all en deus goulennet Youenn Gwernig e yafe buanoc'h an enklask diwar-benn an darzherez en deus kavet en e c'hrignol.

31 a viz Gouere. - Mont a ra kuit 64 Iwerzhonad yaouank diouzh Breizh e-lec'h o deus tremenet ur miz vakañsoù a drugarez da SPI-Kenskoazell etrekeltiek.

1 a viz Eost. - Anvet ez eus bet ur Breton, Marsel Texier, da sekretour an Aozidigezh Etrevroadel evit Difenn ar Yezhoù hag ar Sevenadurioù en Arvar, e-kerz seizhvet Kendalc'h an Aozidigezh-se e Barselona. Kelenner eo Marsel Texier e Pariz.

3 a viz Eost. - Beaj Giscard d'Estaing e Breizh. Pemp eurvezh en deus tremenet en hor bro : en Enez Eusa, e Porsall hag en Aber-Ac'h. N'eus ket bet graet kalz a vruderezh diwar-benn ar veaj-se evit ma ne vefe ket aozet manifestadegoù. Deut eo ar beizanted a-benn memes tra : « Biskoazh n'eo bet echuet ur weladen en un doare ken fall, » he deus skrivet Ouest-France goude. Dres d'an derc'hent o doa divizet FDSEA ha CDJA aozañ manifestadegoù bihan stankañ an hentoù hag all... Huchet o deus « kig-moc'h d'ar pred » dirak an ostaleri e-lec'h e oa Giscard o tebriñ. Hag evit echuiñ eo bet gronet biñsaskell ar prezidant gant ar vagerien-voc'h. Kaset ez eus ur viñsaskell eus ar verdeadurezh evit sikour ar prezidant en doa nac'het komz ganto.

5 a viz Eost. - Profet ez eus bet d'an Ao. Macadre, dekmilionvet gweladenner Kreizenn Beaubourg e Pariz, ur veaj d'ar Stadoù-Unanet dre ar c'hConcorde profet gant Ministrerezh brokus ar sevenadur. Diwar hor c'houst evel just.

6 a viz Eost. - Kregiñ a ra eizhvet Festival ar biniou en Orient. Ar bloaz-mañ ez eus bet sonerezh keltiek evel just hag ouzhpenn se ez eus bet dalc'het Skolveur Vrezhonek an hañv gant kentelioù dindan renerezh Per Denez.

8 a viz Eost. - Embannet eo bet disoc'hoù un enklask graet gant ar gelaouen c'hall Le Pèlerin. Hervezo 35 % eus ar Frañsizien a gomz ur yezh « rannvroel » ha 72 % anezho o deus c'hoant e vefe miret ar yezhoù-se. 47 % hepken a c'houlenn e vefent desket er skol.

10 a viz Eost. - En em vodañ a ra maered, deputeed, peizanted, pesketaerien ar c'horn-bro e ti-kêr Plonger. Goasduff, depute R.P.R. ha Berest, depute U.D.F. en o zouez. A-unvouezh o deus lavaret e oant a-enep krenn d'un tredanva nukleel e-kichen Plonger.

317

11 a viz Eost. - Lakaet eo bet João Carlos Dias, kazetenner ar gelaouenn bemdeziek brazilat *O estado da zebriñ* ur pennad en doa skrivet diwar-benn doareoù garv ar polis, gant ur c'homiser. Ar c'homiser, c'hoant gantañ da gaout soñj eus an darvoud moarvat en deus graet luc'hskeudennoù eus ar c'hazetenner o lonkañ an tamm paper.

12 a viz Eost. - Lakaet ez eus bet da darzhañ ur c'hastell e Korsika gant 15 den eus an FLNC. Staget o doa ar gwardour hag e familh en a-raok. Perc'henn ar c'hastell a oa Ferdinand Béghin, impalaer ar sukr, a zo e penn an ti Béghin-Say. En hevelep noz o deus komzet tud an FLNC gant kazetenerien evit displegañ o soñjoù dezho. Harzet ez eus bet unan anezho Jean-Claude Casanova a labour evit ar gazetenn Nice-Matin ha goulennataet eo bet gant ar polis e-pad c'hwec'h eurvezh « evel ma vefe bet ur gangster anezhañ » en deus skrivet Nice-Matin. « N'heller ket asantiñ ouzh seurt doareoù, » en deus skrivet c'hoazh Nice-Matin, « n'en deus graet Casanova nemet e vicher ».

15 a viz Eost. - 30 000 a dud en em vod e-kichen Altabiskar evit 1200vet deiz-ha-bloaz trec'h an Euskariz war Garl-Veur.

- Echuet eo bet Festival an Orient gant sonadeg Alan Stivel. 80 000 tiked a zo bet gwerzhet evit an abaden-mañ-abadenn. Gant ar re a oa evit netra e c'heller lavarout ez eus bet ouzhpenn 100 000 a dud er festival. Kalz kazetennerien a oa deut a-berzh ar BBC, Skinwel Spagn, Skinwel Belgia, Skinwel Alamagn, hag all... Er skinwel hag er skingomz gall avat, ger ebet.

20 a viz Eost. - Tarzhañ a ra bombezenoù 'barzh eizh kazarn an arme saoz en Alamagn e korn-bro Düsseldorf ha MünchenGladbach. Sinet eo I.R.A. E Bro-Saoz eo ur c'harr-boutin israelat a zo bet taget gant Palestiniz an FPLP pa oa o chom a-

sav dirak un ostaleri. Daou zen a zo bet lazhet, eizh 'zo bet gwallc'hloazet.

24 a viz Eost. - Adembannet eo bet " Brezhoneg komzet Kastell-Paol " tezenn an Norvejiad Alf Somrnerfelt lakaet e doare-skrivañ « a-vremañ » gant ar chaloni Falc'hun. En embannadur kentañ e 1920 e skrive Sommerfelt e chomfe bev ar brezhoneg er bobl e-pad pell c'hoazh abalamour da spered « mirourel » ar gouerien met ne grede ket e vefe skrivet kalz traoù e brezhoneg.

26 a viz Eost. - E Su-Afrika ez eus bet kavet ur plac'h du hag ur paotr gwenn bet lazhet gant ur bistolenn er ranndi e-lec'h ma oant o chom. Daoust ma 'z eo difennet an euredoù etreouennel gant an Apartheid o doa divizet an daou-se dimeziñ warlene. E miz Ebrel e oant bet barnet goude bezañ bet gwelet asambles en ur gwele. Daoust da se o doa dalc'het d'o soñj... betek ar marv.

27 a viz Eost. - Hervez Michel Rocard he doa c'hoant ar CIA da « zispenn ar Stad c'hall » ma vije aet ar maout gant an tu kleiz e mouezhiadeg miz Meurzh en ur implij an FLNC hag an FLB.

28 a viz Eost. - Lazhet ez eus bet tri foliser eus ar Guardia Civil d'an hevelep koulz, unan e Mondragon (Euskadi), an eil e Santiago (Galicia), an trede e Barselona (Katalonia).

318

31 a viz Eost. - Torret eo bet an arsav etre ar re a-du gant an divyezheg hag ar re a-enep en Elzas, gant un diviz eus kuzul-kêr Breitenbach evit gallekaat anvioù ar straedoù. Evit an douristed c'hall e oa digomprenus anv meur a straedig evel Bärenloch, Balsberg, Kriegersmatt hag all... Setu perak eo bet adanvet ar straedoù-se gant ar guzulierien : roet ez eus bet dezho anvioù gallek divlaz evel « rue des Peupliers, rue des Tilleuls, rue des Vosges, h.a...

E-lec'h klemm en deus bet ar c'huzul-kêr skoazell ur « poellgor dieubadur » c'hoant gantañ mont kalz pelloc'h. Divizet en deus ar poellgor-se e teufe anv ar gêr da vezañ a-vreman « Large Rivière » hag a zo troidigezh «Breitenbach » ha lakaet en deus war bep hent o kas e kêr panelloù gant an anv gallek-se. Pedet eo bet ar maer, an Ao. DillerSege, da zilezel e anv evit kemer unan all komprenusoc'h : Ao. Scieur de planches ha deut eo Weber, Schmidt, Millier, Zorn... da vezan Tisserand, Forgeron, Meunier, Colère... Ne oar ket ken ar guzulierien ha mat o deus graet, ha lod anezho zo prest da zistreiñ d'ar mod kozh.

GORWENAL.

NOTENNOÙ

Hor mignoned

Berc'hed, Alan ha Wolfram THIBAULT a zo laouen o kemenn deoc'h ganedigezh Gwenael Soazig, e Lille, d'ar 5 a viz Gouere.

Morwena DENEZ ha Nicholas CANNY a zo stad enno o kemenn deoc'h ganedigezh Julian Feroal Steven, breurig Solen, d'an 21 a viz Ebrel e Galway.

Alan STIVELL (Alan Cochevelou) hag e wreg a zo laouen o kemenn deoc'h ganedigezh o mab Gwenvael-Morvan-Alan, d'ar 17 a viz Gouere e Langonned.

Hor gwellañ gourc'hemennoù d'an holl.

Aet da anaon

Hor mignon Abel OMNES en deus ar glac'har da gemenn d'e vignoned ez a eo aet da anaon e wreg e Plougouskant, d'ar 27 a viz Gouere.

Hor gourc'hemennoù a gengañv a gasomp dezhan ha d'e vugale.

Gant glac'har e kemenner tremenvan hor c'heneil Alan BREUT, d'an 12 a viz Mae, e Douarnenez, en oad a 54 bloaz.

Desket meur war istor ar Gelted en doa studiet don ar 5ved hag ar 11ved kantved e Keltia a-bezh. Bet oa bet sekretour Kevredigezh Hendraouriezh Penn-ar-Bed. Broadelour, e oa bet ezel oberiant eus ar MOB.

Lidet eo bet e obidoù en Iliz ar Galon Sakr e Douarnenez. An Aviel a voe lennet gant an Tad Gregor, a Abati Sant Gwennole e Landevenneg, hag an Abostol kanet gant an Tad Samsun, manac'h en Iliz Uniongred Breizh. Douaret eo bet en e vez e bered Kastellin, d'ar 14 a viz Mae.

Levenez d'e Anaon !

Profoù

MIZ MEZHEVEN :

H. ar Bitouz, 10 lur ; F. Nedeleg, 50 ; Yann Perrot, 5 ; Rojer Radenn, 100 ; Yann Bouessel du Bourg, 100 ; Lukian Abgrall, 10 ; Y. P. Kelvenneg, 10 ; R. Delaporte, 30 ; Y. Ber Toulalann, 25.

- War un dro, 390 lur.

MIZ GOHERE :

Yann Bouessel du Bourg, 100 lur ; H. Jamet, 50 ; Y. Loeiz Boulbria, 55 ; Loeiz Dorval, 50 ; Erwan Helias, 10 ; Yvan Charlez, 50 ; D.J.C. Davies, 37 ; S. hag A. Hodaye, 5 ; Mikael Konk, 10.

- War un dro, 367 lur.

320

War roll profoù miz C'hwevrer, ez eo bet lakaet dre fazi en doa profet A. Gwilhou 20 lur ; e gwirionez, ar prof a oa a 250 lur. Trugarez d'an Ao. Gwilhou, skoazeller feal ar gelaouenn, ha d'an holl donezonerien. Profet eo bet d'AL LIAMM 9 935 lur abaoe derou ar bloaz.

Hor mignoned a skriv

Degouezhout a ra ganeomp lizhiri niverus a bep seurt bro. Nevez zo hon eus bet meur a hini eus Bro-Flandrez, Bro-Sveden ha Tchekoslovakia. Gwech e vez skrivet al lizhiri-se e brezhoneg, gwech e saozneg.

An Dr. Viliam Mruskovic eus Martin e Tchekoslovakia en deus kaset deomp un droc'hadenn eus kelaouenn vrasañ ar vro, an *Nedelna Pravda*, enni un droidigezh graet gantañ eus an danevell gant Roparz Hemon dindan an talbenn " Kolovratok ". Setu amañ e lizher e saozneg :

« Dear Sir,

Excuse my writing to you in English, but my Breton is not good yet. I send you my translation of Roparz Hemon's short story " Ar c'harr-nesañ " which I had sent to our greatest daily, in its Sunday form *Nedelna Pravda*. It is the first translation from Breton into Slovak at all. Now I prepare a story from your book " An Irin glas ". If you have other books with short stories and could send me one, I would be very glad. »

Alfred Berglund ur svedad eus Forstör a gas deomp ur skeudenn eus e di e Bro-Laponia war un dro gant ur pennad-skrid berr e brezhoneg hag a zo un diverra eus istor e vuhez, emezañ. Setu amañ e bennad :

« MAB AN " HEOL-HANTERNOZ "

Istor berr ur paotr eus penn-pellañ ar Bed, ha mab d'un den paour.

En un draonienn, menezioù uhel tro-dro dezhi, emañ Ammarnâs, va c'hêriadenn c'henidik, e Bro-Laponia, en Hanternoz Pellañ. Hir ha yen kenañ eo ar goañv. E-kreiz ar goañv e chom an heol ur pennad hir hep en em ziskouez hag un deiz laouen-tre e vez evidomp an hini ma welomp an heol en-dro. Buan-tre e kresk sklerijen an deiz hag, e-pad an hañv, ne vez noz ebet abalamour d'an " Heol-Hanternoz ".

Oskar, va zad, 'oa un den devot meurbet ; bez' en doa avat en unan eus e dreid ur c'hleñved dibare a vire outañ d'ober war-dro hon atant " Ti ar bleunioù ". Charlotta, va mamm, 'oa ul labourerez eus ar c'hentañ, hag hi an hini a gase en-dro asambles an ti hag an atant.

Pa varvas hon tad diganeomp, e teuas un amzer a ziaesterioù evidomp. Intañvez e chomas va mamm, gant pevar emzivad bihan. Ar mab henañ 'oan, ha dek vloaz hepken 'oan... Gwanaat 'rae alies yec'hed va mamm gant ar re labour. Yen-tre e veze ar goañv en diavaez koulz hag en diabarzh. Pallennoù e kroc'hendañvad 'oa ganeomp, pezh a sikoure ac'hanomp da c'houzañv ar yenijenn sklas-se. Dre c'hras Doue, morse n'hon eus anavezet an naonegezh, un tamm bara hor boa bemdez.

321

Ur paotr donezonet 'oa ac'hanon, hag ivez troet kenañ war ar ar yezhoù estren ; paotr iskis zoken ha lesanvet, abalamour da se, " paotr ar c'hevren " ; goude ar skol izel, n'am eus ket gellet kenderc'hel gant va studi, re baour ma 'z oamp. Chomet er gêr, e skoazellis va mamm hag e c'hounezis, a-wechoù, un nebeut moneiz o chaseal, o pesketa hag o tiskar gwez. Prenañ 'ris, neuze, levrioù ha geriadurioù, ha deskiñ, er gêr, un toullad yezhoù.

Un den devot 'on, evel va zad ha va zad-kozh Josef. Deut on a-benn da sevel un dastumadenn vras eus ar Skriturioù Sakr, embannet e tost 700 (seizh kant) yezh, hag, abalamour da se, 'vez graet ac'hanon " Kentañ lenner ar Bibl " e Bro-Sveden.

Ar beajoù hag al louzawouriezh a blij din ivez ha skrivagner etrevroadel on, er-maez a vicher.

Setu va ger-ardamez :
DEROU AR FURNEZ EO DOUJAÑS DOUE. »

A. B.

Digant J. L. D., Montbeliard :

« Disoñjet e oa bet ganin adneveziñ va c'houmanant a-raok din mont da Vro-Iwerzhon e-pad ehanou-skol Pask, digarezit an dale neuze ! Spi am eus e vo degaset gant Al Liamm muioc'h a nerzh d'ar brezhoneg eget ma 'z eo bet roet lañs d'an iwerzhoneg du-hont gant ar Stad Dieub : na pegen truezek eo stad kentañ yezh stadel Bro-Iwerzhon hiziv an deiz...

Laouen on o welout niver ar goumananterien nevez o vont war greskiñ. Setu amañ sur a-walc'h perzh mat Al Liamm. Lies-doareañ he deus graet un tamm muioc'h abaoe un nebeut mizioù, ken e-sell eus ar skrivagnerien, ken e-sell eus danvez ar skridoù embannet. Mat e vefe, d'am meno, komz muioc'h a-zivout ar broioù keltiek all, din (dimp ?) da c'houzout peseurt stourm a zo renet en tu all d'ar mor e-keñver yezh, politikerezh, embann pep bro geltiek. A-hend-all e vefe roet kalon d'ar skrivagnerion yaouank en ur lakaat ur pennad eus o skridoù da vezañ embannet bep ar mare...»

Digant C. M., Clamart :

« Spi am eus da vezañ yac'h a-benn derc'hel da vezañ e-pad pell ho koumananter feal, peogwir me 'zo trubuilhet gant va yec'hed, taget gant ar berralan diremed evel ma 'z on. »

322

Digant M. K., Ploumagoar

« Dismegañsus d'am soñj e vije bet evidon skrivañ deoc'h e galleg, daoust ma 'z eo ar yezh-se hag a zo bet kelennet din e skolioù va bro. N'eus ket pell 'zo, em eus meizet talvoudegezh ar brezhoneg, anezhañ ur yezh dispar. E-pad bloavezhioù hir on chomet evel morgousket, o komz galleg, o soñjal hag o skrivañ en ur yezh estren d'am c'halon. Abaoe tri bloaz 'zo em eus dihunet goustadig, o strivañ bemdez ouzh an tonkadur a oa va hini betek-hen ; implijout a ran bremañ ar brezhoneg e pep lec'h, ha stourm a ran evitañ. Kroget am eus gant skoazell ar gelaouen " Evid ar brezhoneg " hag a zo bet krouet a-ratozh-kaer evit an holl re a fell dezho lenn o yezh, ur brezhoneg poblek, gant skoazell ar galleg. Tamm-ha-tamm em eus diluziet va-unan levrioù gant siikour va geriadur Roparz Hemon. Alies, abred diouzh ar beure, d'ar sul, e-pad va ehanou-labour, e lennan bremañ kalz hag e brezhoneg hepken. Da gentañ Al Liamm a oa evidon ur gelc'hgelaouenn start-spontus, met nag a levnez evidon esaeañ lenn anezhi penn-da-benn, na fromus dizoleiñ pennadoù en ur yezh yac'h ha n'eo ket en un trefodach paotr saout. Peseurt diforc'h etre ur yezh lennegel (ger diaes da veizañ evidon peogwir n'eo ket start deskiñ ar gerioù graet anezho lennegel, sañset) hag al langaj komzet hiziv c'hoazh war ar maez. Ur bobl dizesk war he yezh, anezhi koulskoude liamm an darempredoù pemdeziek, oc'h implijout anezhi dre voaz hepken. Un Emsav rannet zoken war an doare da skrivañ al langaj, o stourm e-giz Don Kichotte a-enep ur zh pe ur c'h ! Poent eo lakaat Breizh en he sav, gant ur gwir Emsav. Ur gador-dabotal a oa bet digoret war SAV e-pad ar brezel, hiziv n'omp ket muioc'h unvanet eget tregont vloaz 'zo. Un druez eo gwelout ar brezhoneg, diskaret gant tud 'zo. Piv a strivo a-enep tonkadur hor yezh, hag a zo e-giz ur rav o vreinañ a rumm da rumm, ma n'eo ket un Emsav unvaniet dre ar skiant. Hiziv an deiz, al leziregezh kement hag an diouer a striv, a zo kiriek eus peñse ar yezh. Etre derez izel " Evid ar Brezhoneg " hag " Al Liamm " ez eus un tamm mat a hent. Un dudi eo evidon lakaat va anv war listenn lennerien Al Liamm, ul lorc'h a lavarfen zoken kaout da lenn pennadoù brezhoneg bev ha yac'h,

ha n'eo ket un trefoedaj dister. Setu da heul ur chekenn-goumanant ha dek lur ouzhpenn d'ho skoazellañ en ho labour talvoudus evit dazont yezh ar Vretoned. Gouzout a ran ez eo tenn stourm war an dachenn. Penaos ober evit tizhout muioc'h-mui a dud, setu evidomp ar pal kentañ, ha kinnig brezhoneg komzet d'an holl. Trugarez deoc'h evit bezañ komzet diwar-benn " Barr-Heol " hag am eus lennet un toullad niverennoù anezhi. Ur faout eo diskaridigezh ur gelc'hgelaouenn e-gis-se war dalbenn hor yezh. Trugarez d'an Ao. Klerg evit e labour dispar. Met piv ' vo o sturiañ al lennegezh a-benn ugent vloaz ac'han ? »

Digant D. J. C. D., Bangor, Kembre :

Kalz plijadur hoc'h eus roet din e-pad ar bloaz, ha mat eo gouzout ez a niver al lennerien war gresk. »

Digant J. ha K. H., Rouen :

« Koumanantiñ a reomp adarre gant ur chekenn a 60 lur, ken evit reiñ harp un disterig deoc'h, ken evit lakaat un diforc'h etre Breizh hag ar vro m'emaomp o chom e-barzh.

Lakaat a rit traoùigoù iskis evel war bajenn 245 " digevrederien " (petra eo ?), pe c'hoazh " harz lammerien " a zo warno un tammig un tres gallek... Kinnig a rafen " aeled-argad "

Diwar-benn ur chekenn vrezhonek savet ganin eo bet lavaret din en deiz all gant va fenngosker e mererezh ar Pellgemenn (P.T.T.) : " Peseurt stêr ' zo gant en troioù kamm-se ? ". »

323

Niverennoù kozh " Al Liamm " e gwerzh

Prenañ a c'heller an niverennoù-mañ : 29, 69, 70, 71, 72, 74, 75, 76, 77, 79, 80, 83, 87, 91, 92, 93, 94, 95, 102 betek 194.

Priz an niverennoù a zo : 10 lur pep hini (nemet an niverennoù 116 ha 151 hag a goust 12 lur pep hini, an niverenn 120 diwar-benn Iwerzhon, an niverenn doubl 166-167, an niverenn diwar-benn Ropars Hemon hag a goust 18 lur pep hini.

Tu a zo bepred da brenañ bloavezhioù klok, 50 lur pep hini, eus 1964 betek 1978 (niverennoù 102 betek 191).

An niverennoù a vez kaset kuit a vizoù-post. 10 % a zistaol a vez graet pa brener 50 skouerenn pe ouzhpenn. Goulenn digant Per ar Bihan.

Prizioù ar moulañ

Keloù hon eus bet digant hor mouler evit pezh a sell prizioù ar moulan. E-kerz daou viz (Mae ha Mezheven) ez eo kresket priz ar paper hag ivez priz al liv eus 12 % pep hini, da lavarout 24 % war un dro. A-hend-all ez eus bet diaesterioù evit kaout paper. Diwar se ez eo bet daleet ar gelaouenn. Anat eo e vo diaesoc'h-diaesañ derc'hel ar gelaouenn en he sav. Deuet mat vo bepred ar profoù hag ar c'houmanantoù nevez.

Levrioù nevez Al Liamm

Deut eo er-maez eil embannadur **Ho kervel a rin en noz** gant Roparz Hemon, ul levr danevelloù berr hag aes gant ur golo nevez. **Yezhadur berr ar brezhoneg** gant Roparz Hemon a zo ul levr diembann. An trede levr deut er-maez a zo ur romant skrijus **Diougan Gwenc'hlan** diwar zorn Per Denez a zo krog da skrivañ da vat peogwir en deus kaset deomp un dornskrid all nevez zo hag a vo embannet a-raok dibenn ar bloaz. **Glas evel daoulagad c'hlas...**, gant Per Denez, a c'hell bezañ rakprenet betek ar 15 a viz Du : war baper kaer 28 lur e-lec'h 35 + misoù 10 % ; war baper all 22 lur e-lec'h 27 + mizoù 10 %.

Met an oberenn gentañ, o tont a-zindan ar wask a vo barzhonegoù Benead **Gwiadenn ar vuhez**. Tu a so da rakprenañ al levr-mañ betek ar 15 a viz Du. Priz 12 lur e-lec'h 16 ha war baper kaer 18 lur e-lec'h 25. Goulenn digant Janed Queillé, 47 straed Notre-Dame, 22200 Gwengamp, c.c.p. 1136 82 Rennes. Krog omp gant embannadur pezhioù-c'hoari Roparz Hemon, met ne c'hellomp ket c'hoazh reiñ ar prizioù.

Prest eo ivez troidigezh ul levrenn all eus ar Bibl, **Isaia**, troet gant Maodez Glanndour.

324

Levrioù ha kelaouennoù

Rikki-Tikki-Tavi, istor brudet R. Kipling a zo bet embannet gant " Skrid ". An droidigezh a zo bet graet gant Yann Desbordes hag eskolidi Fañch Berrou ha Ronan Treger. An tresadennoù a zo diwar zorn Y. V. Lichou.

War niverenn 19 ar gelaouenn **Skrid** ez eus dreist-holl barzhonegoù, div gontadenn a c'heller ivez lenn e-barzh, unan gant Kristian Giraudon. Eben " Laora " a zo diwar zorn Reun ar C'halan hag a leugn ouzhpenn an hanter eus ar gelaouenn.

An niverenn 123 eus **Hor Yezh** ez eus bet roet dezhi evel talbenn " Brezhoneg ar brezel ". Enni e kaver pennadoù brezhonek bet embannet war " L'Heure Bretonne ". Dibabet int bet gant Anna ar Bihan.

War niverenn 22 **Brud Nevez** ez ur pezh-c'hoari " Bitekle " gant G. Kergourlay, e galleg hag e brezhoneg.

Adembannet eo bet **Re Bennavel** hag **Ur prenestr a oa digor** gant Roparz Hemon war niverenn 64 " **Skol** ". Bodet eo bet an div zanevell en ul levrig moulet brav, 64 pajenn ennañ. Savet e oant bet gant Roparz Hemon en ur yezh aes da lenn evit an deskarded (Brezhoneg eeun). Koumanant 4 niverenn : 40 lur. Yola Chatou. Skol - c.c.p. 2616 33 Rennes.

Ar pesketour hag ar vorganezig a zo ul levr evit ar vugale bet embannet e Pariz gant Editions. G. P. Rouge et Or. An oberour (skrid ha skeudennoù) a zo Ebbe Vehrman-Bierbaum. Embannet eo bet al levr e teir yezh war un dro, e galleg, e saozneg hag e brezhoneg war c'houlenn ar skrivagnerez. An droidigezh diwezhañ a zo bet graet gant Ronan ar Bras. Ar yezh n'eo ket gwall flour na disi. Dipitus eo n'en dije ket an troour diskouezet e destenn da unan bennak barrekoc'h egetañ. N'eomp ket da sevel ur roll eus ar fazioù pe an troioù-lavar direizh a zo er skrid, kavet e vo ur garabasenn Foutouilhek bennak evit hen ober. E-keñver skeudennoù avat ez eo moarvat an dra gaerañ a zo bet biskoazh embannet e brezhoneg. Bez' ez eus 23 skeudenn e liv. An istor e-unan a zo kaer ivez daoust ma'z eo un tammig diaes ar geriadur evit bugale. Ar golo a zo e kartoñs tev hag e liv ivez. Priz : 40 lur.

War niverenn 111 **Imbourc'h** e c'heller lenn barzhonegoù gant Añjela Duval, Notennoù politikel, Obererezh Kristenien Vreizh, Ar Gumuniezh Europat hag ar Gelted, Ar Pab d'ar Skolveurldi Gatolik, Kenstourm ar renkadoù, h.a. An niverenn 112 a zo penn-da-benn diwar zorn Youen Olier. Bez' ez eo un Enklask diwar-benn stad ar brezhoneg en-dro da Wened etre 1949 ha 1955.

Gant " Imbourc'h " ivez ez eo bet embannet **Isagan**, peder c'hontadenn gant P. M. Piarais, bet troet gant L. Andouard hag embannet war " Walarn " gwechall ha " Studi hag Ober ". Skeudennaouet eo gant Juliana Broc'han. - 35 lur.

Degouezhet eo ganeomp **Le Lian**, kelaouenn Vro-C'hallo. Difenn a ra ar galloeg, hag arz hag hengen Breizh-Uhel. Rener : Gilles Morin. - Koumanant : 30 lur. Association Les Amis du Parler Gallo - c.c.p. 863 44 Z Rennes.

325

Pedet omp da gemenn embannadur un dastumad teiryezhek eus ar varzhoniezh a vremañ e Bro-Elzas (azalek 1945). Embannet eo dindan an anv " La Poésie en Alsace depuis 1945 / Dichtung im Elsass seit 1945 ". - Kaset e vo da benn al labour-se gant ar gevredigezh " Editions des Vosges du Nord ". B.P. 49, 67700 Saverne. Ar rakprenadur a zo 81 lur.

Eus Helsinki eo bet kaset deomp **The Lapps in Finland**, the population, their livelihood and their culture ", embannet gant Society for the Promotion of Lapp Culture series n° 39.

Gouestlet eo ar gelaouenn **Pluriel** niv. 18 a-bezh da Vreizh (1). Plediñ a ra ar gelaouenn-se gant kudennoù ar broioù bihan. Bez' ez eus ar wech-mañ ur pennad war an Emsav er bloavezhioù 20 gant Alain Deniel, ur pennad gant Pierre-Jean Simon diwar-benn ar ouennelouriezh er bloavezhioù 30. Fañch Elegouet a studi levezon " Feiz ha Breizh " etre 1900 ha 1914. Dedennet omp bet gant pennad Jean Christophe Cassard diwar-benn orin ar vroadelouriezh vreizhat. Burutellañ ha tagañ a ra levr Bernard Tanguy (" Aux origines du nationalisme breton ", embannet e Pariz, U.G.E./10-18, 1977 .

Displeg a ra n'en deus ket Tanguy graet ul labour skiantel : « N'eo ket ur studiaden skiantel savet diwar un oberenn ideologel met ar c'hontrol », eme Cassard. Dibab a ra Cassard un nebeut arroudennoù o tiskouez splann ez eo menozioù Tanguy awenet gant ar chaloni Falc'hun (ar pennad digeriñ a zo gantañ). Hervezo ez eo diwanet an Emsav diwar ar faskouriezh, hag e chom atav awenet gant menozioù an tu dehou. Emzalc'h Tanguy e-keñver ar yezh a zo arouezius-tre : diskouez a ra, eme Cassard, n'eo ket deuet da benn « Tanguy da zont er-maez eus e saviad a zen arallekaet : ar brezhoneg a dalv dezhañ da c'hounit e vara met chom a ra kloz war bed ar feurm, toull-bac'h kozhidi ha ne vestroniont ket mat ar galleg ».

Chomlec'h " Pluriel " : 6, straed de Tournon, 75006 Paris

(1) S.o. A.L. niv. 183, p. 286 (Gouere-Eost 1977). D. Milmicher : Studiañ an Emsav.

Preder, " Ar geriadur istorel "

Kroget e oa **Preder**, e 1967, da embann Geriadur Istorel Roparz Hemon dindan stumm levrioùigoù moulet azalek ar rann 27. Emañ an div rann diwezhañ, 35 ha 36 o paouez dont a-zindan ar wask.

Ar rannoù kentañ, nemet al lizherenn A (moulet gant Al Liamm) a oa bet liestennet. Un embannadur moulet anezho holl a vo graet bremañ. Setu amañ ar pezh a gemenn deomp merour Preder :

Emaomp oc'h adembann Geriadur Istorel ar Brezhoneg gant Roparz Hemon.

An eil embannadur-se, ennañ un nebeut klokadurioù, a vo graet e stumm levrennoù moulet 15,7/22 cm, 64 p.

Priz ar levrenn er c'henwerzh a vo 24 F, mizoù-kas ouzhpenn. Priz ar c'hwec'h levrenn rakprenet a vo 120 F franko.

Preder, Penn-Menez, Plomelin, 29000 Quimper - c.c.p. 16 093 13 J Paris. »

326

Kamp Etrekeltiek ar Vrezhonegerien

Etre an 13 hag an 28 a viz Gouere eo bet dalc'het Kamp etrekeltiek ar Vrezhonegerien e Skaer, e Skol Sant Alan. War-dro 40 a dud 'zo deuet eus an eil penn d'egile d'ar c'hamp da zeskiñ pe da beurzeskiñ o brezhoneg. Ouzhpenn 50 a dud a zo deuet en devezhioù diwezhañ.

Diouzh ar mintin e veze kentelioù a bep seurt : tri live a oa en holl ha peurvuañ 2 zen da ober war-dro pep strollad.

Goude lein e veze stalioù-labour a bep seurt : sevel mergodennoù gant toaz - ur stal-labour da zeskiñ kanaouennoù (savet eo bet gant ar stajidi ul levrig kanaouennoù) - troidigezhioù - sevel keleier hag abadennoù skingomz goude bezañ lennet kazetennoù - c'hoariva (ur pezh-c'hoari anvet " An avaloù " gant Lope de Ruede bet troet e brezhoneg gant R. Hemon war Ar Bed Keltiek).

Setu amañ roll ar c'hentelioù pe kaozeadennoù a zo bet war danvezioù resis hag ivez roll an abadennoù-norz :

Lun 16 (diouzh an noz) - Montaj dlwar-benn bro dTanzania gant Anna ar Beg.

Meurzh 17 - Selaouet ha dispieget eo bet ar c'heleier, pe abadennoù skingomz bet aozet goude lein.

Yaou 19 (diouzh an noz) - Montaj diwar-benn Bro-Rusia gant Nolwenn an Henaff.

Sul 22 (diouzh ar mintin da 10 eur) - Kentel lennegezh gant Y. B. Piriou.
(diouzh an noz) - Montaj diwar-benn al laboused gant Tudual Huon.

Lun 23 (diouzh ar mintin) - Kentel diwar-benn yezh Skaer gant an aotrou Salaun eus Skaer.
(diouzh an noz) - Yezh Skaer gant Yvon Kraff. Keleier.

Merc'her 25 (diouzh ar mintin) - Kentel lennegezh gant Y.B. Piriou.
(da 5 eur diouzh an abardaez) - Ar yezhadur, prezegenn gant Per Denez.
(diouzh an noz) - Selaouet eo bet ouzh ar c'heleier bet aozet en devezh a-raok.
Ar c'hoariva, kaozeadenn gant Goulc'han Kervella.

Yaou 26 (diouzh ar mintin) - Ar bandennoù treset, diviz gant Malo Louarn.
(diouzh an noz) - Abadenn gant J. F. Kemener ha D. Peton. Pedet e oa bet tud Skaer da zont.

Gwener 27 (diouzh ar mintin) - An embann, kaozeadenn gant Ronan Huon.
(diouzh an noz) - Abadenn c'hoariva e kreiz-kêr en ostaleri " Le Cheval Blanc ".
C'hoariet eo bet ar pezh-c'hoari " An Avaloù " gant ar stajidi, ha deuet eo Yvon Kraff e strollad da c'hoari tri sketch farsus. Echu et eo an traoù gant ur fest-noz.

Ur gaozeadenn a zo bet ivez diwar-benn skolioù Diwan goude bezañ sellet ouzh skeudennoù eus Skol Diwan Roazhon.

327

Devezhioù-studi " Tonkad Hor Yezh " e Skaer

War-dro ugent den o deus kemeret perzh en devezhioù-studi aozet e Skaer d'ar sadorn 28 ha d'ar sul 29 a viz Gouere dindan an talbenn " Tonkad Hor Yezh ". Ur bern tud n'o doa ket gellet dont en abeg d'an deiziadoù, ouzhpenn se ne oa ket bet graet kalz bruderezh ha graet e oa bet diwezhat-tre. Frouezhus-tre eo bet avat an divizoù. E-touez ar berzhidi e oa skrivagnerien, embannerien, kelennerien ha tud a bep seurt o stourm evit ar brezhoneg a-hed an bloaz. Komzet ez eus bet kalz eus stad ar brezhoneg e Breizh hiziv, er skolioù, er vuhez

foran, en tiegezhioù, h.a..., hag eus al labourioù mallusañ da seveniñ evit kas ar stourm war-raok. Un daol-grenn a zo bet ivez etre meur a skrivagner war roll ar skrivagner e Breizh hiziv. Anv 'zo da embann danevellskrid an devezhioù-studi-mañ hep dale.

E iliz-veur Landreger

Hor mignon Marsel Aodig a skriv deomp e kaver en Iliz-veur Landreger follennoù o reiñ da c'houzout d'ar weladennerien an traoù pouezusañ a zo da welout e diabarzh an iliz.

Ar follennoù a zo moulet e galleg, e saozneg, en alamaneg hag e... brezhoneg.

Kement-se a dalv ar boan bezañ meneget rak n'eo ket alies e vez gwelet seurt traoù embannet e yezh ar vro.

Afer ar chekennoù brezhonek

Izili eus Skol an Emsav a zo o pauez kas d'o bankoù ul lizher evit goulenn hag-eñ e vije posupl dezho embann karnedoù-chekennoù e brezhoneg pe divyezhek. Prientet o deus ul lizher hag un trakt da reiñ d'an dud a zo prest da c'houlenn se ivez. Skrivañ da Skol an Emsav, 30, place des Lices, Roazhon.

Gouel Pobl Vreizh

Dalc'het e voe e Brest d'ar 16 ha d'ar 17 a vis Mezheven. Deut eo a-benn U.D.B. da gaout eno 16 000 gweladenn, ha 3 000 pred a voe aozet. Dileuridi a oa degouezhet eus Kanada, R.D.A., Aljeri, Katalonia, Euskadi... Ur gouel par, ha dreist zoken da reoù savet e Breizh gant strolladoù bras Bro-Chall. Ur plas bras a voe roet d'ar brezhoneg, gant skritelloù ha panelloù e pep lec'h, an diskouezadegoù hag ar werzh levrioù, ar c'hoariva, ha dreist-holl prezegenn Fañch Morvannou dirak 7 000 a dud, gant frazennoù nerzhus e-giz « arabat lakaat ar yezh en diavaez eue hor buhez » pe « netra demokrateloc'h eget an emrenerezh ».

328

" Les Cahiers de l'Avenir de la Bretagne "

Gallout a reer prenañ ar c'haieroù-mañ :

- Léopold KOHR : Une Bretagne libre est-elle viable ?
- Yann FOUERE : L'Europe aux cent drapeaux.
- Yann FOUERE : En prison pour le F.L.B.
- Yann FOUERE : Histoire résumée du Mouvement Breton 1800-1976.
- Maurice DUHAMEL : La question bretonne dans son cadre européen.
- Yann FOUERE : Ces droits que les autres ont... mais que nous n'avons pas.
- Yann FOUERE : La Bretagne écartelée.

O goulenn a c'hellit digant " Les Cahiers de l'Avenir de la Bretagne ", 21, place Duguesclin, B.P.103, 22000 Saint-Brieuc.

Kejadenn ar c'hulturioù

MYRDHIN, gant e delenn, a yelo en anv Breizh - ha Bro-C'hall - betek Zagreb, e Yougoslavia, e-lec'h ma vo dalc'het ur C'hendalc'h hollvedel, etre an 20 hag an 29 a viz Eost. Myrdhin a ginnigo e ganaouennoù keltiek, goude ar sonerezh hengounel eus republik-pobl Bro-Sina hag a-raok hini " Grupo de Recolha etnomusicologica " e Vro-Bortugal. En devezhioù a-raok e kano Myrdhin e kêrioù an aod dalmat.

Kentelioù brezhoneg e Breizh-Veur

- Emañ Ian Press o prientiñ ur rummad kentelioù brezhoneg evit " londoniz ", evel ma lavar, gant levr Brezhoneg Buan hag Aes hag ivez gant traoù all...

- Ouzhpenn se, emañ ivez o sevel ur vandenn vagnetek e saozneg diwar-benn ar yezhoù kelt evit Skol-veur Exeter. Bez' e vo homañ e gwerzh e miz Gwengolo/Here.

Klask a reer

Hor c'houmananter Yann Gailhareg a glask niverennoù eus ar gelaouenn Breiz (1927-1939) :

- 1929 : Niverennoù 103 (21 Ebrel), 127 (5 Here), 128 (12 Here), 129 (29 Here) ;
- 1932 : Niverennoù 236 (17 Genver), 245 (20 Meurzh), 254 (29 Mae), 281 (11 Kerzu).

Prest e vefe da eskemm niverennoù all evit ar re-se. Bez' en deus 35 niverenn eus ar bloavezh 1933, 6 eus ar bloavezh 1934, 26 eus ar bloavezh 1935, 7 eus ar bloavezh 1936 ha 9 eus ar bloavezh 1939.

Yann Gailhareg, 4 straed Sant Mikael, 22200 Gwengamp.

329

Priz lennegel Langleiz 1979

Adarre er bloaz-mañ e vo roet ar priz, pe d'un oberenn e komz-plaen pe d'un dastumad barzhonegoù.

Ar bloavezh kentañ, e 1976, e oa aet ar priz gant Goulven Jacq evit **Pinvidigezh ar paour**. An eil bloavezh ne oa bet roet priz ebet, e 1978 avat ez eus bet roet meur a hini. Daou briz kentañ, unan evit ar c'homz-plaen da Dudual Huon hag unan da Ber Diolier evit e varzhonegoù. Un eil priz a zo bet roet da C'houlc'han Kervella evit e levr **Ar Chase**. Ur priz a zo bet roet ivez da Ber Bourdelles evit e droidigezh eus **La divina Comedia**.

Spi hon eus e vo kinniget, er bloaz-mañ, kement a oberennoù ha warlene. An oberenn a yelo ar maout ganti a vo embannet gant AL LIAMM. Dav eo kas ar skridoù, teir skouerenn skriverezet, war un tu hepken eus ar follenn, da rener ar juri (Maodez Glanndour, Keresperz, 22700 Louaneg), a-raok penn kentañ miz Here.

Priz Per Trepos 1979

Evit ar wech kentañ e oa bet savet ur genstrivadeg " Per Trepos " e 1976 gant FR3 Roazon-Breiz ha Servij an Abadennoù Brezhonek.

Ar bloaz-mañ, ez eus ur c'honkour all da vezañ, ar pevare. Galvet eo ar vrezhonegerien da gemer perzh ennañ, hag evit se, da sevel un destenn hag a c'hellje goude se bezañ displeget e-kerz un abadenn radio brezhonek. Gant an destenn a vo kinniget, e ranko bezañ peadra d'ober un abadenn ugent munud pe war-dro. Bez' e c'hell pep hini dibab dindan peseurt stumm kinnig un destenn, ha bez' e c'hell bezañ : ur gontadenn, un danevell, ur pezh-c'hoari, un diviz, ur sketch, un displegadenn (diwar-benn ur vro, un den, pe un danvez bennak), ur rentañ-kont beaj, ur pennad istor, hag all...

War-eeun e tle bezañ savet an destenn e brezhoneg, hag arabat eo e vije troet diwar ur yezh all bennak, na kennebeut adskrivet na kempennet diwar ur skrid all bennak. A-benn ar 15 a viz Here 1979 eo emañ ar skridoù da vezañ kaset. Ur miz war-lerc'h en em vodo ar juri hag a vo karget da welet da biv reiñ ar priz. Ar re o devo bet prizioù, a vo displeget o skridoù goude se e-kerz un abadenn vrezhonek.

Daou briz a zo da c'honid e 1979, unan kentañ a 1 200 lur hag un eil a 600 lur. Da gaout ar reolennoù, skrivañ da : Abadennoù Brezhonek FR3 P.A.C., avenue Clemenceau, 29200 Brest.

330

Kemennadur

As c'homite " Evit an aotreegezh vrezhonek " a c'houlenn diganeomp embann ar pennad-skrid da heul :

« D'ar meurzh 30 a viz Genver e oa tolpet ar c'h-Comite Economique et social de Bretagne e Ti an Artizanelezh e Roazhon.

E-pad an endervezh, ur pemzek bennak a dud eus ar c'homité " Evit an aotreegezh vrezhonek " (Skol-veur Breizh-Uhel) o deus displeget bannieloù ha skritelloù d'ar poent ma oa Per Denez krog gant e gomz diwar-benn ar Chart Sevenadurel.

Ar prezidant Champaud en deus goulennet diganto, hervez ar reolenn, renkañ o fanelloù.

D'ar mare-se eo deut un istrogell (ur c'homiser-polis, war hon eus klevet da c'houde) da zrailhañ ar bannieloù. Feuket eo bet an darn vrasañ eus izili ar C.E.S.

Lod anezho o deus savet o mouezhioù a-enep an dra-se hag o deus goulennet piv en doa roet an urzh. Respontet en deus ar Prezidant ne ouie ket (!).

Goude un ehan, ur mennad kinniget gant Per Denez a zo bet votet gant ar C.E.S.

Ar mennad-se a oa evit tamall " donedigezh feuls ar polis a-enep darn eus an arvestourien a lakae da c'houzout, didrouz ha habask, o stourm evit ar yezh hag evit sevenadur Breizh ".

Biskoazh c'hoazh ne oa c'hoarvezet seurt abadenn e-pad emvodoù ar C'huzul, biskoazh c'hoazh n'en doa kredet ar polis dont d'ober reuz.

An darvoud-se a ziskouez mat pegen taer eo ar Stad c'hall e-keñver ur sevenadur hag ur bobl he deus gwasket e-pad kantvedoù. »

Ar brezhoneg er vuhez foran

Kaer hor be goulenn an divyezhegezh e Breizh, ne vo graet netra gant ar pennadurezhioù ma ne bouezer ket dibaouez warno ha ma ne gaser ket dija traoù war-raok evit diskouez pezh a c'hellfe bezañ graet ha boazañ hor c'henvroiz da vennoz an divyezhegezh er vuhez foran. Un nebeut bloavezhloù 'zo ez eo bet renet ur stourm gant Skol an Emsav ha strolladoù all evit kaout panelloù-hent divyezhek e Breizh-Izel. Un nebeut kêrioù o deus asantet lakaat (pe lezel) panelloù warno o anvioù brezhonek. E Roazhon ez eus panelloù-koad graet gant an dorn (1), e Kemper panelloù warno lizherennoù keltiek farsus a-walc'h, en Oriant panelloù ofisiel brav heñvel ouzh ar re a zo warno anv gallek ar gêr. Poent e vefe moarvat reiñ lañs en-dro d'ar stourm-se.

Abaoe un nebeut sizhunvezhioù e weler war gantadoù ha kantadoù a lochennoù-pellgomz e Breizh ar ger « Pellgomz ». Setu ur ger brezhoneg nevez a vo anavezet hep dale gant an holl Vretoned, Brezhonegerien pe get. Gant emsaverien eus Brest ez eo bet ijinet n'eus ket pell ober pegsunoù bras warno as ger « Pellgomz » hag ur berzh sebezus o deus graet rak gwelet e vez ar pegsunoù-se un tammig e pep lec'h bremañ. Un dra naet eo ur pegsun, aes eo da lakaat ha neket re ziaes da lemel diouzh ret. Ne c'hell ket bezañ gwelet fall gant an dud dre vras na gant ar pennadurezhioù evel skritelloù staget gant peg pe, gwashoc'h, enskrivadurioù gant liv. Perak ne vefe ket graet seurt pegsunoù, da heul ar skouer-se, evit ur bern traoù all ? ehanlec'hioù ar c'hirri-boutin, boestoù-lizhiri, kartennoù-ker, ha... Un doare e vefe da lakaat brezhoneg un tammig e pep lec'h en hor c'hêrioù, da lakaat an dud da zeskiñ gerioù, da zegas soñj d'an holl eus kudenn ar brezhoneg e Breizh hag an ezhomm da reiñ dezhañ ur statud gwirion. Seurt pegsunoù a zo aes-tre da lakaat. En un nebeut devezhioù e c'hell kant den lakaat un tamm liv brezhonek e-giz-se un tammig e pep lec'h dre Vreizh.

(1) S.o. A.L niv. 186, pp. 57-58 (Genver-C'hwevrer 1978).

331

Un devezh-studi war stad ar brezhoneg d'ar 7 a viz Here e Gwengamp

D'ar sul 7 a viz Here, eus 9 eur betek 6 eur noz e vo aozet er Greizenn Sevenadurel Vreizhat, plasenn Verdun, e Gwengamp, un devezh-studi digor d'an holl re a gemer perzh e doare pe zoare er stourm evit difenn ha ledañ implij ar brezhoneg, da lavarout eo d'an holl re a ro kentelioù, a ra c'hoariva, a skriv, a embann kelaouennoù, hag all... En devezh-studi-mañ e vo anv eus **Gouel ar Brezhoneg 1980** (da vezañ aozet e Bro-Leon), eus an traoù da ober evit astenn implij ar brezhoneg er vuhez foran e Breizh ha dreist-holl eus kudenn ar «c'hlevgwel» (klevout ha gwelout, e galleg « audio-visuel »). Gant an Emsav e vez embannet levrioù ha kelaouennoù met ne vez ket pleustret koulz lavaret gant ar c'hlevgwel, daoust ma kemer hemañ ur plas brasoc'h-brasañ en hor buhezioù. Da vare GWALARN ne oa ket c'hoazh eus ar skinwel. Hiziv e vez kavet koulz lavaret en holl diez (e 1975 e oa un skinwelerez e 79,6 % eus an oaledoù er Mor Bihan, 81,9 % en Il ha Gwinum, 82,4 % e Liger Atlantel, 83,7 % en Aodoù an Hanternoz hag e 85,2 % e Penn ar Bed). Ur benveg spontus eo ar skinwel e krabanoù un nebeut tud e Pariz ha gwashoc'h eo bet c'hoazh e levezon evit divrezhonekaat an dud e Breizh-Izel eget hini ar skol, ar mererezh pe an douristelezh. Gwir eo ivez ez eo erru e Breizh pa oa graet dija an darn vrasañ eus al labour-distrujañ hor yezh hag hor sevenadur.

Dister-kenañ eo an abadennoù brezhonek er skingomz hag er skinwel, ken e-keñver niver, ken e-keñver live. Daoust hag-eñ ez eo dic'hoanag ar stourm eta ha ni kondaonet da chom gant hor paour-kaezh kelaouennoùigoù hepken ? Tu 'zo d'ober traoù a bouez hag a dalvoudegezh war dachenn ar c'hlevgwel. Skouer " Kazetenn ar Vro-Blin " a ziskouez deomp penaos e c'heller ober traoù a bouez er-maez eus ar skingomz (1). Heñvel e vo an traoù a-benn nebeut evit ar skinwel. Emañ prizioù ar skeudenrollerezed (« magnetoskop ») o tiskenn tamm-ha-tamm hag a-benn un nebeut bloavezhioù, e vo gant pep tiegezh un benveg skourret war e skinwel, gouest da lenn kasedoù warno filmoù, abadennoù-skinwel hag a bep seurt traoù. Ar Vrezhonegerien a zegemer Al Liamm bep daou viz, a vo laouen da zegemer ivez kasedoù warno filmoù brezhonek, pezhioù-c'hoari, prezegennoù, kentelioù, h.a... Kement-mañ n'eo ket un huñvre met un dra o tont hep dale. Ar gudenn vras a vo

kaout danvez, dreist-holl bremañ maz a buan niver ar Vrezhonegerien a-vihanik war goazhañ. Poent bras eo eta saveteiñ an holl abadennoù brezhonek a zo bet graet er skinwel abaoe an derou (hervez tud 'zo e vefe bet kollet dija lod anezho). Poent bras eo filmañ an holl bezhioù-c'hoari, sketchoù, prezegennoù brezhonek a dalvoudegezh a vez graet amañ hag ahont. Poent bras eo mont da filmañ ha da enrollañ an holl Vrezhonegerien hag o deus traoù da gontañ, tud brudet evel Añjela Duval met ivez ur bern tud dianav. Poent bras eo soñjal sevel un hentenn deskiñ brezhoneg evit ar skinwel (ha n'eo ket hepken dre levrioù ha pladennoù). Gant ar c'hlevgwel n'eus ket a gudenn doare-skrivañ hag e rankfe eta an holl emsaverien labourat a-gevret evit ur wech. Labour a vo eta war ar stern e Gwengamp...

(1) S.o. A.L. niv. 186, p. 63 (Genver-C'hwevrer 1978), lizher Rene Richard.

332

Un niverenn eus Lizher ar C.E.L.I.B. Diwar-benn an douristelezh

D'an douristelezh e Breizh eo bet gouestlet an niverenn 21 eus Lizher ar C.E.L.I.B. deuet er-maez e-kreiz an hañv. Efedoù mat hag efedoù fall he deus an douristelezh en hor bro. Kiriek eo evit un darn vras eus divrezhonekadur ar vro met pouezus eo ivez evit ekonomiezh Vreizh. Ouzhpenn 4 milion a douristed a zeu da Vreizh bep vloaz, o tispign er vro e doare pe zoare 17 pe 18 miliard a lurioù hag o reiñ labour d'ur bern Bretoned. N'eus ket tu da nac'h krenn-ha-krak an douristelezh e Breizh evel ma n'eus ket tu da nac'h kennebeut labouradegoù e Breizh, hag ouzhpenn se ez omp laouen ni ivez da vont da dremen vakañsoù da vroioù all... met ret eo stourm ouzh doareoù 'zo. Noazus-kenañ eo an douristed pa zeuont da vezañ re niverus en ur c'horn-bro. Distrujañ a reont e bersonelezh, rediañ a reont ar pennadurezhioù d'ober postadurioù koustus-kenañ (hentoù, dour, tredan, hag all) na servijont da vat nemet e-pad daou viz met a rank bezañ paeet gant tud ar vro o chom enni a-hed ar bloaz. O prenañ douaroù muioc'h-mui e lakaont ar prizioù da bignat hag e lamont digant al labourerien-douar an douaroù o dije ezhom. Ur bern arvaroù all a zo c'hoazh gant an douristelezh.

Setu perak ez eo a bouez dreist-holl unan eus pennadoù ar gelaouenn-mañ " Touristelezh ha sevenadur ". Ennañ e tispleg an Ao. Jean-Baptiste Lelièvre, Isprezidant ar C'huzul-departamant en Il ha Gwinum, pegen pouezus eo evit Breizh mirout he fersonelezh dezhi hec'h-unan. Tamall a ra ar gargidi c'hall ha zoken Bretoned 'zo na c'hellont ket kompren e c'hellfe Breizh bezañ « disheñvel » hag a ra o seizh gwellañ evit distrujañ ene hor Bro. Prest omp da zegemer touristed a zeufe evit dizoleiñ ha kompren hor bro hag an dud a vev enni met neket tud a zeufe evit aloubiñ ha distrujañ. E-touez ar c'hinnigoù resis a ra en e bennad, e c'houlenn an Ao. Lelièvre e vefe lakaet ar brezhoneg war-wel e pep lec'h e Breizh-Izel.

333

Lizher ar C.E.L.I.B. a zo ur gelaouenn c'hallek a zeu er-maez bep miz. Renet eo abaoe miz C'hwevrer gant hor c'heneil Bernez an Nailh ha pep niverenn a glask studiañ ur gudenn vras : e miz Ebrel, ar pesketaerezh e Breizh, e miz Mezheven, an energiezh e Breizh, e miz Gwengolo, al labour-douar e Breizh. Ret eo merkañ ez eus e pep niverenn stadegoù ha keleier eus ar pemp departamant ha n'eo ket pevar hepken evel er vrizhrannvro bet ijinat gant tud Pariz. Spi hon eus e vo gouestlet un niverenn da zont eus Lizher ar C.E.L.I.B. d'ar vuhez sevenadurel e Breizh.

" La Lettre du C.E.L.I.B. ", rue Daniel Trudaine, Kerpont 56600 Lanester.
Koumanant-bloaz : 50 lur evit 10 niverenn - c.c.p. 2459 69 E Rennes.

Stad ar brezhoneg e Bro-Leon

Gant ar gevredigezh Nord-Finistère : pays nouveau " (Hanternoz Penn-ar-Bed : bro nevez) bet krouet e miz Genver 1979 ez eo bet graet e miz Meurzh ur sondadeg vras e-touez an dud evit anavezout o soñj war ur bern traoù, en o zouez o soñj war ar skol ha war amzer-da-zont ar brezhoneg. Souezhus ha kentelius-tre eo disoc'hoù an enklask-se e gwirionez ha ret e vefe d'an holl o studiañ a dost rak diskouez a reont temz-spered ar Vretoned, pe lod anezho, e 1979. Titl ar sondadeg a oa " An amzer-da-zont eus Hanternoz Penn-ar-Bed hervez an dud a vez ennañ ".

Ne glot ket ez resis " Hanternoz Penn-ar-Bed " gant Bro-Leon rak kavout a reer ennañ un tamm bihan eus Bro-Dreger (kantoniou Lanneur ha Plouigno) hag un tamm bihan eus Bro-Gernev (kantoniou ar Faou ha Daoulas). Gellet o dije ar renerien komz avat eus Bro-Leon e gwirionez met aon o deus bet moarvat da feukiñ ar mererezh-Stad ken stag ouzh an departamantoù ha ken kizidik ouzh frammoù n'int ket e re. Renet eo ar gevredigezh " Hanternoz Penn-ar-Bed : bro nevez " gant Maer Trelaouenan, Eujen Kemener, ha gant Aleksis Gourvenneg, rener S.I.C.A. Kastell-Paol ha rener Brittany Ferries... Bez' ez eus 450 000 den o vevañ en " Hanternoz Penn-ar-Bed " ha graet eo bet an enklask en un doare skiantel-tre gant ur c'hant studier bennak eus Skol-veur hag eus Skol-genwerzh Brest, dindan renerezh tud a vicher. Termenet e oa bet ur standilhon 500 den, dibabet hervez o c'humun, o oad hag o micher. Ur bern goulennoù a bep seurt a zo bet graet outo war o buhez, o labour, o darempredoù gant ar re all, o soñjoù war amzer-da-zont ar vro, h.a...

A bouez bras eo an disoc'hoù. Da skouer e vez diskouezet alies ar Vretoned evel tud a c'hortoz pep tra digant renerien Bariz. Ar c'hontrol krenn a gaver e respontoù an dud goulennataet : an darn vrasañ anezho a gav dezho n'eus ket mui kalz tra da c'hortoz digant gouarnamant Pariz evit kas war-raok ekonomiezh Vreizh. 86,2 % anezho a gav dezho emañ o amzer-da-zont etre daouarn ar Vretoned o-unan. Alies e lavarer n'eus ket a-walc'h a embregerien e Breizh, n'eus ket a-walc'h a spered a intrudu en hon touez evit kas war-raok obererezhioù nevez er vro. Souezhus eo eta dizoleiñ ez eus e Bro-Leon 22,2 % eus an dud gant ur raktres, en em santont gouest da gas da benn. Souezhus eo ivez gwelout ez eus ur bern tud a vefe prest da sammañ kiriegezhioù foran war o choug : ober war-dro kevredigezhioù, mont er c'huzulioù-ker, ha...

334

Pa c'houlenner outo hag-eñ e vefent prest da guitaat Breizh evit mont da c'hounit muioc'h a arc'hant e lec'h all, n'eus nemet 19,6 % eus an dud a respont ya ha nemet 3,1 % a respont « ne ouzont ket », met 77,3 % a respont nann, pezh a ziskouezh splann e fell d'an darn vuiañ eus ar Vretoned chom da vevañ ha da labourat en o bro.

Pa c'houlenner outo petra a soñjont eus ar skol e tegemerer ur bern respontoù dudius war roll ha palioù ar skol. En o zouez e ranker menegiñ ez eus 81,1 % eus an dud, pezh a zo kalz, hag a gav dezho e vefe ret lakaat ar skolidi da anavezout Istor ha sevenadur Breizh.

Met ar pep pouezusañ evidomp eo evel just ar goulennoù a zo bet graet diwar-benn ar brezhoneg. E-touez an dud goulennataet, o deus lavaret :

60,4 % anezho e oant gouest da gompren ar brezhoneg,
46,3 % anezho e oant gouest da gomz,
ha 51 % anezho o doa c'hoant e vefe komzet brezhoneg gant o bugale.

Evel just ez eus disheñvelderion bras etre ar c'hornioù-bro. Pa'z eus 46,3 % eus an dud gouest da gomz brezhoneg hiziv e Bro-Leon dre vras, n'eus e gwirionez nemet 27,6 % eus an dud e kêr Vrest, met 63,1 % eus an dud e Kornog Bro-Leon ha zoken 71,5 % eus an dud e Reter Bro-Leon. Disheñvelderioù bras a zo ivez hervez ar vicher hag an oad. 25,3 % eus ar « sternioù uhel » hepken a zo gouest da gomz brezhoneg met 80,8 % eus al labourerien-douar, 17,8 % eus an dud etre 15 ha 24

bloaz, 38,1 % eus an dud etre 25 ha 39 bloaz, 53,8 % eus an dud etre 40 ha 59 bloaz ha 70 % eus an dud eus 60 vloaz hag ouzhpenn. Kement-mañ a ziskouez splann siwazh ez a niver ar Vrezhonegerien war zigreskiñ buan a vloaz da vloaz.

Frealzusoc'h eo gwelout avat niver an dud o deus c'hoant e vefe komzet brezhoneg gant o bugale : 46,7 % eus an dud etre 15 ha 24 bloaz, 47,8 % eue an dud etre 25 ha 39 bloaz, 48,8 % eus an dud etre 40 ha 59 bloaz ha 60 % eus an dud 60 vloaz pe ouzhpenn. Amañ n'eus ket diforc'hioù ken bras etre ar rummadoù. Merzout a reer zoken ur c'hemm bras e speredoù an dud : ul lod eus ar Vrezhonegerien a-us da 40 vloaz n'int ket gwall chalet gant amzer-da-zont ar brezhoneg met ur bern Gallegerien dindan 40 vloaz o deus c'hoant e komzfe brezhoneg o bugale daoust ma n'int ket gouest da gomz o-unan. Kement-mañ a ziskouez ez eus kalz labour da ober hag ez eo a bouez e vefe digoret skolioù Breizh evit gwir d'ar brezhoneg, krouet ul lisañs brezhoneg evit stumman mistri niverus ha paouezet gant ar politikerezh pilpous ha fallakr a ya en-dro er skolioù er mare-mañ...

335

Abeg a gavo tud 'zo marteze e disoc'hoù an enklask-mañ. Diaes eo gouzout hag-eñ n'eus ket bet tud o respont e komzent brezhoneg pa n'eo ket gwir ha re all o respont ne gomzent ket abalamour m'o doa mezh eus o yezh. Pezh a c'heller lavarout avat eo es eo bet graet ar sondadeg-mañ en un doare skiantel ha, dre ma nac'h ar mererezh-Stad goulenn ouzh an dud, en niveradegoù, peseurt yezh e komzont, n'hon eus ket tro da c'houzout pet a Vrezhonegerien a zo c'hoazh e Breizh hiziv. Talvoudus eo eta ar sifroù-mañ evit priziañ atad ar brezhoneg e Bro-Leon pa n'eo ket e Breizh-Izel a-bezh.

336

KAEL Niv. 5

	12345678910
I	-----
II	-----X-
III	-----
IV	-----XX--
V	-X-----
VI	-----X---X
VII	---X----X-
VIII	--X-X-----
IX	-----X----
X	-X-----

A-led. - I. Kemend-all d'an eil ha d'egile. - II. Ar gwinizh kentoc'h eget an ed-du. - III. A ro tu da herzel ouzh droug an douar. - IV. Lakaen da sec'hiñ ; Oa e Gwened. - V. Gwech evit soudarded, gwech all evit touristed. - VI. Oa dibikous e zaoulagad (lizherenn-dal kemmet) ; Tud zo. - VII. Hervez ar ster, a ro tu da vevañ pe da vezañ lazhet ; Toull-keuneud. - VIII. Notenn ; Doareo. - IX. Orin ha termen pep tra ; Fumañ a ra ar re a ya ennañ. - X. Dalc'het e oa hep gouel ebet dindan an amzer vras gant hon tud kozh.

A-serzh. - 1. Doare da ober ur ger gant meur a hini. - 2. Mat da vruzunañ ; Kavet e vo hini ar vezventi e pep tavarn. - 3. Unan a werzh poultr bras ; Ya war-dro Bourdel. - 4. Kenvrolz Deirdre ; Estlammadenn - 5. Seurt ; Un tonton brudet. - 6. Un hanter-kant dervezh bennak a dle bezañ ennañ hiziv ; Bouch. - 7. Koulz ha mann ; Suffren da skouer. - 8. Div a zo a-walc'h da gousket pell ; Ned ay ket gant Tangi. - 9. Alies e vez gwelet unan staget ouzh ar malvennoù ; Drev. - 10. Skeiñ a raed warni en aner ; Brevet ar Vasked.

GWALEREG.

DISKOULM D'AR GAEL Niv. 4 :

A-led. - I. Karabasenn. - U. Enaouerioù. - III. Gant ; Riv. - IV. It ; Rallig. -
V. Nadoziadoù. - VI. Edduenn ; Un. - VII. Ru ; Ekant. - VIII. Iriennadoù. - IX.
Onan ; Ode. - X. Nod ; Or.

A-serzh. - 1. Keginerien. - 2. Anatadur. - 3. Ran ; DD ; Iod. - 4. Aotrouien. -
5. Bu ; Aze ; Nan. - 6. Aerlinenn. - 7. Srilanka - 8. Eivid ; Ador. - 9. No ;
Gounod. - 10. Nul ; Untuek.

AL LIAMM 196

TAOLENN

Noz an Nedeleg 78 gant ANJELA DUVAL	339
Ar Vallozh gant DIDROUZ	340
Un dibunadeg gant LUSIAN TANGI	353
Yezhoù " bras " ha yezhoù " bihan " gant IAN PRESS	356
Eizhtez e Bro-Hungaria gant D. MILMICHER	359
Teodor gant Fañch an UHEL	370
Avelioù-tro gant GORWENAL	391
Notennoù	394

Noz an nedeleg 78

A, Ya ! En gouzout a ran
Eo pec'hed leñvañ en noz-mañ
M' eo barrleun pep kalon a Levenez.
Padal n'on mui 'vit mirout
Ouzh va memor mont da gantren
Du-hont em zraonienn vut
Ha me bac'het amañ
Keit all eus va douar
Keit all eus va loened
Keit all eus ar Yec'hed.
Du-hont em c'hêr
N'eus ket ur skod-tan
N'eus ket ur c'houlouenn
N'eus ket ur c'hreunenn vara
N'eus ket ur c'hristen
N'eus du-hont met gouelvan.
Met ! Al loened fenez a gomz etrezo !
Ha goulenn a ray an eil digant egile :
- Pelec'h 'ta emañ fenez Mestr an ti ?

Langon. 24-12-78.

Ar Vallozh

« MALLOZH ! MALLOZH ! MALLOZH !

An degemer garv, strinket ouzhin gant ur vouezh rust, tregernus, ur youc'hadenn, a skoas ac'hanon evel tri zenn fuzuilh tennet a-dost. Ur flemm-tan a sankas em c'hostez, ha santout a ris o leuniañ va genou blaz c'hwerv an taol-spont.

« MALLOZH ! HA ! MALLOZH ! »

Gouliet va daoulagad gant ar sklerijenn puilh a ziruilh dre ar prenestr, divarc'het va skiant gant ar c'harmadenn dic'hortoz, e vanen en va sav-sonn, difiñv.

MALLOZH ! MALLOZH AN AOTROU DOUE ! »

Eus korn teñval ar chapel e teue ar vouezh. Gellout a ris spisaat a-nebeudoù un daoulagad lemm, sanket don dindan divabrant fetis ; ur barv hir, gwenn-louet ; trolinenn ur c'horf den, ur gouriz gwenn en-dro d'e zargreiz.

Ur manac'h. E gougoulenn sachet war e benn, e vantell dispaket war e zivrec'h savet er vann, e tegasas da soñj din eus ul labous-noz, un askell-groc'hen.

E zaouarn e oa troet o falvoù en diavaez, evel da harpañ ouzh ur voger diwelus, war var da gouezhañ, pe da ziarbenn un taol-gwalenn prest da skeiñ.

« MALLOZH AN AOTROU DOUE A ZO KOUEZHET WARNON ! »

En ur glemmadenn en doa distaget ar c'homzoù diwezhañ. E zivrec'h a oa kouezhet, e zaoulagad a zeuas goustad da barañ a-rez gant va daoulagad, kaout a reas din divinout enno ur mantr, un aspedenn.

Un tamm truez a ginnigas trec'hiñ war ar spont am dalc'he seizhet ; met ne voen ket evit stummañ ur ger, ur fiñvadenn, hag a vefe ur respont d'e c'halvadenn vut.

Kilañ a ris betek an nor.

*

341

Nerzh a-walc'h a gavis em divesker evit kerzhout, brall-divrall, betek ar penn all da liorzh ar chapel. Degouezhet e-tal ar c'hae e rankis avat ober un azez war ur maen a oa diboullet dioutañ.

... Pa soñjen en doa ar medisin kemennet din dont amañ da glask ar peoc'h !...

Prenet hor boa un ti bihan, gant un tamm liorzh, digant ur c'houer a oa bet ret dezhañ filañ e dammig stal. Tremenet hor boa penn kentañ vakañsoù miz Eost, va gwreg ha me, o kempenn ha renkañ an ti diouzh hon doare. Hor soñj a oa dont da dremen amañ hor retred, un nebeut bloavezhioù ac'han.

Ha setu ma oan kouezhet klañv, war-dro hanter ar miz. Distreiñ a rankjomp d'ar gêr, evit gwelout hor medisin. « Ur c'hleñved avu ho peus paket », emezañ

raktal o welout va daoulagad ha va c'hrochen melenet. Ret e vefe din diskuizhañ e-pad ur miz, d'an nebeutañ.

N'ouien ket betek-hen petra oa bezañ klañv da vat, ha bezañ ret din diskregiñ diouzh va labour en diavaez eus ar vakañsoù N'am eus morse bet c'hoant c'hoari louarn. Ur garg uhel a-walc'h am eus gounezet er Post, ha plijout en doa graet va labour din. Koulskoude, n'oan ket dilaouen da gavout un digarez mat, evit ur wech, da zisterniañ.

« Un dañvadenn en a-raok eus hor buhez war hol leve », a lavaris d'am gwreg. Hep bezañ re chalet war ar poent, em boa ur wech an amzer en em c'houlennet ha gouest e vefen da c'houzañv chom hep ul labour reolennek ha resis da leuniañ va amzer.

Sederaet e voen diwar-benn se, er penn kentañ. Abred er gwele, diwezhat war-sav, bep seurt traoù da vustukañ ha da renkañ war-dro an ti : an amzer a dremene bravik. Va gwreg a zegase din kazetennoù da lenn, ha levrioù diouzh levr di kêr, ur blijadur nevez e oa din kaout tu da zont a-benn eus ul levr en ul lennadenn diehan. Dont a ris da reiñ d'al levrioù un dalvoudegezh pouezusoc'h eget an diduamant ma oant bet evidon betek-hen.

Steuziañ a rae diwarnon merkoù diavaez ar c'hleñved : al liv melen, ar blaz fall er genou, ar bec'h war ar c'hof. Nemet e chomen gwan ha skuizh. N'oa ket tro da vezañ souezhet, eme ar medisin : ur c'hleñved eo hag a chom stag ouzh an den e-pad mizioù, bloavezhioù zoken. Ret e oa kemerout pasianted, ha derc'hel start d'ar spi da bareañ. An temz-spered a rae kalzevit yec'hed ar c'horf.

342

Aze avat, gant red an amzer, e teuas da vezañ an dalc'h evidon. Bez' en em sile ennon ur vogidell a velkoni hag am leze nec'het. Dianav edo kement-mañ din. Me a oa bet un den didro : menozioù sklaer, trivliadoù naet, oberoù eeun. Va lod tregas am boa bet evel pep hini ; met kavet am boa atav an tu da zont a-benn anezhañ. Setu ma ne gaven ket an tu da vestroniañ na da renkañ ar soñjezonoù laosk ha dispriz a zarnije dre va spered. Tamall a raen da gentañ d'ar pezh a lennen. Va gwreg a daole evezh da zegas din hepken levrioù gourc'hemennet gant an tu kleiz, met bez' a c'helled kavout, e darn anezho, un doare amyac'h da sellout ouzh ar bed, da sevel kudennoù ha ne oant mat nemet da luziañ an den. Kaer am boa enebañ, re wan e oan lakaet gant va c'hleñved evit mirout ouzh al levezon da ziskenn ennon. Dinerzhet oan gant un arvar a en em lede war bep stumm eus va buhez.

Un dra all a greske va diaezamant. Ur c'harakter aes a zen a zo ac'hanon, a gav din : ne ran droug da zen ha den ne ra droug din. Er Post ec'h en em gleven mat gant va mistri koulz ha gant va c'heneiled, zoken ar re a ouien ne oant ket ouzh va c'hostezenn. Hogen e-pad miz kentañ va ehan-labour, ne oa bet nemet unan anezho o c'houlenn keloù : an den nemetañ em befe troet kein dezhañ, feuket ma oan bet abalamour m'en doa dilezet e wreg hag e vugale, d'e hanter kant vloaz, evit bevañ gant ur vaouez ugent vloaz yaouankoc'h. Evit va mistri, kas a rejont paperioù din da beurskrivañ, hep an disterañ ger prevez. Hini ebet eus va c'heneiled ne gemeras ar boan na da bellgomz, na da sevel ul lizher, nag evel just da zont d'am gwelout. Anat oa din n'oa bet o c'hamaladiezh nemet un dra diwar c'horre, ha dipitet e oan da vezañ dilezet ganto evel un den didalvez.

Kement-se holl a drenke va imor, hag amzer em boa da chaokat soñjoù c'hwerv. Dont a ris da vezañ tagnous e-keñver va gwreg. Hi, paour-kaezh maouez, a glaske va frealziñ en ur geginañ boued digustum, en ur bourmen ganen pe en ur chom da varvailhat pe da lenn ganen e-pad eurvezhioù. Eviti va c'hleñved a roe tro d'am c'havout en he c'hichen, hogen me a yae skuizh gant ar munudoù he doa da ginnig din, ken skañv e-tal ar bec'hiad ma oan sammet gantañ.

Bep eil sizhun e veze tennet gwad din : e-lec'h parañ, va c'hleñved-avu a yae war fallaat. « Ne gomprenan ket », eme ar medisin. En va enkadenn, e oa ret din anzav stad va spered. Aliet e voen gantañ d'en em droc'hañ krenn diouzh va

zrowardroioù boas.

343

Setu penaos e oan deuet da Gergoff-Vihan da chom, va-unan kaer. Ha buan a-walc'h edo distroet va nerzh din. Kroget e oan da ober pourmenadennoù hag a yae war hiraat. Diouzhtu e oan bet dedennet etrezek Maner an Traoñ-Bihan, a welen diouzh va frenestr, hanter-guzhet e vogerioù e-touez ur c'hoadad gwez-sapr. An dro gentañ, e oa bet a-walc'h din mont betek hanter-hent, hag ober un diskuizh war maen ar poull-dour e-traoñ ar straed strizh a gase d'ar maner. Un deiz all em boa tizhet bali ar maner, ur vali meurdezus, hir ha ledan, teir renkennad gwez kistin a bep tu dezhi, hag e oan manet enni mezevellet gant geiz al laboused en delioù stank ; hag en diwezh, goude kerzhout e-biou d'ar vilin gozh, e oan bet heñchet gant ur vanell, dre douez ar brouskoad, betek ur frankizenn war bord al lenn. Graet em boa aze ur gwelead raden evidon, hag e oan deuet di alies da huñvreal ha da brederiañ. An amzer a vane digatar, ha va spered a voe sederaet gant taolenn al lenn, ar parkeier war an tu kleiz, ar vilin war an tu dehou, an dorgenn gwez derv dirazon, ha dismantrouù uhel ar maner kozh en a-dreñv.

... Un nozvezhiad avel en doa en un taol dizeliet ar gwez, hag em boa spurmantet, souchet e-touez ar c'hefioù derv tev, un dudi a chapel vihan. Fellet oa bet din mont d'ober ur sell outi a-dostoc'h...

Santout a ris em dargreiz flouradenn un aezhenn-avel yen. Teurel evezh ouzh ar fromadennoù lemm hag ar yenijenn, en doa gourc'hemennet ar medis. Ouzh ar yenijenn, atav, e c'hellen en em zifenn. Ar manac'h avat en doa freuzet an aergelc'h a zichastre am boa kavet er vro-mañ. Ur barrad kounnar a savas ennon enep an den en doa, gant e skeud heugus, stanket din hent an Traoñ-Bihan. Ret e vefe din mont da glask ar sioulder dre hentoù all.

« BUGALE AR SANTUAL ! SERVIJOURIEN AN AOTER ! »

En taol-mañ e chomis adarre a-sav-krenn, daoust ma ne oan ket ken badaouet. Bremañ, edo ar manac'h en e sav ouzh kostez ar prenestr. E wiskamant rouz a droc'he war sklaerder flamm ar gwer livet. En-dro d'e benn touzet, ur gurunenn vlev a zaskrene, a lugerne en un aezhenn alaouret. E zaouarn, er vann, digoret-bras, a oa treudreuzet gant arlivioù gwenn-glas.

344

« GALVET ! GALVET ! GALVET ! »

A-viziec'h en em ziskoueze din, troet ma oa etrezek ar prenestr. E skeud, en a-dreñv, a oa heñvel ouzh un askell-groc'hen dispaket, staget ouzh leur ar chapel. Emzalc'h an den avat a oa dres heñvel ouzh hini ar skeudenn livet war ar werenn, betek e gorf a-bezh bezañ kendeuzet e adsked ar sant. Un dudi entanet a splannder war e zremm. E ziweuz a stumme komzoù ha ne gleven ket.

« DIBABET ! DIBABET GANT AN HOLL-C'HALLOUDEG ! »

Izelaat a reas goustad e zivrec'h ; e zaouarn a ziskennas a-dreuz gwagennoù marellet ur ganevedenn liesliv. Treiñ a reas e gorf war-zu ennon, ur c'hostez anezhañ er sklaerder, ar c'hostez all en deñvalded.

« MALLOZH D'AN NEB NA SENT KET OUZH AR GALV ! »

Daoust ha gwelout a rae ac'hanon ? Dilavar e vanen dirak e yezh estren. Daoust da se, e oan deuet d'en em voazañ ouzh an den, tamm pe damm ; muioc'h, un devezhiad prederiañ en doa digresket va heug, ha daoust ma ne oa ster ebet da gavout a-dreñv e gomzoù foll, e kave din klevout ennon dason ur boan dambar d'e

hini.

E sell, hag en doa paret war draoù pell a-us pe a-dreuz din, a dostaas, a gejas gant va sell. Etrezomp ec'h enaouas luc'h un anaoudegezh.

*

Ha koulskoude !

Un ehan a ris war maen ar poull-dour e goueled ar saonenn. Stouet va fenn, e sellen ouzh ar pesked a c'hoarielle war grae ar ganol, a daolioù-fiñv didrouz.

« Ur pirc'hirin a zo ac'hanon ! Pirc'hirin ar Manac'h Foll! »

Ar frazenn, goapaus diwar va c'houst, a aesae din da c'houzañv gwelloc'h al luskadenn he doa va foulzet da zistreiñ d'ar c'hapel, al liamm a oa o skoulmañ etrezon hag ar manac'h.

345

N'on ket bet morse un den da zaremprediñ an ilizoù, nag an dud a iliz. Ar relijion eo, a soñj din, an dra nemetañ n' am eus ket gallet e c'houzañv e-pad va buhez. Va zud a oa skolaerien Stad o-daou. Roet o deus din ur gelennadurezh en diavaez-krenn - betek nac'h implij ar gerioù - eus ar c'hredennoù louedet a vir goude spered un den d'en em ziforfilañ, d'en em zigeriñ da skiant an amzer vremañ, da sevel war un diazezenn divrall ar bed da zont. N'eo ket ma 'z on tuet da rebech da nikun ar menozioù a fell dezhañ en em frealziñ ganto ma 'z eo e ezhom pe e c'hoant. Met ur bomm kounnar a sko ennon pa soñjan en dud a iliz a vez oc'h astenn o galloud war tud re wan ha re gizidik d'en em zifenn ouzh o zouelladennoù brizh ha warlerc'hiet. Ur pal e-doug va buhez a zo bet stourm a-enep dezho, evit ma c'hellfe tud a skiant hag a boell heñchañ ar gevredigezh war-zu ar furnez, an onestiz, ar c'hempouez.

Betek va amzer-soudard, ne gav ket din em befe ur wech lakaet va zreid e-barzh un iliz. Diwezhatoc'h em eus bet tro, e-doug beajoù er broioù estren dreist-holl, da vont da heul ur sturier pe gant ul levr Michelin e-barzh ilizoù brudet ; n'on ket digas e-keñver talvoudegezh istorel ha kaerder ar savadurioù, gant ma ne vefent ket teñvalaet gant lidoù diamzeriet. El lidoù-se, nag a-bell nag a-dost, n' em eus morse asantet kemerout perzh, zoken pa vezent graet evit ar re dostañ din.

Karout a ran avat ar chapelioù bihan kollet, war ar maezioù, dilezet gant ar veleien. Steuziet eo diwarno c'hwez ar relijion, intret ma 'z int gant c'hwez an douar, ar gwez, an dud vihan. Chapel an Traoñ-Bihan am boa kemeret evit va c'havadenn din va-unan...

Ha setu ma oa annezet gant ur manac'h o kas en-dro n' ouzon peseurt lid skrijus. Ha me d'en em stagañ ouzh an den a oa ar pellañ diouzh va menozioù !

*

D'an trede gweladenn, sioulder ar chapel a zistennas trumm va engortoz. Dre an nor damzigor e teue geiz al laboused : ur c'hilhog a ganas. Aet oa ar manac'h kuit ? Dieubet, disammet ec'h en em gavis ; un tammig kerse a gaven dezhañ, er memes tra.

« KOLLET ! KOLLET KOLLET ! »

Ken sabatuet e oan bet en div wech kentañ, ma n'em boa ket merzet ur c'hombod e traoñ ar chapel, en tu kleiz d'an nor, savet gant kignadennoù koad. An den a oa aezet war ur skaoñ, harpet gant e zaouilin ouzh un daol c'hros. En dro-mañ, ne oa ket gwisket gant e zilhad manac'h, daoust ma tenne e chupenn hag e sae c'hloan war ar rouz.

346

« Kollet ? kollet oc'h ? » emeve, o soñjal pebezh tra aner da c'houlenn !

Ne savas ket e benn. E sell a ruze eus un tu d'egile d'an daol. Mont a rae diouzh ul levr tev, moulet ur groaz wenn e-barzh ar golo ler, etrezek ur c'halvarig e doare re Bro-Aostria, gant un doennig koad, evit distreiñ d'ur c'haier ruz etre e zaouarn.

« KOLLET KOLLET HOLL ! »

Stouet e benn, souchet e zivskoaz, krommet e gein : petra a chome gantañ eus an nerzh rust en doa diskouezet dirazon en diagent ?

«Petra zo kollet ? »

Menel a reas direspont... Me ivez am boa kollet peoc'h ar spered. E adkavout a rafen ? A-dreñv ar peoc'h, e santen e rae un dra all diouer din, n' em boa ket bet ezhomm anezhañ en va buhez kloz, klok ha kempenn, un dra ne oan ket gouest da lakaat un anv warnañ...

« VA BUGALE ! VA BÜGALE ! HOLL INT AET DA GOLL ! »

Setu ar respont, a-barzh ar fin. Da betra e talvez e din ? Ur manac'h hag e vugale... Un tarzheñvor a dreuzas va spered, o tegas mezh din : kontadennoù farsus diwar-benn buhez kuzh ar veleien, al leanezed hag ar venec'h, a lakae taoliadoù en-dro din da c'hoarzhin.

Sevel a reas diouzh an daol, tremen d' e-biou din. Dievezh ma 'z oan bet, n'em boa ket gwelet ar stlabez kambr a oa en tu all d'ar chapel. A-us d'ar gwele strizh e oa peget ur groaz vras, etre ur chapeled hag ar gouriz manac'h. E gougoulenn a oa a-istribilh ouzh ar speurenn goad. War un tamm taol-noz e oa poltred ur vaouez e koef, hag ur pakad goloet a baper ruz, ur fiseleñ en-dro dezhañ.

Astenn a reas ar pakad din. P'am boe kemeret anezhañ e chomas un herradig dirazon etre daou venoz. Mont a reas da gerc'hat ar c'haier ruz, hag hen roas din ivez, gant un disterañ arvar.

En hor sav tal ouzh tal, ne eskemmemp ger ebet. N'hor boa ket ezhomm. Darbet oa bet din ober ur voustradenn war e zorn, hag em boa kilet. Hor yezh a dlee bezañ sioul.

*

347

Eizh devezhiad amzer fall a zirollas war ar vro. An avel hag ar glav a zarc'hae taolioù feuls gant ar Gergoff-Vihan, a zistage anezhi diouzh an trowardroioù, evit he c'hlozañ warni he-unan.

Ne zisplije ket din tristidigezh c'harv an diskar-amzer : dereout a rae ouzh ar boan a vorede ennon abaoe va c'hejadenn gant ar manac'h ; amzer a roe din da zegemerout donoc'h an unvaniezh en doa en em stummet etrezomp.

Ha va monedone en doa va skuizhet. Poent-bras e oa din sentiñ ouzh urzh ar medisin. Chom a raen gourvezet war va gwele e-pad hanter-devezhioù, morgousket, va spered o c'hournijal war-dro gloaz kevrinus ar manac'h, ha war-dro an hiraezh a oa ganet ennon. Damgrediñ a raen e oa an diskoulm, ma oa unan, da vezañ kavet etrezomp hon-daou.

N'em boa mall ebet, koulskoude, da zigeriñ ar c'haier hag ar pakad a oa war an daol-noz. Gant aon da c'houzout re nebeut, pe da c'houzout re : boazet ma oan ouzh hon darempredoù tavedek, petra a c'hellfe gerioù skrivet degas din pelloc'h ? Gant aon ivez da vezañ sachet re zon, betek kreizenn un doan re bonner evidon da sammañ. Gant diegi ivez, n'eus forzh penaos, d'en em emellout e sekredoù un den ha ne oa ket gantañ e skiant-vat.

En un taol-kont, d'ar pevare nozvezh, goude eurvezhioù digousk, e tarzhas ennon ur c'hoant gouzout n' oan ket da vezañ mestr warnañ. « Skoet on gant ur barrad terzhienn », a soñjen, o santout va bizied o krenañ en ur freuzañ ar pakad, en ur zigeriñ ar c'haieroù a oa e-barzh.

Deiziadur ar manac'h e oa anezho. Dre zegouezh e oan kroget gant ar c'haier kentañ. Deraou a rae d'ar bemp warn-ugent a viz Meurzh mil nav c'hant unan ha daou-ugent. Deiz va gweladenn ziwezhañ a oa merket war ar c'haier ruz.

Dedennusoc'h e vefe adskrivañ ar c'haieroù evel m'emañ. Met pennadoù zo e-barzh ne vefe ket dereat o embann c'hoazh. Krediñ a ra din ne ran ket a zroug o sevel un diverrañ eus istor an den evel m'en em ginnig din, daoust ma n'on ket sur en defe fiziet anezhañ ennon evit se. Lavaret e vo, douetus, ne c'hell ket un den diskredenn evel don sevel un daolenn eeun diwar-benn un den a feiz. Evit bezañ onest, e rankan lavaret ma kinnigan an istor-mañ, eo evit diskouez ar freuz a c'hell ober ar relijion e tud re gizidik.

348

II

D'ar bemp warn-ugent a viz Meurzh naontek kant unan ha daou-ugent, e oa aet Yann Gastenneg da welout e berson. Edo ur « mision » o paouez echuiñ, prezeget gant Kapusined, ha ken fromet e oa bet Yann ma kredas e oa galvet da vont da vanac'h. Un den lent a dle bezañ bet : evit kuzhat e gefridi ouzh e familh, e oa aet d'ar presbital war zigarez kas ed d'ar vilin. War an distro en doa staget e garrad bleud ouzh an ostaleri, laosket e votoù koad e traoñ an delezioù... met ur botoù koad, kolo e-barzh, un devezh pemdez, er presbital, o doa sachet evezh ar vatezh...

Goude an eost e oa bet degemeret en ur skolaj yaouankizoù o vont da veleg. Evit gwellaat e c'halleg, hervezañ, e oa bet aliet gant ur c'helenner da skrivañ darvoudoù e vuhez hag e soñjoù a zeiz da zeiz. Kroget en doa start gant e studi : mousc'hoarzhin e rankfed o lenn penaos diaesterioù jedoniezh, latin pe galleg a oa gouest da dregasiñ kemend-all ur paotr yaouank a bevar bloaz warn-ugent. Bez e oa un danvez manac'h dic'hoarzh : diaes e veze lakaet gant kalzig eus e genskolidi yaouankoc'h ha zoken gant « Tadoù » a oa, pennoù skañvoc'h eget ma teree ouzh o galv.

E korf tri bloavezhiad en doa dastumet a-walc'h a zeskadurezh evit bezañ kaset d'ur c'hloerdi leaned, en ur gêr a Vro-C'hall. Eno en doa kavet un doare buhez tost-rik ouzh e c'hoant. Heuliañ a rae pizh ha strizh ar « reolenn ». Gant doujañs en doa kemeret e wiskamant manac'h, a oa dezhañ arouez e c'halv. Da grediñ a zo e touge ur gouriz reun d'an tostañ d'e groc'hen ; ne fellas ket dezhañ, daoust da ali an « Tad-Rener », lakaat loeroù ouzh e dreid koeñvet gant ar goañvennoù : « N'am eus ket bet kalon a-walc'h da respont dezhañ en doa hor Salver gouzañvet poanioù krisoc'h egedon ! ». Ne ra meneg ebet eus un distro bennak d'ar gêr.

Kement-mañ a garg ar c'haier kentañ, c'hwec'h bloavezhiad, skrivet tamm bremañ, tamm diwezhatoc'h. An eil kaierad avat ne bad ket hiroc'h eget ur miz.

« Pebezh anken ! Rinklet va galv diwarnon, evel ur vantell tennet diganen. » Pajennoù ha pajennoù a zo ret dezhañ skrivañ evit klask gouzout petra en doa graet evit ma vefe steuziet dirazañ pal e vuhez. E " Sturier a Goustiañs ", e toare, a gennerzhe anezhañ da zerc'hel penn d'e arvar : un amprouadenn ' oa ma tremene pep manac'h drezi, Doue he c'hase evit startaat ha glanaat ar volontez, dre bediñ hag heuliañ ar reolenn e tistrofe dezhañ ar surentez divrall. Na den na tra, avat, n'o doa gallet sioulaat e anken. N'eus nemet son an nec'h hag an tourmant gant ar c'haier. Ur frazenn dreist-holl, skrivet dezhañ gant e vamm he doa flemmet anezhañ ken lemm m'en doa adskrivet hag islinennet anezhi : « Mont a ri d'an ifern, sur, ma teuez kuit ». Ouzh ar frazenn-se ec'h enebe diehan, o tiskleriañ e volontez da sentiñ ouzh youl Doue, o kinnig skouerioù diwar an aviel, oc'h en em harpañ war reolenn an urzh. A-benn ar fin e oa bet lezet da

zont kuit, e peoc'h gant an urzh, e vamm ha gantañ e-unan.

349

Un den divanac'het am eus bet anavezet hag en doa troet kein d'ar relijion. Yann a fellas dezhañ ober ar c'hontrol-bev : ren « er bed » ur vuhez a vanac'h. Se a lavar sklaer er bajenn gentañ eus an trede kaier. E soñj a oa zoken chom dizimez. Hogen, er skol brevez ma oa bet degemeret enni da gelenner, e kejas gant ur plac'h yaouank. Deiz o eured a oa ar c'hwec'h a viz Gouere mil nav chant eizh ha daou-ugent. Menegiñ a ra e blijadur o welout e oa deuet ur c'halz eus kapusined ar vro d'an eured. « Goulennet am eus bennozh an Tad L. warnomp hon-daou. Kennerzhet on da gerzhout gant va hent nevez, e spered va hent kozh ».

Buan e teuas bugale dezho, pemp e seizh vloaz. Diouzh ma komprenan diwar komzoù gwall-rouestlet, ne oa ket aes d'an daou bried sentiñ, evel ma felle dezho, ouzh lezennoù strizh o relijion. Lennet em eus bet traoù diwar-benn pismigerezh an Iliz katolik e-keñver buhez ar c'horf, met gant skouer an daou bried-mañ e komprenan penaos e c'heller treiñ ul levenez digabestr 'n un tourmant c'hwerv. Va gwreg ha me hon eus bet an daou a vugale hor boa c'hoant, ha kavet an tu, hep kudenn hag ali den ebet, da chom hep kaout muioc'h. (Hag evit kenderc'hel war destenn ar vugale : savet hon eus anezho en hor menozioù, sikouret gant ar skol-stad. Darbet eo bet d'am mab henañ bezañ kontammet gant soñjoù droch miz Mae naontek kant eizh ha tri-ugent, met trumm o deus adstaget da labourat. Va mab a zo ijinour-tredan, ar verc'h a zo bet kemeret da gelennerez er Skol-veur diouzh tu goude echuiñ he arnodennoù.)

350

En diavaez da se ur seurt « buhez ar sant » a zo eus ar c'haier. Ur gouentad tud eo an tiegezh. Ar wreg a dle bezañ bet e soñj mont da leanez ivez. Merket eo war ar c'haier an deiz m'eo bet badezet ar vugale, kentoc'h eget an deiz m'int bet ganrt. Pedennoù diouzh ar mintin ha diouzh an noz, a-raok goude ar predoù, oferennoù, pardonioù, ur pirc'hirinaj da Lourdes : « Kinniget ar vugale d'ar Werc'hez Vari ». Sul a vez graet hast bras anezhañ « Laouen, fromet on bet en iliz, o soñjal e oa ur skaoñiad a-bezh ac'hanomp en hor sav dirak an aoter ». E-kerz gouel Nedeleg, ne veze roet d'ar vugale nemet ur mabig-Jezuz hag un aval-orañjez, gant aon e tisoñjfent « mister ar C'hinivelezh ». Spi en doa e kemerfe unan pe unan plas o zad e servij an Iliz : neuze e oufe da vat en doa digollet ar « pec'hed » en doa graet, marteze, o tilezel e hent kentañ.

Rak, e-pad an holl vloavezhioù a ya e-biou en trede kaier, n'en deus ket gellet Yann trec'hiñ war ar morc'hed a red dre steuenn e vuhez. Bez' e kustum dont dezhañ gwall-huñvreoù, m'en em gav enno en ur gouent, gwisket e manac'h, e-touez e genvreudeur, dirak dor ar chapel, dic'halloud da ober ur c'hammed en a-raok pe a-gil.

Un troc'had amzer hir a zo etre an trede kaier hag ar pevare. Hemañ a grog e miz Mae naontek kant eizh ha tri-ugent. « Anna n' eo ket distroet diouzh ar skol-veur. » An daou bried ne voent ket re dregaset e-pad an nozvezh kentañ ; Anna a zaremprede « breuriez ar studierien gristen » ha kustum oa da vont da lojañ gant unan pe unan eus he c'hamaladezed. Pa chomas daou zevezh hep kas keloù avat, ez eas Yann d'he c'herc'hat d'ar skol-veur. Diskoachañ a reas anezhi e-touez ur boblad studierien, en ur sal vras. Pa voe echu gant ar prezegennoù, e tostaas outi. « Me zo o chom gant Erwan, » emezi o tiskouez ur paotr yaouank bras, barv hir ha blev hir dezhañ. An tad eo a vane bestead, ar paotr a sachas Anna gantañ.

An degouezh a oa un taol-kurun evitañ. « Daoust ha kastizet on dre va merc'h ? » Furchal a reas an daou bried en o doareoù da sevel o bugale, evit gwelout petra a oa aet a-dreuz. Marteze e oant bet re strizh. Goulenn a rejont santimant ar vugale. An daou goshañ a c'houlennas bezañ digabestroc'h : ma vefent lezet da ober hepken ar pezh a zeree ouzh o oad hag o amzer. Yann a oa gouliet o soñjal n' o doa nemet pleget dilavar d'ur veli ne asantent ket dezhi. Azalek neuze, hag en desped d'ar strivoù a reas o zud evit en em ober ouzh tro-spered ar vugale, ez eas relijion an tiegezh war zisleberañ. Ar vugale, an eil

goude egile, a ziskroge diouzh boazioù o zud, ar pedennoù, an oferenoù zoken. Merket eo war ar c'haier an deiz ma nac'has ar bugel-mañ-bugel mont d'an oferenn. Pa zispege spi ar gerent diouzh ur bugel, e oa evit en em stagañ seul vuioe'h ouzh ar vugale bihanoc'h. An hini yaouankañ, ur c'hlañvidig anezhañ, a roas dezho da grediñ e kendalc'hfe war hent ar gerent : met eñ ivez, ur sulvezh, a lavaras « an traoù-se ne sinifient netra evitañ ». Hag en deiz-se e skrivas Yann ar frazenn : « Kollet holl ! ».

351

Ne vane frealzidigezh ebet ken evit Yann. En em damolodiñ a reas warnañ e-unan. Hag en em damall evit chom hep gellout en em zigeriñ d'ar fiziañs, krediñ e wreg o lavarout « Gant ma vezint eürus ! ». Eürusted hep feiz a oa didalvez evitañ, koll ar relijion a oa en em goll penn-da-benn. Gouzout a rae peseurt samm e oa deut da vezañ evit e diegezh. Kinnig a reas d'e wreg mont da vevañ gant unan bennak eus ar vugale, pa oant aet holl diouzh ar gêr ; pe distreiñ gant he zud. Eñ a rofe e zilez an abretañ ma c'hellfe, hag a yafe da guzhat en ur gouent bennak. « Komzoù kriz a sav diouzhin en desped din. » Un deiz m'en doa he lakaet da ouelañ, ha ma klaske he frealziñ, e verzas pegen livet-fall e oa. « Pella diouzhin a-raok ma vo re ziwezhat ! » en doa lavaret. « Re ziwezhat eo, » eme e wreg. Mervel a reas gant ar c'hrign-bev, e-kreiz poanioù a samme Yann war e goustiañs : « Mallozh Doue a zo kouezhet warnon ! ». Ne ra meneg ebet e vefe deuet ar vugale war e dro. Pajennoù diwezhañ ar c'haier a zo chomet gwerc'h.

Nebeudig a dra a zo war ar c'haier ruz. N'eus darvoud ebet ennañ hag a c'hellfe reiñ tro da stummañ ur steuenn buhez. Pajennoù 'zo n'eus nemet kroazioù warno ; war re all ez eus kouezhet estlammadennoù, pe evezhiadennoù berr, diaes da gompren.

Bez' e tle bezañ bet lakaet en un ospital bennak. Komz a ra diwar-benn aelez gwenn deuet da welout anezhañ en e gell. « Peseurt louzoù enep ar Vallozh ? » a skriv. Ur pennad amzer en deus tremenet ivez en ur gouent, peogwir e gavan estlammadennoù bet merket gantañ er c'haier kentañ : « Bugale ar santual ! » « Daoust hag aet e oa ar gouent da get ? » « N'eus reolenn ebet ken ! ». War ur bajenn n'eus nemet ar gerioù-mañ : « Va gwiskamant hag un ermitaj ».

Dre be hent e oa deuet da chom er chapel ? Piv en doa kempennet anezhi dezhañ ? Marteze e oa distroet da vro e gavell. « Mamm ! » a zo skrivet war meur a bajenn. Hag ul lavarenn souezhus : « Va milin gozh o valañ mallozh ! ».

352

War ar bajenn diwezhañ en doa skrivet : « Pedit evidon, va Breur, » e lizherennoù bras. N'en doa ket bet amzer al liv da sec'hañ, hag ar frazenn a oa dislivet war ar golo-diabarzh.

... Pedit ?

III

Pa ehanas ar gwallamzer, e kemeris penn an hent evit distreiñ e gaieroù d'ar manac'h. Soñjal a raen e c'hellfen marteze sachañ anezhañ er-maez eus an enkadenn m'en doa e relijion bountet anezhañ e-barzh. Reiñ ar c'haieroù din oa bet ur feson evitañ d'en em ziglozañ : dre ar fiziañs en doa grataet din, ec'h en em ziskoueze prest da resev ar sikour am boa da ginnig dezhañ.

An amzer yac'h, fresk un tammig, ar maezioù astennet sklaer betek an dremmwel dindan an aer skubet glan gant an avelioù, a roe lañs d'am c'horf ha d'am spered evit kas va c'hefridi da benn. Koazhet oa diwarnon va foan-spered va-unan, a seblante ken dister e-keñver ambloari dic'hoanag « va breur ».

*

Ur pennad kanab gwenn a vane a-istribilh ouzh treust ar chapel.

*

Va Doue !

(Skol dre lizher OBER)

UN DIBUNADEG

Brav e oa an amzer, un tammig touforek e oa zoken. Un nebeud tud vak en em stleje gant leziregezh a-hed ar straedoù eus an eil stal deben, hepken evit ober o mad eus an disheol marteze. Ar merc'hed, gwisket skañv, a gendalc'he da furchal, harp o fri ouzh gwerennoù bras ar stalioù. Ne oa ket evelkent kalz a dud a grede diskouez o c'hilpenn da vannoù flemmus heol miz Mezheven.

Abredig ec'h errujomp e-kichen ar maerdi. Da deir eur e oa bet lakaet an emgav evit an dibunadeg. Bale a rae an dud etrezek ar blasenn, daou-ha-daou pe tri-ha-tri, tavedek a-walc'h peurliesa. Divizet e oa bet herzel gant al labour eizhtez bennak a-raok. Pep hini a oa prederiet gant e stad ha gant e vicher : war fallaat ez ae an traoù koulz evit ar vicherourien hag evit ar re a labourere dindan ar gouarnamant. Kerkent ma tegouezhed gant ur c'henvreur bennak e troe ar gaoz diouzhtu war diaesterioù an amzer-vremañ. Teñval e oa o dremm gant an dud. Ne blij da zen en em erbediñ ouzh an harz-labour met pa n'eus ken tu ebet da vezañ klevet a-hend-all e rank pep hini ober e venoz.

Da gentañ e oa en em vodet an dud dre vicherioù, paotred dreist-holl, endro d'an blasenn dindan ar gwez tilh bras hag ar c'hirri a yae hag a zeue hep skoilh. An engroez a greske a vunutenn da vunutenn ha bep un tammig e oa bet aloubet ar blasenn en he fezh ; diskoachañ a rae eus pep tu bandennadoù tud. Pep micher en doa aozet un nebeud gitonoù a zispleged a-hed an hent ha skritelloù a saved en aer war beg bizhier. Arzourien war an tresa a gaver e pep lec'h d'ar mareoù-se, dreist-holl evit ludresadennañ hor ministred, ha bez' e weler skeudennoù kaer !

War bep hent e oa harzet ur steudad kirri diziwezh ; kornal a raent holl hep gouzout perak ; ne oant ket war-bouez mont war-raok ha n' o doa ket tu da zistreiñ. Setu e oa deut hep dale an darn vrasañ eus ar vlenierien da gaout pasianted a-walc'h. Gwelout a raed koulskoude unan anezho, gwall fuloret, o harzhal e-giz ur c'hi klañv, hag o jestraouiñ e-giz ur verc'hodenn goad diempriet ; kollet en doa an den e amzer hag e nerzh, chom a rae an dremenidi a-sav da arvestiñ outañ en un doare godisus, ne c'helle den e skoazellañ setu e oa bet graet goap outañ.

354

War diri ar maerdi e oa dileuriad ur sindikad bennak o vlejal dre ur benveg tredan, c'hwitellat a rae hemañ a-wechoù, draskal a rae a-wechoù-all ha den ne gomprenne netra. Vad a rae memes tra un tammig prezegenn ha klevout a raed en ur c'horn bennak an dud o stlakañ o daouarn. E giz-se emañ ar c'hiz neketa ! Ne oa ket dav gouzout ar pezh a lavare ar prezegenner evit bezañ a-du gantañ, hemañ ne c'helle lavarout nemet traoù pouezus-tre.

An heklev, diwar tiez bras ar blasenn, a zegase betek ennomp dibenn ur frazenn bennak adlavaret div pe deir gwech hag atav ken diveizus. N'eut boa ket bet, betek-hen, digarez da deurel evezh amañ ouzh an doareenn-natur-se ; ur gavadenn talvoudus-tre am boa graet an deiz-se. Alies abaoe em eus soñjet choual a-bouez-penn, pa dreuzan ar blasenn, evit adklevout an heklev-se, met n'em eus ket kredet c'hoazh ober an dra-se, aon am eus na vefen ket kemeret evit un den a-zoare !

Kerkent ma oa echu ar brezegenn e krogas an dibunadeg dre ar straedoù brasañ betek ar prefeti. Er penn kentañ e oa ar skritelloù ha tud yaouank, treuzwisket e doare pe zoare, o tañsal hag o hopal. Da c'houde e teue tud

dic'hoarzh prederiet gant o ferzh. E lost an dibunadeg e oa rouesoc'h an dud met kemer a raent memes tra ledander an hent en e bezh. A-wechoù ez ae an dud war-raok diwar dizh, ur pennadig goude e oant an eil war seulioù egile ha ne fiñvent ken : e-giz ur winterell e astenne hag e verrae al lostennad tud.

An dremenidi, war riblenn an hent, a chome a-sav souezhet hag un tammig spontet. Ar varc'hadourien a zamzigore dorioù o stalioù evit merzout dre guzh doare ar straed ; a-dreñv pep prenestr e fiñve ar stignoù met aze ne zeue den war wel.

Pa errujomp dirak ar prefeti e oa un tolpad mat a dud dirak an nor vras serret kloz abaoe ar mintin ha difennet start eus an diabarzh gant ur vandennad poliserien. Ur polis a oa chomet er-maez dirak an nor, den ne ouie perak e oa chomet eno an den paour-se. Ne gred ket din e oa bet lakaet aze a-ratozh-kaer, ur fazi en doa graet sur-tre. Pep polis poellek en defe ragevezhiet e oa en arvar hag en defe sachet e skasoù gantañ a-raok na vije bet lakaet an arigrap warnañ. Hemañ n'en doa ket komprenet kement-se !

355

Ret eo lavarout ne oa ket bet degemeret re-vat gant an an dud ha n'en doa ken tu ebet da vont neblec'h, nag a-raok, nag a-dreñv, e genvreudeur ne c'hellent ket digeriñ an nor dezhañ pe anez e vefe bet aloubet ar prefeti en e bezh. Da gentañ evel just e krogas an engroez da zisplegañ dezhañ un nebeud traoù displijus a-walc'h evit e vicher ha graet e oa bet goap outañ a bep seurt mod. A-benn ur pennadig e teuas startoc'h an traoù evitañ, e galapousenn a oa bet tennet kuit diwar e benn ha devañ a rae brav-tre uhel en aer war beg ur vazh hir en ur ziverañ tro-dro e takennoù tan ha pilhoù. Un nebeud tud yaouank, atizet gant ar re-all, a grogas neuze da ziwiskañ anezhañ penn-da-benn : nozelennoù melen e lifre a oa bet diframmet diouzhtu ha stlapet en aer ; ne chome eus e borpant kaer nemet tammoù pilhoù, e c'hodelloù a chome istribilhet reuzeudik a-walc'h. Ar polis paour ne c'helle ket en em zifenn ha n'en doa ket tu da gaout skoazell ebet eus tu pe du ; deut e oa glas e zremm gant an denig kaezh ha poent bras e oa echuiñ an abadenn gantañ, un neuz truezus-tre en doa kemeret dija.

En un taol krenn e oa bet rikouret gant tud furoc'h ha morc'hedusoc'h eget ar re-all. Diwallet mat ha gwarezet e oa bet neuze gant lod eus ar re o doa graet al lu gantañ da gentañ ; douget e oa bet eta ar polis paour dreist pennoù an dud betek ur c'harr ha heñchet prim trame ar gêr. Aze en doa bet amzer emichañs da dakonañ ha da ferñ e lifte, ezhomme bras en doa.

E-pad ur pennadig e chomas an dud souezhet, kollet ganto o c'hoariell. A-daol-trumm e traskas un taol kurun spontus dres a-us d'hor penn ha kerkent e kouezhas warnomp melloù takennoù dour a vrizhas diouzhtu poultrenn an hent : ar goumoulenn zu savet didrouz ha dre guzh eus tu ar c'hreisteiz ne oa ket a-du ganeomp. Pep hini a dec'has neuze d'e du diwar dizh da glask ar gwasked hag an disglav en ur vountañ ar gwellañ ma c'helle ar re a oa war e hent. Pemp pe c'hwec'h paotr a chomas koulskoude da zañsal e-kreiz ar ru, gleb betek livenn o c'hein, didrubuilh ha dabled avat, en dour betek o ufernioù. Un abadenn diduellus ha dic'hortoz o doa sevenet dirazomp ; evit gwir n'em boa ket kollet va amzer an deiz-se !

Div gentel a dennfen marteze eus darvoudoù an deiz kaer-se, hep lavarout em eus ijinet menozioù nevez : ne c'heller kaout fiziañs ebet e troioù kamm an engroez, ha n'eus netra gwelloc'h eget un tammig dour evit lakaat da skijañ un dibunadeg !

Yezhoù " bras " ha yezhoù "bihan "

Anzav a ran, ne gomprenan ket ervat penaos e c'heller komz eus yezhoù « bras » ha yezhoù « bihan ». Pep den a gomz ur yezh, pep yezh n'eo nemet ken bras, ha ken bihan hag an den a gomz anezhi.

O lezel kement-se a-gostez e ouezer ez eo ur yezh « vihan » ur yezh a vez komzet gant un niver bihan a dud pe hini ur bobl ha n'en em ren ket hec'h-unan, pe kentoc'h, n'eo ket dizalc'h. Pe zoken, ha sur eo se, an daou dra war un dro. Ouzhpenn se e lavarer e Bro-Saoz hag e broioù all, ez eo ar rusianeg ur yezh « vihan », dre ma ne fell nemet d'un toulladig tud studiañ anezhi !

E miz Gwengolo e krogo e Londrez, ur rummad kentelioù evit ar re a fell dezho studiañ ha deskiñ brezhoneg. Me eo a vo ar c'helenner. Dija em eus skrivet ur pennadig evit kelaouenn ar skol a zo oc'h aozañ ar rummad-kentelioù-se, ur skol hag a aoz kalz a rummadoù-kentelioù a seurt-se : kerneveureg, gouezeleg, hag all... Em fennadig e c'houlennan perak ez eomp, ni Saozon, d'ar c'h- « Costa Brava », d'ar « Midi », da Vro-Gembre pe da Vreizh, hep deskiñ ar yezh hini tud ar vro. Gwir eo, ne zeskomp nemet galleg, spagnoleg, pe en em zibabomp gant ar saozneg. Hag ar c'hatalaneg, an okitaneg, ar c'hembraeg, ar brezhoneg ? E pep rannvro e c'heller bevañ kalz gwelloc'h pa gomzer he yezh. Gouzout mat a reer e koust nebeutoc'h bevañ e Katalonia pa gomzer katalaneg, ur yezh ha n' he deo ket bihan tamm ebet, niver ar re a gomz anezhi o vezañ uheloc'h eget hini ar re a gomz meur a yezh a-berzh-stad en Europa.

En Unvaniezh Soviedel e vez komzet, skrivet, moulet, hag all, war a lavarer, 130 yezh. Er skolioù e vez desket hogos kement yezh a zo. Implij ar yezhoù-se a zo harpet abaoe an Dispac'h gant al lezenn. Kudennoù a sav koulskoude hag anat eo e vez un tammig enket yezhoù 'zo gant ar rusianeg. C'hoant bras o deus ar Rusianed lakaat o yezh da vezañ yezh-liamm an Unvaniezh. Marteze avat ne c'hoarvezo ket kement-se, dre ma kresk buan-buan, niver an dud na gomzont ket, ha na fell ket dezho komz rusianeg, dreist-holl en Azia Greiz. Met diskouezet he deus Unvaniezh ar Soviedoù ne wana e doare ebet unvaniezh ur vro, pa vez o kenvevañ enni kalz a yezhoù disheñvel, lod anezho o vezañ koshoc'h o henc'hizioù eget da skouer, re ar rusianeg. E gwirionez n' eo ket an Unvaniezh Soviedel ar gwellañ skouer eus an dra-mañ. E Bro-Nijeria e kaver rannoù a vez komzet enno, war ur gorread douar bihan, betek daou c'hant yezh !

357

Hep gwaskerezh, hep politikaj e vevo sioul-sioul an den, an dud, o komz pep hini e yezh, hep efed war o spered, war o empenn.

En deiz a hiziv e kaver e broioù 'zo yezhoù adsavet, yezhoù a oa o vervel, yezhoù bet marv a zo bremañ bev. Ar feroeg gant 40 000 a dud - kalz nebeutoc'h a oa e dibenn ar c'hantved tremenet -, an hebraeg modern, gouezeleg Bro-Skos, ar c'herneveureg. N'eo ket a bouez ken, penaos e komz an den en e di - an IBM eo a ra war-dro melestradurezh ar Stad. Yezh ur chekenn, gant ma vo an niverennoù warnezh, hag anv an hini a zo o paeañ, a vo komprenet gant ar benvegig !

Penaos e treuzvevo ar yezhoùigoù gwan ? D'am soñj e c'heller komz eus politikerezh ur stad e-keñver ar rannvro, e-keñver ar yezh. Hag e Bro-C'hall e c'houzañv, hep mar ebet, ar yezhoù all estreget ar galleg, diwar waskerezh ar stad hag hini ar galleg. Rak petra en deus aon ar galleg ? Pe ar re a gomz galleg ? Un aon diskiant eo. Soñjit, koulskoude, en iwerzhoneg : ur yezh a-berzh-stad, ur yezh harpet kaer, hag a zo memes tra, war a lavarer, ur yezh o vervel. Ne fell ket d'an dud komz iwerzhoneg. Hag ur yezh diaes eo evit ar re a zo o kregiñ gant ar yezh. Ar c'hasadennoù iwerzhoneg er skinwel ne blijont ket

da Iwerzhoniz. Marteze ez adsavor an iwerzhoneg. Piv a oar ? Amañ e weler emañ treuzvevadur ur yezh dindan youl ar re a gomz anezhi.

Ya, komzet em eus diwar-benn « youl » an dud a gomz o yezh. Un dra a zo sur, ar bolitikerien, ar stad a c'hell dibab ar pezh a vo graet er stad. E Tchekoslovakia e felle d'ar bolitikerien ha da yezhourien 'zo liammañ ar tchekeg hag ar slovakeg en ur yezh, hogos hep teurel evezh ouzh ar slovakeg. Bremañ e vez anavezet an div yezh. Tost-tost int an eil ouzh eben, met enno e santer daou spered, daou istor. E Bro-Roumania, bremañ, e wask ar roumaneg yezhoù all ar vro : an alamaneg, an hungareg hag all... Perak ? Peogwir e fell da Tcheaurescu gouverkañ spered ispisial ar Roumaned e-touez broadoù all. E Bro-Yougoslavia, e rann pinvidikañ ar vro, Slovenia, eo ret d'ur Sloveniad komz serbo-kroateg pa en em gav gant Serbo-Kroated. N'eus nemet gant Slovened eo e c'hell en em santout libr da gomz e yezh. Krouiñ a ra ur yezh liammoù hag a argas ar re ne dint ket lodek enni. Perak, pa en em gav ur Serb hag ur Sloven an eil gant egile e komz ar re-se serbo-kroateg etrezo ? Perak, nevez 'zo, er bellgomz, em eus komzet saozneg gant ur vrezhonegerez ? Galloud keñveriek ar yezhoù a zo un dra iskis.

358

Yezhoù « bras » ha yezhoù « bihan ». Ne dalvez tra ebet an diforc'h. Yezhoù rannvroel, yezh ar gêr, yezh ar gêriadenn, yezh ar familh, yezh al labour. Enebiñ a ra ar yezh a-berzh-stad ouzh he zonkadur digar, divuhez. Mod all n'hell ket an den ober. Pep den, pe gentoc'h pep daou zen a gomz muioc'h eget ur yezh. Ha ne vije ket « daou saozneg » tost da vat evel ma 'z eo saozneg ha kembraeg ? Daoust da se e lavarfen me en deus chañs an neb a gomz a-vihanik muioc'h eget ur yezh !

Eizhtez e Bro-Hungaria

« Al labourerien-douar-mañ a vez bep bloaz o c'houlenn diganeomp aozañ ur veaj evito ! Graet e vo, ar wech-mañ met moarvat ne vo ket kavet kalz a dud evit mont pa vo tout an traoù war o flaen ! »

Evel-se hon eus kroget d'ober war-dro ar veaj, hag evel-se ivez ez omp en em gavet gant ur c'harr-nij ne oa ket hanter leun eizhtez a-raok mont da weladenniñ Bro-Hungaria !

Petra a fell deoc'h, al labourerien-douar a vez diaes dezho leuskel o zi hag o loened war o lerc'h ha, war ar marc'had, n' int ket kustum betek-hen da vont da welout penaos emañ ar vuhez e broioù ken diabell hag hounnezh.

Ret eo bet neuze goulenn digant un toullad tud « a-volontez-vat » dont da leuniañ ar c'harr-nij, marc'hadmatoc'h a se e vefe ar veaj evit an holl, ha setu penaos ez on en em gavet oc'h estlammiñ ouzh tu-gin ar c'houmoul, un devezh eus dibenn an hañv tremenet, e-kerz ur « veaj-studi » ha ne oa ket bet aozet evidon tamm ebet.

An toullad notennoù-mañ ne vint nemet un doare rentañ-kont eus ar valeadenn-se, da reiñ da c'houzout d'an hini en devo c'hoant o lenn penaos emañ ar vuhez en ur vro ken tost ha, war un dro, ken disheñvel diouzh hor broioù-ni.

Klasket e vo, da gentañ, displegañ penaos eo deuet ar vro da vezañ evel m'emañ hiziv, a-dreuz ar c'hantvedoù. Diskouez a raimp goude se penaos eo bet aozet ar gevredigezh eno ha penaos e ra an dud evit bevañ gwellañ ma c'hellont. A-benn ar fin, e vo komzet un tammig muioc'h diwar-benn stad al labour-douar, abalamour ma 'z eo al lodenn-se eus an ekonomiezh a zo bet displeget deomp ar muiañ (n'ankounac'haomp ket e oa bet aozet ar veaj evit labourerien-douar dreist-holl), ha marteze abalamour ma 'z eus, el lodenn-se dreist-holl, peadra da souezhiñ ar Gornogiz ma 'z omp.

*

360

Bro-Hungaria, anavezet fall a-walc'h ganeomp (ganin da vihanañ !) a zo unan eus ar broioù-se eus Europa ar Reter kemmesket mui pe vui en hor spered.

Evit resisaat an traoù un tammig, hag en ur glask chom hep randoniñ re, ez eo aes a-walc'h marteze derc'hel soñj en em gav Bro-Hungaria dindanomp div eur hanter goude bezañ aet kuit eus Naoned gant ar c'harr-nij. Tremena a reer a-us d'an harzoù a zisparti Bro-Alamagn diouzh Bro-Helvetia ha treuziñ goude se, Bro-Aostria en he fezh. Ne chom mui war-lerc'h, e kostez all ar vro, nemet Bro-Roumania etre Bro-Hungaria hag ar Mor Du. Houmañ, da vihanañ, a zo anavezet madik a-walc'h ganeomp.

A-us da vBro-Hungaria en em gav Bro-dTchekoslovakia, anavezet mat ganeomp ivez hag, e biz ar vro, an harzoù gant U.R.S.S.

Er c'hreisteiz e kaver Bro-Yougoslavia etre Bro-Hungaria hag ar Mor Kreizdouarel.

Setu, dre-vras, pelec'h en em gav ar vro. Aes eo gwelout eme war-bouez nebeut, e-kreiz kalon Europa. En askont da se ez eus bet lavaret ez eo Budapest, evidomp-ni, un nor eus bed ar Sav-Heol e-keit ha ma 'z eo kêr gentañ ar C'hornog evit neb piv bennak a zeu diouzh an tu all.

Treuzet eo ar vro, eus an hanternoz d'ar c'hreisteiz, gant ar stêr vrudet

Danub. Traonienn ar stêr-mañ a zo bet, a-hed ar c'hantvedoù, un hent aes da dreuziñ evit ar pobladoù o doa c'hoant, pe ezhomm, da vale bro. Se a ziskleir perak ez eus bet aloubidigezhioù meur alies du-hont en amzerioù kozh. Lavarout a c'heller zoken ez eo henezh an darvoud pouezusañ eus ar marevezhioù-hont e-keit ha ma 'z eo levezonet istor ar c'hantvedoù nesoc'h deomp, betek an deiz hiziv, gant beli an amezeien c'halloudek a oa neuze, hag a zo c'hoazh, tost d'ar vro.

Hep mont da bismigañ ar c'hantvedoù damzianav ez eo mat marteze reiñ da soñj ez eus bet ur marevezh ma oa dalc'het douaroù kreiz Europa gant meuriadoù keltiek galloudek a-walc'h, zoken ma n'o deus graet alies nemet tremen dre eno. Roet eo bet dezho an anv a « g-Kelted ar vro-Danub », ha laosket o deus war o lerc'h testenioù niverus a-walc'h : bezioù priajoù, bravigoù, binviji da labourat pe d'en em gannañ h.a... Tu a zo da welout darn anezho e Mirdi Budapest, " Magyar Nemzeti Muzeum " hag e reoù all en Europa a-bezh. Kemmesket eo avat ar sevenadur-se gant hini meur a boblad all : Dased, Iliriened, Reted, Sited h.a..., pezh a zo aes da gompren goude bezañ gwelet e oa tachenoù Bro-Hungaria war hent an aloubidigezhioù e kreiz Europa.

361

Dre-vras e c'heller lavarout e kaver roud eus ar g-Kelted du-hont etre marevezh an Ten II, da lavarout eo an eil kantved a-raok H.S., hag an trede kantved goude H.S.

N'eus ket tu da lavarout pizh goude-se gant piv eo bet dalc'het ar vro betek an Xvet kantved, ken luziet ma 'z eo ar roudennoù. Kavout a reer, asambles pe an eil war-lerc'h egile, testenioù lezet gant Romaned, Germaned, Slaved, Huned, Sarmated h.a... Ar pezh a zo sur eo ez eo bet gwastet ar vro a-bezh gant armeoù Karlez-Veur, hag ez eo bet aes goude-se d'ar reoù a zo tremenet dre aze, marc'hegerien o tont eus Azia, an Hungared kentañ, en em ziazezañ e-barzh ar vro. Ur vojenn gozh a lavar e c'hoarvezas an donedigezh-se er bloavezh 896, a zo eta bloavezh krouidigezh Bro-Hungaria.

Ne chomfe ket mui netra hiziv eus ar g-Kelted kozh er vro panevet an toullad traoù klenket er mirdioù. Ar yezh a veze komzet gwechall ne chom mui kennebeut nemet un nebeut eskern anezhi en anvioù un toulladig lec'hioù. Yezh ar pobladoù nevez a oa disheñvel-krenn diouzh ar yezhoù all a oa bet komzet e-kerz ar c'hantvedoù kentañ. Lavarout a reer e kaver e orin en ur yezh fino-ougriat kozh a ziver ivez anezhi yezhoù all evel ar fineg, an estoneg ha yezhoù un nebeut pobloù bihan eus U.R.S.S. N'eo ket indo-europat ar yezhoù-se ha lonket mik en deus eta an hungareg ar pezh a oa a-raok du-hont, ma chome c'hoazh un dra bennak goude gweladenn griz Karlez-Veur !

Labour kentañ ar boblad nevez a vo difenn he douaroù a-enep d'ar pobladoù all, ar pezh ne vo ket aes atav. Dek aloubadeg eus perzh ar Germaned a vo da drec'hiñ e-pad ar c'hantved kentañ eus istor ar vroad. Ha kement hag ober, e-skeud kas an enebourien er-maez, e vo klasket ivez astenn un tammig gorread an tachenoù dalc'het !

An amzerioù-mañ a bado betek ar bloavezh 1001, pa vo kurunet Stefan Iañ, kentañ roue katolik ar vro ha krouer ar Stad hungarat. Kurunenn al lidoù-mañ, a zo ivez an hini he deus servijet goude evit ar c'hurunidigezhioù all, eo an hini a zo bet rentet da Vro-Hungaria gant Ministr Kentañ Bro-Amerika : Sirius Vans, e-pad an hañv tremenet (1978). Kavet e oa bet gant an Amerikaned e-pad ar brezel-bed diwezhañ e-touez teñzorioù Bro-Hungaria ha miret e veze abaoe e-mesk reoù ar Vatikan !

362

Ur marevezh a beoc'h a vo etre ar bloavezh 1001 ha kreiz an XIIIvet kantved, a drugarez da levezon ha beli pouezus an Impalaeriezh Santel Roman-Germanat.

Goude 1250 avat, e klasko ar v-Mongoled aloubiñ ar vro c'hoazh, met trec'het e vezint gant ar skorn o teuziñ a-daol-trumm e dibenn ar goañv ha kavout a raint gwelloc'h skarzhañ kuit war o c'hiz, en ur wastañ ar vro evel ma

ouient ober.

An d-Turked, a erruo war an dachenn tro-dro da greiz ar XVvet kantved, o do ul levezon kalz kreñvoc'h war spered ar vro. Gwelet e vez hiziv c'hoazh e Budapest ar c'houronk-lec'hioù brudet savet ganto en amzer-se hag ivez moskeennoù ha savadurioù all a bep seurt, stumm ha doare ar Reter ganto.

Dalc'hidigezh ar vro gant an d-Turked a bado betek ar bloaz 1686, pa vezint kaset er-maez eus Budapest gant armeadoù an Habsbourged.

Un toullad bloavezhioù a-raok, e 1848, e oa en em savet ar bobl dindan renerzh Kossuth. Hemañ en doa embannet, neuze, Kentañ Republik Bro-Hungaria, met n'en doa ket gallet chom e penn ar vro. Taolet e oa bet d'an traoñ gant armeadoù an Tsar ha Bro-Aostria kevelet. Eus an eil beli d'egile, evel-se o doa gallet an Habsbourged lakaat o c'hrabanoù war ar vro.

Ar Rouantelezh Aostro-Hungarat a bado betek ar brezel-bed kentañ, pa'z en em savo ur wech c'hoazh ar bobl a-enep d'he renerien. An dispac'h-mañ, a vez graet anezhañ An Dispac'h Bourc'hiz, ne reas ket berzh peogwir e c'hwitas Bela Kun hag e genseurtes da zont e penn ar vro. Koulskoude e oant harpet gant renerien nevez an amezeg bras U.R.S.S.

A-enep d'ar re-mañ, rener nevez Bro-Hungaria : an amiral Horthy, a stago politikerezh e vro ouzh hini Bro-Alamagn ha Bro-Itali. Hungariz a raio ar brezel-bed diwezhañ e kostez ar faskouriezh, betek ma vint « dieubet » e 1945 gant armeadoù U.R.S.S. Politikerezh ar vro a zo heñvel ouzh hini an amezeg bras abaoe, nemet e-pad un nebeut sizhunvezhioù e 1956, pa glaskas ar bobl kas ar Sovietiked er-maez.

Pep tra a zo eeun abaoe, peogwir o deus asantet an Hungared dont da sikour armeadoù broioù socialist ar Reter da zegas ar peoc'h e Bro-dTchekoslovakia e 1968, da vare nevez-amzer Praha. Gwir eo e c'hoarveze du-hont neuze un emsavadeg fall a-enep d'ar « gwir zispac'h » !

*

363

Bro-Hungaria a zo ur " Republik Poblek " hiziv eta. Merkit, avat, ne vez ket graet anezhi ur " Republik Socialist " evel he amezeien.

Renet eo ar vro gant ar Breujoù Broadel, ar gannaded o vezañ kinniget gant ar Strollad ha dilennet bep pemp bloaz hep eneberezh ebet. Ar gouarnamant a zo eta, e gwirionez, hini Strollad Komunist Bro-Hungaria, ar pezh a zo heñvel ouzh doare broioù all Europa ar reter.

10 milion hanter a dud a zo o chom e Bro-Hungaria, war ur gorread a 93 000 km². N'eo ket ur vro gwall vras e-touez broioù Europa.

95 % eus an ekenomiezh a zo e dalc'h ar Stad. Aze emañ, evel just, ar pep heverkañ evidomp tud ar c'h-Kornog.

Al labour-douar a implij 21 % eus al labourerien, ar pezh a zo war-dro div wech muioc'h eget e Bro-C'hall. Gwir eo ez eus tu da c'hounit 59 % eus gorread ar vro du-hont e-keit ha n'eus nemet 34 % eus an douaroù amañ hag a c'hell bezañ labouret. Al labour-douar ne vez ket kaset en-dro en hevelep doare avat peogwir e konter, e Bro-Hungaria, 10,4 devezh-arat evit pep labourer-douar e-keit ha ma vez gounezet, dre amañ 15,4 devezh-arat gant pep hini anezho. Tu hor bo da gomz un tammig muioc'h diwar-benn al labour-douar pelloc'h.

N'eo ket talvoudegezh an isdouaroù a ra pinvidigezh Bro-Hungaria. Ne vez kavet enno, koulz lavarout, nemet maen-danvez-kouevr (7et produer er bed) hag un tammig manganez. Koulskoude he deus ar vro energiezh a-walc'h da lakaat ul lodenn vras eus he ijinerezhioù da vont en-dro. Produiñ a ra 24 milion tonenn a dalvoudegezh-glaou pa'z implij un tammig muioc'h hepken : 37 milion tonenn. Ar pep brasañ eus broioù Europa a zo pell eus kinnig kement-se a energiezh d'o

ijinerezhioù. E Bro-Hungaria e vez degaset ar binvidigezh-se gant prenglaou (lignit) hag aezhenn naturel dreist-holl, met gant eoul-maen ha glaou-douar ivez un tammig. Ret eo lavarout, avat, ne gaver ket kalz a ijinerezhioù meur e Bro-Hungaria ha ne vez ket implijet, eta, kement-se a energiezh evito.

An holl vengleuzioù-se a zegas dre-vas d'ar vro 3 % eus he gounid broadel (ar P.N.B. : Produit National Brut). Tu a zo da lakaat an dregantad-se keñver-ha-keñver gant hini un nebeut broioù all : Bro-C'hall : 0,50 %, Bro-Alamagn : 2 %, U.R.S.S. : 15 %

364

Ijinerezh ar vro a zo aet buan war-raok abaoe ar brezel-bed kentañ. Ar re a zo a-enep ar re « ruz » zoken a anzav an dra-mañ. Hiziv ez vez implijet 44 % eus al labourerien gant an ijinerezh (Bro-C'hall : 39 %), hag an niver a ya war greskiñ bepred.

Ar gounid broadel degaset gant pep hini a oa e 1977 wardro 11 300 lur, ar pezh a oa mat a-walc'h e-keñver broioù all Europa ar Reter (Roumania : 7 500 lur, Bulgaria : 11 500 lur, U.R.S.S. : 14 000 lur), met kalz nebeutoc'h eget en hor broioù-ni : (Bro-C'hall : 35 000 lur, Bro-Alamagn : 40 800 lur, U.S.A. : 42 900 lur). Arabat ivez keñveriañ an talvoudegezhioù-mañ gant re un nebeut broioù eus ar Reter-etre, Koweit ha Katar da skouer : pep hini 80 000 lur a c'hounid broadel degaset gant pep den, ha hep re a boan war ar marc'had !

N'eo ket aes gouzout resis a-walc'h e peseurt stad emañ kenwerzh diavaez ar vro. Krediñ a reer koulskoude ez a fall peogwir epren Bro-Hungaria kalz muioc'h eget na werzh d'ar broioù all, ha d'ar broioù kapitalist dreist-holl. En holl, moarvat, ez eus bet kollet war-dro 3 % eus talvoudegezh ar P.N.B. evel-se e 1977, ar pezh a zo uhel a-walc'h. Se 'zo kaoz moarvat ez eo krog ar vro, abaoe un toullad bloavezhioù, da zigeriñ frank he harzoù d'an douristed, ha d'ar re o tont eus ar broioù kapitalist dreist-holl. E 1978, da skouer, e vo tremenet etre unnek ha daouzek milion a estrañjourien dre ar vro, da lavarout eo muioc'h eget a dud o chom er vro (10,5 milion a dud). Tu a zo da grediñ e tegaso en-dro ar binvidigezh nevez-mañ tost da 2 % eus e P.N.B. da v-Bro-Hungaria, ar pezh a vo a-walc'h dezhi, war-bouez nebeut, evit kempouezañ stad fall he c'henwerzh ijinerezhel.

Kalz a strivoù a zo bet graet er bloavezhioù-mañ evit degemer gwelloc'h ar veajourien. Kompren a reer bremañ perak, ha perak ivez ez eo bet ken aes deomp mont da weladenniñ ar vro-se, pa grede deomp e oa diaes kenañ dont a-benn da zigeriñ unan eus he dorioù da vont enni.

*

Lavaret hon eus a-raok emañ dalc'het ar pep brasañ eus douaroù ar vro gant ar Stad, hag al lodenn vrasañ eus an douaroù labour a zo ivez en he c'herz evel just. Ne chom get mui hiziv gant pep labourer-douar nemet un devezh-arat evitañ e-unan. Gallout a ra ober ar pezh a gar gant an devezh-arat-se : hadañ patatez da werzhañ, ed da reiñ d'un toullad pennoù-moc'h pe geot da vagaan un tropellad deñved. Ne dalv ket ar boan lavarout e vez gounezet an tammoù douar-mañ en un doare dispar. Da skouer, 50 % eus moc'h ar vro a vez savet evel-se, ez-prevez, er-maez eus dalc'h ar Stad. Pep labourer-douar a c'hell gwerzhañ e broduioù evel ma kar, rak-eeun d'an hini a gavo evit o frenañ, d'ar priz dibabet gantañ, pe neuze dre hanterouriezh ar marc'hadoù ofisiel, e diabarzh ar c'henlabouradegoù pe ar menajoù-stad.

365

Ar c'henlabouradegoù labour-douar a zo du-hont ar pezh a vez anvet « an atantoù bihan », da lavarout eo ez eus enno un nebeut milieroù a zevezhioù-arat ! Gallet hon eus, da skouer, gwelout unan anezho a 16 000 devezh-arat, gant 1 700 a dud o labourat enni, oc'h ober war-dro 800 buoc'h-laezh hag 20 000 pemoc'h. Ar genlabouradeg-se a c'hell bezañ lakaet e-touez ar re a vent « etre » hepken !

Daou rummad tud a zo o labourat er c'henlabouradegoù-se : ar re o deus degaset douar da lavarout eo perc'henned al lodennoù hag ar vicherourien.

Disheñvel-krenn eo stad an daou rummad labourerien-mañ. Ar re gentañ, gwir vistri an atant, a zilenn o renerien bep bloaz. Int ivez eo a ra politikerezh an atant dre vras e gwirionez, dindan evezherezh kannad ar Strollad avat ! Da skouer, int a ziviz petra a vo gounezet en douaroù, peseurt binvioù a vo ret prenañ, petra a vo graet gant an arc'hant gounezet hag, ivez, pegement e vo paeet ar vicherourien. Pep hini en deus galloud a-feur gant niver al lodennoù en deus er genlabouradeg, da lavarout eo a-feur gant ar gorread douar en devez degaset d'an atant.

Pa varv unan eus perc'henned an douar, e c'hell ar re a zeu war e lerc'h adkemer an douar evito o-unan. Ne reont morse koulskoude peogwir n'o deus ket binvioù da labourat anezho ha ne c'hellont ket kennebeut kaout o lodenn a loened maget a-stroll. War ar marc'had, un den en e unan ne c'hell ket prenañ ar pezh en deus ezhomm evit labourat e zouaroù rak an amprest-arc'hant n'eus ket anezhañ. Peurvuiañ eta, an hini a ya war e leve a gav gwelloc'h gwerzhañ pe feurmiñ e zouaroù d'ar Stad, pe d'ur c'henvenaj, dezhañ da gaout un toullad gwenneien. N'eus forzh penaos, ma ne ra ket, ar re a zeu war e lerc'h a raio abred pe diwezhat !

Goprou miziek ar genberc'henned a zo ar memes reoù peurvuiañ. N'eus nemet an arc'hant gounezet a vez lodennet e fin ar bloaz a-feur gant niver al lodennoù perc'hennet. Renerien ar c'henvenaj eo ivez a ziviz pegement a zo da virout evit ar vicherourien.

366

Ret eo lavarout e vez paeet fall a-walc'h ar re-mañ alies. Aes eo kompren perak. Gouzout a reer n'eus ket, ez-ofisiel, a zilabour er broioù komunist. Pep hini a zo sur da vezañ gopret, en un doare pe egile. Evel-se e vez ret a-wechoù d'ar menajoù implij tud, ha rediet int gant ar gouarnamant d'hen ober, goude ma ne vije ket ezhomm anezho war ar mare. Ar pae a vez treut a-walc'h, evel just, evit al labourerien-nevez-mañ. Daoust da se e lavarar n'eo ket teir gwech brasoc'h ar goprou uhelañ eget ar re izelañ, ar pezh a zo kalz nebeutoc'h eget en hon broioù-ni, e-touez al labourerien-douar o-unan zoken.

An atantoù-Stad a zo disheñvel-tre o doareoù da labourat. An holl zouaroù anezho a zo bet prenet gant ar Stad, pe broadelet ganti en un degouezhad pe egile, peurvuiañ diouzhtu goude ar brezel-bed diwezhañ.

Ar menajoù-mañ a vez kalz brasoc'h peurvuiañ eget ar c'henvenajoù hon eus komzet uheloc'h diwar o fenn. An daou hon eus gwelet du-hont a oa 20 000 ha 44 000 devezh-arat enno. Ment ar bagadoù loened a oa ken uhel all : 100 000 yar o tozviñ en unan eus an atantoù, 2 000 gwiz kozh o reiñ moc'h bihan en egile. Amañ ez eo an holl labourerien kargidi ar Stad, ha rener ar menaj a vez barnet e ampartiz gant ministrerezh al labour-douar. Ar ministrerezh eo a ro an urzhioù, ken e-keñver an doare da labourat ken e-keñver derez ar goprou. E gwirionez, ar Stad a ro ur yalc'had arc'hant ha da rener an atant eo da lodennañ an arc'hant-se evel ma kar. Amañ ivez, eta, al labourerien n' int ket holl gopret en hevelep doare, met n'eus ket kement a ziforc'h etre ar paeoù ha reoù hon broioù-ni. Ouzhpenn se e seblant ar goprou bezañ tostoc'h an eil re ouzh ar re all en atantoù-Stad eget er c'henvenajoù.

Ar gouarnamant a zo mestr war an holl brizioù, koulz re ar c'henwerzh dre vras ha re produioù al labour-douar. Da skouer, ul litrad laezh a vez paeet 7 Forint (1,75 Lur) d'ar menaj, ha gwerzhet 5 Forint (1,25 Lur) er stalioù. Ar pezh a zo etre an daou briz-mañ a vez roet gant ar Stad evel skodenn d'al labour-douar.

An holl draoù na c'heller ket dioueriñ evit bevañ a zo evel-se marc'had-mat kenañ er c'henwerzh : frouezh, laezh, kig-moc'h, tikedoù kirri-boutin, dilhad-labour... Er c'hontrol, kement tra a zo direkt a zo ker-spontus. Da skouer, ur c'harr-tan bihan, vil ha rust evidomp, a goust war-dro tri bloavezh

goprou, hag un ti bihan, c'hwec'h pezh dezhañ d'ar muiañ, a goust war-dro pemzek bloaz labour.

*

367

Penaos 'ta e vev Hungariz er gevredigezh-se hon eus klasket diskouez eus pelec'h e teue ha petra e oa deuet da vezañ.

Sur eo, da gentañ, ne seblant ket an dud klemm muioc'h eget dre amañ ! Ar Stad a bouez evit ma ne vefe tamm dilabour ebet, hag an dud a zo anaoudek dezhi evit se. Aes eo deomp kompren an dra-mañ, pa 'z eo deuet an dilabour da vezañ ar c'hleñved kevredigezhel spontusañ eus hor broioù-ni. Ar re yaouank n'o deus ket aon pa soñjont en o amzer da zont, hag a bouez bras eo an dra-mañ evel just.

An dud, ivez, a seblant kaout muioc'h a amzer er-maez eus o labour eget en hor broioù-ni. Gwir eo eo krog un tamm ivez dre amañ ar sindikadoù labourerien da bouezañ muioc'h-mui « perzhioù-mat ar vuhez ». An dra-mañ a zo anavezet mat, pell izo, e Bro-Hungaria. Pep hini a labour dousik a-walc'h e-pad an devezh (ar pezh a zo a-wechoù souezhus evidomp, boazet ma 'z omp d'ober pep tra buan-ha-buan) ha chom a ra c'hoazh gentañ amzer-vak a-walc'h da labourat evitañ e-unan : en e atant bihan ma 'z eo labourer-douar war-dra e di e lec'h all (labour dre guzh zoken !) ma 'z eo micherour. Aes eo kompren ez eo lodennet al labour etre muioc'h a dud peogwir n'eus ket a zilabour.

An dud o deus bevet a-raok an " Dieubidigezh " zoken a anzav ez eo bet gwellaet kalz live ar vuhez abaoe ar brezel. Pep hini a zo sur da c'hounit e dammig kreun bremañ, ar pezh ne oa ket gwir tamm ebet a-raok. Petra a fell deoc'h, aze emañ ar wirionez moarvat. Ar re o deus lavaret an dra-mañ din a oa bet lamet o douaroù diganto gant ar gomunisted !

Ma 'z eo sur pep hini da c'hounit e damm kerc'h ez eo sur ivez da vezañ paeet fall a-walc'h a-hed e vuhez, nemet e teufe da vezañ unan eus pennoù-bras ar vro : arzour, sportad, pe rener er Strollad !

Daoust hag a-bouez bras eo an dra-mañ ? N'eo ket anat e ve. Lavaret hon eus ne gouste ket ker ar pep retañ : pep hini a c'hell bevañ madik a-walc'h. N'eus nemet al lorc'h a goustfe ker ! War ar marc'had, Hungariz a zo techet da geñveriañ o stad gant hini ar broioù nesañ, ha ret eo lavarout o deus peadra da vezañ laouen peurvuiañ. Arabat ankounac'haat, da skouer, ne c'hell labourerien-douar an U.R.S.S. bale en o bro dezho o-unan nemet abaoe 1975, ha c'hoazh ma asant ar Stad hepken peogwir e vez ret dezho kaout ur « baperenn-aotre-diabarzh ». Pell omp amañ, evel just, eus doareoù-bevañ Hungariz.

368

Ar pezh a c'hellfe bezañ tamallet d'ar vro moarvat eo e zoare da labourat, a zo a dra sur hini an holl vroioù komunist all ivez. An dud ne seblantont ket bezañ plijet gant o labour, ha se a vez dipitus alies. Petra a fell deoc'h, n'omp ket boazet, ni, da chom un hanter eurvezh en ur stal da c'hortoz bezañ servijet ! Met ret eo kompren ivez ne labour ket ar genwerzhourien du-hont evito o-unan. Ma werzhont kalz pe ma werzhont nebeut e vo ar gopr ar memes hini e dibenn ar miz. Ha, n'eus forzh penaos, an ostiz ne yelo ket da lec'h all : pelloc'h eo, hag ar prizioù a zo heñvel ! Hep kontañ e vo ret dezhañ chom un hanter eurvezh da c'hortoz du-hont ivez !

Evel-se emañ an traoù. Al labour a zo bet digiriekat, ar pezh a zo mat evit al lodenn vrasañ eus an dud moarvat, met fall evit ar re o defe gallet dont a-benn da seveniñ oberennoù zo dre o youl dezho o-unan. Labourer e vez, met hep plijadur alies, hag hep dudi zoken. Met, en hor broioù-ni, daoust ha bez' ez eus tu da gavout dudius al labour e labouradegoù zo ivez ? Lakaat en e blas un tamm eus ur c'harr-tan, staget ouzh ur skeul hag a ya bepred war-raok ? pe skeiñ e-pad eurvezhoù war ur mekanik da vizskrivañ ? Hag ouzhpenn, ma kollit ho labour, e vo kalz diaesoc'h ho planedenn amañ moarvat eget hini al labourer hungarat.

Yaouankizoù ar vro a seblant bezañ skoet o spered gant doareoù-bevañ ar

C'hornog. Ar *jean* a zo deuet du vezañ unwisk ar re yaouank e pep lec'h e Bro-Hungaria evel dre amañ. Evit gallout o frenañ, avat, eo gwelloc'h kaout arc'hant eus ur vro gapitalist bennak, peogwir e vez gwerzhet ar re wellañ e stalioù savet evit an douristed da gentañ. Setu perak e kaver alies e straedoù ar c'hêrioù, tud, ha tud yaouank dreist-holl, o klask eskemmañ arc'hant ganeoc'h. Ar priz kinniget a vez kalz uheloc'h eget ar priz ofisiel. Kavet hon eus bet, da skouer, betek 600, hag a-wechoù 700 Forint evit 100 Lur pa ne oa ar priz ofisiel nemet 420.

Kleñved an *night-club*, ivez, a zo bet tapet gant Hungariz yaouank. Klevet e vez du-hont ur sonerezh hag a hañval bezañ skignet rak-eeun ac'halen. Ar c'hiz disco he deus aloubet ar « boestoù-noz » zoken !

Gant an douristed niverusoc'h-niverusañ o tont da weladenniñ ar vro e vo degaset dezho muioc'h eus hor « boued-spered » c'hoazh moarvat !

369

Met, ha se eo ar pouezusañ, ne vez ket gwelet kalz eus ar yaouankizoù-se o c'hoarzhin a galon laouen. Ne seblantont ket kaout kalz a fiziañs en o buhez. Ne lavaran ket en o bro, met mat e vefe marteze en em c'houlenn ! O amzer-dazont a seblant dezho bezañ teñval a-walc'h moarvat. Eeun eo evito koulskoude, re eeun marteze !

A-wechoù avat e c'heller kejañ ouzh unan bennak disheñvel diouzh ar re-mañ. Da skouer, ar plac'h yaouank-se hag am eus klevet o c'hoarzhin e-leizh he genou e-pad un devezh a-bezh. Desket he deus un tammig brezhoneg ha gallet he deus dont da Vreizh ur wech endeo. Salv ma teui a-benn da seveniñ da c'hoant, Hajnalka ! Brav eo krediñ en un dra bennak, neketa * ?

Kerzu 1978.

* Al Liamm niv. 61, Meurzh-Ebrel 1957, a zo bet gouestlet en he fezh da Vro-Hungaria

Teodor

Pe

ar c'hastell-kouevr, ar c'hastell-arc'hant, ar c'hastell-aour

Mar karet e kredfet,
 Mar karet ne gredfet ket,
 Setu ar pezh am eus da laret :

Hemañ a oa mab ur pesketaer. E dad ne gase ket anezhañ gantañ pa 'c'h ae da besketa, ha difennet en devoa zoken ouzh e wreg lezel ar bugel da vont da c'hoari war aod ar mor, hag ivez da dostaat d'e vag. Met kerkent ha ma c'halle kavout e du en em denne digant e vamm, hag e rede prim d'an aod. Ober a rae kregier e-unan, gant spilhoù kammet, hag e stage buzhug oute hag e chome da besketa betek an abardaez.

Un de e tapas ur pesk arc'hant. Ha kerkent e redas d'hen diskouez d'e vamm, ha stad ennañ :

« Sellet, Mamm ! Sellet ar pesk am eus tapet ! Ur pesk arc'hant, Mamm !

- Ya avat, mabig, a laras an hini gozh, ur pesk ar c'haerañ eo ; biskoazh n' am eus gwelet hini eveltañ ; met mar ouvefe da dad ez out bet o pesketa, e vefe droug ennañ.

- Na laret ket dezhañ, Mammig kaezh, ha ne ouio ket. Ma 'c'h afen da ziskouez ma fesk d'ar roue, Mamm ?

371

- Gwir a larez, ma mab, kae d'hen diskouez d'ar roue, hag hen preno diganit, me oar vat. »

Hag e redas Teodor etrezek palez ar roue, hag e laras dezhañ :

« Sellet, Aotrou, ar pesk kaer en deus tapet ma zad, hag en deus laret din degas anezhañ deoc'h !

- Ya avat, ur peskig ar c'hoantañ eo, ha n'am eus gwelet biskoazh e bar, a laras ar roue, goude m'en devoa sellet mat outañ ; sell aze ur pezh daou skoed, ma faotrig, ha trugareka da dad evidon. »

Teodor a gemeras ar pezh daou skoed, hag ec'h eas kuit kerkent, ha stad ennañ. Pa oa o treuziñ ar porzh, e klevas ur vouezh o laret :

« Paotrig ! Paotrig ! Gortoz un tammig. »

Ma savas e zaoulagad etrezek ar vouezh, hag e welas en ur prenestr merc'h ar roue, a ziskennas kerkent evit dont da gavout anezhañ. Teodor a oa ur paotrig koant, rodellet e vlev melen, ruz e zivjod ha lemm e lagad.

« Da biv ez out mab, ma faotrig ? a c'houlennas digantañ ar briñsez.

- Ma zad a zo pesketaer, emezañ.

- Ma zad en deus roet dit ur pezh daou skoed, sell amañ ul loiz aour, ha deus arre, p' az po tapet ur pesk all.

- Trugarez, Dimezell, dont a rin, kerkent ha m' am ho tapet ur pesk all. »

Ha Teodor a redas neuze d'ar gêr, laouen-kaer, hag e roas d'e vamm ar pezh arc'hant hag ar pezh aour. Ha setu-int evurus o-daou, rak paour ez oant, met ne larjont netra d'ar pesketaer kozh, pa zegouezhas er gêr.

An de-war-lerc'h ar beure, kerkent ha ma voe aet ar paotr kozh war vor, en e vag, Teodor a redas ivez d'an aod, hag an dro-mañ e tapas ur pesk aour !

« hola ! avat, » emezañ.

Ha da redek d'ar gêr, d'hen diskouez d'e vamm.

« Sellet, Mamm ! Sellet ! Ur pesk aour !... »

- Ret eo hen kas doc'htu d'ar roue ! a laras an hini gozh ; muioc'h a arc'hant az po evit hennezh eget evit egile. »

Hag e redas kerkent Teodor d'ar palez, hag e tiskouezas e besk d'ar roue. Ar roue a gavas ar pesk gwall-gaer, ur gwir vurzud, ha ne skuizhe ket o sellet outañ. Daou loiz aour a roas da Deodor evit e besk. Pa oa ar paotr o treuziñ ar porzh d'ar red, ha laouen-bras, ar briñsez a zeuas hen betek, hag a c'houlennas digantañ :

372

«Pe anv a't eus?

- Teodor, eme ar bugel.

- Hag ez out mab ur pesketaer ?

- Ya avat.

- N'ouzout na lenn na skrivañ, me oar vat ?

- N'ouzon ket petra eo.

- Ma ! Ec'h an da vont ganit bete ti da dad. »

Pa zegouezhjont e-tal lochennig ar pesketaer, harpet ouzh ar rec'hell ha goloet gant plouz, ne oa ket distro c'hoazh eus ar mor. Mamm Teodor a voe souezhet-mat o welet he mab gant un dimezell ken kaer. Homañ a saludas an hini gozh, hag a laras dezhi :

« Ret e vo deoc'h kas ho mab d'ar skol, evit ma tesko lenn ha skrivañ.

- Allas ! Re baour ez omp ; kement-se a zo mat evit an dud pinvik.

- Na gemeret ket nec'hamant gant se, me a baeo evitañ ; setu amañ da gomañs. »

Hag ar briñsez a roas ur vozad pezhioù aour da wreg ar pesketaer, hag ec'h eas kuit neuze, o laret e teuje ur wezh an amzer da c'houlenn keloù eus ar paotr.

Teodor a voe neuze kaset d'ar skol, hag evel ma oa ur paotrig a skiant ha dihun, e teske mat.

Pa voe deut en oad a driwec'h vloaz, ar briñsez ac'h eas un de da welet anezhañ, hag a c'houlennas digant e vestr hen lezel ganti e-pad an de hag hen degasje d'ar gêr d'an abardaez. Mont a eurejont da vale war varc'h en ur c'hoad bras. Ur mevel a oa gante ivez. Pa voent aet un tammig er c'hoad e tiskennjont

diwar varc'h hag e rojont o c'hezeg da zerc'hel d'ar mevel, hag ec'h ejont o-daou pelloc'h barzh ar c'hoad. Kement a eurejont o vont a-raok dezhe, ma 'n em golljont. An noz a zeuas, ha setu-int nec'het-bras. Penaos ober ?

« Pignet war ur wezenn, a laras ar briñsez da Deodor, ha sellet ha ne welfet sklerijenn ebet. »

Teodor a bignas war ur wezenn, a sellas a bep tu, hag a welas ur sklerijennig, pell, pell.

« Gwelet a ran ur sklerijennig ! emezañ.

- Diskenn neuze, hag eomp etrezek ar sklerijenn. »

Pa oa o tiskenn diwar ar wezenn, e welas un dra bennak hag a luc'he. Tostaat a eure da welet petra e oa, hag e kavas rodellet en-dro da ur brank ur rubanenn hag a sklerijenne en deñvalijenn hag a oa merket ar c'homzoù-mañ : « Piv bennak am dalc'ho, n'en devo met laret : " Dre nerzh ma rubanenn, ra vin kaset el lec'h-mañ-lec'h ! " Ha kerkent e vo kaset el lec'h ma laro. »

373

« Hag a zo mat ! » a laras Teodor ennañ e-unan ; hag e tapas ar rubanenn, hag e lakaas anezhi en-dro d'e gorf, dindan e chupenn, evit na vije ket gwelet, hag e tiskennas neuze.

Ne laras netra a gement-mañ d'ar briñsez. Bale a eurejont etrezek ar sklerijenn. Pa oant o vont, dre ar sklaer-loar, e klevjont klemmoù truezus drek ur vodenn, evel ul loen o kunudal.

« Aze a zo ul loen bennak gouliet pe glañv, marteze zoken un den, a laras Teodor ; ret eo din gwelet. »

Hag e sellas drek ar vodenn, hag e welas eno un arzh hag a oa aet un draen bras en e droad, ha n' halle ket bale gantañ, na klask e voued. Diskouez a rae e droad da Deodor, evel da laret dezhañ dont da sellet outañ. Teodor a dostaas, a sellas ouzh troad al loen, hag evel ma oa sklaer al loar, e welas an draen, hag e tennas anezhañ. P' en devoe graet kement-se, ar briñsez hag eñ en em lakaas arre en hent etrezek ar sklerijenn. Met souezhet-bras e voent o welet an arzh o heuliañ anezhe. Ar briñsez he devoa aon ; met Teodor a laras dezhi :

« N' ho pet ket aon evel-se ; n' am eus graet nemet vad dezhañ, ha n' hallan ket krediñ e c'hoantafe ober droug dimp ; marteze en deus c'hoant ivez da ziskouez dimp e anaoudegezh vat ; al loened ne reont ket droug, peurvuiañ, nemet d'ar re a ra droug dezhe. »

Degouezhout a eurejont e-tal ur c'hastell kozh. An arzh a oa bepred war o lerc'h. An nor a oa digor, hag ec'h ejont er porzh. Ne weljont den ebet. Gwelet a eurejont un nor all digor, hag ec'h ejont e-barzh, hag en em gavjont neuze en ur sal vras, lec'h na oa den ebet arre, met war un daol e oa boued da zebriñ hag a zivogede, hag a oa gantañ c'hwez vat e-leizh, soubenn, kig berv, rost, ha gwin. Naon o devoa, hag e teue an dour dezhe en o genou.

« Gortozomp un tammig, eme Deodor, pa emañ ar meuzioù war an daol, an dud ne zleont ket dale da zont. »

Met kaer o devoa gortoz, ne zeue den ebet, ha Teodor a laras arre :

« Ma fe ! Gortozet a-walc'h hon eus, a gredan ; me am eus naon ha c'hwi ivez, debromp eta, ha goude e welfomp petra a c'hoarvezo. »

374

Hag en em lakajont ouzh taol, ha da zebriñ. Daouarn, daouarn merc'hed, bihan ha gwenn, ha ne welent korf ebet dezhe, a servije hag a ziservije an daol. Ma kavjont kement-se burzhudus-bras, hag ar briñsez a grene gant an aon.

P' o devoa debret o c'hoant, un dorn a gemeras ur c'hantolor war an daol, a savas diraze en ur viñs vein, hag o c'hasas en ur gambr kaer, lec'h ma oa ur gwele pluñv. Ma kouskjont mat, dre ma oant skuizh, ha netra ne zeuas d'o nec'hiñ e-pad an noz.

An de-war-lerc'h ar beure, pa ziskennjont eus o c'hambr, an dijuniñ a oa war an daol, met ne weljont den bepred. Dijuniañ a eurejont, servijet gant daouarn hep korfoù, evel an de diaraok, ha goude ec'h ejont da vale en jardin ar c'hastell, a oa ar c'haerañ o devoa biskoazh gwelet. An arzh o heuilhe dre-holl, evel ur c'hi, hag e-pad an noz ez oa gourvezet ouzh dor o c'hambr.

« Eomp kuit, a lare ar briñsez, he devoa aon bepred.

- Nann avat ! eme Deodor, rak me a gav ez omp brav-kaer amañ ; chomomp eta, ken e teuo un dra bennak d'hon enebañ, ha neuze e vo gwelet... »

Pa zeuas an noz, pep tra a dremenas evel an noz diaraok, hag an de-war-lerc'h ivez, hag an de goude. Netra ne vanke dezhe, netra ne zeue d'o nec'hiñ, penaos bezañ gwelloc'h en nep lec'h ? Teodor en devoa kavet ur fuzuilh un tu bennak er c'hastell, hag adalek neuze ec'h ae bemde da chaseal er c'hoad. Tapout a rae gedon ha konifled ar pezh a gare, hag an arzh, hen heuilhe dre-holl, o degase d'ar gêr, war e gein.

Un de pa oa Teodor o chaseal er c'hoad, gant e arzh, ar briñsez a oa chomet hec'h-unan er gêr a voe fromet ha spouronet-holl o welet ur pikol ramz degouezhet en he c'hichen, ne ouie penaos. Ma 'n em lakaas da grenañ en hec'h holl izili.

« N' ho pet ket aon e-giz-se, a laras dezhi ar ramz, rak ne youlan droug ebet deoc'h, er c'hontrol da se. Mar karet ma sikour da lazhañ Teodor, - rak n'hallan ket dont a-benn anezhañ abalamour d'e arzh, - me hoc'h eureujo, hag e vefet neuze mestrez war ar c'hastell-mañ, a zo din-me, ha war holl kement a zo ennañ.

- O ! Ma Doue, petra a laret ! Me sikour lazhañ Teodor ! Gwell' e vefe ganen bezañ lazhet ma-unan.

- Soñjet eta, ma bugel, penaos ez oc'h em zi, hag e c'hallan ober ma c'hoant ouzhoc'h ! Met deut ganen, ma tiskouezin deoc'h an teñzorioù hag ar burzhudoù a zo amañ. »

375

Hag e tiskouezas dezhi kambroù leun a arc'hant, a aour, a ziamantoù, ha braverioù, ha dilhad kaer ha pinvik evel na oa ket en ti he zad. Ma voe gonezet gant an holl draoù kaer-se, hag e laras d'ar ramz penaos hen sikourje da lazhañ Teodor, gant na vije ket graet an dra dirak he daoulagad.

« Setu amañ, eme ar ramz, penaos e vo ret ober. Warc'hoazh e larfet da Deodor penaos e vefet klañv, ha n'eus louzoù ebet ouzh ho kleñved nemet kerez eus ar wezenn-gerez a zo en unan a jardinoù ar c'hastell. Ur wezh ma vo aet barzh ar jardin-se, n' hallo ken dont er-maez, hag e teuin a-benn anezhañ. Evel ma 'z omp en miz Gwennveur, p' ho klevo o c'houlenn kerez e laro : " Kerez d'ar c'houlz-mañ ar bloaz ! Huñvreal a ret, me ' gred. " Met laret dezhañ a zo kerez en ur wezenn a zo en ur jardin vihan a zo e penn ar sav-heol ar c'hastell, hag hoc'h eus gwelet anezhe. Ar jardin-se a zo en-dro dezhi mogerioù uhel, ha pa vo eno gant e arzh, e vo mat an taol. »

Ma laras ar briñsez ober evel-se. Pa zegouezhas Teodor er gêr, e oa en he gwele.

« Petra a zo c'hoarvezet ganec'h, ma c'halonig, ma 'z oc'h en ho kwele ? a c'houlennas diganti.

- Allas ! Klañv-fall ez on, » emezi, hag e klemme truezus. « Petra a c'hallfe ober vad deoc'h ? Laret din, me ho ped.

- Krediñ a ran n'eus netra hag a c'hallfe ober vad din nemet kerez eus ar wezenn a zo er jardin.

- Kerez d'ar c'houlz-mañ ar bloaz, en miz Gwennveur !

- N'eus ket a forzh ; bezañ a zo, en tu ar sav-heol, ul liorzv vihan gant mogerioù uhel tro-dro, hag a zo e-barzh ur wezenn gerez a zo kerez ar c'haerañ enni, m' hen lar deoc'h, rak o gwelet am eus ar beure-mañ c'hoazh ; it da gutuilh din anezhe. »

Teodor a redas d'ar jardin-se ne oa bet biskoazh enni c'hoazh, hag an arzh war e lerc'h. Gwelet a eure, evel ma oa bet laret dezhañ, ur wezenn gaer a gerez, ha goloet a gerez ruz ar c'haerañ. Ma voe souezhet-bras. Met pa dostaas d'ar wezenn, e souzas gant euzh ha from, o welet dindani ur pikol leon. An arzh a redas d'al leon, evel pa anavezje anezhañ, hag en em lakajont da c'hoari ha da ruilhañ war ar geot, evel daou gi. Teodor a dostaas, o welet kement-se, a dremenas e zorn war gein al leon, ha kerkent e c'hourvezas d'e dreid, hag e lipas anezhe. Teodor a bignas neuze hep doan war ar wezenn hag a gutuilhas kerez. Pa ziskennas, al leon a heuilhas anezhañ ivez, gant an arzh. Met pa arruas e-tal dor ar jardin, he c'havas serret. Ar ramz en devoa serret anezhi, evit ma vije diframmet ha laket a bezhioù Teodor hag e arzh, gant al leon. Setu-eñ nec'het ; ar mogerioù a oa re uhel, ha n' halle ket pignat warnezhe ; kaer en devoa ober an dro d'ar jardin, ne gave toull ebet evit mont er-maez. An arzh, o welet anezhañ ken nec'het, a save e zaou droad a-raok outañ ; met Teodor hen pellae a daolioù troad. An arzh ne baoueze ket 'vit kement-se, ha kement a eure ma teuas a-benn da zispakañ ar rubanenn en devoa kavet Teodor war ar wezenn, er c'hoad, hag en devoa laket en-dro d'e gorf.

376

« Sell ! a laras neuze, n' am boa soñj ebet ken eus ma rubanenn ! Gwelomp eta ha gwir eo ar pezh a zo merket warnezhi ? »

Hag e krogas er rubanenn, hag e laras :

« Dre nerzh ma rubanenn, ra vin ket en tu all d'ar vogger-mañ gant ma arzh ha ma leon ! »

Ha kerkent en em gavjont o-zri en tu all d'ar vogger.

« Hag a zo mat ! emezañ. Met daoust piv ivez en deus serret an nor ? »

Hag ec'h eas etrezek ar c'hastell, e zaou loen war e lerc'h. Ar ramz a oa gant ar briñsez en he c'hamb, ha pa welas Teodor o treuziñ ar porzh, gant an arzh hag al leon ouzh e heul, e voe ken souezhet, ken na grede ket e zaoulagad.

« Mil mallozh ! Ret eo e ve majisian an den-se ! » a laras, hag e redas d'en em guzhañ.

Teodor a antreas kerkent er gambr, hag a roas ar c'herez d'ar briñsez o debras hag en em gavas yac'h kerkent, emezi. Teodor a laras dezhi neuze ar pezh a oa c'hoarvezet gantañ, hag e voe souezhet-bras, hervez he lared.

An de-war-lerc'h ar beure, Teodor ac'h eas arre da chaseal d'ar c'hoad, hag al leon ac'h eas gantañ ivez, da heul an arzh. Kerkent ha ma voe aet er-maez ar c'hastell, ar ramz a oa e-tal ar briñsez, hag e laras dezhi :

« N'ouzon ket penaos eo deut a-benn an den-se da gaout kerez eus ar wezenn ! Hag ar pezh a zo ar gwashañ, setu ma leon hen heuilh bremañ evel ur c'hi ! Ret eo e ve majisian ! Met n'eus forzh, c'hoazh en devo d'ober ganen-me. Ret e vo deoc'h en em lakaat c'hoazh en ho kwele, ha laret e vefet klañvoc'h eget dec'h. Goulenn a raio arre diganec'h petra a c'hallfe ober vad deoc'h, hag e larfet dezhañ ho po c'hoant kaout soubenn diwar ur vran. Neuze e kemero e fuzuilh hag ec'h aio d'ar c'hoad. Hep dale, e teuo ur vran gozh da zarnijal en-dro dezhañ, hag e tenno warni : met eno e c'hortozan anezhañ... »

377

D'an abardaez, pa zistroas Teodor gant e arzh hag e leon, sammet o-daou a loened gouez, ar briñsez a oa arre en he gwele, ha klañvoc'h c'hoazh, emezi.

« Laret din, ma c'halonig, petra a rae vad deoc'h ? a c'houlennas diganti.

- Soubenn diwar ur vran, emezi, am eus klevet laret, meur a wezh, a zo ul louzoù ar gwellañ ; mar gallfec'h tapout ur gozh vran bennak... »

Teodor a grogas en e fuzuilh, hag ac'h eas er-maez kerkent. A-boan e oa dezhañ bezañ er c'hoad, ma teuas ur gozh vran da zarnijal en-dro dezhañ oc'h ober : « Koak ! Koak ! » Ma tennas warni hag e kouezhas d'an douar, oc'h ober bepred : « Koak ! Koak ! » Un askell dezhi a oa torret. N' halle ken nijal, met kerzhed mat a rae c'hoazh. Redek a eure etrezek ur maen bras a oa eno. Ar maen a savas anezhañ e-unan, hag ar vran a redas dindanañ, hag ar maen a gouezhas neuze adarre war an toull a oa dindanañ. Teodor a redas ivez betek ar maen : met kaer en devoe klask e-touez ar raden hag an drez, bran ebet...

« Pelec'h ar foeltr eo aet eta ? » emezañ

An arzh hag al leon a oa gantañ. An arzh en em frote outañ, ha gant e bav e teuas a-benn arre da zispakañ ar rubanenn, hag e laras neuze :

« Sell eta ! Me ne soñjan ket em rubanenn, gwelomp hag ober a raio din kavout ar vran. - Dre nerzh ma rubanenn, ma c'hallin mont gant ma arzh ha ma leon el lec'h m' emañ ar vran ! »

Hag ar maen bras a savas neuze anezhañ e-unan, hag e welas dindanañ un toull don, evel ur puñs. Diskenn a eurejont o-zri 'barzh an toull-se, ha goude bezañ diskennet pell, pell, en un deñvalijenn vras e weljont arre ar sklerijenn hag en em gavjont en kreiz un alead gwez-derv bras. Ma heuilhjont an ale-se, hag e tegouezhjont en ur jardin leun a bep seurt bleunioù kaer ha c'hwez-vat, hag a evned koant hag a gane gae hag a zarnije a bep tu. Pa oa Teodor o vale barzh ar jardin-se, e arzh hag e leon war e lerc'h, en em gavas e-tal ur bratell lec'h ma welas ur briñsez yaouank, kaer evel an heol, hag a lenne en ul levr bihan. Kement e oa troet gant ar pezh a lenne, ma ne wele ha ne gleve netra en-dro dezhi. Teodor a dostaas goustadik dre a-dreñv, hag a lakaas e zorn war he skoaz. Neuze e savas he fenn, e vousc'hoarzhaz outañ, hag e laras :

378

« A ! Teodor kaezh, petra out-te deut da ober amañ ? Ne di ket ac'han en buhez, ma den paour ! Pell amzer ' zo ez on dalc'het amañ dindan gazelge gant ur ramz hag a zo o chom er c'hastell kouevr a welez du-hont. Bemde goude e zijuniñ e kousk bete dek eur. Nav eur hanter ez eo bremañ. Mar gallez arruout en e gambr a-raok ma vo sonet an taol diwezhañ a zek eur, pa vo c'hoazh en e wele, neuze e c'halli komz outañ, ha marteze ec'h asanto en em gannañ enep dit : met mar arruez diwezhatoc'h, neuze da lazho hep truez, ha marteze zoken da zebro. Mar teuez a-benn da lazhañ anezhañ, digor dezhañ kerkent e gof, hag e kavi e-barzh ur maen marbr gwenn. Kemer ar maen marbr-se hag hen degas ganit, rak en hennezh emañ e holl nerzh. Kalz a re all, a-raok te, o deus esaet lazhañ ar ramz ha ma zennañ eus a-zindan e veli, met kollet o deus holl, siwazh ! hag holl int bet debret gantañ. Met te, gant an daou gompagnon a welan ganit, a vo marteze evurusoc'h. A ! Me a gare a-greiz ma c'halon ! »

Teodor ac'h eas neuze da gambr ar ramz dre an hent ma laras dezhañ ar

briñsez. Pa oa o vont ar gambr, e oa an taol kentañ a zek eur o son. Ar ramz a oa c'hoazh en e wele, met dishuniñ a eure kerkent, ha pa welas Teodor, e voe souezhet-bras.

« Petra a zeuez da glask amañ, preñv-douar ? a laras dezhañ.

- Da vale, da welet ho kastell.

- Te eo, me oar vat, an hini en deus c'hoantaet lazhañ ma bran ?

- Deoc'h eo ar vran-se eta ? Ya, me eo an hini en deus torret un askell dezhi, hag ez on deut d'he c'hlas.

- Mat ! Mat ! Diskenn er porzh, rak a-raok kaout ma bran, e vo ret he gonit, ha c'hoari ganen, gout a rez se ? Bremaik ec'h arruin ha ne bado ket pell ober da afer. »

Teodor a ziskennas er porzh, lec'h ma oa e arzh hag e leon o c'hortoz anezhañ. Ar ramz a zeuas ivez hep dale. An arzh hag al leon en em daolas warnañ kerkent ha m' hen gweljont, hag e lakajont e gorf holl en pezhioù. Teodor a glaskas e-touez e vouzelloù, hag e kavas ar maen marbr gwenn. Hen kemer a eure, hag e redas d'ar jardin, lec'h ma oa ar briñsez.

« Deut out a-benn eta eus al loen-se ? a grias dezhañ, p' hen gwelas o tont.

- Ya, ha setu amañ ar maen marbr gwenn a oa en e gof » ; hag e tiskouezas ar maen dezhi.

379

« Se a zo mat ; met n' out ket c'hoazh en penn da labour, ma mignon paour. Ur pennadig ac'han am eus ur c'hoar, dalc'het eveldon dindan gazelge gant ur ramz all hag a zo o chom en ur c'hastell arc'hant, hag hennezh a zo kalz kreñvoc'h eget hemañ, hag ar c'hoar-se din a zo ivez koantoc'h egedon. A-raok kaout ar vran da zistroiñ d' az pro, e vo ret dit c'hoazh en em gannañ ouzh ar ramz-se ha dieubiñ ma c'hoar.

- Ma ! Ober a rin, » a laras Teodor, hep en em nec'hiñ.

Tremen a eure an noz-se 'barzh ar c'hastell kouevr, hag an de-war-lerc'h ar beure, ar briñsez a ziskouezas dezhañ ar c'hastell arc'hant, war un dosenn ; roiñ a eure dezhañ ivez ur mouchouer merket en hec'h anv, da gaout soñj anezhi.

Teodor en em lakaas en hent, gant e zaou gompagnun d'e heul, hag ar maen marbr gwenn en e c'hodell, rak holl nerzh ar ramz en devoa lazhet a oa tremenet dezhañ gant ar maen-se.

Ma oa kaer ar c'hastell kouevr, ar c'hastell arc'hant a oa kaeroc'h c'hoazh. A-raok arruout er c'hastell, e tremenas dre ur jardin kaeroc'h eget hini ar c'hastell kouevr. Eno e welas ivez dindan ur bratell ur briñsez o lenn en ul levr bihan. Ken koant ha ken kaer e oa, ma chomas ur pennadig da sellet outi, digor-frank gantañ e c'henou hag e zaoulagad. Mont a eure goustadik he bete, drek he c'hein, hag e lakaas e zorn war he skoaz. Distroiñ a eure kerkent, hag e laras, o welet anezhañ :

« O ! Doue ! Teodor gaezh, penaos a 't eus-te gallet dont betek amañ ?

- Atav lazhet am eus ramz ar c'hastell kouevr.

- A ! Mar gallfes ober amañ ar memes tra, ha lazhañ al loen fall am dalc'h amañ keit 'zo dindan e veli !

- Marteze ; esaeañ a rin bepred.

- Allas ! Paour kaezh, kement-se a vo diaes-bras ; koulskoude gant an daou gompagnun a welan dit - (hag e selle ouzh an arzh hag al leon) - ha gant maen marbr gwenn ar ramz a 't eus lazhet hag a zo an nerzh holl anezhañ ganit bremañ, ouzhpenn gant ma c'huzulioù hag un traet burzhudus a rin dit, marteze e teuo da daol da vat. »

Hag e roas dezhañ neuze ur pod bihan, hag e laras :

380

« Sell amañ un traet burzhudus, ha pa 'n em santi fallaat, en em frot gantañ war da galon, ha da nerzh a zeuio da greskiñ, bep tro. Ar ramz a zo kousket bremañ, ha ne zishuno met pa vo skoet an taol diwezhañ a greiste. Ret e vo dit bezañ en e gambr a-raok ar c'houlz-se, evit kavout anezhañ en e wele, rak a-hend-all e vefes lazhet gantañ raktal. En kof ramz ar c'hastell kouevr a 't eus kavet ur maen marbr gwenn ; en kof hemañ a zo ur maen marbr glas, ha 'barzh ar maen-se emañ ivez e holl nerzh. Mar gallez dont a-benn da lazhañ anezhañ, digor kerkent e gof dezhañ, kemer ar maen marbr glas hag hen kas ganit, rak ezhomez az po anezhañ diwezhatoc'h. »

Teodor ac'h eas neuze hep aon etrezek ar c'hastell arc'hant, e zaou loen d'e heul, ha maen marbr gwenn ar ramz en devoa lazhet ha pod traet ar briñsez en e c'hodell. Pa oa an taol kentañ a greiste o skeiñ, e oa o vont en kambr ar ramz. Hemañ a zishunas d'an daouzekvet taol, ha pa welas un den en e gambr, e voe souezhet-bras, hag e laras :

« Petra a glaskez-te amañ, preñv-douar ?

- Deut on da welet ho kastell ha c'hwi : n' oc'h ket kontant ?

- Te a 't eus torret askell ma bran, ha lazhet ma breur ar c'hastell kouevr ; met n'eus forzh, ne lazhi ket ac'hanon-me.

- Marteze ; gwelet e vo.

- Mat ! Mat ! Kae d' am gortoz 'barzh ar porzh, bremaik e tiskennin. »

Al leon hag an arzh ne c'hallent netra enep d'ar ramz-se; ret e oa da Deodor e-unan en em gannañ enep dezhañ. Met ur sabrenn vat en devoa, roet dezhañ gant ar briñsez, ouzhpenn holl nerzh ar ramz en devoa lazhet, hag e bod traet burzhudus, hag e oa leun a galon hag a fiziañs.

Ar ramz ne zaleas ket da zont, ha kerkent e komañsas an emgann. Goude teir eur emgann, hep gallout ober kalz droug an eil da egile, Teodor a oa gwall-skuizh, hag ar ramz a oa ivez. Ma 'n em glevjont evit diskuizhañ e-pad un hanter-eur. E-keit-se, Teodor a frotas e c'houlzioù hag e gorf holl, gant e draet, hag en em gavas yac'h a bep ezel, ha kreñvoc'h eget biskoazh. Ar ramz a evas war-dro un hanter varrikennad win, met koll a rae e fiziañs, o welet penaos ez oa bet frotet dija :

« Allas ! a lare ennañ e-unan, holl nerzh ma breur ar c'hastell kouevr a zo gantañ, hag un dra bennak ouzhpenn, na ouzon petra, hag am bo poan gantañ ! »

381

Pa voe tremenet an hanter-eur, ec'h askomañsas an emgann. Met ar ramz a fallae bep taol, ha Teodor ne rae e nerzh hag e fiziañs nemet kreskiñ. Distagañ a eure ur vrec'h d'ar ramz, ha goude ur c'har. Ar ramz a leuske kriadennoù spontus. En em gannañ a eure ur pennadig c'hoazh gant ur vrec'h hag ur c'har hepken. Met kement a wad a golle, ma rankas kouezhañ d'an douar. Teodor a droc'has e gorf holl a dammoù, hag a daolas tamm dre amañ, tamm dre ahont. Kavout a reas en e gof ar maen marbr glas, a oa bet laret dezhañ, hag e kemeras anezhañ, hag hen lakaas en e c'hodell. Al leon hag an arzh a yude gant ar joa, o welet o mestr o trec'hiñ, hag ech evjont a-leizh-kof gwad ar ramz.

Teodor a zistroas neuze betek ar briñsez a c'hortoze anezhañ, gant mall bras, 'barzh ar jardin. Pa welas anezhañ o tont, e redas dezhañ, o laret :

« Lazhet a 't eus anezhañ eta ?

- Ya, lazhet am eus anezhañ, ha setu amañ ar maen marbr glas am eus kavet en e gof. »

Hag e tiskouezas dezhi ar maen.

« A ! Te avat a zo un den ! N' emañ ket da bar war an douar ! Setu marv daou : met c'hoazh a zo da ober, un drivet ramz a zo, hag hennezh a zo kalz kreñvoc'h ha terruploc'h eget an daou all ; met te ivez a zo gant bremañ holl nerzh an daou a 't eus lazhet, hag a zo ur gwaz ! An drivet ramz-se a zo o chom gant hon c'hoar yaouankañ 'barzh ur c'hastell aour, n' emañ ket pell ac'han. Ret e vo en em gannañ enep dezhañ, evit hon dieubiñ hon zeir...

- Hag ar vran, ez on deuet da glask betek amañ ?

- Hag ar vran az po ivez, p' az po lazhet hennezh ; ha neuze an tri c'hastell, ha kement tra a zo enne a vo dit, hag e c'halli dibab da bried unan ac'hanomp hon-zeir.

- Ma ! Ret eo din gwelet c'hoazh ar ramz-se, rak ne youlan ket distreiñ d'ar gêr hep ma bran. »

Teodor a dremenas an noz er c'hastell arc'hant, hag an de-war-lerc'h ar beure, a-raok ma 'c'h eas kuit, ar briñsez a laras dezhañ :

« Sell amañ ur pod bihan traet a roan dit, hag a raio vad dit. Bep tro ma roio ar ramz un taol dit, laka un tammig eus an traet-se war ar gouli, ha kerkent en em gave yac'h. Kemer c'hoazh ar mouchouer-mañ, emañ merket ma anv warnañ, evit m' az po soñj ac'hanon. »

Teodor a gemeras ar pod traet hag ar mouchouer, o lakaas en e c'hodell hag ac'h eas neuze en hent etrezek ar c'hastell aour, ha gantañ e arzh hag e leon.

382

Ma tegouezhas hep dale en ur jardin kaeroc'h eget an div all, leun ivez a bep seurt bleunioù kaer hag a c'hwez-vat, hag a evned koant hag a gane gae hag a zarnije a bep tu : hag e welas ivez en ur bratell ur briñsez yaouank o lenn ul levr bihan. Ken kaer e oa, ha kement e sklerijenne he bizaj, ken ne harze ket da sellet outi. Mont a eure goustadik drek he c'hein, hag e lakaas e zorn war he skoaz. Kerkent e tizroas, e vousec'hoarzhhas outañ, hag e komzas evel-hen :

« Allas ! Paour kaezh Teodor, petra out-te deut da ober amañ ? Biskoazh den n' a zo bet aet en buhez eus ar c'hastell-mañ, ha truez am eus ouzhit. Abaoe pell amzer ' zo ez on dalc'het amañ dindan gazelge gant ur ramz fall ha nerzhus-dispar ; netra n' hall harz outañ ; da lazhañ a raio, hep mar, ha goude e vi debret gantañ

- Goustadik, Priñsez ; kredet mat n' en em lezin ket debriñ evel ma laret. Deut on a-benn eus daou vreur ho ramz, hini ar c'hastell kouevr hag hini ar c'hastell arc'hant, hag a oa ivez paotred terrupl koulskoude ; emañ zoken o mein ganen, hag ivez o nerzh ; hag ouzhpenn, gwelet an daou gompagnun am eus aze. C'hoazh am eus ur rubanenn, sellit, hag a zo ivez mat da un dra bennak. »

Hag e laras dezhi pehini e oa galloud e rubanenn. Ar briñsez, o welet hag o klevet kement-se holl, a laras :

« Gwelet a ran, dre ar pezh a 't eus graet, hag ar pezh a larez din, penaos n' out ket un den evel an holl, hag am eus esperañs ennout bremañ. O ! 'Vel ma karjen gallout mont ac'han, digant al loen lous-se ! Met pa soñjan en e

falc'h, ma mignon paour, e krenan c'hoazh evidout : ur falc'h a beder laonenn, troet div anezhe a bep tu ; ganti ec'h a en e sav war ur roc'hell a zo en kreiz ar porzh, hag ac'hane e falc'h hag e troc'h holl kement a gav, betek an houarn hag an dir ar gwellañ trempet. Ar falc'h-se, pa c'hoari ganti, a ra tro ar porzh holl, a zo ront, hag ul logodenn n' hallfe ket tremen etre ar voger hag hi hep bezañ troc'het en daou.

- Kement-se a zo spontus, a laras Teodor, met setu amañ ur pod traet am eus bet digant ho c'hoar ar c'hastell arc'hant, ha mar eo gwir ar pezh he deus laret din, kel lies gwezh ma vin tapet gant falc'h ar ramz, n' am bo netra da ober met lakaat un tamm war ar gouli, hag en em gavin arre yac'h kerkent.

- Kement-se a zo mat, a laras ar briñsez ; me ac'h a da roiñ dit c'hoazh ur sabrenn trempet en gwad naer-wiber, ha n' hallo ket falc'h ar ramz troc'hañ anezhi. »

Hag ec'h eas d'ar c'hastell hag e tistroas kerkent gant ar sabrenn, a roas dezhañ :

383

« Kae bremañ, emezi, ha kalon vat. Ar ramz a zo kousket bremañ, ha ne zishuno met da ziv eur. Met ret e vo dit bezañ en e gambr un tammig a-raok, 'vit hen tapout en e wele, rak ma vefe savet pa arrufes, da lazhfe doc'htu, ha da zebrfe goude. »

Teodor ac'h eas neuze d'ar c'hastell. Pa oa an taol kentañ an div eur o son, e oa o vont en kambr ar ramz. An arzh hag al leon a oa chomet unan a bep tu d'an nor, bete-gout petra a c'hoarvezje.

« Petra a zeuez-te da glask amañ, preñv-douar ? a laras ar ramz pa welas anezhañ.

- Deut on da welet ac'hanoc'h, Aotrou ar Ramz ha da glask ur gozh vran am eus torret dezhi un askell, hag a zle bezañ amañ un tu bennak, hervez ma ' zo bet laret din.

- Te eo eta an hini en deus torret un askell d' am bran, ha lazhed ma daou vreur.

- Ya, me eo, Aotrou ar Ramz, ha deoc'h hoc'h-unan am eus soñj ober evel d' ho taou vreur.

- Ur gwall-baotr out, war a welan. Gout a ran emañ ganit daou vaen marbr ma daou vreur, ha se eo da laka da gomz e-giz-se : met n' eus ket a forzh, kae d' am gortoz 'barzh ar porzh, ha bremaik ec'h arruin ivez, hag am bo digoll ma breudeur. »

Teodor a ziskennas neuze, hag a lakaas an arzh hag al leon er-maez ar porzh, hag e laras dezhe chom eno e-kichen an nor, ken e teuje d' o gervel, 'vit na vijent ket tapet gant falc'h ar ramz.

Ar ramz a ziskennas hep dale ; hemañ a oa kalz brasoc'h ha terruploc'h eget e vreudeur ; un euzh e oa hen gwelet. E falc'h vras a oa gantañ en e zaouzorn, hag e savas war ar roc'hell a oa en kreiz ar porzh, hag en em lakaas da c'hoari ganti. Teodor a lamme uhel en aer, hag e tremene dindanañ, hag evel-se n' en dije droug ebet. Roiñ a rae un taol bennak d'ar ramz, pa c'halle hen tapout, hag e leuske neuze blejadennou euzhus. Un dro bennak ne voe ket prim a-walc'h Teodor da lammat, ha, gant un taol falc'h, e voe distaget c'hwek e zaou droad dioutañ. Met, hep koll amzer, en em frotas gant e draet, hag e savas kerkent daou droad nevez dezhañ, ha d' en em gannañ arre, ha droug ennañ. Pa welas ar ramz kement-se, e voe anat dezhañ penaos e oa a-du gant e enebour unan bennak galloudus-bras, hag e fallae, hag e kolle kalon ha fiziañs en e nerzh. Met Teodor ne fallae ket ; ar c'hontrol da se. Ober a eure ul lamm betek ar roc'hell, ha, gant ur gwall-daol sabrenn, e tigoras e gof d'ar ramz, ken e teuas

e holl vouzelloù er-maez. Kouezhañ a eure diwar e roc'hell, evel ur wezenn diwriziennet gant ur barr-avel, hag o leuskel ur vlejadenenn spontus. An arzh hag al leon, pa glevjont, a zilmmas er porzh, hag a lakaas e gorf holl a bezhioù. Teodor a welas ar maen marbr du, a lakaas anezhañ en e c'hodell, gant an daou all, ha goude e stlapas tamm amañ, tamm du-hont eus a gorf ar ramz, gant aon na zeujent d' en em juntañ a-nevez. Ar vran, hag a oa war voger ar porzh oc'h ober : « Koak ! Koak !... » e-pad an emgann, a gouezhas d'an traoñ, marv-mik, pa gouezhas ivez ar ramz. Teodor a gemeras anezhi en e zorn, hag a laras :

384

« Krog on ennoc'h koulskoude loen brav ! Ker a-walc'h ez oc'h koustet din-me ! »

Neuze e teuas etrezek ar briñsez, ar vran gantañ en e zorn, an arzh hag al leon war e lerc'h. Ar briñsez, pa welas anezhañ o tont evel-se, a redas da boket dezhañ, hag a laras :

« A ! Teodor, dieubet a 't eus ac'hanon eus ar ramz milliget, ha ma div c'hoar kerkoulz ha me ! Ar c'hastell aour, ar c'hastell arc'hant hag ar c'hastell kouevr a zo dit bremañ, gant kement a zo enne, hag an hini a blijo dit ar muiañ ac'hanomp hon-zeir a vo da wreg ; ar roue Spagn eo hon zad. »

Kaset e voe keloù d'an div briñsez all, hag e tiredjont d'ar c'hastell aour. O-zeir o devoa c'hoant da zimeziñ da Deodor ma oa nec'het gante, hag e laras :

« N' hallan ket dimeziñ 'vit bremañ ; ret eo din, da gentañ, mont da gas ar vran-mañ, m' am eus bet kement a boan ganti, da unan a zo o c'hortoz anezhi gant mall bras, hag a zo o chom pell ac'han. »

- Ha ni, petra a refomp e-keit-se ? a laras an teir briñsez, an daeroù en o daoulagad.

- C'hwi ac'h aio e-keit-se d'ar Spagn, da di ho tad.

- Ha penaos monet di, ken pell-se ? Ne ouzomp hent ebet.

- Na gemeret ket a nec'hamant gant kement-se, me ho kaso hep droug da di ho tad »

Neuze e tapas krog en e rubanenn, hag e laras :

« Dre nerzh ma rubanenn, ra vo kaset an teir friñsez-mañ, ha me, ha ma arzh, ha ma leon, ha ma bran, er c'hoad, e-kichen ar c'hastell lec'h m' emañ ma gwreg ! »

Ha kerkent e voent kaset holl lec'h ma oa laret, dre ar puñs ma oa diskennet Teodor war-lerc'h ar vran.

385

Pa voent eno, Teodor a laras d'an teir friñsez :

« Bremañ ec'h an da gimiadiñ ouzhoc'h, 'vit ur pennadig ; me 'c'h a da gas ma bran d'an hini a zo o c'hortoz anezhi, ha c'hwi ac'h aio d'ar Spagn, da di ho tad, lec'h ma askwelfet ivez, hep dale, ha neuze e vo graet an eured. »

- Na zaleit ket da zont, Teodor !.. » eme ar priñsez. Met neuze e laras :

« Dre nerzh ma rubanenn, ra vo kaset an teir friñsez-mañ d'ar Spagn, da di o zad... »

Ha kerkent e voent savet ac'hane, hag e kollas ar gwel anezhe.

Neuze ec'h eas etrezek ar c'hastell lec'h ma oa e wreg, e vran gantañ en e zorn, hag e arzh hag e leon war e lerc'h. E wreg a oa dimet da ramz ar c'hastell-se, a oa ivez ur breur d'an tri all en devoa lazhet. Ar ramz-se a oa ivez majisian, hag ec'h ouvezas e oa distro Teodor er vro, hag e laras d'e wreg :

« Mil mallozh ! Setu distro Teodor er vro ! Hag ar pezh a zo ar gwashañ, muioc'h galloudus ez eo bremañ eget biskoazh, rak gant e rubanenn burzhudus hag e arzh, en deus bremañ ul leon, ha tri maen marbr ma zri breur en deus lazhet, ha gante o nerzh holl ! Ret eo din mont kuit, a-raok ma vo amañ ! »

Teodor a oa o lakaat e droad er porzh, pa oa ar ramz o vont er-maez, dre un nor all, hag e welas anezhañ.

« Petra, » a laras, souezhet « amañ ivez am bo eta da ober gant ramzed ?... »

Mont a reas er c'hastell, hag e wreg en em daolas en e zivrec'h, da bokat dezhañ, hag a ziskouezas kaout joa vras d' hen gwelet distro.

« Dalet ! » a laras dezhi, hag e taolas ar vran war an daol, « setu aze ul loen hag en deus roet poan a-walc'h din ! C'hoant hoc'h eus c'hoazh da gaout soubenn ar vran ?... Met petra am eus gwelet pa on deut 'barzh ar porzh ?... Ur pikol loen lous, evel ur ramz, o vont kuit ?... »

- Ne ouzon petra hoc'h eus c'hoant da laret, Teodor, emezi ; abaoe n' am eus ho kwelet, n' am eus graet nemet gouelañ ha bevañ en dristidigezh, gant an aon e vijec'h marv ; den ebet ne zeue d' am gwelet amañ. »

Teodor ne gemeras ket muioc'h 'vit se a nec'hamant, hag en em lakaas da ober pep tra evel kent : p' en dije dijuniet, ec'h ae da chaseal d'ar c'hoad, hag e arzh hag e leon ac'h ae gantañ ivez. Kerkent ha ma vije aet er-maez an ti, e vije ar ramz e-kichen e wreg. Un de e roas dezhi ur vured leun a ampoezon, hag e laras dezhi :

386

« Lakit dezhañ, emberr eus an dour-se en e soubenn, hag e ranko foeltriñ hep dale »

Pa zegouezhas Teodor er gêr, da bardaez en devoa naon, hag e c'houlennas e soubenn doc'htu. Met pa oa o vont da zebriñ al loaiad kentañ, an arzh a roas un taol pav war e skudell, hag a skuilhas holl war an douar ; ha neuze en em zistroas ouzh ar briñsez, o c'hrogнал hag o tiskouez dezhi e zent.

« N' ouzon ket petra eo deoc'h Teodor, » a laras neuze e wreg dezhañ, ha droug enni, « kaout dre-holl an daou loen-se ouzh ho heul ; debret e vin gante un de bennak ! Graet dezhe mont er-maez, pe me 'c'h aio ma-unan ! »

Teodor a savas hag a lakaas an arzh hag al leon er-maez an ti, met gant kalz a boan, rak ne youlent ket mont. Kerkent ar ramz a zegouezhas, hag a laras :

« A ! A ! An dro-mañ koulskoude, e teufomp a-benn ouzhit ! »

Teodor ne grede ket kaout ezhomm da vezañ war evezh en e di, ha ne oa ket gantañ mein an tri ramz en devoa lazhet, hag evel-se hemañ a lakaas anezhañ, hep poan, en ur foz don, da c'hortoz hen lazhañ an de-war-lerc'h. Met an arzh hag al leon a reas kement a drouz 'barzh ar porzh, e-pad an noz, o yudal hag o lammet, ma teuas aon d'ar ramz. Neuze e tennas e zaoulagad da Deodor, e lakaas anezhañ en noazh-pilh, hag hen leuskas neuze er porzh gant e loened. Ar re-mañ, o welet kement-se, en em lakaas da yudal, ken e krene ar c'hastell holl gante. Al leon a lakaas e vestr war gein an arzh, hag ec'h ejont kuit neuze.

« Eomp etrezek ar Spagn, a laras Teodor dezhe, da welet ha ne vo ket graet welloc'h din gant an teir friñsez all am eus tennet digant o ramzed, eget gant homañ. »

Hag ec'h ejont o-zri etrezek ar Spagn. Al leon ac'h ae a-raok, da ziac'hubiñ an hent, hag an arzh a zeue war e lerc'h, gantañ e vestr war e gein. An holl, lec'h ma tremenent, a oa souezhet o welet un den dall ha noazh war gein un arzh, ul leon a-raok, ha den ne c'hoantae ober droug dezhe. Truez en devoa pep hini eus an dall, hag e vije roet boued dezhañ ha d'e loened.

387

An teir friñsez, goude ma oant distroet en Spagn, o devoa graet sevel un ostaleri gaer war an hent etre Frañs hag ar Spagn, ha roet urzh da repuiñ eno evit netra kement a zeuje da c'houlenn boued ha lojeiz. Ma voe degemeret mat en ostaleri-se Teodor hag e zaou gompagnun. Teodor a oa gwisket bremañ gant ur soutanenn beleg en devoa graet al leon roiñ dezhañ gant ur beleg o devoa kavet war o hent. Derc'hel a eurejont da vont etrezek ar Spagn, ha, goude kalz a boan, e tegouezhjont ivez er penn-kêr eus ar rouantelezh-se. Soutanenn Teodor a oa a-benn neuze en ur stad gwall-fall, ha toull ha freuzet-holl. Met al leon en em gargas da wiskañ e vestr 'vel ma oa dleet. Mont a eure da di ur marc'hadour mezher, da di ur c'hereer ha da di un toger, hag e tegasas gantañ mezher, boutoù-ler hag un tog, ha den ne gredas laret netra. Graet e voe da Teodor ul lifre nevez penn-da-benn, gant ur c'hemener eus kêr, hag ec'h eas neuze da balez ar roue, war gein an arzh, hag al leon a-raok. Ar porzhier, souezhet-bras o welet kement-se, ne youle ket digoriñ e zor. Met al leon en em lakaas da yudal ha da ziskouez e zent, hag e redas kuit, o lezel e zor hanter-zigor. Mont a eurejont neuze o-zri 'barzh ar porzh. Teodor a ziskennas neuze diwar gein e arzh, a laras dezhañ gortoz eno, hag ac'h eas er palez gant al leon. Goulenn a eure gwelet ar priñsez. C'hoantaet e voe hen lakaat er-maez gant e loen.

« Goustadik ! emezañ ; laret d'ar priñsez a zo un den amañ hag en deus graet evite, gwezh-all, hag a c'houlenn komz gante. »

Laret e voe d'ar priñsez, hag e teujont, o-zeir.

« Demat deoc'h, priñsez, a laras Teodor, n' anavezet ket ac'hanon ?

- Nann avat, a larjont o-zeir.

- Gwir eo abaoe m' ho kwelis da ziwedhañ am eus kollet ar gweled, hag ez on bet gwall-valeürus ; met me eo Teodor, ho salver, an hini en deus lazhet ar ramzed, hag ez on deut da c'houlenn unan ac'hanoc'h da bried, evel m' am boa laret.

- Petra a laret-c'hwi, den divergont ? eme an div henañ, a rae van n'anavezent ket anezhañ ; ret eo ho pe kollet ho skiant-vat, 'vit komz evel-se !

- N' am eus ket kollet ma skiant-vat, ha ne laran met ar wirionez.

- Bez' hoc'h eus ur brouenn bennak eus ar pezh a laret ?

- Pep a vouchouer ho poa roet din, gant hoc'h anvioù merket warnezhe, met allas ! n' emaint ket ganen, ha n' hallan ket o diskouez deoc'h ; met ober a rin deoc'h da anaout a-hend-all penaos ez eo gwir a laran, hag ez eo me, ha nann un all, en deus ho tennet ho-teir eus a zindan veli ar ramzed ho talc'he en ur c'hastell kouevr, ur c'hastell arc'hant hag ur c'hastell aour. »

388

Hag e laras penn-da-benn holl evel m' en devoa graet 'vit pep hini anezhe.

« Ac'hanta ! a laras arre, pehini ac'hanoc'h ho-teir, ma c'hemero bremañ da bried ?

- Ne vo ket me bepred ! a laras ar verc'h henañ, an hini a oa er c'hastell kouevr.

- Na me ! eme an eil, an hini a oa er c'hastell arc'hant.

- Ma ! Me e vo, Teodor ! » a laras ar yaouankañ, an hini a oa er c'hastell aour, ha n' he devoa laret ger bete neuze, met selaou pizh.

« Sodez ! a laras kerkent an div all ; ne ri ket se me oar vat ?

- Eo, ober a rin 'vel am eus laret, rak n' am eus ket ankouet ar pezh en deus graet evidon hag evidoc'h, ma c'hoarezed, hag am eus c'hoant diskouez dezhañ ma anaoudegezh. »

Ma voe graet an eured hep dale.

Ar briñsez yaouank a oa leun a druez hag a garantez evit he fried. Ne bellae tamm outañ, ha bemde e roe he brec'h dezhañ da vale en jardinoù ar palez. An arzh hag al leon a vije ivez dre-holl gante. Un de pa oa, 'vel an deioù all, o vale gant Teodor dre ar jardinoù, e welas un evnig hag a seblante bezañ dall. Ma tostaas outañ, goustadik, goustadik, hag e teuas a-benn d' hen tapout, hag e welas mat neuze penaos ez oa dall.

« Ma evnig kaezh, emezi, truez am eus ouzhit ! N' hallez ken klask da voued ; met me am bo evezh ouzhit, ha ne vanko netradit. »

Ha 'vel ma oa un drouskenn war e zaoulagad, o gwalc'has gant dour ar wazhig a oa eno tost. Kerkent an evnig en em lakaas da ganañ, hag e zaoulagad a oa bremañ digor-frank ha seder-mat : deut e oa dezhañ ar gweled !

« O ! Doue ! a laras neuze ar briñsez, mar rofe an dour-mañ ar gweled da Deodor ivez !... »

Hag e krogas en e zorn, hag hen kasas betek ar wazh ; neuze e kemeras ur banne dour war balv he dorn, hag e frotas gantañ daoulagad he den, hag e laras dezhañ :

« Digor da zaoulagad. »

Ha Teodor a zigoras e zaoulagad, hep poan ebet, hag a grias kerkent :

« O ! Burzhud ! Gwelet a ran ! »

Ar pezh a oa gwir ; deut e oa a-nevez ar gweled dezhañ !

389

Ar roue e dad-kaer a oa deut da vezañ kozh. Karout a rae Teodor, hag e roas dezhañ e rouantelezh da ren, hag e lakaas e gurunenn dezhañ war e benn. Setu eta Teodor, mab ur pesketaer, mestr war ur rouantelezh vras !

Ur pennad amzer goude kement-mañ, e teuas c'hoant dezhañ da welet c'hoazh ar c'hastell lec'h ma oa bet o chom gant e wreg kentañ, 'vit goût penaos e oa an traoù eno bremañ. E wreg ar rouanez a c'hoantaas mont gantañ ivez. Mont a eurejont eta o-daou, hag e kasjont gante un nebeut soudarded. An arzh hag al leon a oa gante ivez.

Pa zegouezhjont gant an ostaleri savet gant an teir friñsez etre ar Frañs hag ar Spagn, e tiskennjont, hag e tremenjont un noz eno. An de-war-lerc'h ar beure, Teodor a lezas eno ar rouanez, gant ar soudarded, hag ec'h eas d'ar c'hastell, na oa ket gwall-bell ac'hane, gant an arzh hag al leon. Pa arruas er c'hastell, an nor a oa digor-frank ; ne oa porzhier ebet. Kavout a reas mein marbr an tri ramz en un toull ar voger, lec'h m' en devoa kuzhet anezhe, hag

ec'h eas neuze er c'hastell.

Ar ramz hag e wreg a oa ouzh taol, rak koulz lein e oa. Pa weljont Teodor gant e zaou gompagnun, unan a bep tu dezhañ, ha lemm o daoulagad, e voent spouronet-holl, hag e teujont da vezañ gwenn, evel pa o dije gwelet an Ankou e-unan.

« A ! A ! a grias Teodor, ne oac'h ket en gortoz d' am gwelet, me oar vat ! Wazh a se deoc'h, met d' am zro d' en em veñjiñ ! Gallout a rafen ober ho lakaat aze a bezhioù doc'htu, gant an daou gompagnun a welet amañ ; kement-se ne badfe ket pell ; met nann, me n' on ket un den digalon evelvoud, loen lous : kemer eta da armoù, ha deus prim du-mañ er porzh, ma komañsfomp an dañs. Anaout a rez an tri maen-mañ ? »

Hag e tiskouezas dezhañ tri maen marbr an tri ramz en devoa lazhet. Ar ramz a welas a-walc'h ez oa kollet. Kemer a eure koulskoude e armoù, hag e teuas er porzh. Met an emgann ne badas ket pell ; Teodor a zigoras dezhañ e gof gant un taol sabrenn, hag e kouezhas d'an douar, o skuilhañ e holl vouzelloù. An arzh hag al leon a sailhas warnezhañ neuze, hag hen lakajont a bezhioù munut.

390

Teodor ac'h eas neuze da gavout ar briñsez, hag a laras dezhi :

« D' ho tro bremañ Itron vrav ! »

Ha daoust d' he c'hriadennoù ha d' he daeroù, he c'hasas d'ar c'hoad, hag he lakaas noazh-pilh, hag he stagas ouzh troad ur wezenn d' al loened gouez da zebriñ !

Neuze e teuas da gavout ar rouanez, en ostaliri lec'h ma oa chomet, hag e tistrojont d'ar Spagn, hag abaoe n' am eus ket klevet komz anezhe.

Kontet gant Barba TASSEL - 65 bloaz.
Flouared, miz Kerzu, 1869.
Prientet evit an embann
gant Yann-Erwan ABALAN.

AVELIOÙ-TRO

(Gwengolo-Here 1978)

4 a viz Gwengolo. - Sinañ a ra ar roue Juan Carlos ur c'hemenn-lezenn a zigor holl skolioù Katalonia da yezh ar vro. Adal bremañ e vo tu d'un den ober e studioù penn-da-benn e katalaneg adalek ar skol-vugaligoù betek ar skol-veur.

7 a viz Gwengolo. - Lezet ez eus bet da vont tri studier du eus Su-Afrika o doa tremenet 400 devezh en toull-bac'h. Harzet e oant bet e miz Gouere 1977 dre berzh an " Terrorism Act " a c'heller gantañ mirout tud en toull-bac'h war zigarez ober enklask diwar o fenn.

9 a viz Gwengolo. - E-pad daou zevezh ha div nozvezh eo bet sezizet Lenndi Gall Warszawa gant ur bochad Poloniz c'hoant ganto deskiñ « yezh al Librentez » hag a felle dezho bezañ enskrivet evit ar bloavezh-skol nevez. Kaset o doa ganto peadra da gousket ha da zebriñ war al lec'h. Evit ar mare e ya d'an ti-se daou viliad a Boloniz ha 42 gelenner gall a ro dezho kentelioù war yezh ha sevenadur Bro-C'hall.

10 a viz Gwengolo. - Goude an U.P.C. (Unione di u Populu Corsu) hag ar P.C.F. e c'houlenn an amiral Antonio Sanghinetti e yafe kuit Bezenn an Estrenien eus Korsika. Muntret ez eus bet daou dourist hag ur Gorsikadez gant un dizertour e Saleccia.

11 a viz Gwengolo. - Krog eo Jakez Bruchet, en toull-bac'h abaoe an dri a viz Gouere, gant un harz-debriñ. Seizh prizoniad breton all a ra eveltañ. Paouez a raint d'an 21 eus ar miz pa vo bet prometet dezho gwellaat o stad.

12 a viz Gwengolo. - An Aotrou Gevrey, prefed ar Finister, a zo skarzhet eus e garg gant ar gouarnamant abalamour da zarvoudoù ar bemp a viz Eost (beaj Giscard e Breizh). Diskleriañ a ra Goasduff, depute R.P.R. Leon : « Gwell e vefe diskoulmañ kudennoù al labourerien-douar eget skarzhañ ar prefed n'eo kiriek eus netra ».

15 a viz Gwengolo. - Krog eur gant ar bloavezh-skol nevez e Breizh. Skolioù Diwan nevez a zigor o dorioù pe a raio a-benn un nebeut sizhunioù en Oriant, e Kastell-Paol, e Lannuon, e Brest, hag en Naoned, ouzhpenn ar peder skol a zo bet savet ar bloaz a-raok.

20 a viz Gwengolo. - Ijinet ez eus bet ur pleustrad evit stourm a-enep d'al Lanv-Du " Aztek " e anv. Evit saveteiñ ul lestr-eoul o deus dibabet tud ar Verdeadurezh un amzer vrav hag ur mor evel ur melezour. Sañset e oa ar pleustrad-se da vezañ graet d'an 8 a viz Gwengolo, met en deiz-se e oa re a latar.

23 a viz Gwengolo. - Mont a ra Bokassa kentañ, impalaer Kreiz-Afrika, da Bariz. Dirak ar gazetennerien en deus fellet dezhañ « trugarekaat a greiz kalon e vignon nesañ, ar prezidant Giscard d'Estaing ».

25 a viz Gwengolo. - E-pad an noz ez eus bet tarzhet pemp bombezenn e Korsika e tiez emrenerien pe vignoned dezho. Unan anezho, ur vaouez, a zo bet kaset d'an ospital.

392

- Goude prezegenn-vrud ar prefed en deus votet ar C'huzul-Rannvro a-du gant savidigezh un tredanva nukleel e Plogo. Dres d'an derc'hent e oa en em votet 15 000 a dud e straedoù Brest evit diskouez e oant-i a-enep d'ar gremm nukleel.

26 a viz Gwengolo. - Dirak ur c'hantad a dud ez eus bet lazhet daou boliser eus ar Guardia Civil e marc'hallac'h Donostia.

27 a viz Gwengolo. - Implijet e vez aezhennoù evit lakaat an 60 000 Meo a Vro-Laos da vervel. Emañ ar bobl veo o stourm dibaouez abaoe 3 bloaz a-enep d'an alouberien vietnamat.

1 a viz Here. - Evit espern amzer - hag arc'hant - o deus divizet paotred an S.N.C.F. ne chomfe ket an trenioù a-sav kel lies ha gwechall e Rosporden, Banaleg, Kemperle, an Henbont, Kistreberzh, Menzin (Messac), ha Plouared. En em vodañ a ra annezidi ar c'hêrioù-se e-barzh " Komiteoù difenn " a harzo an trenioù.

7 a viz Here. - Harzet eo bet al labour gant ar vicherourien a zo o sevel an tredanva nukleel Super-Phoenix e Creys-Malville.

9 a viz Here. - Abaoe tri bloaz e nac'h Kieran Nugent gwiskañ lifre an doullbac'hidi e kamp-bac'h Long Kesh e Norzh-Iwerzhon. Tri c'hantad a brizonidi all a ra eveltañ abaoe 1975, ar bloaz ma oa bet tennet diouto gwirioù an doullbac'hidi bolitikel.

10 a viz Here. - Mervel a ra Jacques Brel. Politikerlen hag arzourien an hollved a gas o gourc'hemennoù a gengañv d'e familh. En o zouez eo bet merzet ministr ar Sevenadur Nederlandek e Bro-Velgia, an Itron Rita De Becker, « a zo bet glac'haret gant marv ar barzh meur ». Un nebeut mizioù a-raok he doa lavaret an It. De Becker d'ar Flandreziz chom hep prenañ pladenn diwezhañ Jacques Brel abalamour d'ar ganaouenn " Les Flamingsants " enskrivet warni.

- Dre ugent mouezh a-enep ha seizh mouezh a-du en deus nac'het Kuzul-kêr an Naoned skoazellañ Diwan da zigeriñ ur skol en Naoned e sigur eo skolioù Diwan « skolioù prevez », ha lavaret o deus ivez « le breton doit entrer à l'école par la grande porte » d.l.e. eo ret gortoz ken na vije degemeret en « Deskadurezh Vroadel ».

12 a viz Here. - Dirak Lezvarn Surentez ar Stad e c'houlenn poliserien, archerien, paotred an tailhoù, ha tud all c'hoazh, arc'hant evit ar freuzoù graet gant bombezennoù an F.L.B. En anv an damallidi en deus klasket Rojinsky komz eus ar « gaou graet da Vreizh abaoe 1532 », met n'eo ket bet lezet da brezeg.

13 a viz Here. - Pedet eo an Ao. Giscard d'Estaing da zont da Vreizh gant Jean-Edern Hallier en anv skrivagnerien Vreizh. Ne responto ar prezidant na ya na nann met morse ne zeuio.

14 ha 15 a viz Here. - Gouel an Unvaniezh en Naoned. 4 000 a dud hepken. En o zouez e oa dileuridi P.S. Ti-kêr Sant-Nazer ; re an Naoned, avat, n'eo ket bet gwelet o fennoù.

16 a viz Here. - Gwallzevet eo bet unan eus kirri kannaddi U.R.S.S. e Pariz gant broadelourien oukrinat.

22 a viz Here. - Daoust ma oa bet difennet groñs gant gouarnamant Madrid eo bet graet ar gerzhadeg trema Burgos (Kastilha) evit ma vefe dieubet ar pevar Euskarad a zo o vreinañ e toull-bac'h ar gêr-se.

393

24 a viz Here. - Lezet eo bet Jakez Bruchet da vont gant Lezvarn Surentez ar Stad.

26 a viz Here. - En hevelep devezh ez eus bet div vanifestadeg e straedoù Bilbao. Unan " enep-sponterien " a oa aozet gant Strollad Broadelourien Euskadi, gant ar ger-stur « Peoc'h ha frankiz en Euskadi » ha skoazellet gant strolladoù spagnat an tu kleiz (PSOE, PCE, ORT) hag unan all aozet gant ar strolladoù " abertzale " , « evit ar Gudari » al lugan dezhi. 40 000 a dud a zo bet en eil manifestadeg ha 5 000 en eben.

28 a viz Here. - Ur chekenn vrezhonek a 237 lur en doa graet ur Breton evit paeañ e bred ha re e vignoned en aerborzh Orly. Galvet eo bet ar bolis gant an ostiz. Ar boliserien ne ouient ket petra ober o deus galvet da c'houde paotr ur bank. A-benn ar fin eo bet lezet da vont an « Otonomist» evel m'he deus skrivet " Ouest-France " ha gallet en deus kemer e garr-nij.

29 a viz Here. - Harz-debriñ o deus graet kalz tud evit sevel a-enep da dachenn-embregata al Larzac. E Rodés e oa 12 kouer, e Marsilho e oa ouzhpenn 50 den, en Orient hag e Gwened e oa tud ivez. Aozet ez eus bet en hor bro kerzhadegoù trema kamp Meukon hag hini Koedkidan.

29 a viz Here. - D'an deiz-se e oa tud o kerzhout ivez en Naoned, 5 000 pe war-dro, evit enebiñ ouzh an tredanva nukleel emeur o sevel er Pirc'hirin.

30 a viz Here. - Lakaet zo bet ur vombezenn da darzhañ e kamp Ti Voujered. Kemennet e oa bet gant an F.L.B. un hanter-eurvezh a-raok an darzhadenn.

GORWENAL.

NOTENNOÙ

Hor Mignoned

Kaourintin ha Koleta FAOU a zo laouen o kemenn deoc'h ganedigezh o merc'h vihan Gwennin (e Sant-Brieg) merc'h da Holwenn.

Arzel YVIQUEL hag e wreg, Lenaig hag Herve, a zo laouen o kemenn deoc'h ganedigezh Mari, d'an 29 a viz Eost e Kervignag.

Herve ha Marie-Hélène LE BOT a zo laouen o kemenn deoc'h ganedigezh Ninog, d'ar 16 a viz Gwengolo e Gwipavaz.

Jenovefa, merc'h Ronan OMNES ha Lysian SACHER, he deus an eurvad da gemenn d'ar vignoned ganedigezh he breurig Eflamm.

Mikael, mab da Jil ha Mari-Frañs KEROUANTON, a zo laouen o kemenn deoc'h eo kresket an dud en e di : gant eo e c'hoar vihan, Anna, d'an 3 a viz Here e Plañvour.

Hor gwellañ gourc'hemennoù d'an holl

Profoù

Miz Eost :

Dr P. ar Gall, 50 lur ; Per Kergeno, 30 ; Glaoda Lancheg, 30 ; Yann Bouessel du Bourg, 120 ; Yann Kailhareg, 20 ; Glaodig Liabeuf, 10.

- War un dro, 260 lur.

Miz GWENGOLO :

Bojer Brisson, 65 lur ; Y. J. ar Chollo, 50 ; Yann Bouessel du Bourg, 120 ; Rouan Ansker, 50 ; Elesbed Coin, 50 ; P. an Digerc'her, 10 ; Lukian Tangi, 20 ; Zavier ar C'hoseg, 50 ; Erwan Rihet, 50 ; Herve Latimier, 10 ; Fulub ar Gwailh, 50 ; Andrev Kornig, 30 ; It. M. Giraudeau, 50 ; Fulub Cerceau, 30 ; G. B., 100 ; Per an Danteg, 50.

- War un dro, 855 lur.

Profet eo bet d'ar gelaouenn, abaoe derou ar bloaz, 11 050 lur. Trugarez, a wir galon, d'hor skoazellerien galonek.

Niverennoù kozh " Al Liamm " e gwerzh

Prenañ a c'heller an niverennoù-mañ : 29, 69, 70, 71, 72, 74, 75, 76, 77, 79, 80, 83 87, 91, 92, 93, 94, 95, 102 betek 195.

Priz an niverennoù a zo : 10 lur pep hini (nemet an niverennoù 116 ha 151 hag a goust 12 lur pep hini, an niverenn 120 diwar-benn Iwerzhon, an niverenn doubl 166-167, an niverenn diwar-benn Roparz Hemon hag a goust 18 lur pep hini).

Tu a zo bepred da brenañ bloavezhioù klok, 50 lur pep hini, eus 1964 betek 1978 (niverennoù 102 betek 191).

An niverennoù a vez kaset kuit a vizoù-post. 10 % a zistaol a vez graet pa brener 50 skouerenn pe ouzhpenn. Goulenn digant Per ar Bihan.

Lizhiri

Digant L. T., Laval :

« Tri bloaz 'zo em eus kroget da lenn Al Liamm ha pennadoù plijus am eus kavet e pep niverenn. Pa ne vezan ket a-du gant ar menozioù displeget e kavan memes tra ur perzh mat d'ar re-mañ, da lavarout : bezañ skrivet e brezhoneg.

Setu perak ne skrivin ket « ul lizher hir da rener Al Liamm », ha gwelloc'h e vefe d'am meno lezel « e lost war reor al leue » ! Ma krogfe pep hini ac'hanomp d'e dro da vurutellañ, da abegiñ, da arguziñ diwar-benn ar pennadoù ha ne blijont ket dezhañ, ne vije ket echu an abadenn ! N'ouzon ket gant piv emañ ar wirionez a-zivout an Tad Maner ha Mikael an Nobletz ha ne ran ket foutre kaer rak pep hini en deus sur-tre e wirionez dezhañ e-unan

Ret eo din lavarout koulskoude da « Baotr e lizher hir » e vefe bet mat dezhañ kavout fetisoc'h arguzennoù evit kendrec'hiñ al lennerien, un tammig eeun hag hegreidik em eus kavet e re. Ne lavarin netra all war ar poent-se, ne fell ket din kouezhañ diouzhtu en tech am eus klasket diskleriañ ha dreist-holl a arabat din lakaat lost al leue... ».

Kavout a ra din ez a Al Llanan war wellaat... dreist-holl peogwir em eus kavet en niverenn 194 ur pennadig savet ganin va-unan ! Ha bez ez eus sur-tre kalz Breizhiz yaouank barrekoc'h evidon evit al labour-se ; poent bras eo d'ar re-mañ diskouez deomp pegement int donezonet. »

Digant M. L., Mareil sur Mauldre :

« Plijet on bepred gant ho kelc'hgelaouenn hag holl embannadurioù Al Liamm, ken prizius evidan da zerc'hel war va studi eus ar brezhoneg. Ho labour evit hor yezh a zo eus ar re bouezusañ ha spi am eus e talc'ho da greskiñ niver ho koumananterien.

Goulenn a ran diganeoc'h ma n'eus ket tu da embann ul levr nevez gant barzhonegoù diembann Añjela Duval, ar varzhez dispar. »

Digant A. L. C., Plouarzel :

« Digarezit ac'hanon da gas gant dale va c'houmanant d' Al Liamm, met kalet eo ar vuhez pa vezer studierez. N'am eus ket paouezet avat da lenn ar gelc'hgelaouenn e rann geltiek ar skol-veur, pe gant kamaladed. Koumanantiñ a ran endro evit kalonekaat ac'hanoc'h ; an holl a oar pegen diaes eo lakaat ur gelaouenn da zont er maez. »

Digant Y. F. J., Kemper :

« N'hon eus ket bet chañs, abaoe pell 'zo, da welout levrioù nevez o tont er-maez. Ur blijadur eo evidon, met rouez ea honnezh siwazh. »

Digant Y. V. R., Roazhon :

« Kêr Roazhon a ra strivoù bras ha meulus evit stagañ skritelloù " ROAZHON " dindan skritelloù ofisiel " RENNES " e pep digor ar gêr. Ha kement-mañ daoust da dregasoù digant ar prefed hag an holl " admnistrasion ". Ha ne gav ket deoc'h ez eo souezhus gwelout " RENNES " skrivet war vandennoù Al Lianm ? Buan ez eo ret lakaat brezhoneg er vuhez foran ha n'eo ket chom etre brezhonegerien " »

emskiantet " kap da lenn kelaouennoù brezhonek " lennegel " ? »

Digant P. L. G., Plougernev :

« Daoust ma ne gavan ket ken brav-se pegsun Al Liamm, setu amañ un nebeut timbroù da gaout unan da lakaat war va c'harr.

397

Digant G. A. G., Landernev :

« Pegskrid Al Liamm a garfen kaout. Lakaet em boa an hini am boa prenet da gentañ war benn-a-dreñv va c'harr-tan... Met un nozvezh, e-kerz an hañv tremenet, e Bro-Alamagn... setu laeret ar pegsun ! Da grediñ 'zo e vefe unan brav-abominabl anezhañ eta!»

Digant X. A. C., Ploveur :

« Bloaz 'zo am eus lennet " Skol-louarn Veig Trebern ". Evltañ da vezañ ur pezh mell levr ' oa blaz ar bihan gentañ, me respont deoc'h ! Deuet eo d'unan soñj e amzer grouadur o c'haloupañ dre ar spered da heul an Trebernig Fri Togn hag e "frai" Paotr Tev. Ha neb a garo gouzout doare Pont-'n-Abad e derou ar c'hantved-mañ a vo en e vutun gant un daolenn ken buhezek ha ken liesliv dirak e zaoulagad. Berr amzer en devo war ar priz

Pa soñjer n'eo ket bet roet betek-hen an disterañ enor gant Pont-'n-Abad da oberour " Itron Varia Garmez " ha " Nozvezh Arkuz e beg an Enezenn ". Ur vezh. »

Digant P. C., Akbou :

« Kenderc'hel a rin e-pad pell amzer c'hoazh da goumanantiñ, peogwir eo an tu nemetañ din da chom hep ankounac'haat ar brezhoneg am eus desket, me ur gall ac'hanon.

Rak evel ma soñj deoc'h, n'eus ket kalz abegoù d'hen komz amañ, en Aljeri. Er c'hontre e-lec'h m'emaon e vez komzet yezh kabylek, hag he stad a zo ken reuzeudik hag hini ar brezhoneg : arabat he deskiñ er skol, en anv « unanded ar vro » ; a-hend-all, soñjal a ra ar gouarnamant lakaat ar saozneg e-lec'h ar galleg evel « yezh estren kentañ ». Me a soñj ez eo ret en em gannañ evit an holl yezhoù o vont war-gil er bed, ne forzh pehini ha ne forzh pelec'h e vije, hep sellout da gentañ ouzh liv politikel ar mac'homer (neketa, aotrou Brewalan ?...), ha stourm a-enep d'an hini argadusañ hag aloubusañ, ar saozneg. Ha diwar-benn se, n'ouzon ket hag e soñjit evel don, rak aliesik e kavan e-barzh Al Liamm gerioù, troioù-lavar saoznek (« crash course », « business is business », « sweet home », « night-club », « Aostria » (?) evit Autriche pe Oesterreich, « Japan » evit Japon pe Nippon, « Alepo », evit Alep, « Kaero » evit Le Caire pe Al Kaira, hag all...). »

Digant R. S., Aberystwyth. :

« Daoust ha ne vefe ket ur menoz mat lakaat un notenn e-barzh Al Liamm evit displegañ d'al lennerien pelec'h ha pegoulz e vo dalc'het stajoù kembraek e 1980 ? Peurliesañ e vez gwelet ur Breizhad bennak er stajoù ha marteze e vefe gwelet muioc'h ma vefe graet muioc'h a vruderezh evito. Sed amañ ur roll stajoù neuze :

398

LEC'H - TITOURIOU DIGANT - DEIZIAD

Coleg Addysg Bellach Llanbadarn ABERYSTWYTH

Y cwrs carlam / crash course Yr Adran Efrydiau Allanol, Coleg Prifysgol Cymru,

9, Glan-y-Môr. ABERYSTWYTH, DYFED

16-28 a viz Gouere, 1980

Coleg Prifysgol, Gogledd Cymru BANGOR

Yr Adran Efrydiau Allanol, Coleg Prifysgol gogledd Cymru, BANGOR, GWYNEDD

5-19 a viz Gouere, 1980

Politechnig Cymru. Y Barri, MORGANNWG (Nepell eus Kerdiz)
Awdurdod Addysg Morgannwg Ganol, (Mid-Glamorgan Education Authority), Y Swyddfa
Addysg, Neuadd y Sir, CAERDYDD
Hañv 1980

Neuadd Gregynog (nepell eus y Drenewyd pe Newton e Powys)
Awdurdod Addysg Powys Cyngor Sir Powys, Neuadd y Sir (County Hall) LLANDRINDDD.
POWYS
16-21 e viz Gouere, 1980, ha 16-21 a viz Eost, 1980

Coleg Harlech, HARLECH MEIRIONNYDD
Y Cwrs Cymraeg, Coleg Harlech, HARLECH, GWYNEDD
27 a viz Gouere - 2 a viz Eost, 1980

Coleg Dewl Sant LLANBEDR PONT STEFFAN (pe LAMPETER) CEREDIGION
Mr Chris REES, Cofrestrfa'r Brifysgol, Parc Cathays, CERDYDD, 3NS
14 a viz Gouere - 6 a viz Gwengolo 1980

Coleg yr Iwerydd SAIN DUNWYD (pe St DONAT'S) MORGANNWG
Yr Uned Iaith, Brook Street, TREFFOREST, PONTYPRIDD, MORGANNWG GANOL
miz Gouere 1980

Canolfan y Dyffryn, Sain Nicolas CAERDYDD
Mr D.V. GODDARD, Warden y Ganolfan Breswyl, Dyffryn House, SAIN NICOLAS,
CAERDYDD
miz Gouere - miz Eost, 1980

Roet e vez yalc'hadoù-studi evit ober staj hir Goleg Dewi Sant. Evit goulenn ur
yalc'had-studi ez eo ret skrivañ da : The British Council / Y Cyngor Prydeinig,
9, rue de Constantine, 75007 Paris. »

Digant R. H., Kemper :

« Lezet am boa ma c'houmanant da vont betek e dermen hep e reneveziñ. Ne
santis ket diouzhtu an diouer : traoù a-walc'h am boa d'ober e dibenn ar bloaz-
skol - kelenner on - ha goude e teuas ar vakañsoù am c'hasas a-ziavaez-bro...
D'ar mare-se e oan e-touesk brezhonegerien, o vezañ ma oan o chom e Dineol.

Met, bremañ ez on deuet da chom e " Chicago " ; n'eo ket en Illinois evel
just, met en ur c'harter eus Kemper hag a vez lesanvet e-giz-se gant Kemperiz
'zo abalamour d'an tier uhel-uhel a vez kavet ennañ. Hag amañ em eus santet e
oan diwriziennet, kazi en harlu en aergelc'h divrezhoneget-se. Klevet e vez amañ
muioc'h a bortugaleg eget a vrezhoneg...

Setu perak ez eo deuet soñj din adkoumanantiñ d' Al Liamm, ur gelaouenn
hag a vezo evidon, muioc'h eget biskoazh, dellezek eus hec'h anv. »

399

Digant J. D., Roazhon :

« Kas a ran deoc'h, asambles gant ma lizher, priz ur c'houmanant nevez.
'Giz ma weloc'h ez eo ur chekenn vrezhonek a roan deoc'h.

O vezañ ma 'z on ezel eus Skol an Emsav e komprenoc'h a-walc'h n'hellan
ket ober mod all. Spi 'm eus n'ho po ket re a ziamanchoù da enkefiañ anezhi. »

*

Louaneg, 18 a viz Gwengolo 1979

D'an aotroù Ronan HUON

Keneil ker,

Niverenn diwezhañ Al Liamm, gouere-eost, he deus degaset din war un dro dudi hag hegas.

Dudi gant meur a bennad, hini Jorj Gwegen da skouer, ha gant lizher Souffes-Despre : ya, hep mar ebet, ne oar Goulc'hen Kervella nemet nebeut a dra war dachenn ar relijion, ha nebeutoc'h c'hoazh war istor gwirion an Tad Maner. N'eo ket a dreuz rakvarnadennoù a bep seurt e tlefemp sellout outañ, pa n'ouzomp nemet nebeut a dra war Breizh e amzer hag emsavadeg ar Bonedoù ruz. Kalz aezetoc'h eo ijinañ an amzer dremenet eget he dizoleiñ da vat a-dreuz an dielloù a bep seurt gant labour hir ha poanius, a zegas peurliesañ da zivinout ne ouezimp morse nemet un tamm eus ar wirionez.

Hegas gant barzhoneg (?) Yann Talbot. Gant ar sell kentañ em eus adkavet ur gallegach a anavezen mat a bell 'zo hag am boa barnet neuze evel ur mell sotoni, evel ma c'hell skrivañ progresourien 'zo p'o deus an debron d'en em gemer evit tud veur. Souezhet on bet o welout ez poa embannet ur seurt pennad ha na zegas netra na d'ar relijion na d'ar brezhoneg, nemet diboellegezh.

Setu eta Yann Talbot o krediñ mont a-du gant ar re baour a-enep pinvidigezh an Iliz. Pinvidigezh hon Ilizoù ? Evel pa vije an oberennoù-arz da vezañ jedet diouzh an arc'hant a zo aet d'o sevel, pa'z eus er c'hontrol da welout ar perzhioù speredel enskrivet enno. Dres, ar perzhioù speredel a zo teñzor ar bobl, ha dre zistrujañ anezho eo paouraat ar bobl an hini a reer. Barn hon ilizoù diouzh ar c'hementad a arc'hant a c'hellfent talvezout a zo bezañ kouezhet en arc'hantouriezh, ha war un dro er Varksouriezh hag en danvezelouriezh.

Setu kleñved ar bed a-vremañ danvezelaet : sellout ouzh ar c'hementad (kementad an arc'hant, kementad an dud, kementad ar soudarded hag ar bombezennoù atomek), chom hep sellout ouzh ar perzhioù speredel (re ar c'hultur, ar relijion, ar galonegezh). Petra eo stourm Breizh mar ne welomp ket ar perzhioù speredel hon eus da zifenn. Peseurt ster reiñ d'un Emsav breizhek ha ne sellfe nemet ouzh ar c'hementad ha gonidegezh an arc'hant ?

400

Pa gred eta Yann Talbot mont gant ar C'hallaoued da brezeg ur groaziadeg distrujañ - kement ha bezañ diouzh ar c'hiz, neketa ! - e choman souezhet ha nec'het. N'eus ket c'hoazh rivinoù a-walc'h e Breizh ma tlefemp hastañ pladañ pep tra : ilizoù dirapar, cbapelioù kouezhet dre leziregezh pe pizhoni an dud, delwenoù laeret, gwez ha koadoù skubet didruez, tachennoù-bro mastaret... Hag-eñ n'eus ket bet a-walc'h eus ar C'hallaoued hag eus ar Vretoned genaouegeg ganto evit kas da benn al labour-se ? Hag-eñ n'int ket deut a-benn eus o zaol, hep na vefe bet ret da Yann Talbot dont d'o sikour.

Soñj am eus eus ar vugale a dorr o c'hoarielloù, skuizh ganto, hag en em laka da vruzunañ pep tra : n'o deus ket c'hoazh o oad-gour. Keit ha ma talc'hont gant seurt doareoù, n'o deus ket c'hoazh o oad-gour. Tud 'zo marteze n'o devo morse o oad-gour. Ha marteze ivez emañ ar gevredigezh a-vremañ o kouezhañ e belbi, en un eil bugaleaj gwashoc'h eget babouzerzh ar Varbariezh kozh.

Distrujañ, terriñ ! Hag-eñ n'eo ket bet torret a-walc'h pep tra e Breizh gant ar spered gall, en ur gregiñ gant ar relijion hag ar gevredigezh. War dachenn ar spered eo bet torret pep tra. Torret ar gevredigezh, al liamm etre an dud, etre ar remziadoù, al liamm gant an Amzer dremenet. N'eo ket terriñ a zo d'ober, met adpegañ, n'eo ket disrannañ, met adliammañ, n'eo ket distrujañ met adsevel hag adkrouiñ.

Gouzout a ran ez eus bremañ en Emsav gant hiniennoù un doare skuizhder : n'eus ket ken al lañs speredel, ar surentez a oa hini Roparz Hemon ha Gwalarn ; ar re yaouank n'o deus ket ur gweled sklaer eus ar pal a zo da dizhout. Pouezañ

a ra warno follentez ar Gevredigezh ma vevont enni - evito d'he dinac'hañ - kevredigezh an emlazh gant ar bilulenn hag al lazh-bugale. Plijout a rafe din deskiñ dezho labourat, sevel, krouiñ, ha n'eo ket distrujañ, bezañ adskoulmer an unvaniezhoù torret. Gouzout a ran ez eo diaesoc'h.

Gouzout a ran ivez emañ evit gwir a du ganin : perak e talc'hez gant Al Liamm nemet evit respont d'ur seurt menoz ? Resev eta va gwellañ gourc'hemenoù a galon.

MAODEZ GLANNDOUR.

Embannadurioù Al Liamm

War-lerc'h « Diougan Gwenc'hlan », « Yezhadur berr ar brezhoneg » hag « Ho kervel a rin en noz » ez eo deut er-maez « Gwiadenn ar Vuhez », un dastumad barzhonegoù gant Benead.

Er mizioù a zeu (a-raok Nedeleg, spi hon eus) e teuio a-zindan ar wask pevar levr all : « Ar chalboter huñvreoù », danevelloù gant Tudual Huon (Priz Langleiz 1978), priz-rakpren war baper kaer 29 Lur e-lec'h 34 Lur ha war baper boutin 23 Lur e-lec'h 28 Lur. War un dro e teuio er-maez c'hoariva klok Roparz Hemon. Daou levr a vo : « C'hoariva I », 216 pajenn, priz-rakpren 35 Lur e-lec'h 42 Lur war baper kaer ha 26 Lur e-lec'h 30 Lur war baper all, ha « C'hoariva II », 248 pajenn, priz-rakpren war baper kaer 38 Lur e-lec'h 44 Lur ha war baper all 29 Lur e-lec'h 33 Lur. Ar pevare levr a vo un danevell hir gant Per Denez « Glas evel daoulagad c'hlas ha ne oant ket ma re », priz-rakpren war baper kaer 29 Lur e-lec'h 35 Lur ha war baper all 22 Lur e-lec'h 27 Lur.

Barzhonegoù Per Diolier a zo ivez gant ar mouler met ne gredomp ket e vo prest a-raok penn kentañ ar bloaz a zeu.

401

Levrioù ha kelaouennoù

- Niverenn 219 **Bleun Brug** (Gouere, Eost, Gwengolo) ez eus enni 16 pajenn vrezhoneg diwar 37 : rimadelloù, barzhonegoù ha pennadoù a bep seurt hag en o zouez barnadennoù war al levrioù nevez deut er-maez evel « Yezhadur berr ar brezhoneg », « Geriadurig » Visant Seite, « Diougan Gwenc'hlan » hag « Ho kervel a rin en noz ». Pour ha trichin a gaver a bep eil, met se zo lod pep burutelladenn ha laouen e c'hellomp bezañ pa vez meneget al levrioù bet embannet gant Al Liamm, un dra ne weler mui morse, da skouer war ur gelaouenn evel " Ouest-France ", daoust ma vez pennadoù hir evit an disterañ tra a vez embannet gant tud zo.

Ur faziig fentus hon eus kavet avat er pennad mat a zo bet savet diwar-benn « Yezhadur » Roparz Hemon : teir gwech eo bet meneget Goulc'han Kervella evel oberour « Yezhadur bras ar brezhoneg », bet savet gant Frañsez Kervella.

- War niverenn 114-115 **Imbourc'h** e c'heller lenn notennoù politikel gant Youenn Olier hag un emziviz etre Yann Olier, bet sekretour MOB, Youenn Olier hag Herve Lanndiern.

- War niverenn 124 **Hor Yezh** e kaver anvioù Mikael Briant ha R. Gervenou. Mikael Briant en deus graet ur roll eus gerioù dastumet gantañ war-dro Lanuon ha re all savet gantañ e-unan hag o sellout ouzh ar vuhez a-vremañ.

- **Breizh** niv. 249. Bravoc'h-bravañ e teu ar gelaouenn " Breizh " da vezañ gant ur bern skeudennoù. A-hend-all, war an niverenn-mañ hon eus bet ar blijadur da lenn un diviz gant Per Denez da geñver embannadur « Diougan Gwenc'hlan » ha

pennadoù resis diwar-benn an embannadurioù e brezhoneg ha dreist-holl re Al Liamm, peogwir ez eo koulz lavarout an ti embann nemetan e brezhoneg : en tu-hont d'ar geriadurioù emañ en hor soñj embann 8 levr er bloaz-mañ. Trugarez eta da Yann Morvan.

Un tamallig a rafemp hepken d'ar gelaouenn : diaes eo lenn ar pennadoù moulet war ur foñs glas hag a zo re deñval. Kement-se a dalvez dreist-holl evit al lodenn vrezhonek « Dihun». Spi hon eus e vo dalc'het kont eus se en niverennoù a zeu. Koumanant-bloaz (11 skouerenn) : 50 lur - c.c.p. Rennes 2135 53 V.

402

Yezhadur berr ar brezhoneg (errata)

E Yezhadur berr ar brezhoneg ez eus bet kavet ur fazi bras er bajenn 74, 6vet linenn. Skrivet zo bet : Hennezh eo ul levr a blij din, pa 'z eo ret lenn : Hennezh eo al levr a blij din. Ur fazi all a zo er bajenn 78 - notenn 2 - ret eo lenn : hag-eñ eo gwir ar pezh hoc'h eus klevet, ha neket : hag-eñ a zo... Mat e vije d'ar re o deus prenet al levr reizhañ ar fazi-se kerkent.

Ar brezhoneg er skol

N'eus forzh piv a lavar n'eus forzh petra, zoken dirak barnerien. Da geñver prosez an FLB en deus diskleriet Rektor kozh Martin eus Roazhon e veze lakaet ar Chart da dalvezout penn-da-benn evit pezh a selle kelennadurezh hor yezh. Ar pezh n'eo ket gwir. Evit ar wech kentañ abaoe ouzhpenn 15 vloaz n'eus bet miret eur vrezhonek ebet e Lise Stad Kerichen e Brest nag er CES nemet e asantfe ar gelennerien hen ober hep bezañ paeet. Ha kement-se en desped d'ar Chart. Er c'hontrol, ar re a c'helle kelenn brezhoneg e oa bet roet dezho eurioù ouzhpenn en un danvez all.

D'hor soñj n'eo ket un diskoulm lakaat ur skoliad da gelenn pa ne zeufe e soñj den ebet asantiñ da gement-se evit an danvezioù all kelennet el liseoù. Re aes e vefe evit ar gouarnamant.

Ret eo disammañ diouzhtu ar gelennerien vrezhonek ha reiñ dezho eurioù brezhoneg e lec'h 2 eur ouzhpenn int bet rediet meur a wech da gemer.

Pegsunoù pellgomz

Moulet ez eus bet, un nebeut mizioù 'zo, pegsunoù warno ar ger " Pellgomz ". Ment ar pegsunoù a zo 35 sm x 8 sm. Ment al lizherennoù a zo 6,2 sm x 2,5 sm. Du al lizherennoù ha liv orañjez ar paper.

Ar seurt pegsunoù a zo talvoudus da lakaat brezhoneg dirak daoulagad an dud ha da sikour ar P.T.T. en o striv da lakaat logelloù pellgomz dereat e pep lec'h.

Ar re a fello dezho kaout ar pegsunoù-se a c'hello skrivañ da Oaled Sant Erwan, 28 straed Charles Berthelot, 29200 Brest. Priz ar pegsunoù a zo ul lur (pevar real nevez) ar pezh. Lakaat ivez arc'hant pe timbroù evit ar mizoù kas.

403

Bodadeg-vloaz ar C'hevre Keltiek

Bodadeg-vloaz ar C'hevre Keltiek a voe dalc'het hevlene d'ar 4 ha 5 a viz Eost e

Caernarfon, Kembre. Tost da dregont den a gemeras perzh er pevar emvod, dileuriet a-berzh skourroù ar C'hevre en holl vroioù keltiek (nemet Breizh) hag e London. Evel ma voe diskouezet gant o danevelloù-obererezh ez eus atav e-leizh a dud dre ar c'hwec'h bro hag e meur a vro all dre ar bed a-du gant startaat an darempredoù etrekeltiek, daoust ma n'eo ket gwall-stank ar re a vez prest da bleustriñ a-zevri ar c'hengred a garfemp atizañ etre hon emsavioù broadel. Unan eus an diaesterioù zo kavout tud d'en em ouestlañ d'al labour rekis evit kas endro ur c'henaozadur evel ar C'hevre. D'ar mare ez eus kudenn er c'heñver-se e Skourr Breizh, tra ma'z a mat an traoù e skourroù London hag ar Stadoù Unanet. E Kembre hag en Alba ez eus sach etre an tuadoù kleiz ha dehou eus ar strolladoù broadel hag ez eo dalc'het ar speredoù gant an aferioù diabarzh. Hor c'helc'hgelaouenn CARN a vez embannet reoliek *, ha stad ar c'hef n'eus ket da vout re chalet ganti. Ezhomm zo da lakaat CARN hag ar C'hevre da vout gwelloc'h anavezet, avat.

Pemzek mennad a voe degemeret, o tiskleriañ savboent ar C'hevre dirak kudennoù hag a vent d'ar broadoù keltiek. Dre ar re bouezusañ :

- e veulomp an emglev a zo etre Radio na Gaeltachta (Iwerzhon) ha BBC-Radio Scotland o pellskignañ ar programm en div yezh ouezelek « Cia Mar'Thà Sibh » hag ec'h erbedomp, da gentañ, da ouezelegerien Vanav klask kaout perzh ennañ ivez, d'an eil, da skourroù ar C'hevre e Kembre, Kerne-veur ha Breizh enklask ha tu a vefe da aozañ ha da bellskignañ ur programm damheñvel evit an teir bro ;

- e c'houlennomp ouzh hor skourroù gwelout gant embannerien levrioù er yezhoù keltiek ha tu a vefe da genlabourat war skouer ar c'henlabour a vez bremañ etre Conradh na Gaeilge hag ar C'huzul-Levrioù Kembraek ;

- e c'houlennomp ouzh an izili a vefe deuret gant ar gudenn sevel ur strollad-studi da enklask ar c'henfeurioù a zo etre ar palioù yezhel hag ar re armerzhel er broioù war ziorren hag o deus yezhoù da adsevel, ha diskleriañ, dre geñveriañ gant ar plegennoù er broioù keltiek, hag eñ e c'hellomp tennañ splet eus skiant-prenañ ar broioù-hont ;

- e ouestlomp hon harp d'al luskad (hag a zo oberiant e Bro-Saoz) evit ma emdenno an arme saoz er-maez eus Norzh-Iwerzhon hag e c'houlennomp na ve ket implijet unvezioù skosat ha kembreat er stourm du-hont ;

- e c'houlennomp ouzh ar strolladoù broadel e Kembre hag Alba envel pep a zaou dileuriad da enklask, a-gevret gant daou zileuriad eus ar C'hevre Keltiek, petra a c'hellfe bezañ graet evit atizañ Iwerzhoniz en div vro-se da votiñ " evit an daou strollad ;

- ec'h enebomp ouzh ar steuñvoù evit diazezañ kreizennoù nukleel e Plogov, Le Pellerin, Carnsore Point (Iwerzhon), ha Torness (Alba), re arvarus ma'z int hag atizet gant galloudoù 'zo er C'henvarc'had hep ma ve ezhomm anezho en hor broioù ;

- e tiskuilhomp untuegezh ar c'heleier a vez skignet gant ar « media » diwar-benn ar stourm e Norzh-Iwerzhon hag e c'houlennomp ouzh hon izili ober diouzh ma c'hellint evit ma vo anavezet, ha vihanañ en hon emsavioù broadel, ar perak hag ar penaos eus ar stourm-se. (Aozet e vo ur c'hounskrid, da vout skignet hag adembannet, gant Skourr Iwerzhon) ;

404

- e tiskuilhomp an doare ma voe aozet an dilennadegoù da Parlamant Strasbourg er C'hec'hkorneg, o nac'h anaout al liesseurt ma'z eo ar pobloù e-barzh ar Stad-se hag o vont kontrol d'al luskad war-du brasoc'h frankiz d'ar rannbarzhioù en holl vroioù all eus ar « Gumuniezh » Armerzhel Europat ; e tennomp evezh war zisklêriadur prezidant ar Stad C'hall e Thann, o tisteurel kement adreizhadur hag a rofe un tamm frankiz d'ar « rannvroioù » war zigarez ma rank Bro-C'hall komz gant ur vouezh hepken evit bout gouest da ren Europa ; e lakomp ar broioù bihan europat war evezh rak youl ar Stad-se da ober he mestr war ar re all ;

- e tiskuilhomp ar gwallziforc'h graet gant ar Sekretour-Stad evit Kembre, o c'hourc'hemenn da Bennoù an Deskadurezh e Gwynedd goulenn ali ar pennoù-tiegezh digembraeg kent lakaat deskiñ ar c'hembraeg da holl vugale ar gontelezh ; hag e c'houlennomp e ve douget gantañ kemend-all a vri da youl an tiegezhtoù kembraegerien, ken pell ma'z eo bet ret d'o bugale kaout o deskadurezh eilderez dre hanterouriezh ur yezh estren.

(Embannet e voe ar mennad-se gant Y CYMEO ha nebeut goude e torras ar Sekretour-Stad e c'hourc'hemenn).

Kaset ez eus bet adskridoù eus ar mennadoù degemeret d'an holl bennadurezhioù ma sellont outo. Goulenn a reomp kenobererezh hon holl izili, ha re all mar dint a-du ganeomp, evit o seveniñ.

E-touez ar c'hinnigoù hag an testennoù a oa da vreutaat e oa ur goulenn a-berzh un toulladig izili en Asturias hag a fell dezho kadarnaat an elfennoù keltiek en o sevenadur ; karout a rajent e ve degemeret Galisia hag an Asturias e rez ur rannvro gevredet e-barzh ar C'hevre Keltiek. Asantet e voe reiñ tro dezho, hervez ma vo plas e CARN, da zisplegañ o menzioù, met divizet e voe mirout an anv a vroad geltiek d'ar c'hwec'h bro hag a zo dezho yezhoù keltiek hag emsavioù o strivañ d'o adsevel.

E-pad an Eisteddfod e voe staliet follennoù a-berzh ar C'hevre Keltiek, o c'houlenn ouzh an dud a zeue d'an Deltenn Geltiek sinañ un disklêriadur o tamall d'ar Stad C'hall derc'hel 19 Breizhad prizoniet e-pad ouzhpenn ur bloavezh hep o c'has dirak ul lez-varn, pezh zo kontrol d'an Emglev Europat evit ar Gwirioù Denel ; o c'houlenn e vent laosket dieub hag e rofe ar Stad-se frankiz d'ar Vrezhoned da ziwall o yezh hag o sevenadur e-lec'h kastizañ ar re a zo emsavet a-enep d'ar gwaskerezh. 584 den a sinas ar skrid-se. Kaset 'z eus bet adskridoù anezhañ da brezidant Lez-Diogelroez ar Stad C'hall ha da unan eus alvokaded ar brizonidi.

A. HEUSAFF.

* Gwerzhet e vez CARN e 7 stal e Breizh. A-hend-all, skrivañ d'am chomlec'h, 9 Br Cnoc Sion, Ath Ciiath 9, Iwerzhon, evit kaout ar gelc'hgelaouenn. - Koumanant 28,50 lur gall.

NERZH AN AVEL

0	- kalm	<1km-h pe >1 skoulm	Moged o sevel eeun ; mor eval ur melezour
1	- Lizennig	1-5 km-h pe 1-3 sk.	Moged o vont tu pe du ; mor o rizenniñ
2	- Aezennig	6-11 km-h pe 4-6 sk.	Delioù o fiñval ; gwagennoigoù berr
3	- Avelig	12-19 km-h pe 7-10 sk.	Skourroigoù o fiñval ; gwagennoù bihan
4	- Avel vat	20-28 km-h pe 11-16 sk.	Poultr o sevel ; gwagennoù o hiraat
5	- Avel yac'h	29-38 km-h pe 17-21 sk.	Gwez bihan o hejañ ; koummoù niverus
6	- Avel greñv	39-49 km-h pe 22-27 sk.	Skourroù bras o hejaA ; koummoù bras
7	- Gwall avel	50-61 km-h pe 28-33 sk,	Gwez o hejañ ; koummoù 4 m
8	- Barr amzer	62-74 km-h pe 34-40 sk.	Skourroù torret ; koummoù 5,5 m
9	- Gwall amzer	75-88 km-h pe 41-47 sk.	Maen glas/ traoù torret ; koummoù 7 m
10	- Tourment	89-102 km-h pe 48-55 sk.	Gwez diskaret. traoù drailhet; Kommoù 9 m
11	- Follentez	103-117 km-h pe 56-63 sk.	Dismantr/ mor eonek-holl
12	- Avel diroll	118 km-h hag ouzhpenn pe 64 sk.	hag ouzhpenn Fru e-leizh, mor eonek, ne weler ket sklaer.

Skeuliad Beaufort : Skoulmoù : Miltirioù an eurvezh : Brezhoneg - Galleg-
Saozneg - Kembraeg - Iwerzhoneg

0 : -1 : -1 : kalm : calme : calm : gosteg : calm

1 : 1-3 : 1-3 : lizennig : très légère brise : light air : awel ysgafn iawn :
smeámh gaoithe

2 : 4-6 4-7 : aezennig : légère brise : light breeze : awel ysgafn : leoithne
lag

3 : 7-10 8-12 avelig petite brise gentle breeze awel :
leoithne shéimh
4 : 11-16 : 13-18 : avel vat : jolie brise : moderate breeze : awel gymedrol :
leoithne mheasartha
5 : 17-21 : 19-24 : avel yac'h : bonne brise : fresh breeze : awel ffres :
leoithne ghlav
6 : 22-27 : 25-31 : avel greñv : vent frais : strong breeze : awel gref :
leoithne láidir
7 : 28-33 : 32-38 : gwall avel : grand frais : moderate gale : timestl
gymedrol : neasghála
8 : 34-40 : 39-46 : barr amzer : coup de vent : fresh gale : timestl ffres :
gála
9 : 41-47 : 47-54 : gwall amzer : fort coup de vent : strong gale : timestl
gref : gála láidir
10 : 48-55 : 55-63 : tourmant : tempête : whole gale : timestl gref iawn: stoirm
11 : 56-63 : 64-75 : follentez : violente tempête : storm : storm : tréanstoirm
12 : 64-75 : avel diroll : ouragan : hurricane : corwynt ; hairicin

skoulm(où) : noeud(s) : knot(s) : not(iau) : cnota(i)

OBER - Gwaremm leurven - PLUFUR - 22310 PLISTIN

406

Kumuniezh brezhonegerien gristen Roazhon.

Oferenn ar Sul

Bep sul e vez lidet un oferenn e brezhoneg e chapel skolaj Sant-Marzhin, 31 st. Antrain, Roazhon, da zek eur. Goude an oferenn e vez un emvod en ur sal ar skolaj ha graet marvailhoù en ur evañ ur banne kafe pe chokolad.

Ur geriadurig kembraeg-brezhoneg

Deut eo er-maez ur geriadurig kembraeg-brezhoneg graet gant Rhisiart Hincks. Ul labour talvoudus eo evit ar re a oar kembraeg pe a zo o teskiñ ar yezh-se. N'eo ket klok roll ar gerioù met kavet e vez er geriadur-mañ ouzhpenn 2 800 ger.

Tennet dre offset ez eus 172 pajenn oc'h ober al levrig.

Evit kaout ar geriadur nevez-se skrivañ da : OBER, Gwaremm Leurven, 22310 Plufur.

Priz ar geriadur : 20,00 + 3,00 lur mizoù-kas.

Kentelioù kembraeg dre lizher gant Skol OBER

D'ar re a fell dezho kregiñ da zeskiñ kembraeg e vez studiet 18 gentel gentañ levr Dan L. James " Cwrs Cymraeg Llafar ". Reizhet e vez ar poelladennoù gant Kembreiz a oar mat brezhoneg. Evit kaout dislderiadurioù, skrivañ da Skol OBER, Gwaremm Leurven, 22310 Plufur.

407

Kael niv. 6

12345678910

I -----
II -----X
III -----X--
IV ----X-----
V ----X-----
VI -----X---
VII ----X-----
VIII -----X-
IX --X-----
X -X--X---X-

A-led. - I. Mat eo pa laka reuz ha freuzh. - II. Mont a ray a-unan d'ar c'higer.
- III. Lodenni adarre ; Dindan. - IV. Ster pe araogenn ; E dalc'h un tieg. - V.
Danvez-tal a-wechoù (eilpennet) ; Listri warno. - VI. Amezeien hor re gozh ; Div
wech niverusoc'h eo ar re gaer eget ar re nevez. - VII. Departamant gall ; Garv
e voe kavet gant unan a brederie. - VIII. Kregiñ a ra gant al laezh hag echuiñ
gant ar c'harn. - IX. Ger-mell ; Reiñ tu. - X. Dreist muzul ; A sav diwar re
zour.

A-serzh. - 1. Heuliad ur broc'h. - 2. Ganet int a-raok an 3. -3. Etre ar walenn
hag ar bank-tosel. - 4. Da zoareañ dour koulz ha koad ; ho lakaat a ray da ober
tou hepken - A-raok c'hoarzhin ; Fonnus. - 6. Ton bras. 7. Dilez ; Livour
italiat. - 8. Stagell ; Komz a-dreuz. - 9. Un titl evit Kerverzhioù. - 10.
Pennad hir pe hiroc'h.

DISKOULM D'AR GAEL Niv. 5.

A-led. -- I. Daouhanter. - II. Ampletus. - III. suravalenn. - IV. Praden ; OE. -
V. Teltadeg. - VI. Grede ; Lod. - VII. Aer ; Paou. - VIII. Do ; Furmo. - IX.
Uloc'h ; Egar. - X. C'hoariva.

A-serzh. - 1. Daspegadur. - 2. Amur ; Reol. - 3. Oprater ; Oc. - 4. Uladed ;
Ec'h. - 5. Hevelep ; Ho. - 6. Atant ; Af. - 7. Nul ; Alouer. - 8. Tse ; Dourgi.
- 9. Noed ; Mav. - 10. Raneg ; Gora.

GWALEREG.

AL LIAMM 197

TAOLENN

Na keñ ebet gant Añjela DUVAL	411
Micher mab-den gant Tugdual KALVEZ	412
Pirc'hirined gant Per DIOLIER	413
Ar c'hezeg gant Edwin MUIR (br. gant J. an Habask)	415
Jobig mabig al louarn gant J. C. MIOSSEC	417
Paol Feval, romantour breizhat gant Yann BOUESSEL du BOURG (br. gant E. Ar Barzig)	424
Ar berenn he fer aour hag ar c'horf hep ene gant Fañch an UHEL	434
Azginivelezh al lennegezh ouezelek etre 1900 ha 1916, gant Loeiz ANDOUARD	452
Hanter-kant levr hon eus ezhomm anezho gant Roparz HEMON (" Gwalarn " 1934)	455
Avelioù-tro gant GORWENAL	459
Notennoù	462
Roll ar pennadoù bet embannet e 1979	476

Skeudennoù :

- Paol Feval ha Fañch an Uhel, gant aotre hegarat Ouest france.

FR ISSN 0024-1733

Na keñ ebet

Chom a ray ar man glas
 peg ouzh ar roc'h louet
 Chom 'ray en he fezh ar vodenn gargal
 gant he boullou ruz-flamm
 Chom 'ray an Uhelvarr e berlez gwenn
 e beg an avalenn gozh
 Hag an ivinenn vihan du e kornig al liorz
 Chom a ray du ar vechenn 'kreiz ar gantolig vinniget
 'Vo kraouig Nedeleg 'bet fenez
 e Baradozig Traoñ-an-dour
 Na keñ Nedeleg ebet na flammino en oaled
 Yen-sklas a chomo aoter sakr an ti
 Goullo an daol. Goullo ar skabelloù
 Hag ar chas a yudo er porzh
 pa glevint kleier Tregrom
 O c'hervel ar gristenien
 da Oferenn ar Pellgent
 Keneiled vihan va c'halon :
 Daoust ha tremen 'ray ur mignon
 Da gomz deoc'h eus a Esperañs
 en noz-mañ ken santel
 Ma komz al loened an eil ouzh egile
 Ha ma komz an dud d'o loened
 Evel pa vefent bet tud...

24-XII-78

Micher mab-den

E-pelec'h mirout an hadennoù diwezhañ ?
 Nemet e vefe e liorz ar Barzh ?
 Añjela DUVAL

Ne skrivan ket barzhonegoù
 'pad eizh eurvezh bemdez
 pemp devezh bep sizhun.
 Bezañ barzh n'eo ket ur vicher.

Ne skrivan ket barzhonegoù
 'vit diskuizhañ
 ma c'horf na ma spered.
 Bezañ barzh n'eo ket ur blijadur.

Duañ a ran paper diouzh ret
 diwar wask ar vuhez
 diwar-bouez ma santoud.

Ne skrivan ket barzhonegoù :
ma gwerzennoù a skriv ma boud.

413

Per DIOLIER

Pirc'hirined

Atav e vezomp dindan dec'h
Hag an dud ne welont ket
Evito n'eus nemet un doare
Da vuzuliañ 'n amzer
Int 'zo bet ha ne veze gante
Eurier ebet d'ober karantez
Karout n'o deus ket graet koulskoude
Kavout tra kennebeut,
Bec'h 'zo warnomp kompren an dra-se
Hon daeloù a sil hor soñjoù gleb
Re ziwezhat eo mont war-gil bremañ
Pep hini 'oar ez omp pirc'hirined gwitibunan
Ha meur a bedenn a vo e-touez hon huñvreoù koar
Perak moustrañ warno da darzh-an-deiz
Ha klemm e vank dimp un drederenn eus hor buhez
Keid-all hon eus gortozet ar sin
Poent eo stagañ da vale hep skor ebet
Heuliañ roudoù war an traezh gleb
An treizhour a zo chomet en e sav d'hon degemer
Roomp dezhañ bep a brof, hep gouzout dezhañ
Dindan e zaoulagad dall ...
Pet gouelec'h, pet meurvor a vo treizhet ?
Ne vern, krogomp er wern
E gwasked ar ouel e vo paeet ar gwir-treizh
Gouelet e vo mard eo ret,
Evit ankounac'haat 'omp bet gwasket,
Ha mousc'hoarzhin a-benn ar fin
Graet eo ! Emañ an aod o pellaat
Iod a zo goet o zeod gant ar glac'har
Safaradeg al led brasañ a nac'h ar c'heuz
Piv en mesket hon anal gant frond un douar nevez
Pep hini 'oar n'omp ken pirc'hirined

414

Kantreerien ne lavaran ket,
War inizi glan o skevent,
Devomp hor skefien, difennet hon distro
Amañ ez omp digollet da virviken
Gwir-treizh hor buhez en deus lazhet ar Marv.

Miz Here 1979

415

Edwin MUIR (Tr. J. an Habask)

Ar C'hezeg

A-vec'h daouzek miz goude
 Ar brezel seizh devezh a lakaas ar bed da gousket,
 Diwezhat d'abardaez e teuas ar c'hezeg iskis.
 Pelloc'h hor boa graet koumanant gant ar peoc'h,
 Met en deizioù kentañ tout gant ar sioul ma oa pep tra
 E yaemp spontet ken dre selaou ouzh hon anal.
 En eil devezh
 E tavas ar skingomzioù ; kaer treiñ ar boutonoù ; respont ebet.
 En trede devezh e tremenas ul lestr-brezel e-biou deomp, klipenn war an
 hanternoz,
 Korfoù marv bern-war-vern war e bont. Er c'hwec'hvet devezh
 E splujas ar c'harr-nij dreist hor penn er mor. Diwar neuze
 Netra. Mut ar skingomzioù ;
 Hag e-giz-se int manet e kornioù hor c'heginouù,
 Hag heñvel, marteze, war-enaou ivez, e mil ha mil sal
 Dre ar bed a-bezh. Hogen bremañ ma tichañsfe dezho komz,
 Ma teufe trumm ar gomz dezho en-dro,
 Ma komzfe ur vouezh d'an taol a greisteiz
 Ne selaoufemp ket, n'he lezfemp ket da zasorc'hiñ
 Ar bed kozh blech-se a c'hourlonkas krenn e vugale
 En ur floupadenn vras. Echu gant an dra-se.
 A-wechoù e soñjomp er broadoù gourvezet en o hun,
 Tamolodet dall en o c'heuz diveizus,
 Ha badaouet e vez hor pennoù gant iskisted ar soñj.
 An traktorioù a zo gourvezet a-strew dre hor parkeier ; er pardaez
 E tennont da euzhviled mor mouest o c'hortoz 'n o gourvez.
 O lezel a reomp 'lec'h m'emaint da verglañ :
 « Bruzunañ a raint ha mont da deil-douar »,
 Sterniet hon eus hon ejened ouzh hon eler merglet,
 Dilezet e-pad pell. Aet omp en-dro
 Kalz en tu-hont da vro hon tadoù.

416

Neuze 'ta, er pardaez-se
 E fin an hañv e teuas ar c'hezeg iskis.
 Un doumpadeg war an hent a voe klevet er pelloù,
 Un daboulinadeg kreñv-oc'h-kreñv ; mann 'bet ken, hag o tont adarre,
 O tigorntroiañ soroc'h 'vel talmoù ar mil gurun.
 Ar pennoù a zilammas
 Evel ur wagenn ouez o fardañ warnomp hag ar spont a grogas ennomp.
 Gwerzhet e oa bet ganeomp hor c'hezeg en amzer hon tadoù
 Da bremañ traktorioù nevez. Ken iskis e oant d'hor gwel bremañ
 Hag ar javioù-red brudet gwechall war ar skoedoù kozh
 Pe ar skeudennoù eus ur pe levr a varc'hegiezh.
 Ne gredjomp ket tostaat outo. Ha padal e c'hortozent.
 Aheurtet hag abaf, evel ma vijent bet bleniet
 Gant ur gourc'hemenn kozh betek lec'h hon annez
 Da adskoulmañ al liamm bet troc'het pell 'zo.
 En eilenn gentañ ne voemp ket evit soñjal
 E oant anevaled da vout mestroniet hag implijet.
 En o zouez e oa war-dro un hanter dousennad ebeulien
 Dilammet taer ha gouez eus drailh ar bed,
 Nevez-flamm neoac'h e-giz ma vijent deuet eus o Eden dezho.
 Abaoe o deus tennet hon eler ha douget hor sammoù,
 Met emyoul o sklavadur a vez c'hoazh o vroc'hañ deomp hor c'halonoù.
 Kemmet eo hor buhez : O donedigezh hor ganedigezh.

(troet diwar varzhoneg saoznek ar skosat Edwin Muir.)

Job mabig al Louarn

Teñval ha fresk e vez ar chapelioù e Breizh, ur blijadur vras e vez bepred antreal enno, evit an hini a oar gwelout ha tañva o c'haerder. Kavout a reer anezho e pep lec'h : war ar maez e-touez ar parkeier e-lec'h ma kresk geot druz ha glas, pe e-kreiz ar reier bras a vez gwelet a-hed an aod. Kuzhet e vezont a-wechoù gant gwez uhel en ur frankizenn bennak. Setu unan anezho o seniñ e sioulder an abardaez, setu unan all o selaou hiboud peoc'hus dour he feunteun, setu unan all c'hoazh oc'h evañ bannoù flour an heol gant adskedoù lugernus he gwerennoù liesliv.

Bountit 'ta dor unan anezho ha deuit e-barzh. Chomit 'ta eno en deñvalijenn, e-tal an aoter vihan, da ziskuizhañ hoc'h ene e peoc'h Doue.

Ma ! forzh pegen kaer eo ar seurt chapeligoù-se, forzh pegen santel ivez, bez e veze kavet bepred dor unan anezho prenet, ha, difennet e oa mont e-barzh gant an eskopti.

E-kichen va bourc'h c'henidik e oa hounnezh. Ne lavarín ket deoc'h pelec'h e oa, met, edo war ribl ar mor, tost a-walc'h d'ur pont bras. Eno 'vez lavaret e fin miz Kerzu bep bloaz : « Emañ ar bloaz nevez o vountañ ar bloaz kozh dreist ar pont ! ». Hag e pleg ho skouarn e c'hellan larout deoc'h ivez : « An dud o deus gwelet ha klevet ar pezh a veze lavaret diwar-benn ar chapelig a veve en amzer ma ne veze ket evet kafe gant ar beorien kerkoulz ha gant ar re binvidik».

Met, perak adlavarout traoù anavezet mat gant an holl ?

Perak ? En amzer gwechall-gozh-se, e chome c'hoazh en-dro d'ar chapelig c'hwez ar blev rostet hag ar c'herniel losket. Ha, koulskoude na koant e oa gant he zammig kloc'hdi, he feunteun leun a zour sklaer, ha, stok outi, ur roc'h gwennkann, stummet iskis, ront, hanter sanket en douar.

418

Ur vereuri a oa a-dal d'ar chapel. Un deiz, mintin abred, da ruzell-veure, goude un nozvezh arnev braouac'hus, leun gant c'hoari ar gurun, maouez an atant a oa aet, evel boaz, davit dour. Na spontus ! Dour ar feunteun a oa troet e gwad !

Hag hi, pennfollet, hag ober ul lamm, gant ar spont, dreist he botoù koad ha da redek betek ar chapel da c'houdoriñ ouzh an drouk Spered ! « Va Doue, » edo ar vaouez o soñjal, dre ma rede, « Va Doue. N'em eus ket bet a-walc'h a reuz paz eo aet va gwaz d'en em lazhañ warlene ? » Gwir e oa, hag abaoe, mereuri gozh ar vaouez a veze anvet " Ti ar grougadenn ".

Ne oa ket ret ober tro ar chapel evit kavout toull an nor da vont e-barzh : frailhet ha diskaret penn-da-benn e oa bet ar voger a-dreñv gant ar gurun.

E-kreiz al leur, ar c'hadorioù a oa eilpennet holl, ha traoù spontus c'hoazh : dor an armel sakr a oa digor bras, hag ouzh troad an aoter, ar person a oa astennet a-led e gorf, morlivet holl e zremm, krabiset e zivjod 'vel gant skilfoù ! Semplet e oa ar beleg kozh ha poan he doa bet ar vaouez o klask lakaat anezhañ da zont ennañ e-unan. Met, setu eñ o tigeriñ e zaoulagad leun a spouron c'hoazh, hag o lavarout dezhi en doa gwelet ul loen spontus, dianav dezhañ, e groc'hen noazh. Hag ur seurt aerouant-se a oa sailhet eus an tabernakl. Deuet e oa da welout peseurt distruj a oa bet graet gant an arnev e-kerz an noz ! N'en doa ket gwelet mat petra oa, met, a-dra-sur, an diaoul-se a zlee bezañ ur c'hrouadur eus an ifern, rak, skilfañ 'rae, ha redek ken buan m'en doa lakaet ar

c'hadorioù da gouezhañ, kent kemer an tec'h dre doull an nor.

Petra ' oa ? Ouzh troad ar roc'h wenn, an daou zen a gavas kroc'hen ul louarn leun a wad ivez... Un devezh bennak goude, holl tud ar vourc'h, iset gant maouez " Ti ar grougadenn ", a lavare a vouezh izel, hepken kenetrezo : « An diaoul eo a oa en em silet e korf ul louarn hag a oa deuet e-barzh armel-sakr ar chapel da ofañsiñ Doue ! ». Un nebeut amzer goude-se eo e oa bet serret ar chapelig. An dud a lavare kaozioù, muioc'h kentoc'h eget nebeutoc'h. Met, pelec'h e oa ar wirionez ? Pa zeue en o c'hichen un tourist bennak, c'hoant dezhañ gouzout perak e oa bet serret ar chapel, e veze bepred respontet : « Ma ! va faour kaezh ! Goulennit 'ta an dra-se digant Job-mabig-al-louarn ! ».

419

Job-mabig-al-louarn ? Piv eo ? An den-se a seblante ken kozh hag an douar. An dud a lavare a-dreñv e gein : « Hennezh a zo evel al louarn, kontant da gaout, kuit da reiñ ». Ul louarn a oa anezhañ a-dra-sur, gant e vlev gell rous, e fri hir, e ziskouarn lemm, e selloù gwidreüs. Kouracher 'oa a vicher, ha kouracher dispar zoken. Kouracher evit an dud kenkoulz hag evit al loened. Pa veze goulennet digantañ perak e kare muioc'h al loened eget an dud, e veze respontet gantañ : « N'eus nemet ar vadeziant etre al loened hag an dud ! » Job ne oa ket evel Sant Frañsez Asiz ! ha koulskoude, eñ ha na gomze ouzh den ebet, a ouie mat komz ouzh al loened doñv.

Nouspet a istor iskis a veze kontet diwar e benn, hag an dud a grede en doa galloudoù espar. Pa veze galvet da vont en un atant bennak evit lakaat ur vuoc'h da halañ, n'en doa ezhomm gwech ebet da sachañ war ar gordenn, staget, evel a ouzit, ouzh daoudroad al leue. Jestroù kevrinus a rae en ur c'hrozmolat etre e zent gerioù digomprenus, anavezet gantañ hepken. Met war-lerc'h an achantouriezh-se, kerniel ha karnioù al leueig a oa heñvel ouzh ar re a veze gwelet war skeudennoù spontus levr ar c'hatekiz. Ma lavare un den bennak - a-dreñv kein Job evel just - e oa bet lezet an diaoul da zont er c'hraou, al leue nevez-ganet a gouezhe klañv-fall hep merk ebet eus ur c'hleñved resis.

Job, kredit ac'hanon ma karit, a oa bet koulskoude, pell amzer 'zo, ur bugel. Met, che va Doue ! Pebezh bugel ! Dija, a-boan erru en oad a skiant, gwelet e oa bet gant un nebeut tud, e kreiz an noz teñval, a-dreuz skourroù izel koad chapelig Sant Alar, dindan al loar disliv, o prezeg gant al lern. Ya ! klevout mat hoc'h eus graet, gant ur bern lern, azezet en-dro dezhañ war o revr hag o sellout outañ gant fiziañs ha karantez.

Met, abaoe ma oa bet serret ar chapelig, al lern a oa tec'het diouzh ar vro. Ne chome war o lerc'h nemet kroc'hen unan anezho hag al lesanv bet roet d'ar bugel " Job-mabig-al-louarn ".

Pell a-raok tec'hadeg al lern, person ar barrez en doa kemeret Job gantañ 'vel masikod. « Ret e oa, » a soñje ar person, « tennañ ene ar paotrig digant an diaoul a lakae anezhañ da foetañ bro e-pad an noz ! ». Pebezh follentez ! A-benn un nebeut devezhioù, Job en doa desket c'hoari kornigell gant ar vasikoded all, buanoc'h eget n'en doa desket al latin. Ha ne oa ket aet war furaat ! Abaoe m'en doa desket ar jeu-se, an oferenn a c'helle gortoz... rak Job, n'eo ket pa ya da c'hoari e teu.

420

Un deiz ma oa deuet re ziwezhat, paket en doa ur skouarnad gant ar sakrist, ken n'en doa gwelet steredennoù. An aotrou person a lavare bepred dezhañ : « Gallout a rez c'hoari kornigell, met, na chom ket mui eget div eur ! ». Met siwazh ! Job ne sente morse. Pa ne ya ket gant ar vazhad, penaos e yelo gant ar gomz ? Hag a-benn ar fin, setu Job diberc'hennet eus e gornigell gant ar person, ha feuket bras ar paotr evel ma c'heller soñjal.

Met ur bugel a ra hervez ar mod a vez graet dezhañ. Hag, e gwirionez, en amzer gwechall-se, kalet e oa an dud, evel chas ! Seul vui seul c'hoazh, hag er Yann grennard-se, an droukrañs a oa kreñvoc'h eget ar morc'hed.

E-kreiz un oferenn-bred, edo ar person o walc'hiñ e vizied, pa glevas Job o lavarout dezhañ a vouezh izel : « Restaolit din va c'hornigell, aotrou person, pe anez n'ho pefe ket ho kwin ! ». Ar beleg, hag ar masikod all a oa en e gichen a chomas sebezet holl gant ar vezh. Met e daoulagad Job e oa flammoù iskis hag ar beleg a blegas, o touiñ ennañ e-unan e skandalfe ar bugel diwezhatoc'h. Goude an oferenn, Job a voe galvet da vont d'ar presbital. Petra o deus lavaret ? Siwazh ! den ne zeuio biken d'hen lavarout.

An amzer a dremenas buan evel m'eo boaz d'ober abaoe derou ar bed. Ar person a varvas ha Job a gozhas.

Deuet d'e oad gour, gwelet e veze Job, a-wel d'an holl, o vont d'an iliz, evit pardon Sant Alar, gantañ en e zorn ur voullig alaouret. Goullo an iliz, chom a rae eno, dilavar, an dour en e zaoulagad, o pediñ dirak skeudenn ar sant.

Setu ar bloavezhioù o tremen, pell goude an darvoudoù-se. Un deiz, ur c'heloù a red dre ar vro : « Emañ Job-mabig-al-louarn war e dremenvan, goulenn a ra digant pep hini ac'hanomp dont gant ar person da glevout e bec'hedoù ! ».

Evel un taol kurun e tarzhas an nevezenti. Deuet e oa an holl en-dro da wele Job, c'hoant bras enno deskiñ diwar genou ar paotr kozh sekredoù iskis. Ar spont eo a grogas en dud. Ma ne oa ket Job un den dañjerus, bez' e oa eus ar seurt tud-se ha n' eo ket brav mont a-benn dezho.

Ha setu ' pezh a zo bet displeget dezho gant Job :

421

« Meur a hini ac'hanoc'h o deus kavet espar ar galloud am boa war al loened, dreist-holl e-keñver al lern, gwechall... Ne c'hellan ket diskleriañ an dra-se deoc'h. Un dra naturel e oa evidon. Ha setu holl !

Met, un deiz, person ar barrez a zistagas ur flac'had ouzhin ; divergont e oan bet en e geñver, e gwirionez. Dre ma chomen da c'hoari kornigell war ar blasenn e-lec'h dont da respont an oferenn, kemeret en doa ar c'hoariell diganin. Ha me, e-kreiz an ofis da ginnig marchad dezhañ : « Rentit va c'hornigell, pe n' ho po ket a win ». Kunujennet e voen goude, hag ar beleg a lavaras din mont da glask va c'hornigell er chapel, ouzh treid skeudenn Sant Alar, anzav dezhañ va fec'hed, ha goulenn digantañ pardoni va fazi.

Kement a vall a oa warnon ma n'em eus ket gallet gortoz antronoz vintin, ha setu me da serr-noz war ar wenodenn a gas d'ar chapelig. Eus ar chapel d'ar vourc'h, a ouzoc'h, ez eus war-dro div lev. Ur bourmenadenn pa vez brav an amzer. En noz-se avat e oa loar-gornek, neuze 'vez glav ha korventenn forzh pegement. A-benn ul lev e oan glebiet holl, hanter gant ar glav, hanter dre ma oan kouezhet en ur poull kurun. Gwashat barrad dour ! Ha tan ! ha kurun ! Ur spont da glevout ha brasoc'h spont c'hoazh o welout al luc'hed o tiframmañ hep ehan an oabl. Kerkent goude pep luc'hedenn e tarzhe kruz ar c'hurun. Ur cholori gouest da zihuniñ an anaon e bered ar chapelig. Hag e oan va unan-penn e kreiz an tevenn, en noz du. Ar mor a oa ken pilhennek ma ne oa ket posupl damwelout zoken an tu all eus an aber.

Edon war ar poent da bediñ Sant Alar d'am lakaat war an hent mat, p'am eus merzet un dorn yen o flourañ va divjod, hag a-greiz-holl, setu pemp biz skornet peget outo. Krial a raen gant ar spont, hag e-keit-se e kleven fraeshoc'h-fraeshañ trouz rodoù ur c'harr o storlokat war vein ar wenodenn !

« N'ac'h eus ket klevet karr an ankou o tremen dre aze en noz-mañ ? » a youc'he an avel foll ; ha dirak va daoulagad, strafuilhet, gwelet em eus rod ur c'harr o vont a-hed ar c'hleuz. Evel a ouzit, ar c'horn-se eus an aod a zo anvet " Gwele an Ankou " abalamour d'al listri taolet bep bloaz ouzh ar reier. An ifern-se a oa deuet a-ratozh kaer d'am c'hilask ! Ha me da dec'hout kuit ken na nijen, ar spont d'am heul, tec'hout kuit, pa lavaran deoc'h, gwashoc'h eget ur vuoc'h vreskennet, flemmet he revr gant ur geliennenn varc'h.

N'ouzon dare penaos on en em gavet betek kraou " Ti ar grougadenn ", berr warnon ha torret din. Ha me da glask ur goudor en ur astenn va daouarn dirazon en deñvalijenn, ha setu a-greiz-holl, korf yen un den etre va divrec'h !

422

Ul lamm betek an nor hag ec'h adkavan cholori an arnev. Un amzer evel-se a zeue a-berzh an diaoul...

Bremañ, va c'hredit ma karit : roc'h wenn ar chapelig a oa deuet da vezañ heñvel ouzh dremm an Ankou. A-dreuz toulloù an daoulagad e spurmanten tan an ifern, hag ar javedoù a stoke an eil ouzh eben !

Digor e oa dor ar chapelig, edon a-boan e-barzh ma tarzhas un taol kurun gwashoc'h eget ar reoù all asamblez. Moger an a-dreñv a frailhas hag a gouezhas en he foull. Er-maez, an douar hag an neñv a gendalc'he o makabeenn. N'oan mui evit padout, kouezhañ a ris, semplet dirak skeudenn Sant Alar.

Kanaouenn laouen ur voualc'h am dihunas antronoz vintin. An natur a oa sioul, an avel, ar glav, ar c'hurun a oa tavet. Un heol e vannou glan a sklerijenne ar chapel. Chom a rae ennon avat, an nozvezh spontus am boa bevet.

Met ! pelec'h e oa va c'hornigell. Kaer klask anezhi e pep lec'h. Ne oa neblec'h. Tra ebet !

A ! ar person en doa lavaret gevier din ! Gwazh a ze evitañ. Graet en doa goap din... .Klevet em eus neuze, em spered skuizh-marv mouezh hon Enebour o lavarout din : « En em veñj... en em veñj... en em veñj va faotr ». Hag an Droukspered da silañ ennon soñjoù fall : « Lak ul louarn digroc'henet en armel-sakr... ». Pebezh follentez va Doue ! Kavet em boa ul louarn er c'hoad tost. Kement e krie e-pad ma oan o kemer e groc'hen m'en deus lakaet ar re-all da dec'hout diouzhtu. Evel ma ouzit, n'int ket deuet en-dro abaoe an noz-se.

Gwalc'het em boa va daouarn hag ar c'hroc'hen e dour ar feunteun. Gouzout a raen e oa kustumet ar person da zont d'ar chapel bep mintin, alies ec'h oferenne da ruzell ar beure. « Na souezhet e vo ar beleg o welout al loen iskis o sailhañ eus an tabernakl, hag e vin veñjet evel-se, » a soñjen, leun a gasoni ».

War hent an distro, dindan an heol benniget, spontadennoù an noz a deuzas : p'edon o walc'hiñ va daouarn, ha me da sellout ouzh melezour an dour. 'Pezh am boa kemeret evit dorn an Ankou ne oa nemet teir deliennig marv, bountet gant an avel foll ha peget ouzh va dremm. O tremen e-biou ar roc'h wenn, gwelout a raen an oabl a-dreuz daou doullig, kompren a ris : al luc'hed eo am boa gwelet dre an toulloù-se ha tamm ebet tan an ifern e daoulagad an Ankou. E-kichen ar roc'h-se brankoù izel ur wezenn gozh a stoke ouzh ar vein : dent an Ankou ! Pelloc'h, e-kreiz ar wenodenn e oa ur rod karr torret. Ar rod-se a oa unan eus ar re a weler harpet ouzh bardell ur park bennak, ha lakaet da ruilhal gant nerzh avel an noz-mañ.

423

E porzh " Ti ar grougadenn ", dor ar c'hraou a oa digor-bras. Ur pemoc'h a oa ouzh ar skourr. Eñ eo am boa kemeret etre va divrec'h, o krediñ 'oa un den krouget ouzh ar spantezour.

Edon tost a-walc'h d'ar vourc'h p' am eus gwelet ar person o tont d'am diarbenn. « Te eo Job, » eme ar beleg o vousc'hoarzhin, « dal ! setu da gornigell, te a bedo Sant Alar ur wech all ! ». Ha me gant va mezha zo chomet mut, peget va zeod ouzh va staoñ. N'em eus ket gallet, m'en tou deoc'h, lavarout ger ebet d'ar person. E zoare d'am fardoniñ a oa ken karantezus ma teue an dour em daoulagad, ha koulskoude, chomet on va unanig-penn e-pad m'edo ar person o vont d'ar chapel !...

Gouzout a rit petra 'zo c'hoarvezet goude se... Mojenn an diaoul a zo bet savet en-dro d'ar chapelig. Roet em eus bep bloaz da Sant Alar, e iliz ar

yourc'h, ur gornigell aour da zeiz e bardon. Ma ! Doue am fardono marteze ! »

Setu istor Job lesanvet " Mabig-al-louarn ". An istor a vez kontet en tu bennak du-mañ, met me 'zo prest da douiñ eo gwir. Perak ? E-pad ma oa Job o vervel, edo al lern, ur bern anezho, deuet en-dro er vro, o c'hortoz dirak dor e gabanenn.

Hag abaoe, n'int morse aet kuit diouzh ar vro.

Paol Feval

Romantour breizhat

Paol, Herri, Kaourintin Feval a oa ganet an 29vet a viz Du 1817 e ti-meur Blossac, e straed kozh Kuzul-ar-Chalonied, e Roazhon. Bez' e oa pempvet bugel Yann Nikolaz Feval, kuzulier e lez roueel Kêr, ha Jan, Jozefin, Renea ar Baron, un tiegezh kristen, a-du gant ar Roue ha paour. Paouroc'h e vo c'hoazh pa varvo an tad a familh e 1827. Paol ne oa neuze nemet dek vloaz.

Mont a ra ar paotrig war e studioù da Skolaj Roazhon e-lec'h ma ne vo ket ur mailh. Da geñver dispac'h 1830, e laka (marteze dre vrabañserezh hepken) ur gokardenn wenn war e dog en ur ziskleriañ emañ a-du gant Charlez X, e-keit ha ma 'z eus ur gokardenn driliv gant e gelennerien hag e geneiled. Darbet e voe dezhañ bezañ lazhet gant ar skolidi all. Kement ha ken bihan ma kav gwelloc'h e vamm, aliet gant rener ar skolaj, pellaat anezhañ ur pennad diouzh Roazhon.

Kas a ra e vamm anezhañ da di e eontr, an aotrou Foucher de Careil, perc'henn Kastell ar Goadeg-Nevez, e Kournon, war ribl geunioù digenvez Redon, ur c'hastell distro ha kevrinus a-walc'h, e-lec'h m'en em vode kavailherien ar rannvro. Rak ne veze komzet c'hoazh nemet eus emgannoù ar Chouanterezh ha digor bras eo e ziskouarn hag e spered gant Paol. E galon ivez, rak a-du krenn emañ gant mignoned e eontr hag ar re-me a dle kinnig dezhañ ur garabinenn an deiz ma vo adkroget gant an emgann. Pourmen a ra gantañ a-dreuz pradeier, parkeier, lanneier ha koadeier bro-Redon, ur vro outi hec'h-unan, gouez a-walc'h, met dedennusoc'h a se, hep nemeur a zarempredoù gant an trowardroioù, ur Vreizh chomet divoulc'h, disaotr, evel un ene gwerc'h dezhi.

425

An daou valeer a gave meur a chouant kozh prest atav da gontañ d'ar paotr yaouank e vrezel en e rannyezh saourus. Ha d'an noz, er veilhadeg dirak oaled ledan ar gegin, e-keit ma rene er-maez « gast amzer » * diskar-ar-bloaz, e selaoue Paolig, digor bras e c'henou gantañ, a bep eil ar c'hastellour o tibunañ istor Breizh hag ur vatezh kozh gant he marvailhoù pobl leun a ramzed, a wrac'hed hag ivez a seblantoù ken niverus e latar tev ar geunioù.

Ar maread-se eus e vugaleaj tremenet gant ar paotrig e bro gevrinus pradeier ec'hon ha gwak an Aff hag an Oult a laoskas war e galon ur siell a dlee padout keit hag e vuhez.

Distreiñ a ra Paol da Skolaj Roazhon ar bloaz war-lerc'h, da lavarout e 1831, met adalek mar kav amzer vak, ar pezh a blij dezhañ ez eo ober e voutedeo a-dreuz eskoptioù kozh Roazhon, Dol ha Sant-Malo. Ne skuizhe ket o vont war droad hag en un devezh-bale ez ae betek Felger, Gwizhurieg pe Gwizian. Perak foetañ kement a hent ? Ac'hanta fellout a rae d'ar paotr yaouank anavezout e vro hag e bobl, ne c'hwite kammed d'ober kaoz gant ar gouerien e rannyezh Breizh-Uhel desket gantañ e bro Redon. Ha kaierañ a rae kontadennoù a bep seurt e-lec'h ma kav hengoun e bobl deut a rumm da rumm betek ennañ, pezh a laka e galon da dommañ ha da dridal.

Tapet e vachelouriezh gantañ da c'hwezek vloaz, Paol a zeu da vezañ studier war ar Reizh, ar c'hiz en e familh, met e spered a zo troet kentoc'h gant al lennegezh. Tremena ra e nozvezhioù o lenn bernioù romantoù. Sot-nay eo gant oberennoù Shakespeare, Chateaubriand, Byron, Victor Hugo, Balzac, George Sand, Gözlan, Pixérécourt, ha muioc'h c'hoazh gant romantoù Walter Scott. Entanañ a ra ar skrivagnerien romantel anezhañ ha n'en deus nemet ur menoz, dont

da vezañ ar Walter Scott breizhat, rak evel evit an istorour Pitre-Chevalier, heñvel a-walc'h eo evitañ stad Vreizh e-keñver Bro-C'hall hag hini Bro-Skos e-keñver Bro-Saoz.

Aotreer war ar Reizh e 1836, Paol Feval a ya da lakaat e anv evel alvokad ha d'ober e lez-varn Roazhon e gantañ (hag e ziwezhañ) difennidigezh evit klask gwennaat ur Yann Gouer diwar-dro, laeret gantañ daouzek yar, goude bezañ savet war glud ar yer ha graet vil dezho ? Ne oa ket fall tamm ebet e vreuradenn ha lakaat a reas ar varnerien da c'hoarzhin, met koll a reas evelkent e brosez gant a valouard a oa e guzuliad.

* « Kastamzer » hervez Jul Gros.

426

Digalonekaet gant ar c'hwitadenn-se pe gentoc'h dre ma n'en doa c'hoant ebet da zerc'hel gant ar vicher, Paol Feval a ya war-lerc'h e blanedenn da Bariz e-lec'h ma ro un eontr dezhañ labour en e di-bank. Met ne vir ket e niz e tu-hont da c'hwec'h sizhun, dre avani ne ra nemet lenn romantoù e-lec'h ober war-dro e varilhoù. Setu ar Roazhonad war ar pavez da ur bloaz warn-ugent. Ne chom ket pelloc'h en e blasoù all. Krog eo da skrivañ, met den ne zegemer e bennadoù kentañ.

Pa ne van ket ur gweneg gantañ, e prenn dor e vañsardenn e straed ar Gerezeg war e gein, evit en em lezel da vervel gant an naon. Eürusamant ez eo tud a-feson e amezeien, dreist-holl ur vaouez yaouank a ra kalz a vad dezhañ en ur ober war e dro gant karantez. Hi eo an hini a adro blaz ar vuhez dezhañ. Kavout a ra Paol ul labour hag a ya gwelloc'h outañ : pennadoù da skrivañ. Gellout a ra gortoz evel-se ac'han ma vo embannet skridoù sinet gantañ e-unan.

Erfin ur gelaouenn a zegemer e zanevell " Kleub ar Reuniged " a voe kavet brav-tre gant al lennerien. Prestik goude eo embannet e romant " Ar Bleiz Gwenn " dre bajennadoù. Kerkent e red e anv a-dreuz Pariz hag e lec'h all hag anavezet eo evel ur romantour ampart ha donezonet kaer. Antenor Joly, rener lennegel ar c'h-Courrier Français, a c'houlenn digantañ skrivañ ur romant war garterioù poblek, paour ha dañjerus Lunden " Misterioù Lunden ", kement hag ober kevezerezh ouzh " Misterioù Pariz " Eujen Sue ha reiñ neud da zirouestlañ d'e embanner. Ne lavarin ket hepken e teuas e daol da vat gant Feval, berzh bras eo an hini a reas e oberenn, evel ma oar an holl.

Etre 1844 ha 1880 e voe adembannet kant tregont gwech e galleg ha graet outi ne oar marteze den pet troidigezh.

Barn didruez a ra ar Breizhad en e levr stad politikel ha buhez kevredadel Bro-Saoz. Ur vreuradenn a bouez eo ivez al levr-se evit frankiz ha dieubidigezh c'hoar tramor Breizh, Iwerzhon. Distreiñ a ray war ar gudenn-se en e oberenn " Diskarg hanternoz " (La quittance de Minuit) ha " Dieuberien Iwerzhon ".

Siwazh, e-kreiz e vleuñv hag e vrud nevez, setu ma kouezh klañv kaer. Savetaet eo, da c'hbras Doue, gant Doktor Pénoyée, un diskibl da Hahnemann, a ra gant ar vezegiezh dre heñvel-zroug. An Doktor Pénoyée n'eo ket un den boutin. E-pad ul lodenn vras eus e vuhez, n'eo ket oc'h ober war-dro an dud klañv e oa, met ar c'hrogennoù aet da fall ! Alc'houezer e oa, desket gantañ lenn hepken goude e bemp bloaz ha tregont. Dimeziñ a ra Paol Feval dre anaoudegezh vat gant unan eus e verc'hed. Ur wreg eus ar c'hentañ e voe avat evitañ. Gouzout a rae homañ ar stek da reiñ kalon ha nerzh d'he gwaz. Eizh a vugale o doe, pevar mab ha peder merc'h.

427

Etre 1845 ha 1875, emañ Paol Feval e barr e vrud, kement a lennerien en deus hag Aleksandr Dumas. Primoc'h-prim e talc'h e romantoù da ziflukañ hag o zroidigezhioù er yezhoù estren a ya bepred o niver war greskiñ. Ar bemzek a viz Gouere 1866, un toullad deizioù goude emgann meur Sadowa, e kaver e Brünn, war daol-noz Bismark, etre div bistolenn, romant diwezhañ ar Roazhonad, " Annaig Lais ".

Karget a enorioù, pemp gwech kadoriad « Kevredigezh Skrivagnerien Vro-C'hall » ha teir gwech prezidant « Oberourien ar C'hoariva », Feval a zo degemeret gant an Impalaer Napoleon III e Kompiegne.

Petra bennak ma n'eo ket ur c'hwil war an aferoù ha m'eo ken brokus ha ma c'heller bezañ, e wreg hag eñ, ez eo toull o daouarn pa vez anv da reiñ an aluzen, daoust dezhañ ivez da zispign kalz gant e eizh bugel, Paol Feval a c'honeze kement a arc'hant ken e oa deut da vezañ pinvidik-bras. Met, siwazh, o klask bezañ pinvidikoc'h c'hoazh evit brasañ mad e vugale, c'hoant dezhañ bezañ seul gentoc'h seul welloc'h e tailh da brenañ peadra dezho, e selaouas un ali fall, hini ur rener-bank diaviz. Lezel a reas hemañ da lakaat e holl yalc'hadoù war ar « Glad Otomat ». Ha petra a c'hoarvezas ? Ac'hanta, un nebeut a-walc'h a zevezhioù goude e voe klevet e oa aet stal ar Sultan da netra hag en doa taolet e drebez war-lerc'h ar billig. Gwashoc'h eget fall daonet e oa an taol evit hor c'henvroad, aet an triñchin gantañ da heul ar pour, lakaet e noazh-pilh ha ken paour ha ma oa tegouezhout e Pariz. En ur ger, rivinet-mik e oa.

Ponner spontus e voe an taol horzh-se war gokenn al labourer lazh-korf e oa ar Roazhonad. Met, harpet gant e wreg ken kalonek, ne voe ket evelato re zinerzhet, hag eñ da adkregiñ start en e bluenn, d'ober e wellañ-wellaig ha da zuañ paper adarre hep chom da jejuzal. Kement ha ken bihan ma teuas a-benn da addegas a-walc'h a zour d'e vilin.

D'ar c'houlz-se eo an hini e kavas Feval e « hent Damas » evel e sant paeron. Ne fell ket din lavarout en doa paouezet ar romantour da vezañ ur c'hristen dereat. Nann, chomet e oa un den a feiz met pellaet e oa tamm-ha-tamm ouzh lezennoù ha boazioù ar relijion. Adalek ma adkav hent an iliz, e teu da vezañ den a bedenn rik ha devot bras zoken. N'houll ket ken bevañ el lorc'h, evel ma rae muioc'h pe nebeut ha dilojañ a ra evit mont da chom en un ti dister eus ur c'harter poblek. Ne vevo ken nemet evit meuleudi Doue ha karantez an nesañ, dreist-holl ar re baourañ.

428

Dont a reas da vezañ ken kizidik hag ensellus war e zevevioù relijiel ma teu dezhañ damvroudoù-morc'hed e-keñver e oberoù, betek re zoken. Koufoniñ a ra yalc'hadoù ha yalc'hadoù evit adprenañ miliadoù eus e oberoù e ti an embannerien evit o distrujañ. Hag eñ neuze da stagañ gant ul labour tenn ha digalonekaus : klask reizhañ ouzhpenn tregont romant disi betek divlazañ anezho dre re.

Hogen, a-drugarez Doue, e feiz a zegas da Baol Feval ul lañs hag un awen nevez, un eil yaouankiz. Adneveziñ a ra e zoareoù da skrivañ d'an oad ma ne ra, dre vras, ar skrivagnerien nemet derc'hel da ruilhal war an hevelep hent, etrezek an hevelep pal en ur zrailhañ alies ar memes seurt kaozioù. Lakaat a ra bremañ ar Roazhonad muioc'h outañ e-unan hag eus trivliadennoù e galon en e levrioù, ul lusk muioc'h personel ha donoc'h. Embann a ra neuze e oberoù war e vuhez den : " An hent am eus heuliet evit distreiñ da Zoue " (Les étapes d'une conversion) hag an triad " Marv an Tad ", " Per Blot ", " Ar Pask kentañ " ha goude " Penaos on bet skoet gant ar C'hras " (Le Coup de Grâce) e-lec'h m'eo dibunet gantañ barrioù arnev e vuhez ha dreist-holl e golloù arc'hant. Darm o deus kavet e oa al levr-se ur benn-oberenn.

D'ar c'houlz-se e skrivas ivez " Kastellpaour ", ur romant ha n'eo ket lec'hiet e Bro-Roazhon, met e-kichen An Uhel (Uzel), nepell eus Mur, e-lec'h m'en doa prenet e vreur ur maner. Gwelet e vez el levr pegen sot e oa chomet ar skrivagner gant rannyezh Breizh-Uhel. N'eo ket, anat, an oberenn-se unan eus ar re wellañ nag ar muiañ anavezet ha diaes-tre eo deut da gavout.

N'eo ket ul labourer ez eo ken Paol Feval, ur galeour ne lavarant ket hag a embann betek pevarzek romant a-hed ur bloavezh hep paouez da zerc'hel da skrivañ ar pezh a dle bezañ ul levr meur " Romant ar re Baour " ha ne c'hell ket kas da benn, siwazh. Rak, siwazh ivez, n'en deus ket echu gant e daolioù droukchañs. Re gredik eo chomet c'hoazh hag asantiñ a ra fiziout e beadra en ur c'hwiblaer

fall. Skarzhañ a ra al laer en tu all d'an harzoù gant e yalc'had. Gwashoc'h e c'hoarvez c'hoazh koulskoude gant hor c'henvroad, mervel a ra e wreg. Klañv eo Paol gant ar glac'har ha diwar an taol-se ne adsavo ket. Echu eo dezhañ, ne c'hell mui skrivañ ha ne raio ken nemet bevañ-bevaik. Mervel a ra an 8vet a viz Meurzh 1887, en e zekvet bloavezh ha tri-ugent, e Pariz, e ti Breudeur Sant Yann Doue e lec'h ma oa fellet dezhañ echuiñ e vuhez.

429

Lavaret ez eus bet e oa Paol Feval an Aleksañdr Dumas breizhat. Evel m'hon eus gwelet, eñ a felle dezhañ kerzhout war roudoù Walter Scott. Ac'hanta, tennañ a-walc'h a ra d'an daou-se. Evel an hini kentañ ez eo pinvidik-mor e ijin-spered, e faltazi. Dont a ra an awen d'an eil ha d'egile, n'eo ket evel ur ruzelennig dour, met ur froud fonnus, eonek, trouzus ha didrec'hus. Evel Dumas, gouzout a ra Paol Feval, dre e anien, reiñ buhez ha stumm d'e zanevelloù, gwevn ha soutil eo ken ez eo ha lakaat a ra, hep skuizhañ, paotred ha plac'hed e romantoù da loveal, e darvoudoù niverus ha liesseurt.

Petra a ra da Feval teurel da Walter Scott ? Gwelloc'h istorourien avat ez int an eil hag egile eget Dumas, dre ma chomont tostoc'h da spered an istor. Evit ar munudoù avat, ne sell ket Feval bepred ken berr ha Scott.

Ne gaver karantez-vro ebet e levrioù Dumas, hag aze ez eo disheñvel-krenn eus an daou all hag a zo Kelted, stag pep hini anezho ouzh e vamm-vro dalc'het dindan gazel-ge gant an estren. Evit ar pezh a sell ouzh Feval, ul lodenn vat eus e nerzh, ar pep gwellañ eus e awen hag e ijin adenn eus karantez Breizh, bro e gavell hag e galon. Sot-dall eo gant hengoun evro, gant he fobl ha pep tra a sell outi, ha war ar poent-se ez eo heñvel-breur ouzh Walter Scott.

Evel m'en deus lavaret A. Delaigue en e levr " Paul Féval ", Dumas a zo « Arbennigour ar romantoù avanturioù, o kas prim-ha-prim e dud eus an eil darvoud d'egile ». Reut evel bizhier koad eo alies an dud-se ha parlampik, evel ma vez lavaret e Bro-Dreger, lammerien froudennek, kadarn pep hini anezho peurvuiañ evel ul leon ha kreñv evel ur marc'h, met yen e benn hag hep kalz a galon nag a ene. Er c'hontrol ar pezh a ra harozed eus paotred ha merc'hed Feval ez eo kaerder hag uhelder o spered. Mont a ra romantoù Dumas war-raok dre zarvoudoù dic'hortoz renet alies gant an taolioù degouezh, an taolioù chañs e gwirionez, taolioù filigodenn (chifrodenn) an oberour.

Re Feval ne c'hellont mont war-raok hag echuiñ nemet hervez temz-spered ha trivliadennoù an den.

430

Evel just ne c'heller ket lavarout en deus tennet Paol Feval e oberenn a-bezh eus e garantez evit Breizh. An oberoù-se, lakaomp d'an nebeutañ daou c'hant levr, ez eus kaoz enno eus mil ha kant a draoù a sell ouzh an holl amzerioù hag ar bed holl. E tu-hont da Vreizh, bale a reer gant Feval en Iwerzhon, e Bro-C'hall, en Alamagn, e Bro-Spagn hag Italia, da bep koulz eus an istor, kerkoulz en amzerioù dam-ankounac'haet ar Grennamzer ha maread lufus ha leun a derzhienn hag a verv an Adginivelezh betek ar c'hantvedoù diwezhañ.

Setu amañ penaos e c'heller kenstrollañ e oberennoù :

- Romantoù " Kleze ha Gwad " (Kab ha kleze) :

« Ar marc'hegour Fortun », « Ar c'habiten Tasmant », « Flamberj », « An Hini Tort », unan eus ar re ez eo an aesañ kavout anezhañ.

- Romantoù avanturioù :

« Yann an Diaoul », « An dilhadoù du », « C'hoari an Ankou », « Kompagnuned an Teñzor » « Straed Jeruzalem », « Ar c'hontilli aour », « Kae an houarnaj », « An Ene diwelus », « An hini bev diwezhañ ».

-Romantoù dezrannañ :

« Genou houarn », e-lec'h m'eo taolennet resis Kêr Roazhon « derou an XIXvet kantved, goude distro ar v-Bourboned, « Annaig Lais ».

Aze eo ret ivez menegiñ al levrioù skrivet gant Feval war e damm buhez goude bezañ deut den a gredenn rik.

- Romantoù breizhek :

Dereat eo ober ur strolladenn ispisial outo, daoust ma vefe tu da lakaat anezho en daou rumm kentañ : « Ar Bleiz gwenn », « Feunteun ar perlez », « Rollan troad-houarn », « Ar steredenn gaer », « Koadeg Roazhon », « Ar c'hontadennoù breizhat », « Koantenned an Noz », « Ar pesk aour », « Kentañ avantur Kaourintin Kemper », « Ar Vleizez » ha « Valentina a Roc'han », « Boudig an Aod », kendalc'het gant « D'an hini gaerañ », « An Den Houarn », « Kastell-paour », ha kalz-kalz re all.

- Istor :

« Marzhoù Menez Sant-Mikael » (Les Merveilles du Mont Saint-Michel) ha « Jezuisted ».

431

- Pezhioù-c'hoari :

Daoust ma n'eo ket morse troet Feval war ar c'hoariva, tennet en deus eus e romantoù, gant skoazell kenlabourerien, seitek drama.

- Pennadoù a bep seurt:

E-leizh a zo anezho, leun a virvilh hag a nerzh-kalon, ken ez eo ur misi o lenn. Kavet e vezont en ugent kelaouenn wellañ ar maread.

Birvilh ha berv-kalon ar skrivagner a gaver ivez en un niver souezhus a lizhiri leun a spered hag a fent, e galleg, e saozneg, en alamaneg, e spagnoleg, yezhoù a zeue bravik gantañ strewet bremañ e pevar c'horn ar bed, pe Europa d'an nebeutañ.

Aet da glask fred da Bariz, evel hon eus gwelet, chom a reas Feval ereet eno, evel meur a zen a bluenn. « Zo kaeroc'h, tremenet en deus er gêr vras-se (darempredoù en doa, anat, gant meur a genvroad) ar pep sklaerañ eus e vuhez ha n' eo ket lavaret en defe bet goulennet zoken degas e gorf pe ur relegenn bennak outañ da Vreizh. Ac'hanta, ne oa koulskoude netra uheloc'h en e galon, goude doujañs Doue, eget karantez e vro ha chomet eo atav feal dezhi ».

« Sachet e veze war ar c'hloc'hig » (hini e di kaer an 88vet, straed an Termoù), eme unan eus e vignoned, « hag en em gaved e Breizh ». Ur plac'h he c'hoef a zeue da zigeriñ, rak bet en deus betek peder matezh, pa oa e-kreiz e vrud, hag ar mitizhien-se a zeue holl diouzh trowardroioù Kemper, bro tiegezh e vamm. Bez' en doa ur burev, unan bras-divent a oa heñvel-poch ouzh sal ur maner e Breizh. E-pign ouzh ar mogerioù, ardamezioù brasañ ha koshañ tiegezhioù hor bro : Roc'han, Avaogour, Laval, Belmaner, hag all... Er podoù, torkadoù balan ha bokedoù brug. Mestr an ti, pa veze ur romant breizhek gantañ war ar sterb, en em wiske e giz ar Vro evit en em santout tostoc'h outi hag ivez evel evit gwiriekat ar pezh a skrive.

Hag al lodenn vreizhek-se eus e oberenn eo an hini goantañ - hag ur flipad ! -, an donañ ha gwirañ, an hini a zalc'her c'hoazh da lenn tamm pe damm hag a chomo war-lerc'h hor rummad-ni ha marteze meur a hini all.

A-raok klozañ eo ret spisaat eo bet Paol Feval ur romantour poblel. Dilezet buan a-walc'h gant lennerien Bro-C'hall, Paol Feval en deus dalc'het da

vezañ ar romantour a blije ar muiañ da Vreizhiz yaouank betek ar brezel bed diwezhañ, da vihanañ e Breizh-Uhel.

432-433

En Naoned, e Roazhon, e Felger, e Sant-Malo, e veze kavet e romantoù alies, gant goloennoù skedus, da brenañ e ti pep levrier, e stalioù digor ar plasoù-kêr ha tiez hent-houarn. Gellout a raed kaout anezho da lenn e levraouegoù ar skolioù hag ar parrezioù. A-drugarez d'ar romantoù-se he deus bountet, kresket ha bleuniet karantez Vreizh e kalon meur a hini ac'hanomp, hag evidon-me eno eo an hini em eus kavet da gentañ al lorc'h da vezañ Breizhad hag ar c'heuz d'ar frankiz kollet. Ya, e levrioù Feval em eus dizoloet da gentañ ene Breizh hag un tanva eus hec'h istor burzhodus.

Ha setu m'eo troet e brezhoneg darn eus oberennoù kaerañ hor c'henvroad Feval. Ra vint lennet gant hor bugale ha bugale-vihan evit ma kresko enno karantez o bro hag ar c'hoant da labourat eviti.

* * *

Oberennoù Paol Feval bet troet e brezhoneg

Roparz Hemon :

« Ar Pesk Aour » (Roazhon Moulerezh-kreiz 1942).

Per Denez :

« Tour ar Bleiz » (Al Liamm).

« Boudig an Aod » (Arvor 1943).

Per Denez hag Ernest ar Barzhlg :

« Ar Bleiz gwenn » (Skol).

« D'an hini gaerañ » (Skol).

« Boudig an Aod » (diembann).

« Ar Vleizez » (diembann).

Ernest ar Barzhig :

« Valentina a Roc'han » (diembann).

Alan an Diuzet :

« Rolan Troad Houarn » (Brud).

Ar berenn he fer aour hag ar c'horf hep ene

Ur wezh e oa ur roue en Frañs hag en devoa tri mab. Fañch e oa anv ar mab henañ, Erwan anv an eil hag Arzhur anv an drivet.

En jardin ar palez e oa ur wezenn-ber hag a roe per aour eus ar c'haerañ. Mes bep noz e vije laeret ur berenn eus ar wezenn, ha den ne ouie piv a oa al laer. Ma oa droukkontant-bras ar roue eus a gement-se.

« Me, ma zad, a laras dezhañ Fañch, e vab henañ, a dremeno an noz kentañ dindan ar wezenn, ur wareg ganen em dorn, ha mar gwelan al laer, ne vankin ket warnañ, »

Setu, pa voe deut an noz, ma 'c'h eas eta Fañch dindan ar wezenn, gantañ ur wareg vat en e zorn, hag e c'hortozas al laer per. An amzer a oa klouar, an oabl steredennet, hag ec'h azeas war ar c'hlazenn, hag e vanas kousket a-raok hanternoz.

An de-war-lerc'h, beure mat, ar roue kozh a zeuas da welet e wezenn-ber.

« Ac'hanta, ma mab, a c'houlennas digant Fañch, gwelet a 't eus al laer per ?

- Nann avat, ma zad, a laras Fañch o'n em zishunañ en ul lamm, n'am eus ket gwelet anezhañ. »

Ar roue a gontas neuze ar per, hag a welas e oa aet unan arre gant al laer.

435

« Allas Ma mab, a laras neuze, n' out ket un diwaller mat ; aet a zo unan arre gant al laer. »

Fañch a stouas e benn, ha ne laras netra.

An noz war-lerc'h, Erwan, ar mab etre-henañ, a c'hoantaas mont ivez da ziwall ar wezenn. Ma c'hoarvezas gantañ penn-da-benn evel gant e vreur henañ : menel a eure kousket a-raok hanternoz, hag an de-war-lerc'h ar beure, pa zeuas ar roue da gontañ e ber, e oa aet unan anezhe arre gant al laer.

Arzhur, ar mab yaouankañ, a c'hoantaas mont ivez d'e dro da ziwall ar wezenn. Mont a eure eta, pa voe deut an noz, gantañ e wareg, evel an daou all. Mes ne vanas ket kousket evelte. Al loar a oa sklaer hag an noz kaer. War-dro hanternoz, e teuas da vezañ teñval, evel pa vije ur goumoulenn o tremen war al loar.

« Petra eo kement-mañ ? » a laras ennañ-unan.

Hag e savas e zaoulagad etrezek an neñv, hag e welas un evn bras hag a guzhe al loar evel ur goumoulenn. Dont a eure war-eeun etrezek ar wezenn, hag, o tremen, e kasas gantañ ur berenn en e veg. Arzhur, hep kaout aon, a dennas war an evn bras, ha kerkent e leuskas ur c'harmadenn spontus, hag ar berenn a oa gantañ en e veg a gouezhas d'an traoñ. Mont a eure kuit koulskoude.

« Tapet eo ! » a laras Arzhur, hag e tastumas ar berenn. An de-war-lerc'h ar beure, ar roue a zeuas arre da welet e wezenn-ber.

« Ac'hanta, ma mab, a laras da Arzhur, eürusoc'h ez out bet eget da vreudeur ?

- Ya 'vat, a gredan, ma zad.

- Gwelomp eta. »

Hag e kontas ar per, hag e laras neuze :

« Allas ! Unan a zo aet arre !

- O ! N'eo ket aet a-bell, ma zad, setu-hi amañ . »

Hag e roas d'e dad ar berenn, lec'h ma oa c'hoazh roud beg al laer.

« Kement-se a zo mat-kaer, ma mab, mes piv eo al laer eta ?

- Ur pikol evn bras, ma zad, un erer, a gredan ; tennet am eus warnañ ur bir, pa oa o vont kuit gant ar berenn, hag en deus leusket ur c'harmadenn spontus, hag ar berenn a zo kouezhet d'an traoñ, mes eñ a zo aet kuit.

- Gouliet a 't eus anezhañ neuze, ma mab, ha marteze ez eo kouezhet un tu bennak war-dro ; klaskomp da welet. »

436

Ha setu-int da glask o-daou. Gwelet a eurejont takadennoù gwad war ar geot hag ar bodennoù, hag o heuilh' ar roudoù-se, ec'h ejont betek ur c'hozh puñs dilezet en kreiz ur c'hoad. Ne welent ket a wad pelloc'h eget eno. Fañch hag Erwan a oa deut ivez.

« Ret eo e ve aet er puñs-se, a larjont.

- Ret eo diskenn e-barzh warnañ, a laras ar roue ; piv a ziskenno er puñs ?

- Me ! » a laras Fañch, ar mab henañ.

Ar roue kozh a rankas mont d'ar gêr er mare-se, hag a laras da dri pe bevar mevel mont gant kerden betek ar briñsed e-tal puñs kozh ar c'hoad. Staget e voe ur gordenn hir ouzh ar c'helorn ; Fañch ac'h eus neuze 'barzh ar c'helorn, hag a voe diskennet er puñs. Ur c'hloc'h bihan a voe laketaus d'ar puñs, ha staget outañ ur gordenn da ziskenn ivez gantañ, evit gallout reiñ da c'hoût pa en devije c'hoant da vezañ tennet er-maez. Ar puñs a oa don, hag ar c'helorn a ziskenne, a ziskenne bepred. Ma teuas aon da Fañch, pa 'n em gavas en un deñvalijenn vras, hag e sachas war gordenn ar c'hloc'h, hag e voe tennet er-maez ar puñs. Erwan a c'hoantaas diskenn e-barzh neuze. Mont a eure un tammig donoc'h eget e vreur henañ, mes aon a zeuas dezhañ ivez, hag e sachas war gordenn ar c'hloc'h, hag e voe tennet er-maez ar puñs.

« D'am zro bremañ ! » a laras neuze Arzhur.

Hag ec'h eas er c'helorn. Ma tiskenne, ma tiskenne bepred, hag ar c'hloc'h ne sone ket. Ma 'n em gavas re verr ar gordenn, hag e voe ret mont da glask unan all da stagañ outi. Ha setu neuze ar c'helorn da ziskenn, da ziskenn arre, e-pad pell amzer, ken e tegouezhas ivez en foñs ar puñs. Arzhur a zeuas neuze er-maez ar c'helorn, hag en em gavas en ur bed all, lec'h na oa netra heñvel ouzh ar bed ouzh-krec'h, nag ar gwez, nag ar bleunioù, nag al loened, na zoken ar sklerijenn. Ma voe souezhet-bras o welet kement-se, mes n'en devoa ket aon koulskoude, hag en em lakaas da vale dre ar bed nevez-se. Ma kavas hep dale ur wrac'hig kozh.

« Pelec'h ec'h et-c'hwi evel-se, Arzhur, mab yaouankañ ar roue Frañs ? a c'houlennas digantan ar wrac'h.

- Da glask an hini a laer bep noz per aour ma zad, mamm-gozh, a laras Arzhur, souezhet-bras o welet ez oa anavezet dre eno ivez.

- O ! Al laer-se a zo mab din, hag hennezh n'en deus ket aon dirazout.

- Ma ! Gwelet e vo, mamm-gozh », eme Arzhur, hag ec'h eas a-raok.

437

Ma 'n em gavas hep dale dirak ur c'hastell hag a oa en-dro dezhañ mogerioù dir, uhel-uhel ; hag a-us d'an nor-borzh e welas kludet an evn a glaske. Kerkent ha ma welas an erer anezhañ, e nijas kuit, gant ur garm spontus. Arzhur, o welet an nor digor, ac'h eas er porzh. Ma welas eno ur briñsez kaer evel an de, hag a laras dezhañ :

« Demat dit, Arzhur, mab yaouankañ ar roue Frañs.

- Ha dec'h ivez, priñsez kaer : c'hwi ma anavez ivez eta ?

- Ya, da anavezout a ran, ha ra vi deuet mat amañ, rak gallout a rafes hon tennañ ac'han, ma div c'hoar ha me. Hon-zeir ez omp merc'hed da roue ar Spagn, hag abaoe pemp bloaz al loen lous-se hag a zo nijet kuit gant ur garm spontus, pa en deus ho kwelet, hon dalc'h dindan gazelge en tri c'hastell, unan dir, hemañ eo, hag un' all arc'hant, hag an drivet aour. Mar gallet dont a-benn da lazhañ anezhañ, e vefomp tennet a boan, hag e c'hallfet kemer da bried an hini ac'hanomp hon-zeir a garfet ar muiañ.

- Kement-se a zo gwall vat, ha da glask al loen-se ez on deut amañ eeun ; met penaos dont a-benn da lazhañ anezhañ, mar nij kuit bep tro ma tostain dezhañ ?

- Me ac'h a d'ho kas betek ar c'hastell arc'hant, lec'h ma 'z eo aet. Eno am eus ur c'hoar hag a zo koantoc'h ha kaeroc'h egedon. »

Hag ec'h eas gantañ betek ar c'hastell arc'hant, na oa ket gwall bell ac'hane. An erer a oa eno ivez kludet a-us d'an nor-borzh, evel er c'hastell dir. Pa welas Arzhur gant ar briñsez, e nijas kuit arre, gant ur garm spontus. Priñsez ar c'hastell dir a zistroas d'he c'hastell, hag Arzhur ac'h eas neuze en porzh ar c'hastell arc'hant hag a welas eno ur briñsez all kalz koantoc'h ha kaeroc'h eget an hini gantañ, hag e teuas etrezek ennañ, o vousec'hoarzhin, hag e laras dezhañ :

« Ra vi deut mat amañ, Arzhur, mab yaouankañ ar roue Frañs.

- C'hwi ma anavez ivez eta, Priñsez kaer ? a c'houlennas diganti Arzhur.

- Ya, hoc'h anavezout a ran, ha goût a ran ivez da betra ez oc'h deut amañ.

- Da glask an evn bras-se a oa kludet war dor ar porzh pa 'z on arruet, hag a zo nijet kuit kerkent ha m'en deus gwelet ac'hanon.

438

- O ! Mar gallet dont a-benn d'hon tennañ, ma c'hoarezed ha me, eus a zindan veli al loen lous-se, pebezh vad a rafec'h dimp ! Ha neuze e c'hallfec'h dibab da bried an hini ac'hanomp hon-zeir a garfec'h ar muiañ.

- Ober a rin eus ma gwellañ, Priñsez ; mes penaos gallout dont a-benn d'hen lazhañ mar nij kuit bep tro evel-se ?

- Aet eo d'ar c'hastell aour, lec'h am eus ur c'hoar all kalz koantoc'h ha kaeroc'h egedon ; me ac'h a d'ho kas betek eno. »

Hag e kasas anezhañ betek ar c'hastell aour. An erer a oa eno arre kludet

a-us d'an nor-borzh, ha pa welas Arzhur o tont gant ar briñsez, e nijas kuit arre, gant ur garm spontusoc'h eget an div dro all.

Arzhur ac'h eas er porzh hag a welas eno ur briñsez all, koant ha kaer evel an heol, hag a zeuas ivez etrezek hen, o vousc'hoarzhin outañ, hag a laras dezhañ :

« Ra vi deuet mat, Arzhur, mab yaouankañ ar roue Frañs ! Me oar petra ez out deut da glask amañ. Mar gallez hon tennañ eus a zindan veli al loen lous-se hon dalc'h amañ dindan gazelge, ma c'hoarezed ha me, pebezh vad a ri dimp ! Ha neuze e c'halli dibab evit da bried an hini a gari ar muiañ ac'hanomp hon-zeir.

- Mes penaos e fell dec'h e teufemp a-benn d'hen lazhañ, Priñsez, pa nij kuit kerkent ha ma wel ac'hanon ?

- Mar laret bezañ fidel din, me a gavo an tu d'ho lakaat da zont a-benn anezhañ ?

- Ya, Priñsez kaer evel an heol, me a vo fidel dec'h betek ar marv.

- Chomet amañ ganen, hag an erer a zistroo hep dale, ha neuze me a laro dit petra da ober evit dont a-benn anezhañ. »

Arzhur ne eure ket a c'hourc'hemennou hag a chomas gant ar briñsez en he c'hastell, hag, an drivet de, an erer a zistroas da gludañ a-us d'an nor-borzh, hag eñ trist ha stumm klañv dezhañ.

Ar briñsez a laras neuze da Arzhur, o reiñ dezhañ ur c'hleze :

« Kemeret ar c'hleze-mañ hag it gantañ da azeañ war ur gador en kreiz ar porzh. Harpet dorn ar c'hleze ouzh ho morzhed ha dalc'het e veg d'an nec'h, etrezek an neñv, hag e welfet neuze an erer o tont da nijal a-us dezhañ ; hag e c'harmo spontus, o nijal en-dro, hag ec'h izelao bep tro, ken e teuo da gouezhañ war veg ar c'hleze, ha kerkent e teuo da vezañ un den, hag e kollo e holl galloud warnomp. »

439

Arzhur a gemeras ar c'hleze hag ac'h eas da azeañ gantañ war ur gador en kreiz ar porzh, an dorn harpet ouzh e vorzhed hag ar beg etrezek an neñv, evel e oa laret dezhañ gant ar briñsez. Ha setu kerkent an erer o tont da nijal a-us dezhañ, ha da dreiñ, da dreiñ, gant garmou spontus ; ha bep tro, ec'h izelae hag e tostae, kement ha kement ma teuas da gouezhañ war veg ar c'hleze, hag e voe treuzet holl. Ha kerkent e teuas da vezañ un den, hag e laras da Arzhur :

« Leusk ganen ma buhez !

- Ya, mar sinez din gant da wad e leuski ganen an reir friñsez a zalc'hes dindan gazelge er c'hastell dir, er c'hastell arc'hant, hag er c'hastell aour ?

- Goulenn diganen un dra bennak all, arc'hant, aour kement ha ma kari.

- Nann, an teir friñsez eo ret din da gaout.

- Ac'hanta, pa eo ret koulskoude, ec'h an da sinañ penaos o roan dit. »

Hag e sinas gant e wad. Arzhur a dremenas neuze dre an tri c'hastell hag a gasas gantañ an teir friñsez bete toull ar puñs, evit distreiñ gante da balez e dad, hag eno e vije graet neuze teir eured, pa oa ur briñsez evit pep hini an tri friñs. Ne youlas ket ober e zibab ivez ken e vije distro d'ar gêr.

Ar c'helorn a oa chomet e foñs ar puñs. Priñsez ar c'hastell dir ac'h eas e-barzh da gantañ, hag Arzhur a sachas neuze war gordenn ar c'hloc'h bihan evit laret sachañ ouzh-krec'h. Mes a-raok e kemeras unan a votoù ar briñsez, ur voutez

vihan dir eus ar c'hoantañ. Tennet e voe neuze ar c'helorn ouzh-krec'h. Mevelien a sache war ar gordenn, ha Fañch hag Erwan a oa eno ivez e-tal ar puñs. Pa weljont kaerañ da briñsez a oa er c'helorn, he c'hoantajont o-daou, hag ez oant o vont da 'n em gannañ diwar he fenn, pa laras ar briñsez :

« Na it ket da 'n em gannañ diwar ma fenn, Priñsed yaouank, rak koantoc'h ha kaeroc'h egedon a zo ouzh-traoñ ; diskennet ar c'helorn hag e welfet. »

Hag e voe diskennet ar c'helorn a-nevez, ha priñsez ar c'hastell arc'hant ac'h eas e-barzh neuze, hag a leuskas ivez gant Arzhur unan he botoù, ur votezig arc'hant ar c'hoantañ. Pa zeuas er-maez ar puñs, setu arre an daou briñs prest da 'n em gannañ diwar he fenn, pa laras ivez :

« Na it ket da 'n em gannañ diwar ma fenn. Priñsed yaouank, rak ur briñsez all kalz koantoc'h ha kaeroc'h egedon a zo ouzh-traoñ. »

440

Hag e voe diskennet arre, buan, ar c'helorn ouzh-traoñ. Ha priñsez ar c'hastell aour ac'h eas e-barzh d'he zro, hag a-raok e leuskas ivez gant Arzhur unan he botoù, ur votezig aour eus ar c'hoantañ. Pa zeuas er-maez ar puñs an daou brins yaouank a soñjas o devoa tennet an heol eus ar puñs, ken kaer ha ma oa ! Ma chomjont ur pennad da sellet outi hep gallout laret ger. Ez oant arre o vont da 'n em gannañ diwar-benn ar briñsez, pa laras :

« Na it ket da 'n em gannañ diwar ma fenn, Priñsed yaouank, mes diskennet prim ar c'helorn a-nevez, a-raok ober pep hini e zibab. »

Hag e tiskennjont ar c'helorn, buan, dre ma soñjent a oa c'hoazh er puñs ur briñsez bennak kaeroc'h eget ar re all. Arzhur ac'h eas e-barzh d'e dro, ha gantañ e gleze, hag a oa gwall bounner. Ar vevelien o devoa kalz a boan, an dro-mañ, o sachañ ar c'helorn ouzh-krec'h ; an daou briñs a oa o sellet a-us d'ar puñs gante o devoa mall da welet ar burzhud a zeuje er-maez an dro-mañ. Mes pa weljont penaos ne oa priñsez ebet er c'helorn, mes o breur Arzhur, hen leuskjont buan d'an traoñ. Neuze e teujont d'ar gêr gant an teir friñsez, hag e larjont d'o zad penaos ez oant azdiskennet er puñs, hag o devoa lazhet an erer ha dieubet an teir friñsez kaer-se a zalc'he pell a oa dindan gazelge. Ar roue kozh a c'houlennas neuze :

« Hag ho preur yaouank Arzhur, pelec'h emañ ivez ?

- Allas ! Hon breur Arzhur a zo bet lazhet en emgann enep an erer, un emgann ar gwashañ ! »

Ar roue kozh a voe glac'haret o klevet e oa marvet e vab Arzhur, a gare ar muiañ.

Fañch hag Erwan a vije neuze o vale en o flijadur gant ar priñsezed, ha ne ziskouezent kaout keuz ebet d'o breur yaouank. Bemdez e vije komzet a eureujiñ : mes ar priñsezed a lare bep tro penaos ne vije eured ebet ken e vije kavet da bep hini anezhe ar votez he devoa kollet, pe graet dezhe pep a hini all heñvel-mat ouzh ar re a oa chomet gante. Setu ma oa nec'het-bras ar baotred. Mes e-keit ma klaskont dre ar rouantelezh holl kereer, aourfredour pe marichal da ober ul labour ken burzhudus, gwelomp petra eo deut da vezañ ar paour kaezh Arzhur.

Pa oa kouezhet en traoñ ar puñs, brevet e holl izili, ha darev da vervel, mamm an erer a zeuas hen betek, hag a laras dezhañ :

« Ac'hanta, Arzhur, mab yaouankañ ar roue Frañs, petra a 't eus-te gonezet o lemel digant ma mab e deir friñsez hag e holl c'halloud ? Sell te aze bremañ en ur stad truezus, ha darev da vervel.

441

- Gwir eo, mamm-gozh ; deut d'am sikour, me ho ped.

- Mar karez reiñ a-nevez e c'halloud d'am mab, me da yac'hao raktal !
- Penaos e c'hallfen-me ober se ? eme Arzhur.
- O reiñ din e gleze.
- A-greiz ma c'halon ; setu eñ aze. »

Hag e roas ar c'hleze d'an hini gozh, a roas anezhañ d'he mab, ha kerkent e voe troet arre en un erer. Ar wrac'h a frotas neuze korf Arzhur gant ul louzoù he devoa, hag e savas en e sav, ken yac'h ha biskoazh. Neuze e laras d'he mab an erer :

« Bremañ, mab, e vo ret dit kas mab ar roue Frañs d'e vro.

- Ya, eme an erer, mar am be da zebriñ eus ma c'hoant ?
- Ya, lonker, eme e vamm, bez' az po da zebriñ eus da c'hoant. »

Hag e voe lazhet tri ejen ha c'hwec'h dañvad, ha lakaet war gein an erer. Arzhur a bignas war o gorre holl, hag an evn bras a savas neuze er puñs : « Frrrron ! Frrrron !... » Mes hep dale e laras :

« Un tamm din, naon am eus ! »

Arzhur a droc'has un tamm mat a ejen dezhañ, gant e gleze, hag e lonkas anezhañ kerkent, ha neuze e savas arre un tamm. Mes hep dale e c'houlennas arre :

« Un tamm din, naon am eus ! »

Hag Arzhur a roas dezhañ un tamm all brasoc'h, hag a voe lonket kerkent, ha neuze e nijas arre ouzh-krec'h. Mes prestik e c'houlennas un tamm all hag un tamm all, kement ha ken bihan ma voe debret ar c'hig holl, ejen ha maout, hag ez oant c'hoazh er puñs, hag e fallae an erer, hag e c'houlenne bepred da zebriñ.

« N' am eus ken netra da reiñ dit, loen paour, a lare Arzhur dezhañ.

- Ro din da zebriñ, pe me da leusko d'an traoñ !
- Kalon, loen paour, gwelet a ran ar sklerijenn, n'hon eus ket pell da ober ken.
- Ro din da zebriñ, buan, pe da leuskin d'an traoñ, rak n' hallan ken mont ! »

Setu nec'het-bras ar paour kaezh Arzhur ; penaos ober ? Ma trochas neuze e gof-gar dehou hag e roas anezhañ da zebriñ d'an erer.

442

« Mat eo, a laras an erer, mes gwall nebeut a zo anezhañ. » Hag ur pennadig goude e c'houlenne arre :

« Ro din un tamm da zebriñ, rak n' hallan ken mont ! »

Hag Arzhur a droc'has e gof-gar gleiz, hag hen roas da zebriñ d'an erer. Mes allas ! ne zaleas ket da c'houlenn arre da zebriñ. Evit diverrañ, Arzhur a droc'has c'hoazh e ziv bastell-revr, hag o roas da zebriñ d'an erer, an eil goude eben. Neuze ec'h ejont er-maez ar puñs. An erer a oa gwall skuizh ha gwall fall ; mes Arzhur a oa falloc'h c'hoazh ; ken fall e oa, ma laras d'an erer :

« Gra un dra evidon c'hoazh, a-raok mont kuit.

- Petra eo ? a c'houlennas an erer.

- Sell en pe stad ez on ! Mervel a vo ret, se a zo sklaer ; ac'hanta gra ouzhin doc'htu ; debr an nebeut a chom c'hoazh eus ma c'horf, mar karez ; n'am bo ket kement a boan.

- Nann, eme an erer, ne rin ket se, mes ez an da reiñ dit kement am eus kemeret dit. »

Ha kerkent e tisonkas an div bastell-revr hag an daou gof-gar, en o fezh, hag e lakaas pep tra en e lec'h, hag e frotas pep gouli gant un tamm a louzoù e vamm, a oa deut gantañ ha kerkent Arzhur en em gavas ken yac'h ha biskoazh. A-raok nijal kuit, an erer a laras dezhañ c'hoazh :

« Tenn din bremañ ur bluenn eus ma lost, ha mir anezhi ervat, ha mar az pe ezhomm ac'hanon biken c'hoazh, tosta anezhi eus an tan, hag en em gavin kerkent lec'h ma vi. »

Arzhur a dennas ur bluenn eus lost an erer, hag hemañ a nijas kuit neuze : mes a-raok mont e laras dezhañ c'hoazh penaos en devije da ziwall eus ar C'horf-hep-Ene, hag a glaskje ober droug dezhañ.

Arzhur a zeuas war-eeun da Bariz. Evel ma oa gwisket fall, goude holl kement a oa c'hoarvezet gantañ, e tiskennas en un ostaleri dister, hag e c'houlennas :

« N'eus netra a nevez en Pariz ?

- Ya da ! Ha ret eo e teufec'h a bell evit n' ho pe ket klevet petra a zo.

- Petra eo eta ?

- Daou vab ar roue a zo o vont da zimiñ, hag e vo gouelioù, ha festoù, ha c'hoari gaer.

- A ! Daou vab ar roue a zo o vont da zimiñ ? Da biv ivez eta ?

- Da ziv briñsez, ar re gaerañ a zo bet gwelet biskoazh.

- A be vro eo ar priñsez-se ?

443

- Ne ouzer ket mat a belec'h e teuont ; mes setu a larer : - Ar roue kozh en deus en e jardin ur wezenn-ber burzhodus hag a ro per aour ; ur pennad 'zo e vije laeret ur berenn bep noz, ha n' halle den dont a-benn da c'hoût piv a oa al laer. Mab henañ ar roue, ar priñs Fañch, o welet kement-se, ac'h eas da dremen un noz ouzh troad ar wezenn, gantañ ur wareg vat en e zorn, evit tennañ war al laer, n'eus forzh piv e vije. Mes menel a eure kousket, hag an de-warlerc'h ar beure e oa aet arre ur berenn gant al laer. An eil mab, ar priñs Erwan, ac'h eas an noz war-lerc'h da ziwall ar wezenn, hag e c'hoarvezas penn-da-benn evel an noz a-raok : menel a eure ivez kousket, hag an de-war-lerc'h ar beure ez oa arre ur berenn nebeutoc'h er wezenn. Neuze mab yaouankañ ar roue, ar priñs Arzhur, ac'h eas ivez d'e dro da ziwall ar wezenn, mes hemañ ne gouskas ket, evel an daou all. War-dro hanternoz, e welas un evn bras, un erer, a larer, hag a zeuas war-eeun d'ar wezenn, hag a gasas ur berenn gantañ en e veg. Mes pa oa o vont kuit gant e berenn, ar priñs yaouank a dennas warnañ, hag e leuskas ar berenn d'an traoñ, hag e nijas kuit gant ur garm spontus. Pa voe deut an de, an tri friñs yaouank hag o zad en em lakaas da glask an erer, dre ma kredent ez oa kouezhet un tu bennak war-dro. O heuliañ ar gwad a oa kouezhet eus e c'houli, ec'h ejont betek ur c'hozh puñs dilezet a oa er c'hoad. Eno e paouezjont da welet gwad, hag e larjont : « Aet eo er puñs-se ! ». Ar yaouankañ eus an tri breur, ar priñs Arzhur, a ziskennas da gentañ er puñs, ha ne voe ken gwelet goude, ar paour kaezh !...

- Me oar vat an erer a zebras anezhañ, a laras Arzhur.

- Ret eo krediñ, eme an ostiz, hag evel-se e lar ivez an daou briñs all, a ziskennas ivez 'barzh ar puñs, hag a zegasas gante an teir friñsez koant ha kaer am eus komzet anezhe dec'h.

- Ha gwir ? Evel-se eta a zo teir friñsez, ha ne zimez nemet div anezhe ?

- Ya, teir friñsez a zo, ha mar ne vije ket marv ar priñs Arzhur, an tri friñs o devije bet pep a hini anezhe, hag e vije bet gwelloc'h evel-se.

- Gwir a laret ; mes n'eo ket graet c'hoazh an eureujoù ?

- Nann, n' int ket graet c'hoazh ; ar priñsezed o deus kollet pep hini ur votez, hag e laront bremañ ne zimezfont ket, ken e vo kavet dezhe o botoù, pe graet dezhe pep a hini all heñvel-mat ouzh ar re a zo chomet gante, ha, kaer a zo klask a bep tu, ne gaver na kereer, nag aourfredour, na marichal da c'hallout ober ul labour ken burzhudus, rak unan ar botoù a zo en dir, unan all en arc'hant, hag unan all en aour. »

444

Arzhur, goude bezañ klevet kement-se holl, a soñjas ennañ e-unan ne oa ket gwall zrouk c'hoazh.

An de-war-lerc'h ar beure ec'h eas da gavout ur marichal eus kêr, hag e laras dezhañ :

« Me a zo ur paour kaezh den hep labour, mar karfec'h ma c'hemer da vevel ?

- Labouret hoc'h eus gant ur marichal bennak ?

- N' am eus ket labouret c'hoazh en ti marichal ebet, mes da skeiñ war an tomm e vin mat bepred. »

Kemeret e voe, dre druez, da skeiñ war an tomm.

An de-war-lerc'h e laras evel-hen d'e vestr :

« Klevet am eus laret a zo en palez ar roue teir friñsez a vro bell hag a glask un oberour da ober dezhe pep a votez, ha ne gavont hini en Pariz da c'hallout o ober.

- Ya, gwir eo, a laras ar marichal.

- Ac'hanta, mestr, gret 'vel ma larin dec'h, hag en em gavfet mat a gement-se : it d'an palez, goulennet ar votez dir, hep aon ebet, ez oc'h den da ober unan all hag a vo heñvel-mat outi.

- Penaos e fell dec'h e c'hallfe ur paour kaezh marichal evel-don-me ober ul labour evel hennezh, pa n'eus na kereer, nag aourfredour, na marichal en kêr, nag er rouantelezh holl da c'hallout hen ober ?

- It, pa laran dec'h, ha me a raio al labour ; goulennet dek mil skoed, mar deu ho taol da vat, hag e vefont roet dec'h. »

Mont a eure ar marichal d'ar palez ; roet e voe dezhañ ar votez dir, hag eizh de da ober unan all heñvel outi.

« Penaos e c'halli-te biken dont a-benn da ober ul labour ken burzhudus ? a laras da Arzhur, o rein dezhañ ar votez.

- Bezet hep aon, ha ma lest da ober, » a laras Arzhur.

Koulskoude Arzhur a skoe bemde war an tomm d'e vestr, ha ne oa ket nec'het, hervez doare, gant ar votez dir en devoa da ober, ha pa vije komzet dezhañ anezhi, e lare :

« Bast amzer a-walc'h am eus, na gemeret ket nec'hamant gant se. »

Mes ar marichal ne oa ket ken disourci hag e touge dija kañvoù an dek mil skoed.

445

An noz a-raok ma ec'h achue an eizh de, Arzhur a dremenas an noz penn-da-benn e-unan er c'hovel, evit ober ar votez dir, a lare.

An de-war-lerc'h ar beure, kerkent ha sav-heol, ar mestr a oa e-kichen dor ar c'hovel o c'houlenn digor. Arzhur a zigoras dezhañ, hag e c'houlennas kerkent :

« Ac'hanta, graet eo ar votez dir ?

- Ya, graet eo ; setu-int aze o-div, laret din pehini eo an hini am eus graet. »

Hag e sellas oute o-div, pizh, o zroas, o distroas, hag o c'havas heñvel-mat an eil ouzh eben. Setu ma oa stad ennañ hag e redas gante d'an palez. Laret e voe da briñsez ar c'hastell dir e oa degouezhet ar marichal, ha gantañ an div votez. Dont a eure, hag e kemeras an div votez eus dorn ar marichal, hag e sellas oute, pizh, hag e tiskouezas bezañ souezhet-bras.

« Piv en deus graet al labour-mañ ? emezi.

Me, Priñsez, a laras ar marichal.

C'hwi ? ne rafet ket se da grediñ din-me ; gwelet e vo diwezhatoc'h.

- Evit diskouez dec'h penaos ez eo me, ha nann un' all, Priñsez, mar hoc'h eus ul labour all bennak eus ma micher da reiñ din da ober, gret, hag e vefet kontantet.

- Ec'h an da laret da unan ma c'hoarezed dont da gomz ganec'h ; gortozet aze. »

Hag ec'h eas kuit, goude bezañ roet da Arzhur an dek mil skoed a oa laret deiñ dezhañ.

Priñsez ar c'hastell arc'hant a zeuas hep dale, hag a roas d'ar marichal he botez arc'hant, hag a laras dezhañ :

« Gwelet am eus ar votez dir hoc'h eus degaset d'am c'hoar henañ ; ha c'hwi a vefe den da zegas din ivez unan all heñvel-mat ouzh homañ ?

- Ya avat, Priñsez, ma roet din ugent mil skoed ?

- Kaset ar votez ganec'h ha mar degaset din div heñvel-mat an eil ouzh eben, a-benn eizh de amañ, ho po ugent mil skoed. »

Ar marichal kozh a zistroas d'an gêr gant ar votez arc'hant, hag a roas anezhi da Arzhur, o c'houlenn digantañ hag-eñ e vije den da ober unan all heñvel-mat outi. Arzhur a laras dezhañ e c'halle kousket sioul war gement-se, ar votez a vije graet a-benn an eizh de, hag en devije arre ugent mil skoed. Hag a dra wir, a-benn ar c'houlz laret e oa graet al labour, hag ec'h eas arre ar marichal kozh d'ar palez, ha gantañ div votezig arc'hant ar c'hoantañ, hag heñvel-mat an eil ouzh eben, hag en devoe arre ugent mil skoed, hag e oa stad bras ennañ.

Evit diverrañ, ober a eure ivez da briñsez he c'hastell aour ur votezig aour ar c'hoantañ, hag en devoe an dro-se tregont mil skoed.

Mes pa oa o vont kuit gant an arc'hant, an teir friñsez a laras d'ar roue kozh, a oa eno, an dro-se :

« Gret derc'hel amañ an den-se, Aotrou, ha kaset soudarded d'e c'hovel, gant urzh da zegas amañ an oberour estren a zo eno, rak hennezh, ha nann un' all, en deus graet dimp adkavout hon botoù. »

Ma voe graet evel ma c'houlenne ar priñsez, hag ar priñs Arzhur, dindan dilhad ur marichal a voe degaset d'ar palez, hag ar priñsez a estlammas kerkent ha ma weljont anezhañ :

« Eñ eo ! Hennezh an hini en deus hon lemet eus a zindan gazelge ! Penaos n' anavezet ket, Aotrou, ho mab yaouankañ, ar priñs Arzhur, a zo laret dec'h e oa marv !... »

Arzhur en em strinkas etre divrec'h e dad, hag e skuilhjont daeroù a joa o-daou. Neuze en em zistroas etrezek e zaou vreur henañ, a oa eno ivez, hag e laras :

« N' ho pet ket aon, ma breudeur, rak me ne youlan ket ober an droug evit an droug, hag ho pardonan a-greiz ma c'halon. E-lec'h div eured ez oac'h en sell da ober, ma zad, e vo bremañ graet teir, rak pep hini ac'hanomp hon-zri a gemero da bried unan an teir friñsez kaer-mañ : me a c'houlenn priñsez he botoù aour. »

Ha Priñsez he botoù aour a vousec'hoarzhas ouzh Arzhur, hag a lakaas he dorn en e zorn. Neuze Erwan a c'houlennas Priñsez he botoù arc'hant, Fañch Priñsez he botoù dir, hag hini anezhe ne laras nann.

Ma voe graet neuze kerc'hat ar roue Spagn, tad ar priñsez, ha pa arruas, e voe graet an teir eured war ar memes tro. Eno avat e voe gouelioù, ha c'hoarioù, ha festoù ! Ha pa gomzfen ac'han da warc'hoazh ar beure, n'hallfen ket dont a-benn da laret holl. War-benn ur miz, pe war-dro, ar priñs Arzhur a laras d'e vreudeur :

« C'hwi, ma breur Fañch, a zo ar mab henañ, hag a chomo en Pariz, gant hon zad, ha pa blijo gant Doue hen gervel da vont gantañ, e vefet roue en Frañs en e lec'h. C'hwi, ma breur Erwan, a heuilho hon zad-kaer en e rouantelezh Spagn, lec'h ma vefet roue ivez, un de a zeuo, - ha me ac'h aio gant ma fried da Vourdel, hag evel na glaskan ket an enorioù, ne youlan nemet bezañ dug a Vourdel, ha bevañ eno hep trouz. »

Ar priñs Arzhur a gimiadas neuze ouzh e dad, e vamm, e dad-kaer hag e vreudeur hag e c'hoarezed-kaer, hag ec'h eas gant e bried da Vourdel. Mes pa oa gant an hent o vont, en ur c'harroñs kaer, brav ha sklaer an amzer, setu ma teuas un deñvalijenn vras en kreiz an de ; ur gougoulenn du a ziskennas war ar c'harroñs, hag er-maez ar gougoulenn-se e teuas un dorn bras hag a grogas er briñsez hag he c'hasas gantañ : ha neuze ar gougoulenn a savas arre ouzh krec'h, hag an amzer a zeuas da vezañ kaer ha sklaer evel a-raok. Arzhur a zeuas soñj dezhañ neuze eus ar pezh en devoa laret dezhañ an erer, hag a anavezias penaos ez oa gant ar C'horf-hep-Ene ez oa aet e bried. Setu-eñ glac'haret-holl. Ma teuas soñj dezhañ koulskoude penaos en devoa c'hoazh laret an erer dezhañ, pa en devije ezhomm a sikour n'en devije nemet tostaat ouzh an tan ar bluenn en devoa tennet eus e lost, hag en em gavje kerkent en e gichen. E oa ar bluenn gantañ : lakaat a eure an tan en un toullad delioù ha geot sec'h a oa war vord an hent, tostaat a eure ar bluenn eus an tan, hag an erer a zegouezhas kerkent, hag a laras :

« Petra ' hallan ober evidout, Priñs Arzhur ?

- Allas ! Kollet am eus ma fried ! eme Arzhur.

- Goût a ran kement-se, eme an erer, - gant ar C'horf-hep-Ene eo aet ; goût a rez pelec'h emañ kastell ar C'horf-hep-Ene ?

- Nann, n'ouzon ket.

- Na me ivez siwazh ! Baleet am eus dre galz a vroioù koulskoude, ha biskoazh n' am eus gallet goût pelec'h emañ o chom. Met n'eus ket a forzh, arabat eo dizesperiñ : en em laka en hent da glask da bried, dalc'h da vale, hep koll kalon, ha Doue en devo truez ouzhit. »

An erer a nijas kuit neuze, hag ar priñs en em lakaas en hent, war e droad, en gras Doue hag hep goût etrezek pelec'h mont. Goude bezañ graet kalz a hent, un de an noz a serras warnañ en ur c'hoad bras. Gant aon rak al loened gouez, e pignas war ur wezenn, da c'hortoz an de da zont. Emberr, tri den (laeron vras me oar vat), a zeuas dindan ar wezenn. hag e eurejont tan, hag en em lakajont da zebriñ ha da evañ, ha da gomz eus ar pezh o devoa graet, pep hini anezhe, e-pad an de. Arzhur ne gouske ket, hag a selaoue mat holl kement a larent :

448

« Petra a 't eus-te kemeret hirie ? a c'houlennas ul laer digant ul laer all.

- Un tok burzhodus, hag a dalvezo dimp ; an hini a zoug anezhañ war e benn ne ve ket gwelet.

- Hag a zo mat ! a laras al laer kentañ ; mes me am eus ivez un dra ha n'eo ket fall.

- Lar din petra eo ?

- Gweltrou ha pa o lakaan war ma divhar e c'hallan ober ugent lev bep kammed.

- Hag a zo mat ivez ! a laras neuze an drivet ; me am eus tapet ur wareg ha pa laran dezhi : « Tenn war an dra-mañ-dra ! », e tap bep taol an dra a ve laret dezhi.

- Ni avat a zo paotred bremañ ! a larjont neuze, ha gant an tok, ar gweltrou hag ar wareg e refomp holl kement a c'hoantafomp : chomomp eta hon-zri an eil gant egile, evit mont da vale bro. »

Hag en em lakajont da evañ stank, gant ar joa, kement ha kement ma 'n em vezvjont hag e vanjont kousket, hep dale, en-dro d'an tan. Mes a-raok o devoa laket an tok, ar gweltrou hag ar wareg ouzh brankoù izelañ ar wezenn. Pa welas e oa kousket mat an tri den, Arzhur a ziskennas goustadik hag a dapas hep poan an tok, ar gweltrou hag ar wareg. Lakaat a eure an tok war e benn, 'vit na vije ket gwelet, ha neuze e skoas un taol bras eus e wellañ war benn pep hini an tri laer. Ar re-mañ a zihunas, hag en em lakaas da 'n em gannañ. Hag Arzhur da c'hoarzhin, o welet kement-se. Al laeron souezhet dre ma klevent c'hoarzhin ken tost dezhe ha na welent netra, a eas neuze 'vit kemer an tok, ar gweltrou hag ar wareg : met allas ne oa ken na tok, na gweltrou, na gwareg 'lec'h m' o devoa o laket. Ha setu-int da estlammiñ ha da douiñ, ha da vallozhiñ. Arzhur a oa aet kuit, ha pell ac'hane. Bremañ avat e rae hent ! Mont a rae dreist ar stêrioù bras, ar c'hoadoù, ar menezioù, ar c'hêrioù ; netra ne harze anezhañ bremañ. Pa oa o tremen dre ul lanneg vras-vras, e welas ur wrac'hig kozh o vesa he deñved.

« Pelec'h ec'h ez-te evel-se ? a c'houlennas ar wrac'h digantañ.

- Da glask ar C'horf-hep-Ene, mamm-gozh ; goût a ret pelec'h emañ ?

- Ya avat, me oar pelec'h emañ.

- Pelec'h eta, mammig-kozh, mar plij ?

449

- N'emañ ket gwall bell ac'han ; hep dale ec'h arrui war aod ar mor, hag e weli eno ur c'hastell kaer, hag en-dro dezhañ mogerioù uhel : eno emañ o chom ar C'horf-hep-Ene. Dor ar porzh a gavi digor, mes ne roan ket ali dit da vont e-barzh mar 't eus c'hoant da vevañ ur pennadig c'hoazh. Tri frenestr a zo war ar c'hastell ha bep beure, pa sav ar ramz, e sko tan dre ar prenestroù-se, ken ez eo losket holl pep tra seizh lev tro-dro, ar vein zoken. Ha c'hoant a 't eus-te c'hoazh da welet ar C'horf-hep-Ene ?

- Ya, ret eo din hen gwelet, hag holl kement a laret ne spont ket ac'hanon. »

Arzhur a lemas neuze e weltrou, evit n' aje ket re vuan, hag ec'h eas etrezek ar c'hastell. Degouezhout a eure dirazañ war-dro kuzh-heol. Ar ramz ne skoe ket a dan d'ar c'houlz-se. Lakaat a eure an tok burzhudus war e benn, hag ec'h eas er c'hastell hep bezañ gwelet gant nikun. Gwelet a eure ar ramz ouzh taol gant e wreg. Pa savjont ouzh taol, ec'h ejont da gousket, pep hini d'e gambr. Arzhur a heuilhas e wreg, hep bezañ gwelet. Pa he devoe alc'houezet he dor, e lemas e dok diwar e benn, ha kerkent e wreg a welas hag a anavezaz anezhañ. hag a lammaz en e gerc'henn, o laret :

« O ! Doue, ma fried kaezh, petra oc'h-c'hwi deut da ober emañ ?

- Da glask ac'hanoc'h da zont ganen d'ar gêr.

- Allas ! A-raok ma c'hoarvezfe kement-se, e ve ret lazhañ al loen lous am dalc'h emañ, ha se a zo gwall ziaes, rak hennezh n' emañ ket e vuhez en e gorf : ur C'horf-hep-Ene eo, ma mignon kaezh !

- Pelec'h eta emañ e vuhez, mar n' emañ ket en e gorf ?

- Allas ! N' ouzon ket se.

- Ret e vo hen goût en ur stumm bennak koulskoude. Warc'hoazh ar beure, pa vefet o tijuniañ gantañ, laret dezhañ penaos ho po graet un huñvre evel-hen - e vo degouezhet e-pad an noz listri ho tad evit ho tennañ digantañ, ha diskar e gastell ha lemel e vuhez digantañ. Neuze e vo gwelet petra a laro. »

An de-war-lerc'h ar beure, pa oant o-daou ouzh taol, hag Arzhur eno ivez, mes hep bezañ gwelet, rak e dok a oa war e benn, ar briñsez a laras d'ar ramz

« Ma ouvezfec'h petra am eus huñvreet an noz tremen ?

- Petra eta hoc'h eus huñvreet ? Laret.

- Huñvreet am eus en devoa degaset ma zad e listri evit diskar ho kastell ha lemel ho puhez diganec'h.

- A ! Sotañ huñvre hoc'h eus graet aze !

450

- Perak eta ma ve ken sot-se ?

- Abalamour ma 'z on ur C'horf-hep-Ene, ha ne c'hall den ebet ma lazhañ, hag e chomin war an douar betek ar varn diwezhañ.

- Hag abalamour da petra n' hallfec'h-c'hwi ket bezañ lazhet evel un' all ?

- Abalamour n'emañ ket ma buhez 'barzh ma c'horf.

- Ha gwir ? Pelec'h eme-hi neuze eta ?

- A ! Setu ar pezh n' am eus laret biskoazh da zen ebet.

- Gallout a ret hen laret din-me, hep aon ; da biv e fell dec'h hen larfen-me, pa ne welan den nemedoc'h.

- Ac'hanta ec'h an d' hen laret dec'h : en kreiz ar c'hoad bras a zo en-dro d'am c'hastell, e-touez an drez hag ar spern, a zo ur c'havarn don, gant un nor houarn warnañ. An alc'houez a zo 'barzh ma armel. An hini a c'hallfe tapout an alc'houez-se ha digeriñ ar c'havarn... Mes kement-se ne c'hall ket bezañ graet, rak n'eus den war ar bed hag a anavez kement-mañ.

- Nann da avat ! Mes laret din bepred.

- Ac'hanta, an hini a zeufe a-benn da dapout an alc'houez ha da zigeriñ dor ar c'havarn, a gavfe e-barzh ur pikol leon kounnaret ; 'barzh al leon-se a zo ur bleiz, 'barzh ar bleiz a zo ur c'had, 'barzh ar c'had, ur goulm, ha 'barzh ar goulm a zo ur vi, ha 'barzh ar vi-se emañ ma buhez. An hini a lazhe an holl loened-se dastumet an eil en egile, hag a zeufe a-benn da gaout ar vi ha d' hen terriñ war ma zal, hennezh, hepken, a c'hallfe reiñ din ar marv. Mes laret din hag un den, ganet eus ur wreg, a c'hallfe biken ober kement-se ?

- Ne gredan ket avat, ha mar eo gwir kement hoc'h eus laret, e c'hallet bezañ hep nec'hamant gant se. »

Arzhur en devoa klevet holl. Pa 'c'h eas ar briñsez d'he c'hamb, goude ar pred noz, ec'h eas ganti arre, hep bezañ gwelet. Pa voe er gambr, e lemas e dok.

- Ac'hanta, a laras dezhañ neuze ar briñsez, goût a rez bremañ pelec'h eme buhez ar ramz !

- Ya, klevet am eus holl.

- Hag e kav dit e ve gallet dont a-benn anezhañ ?

- Marteze ; gwelet e vo. Tapet din bepred alc'houez ar c'havarn, a zo en e armel, ha ma lest neuze da ober.

- Ma ! Tapout a-walc'h a rin an alc'houez. »

451

Ha dre wir, e-pad ma oa kousket ar ramz, ar briñsez a dapas an alc'houez, hag hen roas da Arzhur. Hemañ ac'h eas gantañ doc'htu d'ar c'hoad, hag a gavas, gant kalz a boan, dor ar c'havarn, e-touez an drez, al linad hag ar spern. Digeriñ a eure an nor, ha kerkent ul leon kounnaret a zilammas, digor e c'henoù evit hen lonkañ. Mes bez' e oa gantañ ur c'hleze mat, trempet en gwad naer-wiber, hag e lazhas al leon, mes gant kalz a boan koulskoude. Neuze e tifreuzas e gof, hag e lammas ur bleiz er-maez. N'en devoe ket a boan o lazhañ ar bleiz, ar c'had hag ar goulm, an eil goude egile, ha setu gantañ en e zorn ar vi a oa buhez ar ramz ennañ. Hastañ a eure neuze mont betek ar briñsez, a gasas anezhañ da gambr ar ramz. Ez oa eno astennet war e wele, hag eñ fall-bras, rak dre ma vije lazhet al loened, e fallae. Arzhur, pa welas ne oa ken da gaout aon dirazañ, a dostaas ouzh e wele, ar vi gantañ en e zorn. Pa welas ar ramz anezhañ, e c'hoantaas sevel ; mes n' hallas ket. Neuze ar priñs a stlapas ar vi eeun war e dal, hag e torras.

Ha kerkent ar ramz hag e gastell a gouezhas en foñs puñs an ifern, gant kurunoù ha daret hag un drouz spontus !

Arzhur hag e wreg n' o devoe droug ebet. Neuze e tistrojont d'ar Spagn, en

ur c'harroñs kaer en em gavas eno hag ac'h ae dre an aer, hag ar roue kozh en devoe kement a joa o welet e verc'h hag e vab-kaer, ma voe neuze, e-pad ur miz penn-da-benn, gouelioù, ha c'hoarioù ha festoù evel n' am eus gwelet biskoazh, me, mes dre ma hun.

Tad-kozh tad ma zad you-gozh, hag a oa aet en pirc'hirinerezh da Sant Jakez a c'h-Galisia, en em gavas eno, dre chañs, hag evel-se a zo bet keloù a gement-se holl e-touez ma re, hag e c'hallet krediñ n'eus ger gaou en kement am eus kontet dec'h.

Kontet gant Gwilherm GARANDEL,
kemener er C'hozh-Varchad (Bro-Dreger).
Priantet evit an embann gant Yann-Erwan ABALAN.

Gwelout ivez " an Toull kurius hag ar C'horf-hep-Ene " kontet gant Eujen Brigant ha dastumet gant Klerg (A. L. niv. 47 p.31, Du-Kerzu 1954), hag " Ar c'horf hep ene " dastumet gant Fanch an Uhel (A. L. niv. 173 p.427, Du-Kerzu 1975).

Azginivelezh al lennegezh ouezelek etre 1900 ha 1916

Er gelaouenn ouezelek " Inniu " e kaver e-pad ar bloavezh-skol, ur bajennad pe ziv savet evit paotred ha plac'hed ar skolioù. Poelladennoù, kentelioù, diskleriadurioù ha displegadurioù gouezelek a bep seurt a vez kavet warno. Ar skrid a roomp an droidigezh anezhañ amañ a zo bet embannet meur a wech war " Inniu".

Ar goulenn bet graet d'ar studierien, er wech-se, a oa : « Displegit azginivelezh al lennegezh ouezelek e-pad ar prantad 1900-1916. Peseurt levezon, hervezoc'h, he devoe an azginivelezh war ar c'hudennoù politikel ha lennegel en amzer-se? »

Hag amañ dindan an displeg kinniget. Soñjet hon eus e c'hellfe ar Vretoned hel lenn gant dudi.

L. A.

*

E tro ar bloaz 1900, Kevre ar Gouezeleg (Conradh na Gaeilge) a oa bevuhezek hag edo an doktor Douglas Hyde (Dúghlas de hIde en iwerzhoneg) o labourat a-zevri ken war ar varzhoniezh ha ken war ar c'homz-plaen. Embannet en doa, er bloaz 1899, un Istor Lennegel eus Iwerzhon e saozneg (Literary History of Ireland) ma tenne ennañ evezh an dud war ar pinvidik ma oa sevenadurezh ar Ouezeled. Entanañ a reas kalon skrivagnerien all. Bez' e raed neuze da gelenn gouezeleg gant levrioùigoù an tad O Growney (O Gramhna). D'an hevelep mare edo ar c'helenner Eoin Mac Neill o studiañ istor Iwerzhon hag e lakeas e levr « Phases of Irish History » reoù all da studiañ istor kozh o bro. Sevel a reas Alice Stopford Green « Istor ar stad iwerzhonat betek 1014 » (History of the Irish state to 1014) hag « Ar sevel hag an disober eus Iwerzhon, 1200-1600 » (The Making hag Undoing of Ireland).

453

Betek-hen e oa daou skourr el lennegezh o vont war gresk. Bez' e oa da gentañ ar seurt lennegezh a vez savet gant kelennerien ha tud-a-studi ; er rummse e lakaer ar skrivagnerien meneget a-raok hag ivez labour an « Irish Texts Society ». Embann a rejont un darn vat eus oberoù ar varzhed a skrivas etre 1200 ha 1600. Moulañ a rejont ivez an « Istor eus Iwerzhon » savet gant *Seathrún Céitinn* en hanterenn gentañ ar 17-vet kantved. *Standish O Grady* a rank bezañ lakaet ivez er rummad-tud-mañ. Dudiet-bras e voe an dud gant an henvojenn o tennañ da gCú *Chulainn* ha tud kempred gantañ. Ul levezon vras en devoe war Yeats ha George Russel.

Kroget e voe e 1900 gant al lennegezh e yezh an dud. An *Craoibhin Aoibhinn* (1) (anv-pluenn Dughlas de hIde) e-unan a oa a-zevri o sevel barzhonegoù hag an tad *Peadar O Laoire* o sevel levrioù e komz-plaen evel *Séadna* (an danvez anezhañ tennet eus ar werinelezh), *An Craos-Deamhan* ; troidigezh un darn eus ar Bibl hag *Imitatio Christi*. Edo *Padraic O Conaire*, an hini kozh, o c'hoari ivez gant e bluenn ken eo brudet « Deoraiocht » (Harlu) ha « Seacht mEua an Eiri amach » (Seizh trec'h an Emsavidigezh).

Pádraig Mac Piarais (Pearse e saozneg) a voe anvet, e 1903, da embanner « *An Claidheamh Solais* » (Ar C'hleze Goulaouüs, kelaouenn ar C'hevre Gouezelek). E-pad 5 bloavezh e labouras evel ur morian da zastum lennegezh ar gouezeleg. Stourm a reas da lakaat ar gouezeleg er skolioù-meur hag ez eas an trec'h gantañ ha gant ar C'hevre pa voe degemeret evel danvez ret evit ar *Máithreánach* (2).

Pleustriñ a reas ivez war gudenn an deskadurezh hag e savas e-unan ur skol ouezelek *Scoil Eanna*. Skrivañ a reas kalz e komz-plaen hag e gwerzennoù hag ez embannas daou skrid diwar-benn ar Fianned « *Bruion Chaorthainn* » ha « *Bodach an Chóta Lachtna* ». Sevel a reas « *Iosagáin agus scéalta eile* » (Isagan ha danevelloù all) ma tisphege ennañ petra e oa buhez bugale ar C'hornog. Buhez an dud en o oad eo a vez kavet dreist-holl en e levr all « *An mháthair agus scéalta eile* » (Ar vamm ha danevelloù all). Diskouez a rae ennañ meurded speredegezh ha kevrin merc'hed ar Gouzelva. Er varzhoniezh, brudet eo an daou varzhoneg-mañ savet gantañ : « *Mise Eire* » (Me 'zo Iwerzhon) ha « *Fornocht do Chonac Thú* », a zo kreñv enno levezon ar politikerezh. Memes tra evit ar barzhoneg « *Bean tSléibhe ag caoineadh a mic* » (Menezia dez o leñvañ d'he mab). Brudet eo ivez er c'hoariva skrivañ a reas « *An Ri* » (Ar Roue). Er bloaz 1912 ec'h embannas ur gelaouenn sizhuniek gouezelek « *Ar Barr Buadh* » ma studie enni ar c'hudennoù politikel, kevredigezhel ha poblet.

454

Evit levezon al lennegezh gouezelek-se e c'heller lavaret e tiwanas kement-se a-ziwarni :

a) Ar skrivagnerien saoznek a voe levezonet ganti hag a ziazezas *Amharclann na Mainistreach* (C'hoariva an Abati) e 1904 : Yeats, Edward Martyn, George Moore ha Lady Gregory. Synge a voe levezonet-bras ganti ivez ; tremen a reas ur pennad hir en Inizi Aran o teskiñ gouezeleg hag o studiañ tud an inizi. Reizh eo ivez menegiñ Pádraic Colum, Lennox Robinson, Séan O Cathasaigh ha George Bernard Shaw.

b) An azginivelezh a levezonas ar skrivagnerien a gemeras perzh en Emsav Pask. En o zouez e voe P. Mac Piarais (Pearse), Tomás Mac Donncha ha Seosamh Pluincéad.

E-keñver kudennoù politikel e tiwanas eus an azginivelezh-se al lorc'h evit ar ouenn. Kompren a reas ar Ouezeled e oa ur vroad anezho, gant ul lennegezh hag ur sevenadurezh dezho o-unan. Stad a voe graet eus ar gouezeleg neket evel en amzer O'Conaill. Ar gelennerien hag an dud lennek a veze stad enno gant traoù o bro hag ar skrivagnerien saoznek zoken a voe a-du gant an azginivelezh. Edo Art O Griofa (Griffiths) o skignañ e gelennadurezh diwar-benn ar ret ma oa da adsevel ekonomiezh ar vro.

(1) « *Ar skourrig dudius* » e brezhoneg.

(2) « *Matriculation* » e saozneg ; Scrúdú m., matriculation, examination.

HANTER-KANT LEVR HON EUS EZHOMM ANEZHO

En deiz ma vo desket ar brezhoneg er skolioù, en holl skolioù Breizh-Izel, a lavaran, - ha n'emañ ket an deiz-se marteze ken pell ha ma kreder, - kalz aesoc'h e vo embann levrioù brezhonek eget bremañ. Ma rankfed gortoz betek di avat evit embann levrioù, aon a zo da gaout na zeufe an deiz-se biken. Ma vez digoret tamm-ha-tamm dorioù ar skolioù d'ar yezh, ez eo en abeg ma 'z eus en em gavet tud da embann kelaouennoù ha levrioù, tud da bleustriñ war ar brezhoneg skrivet, atav niverusoc'h, er bloavezhioù diwezhañ.

Al levrioù embannet a zo aet ivez war wellaat. A-raok ar Brezel Bras, ne veze moulet e Breizh-Izel, koulz lavarout, nemet, - ouzhpenn al levrioù a relijion, - kontadennoù ha barzhonegoù, e pep rannyezh hag e pep doare-skrivañ, gant un droidigezh c'hallek alies war ar marc'had.

Seurt levrioù ne vezont mui nemeur gwelet er mareoù-mañ, ha pa vezont gwelet, kouezhañ a reont dindan dismegañs an holl. Bez' ez eus hiziv peadra da lenn en hor yezh hogozik war bep tachenn eus speredelezh mab-den, hag e brezhoneg unvan, ar pezh a zo ar bravañ-holl e-keñver an amzer da zont.

Un dra koulskoude a chom d'ober : lakaat un tammig urzh en embannidigezh al levrioù.

Evit pezh a sell al lennegezh c'hlan, - al lennegezh kaer ma gwell, - ez eus nebeut da renkañ. Amañ e ranker kaout dizurzh, peogwir e ranker gortoz plijadur ar skrivagner. Romantoù, barzhonegoù, ha zoken pezhioù-c'hoari a ranker kemer evel ma teuont. Klask ober al lezenn d'ar skrivagnerien, terriñ an awen n'eo ken. Ur wech an amzer, broudañ o leziregezh, n'heller ket ha ne dleer ket mont pelloc'h.

N'eus nemet en troidigezhioù ma vefe mat heuliañ ur reolenn. Hen ober a ra " Gwalarn ", - ar muiañ ma c'hell, en e stourmad c'hwerv a-enep skoilhoù diniver, - evit al lennegezh keltiek. Tamm-ha-tamm e taskor da Vreizh taolioù-micher ar Gelted, o c'houzout mat da belec'h ha dre belec'h e tle mont. Evit al lennegezh hollvedel e c'hellfed ober heñvel : sevel ur roll eus al labourioù bras a zere ouzhimp kaout en hor yezh, ha seveniñ al labour gant dalc'h a-nebeudoùigoù.

456

N'eo ket eus al lennegezh avat e fell din komz amañ. A-gostez e lezan ivez al levrioù a relijion, hag a zo kentoc'h kefridi ar veleien. Skouerioù kaer a labour graet a-barfeted a zo bet roet dimp gant Tadoù an Oriant. O " Buhez Sant Frañsez " ha dreist-holl o " Buhez Hor Salver " n'eus bet graet netra gwelloc'h egeto. Gortoz a reomp atav reizhidigezh ar C'hatekiz hag ar C'hanaouennoù Santel, hag embannidigezh ar Skriturioù Sakr en ur brezhoneg dereat, dellezek eus ur vro gristen.

Eus al levrioù skol ne gomzin ket kennebeut, nag eus al levrioù da zeskiñ ar brezhoneg d'ar c'hallegerien. Re a vefe da lavarout diwar o fenn. Trawalc'h e vo din hiziv komz eus ur rummad levrioù all, hag a ra diouer bras dimp.

Re dechet omp da welout, pa gomzer eus levrioù brezhonek, levrioù evit an diduamant nemetken, hep soñjal el levrioù gouest da astenn hon anaoudegezh eus ar bed pe da startaat hor c'hrog war draezoù hor buhez pemdeziek. Nebeutoc'h a sotonioù a vefe lavaret hiziv a-zivout « brezhoneg ar bobl », ar « brezhoneg bev », pe me 'oar, ma karfe an dud sankañ mat en o spered e ranker muioc'h-mui dilezel ar rimadelloù hag ar c'hoarioù bugale evit bezañ tud skiantek ha sevel e brezhoneg oberoù talvoudek-rik.

Mall eo moulañ levrioù gouiziegezh. Hogen amañ, arabat e vefe mont a-gleiz pe a-zehou, a-sonn pe a-dreuz, pep unan en e blijadur, hep sellout ouzh ar pezh a ra an amezeg. N'eo ket a-walc'h kaout ur yezh unvan. Ret eo ouzhpenn kaout doareoù-labour unvan, ma ne garer ket koll amzer hag arc'hant, ha sevel oberoù difonn ha dibad. Brav e vefe kaout e brezhoneg ul levr diwar-benn ar skingomzerezh, hag ul levr all diwar-benn kleñvedoù al lagad, hag ul levr all c'hoazh diwar-benn buhez Gengis-Chan. Ha goude ? Ha pinvidikoc'h, ha furoc'h, ha gouiziekok'h e vefemp kalz ? Da betra e talvezfe seurt oberoù, nemet da ziskouez gant lorc'h d'an estrenien, hag a rafe goap marteze, a-dreñv hor c'hein ?

Lakaomp, er c'hontrol, hor bije embannet ur rummad bihan a levrioù, - hanter-kant hepken, bep a gant pajenn dezho, - enno ar pep talvoudusañ evidomp eus anaoudegezh an dud, e-giz ar re-mañ, da akouer :

1. Niveroniezh.
2. Lizherjederezh.
3. Mentoniezh.
4. Kornventerezh.
5. Fiñvoniezh.
6. Naturoniezh.
7. Strilhouriezh.
8. Steredoniezh.
9. Tredan ha Skinarouezerezh.
10. Buhezoniezh.
11. Denoniezh.
12. Loenoniezh.
13. Louzawouriezh.
14. Maenouriezh.
15. Douarouriezh.
16. Douaroniezh.
17. Tudoniezh.
18. Skiant ar Gevredigezh.
19. Arboellerezh.
20. Lezennouriezh.
21. Eneoniezh.
22. Istorouriezh.
23. Ragistor.
24. An Henamzer.
25. Ar Grennamzer.
26. An Amzerioù-Bremañ.
27. Istor al Lennegezh.
28. Istor an Ijinoù-Kaer.
29. Istor ar Sonerezh.
30. Istor ar Brederouriezh.
31. Istor ar Skiantoù.
32. Istor Kavidigezh an Douar.
33. Istor ar Sevenadurezh.
34. Istor ar Gelted.
35. Istor Breizh.
36. Douaroniezh Vreizh.
37. Istor ar Brezhoneg.
38. Istor an Tisaverezh e Breizh.
39. Buhez an Dud Vras a Vreizh.
40. Istor Dasorc'hidigezh ar Broioù Bihan.
41. Labour-Douar.
42. Ar Magañ-Loened.
43. Micherioù Bihan ar Vro.
44. Pesketaerezh.
45. Merdeadurezh.
46. Keginerezh.
47. Yec'hedouriezh.
48. An Derc'hel-Tiegezh.
49. Skiant ar Vugale.

50. An Derc'hel-Kenwerzh.

457

Ma vefe kement-se e brezhoneg, peadra a vefe da lakaat lorc'h ennomp ha da reiñ kalon ha fiziañs d'ar re a stourm evit ar yezh hag a zo tud poellek war ar marc'had, - ar pezh na c'hoarvez ket atav.

Gwall denn ha gwall hir e vefe ur seurt labour da gas da benn. Kavout brezhonegerien ampart, hag oc'h anaout mat ouzhpenn an danvez o devo da bleustriñ warnañ, a vefe diaes a-walc'h, hep menegiñ ar moulañ hag ar gwerzhañ eus pep levr. Koulskoude, n'omp ket ken pell diouzh ar pal ha ma c'hellfed krediñ. Darn eus al labour a zo graet, darn all a zo prest, darn all a zo dambrest pe damc'hraet, daoust ma chom, - ret hen anzav, - ar pep brasañ da ober.

1) A zo graet :

Pennadoù eus al labour bras anvet " Istor ar Bed ", enno traoù a bouez a-zivout an douarouriezh, an dudoniezh, ar ragistor, h.a. (1).

(1) Arabat ankounac'haat ar C'hentelioù war al Labour-Douar embannet nevez 'zo gant an Ao. Bécot, un tammig re c'hallekaet koulskoude ar yezh anezho.

458

2) A zo prest :

Pennadoù hir chomet diembann eus an hevelep labour, " Istor ar Bed ", hag a vo moulet tamm-ha-tamm.

3) A zo dambrest pe damc'hraet :

Ul labour bennak aozet gant Bretoned yaouank, hag un niver bras a bennadoù chomet a-skign er c'helaouennoù brezhonek, dreist-holl " Kroaz ar Vretoned " ha " Feiz ha Breiz ", hag a vefe ret reizhañ ha dastum.

Un tammig muioc'h a gendalc'he hag a genlabour a-berzh ar skrivagnerien. Un tammig muioc'h a boell a-berzh al lennerien. Un tammig muloc'h a emrousted a-berzh an embannerien. Un nebeut bloavezhioù ivez. Hag e vo bet graet un dra bennak start ha padus c'hoazh e Breizh.

ROPARZ HEMON.
GVALARN, Niv. 62
10-vet Bloavezh
Genver 1934.

AVELIOÙ-TRO

(Du-Kerzu 1978)

3 a viz Du. - Evit ar wech diwezhañ eo bet diskennet an " Union Jack " en Dominika, enezenn vihan mor an Antilhez. Savet ez eus bet en e blas ur banniel nevez glas gant ur peroked ruz en e greiz. Dizalc'h eo bremañ ar 80 000 annezad a gomz kreoleg.

4 a viz Du. - Goude bezañ gortozet en anez ur respont d'al lizher en doa kaset d'an 9 a viz Mezheven 1976 da rener FR3, en deus kaset Claude Henry ur gazetennig dezhañ da zisplegañ perak e nac'h paeañ e daos-skinwel. Ma ne oar ket lenn e c'hello a dra sur an arbennigour war ar c'hlev-welet selaou ar vandenn vagnetek.

5 a viz Du. - Aozet ez eus bet gant gouarnamant Aostria ur referendom evit goulenn ouzh an dud hag-eñ e vo lakaet da vont en-dro tredanva nukleel Zwentendorf e-kichen Vienna, an hini kentañ bet savet er vro. Nann o deus respontet 50,47 % eus an Aostrianed.

8 a viz Du. - Eizh miliad a labourerien-douar o deus manifestet e straedoù Pondi. Taer ha kalet eo bet an emgannoù gant ar CRSed.

12 a viz Du. - En em vodañ a ra paotred ar PFN - strollad gall an tu dehou pellañ - e Marsilho. Kaset ez eus bet archerien evit o gwareziñ diouzh manifesterien an tu kleiz pellañ.

13 a viz Du. - Berz a zo bet lakaet war an nozvezh-skoazell evit an doullbac'hidi vrezhon e sal ar Mutualité e Pariz, war zigarez e tegasfe dizurzh ha dispac'h. Ar re a zo aet, memes tra, war-dro mil den, o deus en em gavet dirak dorioù prenet-kloz. Ar ganerien a oa aze o deus kroget da ganañ neuze war ar straed. Harzet ez eus bet ha kaset d'an archerdi 40 pe 50 den ; en o zouez e oa Glenmor, Alan Stivell, Gilles Servat, Jean-Edern Hallier...

15 a viz Du. - Klemm a ra kannaddi URSS e Bro-C'hall a-enep d'un abadenn skinwel ma oa bet klevet enni an emsaver Vladimir Boukovski. Respontet en deus ar gouarnamant gall ez eo dizalc'h dioutañ ar skinwel hag ez eo gant rener pep chadenn e vez divizet petra a vezo skignet.

16 a viz Du. - Aet eo ar maout gant an emrenerien ganak e dilennadeg Kuzul-Gouarn Kaledonia-Nevez en doa an RPR an tu kreñv ennañ.

16 a viz Du. - Peogwir e oa o kanañ re greñv ur ganenn vrezhonek, eo bet lazhet Kristen Sicot gant gward un herberc'hdi en Havr-Nevez.

17 a viz Du. - Votet en deus ar Folketing (Parlamant Danmark) ul lezenn a raio eus Groenland, a oa staget ouzh Danmark betek bremañ, ur vro emren. E miz Mae 1979 e vo roet an emrenerezh d'an 40000 Groenlandad a zo o chom en ur vro 63 gwech brasoc'h eget Breizh.

460

- E-kerz prosez Fañch Henaff, ur paotr eus Landivizio a zo a-enep d'ar servij en arme, eo deut Roger Garaudy da destiñ evitañ. Roet en deus e Groaz-Vrezel d'al lezvarn o lavaret : « Arouez ar frankiz e oa gwechall evidon ».

18 a viz Du. - Ugent den hepken a zo bet e Langoned evit bodadeg ar gelaouenn " Evid ar Brezhoneg ", tra ma 'z eus 3 000 koumananter. Adal bremañ e vo paeet ur sekretour a vicher da labourat evit ar gelaouenn a-hed ar bloaz. Herve ar Beg an hini eo.

21 a viz Du. - « Laouen eo gouarnamant Madrid gant emzalc'h hini Pariz e-keñver an emsaverlen euskarat repuget er Stad C'hall ». Sed ar respont en deus graet Adolfo Suarez da v-Manuel Fraga Iribarne, Felipe Gonzalez ha Santiago Carillo o doa graet klemm a-enep d'ar « frankiz re vras » a vije lezet d'ar « sponterien » e norz ar Pirineoù.

27 a viz Du. - En ur gwallzarvoud karr-tan en deus bet Chirac e vorzhed-askorn torret. Kaset eo bet gant ur c'harr-nij ispisial eus Corrèze da Bariz. E vlenier eñ a zo chomet en ospital Ussel.

28 a viz Du. - Skrapet eo bet e Donostia Rafaël Crespon Berisa kannad ministrerezh ar Sevenadur e Gipuzkoa.

29 a viz Du. - Niverenn miz Du ar gelaouenn " l'Escargot Folk " a zo bet gouestlet d'hor bro. Enni e oa pennadoù diwar-benn ar sonerezh hag ar ganerien met ivez diwar-benn RTB ha Diwan.

31 a viz Du. - Pemzek bloavezh toullbac'h... Sed ar varnadenn he deus roet Lezvarn Surentez ar Stad e dibenn prosez Padrig Montauzier ha Lionel Chenevière. Ur brezegenn a-zoare en doa graet an alvokad jeneral Beteille gant breutaennoù evel houmañ . « En leur apprenant le français, l'école publique libérait les jeunes Bretons » pe c'hoazh « la face cachée du FLB, c'est le nationalisme ».

3 a viz Kerzu. - Dre ur referendom o deus lavaret ar Suisiz e oant a-enep d'ur polis « broadel », kevredel. Muioc'h a aon o deus rak ur polis kevredel eget rak ar sponterien, pe an dispac'herien. Evit ar mare eo staget ar polis ouzh pep kanton.

4 a viz Kerzu. - Goude bezañ kerzhet a-hed 710 km eo erru peizanted al Larzac e Pariz. Niverusoc'h-niverusañ eo deut ar strollad da vezañ ha 40 000 a dud o deus manifestet war valioù diavaez Pariz peogwir e oa bet difennet ouzh ar vanifestadeg dont e kreiz-kêr. Nac'het en deus Prezidant ar Republik degemer ar gouerien a zo oc'h enebañ ouzh an dachenn-embregata.

5 a viz Kerzu. - Votiañ a ra holl annezidi Namibia, Mervent Afrika gwechall, du pe wenn e vefent, evit reiñ d'o bro ur parlamant. Met n'eo bet degemeret er vouezhiadeg-se nemet ar strolladoù politikel a-du gant politikerezh Republik Su-Afrika a zo c'hoazh mestr ar vro. Setu perak n'he do ar vouezhiadeg talvoudegezh ebet evit Aozadur ar Broadoù Unanet.

6 a viz Kerzu. - Aozet ez eus bet ur referendom gant gouarnamant Bro-Spagn evit ma c'hellfe Spagnoliz lavarout o soñj diwar-benn o c'henreizhadur nevez. 60 % ar Spagnoliz a zo a-du met en Euskadi eo chomet 55 % eus an dud hep votiñ oc'h heuliañ evel-se ali an holl strolladoù broadelour.

461

9 a viz Kerzu. - En emvod rannvroel ar PS e Roazhon en deus diskleriet Loeiz ar Peñseg, depute Kemperle : « les Bretons seront d'autant plus Français qu'on leur permettra d'être Bretons... » . ! ?

10 a viz Kerzu. - Mont a ra an Aotrou Barre d'ober tro Korsika. D'an derc'hent e evit e zegemer sur a-walc'h o deus tarzhet bombezennoù e archerdioù Isula-Rossa, Aleria, Olmiccia, Borgu, Cervione, hag all...

15 a viz Kerzu. - « Trawalc'h a gomzoù brav ! Ar Chart Kulturel n'eo nemet ur farsadenn ! » Sed ar pezh o deus diskleriet dileuridi ar Front Culturel Progressiste Breton. Er bloaz-mañ ez eus 3 077 skoliad o teskiñ brezhoneg en eil derez. Daoust hag-eh e vo muioc'h ar bloaz a zeu ?

16 a viz Kerzu. - Da geñver 30vet deiz-ha-bloaz Diskleriadur Etrevroadel Gwirioù Mab-den ez eus bet kaset ul lizher d'an A.B.U. a-berzh an Institut d'Estudis Occitans o tiskleriañ n'eus ket a frankiz war ar yezh er Stad C'hall.

17 a viz Kerzu. - Gant an I.R.A. ez eus bet lakaet bombezennoù da darzhañ e Bro-Saoz, e Bristol, Coventry, Londrez, Lerpoul, Manchester ha Southampton.

18 a viz Kerzu. - Gounezet eo bet Priz Per Trepos ar bloaz-mañ gant Jean-Claude MIOSSEC eus Ploueskad evit e skrid " Enezenn ar Razhed " *. Profañ a raio arc'hant e briz da Ziwan. An eil priz a zo aet gant Kaourintin Riou.

19 a viz Kerzu. - Da 8 eur 10 eo chomet a-sav an holl vekanikoù tredanel er Frañs. Ne oa ket a dredan ken ! Abalamour ma oa re vras ar goulenn eo bet torret ul linenn-kas-uhel e Loren. An deiz war-lerc'h e tiskleir pennoù-bras E.D.F. ez eus ezhomm a dredanvaoù nukleel dreist-holl er " C'hornog ".

20 a viz Kerzu. - Ti-kêr Roazhon en doa goulennet digant Renerezh Departamant ar Paramanterezh hag-eñ e vefe tu da lakaat panelloù «Roazhon» war an hentoù e-kichen ar re skrivet e galleg. Ur respont en deus bet digant ar prefed o lavaret e vefe neuze cheñchet anv ofisiel ar gêr a deufe da vezañ « Rennes-Roazhon ». Ha kement-se ne c'hell bezañ divizet nemet gant ar Stad goude goulenn ar c'huzul-kêr. Ar prefed a echue en ur lavarout e yafe an ti-kêr a-enep d'al lezenn ma lakfe panelloù brezhonek e-unan !

25 a viz Kerzu. - E-pad noz Nedeleg ez eus bet lakaet ur vombezenn da darzhañ en isprefeti Gwengamp.

27 a viz Kerzu. - Goude c'hwec'h miz en toull-bac'h eo bet lezet ar baotred Parisse da vont er-maez gant barnerien Lezvarn Surentez ar Stad.

GORWENAL.

* Bet embannet e niv. 195 " Al Liamm " pp. 269-275.

NOTENNOÙ

Hor mignoned

Da C'houlven ez eus bet ganet ur c'hoar vihan Enora d'ar 17 a viz Du (Joel ha Mikaela LE JEUNE, 11, straed Pare, 44000 Naoned).

Yvette GUEGUEN ha Jean-Marie GOAOC, Elen er MELINER ha Ronan HUON a zo laouen da gemenn eured o bugale Louissette hag Herve, lidet e chapel Sant-Filiber (Bro-Wened), d'an 29 a viz Kerzu.

D'an holl, gourc'hemennoù kalonek ha hetoù gwellañ.

Kañv

Aet eo da Anaon, d'ar 7 a viz Du, e Kistreberzh, an Itron COUEE (Anna-Vari Brohan), mamm hor c'heneiled Albert hag Annaig Couée (gwreg Youenn OLIER) D'an tiegezhioù glac'haret, hor startañ gourc'hemennoù-kañv ha testeni a vignoniez.

Profoù

MIZ HERE :

Loeiz Bevan, 20 lur ; Erwan Mioseg, 10 ; Tugdual Kalvez, 10 ; It. A. Gourmelen, 50 ; Mikael Leskob, 48 ; Kaourintin Faou, 25 ; Yann ar Gall, 20 ; Yann Hanus, 50 ; Yann Bouessel du Bourg, 120 ; It. H. Gaudart, 10 ; H. ha L. Huon, 9 ; Marsel Jegouzo, 25 ; Yann Reun Perrot, 50 ; Gwenael de Sonis, 30 ; Per Gazio, 40.
- War un dro, 517 lur.

MIZ DU : It. Andrev an Henañ, 50 ; Y. Baol ar Rol, 10 ; Yann Bouessel du Bourg, 120 ; Y. Glaoda Mioseg, 10 ; Ivon Morvan, 50 ; T. Caulet, 50 ; Loik Chapel, 200 ; Ch. Gaonac'h, 50 ; Frañsez Ters, 20 ; Per Simon hag Ida Simon-Barouh, 50 ; Renea Frappin, 10 ; Jos Penneq, 100 ; Rafael ar Sklotour, 30 ; Laorañs Guillaumie, 30.
- War un dro, 780 lur.

Ur skoazell vras eo bet evit Al Liamm an holl donezonoù-se. Trugarez, a wir galon, d'an holl brofourien.

Priz ar gelaouenn

Evel ma vo diskouezet splann pa vezo embannet taolenn kontoù 1979, ez eo ret-mat, siwazh, kreskiñ priz a c'houmantoù. Chomet e oa digemm ar prizioù abaoe miz Meurzh 1978 ha moarvat e kompreno pep hini n'heller ket ober a-hend-all... Gant se, adalek miz Genver 1980 e vo ret degas d'an nebeutañ 55 lur evit degemer Al Liamm e Breizh hag e Bro-C'hall e-pad ar bloavezh, 65 lur er broioù all, 90 lur dre garr-nij ; ar studierien, an dud dilabour hag ar soudarded a c'hello paeañ

hepken 40 lur.

Spi hon eus, ouzhpenn, e c'hell kalz a vignoned profañ : hep ar skoazell efedus-se ne c'hellfe ket ar gelaouenn derc'hel, ha mantrus e vefe bezañ rediet da grennañ betek re niver ar pajennoù... Doareoù efedus all a zo c'hoazh da sikour ar gelaouenn : skignañ kalz ar pegsun (5 lur pep hini, kuit a vizoù-kas), prenañ niverennoù kozh, ha dreist-holl tuta koumananterien nevez ; ivez, pa c'heller, lakaat embann bruderezh er c'hazetennoù.

Dirak diaesterioù grevus ar mare-mañ eo pouezus-dreist pep striv evit derc'hel ha mont war-raok.

Trugarez vras d'an holl a c'hell akoazellañ e stumm pe stumm.

Niverennoù kozh " Al Liamm " e gwerzh

Prenañ e c'heller an niverennoù-mañ : 29, 69, 70, 71, 72, 74, 75, 76, 77, 79, 80, 83, 87, 91, 92, 93, 94,95, 102 betek 196.

Priz an niverennoù a zo : 10 lur pep hini (nemet an niverennoù 116 ha 151 hag a goust 12 lur pep hini, an niverenn 120 diwar-benn Iwerzhon, an niverenn doubl 166-167, an niverenn 190 diwar-benn Roparz Hemon hag a goust 18 lur pep hini).

Tu a zo da brenañ bloavezhioù klok, 50 lur pep hini, eus 1984 betek 1978 (niverennoù 102 betek 191).

An niverennoù a vez kaset kuit a vizoù-post. 10 % a zistaol a vez graet pa brener 50 skouerenn pe ouzhpenn. Ar goulennoù a zo d'ober digant Per ar Bihan.

Lizhiri

Digant P.Y.A., Pleuveur-Gaoter :

« Ur blijadur vras am eus o lavarout hoc'h eus ganin ur c'houmananter nevez.

Anavezout a ran Al Liamm peogwir ez eo bremañ tremenet ur bloaz abaoe m'on krog da brenañ anezhañ bep daou viz. Kenkoulz eo din ha gwelloc'h evidoc'h sur a-walc'h koumanantiñ bremañ d'ho kelaouenn.

Fellout a ra din lavaret, evel kalz a dud a skriv deoc'h war a welan (hag evurusamant !), on dedennet-tre gant ar pezh a zo e-barzh, rak kavout a ran ez eo niverennoù Al Liamm studiet-mat evit lakaat an dud da lenn brezhoneg bev, skrivet brav evel ma tleje bezañ gant an holl embannadurioù e brezhoneg.

Setu ma kasan ur chekenn, din bremañ da gaout du-mañ ar pezh am boa a-raok, met en ur ober tri-ugent kilometr da nebeutañ !

Gant ar spi ho po kalz a goumananterien all evit ar bloaz a zeu, e rankan ho trugarekaat evit al labour bras a zo graet ganeoc'h-holl evit hor sevenadur ha dreist-holl evit hor yezh. »

464

Digant I. K., Roazhon :

« Diwar-benn ma chomlec'h e skrivan deoc'h. Eveldoc'h em eus c'hoant e vefe implijet ar brezhoneg « bemdez hag e pep lec'h ». Ha me ' soñj din eo ret kregiñ diouzhtu ma fell deomp lakaat brezhoneg er vuhez pemdeziek. Setu perak e

c'houlennan deoc'h e vefe kaset Al Liamm din gant ma chomlec'h skrivet e brezhoneg. Meur a wech em eus bet lizherioù ha kelaouennoù gant ma chomlec'h brezhonek. Morse n'eus bet kudenn.

Digant J. M., Lesneven :

« Krediñ a raen e oa Al Liamm un tammig re lennegel. Un deiz em eus goulennet digant va mamm petra a oa graet e galleg gant ar ger " kimiadiñ ", implijet bep an amzer e-barzh un destenn. Morse n'am boa klevet ar ger-se er brezhoneg komzet bemdez war ar maez. Respontet on bet e oa " prendre congé ". Ar vrezhonegerien ez eus kalz gerioù ganto ha ne vezont ket implijet alies. Ret eo daremprediñ lec'hioù niverus evit lakaat pinvidigezh ar yezh da dalvezout. »

Digant J. P., Le Mans :

« Labour mat a ra bepred Al Liamm evit dazont hor yezh ! Ur gelaouenn diouzh ar c'hentañ, liesdoare hag atav plijus. Un andon a yaouankiz evidomp harluidi. »

Digant T. G., Naoned.

« Embannet hoc'h eus kalz levrioù a bep seurt : levrioù kelenn, barzhonegoù, c'hoariva, levrioù evit ar vugale, ur " yezhadur bras ar brezhoneg " hag a zo mat-tre... hag all.

Embannet hoc'h eus ivez geriadurioù evel just, met hepken geriadurioù divyezhek. Souezhet on. Perak ne vez ket embannet ur geriadur hollvrezhonek ? Mat e vije evit deskiñ ar yezh, evit deskiñ gerioù nevez, evit deskiñ hor yezh hep tremen dre ar galleg. Er brezhoneg ez eus troioù-lavar (seurt "brezhonekadur") ha n'int ket displeget e-barzh ar best-seller " BF Roparz Hemon ". Ha neuze, d'am soñj, un dra bouezusañ en ur yezh, he finvidigezh, a zo dres he zroioù-lavar. Ur yezh a vez displeget mat drezi hec'h-unan. Un droidigezh eus ar galleg ne vo ket brezhoneg. Lennit eta al " Larousse de poche " hag e komprenot petra a lavaran. Ur yezh n'eo ket tamm ebet ur yezh, ma n'eus ket ganti ur geriadur o tisplegañ anezhi.

Deskiñ a ran brezhoneg, met siwazh, al lizher-mañ a zo un droidigezh eus ar galleg, peogwir n'eus ket tu da zeskiñ troioù-lavar ar vro.

Embannit eta ul " Larousse de poche " brezhonek, ha buan ! Re ziwezhat eo dija marteze. Anez se, ar re evel don hag a zesk ar yezh ne gomzint nemet un droidigezh eus ar galleg ha, gant an amzer, ne vo mui dedennus ar brezhoneg. Kollet en devo e berzhioù ha Breizh he re gantañ. »

465

Digant C. C., Caudebec lès Elbeuf :

« Me a zo studier e Rouen ha soudard... el lu gall ! ! ! Setu va skodenn evit un adkoumanant hag evit ur pegsun AL LIAMM

Trugarez vras. Kendalc'hit gant ho kelaouenn hag a zo mat-tre ha dudius, zoken ma n'on ket atav a-du ganeoc'h. »

Digant R. a B., 22440 Ploufragan :

Setu arroudoù eus ul lizher degemeret e gwenedeg :

« E Bro-Bourlet, bro-Wened Izel, ni 'zo oc'h ober ar c'hentañ gazetenn vrezhonek. Ni 'vefe kontant da gaout tud a vro-se da sikour ac'hanomp.

Ar re yaouank a oa er vodadeg evit gober ar gazetenn-se (evit ar minikased) oa o klask lakaat anezhi penn-da-benn e brezhoneg ; bout 'oa tud koshoc'h, e tro 60 vloaz ha darn anezhe ne ouient ket brezhoneg, hag evit kement-se o doa an digarez da c'houlenn gober ar gazetenn brezhoneg ha galleg

mesk-divesk. Me 'gred ar re yaouank n'o deus ket mezh ken da zeskiñ o yezh.

Ar gazetenn 'roy an tu da dud Vro-Bourlet da glevout o yezh, peogwir ne vez ket implijet biskoazh war ar skinwel na klevet forzh 'lies e-barzh ar skingomz. Studio Gwened ne gaoze ket 'met brezhoneg Bro-Wened Uhel...

Setu ni 'zo o klask gober un dra bennaket evit hon bro hag evit harz hon brezhoneg da vervel. »

Digant G. P., 93260 Les Lilas :

« Gant souezh em eus lennet war LLMM 196.402 ez oa faziek ar skouer roet gant R. Hemon, Yezhadur Berr ar Brezhoneg 78 n. 2 : **hag-eñ a zo gwir ar pezh hoc'h eus klevet ?**, ha ma rankjed lavaret, hervez, **hag-eñ eo...**

Ar c'hontrol dik eo. Ho taveiñ a ran da c'hGeriadur Istorel ar Brezhoneg 650-651, ma kaver 13 skouer eus an droienn **hag-eñ (a) zo...** pe **hag-eñ a** + verb, hogen hini ebet eus **hag-eñ eo...** pe **hag-eñ e** + verb. Ur gelennadurezh heñvel a gaver e R. Hemon, A Historical Morphology and Syntax of Breton (Dublin 1975) § 85 n. 2, pp. 139-140, diazezet war skouerioù niverus a bep oad hag a bep rannyezh, da skouer (skoueriekadur ar c'hrennvrezhoneg ha bremanekadur ar skridoù all ganen).

(h)ag eñ so c'hoarvezet netra ? B. 371 ; diñ leveret ()ag eñ so ket ma merc'h () disket mat B. 99 ; hag-eñ a voe biskoazh poanioù heñvel ouzh re Jezuz ? RS. 89 ; evit anaout bag-eñ en devez un den ur wir furnez IN. 172 ; hag-eñ a zo er bed breman tud kourajus ? BD: 4447 ; ez an da c'houlenn gant matezh ar person hag-eñ a zo gwir ar pezh a lâret din VNA- 94 Sklaer e teu da vezañ pa daoler evezh ouzh notenn Hemon : « Note that **eff ; eñ in those sentences is the subject of the following verb, which in most case is " to be " ».**

Ar gelennadurezh kontrol a vez graet anv anezhi gant Kervella, YBB 403, 762 hag ivez gant P. Trépos, GB 197 (**hag-eñ eo hadet, hag-eñ e c'hello**). Diskouez a ra hepken ez eus em silet un doare nevez da implijout an atersadenn **hag-eñ**, o tianaout he ster gwirion. Ne gaver ket ur skouer anezhi, a gav din, a-raok an 20^t ktvd. O vezañ m'he c'hlever amañ pe ahont bremañ e ve sot he forbannañ, mes sotoc'h c'hoazh lakaat da " fazi " (!) an doare boas eus ar yezh. »

466

UI lizher digant ar brizonidi bolitikel

Pedet omp bet start da embann al lizher-mañ « ma yelo (o) mouezh dreist da vogerioù an toullbac'h » .

Goude bezañ dezrannet an emsav ha kement disoc'h ganet diwarnañ, eo deut anat deomp ne oa nep strollad o kas war-raok ur stourm dispac'hel.

Da lavarout spisoc'h, an U.D.B. « an hini nemeti », gant he 1 500 emsaver a denn d'ur varvasenn diloc'h ha kaledet hag a ya a-stlej da heul an darvoudoù e-lec'h o c'hrouiñ. Dic'houest-krenn eo-hi da zisac'hañ stourmoù pobl Vreizh diouzh ar saviad-lagenn m'emañ sanket enni, ha divarrekoc'h c'hoazh da sevel frammoù dieubidigezh yac'h ha nevez.

Liveret eo an U.D.B. e sternioù strizh he darempredoù gant ar gempennelourien c'hall. E-skoaz e stourmomp-ni war un dachenn all, - hini an dispac'h. Dre ma nac'homp galloud ar Stad c'hall e Breizh, dre m'omp mennet d'he diskar, a-benn sevel frammoù nevez a zereo ouzh un adsav gwirion.

Tamallet omp gant an UDB da vezañ enket en un hent dall, - da vihanañ ne vir ket ouzhomp a welout sklaer. Ar wirionez eo ec'h argasomp krenn brizhtuegezh an U.D.B. hag e nac'homp ken krenn all bezañ ensac'het e c'hwec'hkogn ar

republik santel. Aze, ha neblec'h all emañ hon hent.

An U.D.B. n'he deus krouet netra estregeti. Tonket eo pep luskad a laboura a-gor gant ar strolladoù gall da chom difrouezh. Ledemsavioù ne vint ken. En em spazhañ a raint o-unan, hag aner vo dezho komz a dizalc'hiezh hag a emrenezh ; ne vo nemet gerioù goullo en o c'herz. Tra ken.

Kement tra a-bouez savet e Breizh ar bloavezhioù diwezhañ a zo gant e diavaez politikailharezh an U.D.B. pa n'he deus ket danvez da bleuskañ.

DIWAN a zo unan anezho. Emzalc'h kentañ an U.D.B. en he c'heñver a zo kentelius : chom en gortoz, disfiziout pe nac'hañ zoken. Diwezhatoc'h eo, pa verzo berzh ar skolioù-se, e teuio an U.D.B. d'o skoazellañ. Klask a raio o fiaouañ zoken. Evel m'he deus klasket ober evit SKOL AN EMSAV. Evel m'eo deut a-benn evit AR FALZ.

467

Sellomp ouzh ar stourm enep d'ar greanterezhioù derc'hanel. Nac'het groñs he deus pobl Vreizh o degemer. An U.D.B., klozet enni ha paret he selloù war muzelloù ar P.C. a zo bet divarrek adarre da sammañ kiriegezh ar stourmad pouezus-se. Ur wech ouzhpenn ez eo chomet war-lerc'h. N'eo c'hoazh nemet kalz diwezhatoc'h e kaso he nerzhioù war an talbenn-se.

Rebechet e vez ouzhomp gant an U.D.B. « klask ober hor mad eus gwikefre an enebour, ha kontañ warnañ evit brasaat hor brud ». Eleze, lakaat ar prosezioù da leurenn-brezeg. Lavarout a reomp e c'hellomp eno anataat an diemglev-diazez a zo etre ur rannvroelouriezh bennak a vo goet aes gant ar Stad c'hall hag hor mennadoù a zieubidigezh vroadel.

Distreiñ a reomp an dorzh : en ur vont d'an dilennadegoù, an U.D.B. a implij frammoù, tachenn ha sternioù ar Stad c'hall. Ma vije bet tu dezhi kas he jeu en he aez, e vije aet an U.D.B. war ar renk gant al listennad « Régions-Europe » na oa nemet furlukined enni.

Kement prosez graet ouzhomp gant « lezvarn emwarez ar stad » en deus roet tro d'an holl strolladoù politikel ha sevenadurel breizhek eus an tu kleiz da zispiegañ o c'hinnigoù, da ezteurel o mennadoù. Ma ne zeu ket an U.D.B. di, ez eo peogwir n'he deus netra muioc'h da lavarout eget ar strolladoù gall.

Stromet eo an U.D.B. gant he c'hoant diroll da vezañ didamall. Dall-put eo ouzh ezhommoù mallusañ pobl Vreizh, ha n'eo ket evit intent outo. Bep tro ma sav ezhomm, ez a an dud e-maez al lezenn o-unan. Gouzout a reont implijout ar feulster diouzh ret, ha tremen hep gortoz bezañ badezet gant beleien an U.D.B.

Lakaat a ra an U.D.B. da reolenn nemeti, tagañ hag abegiñ kement dezo ha kement ober na zeu ket diouti. Kas a ra he folitikerezh war an diazez n'eus nemeti a gement a vije sklerijennet gant ar Wirionez.

- Ac'han he zagadennoù diniver ha dizehan enep ar strolladoù sevenadurel breizhek a stourm da adsevel ar brezhoneg.

- Ac'han krouidigezh an doare-skrivañ « morvanek », merk anatañ e fell d'an UDB. en em zistag krenn diouzh ar re, strolladoù hag hiniennoù, a bleustr war dachenn Breizh, ha kas da Gankarinoz kement labour sevenet en he lez.

Da glozañ, e lavarimp ur ger a-zivout lizher Y. F. G., embannet gant " Le Peuple Breton " niverenn 190. Kement ha divragezañ ar wirionez, e lavarimp n'eus anezhañ nemet ur c'hempennelour dianket en ur stourm dispac'hel. N'eus aze nep emvurutelladenn, hogen morc'hedoù diwezhat ganet diwar abegoù keneneberez, hag o deus kaset anezhañ betek nac'hañ e emzalc'h kent. Hag evit a sell ouzh ar seizh den en dije bodet en-dro d'e vennozioù, hag a savfe a du gantañ, int bet krouet moarvat, diwar strobinnell.

Marcel GARABELLO, Daniel HAMON, Herve LE BEVILLON, Martial MENARD, Christian

Ar chekennoù brezhonek

Abaoe un toullad mizioù e stourm a-zevri izili Skol an Emsav da lakaat an tiez-bank da voulañ karnedoù en hor yezh. Kreizennet e vez ar c'heleier gant Yann-Bernez Moazan, 61, straed Dinan, 35000 Roazhon. Dre vras ne seblant ket ar bankoù troet d'ober, en askont moarvat, d'an niver dister a c'houlennoù. Koulskoude en deus ar c'h-Crédit Mutuel de Bretagne prometet reiñ chekennoù divyezhek d'ar re a c'houlennno. Gant se, e vezer aliet start da skrivañ d'ar bankoù, ur strivadeg eo da reiñ d'ar yezh ar plas dereat a zlefe bezañ he hini er buhez ar vro.

Skridoù a bep seurt

- War niverenn 20 **Skrid** e c'heller lenn un danevell hir a-walc'h gant Tudual Huon " Foto derez zero " (27 pajenn), c'hwec'h barzhoneg gant Tereza, testeni fromus Yann-Ber ar Mat bet en toull-bac'h dre ma ne felle ket dezhañ dougen an armoù, ur pennad gant Youenn Drezen tennet eus " Sav " hag ur pennad gant Kristian Giraudon. Koumanant 4 niverenn . 30 lur - k.r.p. P. Denez 1499 51 Roazhon.

- Niverenn 117 **Imbourc'h** a zo gouestlet tost penn-da-benn d'ur studiadenn " Dante ha diskar ar c'hristenva " gant Y. Souffez-Despré. Koumanant : 50 lur - k.r.p. 153 425 N Roazhon.

- Degouezhet ea ganeomp div niverenn gentañ ur gelaouenig anvet **An Amzer**. Ur gelaouennig skriverezet eo o reiñ keleier a bep seurt, un tammig evel ar pezh a rae Roparz Hemon e-barzh " Ar Bed Keltiek ". 12 pajenn enni e teu ar gelaouenn er-maez bep eil gwener. Koumanant skoazell : 25 pe 30 lur. An Amzer, 2 straed ar Rishardiére, Roazhon - k.r.p. Decambourg 25 97 VA Roazhon.

- Niverenn 136 **An Lef Kernevek**, kelaouennig skriverezet Kerne-Veur a zo degouezhet ganeomp ivez en deizioù-mañ. Kavout a reer enni penadoù a bep seurt en o zouez un droidigezh eus « An huñvreoù kaer » gant Roparz Hemon « An Hunrosow tek », « Bewnans Meryasek » gant notenoù... - An Lef Kernevek, 93 Mount Pleasant Road, Camborne, Cornwall. Rakpren an viedhen 1 lur saoz. Dylhier ha Penscrifer : Tolek Hooper.

- Embannet zo bet ur **Geriadurig brezhoneg-saozneg** gant Cork University Press (Eire). Savet eo bet gant R. Delaporte. 110 pajenn ez eus ennañ. R. Delaporte eo ivez en doa lakaet e brezhoneg al levr kelenn « Brezhoneg buan hag aes » gant Per Denez hag a oa bet embannet ivez gant Embanadurioù Skol-veur Cork.

- Er bloaz-mañ e oa bet ivez embannet gant " Ober " ur **Geriadurig kembraeg-brezhoneg**, liesskrivet hennezh, ha bet savet gant Risiart Hincks (Gwaremm Leurven Plufur, 22310 Plestin-les-Grèves).

- **Le Breton à l'Ecole** (levr ar mestr) a zo bet kaset deomp gant Skol Vreizh. Ul levr bras eo gant skeudennoù war bep pajenn, evel an holl re a vez savet bremañ evit deskiñ yezhoù.

Diwar-benn al levr-se ez eus bet savet reuz, daou gelenner eus Brest, Le Berre ha Le Du o tamall da Albert Deshayes bezañ implijet ar memes doare hag int da gelenn, hervez ar penadoù o deus lakaet embann war " Ouest-France " hag an " Télégramme ".

Levrioù nevez Al Liamm

Emañ o paouez dont er-maez « C'hoariva I » ha « C'hoariva II » Roparz Hemon, « Ar Chalboter huñvreoù » gant Tudual Huon ha « Glas evel daoulagad c'hlas ha ne oant ket ma re » gant Per Denez.

Eizh levr a zo bet embannet gant Al Liamm er bloaz-mañ.

Gallout a reer bremañ rakprenañ, ha se betek an lañ a viz Mae, « Ar veaj-se, ur wech e oa », barzhonegoù gant Per Diolier (Priz Langleiz evit ar varzhoniezh). Rakpren war baper boutin : 15 lur e-lec'h 18 lur ; war baper kaer : 28 lur e-lec'h 35 lur.

Ul levr all, peurwerzhet pell zo, a zo bet lakaet dindan ar wask, « En ur rambreal » gant Kerwerc'hez. Ar romant polis gwellañ bet skrivet e brezhoneg ez eo. Adwelet eo bet gant ur strollad tud ha dreist-holl gant Y. E. Abalan. 256 pajenn zo enañ. Priz : 30 lur e-lec'h 40 lur. Da rakprenañ ivez betek ar lañ a viz Mae 1980.

Albomoù Wanig ha Wenig

Graet ez eus bet albomoù gant niverennoù Wanig ha Wenig, evit ar bloavezh 1978 hag ivez 1979. E pep albom e kavoc'h an daouzek niverenn bet embannet e-kerz ar bloaz. - 32 lur e koust pep albom. Da gaout anezho skrivit da Marie-Louise Fave, Kernevez, 29250 Kastell-Paol.

Un dezenn war Roparz Hemon en Oxford

D'ar yaou 8 a viz Du he deus Sylvia Morgan tremenet un dezenn war Roparz Hemon dirak strollad-barn Skol-veur Oxford e Breizh-Veur. Per Denez a oa e-touez ar varnerien. Ur Gembreadez yaouank eo Sylvia Morgan ha bet eo bet meur a wech e Kemp Etrekeltiek ar Vrezhonegerien.

Niverenn 200 " Al Liamm "

A-benn eizh miz e teuio er-maez 200vet niverenn Al Liamm ! Da geñver an darvoud pouezus-se emeur e soñj aozañ ur pred bras, moarvat e Roazhon, evit lidañ labour Al Liamm abaoe 36 bloaz hag evit reiñ tu d'e holl genlabourerien ha mignoned d'en em gavout a-gevret.

470

Kudenn Vreizh e Parlamant Europa

A-drugarez d'ar c'hannad flandrezat, an Ao. Maurits Coppieters, ez eo bet degaset kudenn Vreizh e Parlamant Strasbourg e miz Gwengolo, pezh en deus lakaet an Ao. Michel Debré da vont e kounnar vras. Goulennet en deus an Ao. Coppieters, gant un nebeut kannaded all, e vefe anavezet da vat gwir Pobl Vreizh da ziorren he sevenadur dezhi hec'h-unan ha da gaout he ziriegezh istorel klok. Emañ an Ao. Coppieters o vont da stourm evit ma vefe lakaet yezhoù bihan Europa war an hevelep renk hag ar yezhoù « bras ». Tu 'zo da skrivañ dezhañ : M Maurits Coppieters, Député au Parlement Européen, 67000 Strasbourg.

Embannadurioù Skol

Gant ar gelaouenn " Skol" e vo embannet a-benn un nebeut devezhioù dornlevr brudet Armañs ar C'halvez, **Herve ha Nora**, dindan ur stumm nevez, gant skeudennoù kaer ha tost da 200 pajenn ennañ. Tennet e vo 2 500 skouerenn eus al levr-se.

Gant " Skol " ez eus ivez war ar stern :

- « D'an hini gaerañ », gant Paol Feval,
- « Va stourm evit Iwerzhon », gant Dan Breen,
- « Valentina a Roc'han », gant Paol Feval,
- « Boudig an Aod », gant Paol Feval.

Anvioù straedoù e Breizh

Emañ ar c'hêrioù bras e Breizh oc'h en em astenn dalc'hmat, digoret e vez straedoù nevez ha ret eo reiñ anvioù dezho. Alies e ra diouer an ijin d'an dud ha roet e vez d'ar straedoù nevez anvioù skiantourien, livourien, sonourien, bleunioù, broioù, laboused, micherioù, hag all... Alies e vefe prest kuzulioù-kêr da reiiñ d'ar straedoù-se anvioù tud brudet en Istor Breizh gant ma vefe goulennet an dra-se diganto ha gant ma vefe roet dezho un nebeut titourioù war an dud-se. Perak ne glaskfe ket kement lenner eus Al Liamm gwelout peseurt skrivagnerien vrezhonek a c'hellfe bezañ roet o anvioù da straedoù nevez ha perak ne ginnigfe ket an dra-se d'ar c'huzul-kêr ? Anv Roparz Hemon a rankfe bezañ kavet da skouer en holl gêrioù eus Breizh dre maz eo unan eus hor skrivagnerien vrasañ ha marteze an hini brasañ zoken.

D'an 20 a viz Du 1979 en deus divizet kuzul-kêr Landreger kemm anv ur straed : straed ar Poull-neuiñ a zo deuet da vezañ straed Jarl Priel.

Un nebeut kêrioù all e Breizh o deus roet anvioù emsaverien pe skrivagnerien vrezhonek d'o straedoù :

- Jakez Riou (Brest, An Oriant),
- Yann Sohier (An Orient, Sant-Brieg).
- Yann-Ber Kalloc'h (Kemper, Roazhon, Sant-Brieg),
- Youenn Drezen (Kemper),
- Tangi Malmanche (Kemper).
- Frañsez Vallée (Roazhon) pe Barzh Abherve (Sant-Brieg).

471

Kalz stankoc'h eo anvioù ar skrivagnerien pe emsaverien vrezhonek eus an amzer dremenet met an darn vrasañ anezho a zo bet brudet dreist-holl dre ar galleg : Anatol ar Bras, Chargez Gofig, Emil Souvestr, Frederig Guyader, Ann-Fañch Gonideg, Josef Loth, La Tour D'Auvergne, Aogust Brizeug, Kervarker, hag all... Kavet e vez o anvioù alies-tre er c'hêrioù bras.

Emsaverien all eus an amzer-vremañ o deus roet o anvioù ivez d'un nebeut straedoù :

- Per Mokaer (Kemper),
- Reun-Erwan Kreston (Kemper, Sant-Brieg),
- Morvan Lebesque (Sant-Brieg).

Evit pezh a sell ouzh hon istor n'eo ket gwall niverus anvioù an dud brudet. Kavet e vez straedoù Anna Vreizh pe an Dugez Anna e pep lec'h met re all n'int ket ken stank :

- Jorj Kadoudal (Roazhon, Gwened),
- Nomenoe (Sant-Brieg, Redon),
- Sebastian ar Balb (An Oriant),
- Jeneral Keratri (Roazhon),
- Armañs ar Roueri (Roazhon).

En Naoned, ar gêrbenn gozh, e kaver meur a straed gant anvioù brav : Alan Barveg, Konan Meriadeg, Arzhur III, Per Landais, Yann V, Frañsez II, hag all...

Anvioù an istorourien a zo bet implijet alies : Pitre-Chevalier, Alan Bouchart, Dom Morice, Barthelemy Pocquet du Haut Jussé, Dom Lobineau, Bourde de la Rogerie, Arthur de la Borderie...

Dister e chom e gwirionez an holl anvioù-se e-keñver ar re all ha siwazh ez eus ivez ur bern straedoù, kalz niverusoc'h ganto anvioù tud vil ha fallakr evit Breizh. Gwesklin a vez kavet koulz lavaret e pep lec'h, Gambetta ivez daoust ma voe kiriek eus marv kriz ur bern Bretoned, ar jeneral Viktor Mangin en deus e blasenn en Naoned evitañ da vezañ lazhet ivez ur bern Bretoned e-pad ar brezel-bed kentañ. Ar paour-kaezh Botrel a vez kavet e anv e pep lec'h hag estrenien a c'hellfe krediñ ez eo hor barzh brasañ... Bez' ez eus ivez ur bern straedoù gant anvioù rejimantoù ha soudarded, dreist-holl er porzhioù-brezel. En Oriant e kaver anvioù 2 goronal, 7 kapiten, 8 komandant ha 12 jeneral, hag e Brest anvioù 9 marichal, 12 komandant, 21 jeneral ha 25 amiral ! ! ! Met ar pep gwashañ a gaver en Naoned e-lec'h maz eus ur straed François Albert, Ministr gall an Deskadurezh, a stourmas a-enep d'ar brezhoneg en un doare vil, ha dreist-holl ur straed Anatole de Monzie, e genseurt ken brudet evit e frazenn gaer distaget e 1925 : « Evit unvaniezh Frañs e tle ar brezhoneg mont da get » .

Ur studiadenn kalz ladanoc'h ha kalz klokoc'h a vefe da gas da benn e gwirionez war gudenn an anvioù roet d'ar straedoù e Breizh met anat eo ez eus labour da ober e pep lec'h.

472

Ur bloazlevr sevenadurezh o paouez dont er-maez

Gant kreizenn sevenadur keltiek Bro-Naoned ez eo bet embannet nevez 'zo ur bloazlevr sevenadurel gallek (Guide Annuaire Culturel de Bretagne) hag a c'hello bezañ prizius evit ur bern tud.

Titouroù a bep seurt a gaver el levr-se, 124 fajenn ennañ : penaos krouiñ ur gevredigezh, penaos aozañ ur gouel, penaos krouiñ ur sine-klub, penaos goulenn ur skoazell-arc'hant, hag all... Ouzhpenn 1 000 chomlec'h a gaver ennañ : mirdioù Breizh, levraouegoù Breizh, tiez ar sevenadur hag ar yaouankiz, bagadoù kelc'hioù keltiek, kevredigezhioù sevenadurel, arzourien, embannerien levrioù ha pladennoù, kelaouennoù gallek ha brezhonek... Ouzhpenn ur bloavezh labour a zo bet ezhomm evit sevel al levr-se. N'eo ket klok, pell ac'hano (n'eus netra war ar c'hoariva na war ar filmoù da skouer) met neo nemet un embannadur kentañ hag adalek bremañ e vez labouret war an embannadur da zont.

Prenet e c'hell bezañ al levr-se e Kreizenn Sevenadur Keltiek Bro-Naoned pe goulennet dre lizher en ur gas ur chekenn 25 lur, Centre Nantais de Culture Celtique, 52, rue du Marchix, 44000 Nantes - k.r.p. 1500 29 J Nantes.

Skingomzerezh

Ouzhpenn an abadennoù e yezh ar vro, a vez heuliet gant dudi war ar post radio, ez eo a bouez reiñ kelennadurezh e galleg d'ar re n'hellont ket c'hoazh peurgompren anezho. Plijadur hon eus bep sul da greisteiz hanter da selaou hor mignon Gwennole ar Menn o komz « d'an holl Vretoned eus ar bed ».

A bouez eo menegiñ ivez ar c'hentelioù yezhadur ken sklaer ha ken ampart roet gant Per Denez da c'hwec'h eur hanter diouzh an noz pep pemzektez abaoe ar 14 a viz Du, ha se betek ar 6 a viz C'hwevrer 1980.

(Radio an Arvorig, 423 m.)

Ar brezhoneg e Bro-Redon

E niv. 51 *Le Canard de Nantes à Brest* (30 a viz Du) ez eus bet embannet ur pennad fonnus ha dudius-kenañ diwar zorn Herve Franjeul war oberiantiz ar gevredigezh **Koun Nominoe** e sell da reiñ d'ar yezh ur plas dereat el lodenn-se a Vreizh-Uhel. Kelennet 'vez ar yezh e Piberieg, Kistreberzh, liseoù Redon, Malastreg, Gwenvenez, Alaer (hag e pep lec'h un niver mat a ziskibien), ha ne vank ket raktresoù all da greskiñ c'hoazh pouez ar spered breizhek.

Da zaremprediñ Koun Nominoe : Centre Social, straed Guy Pabois, 35600 Redon.

473

Un oaled nevez e Roazhon

War atiz Malo al Louarn dreist-holl, e vo digoret 22, straed Sant-Mikael, adalek ar 17 a viz Kerzu, un oaled evit brezhonegerien Roazhon. Ur ranndi blijus eo, lec'hiet mat, ha posupl 'vo reiñ bod enni da dud o tont eus a bell.

Da hetañ start eo e teufe an taol da vat, rak dispar eo al labour, anat eo, a c'hell bezañ sevenet gant seurt lec'hioù emgav pa vezont meret a-zoare.

Ar stajoù a-berzh Stad

Notenn diwezhañ niv. 176 Al Liamm (Mae-Mezheven 1976) a roe testenn un diskleriadur embannet gant ar strolladoù sevenadurel breizhek, ha, da glozadur e veze kemennet krouidigezh gant ar Stad stajoù « sevenadur » ha stajoù « yezh » aozet evit ar gelennerien dedennet gant danvez Breizh. Bet eo dalc'het abaoe seurt bodadegoù ha kresket eo bet zoken niver ar re o devoa ar gwir da gemer perzh enno. Betek-hen e oa bet fiziet kiriegezh ar stajoù yezh e kelennerien Skol-veur Brest ; er bloaz-mañ avat eo bet goulennet digant Per Denez, Gwennole ar Menn ha Fañch Morvannou degas o gouiziegezh da sikour ar re c'hoant ganto da gelenn ar yezh.

Evit ar wech kentañ eo bet graet an holl brezegenoù e brezhoneg penn-da-benn, ha degemeret diouzh ar c'hentañ eo bet an doare ober-se (an doare reizh nemetañ e gwirionez !...). Peder c'hêr a oa bet dibabet : Sant-Brieg, Gwened, Kemper ha Brest. Ur pempvet staj a zo bet dalc'het e Roazhon evit ar re dedennet gant studi ar « gallo ».

Gouel ar Brezhoneg 1980

Goude Gwengamp e 1974, Kastell-Paol e 1975, Karaez e 1976, Pont'n-Abad e 1977, Zinzag-Lokrist e 1978 hag Ar Roc'h e 1979 e vo dalc'het Gouel ar Brezhoneg e Plabenneg eus ar 14 betek an 18 a viz Mae 1980. Gortoz a reer miliadoù a Vrezhonegerien eno ha pouezus eo ober bruderezh evit ar gouel bras-se adalek bremañ e pep lec'h, en holl gelaouenoù, en holl gevredigezhioù ha strolladoù hag en holl skolioù.

N'eo ket Gouel ar Brezhoneg afer un nebeut tud war an dachenn hepken met afer an holl emsaverien adalek bremañ. Ret e vo d'an holl kemer perzh er gouel ha skoazellañ ar re a ra war-dro e doare pe zoare ha da gentañ penn war dachenn an arc'hant. N'eus gwenneg ebet er c'hef ha koulskoude e vo ret dispign arc'hant evit moulañ traktoù, skritelloù, pegsunoù, bilhedoù, evit kas lizhiri, feurmiñ

binvioù, salioù ha dafaroù a bep seurt. Pep hini, pep strollad, pep kevredigezh a c'hell kas arc'hant adalek bremañ evit reiñ un taol skoaz d'an aozerien.

474

Ret eo d'an holl gelaouennoù brezhonek, d'an holl embannerien levrioù, d'an holl gelc'hioù, kevredigezhioù ha strolladoù, prientiñ adalek bremañ ar stand o devo e Plabenneg. Seul vravoc'h e vo ar standoù-se, seul niverusoc'h an traoù diskouezet, seul vuhezec'h ar panelloù, an tresadennoù hag al luc'hskeudennoù warno ha seul blijusoc'h e vo Gouel ar Brezhoneg evit an holl ha da gentañ tout evit tud ar vro. Evito eo graet ar gouel da gentañ, evit reiñ dezho lorc'h endro eus o yezh hag eus o sevenadur. Pouezus eo e vefe evit gwir peadra da ziskouez dezho pegen pinvidik ha pegen buhezec eo hiziv sevenadur Breizh.

- Arc'hant a c'heller kas da : Lena Petton, rue de la Paix, 29290 Saint-Renan.

- Ar bruderezh a zo e karg : Herve Petton, rue Victor-Hugo, 29200 Brest.

- War-dro an darempredoù-dlavaez e ra Kristina Jegou, 46, rue de Lyon, 29200 Brest.

- Ha pleustret e vez war ar c'hudennoù teknik gant : Patrick Gouez, Penn ar C'hoad, 29212 Plabenneg.

UI levr kembraek diwar-benn an " Johnies"

Brudet eo dre Vreizh-Veur a-bezh an " Johnies", marc'hadourien eus Bro-Leon, o vont a di da di gant ur marc'h-houarn da werzhañ onion d'an dud. Mont a ra bremañ o micher da get ha ne chom mui nemet un toulladig anezho pa oa kantadoù gwechall. Warlene e oa bet embannet ar c'halvadenn e-barzh Al Liamm da c'houlenn titouroù diwar-benn an " Johnies " evit ur C'hembread en doa lakaet war ar stern ul levr diwar o fenn. Kalz Bretoned o deus kaset diskleriadurioù dezhañ ha deuet eo da Vreizh meur a wech da beurechuiñ e enklask. Echu eo bremañ e labour hag e miz Meurzh e teuio er-maez e levr.

Gwyn Griffiths, an aozer, a labour evit abadennoù kembraek ar BBC, met anavezout a ra mat hor bro hag he sevenadur. Meur a bennad en deus savet dija war o fenn er c'helaouennoù kembraek hag embannet en doa e 1978 ul levr-touristelezh diwar-benn Breizh e kembraeg. Peurwerzhet e vo hemañ a-benn nebeut amzer hag anv a zo dija d'e adembann hep dale. Emañ Gwyn Griffiths o vont da embann ivez pezhioù-c'hoari Tangi Mahnanehe bet troet gantañ e kembraeg.

Ar re a garfe skrivañ dezhañ e kembraeg, brezhoneg, saozneg pe c'halleg a c'hell hen ober . Gwyn Griffiths 17 Graig-wen Road. Pontypridd South-Glamorgan. Wales.

475

Kael niv. 7

```
12345678910
I      -----
II     -----X--
III    ----X-----
IV     -----X-
V      ---X-----
VI     ---X-----
VII    ----X----X
VIII   -----X-
IX     -X--X-----
X      --X--X-----
```


A-led. - L En em sevel, da skouer. - IL Tommderenn ; Ned a ket pell pa vez dall. - III. Ar peoc'h koulz hag ar brezel a gomz dre e vouezh ; Adster d'ar Po. - IV. Ne vent ket graet gant ene Malmanche. - V. Dlbenn-verb ; Damant ha plijadur war un dro. - VI. Ur gwin na reer gantañ nemet takenn-ha-takenn ; oant ket kenebet ken.- VII. Troad hep penn ; N'eus friko ebet hep ar fars-se. - VIII. Lammat a reer dreisti kent he lazhañ. - IX. E Plogo hag e Brasparz ivez ; Mammenn beli an tsared. - X. C'hwi ha me ; Er penn kentañ ; Gwelloc'h e vije bet ganti tremen hep braveri.

A-serzh. - 1. Mont a reont da heul ur farouell. - 2. Hini Plougastell a oa e Bro-Dreger. - 3. Sichenn labourioñ Bourbaki. - 4. Gantañ e vez lakaet fin d'ar c'hrogad ; Drant, nemet pa vez o waskañ bugale. - 5. Doujañ a ra d'al luc'hed ; Urzh katolik. - 6. Da zoareañ hentenn ar Falc'hun. - 7. Erbede. - 8. Kuzh-heol. - 9. Bro an Tell ; Roue an erer ; Uheloc'h gwechall. - 10. Hennezh zo aet re bell en e labour, amañ ; Da genurzhiañ gant ar Vretoned, gant ar Vasked ne laran ket.

GWALEREG.

DISKOULM DAR GAEL Niv. 6

A-led. - I. Flemmskrid. - II. Leueiouaj. Azranni ; Is. - IV. Evel ; Atant. - V. Rid ; Toaloù. - VI. Iberiz ; Tud. - VII. Ain ; Materi. - VIII. Dentadur. - IX. Un ; Sturian. - X. Re ; Ran

A-serzh. - 1. Flaeriadur. - 2. Lezvibien. - 3. Euredenn. - 4. Meal ; Tse. - 5. Min ; Timat, 6. Sonaozadur. - 1. Kuita ; Tura. - 8. Ra ; Alteriñ. Ijinour. - 10. Studienn.

Roll ar Pennadoù

bet embannet gant AL LIAMM Bloavezh 1979 (niv. 192-197) –
Anvioù an oberourien hervez urzh al lizherenneg
(194/205 a dalvez niverenn 194, pajenn 205)

ABEOZEN Mojenn Gêr-Iz	194/205
ANDOUARD (Loeiz) Azginivelezh al lennegezh ouezelek etre 1900 ha 1916	197/452
BARZHIG (Ernest ar) Paol Feval, romantour breizhat (s.o. Yann Bouessel du Bourg)	
BELLAING (Vefa de) Paol Ladmirault	194/214
BOUESSEL du BOURG (Yann) Paol Feval, romantour breizhat (br. gant Ernest ar Barzhig)	197/424
CHAGNEAU (F.) Devet hon eus an ilizoù (Kempennet gant Yann Talbot)	195/262
DENEZ (Per) Istor Gunnel (s.o. Pelle Molin)	
DIDROUZ Ar vallozh	196/340
DIOLIER (Per) Pirc'hirined	197/413
Disanv Al levrioù (Iwerzhon hag he zud veur ; " La Bretagne " avec Yann-Lukaz Le Liboux)	194/238
DUVAL (Añjela) Noz an Nedeleg 78 Na kef ebet	196/339 197/411
ELIES (Fañch) s.o. Abeozen	
FOIX (Gilberz) Kertomaz ur wech all	193/098
GALAN (Reun ar C'h.) Planedenn ar barzh kozh	193/083
GLANNDOUR (Maodez) Buhez Mab Den (troet ha notennaouet gant M.G.)	193/102
GORWENAL Avelioù-tro (Meurzh-Mezheven 1978) Avelioù-tro (Gouhere-Eost 1978) Avelioù-tro (Gwengolo-Here 1978) Avelioù-tro (Du-Kerzu 1978)	194/240 195/314 196/391 197-459
GWEGEN (Jorj) Bro-Normandi : ur yezh dezhi ivez ?	195/283

HABASK (Job an) Ur weladenn d'am zad-kozh (s.o. Dylan Thomas) Ar c'hezeg (s.o. Edwin Muir)	
HEMON (Roparz) Ar barzhaz dianav Hanter-kant leur hon eus ezhomm anezho	192/007 197/455
HUON (Ronan) Kenavo da Varr-Heol	194/179
HUON (Tudual) Torfed Koad Poulin	192/010
KALVEZ (Tugdual) Micher mab den	197/412
KERNU O kejañ gant Louis Nemo 60 vloaz 'zo ha gant Roparz Hemon da c'houde	194/225
KERVELLA (Goulc'han) Un nebeut evezhiadennoù diwar-benn ar c'hoariva brezhonek	193/136
KOLLO (Y. J. ar C'h/) Gwashaat a ra an traoù en-dro da briz ar moc'h, perak ?	192/063
LANGLEIZ Testamant	192/048
MENEZ-KELDREG (Reun) Hep merienenn ruz	195/264
MILMICHER (D.) Eizhtez e Bro-Hungaria	196/359
MIOSSEC (J. C.) Enezenn ar razhed (Priz Per Trepos 1978) Job mabig-al-louarn	195/269 197/417
MOLIN (Pelle) Istor Gunnel (tr. Per Denez)	193/089
MUIR (Edwin) Ar c'hezeg (tr. J. an Habask)	197/415
PENNEG (Per) Roll oberennoù Roparz Hemon Roll oberennoù Roparz Hemon Roll oberennoù Roparz Hemon	192/034 193/158 194/227
PHILIPPE (Jef) Klemnzgan ar c'hi telennour Dremm Ar volz Tud	192/006 195/259 195/260 195/261
PIRIOU (Yann-Ber) Psikoterapiezh a-raok ar Goulag	192/003
PRESS (Ian) An devezh diwezhañ Ar yezhoù en Unvaniezh Soviedel hag e Yougoslavia Yezhoù « bras » ha yezhoù « bihan »	195/276 195/280 196/356

SOUFFEZ-DESPRE (Yann)	
Lizher hir da rener " Al Liamm "	195/310
TALBOT (Yann)	
Devet hon eus an ilizoù (s.o. F. Chagneau)	
TANGI (Lukian)	
Mai-Zall	194/191
Un dibunadeg	196/353
THOMAS (Dylan)	
Ur weladenn d'am zad-kozh (tr. Job an Habask)	194/184
UHEL (Fañch an)	
Ar priñs Aorel ha Kaour sant Jili	192/019
Ar Roue Dalmar	194/195
Teodor	196/370
Ar berenn he fer aour hag ar c'horf hep ene	197/434
VALLERIE (Erwan)	
Enklask war an anvioù-badez roet da vugale Vreizh e 1978	192/052